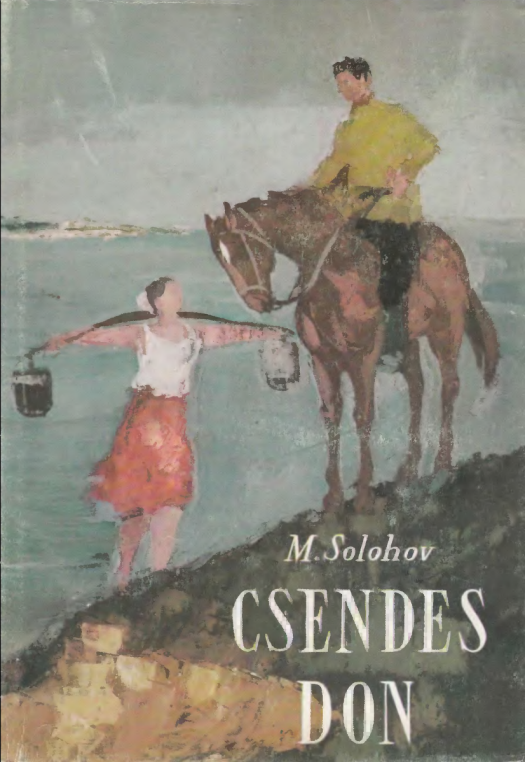
M. Solohov
CSENDES
DON

Fordította

MAKAI IMRE

MIHAIL SOLOHOV

CSENDES DON

1. kötet

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1959

М. ШОЛОХОВ

ТИХИЙ ДОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1953

A kötetben előforduló verseket
LATOR LÁSZLÓ
fordította

Harmadik kiadás, 71 000 — 88 000-ig

ELSŐ KÖNYV

Nem eke hasgatta, szántotta a mi dicsőséges földünket...
Dicsőséges földünket lovak patája hasgatta, szántotta,
A mi dicsőséges földünk kozák fejekkel van bevetve,
A mi csendes Donunk ékeskedik fiatal özvegyekkel,
A mi csendes Don apácskánk virágozik árva gyermekekkel,
A csendes Don vize habja apák és édesanyák bőséges könnyeivel árad.

Hej, csendes Don apácskánk!
Hej, csendes Don, miért hogy zavarosan áradsz?
Ó, hogyne áradnék, csendes Don, zavarosan!
Ágyamban, csendes Don ágyában, hideg források fakadnak,
Vizemben, csendes Don vizében, fehér halacskák hánykolódnak.

(Régi kozák énekek)

ELSŐ RÉSZ

1

A Melehov-porta a falu legszélén terül el. A jószágudvar léckapuja északra szolgál, a Donra. Nyolcöles* meredek ereszkedő a zöldre mohosodott krétabütykök közt, és máris itt a part: a gyöngyfényű kagylótelep, a hullámok csókdosta kavics cakkos, szürke szegélye, és odább a Don szélkorbácsolta, acélkék-fodros árja. Keleten — a szérű fűzvesszőből font sövénye mögött — a Hetman út, őszes ürömtenger, lópaták tiporta, szürkésbarna, szívós útilapu. Az útelágazásnál kis kápolna mögött: délibáb hullámaiban úszó puszta. Délen a krétahegy gerince, nyugaton a teret is átszelő utca fut a vizesrét felé.

Az utolsó előtti török hadjárat** után Prokofij Melehov kozák hazatért falujába. Törökhonból menyecskét is hozott: egy selyemkendőbe bugyolált apró asszonykát. A török nő mindig elfödte arcát, csak ritkán vetette vad tekintetű, bánatos szemét az emberekre. A selyemkendőből távoli, idegen illat áradt; szivárványos cifrája láttán irigység fogta el az asszonynépet. A fogoly török menyecske kerülte Prokofij atyafiságát. A vén Melehov tüstént ki is adta a fia jussát. Holta napjáig sem tette be a lábát Prokofij házába, mert nem tudta elfelejteni ezt a szégyent.

Prokofij hajlékot épített: takaros kis faházat ácsoltatott, jószágudvarnak való helyet kerített körül, és őszre a maga új gaz-

* 1 (orosz) öl: 2.134 méter.

** Az 1877—78-as orosz—török háborúról van szó, amely a Balkánon zajlott le.

daságába vitte görnyedt, idegen vérű asszonyát. Együtt ballagtak végig a falun a holmijaikkal megrakott szekér nyomában, ki is özönlött az utcára apraja-nagyja mind egy szálig. A kozákok fojtottan heherésztek szakállukba, az asszonyok nagy hangon kiabáltak át egymásnak, és a szurtos kozák gyerkőcök hada visongva rakoncátlankodott Prokofijék mögött; de ő csak ment lassan kigombolt kozák kaftánjában, mintha frissen hasított barázdában lépdelne, fekete markába szorította asszonya törékeny kis kezét, dacosan felvetette szőke fürtös fejét, csak a pofacsontja alatt duzzadtak és vonaglottak görcsösen az izmok, és örökké mozdulatlan, kőkemény szemöldöke közt ütközött ki a verejték.

Attól fogva csak hébe-hóba látták a faluban, piacra se járt. Ugy élt a házában, a Don-parton, akár az ordas. Faluszerte nagyon furcsákat pletykáztak róla. A gyerekek, akik borjút őriztek a csordalegelőn, azt pusmogták: ők sokszor látják, amint Prokofij estenden, mikor sápad az alkonyat, ölben viszi feleségét a Tatárhalomig. Leülteti ott a kurgán búbján, háttal a századok marta, lyukacsos kőbuckónak, melléje telepszik, és hosszan-hosszan bámulnak a pusztába. Addig néznek a távolba, míg ki nem alszik az estéli fény. Akkor Prokofij kaftánjába pólyálja az asszonyt, és ölben viszi megint haza. A falu nem lelte nyitját a rejtélynek, találgatta, latolgatta, mi a magyarázata ennek a különös viselkedésnek. A fehérnép még tetvészkedni sem ért rá a sok pletyka miatt. Mi mindent ki nem találtak Prokofij feleségéről is! Némelyik azt állította, hogy ilyen gyönyörű asszonyt még nem látott a világ, mások az ellenkezőjére tettek volna hitet. De fény derült mindenre aztán, hogy a legvakmerőbb menyecske, Mavra, a zsalmerka* elszaladt Prokofijhoz friss kovászért. Míg Prokofij lemászott érte a pincébe, Mavra időközben végigfürkészte az asszonyt, és arra a megállapításra jutott, hogy Prokofijnak bizony a legsilányabb török asszony jutott.

Idő múltán, oldalt csusszant keszkenővel, kipirult orcával kerepelt az utcasarkon egy sereg asszony között.

— Ugyan mi szépet talált benne, kedveseim? Még ha takaros fehérnép volna, de így?!... Nálunk még a jányok is gömbölyűbbek. Derékban ketté lehetne szakítani: olyan, akár a darázs; a szeme fekete, óriási, úgy metsz, urambocsá, mint a sátáné... Úgy veszem észre, mihamar lebabázik... bizonyisten...

* Zsalmerka: a hadseregbe bevonult kozák szalmaözvegye.

— Lebabázik?? — ámuldoztak az asszonyok.

— Nem vagyok én kisjány, csak tudom tán, hisz hármat neveltem fel.

— Hát úgy arcra milyen?

— Arcra? Sárga. A szeme teli bánattal, úgy látszik, nem valami rózsás az élete ebben az idegen országban. Az a legfurcsább, asszonyok, hogy Prokofij buggyos nadrágjában jár.

— Naháááát! — kiáltották az asszonyok rémülten, egyszerre.

— Tulajdon szememmel láttam: nadrágban jár, csak éppen oldalcsík nélkül. Biztosan az ura viselőnadrágját rántotta magára. Hosszú blúz van rajta, alóla látszik ki a nadrág; a szára botosba bújik. Ahogy jobban megnéztem, majd kilelt a hideg.

Faluszerte pusmogták, hogy Prokofij felesége boszorkányságot űz. Asztahovék menye (Asztahovék a falu szélén, Prokofij tőszomszédságában laktak) égre-földre esküdözött: pünkösd hétfőjén hajnalhasadtakor látta, hogy Prokofij felesége hajadonfőtt, mezítláb fejte a tehenet Asztahovék hodályában. Azóta akkorácskára zsugorodott a tehén tőgye, mint egy gyerek ökle. Teje is elapadt. Nemsokára beledöglött.

Abban az évben példátlan dögvész csapott a marhába. A Don-parti csordaitató szélén nap mint nap tehén vagy üsző hullájától tarkállott a homokturzás. A vész átragadt a lovakra is. Egyre apadtak a falu legelőjén őgyelgő ménesek. És ekkor ördögi pletyka kígyózott végig a közökön, utcákon.

A községi gyűlésről egyszer Prokofijhoz vonultak a kozákok. A gazda kiment a lépcsőre, köszönt:

— Mi jóban járnak, urambátyámék?

A tömeg a lépcsőig nyomult, hallgatott, mint a sír.

Végül az egyik pityókos aggastyán megtörte a csendet:

— Cipeld ide a boszorkányod! Törvényt ülünk felette! — rikkantotta a vén borzsák.

Prokofij berohant a házba, de a pitvarban utolérték. Egy tagbaszakadt tüzér — az utca csak Lőcsnek csúfolta — a falba verdeste Prokofij fejét, és úgy próbálta jobb belátásra bírni:

— Ne lármázz, ne ugrálj, úgysem érsz vele semmit. Neked egy hajad szála sem görbül meg, de az asszonyodat a föld alá küldjük. Jobb űtet agyonverni, semhogy az egész falu elpusztuljon jószág nélkül. De te ne óbégass, mert a fejeddel rontom le ezt a falat!

— Cibáld elő azt a szukát, ide vele az udvarra! — kiabálták a lépcsőnél. Prokofij egyik ezredbélije fél kezére tekerte a török

asszony haját, másik markával befogta kiáltásra tátott száját, futvást vonszolta a pitvaron keresztül, és a tömeg lába elé lökte. Metsző sikoly fúródott át az üvöltő hangok káoszán. Prokofij lerázott magáról hat kozákot, berontott a nagyszobába, lekapta a szablyát a szögről. A kozákok egymás hegyén-hátán tolongva takarodtak a pitvarból kifelé. Prokofij villogó, suhogó kardját feje felett forgatva rohant le a lépcsőn. A tömeg szétrebbent, és szanaszéjjel szóródott az udvarban.

Prokofij a csűrnél utolérte a futásban lomha tüzért, Lőcsöt, és hátulról, bal vállától ferdén lefelé, kötésig kettéhasította. A kozákság a sövény karóit kitördelve, a szérűn keresztül a sztyeppre özönlött.

Félóra múltán a bátorságra kapott tömeg megint az udvar felé nyomult. Két felderítő le-lekushadva besettenkedett a pitvarba. A konyha küszöbén, vérében fürödve, furcsán hátrafittyent fővel feküdt Prokofij felesége; Prokofij remegő fejjel és meredt szemmel bugyolált birkabundájába egy nyivákoló húsgöngyöleget: koraszülött gyermekét.

Prokofij felesége még aznap este meghalt. A koraszülött csecsemőt csupa szánalomból nagyanyja, Prokofij édesanyja vette magához.

Párolt korpával borogatták, kancatejjel itatták, és egy hónap múlva, miután meggyőződtek róla, hogy a barna bőrű, féltörök fiúcska megél, templomba vitték, megkeresztelték. Nagyapjáról Pantyelejnek nevezték. Prokofij tizenkét esztendő múltán jött haza a fegyházból. Rövidre nyírt, ősz szálakkal elegyedő vörös szakálla, orosz ruházata idegenné tette, nem is hasonlított igazi kozákra. Magához vette fiát, és megint hozzáfogott gazdálkodni.

Pantyelej a feketeségig barna bőrű, karcsú, szilaj legénnyé cseperedett. Arcban, alakban anyjára ütött.

Prokofij kozák nővel, a szomszéd lányával házasította össze.

Attól fogva keveredett török vér a kozák vérrel. Attól fogva termettek itt a faluban azok a sasorrú, vad szépségű Melehov-kozákok, akiket az utca töröknek csúfolt.

Pantyelej, apja temetése után, teljesen belevetette magát a gazdálkodásba. Új tetőt húzott a házra, egyköblös ugart ragasztott még a telekhez, új színeket meg bádogfedeles csűrt épített. A tetőfedő a gazda parancsára két bádogkakast nyírt ki, és a csűr tete-

jére szögelte. A két kakas vidám, elégedett, módos külsőt adott a Melehov-portának.

Tovaröppenő évei hajlatán megköpcösödött Pantyelej Prokofjevics: megszélesedett, csöppet meggörbedt a háta, de még így is daliás öregembernek festett. Keménycsontú aggastyán volt. Sántított (fiatal korában egy cári szemlén, lóverseny közben eltörte a bal lábát), bal fülében félhold alakú ezüst függőt viselt. Vénségéig sem fakult meg hollófekete haja, szakálla. Úgy dühbe gurult néha, hogy a guta kerülgette. Úgy látszik, ezzel vénítette meg idő előtt hajdanában gyönyörű, de most már a redők pókhálójával teleszőtt arcú, testes feleségét.

Idősebb, már nős fia: Pjotr, anyjára emlékeztetett: alacsony, pisze orrú, szeszélyesen göndör, búzaszőke hajú, barna szemű legény volt. Grigorij, a fiatalabb, apjára ütött: fél fejjel magasabb Pjotrnál, bár hat évvel fiatalabb. Ugyanolyan kampós héjaorra van, akár az öregnek. Picikét ferde metszésű mandulaszeme kékesen izzott. Barnapiros bőr feszült pofacsontja hegyes bütykein, háta is ugyanúgy meggörbedt, akár az öregé, még mosolyukban is volt valami közös, vad vonás.

Dunyaska — apja kedvence — hosszú karú, nagyszemű csitri; Darja, Pjotr felesége, piciny babájával — ez volt az egész Melehov-család.

2

A hamuszürke hajnali égen már csak itt-ott hunyorgott egy-egy csillag. A fellegek alól szél fújt. A Don felett ágaskodva küszött a köd, majd végigterült a krétahegy lejtőjén, és szürke, fejetlen viperaként mászott lefelé a meredek parton. A balparti vidék, a homok, a tavak, az áthatolhatatlan nádas, a harmatos erdő szenvedélyes, de hideg pírban lángolt. A látóhatár alatt vajúdott a kelni vágyó nap.

A Melehov-portán Pantyelej Prokofjevics volt az első, aki kitépte magát az álom karjai közül. Mentében begombolta keresztöltéssel hímzett ingét, kiment a lépcsőre. A fűlepte udvar ezüstös harmatban fürdött. Kieresztette a jószágot a közre. Darja csak úgy, alsószoknyában szaladt megfejni a teheneket. Meztelen fehér lába ikrájára frissen fejt tejként fröccsent a harmat, a jószágudvar gyepén meg szinte párállott friss lábanyoma.

Pantyelej Prokofjevics elnézegette, miként egyenesedik fel a Darja talpa alatt meghajlott fű, és bement a házba.

A kitárt ablak párkányán az elvirult kiskerti meggyfa haldokló szirmai rózsállottak. Grigorij hasra fordulva aludt, karját szétt-tárta.

— Griska, jössz horgászni?

— Mi az, mi kell? — kérdezte suttogva Grigorij, és lelógatta lábát az ágyról.

— Menjünk, elüldögéljük ott a reggelt.

Grigorij szuszogva akasztotta le a fogasról nadrágját, fehér gyapjúbotosába gyűrte a végét, és sokáig bajmolódott a bocskorhúzással, amíg eligazította meggyűrődő sarkát.

— Anyám főzött csalétket? — kérdezte rekedten, mikor apja nyomában kilépett a pitvarba.

— Főzött. Csak eredj a csónakhoz, mindjárt ott leszek én is.

Az öreg szagos, gőzölt rozsot öntött egy szilkébe, az elpotyogott szemeket takarékosan a tenyerére söpörte, és bal lábára bicegve, lesántikált a lejtőn. Grigorij mogorván gubbasztott a csónakban.

— Merre evezzek?

— A Fekete Part felé. Próbáljuk meg annál az áradásos fánál, ahol a minap horgásztunk.

A csónak, tatjával a földet horzsolva, kifutott a vízre, elszakadt a parttól. Az ár magával sodorta, ringatta, igyekezett oldalt fordítani. Grigorij nem evezett, csak kormányzott a lapáttal.

— Evezz hát, vagy mi a szösz!

— Mindjárt, csak jussunk ki a közepére.

A csónak átsuhant a zuhogón, aztán a balpart felé tartott. A falu felől, a vizen még harsányabban hangzó kakaskukorékolás szállt a nyomukba. A csónak oldalával a fekete, murvás partot súrolta, mely meredek sziklafalként emelkedett a víz fölé, aztán kikötött egy piciny öbölben. A parttól öt ölnyire vízbe merült szil tárta szét ágait a szélrózsa minden irányába. Körötte barna habfoszlányokat pörgetett az örvény.

— Tekerd csak ki a horgot, én majd idecsalogatom őket — súgta az apja Grigorijnak, és bedugta kezét a szilke meleg száján.

A rozs éles csobbanással szóródott a vízbe, mintha valaki halkan azt súgta volna: „Csitt." Grigorij rátűzött a horogra néhány duzzadt szemet és elmosolyodott.

— Horogra, halacska, apraja-nagyja!

A zsineg köröket vetve pottyant a vízbe, aztán kifeszült, akár a húr, majd megint megroggyant, mihelyt az ólom medret ért. Grigorij a lábával nyomta le a horgászbot végét, és a dohányzacskóért nyúlt, de ügyelt, hogy zajt ne verjen.

— Na, apám, ma nem sokra megyünk, fogyóban a hold.

— Gyufát hoztál?

— Ühüm.

— Adj tüzet!

Az öreg rágyújtott, a napra pillantott, amely mintha ottrekedt volna a vízbe merült fa túlsó oldalán.

— A potyka, az nem egyformán harap rá. Néha holdfogytakor is horogra akad.

— Nyilván csak valami apróság kóstolgatja a csalétket — sóhajtott Grigorij.

A csónak mellett nagy csobbanással löttyent arrább a víz, és két rőfnyi ponty hussant a levegőbe. Mintha vörösrézből öntötték volna. Begörbített, lapulevélnyi farkával kétszer a vízre csapva, a magasba pattant. Borsónyi csöppekkel fröccsentette tele a csónakot.

— Na megállj! — dörmögte Pantyelej Prokofjevics, és kabátja ujjával megtörölgette nedves szakállát.

Az áradásos szilfánál a karként kinyúló csupasz ágak közt egyszerre két ponty is felszökkent; a harmadik, valamivel kisebb, szinte belefúrta magát a levegőbe, és makrancosan egyre ott ficánkolt a meredek part tövében.

Grigorij türelmetlenül rágta magasodorta cigarettájának átnyálasodott végét. A sápadt nap már egy tölgyfa fele-magasságában állt. Pantyelej Prokofjevics elszórta az egész csalétket. Dühösen szorította össze ajkát, és tompán bámulta a horgászbot mozdulatlan végét.

Grigorij kiköpte a cigaretta végét, mérgesen követte szemével a csutka sebes röptét, és magában szidta apját, amiért kora hajnalban felverte, és nem hagyta, hogy kialudja magát. Szájában olyan bűzt hagyott az éhgyomorra elszívott cigaretta, akár a perzselt sörte szaga. Lehajolt, hogy meritsen egy marék vizet, de ebben a pillanatban gyengén megingott a viz fölé fél rőfnyire meredő horgászbot vége, és lassan lefelé hajlott.

— Vágj be neki! — súgta az öreg.

Grigorij felrezzent, meghúzta a horgászbotot, de a vessző vége sebesen a vízbe fúródott: a bot abroncscsá görbült Grigorij marka meg a víz felszíne közt. Mint valami örvény, óriási erő húzta lefelé a vörösfűzből metszett feszes horgászbotot.

— Tartsd! — biztatta nyögve az öreg, és igyekezett ellenditeni a csónakot a parttól.

Grigorij erőlködött, hogy felemelje a botot, de nem tudta. A vastag zsinór száraz reccsenéssel elszakadt. Grigorij megtántorodott, elvesztette egyensúlyát.

— Akkora, mint egy bika! — súgta Pantyelej Prokofjevics. Sehogy sem tudott a horog hegyével beletalálni a csalétekbe.

Grigorij izgatott nevetéssel új zsineget kötött a botra, és vízbe vetette a horgot.

Alig ért feneket a nehezék, megint meghajlott a bot vége.

— Ahol van ni, a nyavalya törje ki! — szidta Grigorij, és nagy üggyel-bajjal tépte fel a folyó fenekéről a sebes ár felé igyekvő, hánykolódó halat.

Az élesen szisszenő zsineg összevissza szabdalta a víz felszínét. Utána zöldes, ferde sávban húzódott a víz. Pantyelej Prokofjevics bütykös ujjaival végigtapogatta a merítő nyelét.

— Fordítsd oldalt a víz színére! Tartsd erősen, mert elszakítja, mintha kettéfűrészelték volna.

— Ne félj!

A hatalmas sárgásvörös ponty a felszínre bukkant, habosra csapkodta a folyó felszínét, és nyomott homlokú fejét a vízbe fúrva megint a mélybe iramlott.

— Tyű, de erősen húzza, pedig már belezsibbadt a karom... Na, várj csak!

— Fogjad, Griska!

— Fogom!

— Vigyázz, a csónak alá ne eresszed... Vigyázz!

Grigorij lihegve vonszolta oda a csónakhoz az oldalára dőlt pontyot.

Az öreg már-már kihajolt érte a merítővel, amikor a ponty összeszedte utolsó csepp erejét is, és megint a mélybe iramlott.

— Emeld ki a fejét! Hadd szippantson egy kis levegőt, majd megjuhászodik!

Grigorij felszínre rángatta, és megint a csónakhoz húzta az elcsigázott pontyot. Szélesre tátott szájjal nekiütődött az érdes,

durva csónakfalnak. Nem mozdult. Enyhén mozgó uszonyai aranysárga színben játszottak.

— Na, ennek befellegzett! — kiáltotta Pantyelej Prokofjevics, amikor kiemelték a merítővel.

Ott üldögéltek még vagy félórát. A ponty-csata elcsendesült.

— Tekerd fel a zsineget, Griska. Úgy látszik, az utolsót csíptük el. Most mán nem győznénk kivárni a másikat.

Kászolódtak. Grigorij ellökte a csónakot a parttól. Amikor megtették a fele utat, Grigorij észrevette apja arcán, hogy mondani akar valamit, de az öreg szótlanul nézegette a domb lábánál szétszórt falusi portákat.

— Te, Grigorij, mondanék valamit... — kezdte az öreg tétován, és a lába alatt fekvő zsák madzagját tépkedte — úgy veszem észre, hogy te meg Akszinya Asztahova valahogy...

Grigorij arcát sűrű pír öntötte el. Elfordult. Napbarnította, izmos nyakába vágódó inggallérjából fehér sáv kandikált elő.

— Vigyázz, kölyök — folytatta most már keményen és mérgesen az öreg — mer majd másképp beszélek veled! Sztyepan szomszédunk. Nem tűröm, hogy a feleségével cicázz. Még bűnig fajulhat a dolog! Jó előre figyelmeztetlek: ha észreveszem, agyonverlek!

Pantyelej Prokofjevics bütykös ököllé gyűrte ujjait, és dülledt szemét összehunyorítva nézte, hogyan szívódik vissza a vér fia arcába.

— Pletyka! — dörmögte Grigorij tompán, mintha víz alól jönne a hangja, és egyenest apja lilás orratövére szegezte szemét.

— Ne járjon a szád!

— Mindent összefecsegnek az emberek...

— Kuss! Disznó kölyke!

Grigorij nekifeküdt az evezőnek. A csónak erős lökésekkel lendült tovább. A csobogó víz cikornyás táncba kezdett a tat mögött.

A kikötőhelyig mind a ketten hallgattak. Amikor már a partnál tartottak, az öreg megint figyelmeztette:

— Vigyázz, jól észbe tartsd, mer ha nem, hát... És mától fogva vége minden mulatságnak. Kívül sem teszed a lábod a küszöbön! Megértetted?!

Grigorij nem szólt egy szót sem. Amikor kikötötte a csónakot, megkérdezte:

— A halat odaadjam az asszonyoknak?

— Vidd a bótoshoz, add el — felelte szelídebben az öreg — kapsz érte egy kis dohányravalót.

Grigorij az ajkát harapdálva lépkedett apja mögött. „Majd ha fagy, öreg! Ha bilincsbe versz, akkor is elmegyek máma a táncba!" — gondolta magában, és dühös tekintetét belefúrta apja meredek tarkójába.

Grigorij otthon gondosan lemosta a ponty pikkelyéről a rászáradt homokot, és egy rőzsegallyat dugott keresztül a kopoltyúján.

A kapu előtt akadt össze egyívású régi cimborájával, Mityka Korsunovval. Mityka rézzel kivert öve végével játszik mentében. Kerek, pajkos szeme sárga olajfénnyel csillog keskeny résében. Bogara olyan, akár a macskáé, szinte függőlegesen húzódik. Ez az oka, hogy Mityka tekintete vibráló, kifürkészhetetlen.

— Hova-hova azzal a hallal?

— Mai zsákmány. Viszem a bótoséknak.

— Mohovéknak, mi?

— Azoknak.

Mityka szeme felbecsülte a ponty súlyát.

— Megvan vagy tizenöt font, mi?

— Meg egy fél. A rúdmérlegen mértem meg, csak úgy nagyjából.

— Menjünk együtt, majd én alkuszok helyetted.

— Na gyerünk!

— Hát áldomás lesz-e?

— Nem veszünk össze, kár a szót szaporítani.

Nagymiséről jövet szétszóródott a nép az utcákon.

Az út közepén szépen egymás mellett lépkedett három fitestvér, akiket Samiloknak csúfoltak.

A legidősebb, a félkarú Alekszej ment középen. A mundér szűk gallérja egyenesen tartotta eres-inas nyakát, göndör, gyér kecskeszakálla hetykén oldalt állt, bal szeme idegesen kacsingatott. Régen, egy lőgyakorlaton felrobbant a puska Alekszej kezében, és a závárzat egy szilánkja elcsúfította orcáját is. Attól fogva kacsingat a szeme, vagy kell, vagy sem; az orcáját végigszántó kék sebhely csepűhaja alá fut. Bal karját könyökig letépte a robbanás ereje, de Alekszej fél kézzel is ügyesen tud cigarettát sodorni, sose hibázza el; domború mellkasához szorítja a kostököt, fogával letép akkora darab papirost, amekkora éppen kell; parányi csatornává görbíti, telikaparja dohánnyal, és utolérhetetlen ügyes-

séggel babrál rajta ujjaival, amint sodorja. Az ember kettőig sem tud számolni: Alekszej már rágja is a kész cigarettát, és kacsingatva tüzet kér.

Félkarú, de mégis ő a legkülönb ökölvívó a faluban. Pedig az ökle se valami rendkívüli, akkora, mint egy sártök; egyszer szántás közben nagyon megdühödött az ökörre. Az ostor elkallódott valahová. Ököllel sózott oda neki egyet. Az ökör rögtön elnyúlt a barázdában. Csak úgy ömlött a vér a füléből. Alig tudta kiheverni. A másik két testvér — Martyin és Prohor — szakasztott olyan volt, mint Alekszej. Ugyanolyan alacsonyak voltak, mint ő, és zömökek, akár a tölgy törzse, csak éppen mindkettőjüknek megvolt a karja párosával.

Grigorij köszönt a Samiloknak. Mityka tovább haladt; félrefordította a fejét, reccsent egyet a nyakcsigolyája. Farsangkor egy ökölviadalban Aljoska Samil csöppet sem sajnálta Mityka fiatal fogait, teljes erejéből nekihuzakodott — és Mityka a patkós csizmasarkok tiporta szürke jégre köpte két zápfogát.

Amikor találkoztak, Alekszej ötöt is kacsintott egyfolytában.

— Eladó ez a kutyahal?

— Eladó. Vedd meg!

— Mennyit kérsz érte?

— Egy pár ökröt meg az asszonyt ráadásnak.

Alekszej hunyorogva hadonászott csonka karjával.

— Furcsa legény vagy, nagyon furcsa!... Ha-ha-ha, még hogy asszonyt!... Hát a szaporulat kell-e?

— Azt hagyd meg magadnak, különben kivesznek a Samilok! — kacagott Grigorij.

A templomkert előtti téren csoportokba verődött a nép. A tömeg kellős közepén a kurátor egy ludat emelt feje fölé.

— Ötven kopejka. Először. Senki többet?

A liba ide-oda forgatta nyakát, megvetően pislogott türkiz szemével.

A mellette álló körben egy keresztekkel, érdemrendekkel teliaggatott ősz öregember hadonászott mindkét kezével.

— Grisaka apó a török háborúról fecseg — vágott feléje Mityka a szemével. — Menjünk oda, hallgassuk meg.

— De amíg a szánkat tátjuk, ránk büdösödik a hal, felpuffad.

— Ha felpuffad, többet nyom, több lesz a hasznunk.

A téren, a tűzoltószín mögött — ahol a törtrudas tűzoltólajtok száradnak széjjel — zöldellik a Mohov-ház fedele.

Grigorij és Mityka beszélgetve ment a Mohov-ház tornáca felé.

A könyöklőt csipkés levelű, sűrű vadszőlő-lugas futotta be. A tornácot bágyadt, foltos árnyék borította.

— Ide süss, Mitrij, hogy élnek ezek!

— Még a kilincs is aranyozott! — Mityka benyitott a verandaajtón.

— Ki az? — kiáltott ki valaki a verandáról.

Grigorij félénken ment előre. A festett padlódeszkát végigseperte a hal farka.

— Kit keresnek?

Fonott hintaszékben egy leány ült. Kezében egy tál földieper. Grigorij némán bámult a szív alakú, duzzadt, rózsapiros ajkakra, amelyek közt egy szem eper tűnt el. A leány, fejét oldalt hajtva, nézegette a jövevényeket.

Mityka segítségére sietett Grigorijnak.

— Vesznek halat? — kérdezte rövid torokköszörülés után.

— Halat? Mindjárt szólok.

Előrelendítette a széket, felállt, és máris csattogott meztelen talpán a hímzett papucs. A nap átvilágította a fehér ruhát és Mityka észrevette a gömbölyded combok homályos körvonalait, meg az alsószoknya széles, hullámzó csipkéjét. Nem győzte bámulni a kivillanó ikra atlaszfehérségét. Csak a kerek sarkokon sárgállott kissé a bőr, mint a friss vaj.

Mityka meglökte Grigorijt.

— Oda nézz, Griska, ez aztán a szoknya!... Akár az üveg. Minden keresztüllátszik rajta.

A leány visszajött a folyosóajtón, és puhán belesüppedt a székbe.

— Menjenek a konyhába.

Grigorij lábujjhegyen a házba indult, Mityka előretette az egyik lábát, és a választék fehér csíkjára sandalgott, amely két aranyló félgömbre osztotta a leány haját. A lány pajzán, nyugtalan szemmel mérte végig.

— Maga idevalósi?

— Igen.

— Kinek a fia?

— Korsunovnak hívnak.

— Hát a keresztneve?

— Mitrij.

A leány figyelmesen nézegette körmei rózsás pikkelyét, és sebes mozdulattal maga alá húzta lábát.

— Melyikük horgászik?

— Grigorij, a cimborám.

— Maga is halászik?

— Halászok, ha kedvem szottyan rá.

— Horoggal?

— Horoggal is szoktunk.

— Én is szeretnék horgászni egy kicsit — mondta a lány rövid hallgatás után.

— Hát akkor menjünk, ha kedve tartja.

— Hogy is kéne ezt elintézni?... De komolyan mondja?

— Nagyon korán kell felkelni.

— En felkelek, csak legyen, aki felserkent.

— Kőteni felkőtjük... De mit mond majd az apja?

— Az apám?

Mityka elkacagta magát.

— Tolvajnak ne nézzen!... Még rám uszítja a kutyákat...

— Szamárság! Egyedül alszom a sarokszobában. Ez az ablaka, látja? — És rámutatott az ujjával. — Ha értem jön, kopogjon ezen az ablakon, és felkelek.

A konyhából hangfoszlányok hallatszottak. Grigorij szégyenlősen hebegett, a szakácsnő öblösen dörmögött.

Mityka kozák övének tompafényű ezüstjével babrált, és hallgatott.

— Maga házasember? — kérdezte a leány, rejtett mosolyt melengetve ajka szögletében.

— Miért?

— Csak úgy kérdem... Érdekel.

— Nem, még legény vagyok.

Mityka hirtelen elveresedett, a lány meg a padlóra pottyant melegházi földieper kocsányával játszogatva, pajkos mosollyal kérdezte:

— Na és, Mitya. szeretik magát a lányok?

— Ki szeret, ki nem.

— Mondj-ja... Miért van magának olyan szeme, akár a kandúré?

— Kandúré? — kérdezte Mityka. Most már végképp zavarba jött.

— Igen, pontosan olyan, mint a macska szeme.

— Anyámtól örököltem biztosan... Nem tehetek róla.

— És miért nem házasítják meg, Mitya?

Mityka magához tért pillanatnyi zavarából. Megfoghatatlan gúnyt érzett a lány szavaiban: sárgás láng gyúlt ki macskaszemében.

— Még nem nőtt meg a menyasszonynak való.

A lány meghökkenve felrántotta szemöldökét. Elpirult és felállt.

Az utca felől léptek hallatszottak a lépcsőn.

A leány gúnyt rejtő, kurtán felvillanó mosolya úgy csípte Mitykát, mint a csalán. A gazda, Szergej Platonovics Mohov, bő kecskebőrcipőjével puhán csoszogva, méltóságosan tolta el köpcösödő testét a félrehúzódó Mityka mellett.

— Hozzám jött? — kérdezte elhaladtában anélkül, hogy feléje fordította volna fejét.

— Halat hoztak, papa.

Grigorij, immár üres kézzel, visszajött.

3

Grigorij az első kakasszó után ment haza a táncból. A pitvarból savanykás komlószag és száraz kakukkfű fűszeres illata csapta meg.

Lábujjhegyen lépett a szobába, levetkezett, oldalcsíkos ünneplő nadrágját óvatosan fogasra akasztotta, keresztet vetett, és lefeküdt. A padlón a holdfény arany mécsvilága nyúlik végig, melyet kereszt alakban négyfelé metsz az ablak fája. A sarokban, hímzett kendők alatt halványan csillognak az ezüstös szentképek. Az ágy felett függő csecsebecsék közt lomhán, vontatottan donganak a felháborgatott legyek.

Már-már elszunnyadt, mikor a konyhában sírva fakadt bátyja kisfia.

A bölcső megnyikordult, mint a kenetlen szekér. Darja álmos hangon dörmögte:

— Csitt, te kis utálatos. Se nem alszik, se nem nyugszik! És halkan rázendített:

Merre jártál,
Hol kószáltál?

Ügyeltem a ménesre.
Mit fizettek érette?
Szép paripát, fékkel,
Csupa arany ékkel.

Grigorij elszenderedett az egyenletes, ringató nyikorgás zenéjére. Félálmában még átvillant a fején: „Pjotrnak holnap be kell vonulnia gyakorlatra. Darja egyedül marad a picivel... Úgy látszik, nélküle kaszálunk."

Meleg párnájába fúrta fejét, de még így is tolakodóan csordogált fülébe a dal:

Hát a lovad hol van?
Odakinn a kapuba.
Hát a kapu hol van?
Elvitte az ár.

Harsány csődörnyerítés riasztotta fel Grigorijt. Hangjáról megismerte Pjotr katonalovát.

Álomernyesztette ujjaival sokáig gombolgatta ingét, és csaknem megint elaludt az egyre ömlő, hullámzó dallamra:

Hát a liba hol van?
Nádasba hűsöl.
Hát a nádas hol van?
Levágták a lányok.
Hát a leányok?
Menyegzőre mentek.
Hát a kozákok?
Háborúra mentek.

Grigorij álmosan, törődötten ballagott az istállóba, kivezette a csődört a közbe. Arcát megcsiklandozta egy rálibbenő pókháló. Hirtelen kiröppent szeméből az álom.

A Don színén haránt, hullámos holdfényes, szűz ösvény nyúlt végig. A folyón köd terjengett; felette mint kölesszemek, sárgállottak a csillagok. A csődör óvatosan lépdelt mögötte. A folyóhoz kényelmetlen ereszkedő vezetett lefelé. A túlsó parton kacsa hápog. Az innenső part mellett az iszapos vízből felvetődött és csobbanva zuhant vissza egy kishalakra vadászó harcsa.

Grigorij sokáig állt a folyónál. A part nyirkos, édeskés poshadásszagot lehelt. A csődör fekete ajkáról apró csöppek potyogtak vissza a folyóba. Grigorij szívében könnyű, édes üresség fészkelt. Gondolattalan, jó érzés volt ez. Visszatérőben keletre pillantott. Ott már oszladozott a kékes félhomály.

Az istálló mellett anyjába botlott.

— Te vagy a, Griska?

— Ki lenne?

— Megitattad a csődört?

— Meg — felelte Grigorij kelletlenül.

Anyja hátrahajolva cipel kötőjében egy ölre való száraz ganét, tüzelni. Meztelen, petyhüdt lábával vénasszonyosan csoszog.

— Eredj át, költsd fel Asztahovékat, Sztyepan a mi Pjotrunkkal akar indulni.

A hűvös hajnal, mintha feszes, remegő rugót tenne Grigorij testébe, melyet csípősen borzongat a hideg. Hármasával ugorja át a fokokat, úgy szalad fel Asztahovékhoz a döngő lépcsőn. Az ajtó nincs bezárva. A konyhában egy leterített pokrócon alszik Sztyepan. Hóna alatt az asszony feje.

A foszladozó homályban Grigorij megpillantja Akszinya térden felül felgyűrődött ingét, nyírfehér lábát.

Lopva végigsimogatja szemével. Aztán idegen, rekedt hangon kiáltja:

— Hé, ki van itt? Keljetek fel!

Akszinya felsóhajt álmában:

— Jaj, ki az? Ki az, hé? — Aztán fejetlenül kapkodni kezd. Amint ingét ráhúzza lábszárára, meztelen karja combjai közé búvik. A párnán foltot hagyott álmában kicsordult nyála. Mert hajnaltájt mély a menyecske álma!

— Én vagyok. Anyám küldött felkőteni benneteket...

— Mindjárt... Itt ugyan nem kerülhetsz beljebb... A bolha miatt ágyaltunk a földre. Sztyepan, kelj fel, hallod?

Grigorij a menyecske hangjából megsejti, hogy Akszinya most kényelmetlenül érzi magát. Siet elmenni.

A faluból harminc kozák vonult be májusi hadgyakorlatra. Gyülekezőhely a tér. Hét óra tájban ponyvaekhós szekerek, nyári vitorlavászon-inges gyalogos, lovas kozákok tartanak a piac felé, teljes felszereléssel.

Petro a tornácon sebtiben varrta a kettéreccsent kantárszárat. Pantyelej Prokofjevics Petro lova körül tett-vett, zabot öntött eléje a jászolba, és el-elkiáltotta magát:

— Dunyaska, jól bevarrtad a cibakos szeredást? Megszórtad a szalonnát sóval?

A pirospozsgás Dunyaska, mint a fecske, cikázott végig-végig az udvaron a nyári konyhától a házig.

Apja kiabálására nevetve tiltakozott.

— Törődjön, apám, a maga dolgával. Úgy rakok én mindent a bátyus tarisznyájába, hogy meg se moccan Cserkasszkig sem.

— Nem lakott még jól? — érdeklődött Petro; megnyálazta a szurkos fonalat, és a csődör felé intett fejével.

— Majszolja — felelte az apja higgadtan, és érdes tenyerével megtapogatta a lópokrócot. — Akármilyen csekélység is; ha egy morzsa vagy szalmaszál tapad a pokrócba, egynapi lovaglás alatt véresre dörzsöli a ló hátát.

— Ha jóllakik a pej, itassa meg, apám.

— Griska majd levezeti a Donra. Hé, Griska, vezesd itatni ezt a lovat!

A magas, horpasz, fehérhókás doni csődör kényesen táncolva jött ki az istállóból. Grigorij kivezette a kiskapun. Bal kezével könnyedén marjába kapaszkodva rápattant és — usgyi! — sebesen elnyargalt. Az ereszkedőnél meg akarta zabolázni, de a csődör lépést tévesztett, még jobban nekiiramodott, és sebes vágtában száguldott lefelé a lejtőn. Amint Grigorij hátravetette magát, s szinte hanyatt feküdt a lovon, vödrökkel lefelé ballagó asszonyt vett észre. Lekanyarodott az ösvényről, maga mögött hagyta a felkavart porfelhőt, és belerugtatott a vízbe.

A lejtős parton, ringó csípővel, Akszinya ballagott lefelé.

— Te szilaj sátán! — kiabálta már messziről. — Hajszálon múlt, hogy agyon nem tapostattál avval a csődörrel! Na várj csak, majd megmondom apádnak, hogy nyargalászol!

— Nana, szomszédasszony, csak ne szidj... Ha táborba megy az urad, tán még a házad körül is jó lennék egy s másra!

— Akár az ördög, úgy kellesz te nekem!

— Majd ha beköszönt a szénakaszálás, még rimánkodni is fogsz! — nevetett Grigorij.

Akszinya a pallóról ügyesen telemerítette vízzel a rúdon lógó vödröt, és a szélben fel-fellibbenő szoknyáját térde közé fogva nézett Grigorijra.

— Mi az, felkászolódott már Sztyepan? — kérdezte Grigorij.
— Mi közöd hozzá?!
— Ejnye, de furcsa vagy... Már kérdezni sem szabad?
— Útra kész! Na?
— Akkor hát itt maradsz zsalmerkának.
— Olyanformán.

A csődör felkapta a vízből a száját, összekoccanó foggal rágta a visszacsepegő vizet, a Don túlsó partja felé nézett, és első lábával a vízbe toccsantott. Akszinya telemerítette a második vödröt is; vállára vetette a rudat, és könnyed, ringó léptekkel elindult felfelé a parton. Grigorij nyomába indította a csődört. A szél meg-megcibálta Akszinya szoknyáját, és gyöngéden babrálta napbarnította nyakán az apró, göndör pihéket. Nehéz, sűrű kontyán színes selyemmel hímzett főkötő virított. A szoknyája korcába dugott rózsaszín ing simán fogta körül húsos, meredek hátát és gömbölyű vállát. Mikor felfelé menet Akszinya előrehajolt, az ing alatt világosan kirajzolódott gerincének hosszúkás völgye. Grigorij az asszony minden moccanását szemmel tartotta. Megint szeretett volna beszédbe elegyedni vele.

— Vagy talán búsulni fogsz az urad után? Mi?

Akszinya mentében hátrafordította fejét, és elmosolyodott.

— Hát már hogyne búsulnék! Házasodj meg — mondta szaggatottan, lihegve — házasodj meg, akkor majd megtudod, hogy búsulnak-e a menyecskék uracskáiok után vagy sem.

Grigorij a csődör vékonyába vágta a lábát, utolérte az asszonyt, és szeme közé tekintett.

— Pedig némelyik asszony még örül is, ha bevonul az ura. A mi Darjánk hízásnak indul, ha Petro nincs itthon.

Akszinya remegő orrlyukkal, lihegve lélegzett; megigazgatta haját.

— A férfi nem pióca, mégis szívja az asszony vérét. Téged is nemsoká megházasítanak! Mi?

— Nem tudom, mit forgat a fejében apám. Tán csak ha kitöltöm a katonaidőt.

— Fiatal is vagy még, ne nősülj meg.

— Hát?

— Nagyon unalmas a házasélet. — Lopva a fiúra pillantott. Grigorij csak most vette észre először, hogy a menyecske ajka szemérmetlenül duzzadt, mohó.

Fürtökbe szedegette a ló sörényét.

— Nekem sincs kedvem hozzá. Majd megszeret valaki így is.
— Tán már ki is szemelted?
— Minek szemeljem ki?... Hiszen te most úgyis magad maradsz.
— Velem ugyan ki ne kezdj!
— Tán elnadrágolsz?
— Csak szólok Sztyepannak...
— Én a te Sztyepanodat...
— Vigyázz, te hős, mert sírás lesz a vége!
— Ne ijesztgess, Akszinya!
— Én nem ijesztgetlek. Te csak törődj a lányokkal. Hímezzenek azok zsebkendőt neked! Énrám ne kacsingass!
— Azér is kacsingatok!
— Hát kacsingass!
Akszinya békítőleg elmosolyodott, és lelépett az ösvényről, hogy megkerülje a lovat. Grigorij keresztbe faroltatta a csődört, elállta az utat.
— Eressz, Griska!
— Nem eresztelek!
— Ne bolondozz! Csomagolnom kell az uramnak.
Grigorij mosolyogva tüzelte lovát: a csődör egyik lábáról a másikra táncolva szorította Akszinyát a part felé.
— Eressz, te sátánfajzat... Jönnek! Meglátnak, mit gondolnak?!
Az asszony ijedt pillantást vetett jobbra-balra, és hunyorogva, lesütött szemmel hazafelé indult.
Petro a tornácon már búcsúzkodott a családtól. Grigorij felnyergelte a lovat. Petro a szablyát combjához szorítva loholt lefelé a lépcsőfokokon, átvette Grigorij kezéből a gyeplőt.
A csődör megérezte, hogy hosszú útra kelnek. Nyugtalanul topogott, szájában ide-oda forgatta a zablát. Petro fél lábbal a kengyelbe hágva, a kápába fogódzva odaszólt apjának:
— A két hókást ne gyötörd agyon, apám! Ősszel eladjuk őket. Grigorijnak jó lú kell. A réti szénát, vigyázz, el ne add: tudod, milyen széna terem az idén a réten.
— Na, Isten áldjon. Szerencsés utat! — mondta az öreg, és keresztet vetett.
Petro gyakorlott mozdulattal nyeregbe dobta zömök testét, eligazította hátul inge ráncait, amelyeket összehúzott az öv. A csődör a kapu felé indult.

A napfényben bágyadtan villant meg a szablya markolata, ahogy meg-megrezzent a lépés ütemére.

Darja a karján ülő kisgyermekkel kísérte egy darabig. Anyja a blúza ujjával szemét, a kötő csücskével meg vörösre dörzsölt orrát törölgette, úgy állt az udvar közepén.

— Petro! A pogácsa! Itt felejtetted a pogácsát!... Krumplis pogácsa!

Dunyaska úgy szökdelt a kapu felé, akár a gödölye.

— Mit üvöltesz, te buta?! — kiáltott rá Grigorij.

— Itt maradt a pogácsa! — sóhajtotta a kiskapunak támaszkodó Dunyaska, és maszatos, forró orcájára, onnan meg hétköznapi blúzocskájára könny potyogott.

Darja, tenyeréből ellenzőt formálva, kísérte tekintetével az ura ingét, amelyet mind sűrűbb fátyollal takart el a por. Pantyelej Prokofjevics a kapu korhadt cölöpét rángatva Grigorijra pillantott.

— Reperáld meg ezt a kaput. Áss ide gyámot a félfa mellé. — Gondolkozott egy darabig, aztán mintha valami újságot mondana, hozzátette: — Petro elment.

Grigorij a sövényen keresztül látta, hogy Sztyepan is útra készülődött. Akszinya zöld gyapjúszoknyába öltözött, és nyalkán odavezette neki a lovat. Sztyepan mosolyogva mondott neki valamit. Ráérősen, ahogy gazdához illik, megcsókolta asszonyát, és sokáig nem vette le kezét Akszinya válláról. Munkában megfeketedett, napégette keze úgy feketéllett a menyecske fehér blúzán, akár a szén. Sztyepan háttal állt Grigorijnak, a sövényen át jól lehetett látni feszes bőrű, szépen borotvált nyakát, kissé csapott, széles vállát, és kipedrett, szőke bajuszának hegyét, amikor feleségéhez hajolt.

Akszinya nevetett valamin, és tagadón rázta fejét. A termetes hollófekete mén megingott, amikor lovasa kengyelbe hágott. Sztyepan sebes lépésben lovagolt ki a kapun. Úgy ült a nyeregben, mintha belenőtt volna. Akszinya mellette lépkedett, a kengyelbe fogódzott, és szerelmesen, mohón nézett a férfi szeme közé, alulról felfelé.

Így haladtak el a szomszéd háza mellett, aztán eltűntek a kanyarodó mögött.

Grigorij hosszú, merev tekintettel kísérte őket.

Estére megérett a vihar. A falu fölött sötétbarna felleg függött. A szélborzolta Don sűrű, tarajos hullámokat lökött a partra. A berek mögött szárazvillám perzselte végig az eget; néha öblös mennydörgés rázta meg a földet. A felleg alatt kiterjesztett szárnnyal kóválygott egy héja; nagy károgással üldözte néhány varjú. A hideget lehelő felhő nyugat felől kúszott végig a Don mentén. A vizesréten túl fenyegetően feketéllett a mennybolt, a róna meg várakozóan hallgatott. A faluban itt is, ott is egymás után csapódtak be a behúzott védőtáblák, keresztet hányva siettek haza vecsernyéről a vénasszonyok, a téren szürke portölcsér pörgött, és a tavaszi hőség gyötörte földbe már elvetette első magvait az eső.

Dunyaska ide-oda himbálódzó hajfonattal futkosott az udvaron, becsapta a tyúkól ajtaját, aztán tágra fújt orrlikkal, mint akadály előtt a paripa, megállt az udvar közepén. Az utcán kölykök rakoncátlankodtak.

Miska, a szomszédék nyolcesztendős fia, olykor fél lábbal le-leguggolva forgott saját tengelye körül, fején meg apja bő, ellenzős sapkája pergett, szemét is el-eltakarta. Fülhasogatóan kiabálta:

Szakadj, szakadj esőcske!
Kimegyünk az erdőre,
Istent imádni,
Krisztusnak szolgálni.

Dunyaska irigykedve nézte Miska kicserepesedett, meztelen lábát, amint eszeveszetten topogott. Ő is szeretett volna táncolni egy kicsit az esőben, megnedvesíteni fejét, hogy sűrű göndör haja nőjön; szeretett volna ugyanúgy, mint Miska cimborája, tótágast állni az útmenti porban, virtuosan a tövisbokrok közé vetni magát, de anyja kinézett az ablakon, és haragosan motyogott valamit. Dunyaska nagyot sóhajtott, és befutott a házba. Sűrű, nagy cseppekben megeredt a zápor. A háztető felett megdördült az ég. A mennydörgés foszlányai a Donon túlra gördültek. Az öreg meg az izzadt Griska összegöngyölt gyalmot cipelt be a kamrából.

— Fonalat, hálótűt, de szaporán! — rikkantotta Grigorij Dunyaskának.

A konyhában világot gyújtottak. Darja ült neki, hogy megvarrja a gyalmot. Az öregasszony a gyermeket ringatva dörmögte:

— Ejnye, te vénség, világéletedben mindig ilyen bolond dolgokon járt az eszed. Inkább feküdjetek le! Napról napra drágább a petró, te meg csak égeted. Ugyan, lehet is most halászni?! Hová visz benneteket a nyavalya, mi? Még belefúltok! Hiszen ítéletidő van odakint! Tyű, hogy villámlik! Jézus Krisztus urunk, Mária, egek királynője!

A konyhában egy másodpercre vakító kék fényesség támadt, és csend lett: hallani lehetett, ahogy a védőtáblán kopog az eső. Nyomban hatalmasat csattant. Dunyaska felsikított, és arcát a gyalomba fúrta. Darja sebtiben apró kereszteket vetett ajtóra, ablakra.

Az öregasszony rémült szemmel bámult a lábához törleszkedő macskára.

— Dunyka! Kergesd ki az át... Mennyeknek királyné asszonya, bocsáss meg nekem, szegény bűnösnek! Dunyka, hajítsd ki azt a macskát az udvarra! Sicc innét, pokolfajzat: ördög lakozik benned! Hogy a...

Grigorij elejtette a háló vontatókötelét. Hangtalan kacagás rázta egész testét.

— Na, mit nyivákoltok?! Elhallgassatok! — kiáltott rájuk Pantyelej Prokofjevics. — Varrjátok szaporán, asszonyok! Megmondtam már a minap, hogy nézzétek meg azt a gyalmot.

— Ugyan, miféle halat kaphattok ilyenkor — próbálta ellenevetni az öregasszony.

— Nem értesz hozzá, hallgass! Még kecsegét is foghatunk a turzáson. Épp ilyenkor úszik a part mentén, mert fél a vihartól. A víz most mán, azt hiszem, elég zavaros lett. Szaladj csak ki, Dunyaska, hallgasd meg, bugyborékol-e az ér!

Dunyaska kelletlenül, oldalvást indult az ajtó felé.

— De ki húzza majd a hálót? Darjának nem szabad, mer meghűlhet a mejje — akadékoskodott tovább az öregasszony.

— Griska meg én az egyik gyalommal megyünk. A másikhoz majd Akszinyát meg még valamék asszonyt híjuk el.

Dunyaska lihegve berontott. Szempilláin esőcseppek reszkettek. A felázott fekete föld szaga áradt róla.

— Úgy zúg az ér, hogy borzasztó!

— Jössz velünk halászni?

— Hát még ki jön?
— Hívunk asszonyokat!
— Megyek.
— Na, itt ez a kaftán, kapd magadra, szaladj át Akszinyához. Ha jön, hívja Malaska Frolovát is!
— Na, az nem fagy meg — mosolygott Grigorij. — Olyan szalonnája van annak, mint egy kövér disznónak.
— Vegyél egy kis száraz szénát, Grisunyka — tanácsolta az anyja — tedd a szíved tájára, mert különben átfázik a mejjed.
— Eriggy csak, hozz szénát, Grigorij. Igaza van anyádnak.
Dunyaska mihamar megjött az asszonyokkal. Akszinya a madzaggal körülkötött rongyos kis kabátban meg a kék alsószoknyában alacsonyabbnak, soványabbnak látszott. Darjával egymasra mosolyogtak. Akszinya levetette fejkendőjét, szorosabbra csavarta kontyát. Aztán megint bekötötte, hátravetette fejét, és hidegen nézett Grigorijra. A kövér Malaska a küszöbön kötözgette botosát, és rekedten mondta:
— Zsákot hoznak? Úgy segéljen, most osztán garmadával fogjuk őket!
Kimentek az udvarra. A felpuhult földre sűrű szálakban ömlött az eső, habosra verte a tócsákat, és patakokban rohant a Don felé.
Grigorij elöl haladt. Maga se tudta, miért, de jókedve kerekedett.
— Vigyázz, apám, itt egy árok!
— Ejnye, de sötét van!
— Fogózz belém, Akszjuska, essünk kátyuba együtt — kacagott rekedten Malaska.
— Nézd csak, Grigorij, nem a Majdannyikovék partja ez?
— Az a!
— Akkor innét kezdhetjük... — kiabálta Pantyelej Prokofjevics. Iparkodott túlharsogni a süvöltő szelet.
— Nem hallom, Pantyelej bácsi! — rikácsolta Malaska.
— Na, Isten nevében, gázolj bele... Én majd a mély víz felől húzok... A mély víz felől, mondom... Malaska, te süket boszorka, hát merre húzod? Majd én megyek a mély víz felól!... Grigorij! Griska! Akszinya a part felől hadd húzzon!
A Don bőg és üvölt. A szél cafatokká tépi az eső ferde függönyét.
Grigorij a medret talpával tapogatva, kötésig merült a vízbe.

A tapadós, hideg víz a melléig furakodott, és jégabroncsként szorította a szívét. Arcát, erősen összehunyorított szemét, akár a korbács, paskolja a hullám: a gyalom felpuffad, mint a labda, és mély vízbe süllyed. Grigorij gyapjúharisnyás lába megcsúszik a homokos medren. A vontatókötelet szinte kitépi kezéből az ár. Mind mélyebbre és mélyebbre hatol. Gödör! Lába alól kicsúszik a meder. Az ár hatalmas lökésekkel sodorja, szinte szívja befelé. Grigorij jobbjával erősen csapkod, a part felé igyekszik. A hullámzó, fekete mélység olyan félelmetes, mint még soha. Aztán meg a lába is örül, amikor végre eléri a hepehupás medret. Térdének valami halféle ütődik.

— Kerüld meg a mély vizet! — hallatszott apja hangja valahonnan a sűrű, nyúlós sötétségből.

A gyalom oldalt dől, és megint lefelé süllyed a mélybe, az ár megint kitépi a talajt a legény lába alól, és Grigorij fejét hátratartva úszik, köpköd.

— Élsz még, Akszinya?

— Még élek.

— Mi az, szűnik az eső?

— Szűnik egy kicsit, de mingyán még sűrűbben zuhog.

— Csendesebben. Meghallja az öreg, összeszid.

— Ejnye, de félsz az apádtól...

Egy percig némán húzzák. A víz, akár a tapadós tészta, akadályozza minden mozdulatukat.

— Grisa, a partnál valami áll a vízben. Meg kell kerülnünk.

Egy borzalmas lökés messzire hajítja Grigorijt. Mennydörgésszerű csobbanás, mintha a meredek partról óriási krétatömb zuhanna a folyóba.

— Jaj-jaj-jaj! — sikolt valahol a partnál Akszinya.

A halálra ijedt Grigorij felbukkan a víz alól, és a kiabálás irányába úszik.

— Akszinya!

A szél süvölt, a folyó zúgva rohan.

— Akszinya! — kiáltja Grigorij, és megdermed félelmében.

— Hé! Gri-go-ri-ij! — hallatszik messziről apja fojtott hangja.

Grigorij hatalmas csapásokkal úszik. Valami tapadós tárgy került a talpa alá. Megtapogatja — a gyalom.

— Grisa, hol vagy? — hallja Akszinya sírós hangját.

— Mér nem felelsz mindjárt, ha kiabál az ember? — ordítja Grigorij dühösen, és négykézláb kimászik a partra.

Leguggolva, remegve bogozzák ki a csomóba gabalyodott gyalmot. A kettészakadt felhő hasítékán át előfeslik a hold. A vizesréten túl már higgadtabban mormog az ég. A föld ragyog a még fel nem szívódott nedvességtől. Az esőmosta égbolt szigorú, de derűs.

Grigorij bogozgatás közben Akszinyát nézegeti. Az asszony arca még krétafehér, de picikét kifelé biggyedt piros ajka már mosolyog.

— Amikor engem partra hajított a víz — mondja lihegve — majd eszemet vesztettem. Holtra ijedtem, bizisten. Azt hittem, belefúltál.

Kezük egymásba ütközik. Akszinya megpróbálja Grigorij inge ujjába dugni a kezét.

— Milyen meleg van itt az inged ujjában — mondja panaszosan — én meg majd megfagyok. Csupa libabőr a hátam.

— A fene egye meg azt az átkozott harcsát, mekkora lyukat szakított rajta.

Grigorij széthúzza a gyalom közepén tátongó másfél rőfnyi átmérőjű rést.

A turzás felől valaki fut errefelé. Grigorij Dunyaskát sejti benne. Már messziről kiabálja neki:

— Van nálad fonal?

— Van!

Dunyaska zihálva odaszalad.

— Mit üldögéltek itt, mi? Apám azt izeni, gyertek gyorsan a turzásra. Zsákszámra fogtuk a kecsegét! — Dunyaska hangjában leplezetlen diadal cseng.

Akszinya vacogó foggal összeölti a gyalom lyukát. Hogy felmelegedjenek, csak úgy vágtatnak a turzásra.

Pantyelej Prokofjevics cigarettát sodor a víztől kicserepesedett ujjaival. Olyan pöffedtek, mint a vízbefúlté. Örvendezve toporog. Henceg:

— Az első húzás: nyolc darab. Másodszorra... — szünetet tart, rágyújt, és némán mutat lábával a zsák felé.

Akszinya kíváncsian fürkészi. A zsák csupa roppanó, csosszanó zaj: nyüzsög benne az eleven kecsege.

— Hát ti üres kézzel jöttök?

— Átlyukasztotta egy harcsa.

— Bevarrtátok?

— Tél-túl. A szemeket összeöltöttük valahogy...

— Na még egyszer: térgyig. Osztán haza. Mássz bele mán, Griska, mér kötöd meg úgy magad?

Grigorij alig bírja váltogatni fásult lábát. Akszinya úgy reszket, hogy Grigorij még a gyalmon keresztül is érzi.

— Ne reszkess!

— Jó is volna, de már alig lélegzek!

— Tudod, mit... Gyerünk, másszunk ki, itt egye meg a fene ezt a halat!

Egy nagy ponty szökik a gyalomba. Grigorij szaporább léptekkel húzza a kötelet. Akszinya kétrét görnyedve kifut a partra. A fövenyen sistereg a visszaömlő víz, vesztét érezve ficánkol a hal.

— A vizesréten keresztül megyünk?

— Az erdőben közelebb. Hé, soká jöttök még?

— Csak ereggyetek. Majd utolérünk. Kiöblítjük a gyalmot.

Akszinya homlokát összeráncolva kifacsarta szoknyáját. Hátára kapta a zsákot a zsákmánnyal, és szinte vágtatva szaladt a turzáson. Grigorij a gyalmot cipelte. Mentek vagy száz ölet. Akszinya sopánkodni kezdett:

— Mán nincs egy csepp erőm se! Összeakad a lábom!

— Itt egy avas boglya, bújj bele, melegedj meg!

— Jó is lesz. Mire hazacipekszik az ember, kiszakad a lelke.

Grigorij oldalt döntötte a boglya tetejét, fészket vájt bele. Az összepréselődött széna meleg, avas szaga csapott az orrukba.

— Mássz a közepébe. Olyan az, akár a sut.

Akszinya ledobta a zsákot, és nyakig ásta magát a szénába.

— Valóságos istenáldása!

Grigorij a hidegtől reszketve melléje feküdt. Akszinya vizes hajából izgató, gyengéd asszonyillat csordogált. A menyecske hátraszegett fővel, ütemes pihegéssel, félig nyílt ajkakkal feküdt mellette.

— Olyan szagú a hajad, akár a beléndek, tudod, az a fehérvirágú... — súgta föléje hajolva Grigorij.

Akszinya szót se szólt. Ködös és távolba vesző volt a tekintete, melyet az öregedő, csorba holdra függesztett.

Grigorij hirtelen kihúzta kezét zsebéből, és magához rántotta Akszinya fejét. Az asszony harciasan tépte ki magát; felállt.

— Eressz!

— Hallgass!

— Eressz, különben zajt csapok!

— Várj, Akszinya!

— Pantyelej bácsi!

— Na, tán eltévedtél? — hallatszott Pantyelej Prokofjevics hangja egészen közelről, a galagonyabokor mögül.

Grigorij keményen összeszorított foggal pattant ki a boglyából.

— Na, mit kiabálsz? Tán eltévedtél? — kérdezte még egyszer az öreg odafelé menet.

Akszinya a boglya mellett állt, megigazította tarkójára csúszott keszkenőjét. A haja szinte párállott a hűvös holdfényben.

— El ugyan nem tévedtem, de majd megfagyok!

— Ejnye, hát ilyen menyecske vagy te? Nézd csak, itt egy boglya. Bújj bele melegedni.

Akszinya mosolyogva lehajolt a zsákért.

5

Szetrakov falu a gyülekező tábor helye, hatvan versztányira esik innét. Melehov meg Sztyepan Asztahov egy szekéren döcögött. Még három falubeli kozák volt velük: Fedot Bodovszkov, kalmük képű, ragyás kozák legény, Hriszanf Tokin, az atamán testőrezred tartalékosa, becéző nevén Hrisztonya, meg Ivan Tomilin tüzér, aki Perszianovkába tartott. Mindjárt az első abrakoltatás után Hrisztonya tizennégymarkos lovát meg Asztahov hollófekete csődörét fogták szekérbe. A másik három ló felnyergelve ballagott a saroglya mellett. A tagbaszakadt, és — mint minden gárdakozák — kissé ostoba Hrisztonya hajtott. Keréktalppá görbítette hátát is, olyan ormótlanul ült ott az ekhó szájában, hogy elfogta a világosságot; mennydörgő basszushangjával úgy rádörrent a lovakra, hogy majd kilelte őket a hideg. A vadonatúj ponyvából húzott ekhó alatt pöfékelve heverészett Petro Melehov, Sztyepan meg Tomilin, a tüzér. Fedot Bodovszkov hátul ballagott, úgy látszik, nagy kedve telt benne, hogy az út porába vágja görbeszárú kalmük lábát.

Hrisztonya szekere a többi élén döcögött. Mögötte még hét vagy nyolc fogat húzódott nyerges vagy nyergetlen vezetéklovakkal.

Az út felett hahota, rikoltás, elnyújtott dal, paripaprüszkölés és az üres kengyelek csilingelése kavargott.

Petro párnája a cibakos zsák. Elnyúlva hever, és hosszú sárgás bajszát pödörgeti.

— Sztyepan!

— Mi a?
— Gyúccsunk rá egy jó katonanótára!
— Nagyon meleg van. Kiszáradt a torkom.
— Márpedig csapszék nemigen akad errefelé a falvakban, ne is számíts rá.
— Nahát gyúccs rá. Igaz, te ennek nem vagy mestere. Bezzeg Griskátok, az tud danolni. Ahogy elnyújtja, nem is hang már az, hanem tiszta ezüstfonál. Hányszor danoltunk mi a táncban!
Sztyepan hátraveti fejét, megköszörüli torkát, aztán mély, zengő hangon belefog:

Hej, a hajnal, fényes hajnal
De korán van, de korán...

Tomilin asszonyos arcára tapasztja tenyerét, és vékony, panaszos hangon vág bele. Petro — bajsza végét rágcsálva — mosolyogva nézi, hogy kékülnek meg az erek a nagy erőlködésben a széles mellkasú tüzér halántékán.

A vedérrel a patakra
Későn megyen a leány...

Sztyepan fejjel Hrisztonya felé fekszik, most könyökre támaszkodva megfordult, szép, feszes bőrű, vastag nyaka kiveresedik:
— Segíts te is, Hrisztonya!

A legény meg észreveszi,
Pejkancáját megnyergeli...

Sztyepan Petróra fordítja dülledt szemének mosolygós tekintetét. Petro meg kihúzza bajuszát szája sarkából, és ő is velük fújja tovább a dalt.
Hrisztonya kitátja zilált harcsabajuszú, óriási száját, és bömböl, hogy csak úgy remeg belé az ekhó ponyvateteje:

Ül a kesely hátára,
Úgy indul el utána...

Hrisztonya a szekéroldalra teszi rőfnyi hosszú, meztelen talpát, vár, míg Sztyepan megint rákezdi. Sztyepan, szemét be-

hunyva — verítékes arca árnyékban van — finoman fonja a nóta szálát, hol suttogásig halkítja hangját, hol meg felharsantja, hogy cseng-bong, mint a harang:

Engedd, engedd, szép menyecske,
Hogy a lovam megitassam...

És Hrisztonya vészharang kongású basszusa megint túlharsog mindenkit. Egyre több hang ömlik belé a dalba a szomszédos szekerekről is. A kerekek vasabroncsa dübörög, a lovak prüszkölnek a portól, és mint a megáradt patak, sűrűn, sodrón hömpölyög az út felett a bevonuló kozákok éneke. A kiszáradó pusztai tóból, a napégette barna káka közül felrepül egy fehér szárnyú bíbic. Sikoltozva száll a lapos felé. Fejét kíváncsian forgatva bámul smaragdszemével a szürkeségbe burkolózott szekérkaraván̈ra, a patáikkal vastag, bodros porfelhőt verő lovakra, meg az útfélen lépkedő emberekre, akiknek fehér ingébe beivódott a por, akár a kátrány. A bíbic a laposba veti magát, fekete mellével nekicsapódik a vadnyomta, kiszáradó fűnek, és nem látja többé, mi történik az úton. Ott pedig ugyanúgy zörögnek tovább a szekerek, ugyanolyan kelletlenül lépkednek a nyereg alatt megizzadt lovak; csak a porlepett ingű kozákok hagyják ott a magukét, és szaladnak át az élen haladó szekérhez, körötte tolongnak, és majd megfúlnak a kacagástól.

Sztyepan egész magasságában kiegyenesedve áll a szekér elejében, fél kézzel az ekhó ponyvatetejébe fogózik, másikkal kurtán csápol, kedvcsináló, szapora hadarással dől belőle a nóta:

Hej te legény, ne ülj mellém,
Hej te legény, ne ülj mellém,
Kipletykálnak: szeretőm vagy,
Szeretőm vagy,
Jársz utánam,
Szeretőm vagy,
Jársz utánam,
Pedig hozzám nem illesz te...

Vagy két tucat érdes torok röptében kapja el a dalt, aztán ujjongón rikkantva ráteríti az út porára:

Nem vagyok én kódusszegény,
Kódusszegény —
Híres ember
Lánya vagyok,
Lánya vagyok,
Hercegi vér a szeretőm...

Fedot Bodovszkov fütyöl; a lovak hátsó lábukra guggolva nekirugaszkodnak, majd kiugranak az istrángból; Petro kihajlik az ekhó alól, nevet, és sapkáját lengeti; Sztyepan vakító fehér fogát villogtatva mosolyog, és rángatja a vállát; az úton meg toronnyá verődik a nyomukban húzódó por; Hrisztonya övetlen hosszú ingében, verítékben fürödve, le-leguggolva megy a szekér mellett, úgy forog, mint a motolla, fintorog, rikoltoz, ropja a kozák táncot, és a por szürke bársonyán ottmarad mezítlen lábának otromba nagy nyoma.

6

Egy magas homlokú kurgán mellett — amelynek búbján sárgás, tar homoksáv húzódott végig — ütöttek tanyát éjszakára.

Nyugat felől felleg szállt nyomukban. Fekete szárnyairól eső csepegett. A lovakat egy kis tónál itatták meg. A töltésen egy bánatos szomorúfűz görnyedten ringott a szélben. A zöld békanyál lepte posványos víz színén, a szegényes apró hullámok pikkelyei közt megtört a cikázó villám tükörképe. A szél fukarul morzsálta az esőcseppeket, mintha alamizsnát potyogtatna a föld fekete tenyerébe.

A béklyós lovakat kicsapták legelni, három kozákot rendeltek mellejük strázsának. A többiek tüzet raktak, és a szekérrudak végére akasztották bográcsukat.

Hrisztonya főzte a kását. Nagy kanállal kavargatja a pöfögő kását, és mesél a körötte ülő kozákoknak:

— Magos volt, szóval, a kurgán, olyanforma, mint ez itt, ni, Azt mondom szegény megboldogult apámnak: „Na, osztán nem csukat le minket az atamán, amiért engedély nélkül turkálunk ennek a kurgánnak a gyomrában?"

— Mit hazudozik ez itt összevissza? — kérdezte a lovaktól visszatérő Sztyepan.

— Azt mesélem, hogy kerestünk kincset megboldogult apámmal, Isten nyugosztalja haló porában az öreget.

— Hol kerestetek?

— Ez, komám, a Fetyiszov-éren is túl volt. Tudod, hol a Merkulov-kurgán?

— Tudom hát... — Sztyepan leguggol, parazsat piszkál a tenyerébe. Ide-oda hengergeti markában a zsarátnokot, üggyelbajjal rágyújt.

— Na, szóval, azt mondja az öreg: „Gyerünk, Hrisztan, túrjuk fel a Merkulov-kurgánt." Még nagyapjától hallotta, hogy abban kincs van elásva. Csakhogy nem mindenkinek kerül egykönnyen kezébe az olyan kincs. Fogadkozott az öreg az Istennek: „Add nekem a kincset, uram — mondja — gyönyörű templomot építtetek hálából." Elszántuk hát magunkat, oda is mentünk. A föld a falué, csak az atamán gáncsoskodhatott vóna. Mire odaértünk, beesteledett. Megvártuk, míg koromsötét lesz. Béklyót tettünk a kanca bokájára, magunk meg ásóval, lapáttal felmásztunk a halom tetejére. Mindjárt a csúcsánál kezdtük az ásást. Ástunk vagy két rőfnyi gödröt: a föld tiszta kavics, megkövesedett már a sok század súlya alatt. Kivert a veríték. Az öreg egyik fohászt a másik után morzsolta. Nekem meg, cimborák, rettenetesen csikaródott a hasam. Nem is csuda, hisz tudjátok, nyáridőben mit eszik a magunkfajta: aludttejet meg kvászt... Felfordult a gyomrom, azt hittem, ütött az utolsó órám. Nem bírtam tovább! Megboldogult apám — Isten nyugosztalja — keményen rám ripakodott: „Pfö — aszongya — Hrisztan, te gyalázatos! Én egyremásra mondom az imádságot, te meg nem bírod féken tartani a böndőd, hiszen már megfullad az ember a büdösségtől. Eredj, mássz innét lefelé, mer mingyán kettéhasítom a fejed evvel az ásóval. Te disznó, miattad még jobban a föld alá süllyed a kincs!" Leheveredtem a kurgán tövébe, fáj a hasam, szörnyen nyilallik belé. Megboldogult apám meg — markos legény volt! — egymaga ás tovább. Egyszer csak leás egy nagy kőlapig. Odahí. Aládugtam egy feszítővasat, oszt felemeltem a követ... Higgyétek el, cimborák — szépen sütött a hódvilág — rögtön megcsillant valami alatta...

— Hazudsz, Hrisztonya! — Petro nem tudta türtőztetni magát, elmosolyodott, és bajuszát ráncigálta.

— Mért hazudnék?! Eredj a fészkes fenébe! — Hrisztonya bekötötte alul a bő kozák nadrágját, és végignézett a hallgató-

ságon. — Nem, Isten a tanúm, nem hazudok, a színigazat mondom.

— Halljuk, mi lett a vége!

— Szóval, ragyogott alatta valami, cimborák. Nézem, hát ez bizony nem egyéb, mint elégett szén. Volt belőle vagy negyven vékával. Azt mondja az öreg: „Mássz be, Hrisztan, kapard ki." Bemásztam. Dobáltam, dobáltam azt a sok mocskot, hajnalig se győztem mind kihányni. Reggel felnézek, hát ahun jön, ni!

— Kicsoda? — érdeklődött a pokrócon heverő Tomilin.

— Hát az atamán, ki más? Bricskán jött. „Ki engedte meg, gazemberek, erre-arra . . ." Meg se mukkantunk. Nahát avval felpakolt bennünket, oszt gyerünk: be a faluba! Most két éve Kamenszkajába idéztek, a törvény elibe. Az öreg megsejtette, még jókor meghalt. Megírtuk hát, hogy elköltözött ebbül az árnyékvilágbúl.

Hrisztonya leakasztotta a bográcsot a párolgó kásával, a szekér felé indult kanalakért.

— Na és az apád? Templomot fogadott az Istennek, mégse építette meg? — kérdezte Sztyepan, miután megvárta, míg Hrisztonya visszajön a kanalakkal.

— Bolond vagy te, Sztyopa, tán a szénért építette volna?

— Ha egyszer megígérte, meg is kell adni!

— A szén dolgában nem volt semmiféle egyezség, csak kincsre szólt.

A kacaj vihara meglibbentette a lángot. Hrisztonya felemelte együgyű fejét a vasfazék széléről, és bár nem értette, miért kacagnak a többiek, ő is öblös nevetésre fakadt, sőt túl is harsogta őket.

7

Akszinyát tizenhét esztendős korában adták Sztyepanhoz. Dubrovkából, a Don homokos túlpartjáról hozták.

A férjhezadás előtt egy esztendővel, őszidőben, a határban szántogatott, nyolc versztányira a falutól. Éjszaka apja, egy ötven esztendős öreg, összekötözte kezét a pányvakötéllel, és megerőszakolta.

— Agyoncsaplak, ha mukkanni mersz, de ha befogod a szád, bársonyblúzt meg betétes cipőt kapsz. El ne felejtsd: agyonvéglak, ha . . . — fenyegetődzött.

Akszinya éjnek évadján egy szál rongyos pendelyben rohant haza a faluba. Anyja lábához omlott, és fuldokló zokogással sírta el, mi történt... Anyja meg bátyja, az atamán ezred gárdistája, aki csak az imént tért haza katonáéktól, befogott; Akszinyát is felültették a szekérre maguk mellé, és nyargaltak kifelé az öreghez. A nyolc versztányi út alatt a bátyja szinte agyonhajszolta a két lovat. Az öreget ott találták a szekér mellett. Részegen aludt leterített ujjasán. Nem messzire üres vodkás üveg hányódott. Bátyja Akszinya szeme láttára akasztotta le a szekérről a vasalt hámfát. Addig rugdosta horkoló apját, míg fel nem tápászkodott. Kurtán kérdezett tőle valamit, aztán a hámfa vasalt oldalával az orra tövére sújtott. Anyjával ketten jó másfélóra hosszat püfölték az öreget. Korán hervadt, mindig béketűrő anyja most eszeveszetten cibálta ájult ura üstökét, a bátyja meg lábbal iparkodott. Akszinya a szekér alatt feküdt, beburkolta fejét, és némán reszketett... Virradat-tájon hazavitték az öreget a kasfarban. Panaszosan bömbölt, az elrejtőzött Akszinyát kereste a szobán végigmotozó tekintetével. Estére meghalt. Az embereknek azt mondták, hogy részegen leesett a szekérről, és halálra zúzta magát.

Esztendő múltán felcifrázott szekéren leánykérők jöttek Akszinyáért. A vastag nyakú, magas, sudár Sztyepan megtetszett az eladó lánynak: őszi böjt után lakodalom! — így határoztak. Beköszöntött a fagyos, vidám, csikorgós téleleji nap: összeadták a két fiatalt. Attól fogva lett Akszinya az Asztahov-ház fiatal gazdasszonya. Napa, egy magas vénasszony, akit kétrét görnyesztett valami irgalmatlan asszonyi betegség, mindjárt a lagzi után korán reggel felverte Akszinyát, a konyhába vitte, és a piszkavasat teljesen céltalanul hol ide, hol oda téve, mondta:

— Na, kedves kis menyem, hát nem azért vettünk ebbe a házba, hogy csak szerelmeskedj meg az ágyban henteregj. Eredj csak, fejd meg sorjába a teheneket, aztán állj a kemence mellé főzni. Én már öreg vagyok, napról napra gyengébb leszek, neked kell kezedbe venni az egész gazdaságot, a te vállad nyomja annak minden terhe.

Ugyanaznap Sztyepan a csűrben jól megfontoltan és irgalmatlanul elverte a menyecskét. Hasát, mellét, hátát ütötte, de úgy, hogy az emberek semmit meg ne lássanak rajta. Mindjárt attól a naptól ki-kirúgott a hámból, mulatós szalmaözvegyekkel kezdett ki, szinte éjszakáról éjszakára eljárt hazulról, Akszinyát vagy a csűrbe, vagy a kisszobába zárta.

Másfél esztendeig nem felejtette el a szégyent, ami érte, míg meg nem született a kisgyermek. Ezután megenyhült, de fukarul bánt kegyeivel, és még mindig ritkán hált otthon.

A nagy gazdaság a sok jószággal annyi munkát adott Akszinyának, hogy a búbja se látszott ki belőle. Sztyepan lusta volt a munkában: a kobakját vakargatta, el-eljárt cimboráihoz pipaszó mellett kártyázgatni, a falubeli újságokról pletykázgatni; az istállóból Akszinyának kellett kihányni a ganét, a gazdálkodás egész terhe az ő nyakába szakadt. Napa segítségében nem volt köszönet. Téblábolt egy darabig, aztán ágyára hullt, és fonallá vékonyítva hervadt, sárga ajkát, a fájdalmában elvaduló szemét a mennyezetre meresztve nyögdécselt, és gombóccá kuporodott vackán. Ily pillanatokban nagy fekete anyajegyekkel teleszórt arcát bőséges veríték verte ki, szeméből sűrűn egymás után csepegtek a felgyülemlett, vén könnyek. Akszinya, munkáját félredobva, valamelyik zugba húzódott, és rémült szánalommal meredt napa mártírarcára.

Másfél év múltán meghalt a vénasszony. Reggelre Akszinyát szülési fájdalmak gyötörték, délre, egy órával a gyermek világrajötte előtt, fennjártában meghalt az öregasszony, a régi istálló ajtajánál. A bábaasszony vette észre a maga alá húzott lábbal fekvő hullát, mikor kiszaladt a házból, hogy figyelmeztesse az ittas Sztyepant, ne menjen be a gyermekágyas asszonyhoz. Akszinya jobban ragaszkodott urához a gyermek születése után, de nem valami belső érzés vonzotta hozzá, csak keserű asszonyi szánalom és megszokás. A gyermek egy esztendőt sem ért meg. Megint a régire fordult az élet. És amikor Griska Melehov Akszinya útjába került. az asszony rémülten vette észre, hogy valami vonzza ehhez a kedves, fekete legényhez. Grigorij makacsul, állhatatos és várakozó szerelemmel kerülgette. De éppen ez a konokság ijesztette meg Akszinyát. Látta, hogy Grigorij nem fél Sztyepantól. Szíve mélyén érezte, hogy a legény nem fog tágítani mellőle, és bár értelme minden erejével ellene szegült, mégis rajtakapta magát, hogy ünnepeken, sőt hétköznapokon is gondosabban kezd öltözködni, és önmagát is becsapva, igyekszik minél gyakrabban a fiú szeme elé kerülni. Kellemes forróság ömlött el rajta, amikor Griska fekete szeme eszeveszett, súlyos tekintetével végigsimogatta. Hajnalban, amikor felkelt tehenet fejni, elmosolyodott, és bár még nem tudta, miért, de eszébe ötlött: „Ma valami öröm vár rám. De micsoda?... Grigorij... Grisa..." Ez az egész

lényét eltöltő új érzés megrémítette, és gondolatban óvatosan, tapogatózva járt, mint amikor a lyukacsos márciusi jég hátán megy át az ember a Donon.

Amikor Sztyepantól búcsút vett, elhatározta, hogy Griskával olyan ritkán találkozik, amilyen ritkán csak lehet. A gyalmos halászat után ez az eltökélés még szilárdabb gyökeret vert benne.

8

Pünkösd előtt két nappal a falubeliek felosztották a kaszálót. Pantyelej Prokofjevics is elment osztozkodni. Csak ebédre vetődött haza. Krákogva vetette le csizmáját, és jólesően vakargatta jövés-menésben eltörődött lábát.

— A Veres Szurdok mellett kaptunk osztályt. Nem valami jó ott a fű! A felső vége az erdőig nyúlik, itt-ott pucér foltokat látni. Felverte a tarackbúza.

— Mikor kaszáljuk? — kérdezte Grigorij.

— Ünnep után.

— Darját is viszitek? — komorodott el az öregasszony.

Pantyelej Prokofjevics legyintett: „Hagyj békét!"

— Ha szükség lesz rá, visszük. Add az ebédet, mit állsz itt csípőre tett kézzel?

Az öregasszony megcsörrentette a kemence ajtaját, kihúzta a sütőből a felmelegített káposztalevest. Asztalnál Pantyelej Prokofjevics sokáig mesélt még az osztásról, a gazember atamánról, aki hajszál híján lóvá tette az egész gyűlést.

— Tavaly is ilyen gazságokat csinált — szólt közbe Darja — mihelyt nyélbe ütötték az osztályt, rögtön unszolta Malaska Frolovát, hogy sorsoljanak újra.

— Vén dög! — dörmögte csámcsogva Pantyelej Prokofjevics.

— Boglyát rakni, gereblyézni ki fog? — kérdezte Dunyasa félénken.

— Hát te mi egyebet csinálnál, mi?

— Magam nem boldogulok vele.

— Majd elhívjuk Akszjutka Asztahovát is. Sztyepan a minap megkért, kaszáljuk le az övét is. Meg kell tenni.

Másnap reggel keselylábú csődörén Mityka Korsunov vágtatott a Melehov-udvar elé. Eső szemerkélt. Terhes felleg csüngött a falu felett.

Mityka a nyeregből kihajolva nyitotta ki az ajtót, és belovagolt az udvarra. Az öregasszony rákiabált a tornácról:

— Na, mért nyargaltál ide, te szélleIbélelt? — kérdezte szemmel látható bosszúsággal. Nem szívelte a vakmerő, verekedős Mitykát.

— Mi bajod velem, Iljinyisna? — csodálkozott Mityka, és odakötötte lovát a korlátfához. — Griskához jöttem, hol van?

— A színben alszik. Tán szél ért, hogy nem bírsz gyalog járni?

— Minden lében kanál vagy te, édes néném — sértődött meg Mityka. Kacsázó léptekkel, hadonászva, díszes ostorával lakkcsizmája szárát csapkodva ment a szín alá. Griska egy kifogott szekérben aludt. Mityka bal szemét behunyva, mintha célozna, Grigorijra fogta az ostort.

— Kelj fel, muzsik!*

Mityka a „muzsik"-ot tartotta a legbecsmérlőbb szónak. Grigorij úgy pattant fel, mint a rugó.

— Mi az, mit akarsz?

— Elég legyen a horkolásból!

— Ne bolondozz, Mityka... Hallod, míg szépen mondom!

— Kelj fel, dolgom van veled.

— Na?

Mityka leült a csatlásra, és az ostorral veregette le csizmájáról a rászáradt sárszemeket.

— Griska, engem megbántottak!

— Hogyhogy?

— Hát hogyisne — Mityka kacskaringósan elkáromkodta magát — az a hadnagy szörnyen nagyra lát.

Összeszorított fogakkal, dühösen hadart; lába remegett az izgalomtól. Grigorij felállt.

— Miféle hadnagy?

Mityka megragadta cimborája ingeujját, és most már halkabban folytatta:

— Rögtön nyergeld fel a lovad, nyargaljunk a vizesrétre. Majd megmutatom én neki! Meg is mondtam kereken: „Rajta, tekintetes uram, próbáljuk meg!" — „Hozd ide — aszongya — minden cimborád, mindegyikőtöket lepipálom, mert az én kancám anyja Pétervárott rengeteg díjat nyert a tiszti lóversenyeken."

* „Muzsik"-on nem parasztot, hanem általában „nem kozákot" ért a kozákság.

Mit nekem a kancája anyjostul! Egye meg a fene őket! Én nem engedem, hogy a csődöröm lepipálják.

Grigorij nevetve öltözött. Mityka lépten-nyomon a sarkában volt. Dühében fuldokló hangon mesélte:

— Vendégségbe jött Mohov boltosékhoz ez a hadnagy. Várj, hogy is hívják? Valami Lisztnyickij. Olyan kövér, komoly ember. Pápaszemes. Na, csak legyen! De hiába hord szemüveget, mégse tűröm, hogy a csődöröm legyőzzék!

Grigorij nevetve nyergelte fel magnak hagyott öreg kancájukat, és — hogy az apja ne vegye észre — a szérű kapuján lovagoltak ki a határba. A domb aljánál ügettek a vizesrét felé. A lovak patái cuppogva dagasztották a sarat. A réten egy kiszáradt nyárfa mellett várták őket a lovasok: Lisztnyickij hadnagy gyönyörű, szikár kancáján, és még hét falubeli legény, szintén lóháton.

— Honnan induljunk? — fordult Mitykához a hadnagy. Megigazította orrcsíptetőjét, és gyönyörködve nézte Mityka csődörének hatalmas szűgyizmait.

— A nyárfától a Cár-taváig tart a pálya.

— Hol a Cár-tava? — A hadnagy hunyorgott, mint a rövidlátók szoktak.

— Ott ni, tekintetes uram, az erdő mellett.

A lovakat sorba állították. A hadnagy feje fölé emelte korbácsát. Vállpántja ívvé domborodott.

— Ha azt mondom: há-rom! — rajta! Na: egy, kettő, há-rom!

Elsőnek a hadnagy iramodott neki. Ráfeküdt a kápára, és fél kézzel sapkája ellenzőjét tartotta. Egy másodpercnyi előnye volt a többiekkel szemben. Mityka zavartan, sápadt arccal, kissé felemelkedett a kengyelben. Grigorijnak úgy tetszett, mintha kínosan sokára csapott volna csődöre tomporára, feje felett lóbált ostorával.

A Cár-tava három versztányira esik a nyárfától. Fele úton Mityka nyíllá nyúlt csődöre utolérte a hadnagy kancáját. Grigorij ímmel-ámmal lovagolt. Mindjárt az elején lemaradt. Rövid vágtában lovagolt, és kíváncsian figyelte a versenyzők láncszemekre bomlott, egyre távolodó láncát.

A Cár-tava mellett homokhalom emelkedik, melyet meredekre töltött a tavaszi áradás iszapja. Sárga tevepúpját gyér sörteként borítja az éles, hegyes levelű vadhagyma. Grigorij látta, amint a hadnagy és Mityka egyszerre rugtatott fel a halomra, s egyszerre robogott lefelé is a túlsó oldalon; mögöttük pedig egyesé-

vel nyargaltak, suhantak a többiek. Mire Grigorij a tóhoz ért, az izzadt lovak már csoportba verődve álltak, és a legények gyalog vették körül a hadnagyot. Mityka arcán alig titkolt öröm tündökölt. Minden mozdulatából diadalérzet sugárzott.

A hadnagy, Grigorij várakozása ellenére, csöppet sem látszott zavartnak: egy fának dőlve cigarettázott, és kisujjával verejtékben fürdő kancájára mutatva mondta:

— Százötven versztát tettem meg rajta. Tegnap érkeztem az állomásról. Hej, ha egy kicsit frissebb lett volna, sohase vágtál volna elébem, Korsunov.

— Meglehet — hagyta rá Mityka nagylelkűen.

— Az övénél sebesebb lábú csődör nincs az egész járásba' — mondta irigykedve egy szeplős képű legény, aki utolsónak nyargalt oda.

— Jó kis csődör. — Mityka az átélt izgalomtól remegő kézzel tapogatta ménje nyakát. Grigorijra kacsintott, és vigyorgott, mint a fakutya.

Ők ketten különváltak a többiektől, és nem az utcán, hanem a domb tövében indultak haza. A hadnagy hűvösen búcsúzott el tőlük, két ujjával megbökte sapkája ellenzőjét, és sarkon fordult.

Amint a közön már majdnem hazaértek, Grigorij észrevette, hogy Akszinya jön vele szemben. Az asszony egy gallyat tépkedett. Mikor megpillantotta Griskát, mélyen lehajtotta a fejét.

— Mit restelkedsz, nem pucéron lovagolunk mink! — kiáltott rá Mityka, és kacsintott egyet: — Te kesernyés vackor!

Grigorij maga elé meredve csaknem elhaladt mellette, de ekkor az ostorral hirtelen irgalmatlanul rásózott békésen lépkedő kancájára.

A ló a hátsó lábára ült, aztán nekirugaszkodva telefröcskölte Akszinyát sárral.

— Hinnye, te átkozott pokolfajzat!

Grigorij nekitüzesedett paripáját hirtelen megfordítva, szinte rárohant Akszinyára.

— Mér nem köszönsz, mi? — kérdezte.

— Nem érdemled meg!

— Nahát ezér is sároztalak össze. Ne hordd olyan magasan az orrod!

— Eressz! — kiáltott Akszinya, és riadtan hadonászott a ló orra előtt. — Mér akarsz agyontapostatni a csődöröddel, mi?

— Nem csődör ez, hanem kanca.

— Mindegy, akkor is eressz!

— Mért duzzogsz, Akszjutka? Tán a minapi eset miatt... ott a réten?...

Grigorij az asszony szeme közé nézett. Akszinya mondani akart valamit, de fekete szeme sarkából hirtelen egy könnycsepp bugyogyant ki; ajka sírósan remegett. Görcsösen nyeldekelve sugta:

— Hagyj békét, Grigorij... Nem haragszok én... Én... — És azzal tovább indult.

9

A pünkösdből a falusi portákon csak a padlóra szórt száraz borsikafű, levéltörmelék meg a levágott s a kapuk, tornácok mellé szúrt tölgy- és kőrisgallyak töpörödött, hervadt zöldje maradt.

Pünkösd után megkezdődött a szénakaszálás. A kaszáló az árterületen már kora reggel ünneplő szoknyák, rikító hímzésű kötők, tarka keszkenők virágdíszében pompázott. Az egész falu egyszerre vonul ki szénát kaszálni. A kaszások, gereblyézők úgy öltöztek, mintha nagy ünnepet ülnének. Így kívánta az ősi szokás. A Dontól a messzi égercserjékig hajladozott és nyögött a kaszáktarolta rét.

Melehovék késve érkeztek. Mire odaszekereztek, már szinte a fél falu kint volt a réten.

— Sokáig szundítottál, Pantyelej Prokofjevics! — kiáltották a megizzadt kaszások.

— Nem az én hibám, az asszonyoké! — nevetett az öreg, és megnoszogatta az ökröket a nyersbőrből font ostorral.

— Erőt, egészséget, cimbora! Elkéstél, testvér, elkéstél egy kicsit... — csóválta fejét egy szalmakalapos, magas kozák, amint kaszáját kalapálta az útfélen.

— Tán kiszárad addig az a fű?

— Ha nyargalsz, odaérsz idejében, különben bizony kiszárad Hol a te osztályod?

— A Veres Szurdoknál.

— Na csak noszogasd ezeket a tarkákat, mert estig se érsz oda.

A kasfarban Akszinya ült, egész arcát eltakarta keszkenőjével a nap elől. A szemnek hagyott keskeny résen átbámult a közömbösen és szigorúan vele átellenben ülő Grigorijra. A szintén ün-

neplőbe öltözött, bebugyolált arcú Darja, lábát a szekér bordái közt lelógatva. szoptatta hosszú, eres melléből karján szundikáló picinyét. Dunyaska az elülső ülésről fel-felugrálva, boldog szemmel nézegette a rétet és az úton szembejövő embereket. Finom, barnahamvas, orra tövénél kissé szeplős, víg arca mintha azt mondta volna: „Boldog vagyok, jól érzem magam, mert a derült kék ég is boldog, szép és jó. Ezért van az én lelkemben is ugyanolyan kék nyugalom és fényes tisztaság. Örülök, boldog vagyok, és semmi többet nem akarok." Pantyelej Prokofjevics inge ujját tenyerére húzva, törölgette sapkája alól bőven ömlő verejtékét. Hajlott hátán izzadságfoltoktól sötétlett a szorosan rátapadó ing. A napfény átszűrődött a bodros, szürke, gyapjas felhőkön, és párás, tört sugarainak legyezőjét kiterítette a távoli, ezüstös víz melléki dombokra, a pusztára, a rétre és a falura.

Perzselőre hevült a nap melege. A szélcibálta felhők bágyadtan másztak, még Pantyelej Prokofjevics lustán ténfergő ökreit sem érték utol. Maga a gazda lomhán emelte fel néha az ostort, csápolt vele egyet-kettőt, mintha tétovázнék: rácsapjon-e a hegyes ökörtomporokra vagy sem. Az ökrök nyilván tisztában voltak ezzel, nem szaporázták a lépést, és ugyanolyan lustán csapkodtak farkukkal, szinte tapogatózva rakták egymás elébe csámpás lábukat. Narancsszínben játszó aranyhímporos bögöly kóválygott felettük.

A falusi szérűk felől már letarolt réten halványzöld foltok virítottak: ott, ahol még nem kaszálták le a szénát, feketén ragyogó, haragoszöld, selymes füvet borzolgatott a szél.

— Na, ez a mi osztályunk! — mutatta Pantyelej Prokofjevics az ostorral.

— Az erdőtől kezdjük? — kérdezte Grigorij.

— Ezen a végén is lehet. Itt egy glagolt* nyestem a lapáttal.

Grigorij kifogta az eltörődött ökröket. Az öreg fülbevalója megcsillant a napfényben; elindult, hogy megkeresse a parcella szélét jelző glagolt.

— Hozd a kaszákat! — kiáltotta nemsokára integetve.

Grigorij a fűben gázolva indult odafelé. A fű, mint a folyó vize, hullámzott nyomában. Pantyelej Prokofjevics keresztet vetett a kehely formájú távoli, fehér harangláb felé, és megmarkolta a

* Glagol: Г alakú jelzés (az óegyházi szláv ábécében glagolnak hívták a Г (g) betűt.

kaszanyelet. Görbe orra ragyogott, mintha frissen lakkozták volna, fekete orcái gödreiben izzadságcseppek szorongtak. Elmosolyodott, hirtelen kivillantotta hollófekete szakállából nyáltól fényes, sűrű, ép fehér fogsorát, és ráncos nyakát jobbra fordítva, suhintásra lendítette a kaszát. Öles karéjban terült lába elé az egy suhintással leborotvált fű.

Grigorij apja nyomában haladt, és félig behunyt szemmel terítette le kaszájával a magas füvet. Előttük, mint szétszórt szivárvány, virítottak az asszonyok kötői, de Grigorij csak egyetlen, hímzett szélű, fehér kötőt keresett szemével; oda-odapillantott Akszinyára, aztán — apja lépéséhez igazodva — megint nekilendítette kaszáját.

Szüntelen Akszinya járt a fejében; félig behunyt szemmel csókolgatta gondolatban, forró, dédelgető szavakat mondott neki, melyek nem tudni, honnan tévedtek nyelvére; aztán elhessegette az egészet, magában ütemezve lépegetett: egy, kettő, három, de akkor megint emlékfoszlányok tolultak lázas agyába: „Ott ültünk a nyirkos boglya tövében... a tóban vízimadár harsogott... a hold ragyogott a rét fölött... a bokorról ritka cseppek hullottak a pocsolyába, így ni: egy, kettő, három... milyen jó volt, milyen jó!"

A szekér mellett kacagás csendült fel. Grigorij hátrapillantott: Akszinya lehajolva mondott valamit a szekér alatt heverő Darjának, az meg kezével legyintgetett, aztán megint elnevették magukat mind a ketten. Dunyaska a szekér rúdján ült, és vékony hangocskáján dúdolt valamit.

„Ha odaérek ahhoz a bokorhoz, megkalapálom a kaszám" — gondolta Grigorij, és érezte, amint a kasza tapadós, puha valamit szelt keresztül. Lehajolt megnézni: lába alól apró vadkacsa támolygott sipítva a fű közé. A gödör mellett, ahol a fészkük volt, egy másik vergődött, amelyet kettészelt a kasza. A többi nagy sipogással széledt szét a fűben. Grigorij tenyerébe vette a kettévágott kis rucát. A sárgásbarna kis jószág — csak a minap bújhatott ki a tojásból — még eleven melegséget őrzött apró pihéi közt. Széttátott lapos csőrén rózsás vérpetty· gyöngyszemét ravaszul összehunyorította; még meleg lábacskája aprókat rezzent.

Grigorij a kínzó fájdalom hirtelen érzésével nézte a tenyerén fekvő kis holt csomót.

— Mit tanáltál, Grisunyka?

A lekaszált rendeken át szökdelve odaszaladt hozzá Dunyaska. Apró fonású copfja ide-oda táncolt a mellén. Grigorij összeráncolt homlokkal ejtette ki kezéből a kis rucát, és dühösen csapott egyet a kaszával.

Ebéd után az asszonyok hozzáfogtak a gereblyézéshez. A lekaszált széna nehéz, kábító illatot sugározva hervadt, szikkadt. Sebtében ebédeltek. Szalonna meg a kozákok elmaradhatatlan eledele: a köcsögben hazulról hozott aludttej volt az egész ebéd.

— Nincs értelme hazamenni — mondta ebéd közben Pantyelej Prokofjevics. — Hadd legeljenek az ökrök az erdőben, holnap, ha felszikkasztja a nap a harmatot, lekaszáljuk az egészet.

Már alkonyodott, mikor abbahagyták a kaszálást. Akszinya összegyűjtötte a még hátramaradt rendeket, aztán odament a szekérhez kását főzni. Egész nap gonoszul gúnyolódott Grigorijjal, gyűlölködő szemmel nézett rá, mintha bosszút akarna állni valami megbocsáthatatlan sérelem miatt. Grigorij mogorván és valahogy szárnyaszegetten hajtotta az ökröket a Donra itatni. Apja egész nap éles szemmel figyelte őt is, Akszinyát is. Barátságtalanul nézett Grigorijra:

— Megvacsorálsz, osztán ügyelsz az ökrökre. Vigyázz, a fű közé ne ereszd! Itt a kaftánom, vedd magadra — mondta neki.

Darja a szekér alá fektette a kicsit, és Dunyaskával száraz gallyért indult az erdőbe.

A rét felett, a morcos fekete égen horpaszon sántikált a fogyó hold. A tűz felett, mint viharban a hópihék, táncoltak az éjjeli lepkék. A tűz mellett, egy leteritett széles pokrócon, várták a vacsorát. A kormos fenekű bográcsban javában fortyogott a kása. Darja alsószoknyája aljában megtörölte a kanalakat, és kiáltott Grigorijnak:

— Gyere vacsorálni!

Grigorij, vállára vetett kaftánban, kibontakozott a sötétségből, és odaballagott a tűzhöz.

— Hát te tán vackorba haraptál? — tréfálkozott Darja.

— Úgy látszik, eső lesz, hasgatódik a derekom — próbálta Grigorij szintén tréfával elütni a dolgot.

— Nem akaródzik ökröt őriznie, bizisten. — Dunyasa mosolyogva telepedett bátyja mellé, szóba akart elegyedni vele, de valahogy mindig megszakadt a beszéd fonala.

Pantyelej Prokofjevics nyugodtan kanalazta a kását; foga alatt meg-megreccsent egy-egy fövetlen kölesszem. Akszinya szemle-

sütve evett, Darja tréfáira kelletlen mosolygott. Emésztő, nyugtalan tűz égette orcáját.

Grigorij állt fel elsőnek, ment az ökrök mellé.

— Ügyelj, le ne legeltesd a más fűvét azokkal az ökrökkel! — kiáltott utána apja. Cigányútra ment a kása. Sokáig, harsogón köhécselt.

Dunyasa orcáit pufókra fújta a már-már kirobbanó kacagás. A lassan elhamvadó gally a megpörkölődött lomb émelygős illatfelhőjébe burkolta a tűznél ülőket.

Éjféltájban Grigorij lopakodva ment a szekér felé. Vagy tíz lépésnyire megállt. Pantyelej Prokofjevics hol vékonyabbra, hol vastagabbra váltó horkolása töltötte be a levegőt a szekér körül. A hamu alól arany pávaszemként kukucskált ki az este óta ki nem hunyó parázs.

A szekér mellől keszkenőbe bugyolált szürke alak szakadt el, és imbolyogva, lassan indult Grigorij felé. Két-három lépésnyire megállt. Akszinya. Ő az Grigorij szíve hangosan, sebesen vert; előrelépett, le-lekushadva, hátravetette kaftánja szárnyát, magához szorította a lobogó vérű, engedelmes asszonyt.

Akszinya erőlködött, hogy kitépje magát; a keserű bűntudat súlya alatt görnyedve, nyögő, fojtott hangon, csaknem kiáltva mondta: — Eressz, most már úgyis... magam megyek!...

10

Az asszony kései szerelme nem olyan, mint az égszínkék vagy bíborszirmú virág, hanem akár a kutyatej vagy az útszéli belénd.

A réti szénakaszálás után újjászületett Akszinya. Mintha valaki jelet tett, bélyeget égetett volna arcára. Az asszonyok, valahányszor találkoztak vele, marón vigyorogtak, fejuket csóválták utána, a lányok irigyelték, ő meg büszkén, magasan hordta boldogságtól sugárzó, de szégyenborította fejét.

Akszinya meg Grigorij viszonyának mihamar híre ment. Eleinte csak pusmogtak róla, hitték is meg nem is, de azután, hogy Pisze Kuzka, a falu gulyása egyszer észrevette őket a szélmalom mellett, amint az alacsony rozsban feküdtek a fényes holdvilágnál, zavaros hullámként kezdett hömpölyögni mind szélesebben a mendemonda árja.

Eljutott Pantyelej Prokofjevics fülébe is. Egyszer egy vasárnap betért Mohov boltjába. Annyi nép volt ott, hogy alig fért be. Mégis, amint benyitott, mintha utat engedtek, vigyorogni kezdtek volna. Eltolakodott a pultig, ahol a szövetféléket mérték. Maga a tulajdonos, Szergej Platonovics serénykedett, hogy kiszolgálja.

— Rég nem láttalak, Prokofics, mi van veled?

— Nyakig vagyok a dologba... Nem bódogulok a gazdasággal...

— Hogyhogy? Micsoda fiaid vannak, és mégse boldogulsz?!

— Micsoda fiaim?!... Pjotr gyakorlatra vonult, Griskával ketten bajmolódunk.

Szergej Platonovics kettéválasztotta felkunkorodó, őszes szakállát, és jelentősen sandalgott a boltban nyüzsgő kozákokra.

— Ugyan mért nem bököd már ki?

— Mit?

— Hogyhogy mit? Meg akarod házasítani a fiad, de egy mukkot se szólnál róla!

— Mék fiamat?

— Hiszen csak Grigorij nőtlen még.

— Még nem szándékozok megházasítani.

— Pedig én úgy hallottam: odaveszed menyednek... Sztyepan Asztahov Akszinyáját.

— Én? Hisz él az ura!... Mi lelt. Platonics, tán csúfot űzöl belőlem? Mi?

— Dehogy... hallom... beszélik.

Pantyelej Prokofjevics megsimogatta a pulton kiteregetett szövetet, sarkon fordult, és kisántikált a boltból. Egyenest hazafelé vette útját, bikamódra leszegett fővel; bütykös ujjait ököllé gyűrte; feltűnőbben bicegett böte lábára, mint máskor. Amikor elhaladt az Asztahov-porta előtt, a sövényen keresztül észrevette a megifjodott, kicsinosodott, ringó csípejű Akszinyát, amint egy üres vödörrel éppen ment befelé a házba.

— Hé, várj csak egy kicsit!

Pantyelej Prokofjevics, mint az ördög, rúgta be a kisajtót. Akszinya megállt, várta. Bementek a házba. A szoba tisztára mázolt földje vöröses homokkal volt beszórva; a pad errülső végén lepény; az imént vette ki a kemencéből. A szobából áporodott ruhaszag és ánizsalma illata szivárgott ki.

Pantyelej Prokofjevics lábához már-már odament hízelegni egy nagy cirmos kandúr. Felpúpozta gerincét, és barátságosan

törleszkedett a csizmájához. Pantyelej Prokofjevics rúgott rajta egyet, hogy nekivágódott a padnak, csak úgy nyekkent. Akszinya szeme közé meredve kiabálta:

— Mire vetemedtél, te?... Mi? Meg se hűlt az urad helye, máris kirúgsz a hámbul?! Griskának kitaposom a belét ezért, Sztyepannak pedig megírom!... Hadd tudja meg!... Keveset vertek még, mi, te kurva!... Mától fogva át ne merd hágni a házam küszöbét! Kikezd avval a kölyökkel, oszt ha Sztyepan hazajön, majd még nekem...

Akszinya szemét összehúzva hallgatta. Hirtelen szemérmetlen mozdulattal fellibbentette szoknyáját, az asszony-szoknya szagával árasztotta el Pantyelej Prokofjevicset, és kidüllesztett mellel, fintorgó arccal, vicsorgó foggal támadt rá.

— Mim vagy te nekem? Ipam? Mi? Ipam?... Mit prédikálsz itt nekem? Eriggy, tanítsd a magadét, azt a nagyfenekűt! Kukorékolj a magad szemétdombján. Látni is utállak, te sánta ördög, te csutak!... Takarodj innét! Engem ugyan meg nem ijesztesz!

— Várj, te bolond!

— Mit várjak?!... Semmi közöd hozzá!... Eriggy oda, ahonnan jöttél! Ha pedig nekem úgy tetszik, szőröstül-bőröstül megeszem a Griskátokat, és senkinek se fogok számot adni róla!... Megértetted? Csak pofázz! Igen, *kell* nekem Griska... szeretem... Na? Megütsz, mi?... Megírod az uramnak?... Írj akár a főatamánnak, de Griska az enyém! Enyém! Az enyém is marad!

Akszinya kidüllesztett mellel lökdöste kifelé a zavarba jött Pantyelej Prokofjevicsot (úgy vergődött melle a szűk blúz alatt, mint túzok a csapdában), perzselte fekete szemének lángjával, és csak úgy ömlöttek belőle a szörnyűbbnél szörnyűbb, szemérmetlennél szemérmetlenebb szavak. Pantyelej Prokofjevics szemöldökét rángatva takarodott az ajtó felé, előkotorta sarokba állított botját, és a levegőbe csapkodva, farral nyitotta ki az ajtót. Akszinya még a pitvarból is kituszkolta, zihálva üvöltözött, őrjöngött:

— Kiszerelmeskedem magam egész keserves életemre!... Akkor aztán akár meg is ölhettek! Griska az enyém! Enyém!

Pantyelej Prokofjevics dörmögött valamit a szakállába, és hazafelé bicegett.

Griskát a szobában találta. Se szó, se beszéd, végigvágott a hátán a bottal. Grigorij meggörnyedten ragadta meg apja kezét.

— Mér vót ez, apám?
— Amit csinálsz, azér, ebkölyke!
— De mér?
— Ne mocskolnád be a szomszéd becsületét! Ne hoznál szégyent apád fejére! Ne tekeregnél, te szoknyacsősz! — kiabált Pantyelej Prokofjevics rekedten, és összevissza húzgálta maga után a szobában. Igyekezett kitépni Grigorij markából a botot.
— Ütni nem hagyom magam! — hörgött tompán Grigorij, és állkapcsát összeszorítva, kirántotta a botot apja kezéből. Nekifeszítette a térdét és — reccs!
Pantyelej Prokofjevics vaskemény öklével verte a fia tarkóját.
— Ország-világ szeme láttára verlek agyon!... Te sátán fatytya, te á-átkozott kölyök! — Egy lépést tett feléje, hogy megint megüsse. — A bolond Marfuskával szerezlek össze!... Kiherél-lek, megládd!
A nagy csatazajra beszaladt az anyja.
— Prokofjics, Prokofjics!... Csillapodj egy kicsit... Várj!...
De az öreg most amúgy istenigazában dühöngött: egyszer még az asszonynak is odasózott, felborította a kisasztalt varrógépestül, és kitombolva magát, kirobogott az udvarra. Grigorij nem érkezett ledobni a nagy haddelhaddban elszakadt ujjú ingét, amikor az ajtó éleset nyikordult, és a küszöbön megint megjelent Pantyelej Prokofjevics, mint a viharfelleg.
— Megházasítani az akasztófáravalót!... — Dobbantott egyet, mint a dühös paripa, és Grigorij izmos hátára szegezte öklelő pillantását.
— Megházasítlak!... Holnap lesz a napja: megyek lánykérőnek! Meg kellett érnem ezt is... hogy a szemem közé röhögjenek a fiam miatt!
— Hadd veszem fel az ingem, aztán megházasíthatsz.
— Meg is házasítlak!... A bolond Marfuska lesz a párod! — becsapta az ajtót, végigdübörögtek léptei a tornácon, aztán elcsitult minden.

11

Szetrakov község határában sorjában huzódtak egymás mögött a ponyvaekhós szekerek. Szemfényvesztő hirtelenséggel nőtt ki a földből ez a fehér tetős, akkurátus városka: egyenes utcái vol-

tak, sőt a középen még egy kis tere is, ahol strázsa járkált le s fel.

A tábor javában élte a táborok évenkénti, május havi, megszokott, egyhangú életét. Reggelenként a lovakat legeltető kozák csapat a táborba terelte a ménest. Megkezdődött a csutakolás, nyergelés, névsorolvasás, sorakozás. Öblösen üvöltözött Popov alezredes, a tábor örökké hangoskodó, parancsnokló törzstisztje, de a fiatal kozákokat kiképző, sulykoló altisztek se sajnálták a torkukat. A halom mögött parázs rohamokban csaptak össze, ravaszul karolták át és kerítették be az „ellenséget". Sörétes flintákból célba lőttek. A fiatalja jókedvvel versengett a vagdalkozásban, az öregebbje meg azt leste, hogyan bújhatna ki a foglalkozások alól.

Az emberek rekedtek a melegtől meg a pálinkától, az ekhós szekerek hosszú sorai felett pedig illatos, hullámos szél libeg, messziről odahallatszik az ürge futtye. A sztyepp a távolba csábította az embereket, el innet a fehérre meszelt házaktól és a falvak füstjétől.

Egy héttel a hazavonulás előtt Andrej Tomilinhoz, Ivannak, a tüzérnek a testvérbátyjához eljött a felesége látogatóba. Hozott hazai sütetű vajas kalácsot, mindenféle ennivalót meg egy kazal falusi pletykát.

Másnap jókor reggel indult visszafelé. Törnténtelen üdvözletet, üzenetet vitt a kozákoktól az otthoniaknak, rokonoknak. Csak Sztyepan Asztahov nem üzent vele semmit. Előtte való nap megbetegedett, és nemcsak Tomilin feleségét nem látta, hanem Isten napvilágát sem. Gyakorlatra sem vonult ki. Kérésére a felcser megcsapolta a vérét, és tucatnyi nadályt rakott a mellére; Sztyepan egyszál alsóingben ült a szekér kereke tövében; fehér vászonsapkája bekenódött, mert lesúrolta vele a kulimaszt. Szétbiggyesztett ajakkal nézte, hogy szítták teli magukat rossz vérrel a nadályok, hogy dagadt gyűrűs, fekete testük, amint belefúrták magukat félgömb formájú, domború mellkasába.

Mellette állt a felcser, cigarettázott, és ritka fogsorán át szűrögette a dohányfüstöt.

— Enyhít?

— A mejjem még nyomja. A szívemnek mintha tágasabb lenne mán.

— A nadály a legkülönb orvosság!

Odament hozzá Tomilin. Kacsintott.

— Sztyepan, volna egypár szavam...
— Hallom!
— Gyere csak egy percre...
Sztyepan köhécselve tápászkodott fel, és arrább ment Tomilinnal.
— Na, ki vele!
— Meglátogatott a feleségem, az imént indult vissza.
— Na és?
— A feleségedről pletykáznak a faluban...
— Mit?
— Nem valami jót.
— Mégis, mit?
— Összeszűri a levet Griska Melehovval... ország-világ előtt.
Sztyepan elsápadva tépte le melléről a nadályokat, és egymás után taposta agyon őket. Mikor az utolsót is széttiporta, begombolta inge gallérját, de mintha megijedt volna valamitől, megint kigombolta... Krétafehér ajka nem talált nyugtot: meg-megrándulva esetlen mosolyra csusszant, aztán kékes csomóvá zsugorodott... Tomilinnak úgy tetszett, mintha Sztyepan valami kemény, rágós mócsingot majszolna. Apránként visszaszivárgott arcába a vér. Beharapott ajka mozdulatlanná kövült. Sztyepan levette sapkáját, inge ujjával szétmázolta a fehér vásznon a kenőcsfoltot, és kongó hangon szólalt meg:
— Köszönöm a híradást!
— Figyelmeztetni akartalak... Ne haragudj... Szóval, hát így van a dolog... otthon...
Tomilin részvevően csapott a nadrágja szárára, és elment lecsatolni a nyerget lova hátáról. A tábor csupa kiabálás, moraj. Megjöttek a kozákok a harci gyakorlatozásból. Sztyepan ott állt egy pillanatig elmerülten, szigorúan nézegette a fekete foltot sapkáján. Csizmáján egy félig agyontaposott, döglődő nadály kapaszkodott felfelé.

12

Már csak másfél hét maradt a kozákok hazavonulásáig.
Akszinya tombolt kései, fanyar ízű szerelmében. Grigorij, apja minden fenyegetése ellenére is, átjárt hozzá lopva, éjszakánként, és csak virradatkor vetődött haza.

Két hét alatt úgy elcsigázódott, mint a paripa, mely erejét meghaladó utat nyargalt be.

Az álmatlan éjszakák kék-lilára festették csontos arcán a pirosbarna bőrt, beesett gödréből bágyadtan tekintett a világba száraz fényű fekete szeme.

Akszinya kendőtlenül járt, szeme alatt mély árkok sötétlettek gyászosan; duzzadt, picikét kibiggyedő, mohó ajka nyugtalanul, kacéran nevetett.

Őrült szerelmük annyira szokatlan és leplezetlen volt, olyan tébolyultan lobogtak ebben a szégyentelen közös lángban — nem restellték és nem titkolták, a szomszédok szeme láttára soványodott, feketedett az arcuk — hogy az emberek szégyelltek rájuk nézni, ha találkoztak velük.

Grigorij legénypajtásai, akik azelőtt gúnyt űztek belőle viszonya miatt, most hallgattak, ha összeakadtak vele, és kényelmetlenül érezték, restellték magukat Grigorij társaságában. Az asszonyok szívük mélyén ugyan irigyelték Akszinyát, de mégis követ vetettek reá, és kárörömmel várták Sztyepan hazatértét; majd kitört a nyavalya minden asszonyt, úgy rágta őket a kíváncsiság. Nemsokára kirobban a botrány, amelyet várnak.

Ha Grigorij a szalmaözvegy Akszinyához járva azt tette volna, hogy titkolózik az emberek előtt, ha Akszinya, a zsalmerka, viszonylagos titokban igyekezett volna tartani, hogy Grigorij szeretője, és ugyanakkor mástól se tagadta volna meg testét, akkor ebben nem lett volna semmi különös, semmi szemet szúró. A falu köszörülte volna rajtuk a nyelvét egy darabig, aztán abbahagyta volna. De ők úgyszólván cseppet sem leplezték szerelmüket; valami nagy szenvedély fűzte őket egymáshoz, ami nem is hasonlított kurta enyelgésre; ezért aztán a falu szája kimondta az ítéletet, hogy ez bűn, ez erkölcstelenség. Az egész falu undorító kárörömmel, dermedten leste, hogy megérkezzék Sztyepan, és kettévágja a csomót.

A szobában az ágy felett madzag feszül. Üres, cérnátlan, fekete meg fehér gurigák vannak ráfűzve. Dísznek lógnak ott. Rajtuk hálnak a legyek. Pókháló fonala feszül köztük meg a mennyezet között... Grigorij Akszinya meztelen, hűvös karjára hajtja fejét, a gerendát bámulja, meg a gurigafüzért. Akszinya másik kezével, munkában eldurvult ujjaival, a drótkemény sörény fürtjeit babrálja Grigorij hátravetett fején.

A szobában festett faágy áll; sarkain faragott golyók. Mellette,

az ajtó mögött, hatalmas, vaspántos láda, benne Akszinya kelengyéje, ünneplő ruhái. Az elülső szegletben asztal; viaszosvásznán Szkobelev tábornok rugtat az előtte meghajló rojtos lobogók felé; a két szék felett rikító, szegényes, papírfényű, glóriás szentképek. Oldalt a falon légypettyes fényképek. Kozák csoport. Csupa csimbókos fej, fityegő óraláncos, dülledő mellkas, meztelen pengéjű pallos. Sztyepan ez, cimboraival, tényleges szolgálata korában. A fogason Sztyepan egyenruhája lóg kinn. A hold szemsugara az ablakrésen át bizalmatlanul tapogatja a két káplári sávot a mundér vállpántján.

Akszinya sóhajtozva csókolgatja Grigorijt orra töve felett, ahol szétível a szemöldök.

— Grisa, drága szívem...

— Mit akarsz?

— Már csak kilenc napunk van...

— Akkor még van idő...

— Mit csinálok majd, Grisa?

— Hunnét tudjam én?!

Akszinya visszafojtja a sóhajtást, és megint Grigorij bozontos üstökét simogatja, fésülgeti ujjaival.

— Agyonver Sztyepan... — félig kérdi, félig határozottan mondja.

Grigorij hallgat. Álmos. Alig bírja fel-feltépni leragadó szemehéját. Közvetlenül felette feketéllik Akszinya sötétkékbe csillanó szeme.

— Ha megjön az uram, tán el is hagysz? Félsz?

— Mér félnék én — te vagy a felesége, féljél te!

— Nem félek, ha veled vagyok. De napközben, ha eszembe jut, hát elfog a félelem...

— Az, hogy Sztyepan megjön, az semmi. De engem meg akar házasítani az öreg.

Grigorij elmosolyodik. Mondani akar még valamit, de érzi, hogy Akszinya karja valahogy hirtelen ellankad, a párnába süpped, megrándul, aztán egy perc múlva megint megkeményedik, visszatér előbbi helyzetébe.

— Kit kértek meg? — kérdezi tompán Akszinya.

— Csak most akar elmenni. Anyám azt mondta, hogy tán Korsunovékhoz megy, Nataljáért.

— Natalja... Natalja szép lány... szép lány. Csak vedd el... A minap láttam a templomban... szép ruhában volt...

Akszinya gyorsan beszél, de szavai szétfeslenek. Nem jutnak el a dobhártyáig ezek a színtelen, halott hangok.

— A csizmám se törülném a szépségébe. Én téged vennélek el.

Akszinya hirtelen kirántja karját Grigorij feje alól, száraz szemével az ablakra mered. Odakint hűvös, sárga éji csend. A szín súlyos árnyékot vet. Tücsök cirpel. A Don csendjét bölömbikabőgés veri fel. Öblös, komor bömbölésük az egyszemes kis ablakon át becsúszik a szobába is.

— Grisa!

— Na, kieszeltél valamit?

Akszinya megragadja Grigorij makrancos, a gyengédségben oly fukar kezét, mellére, hideg, halálsápadt arcára szorítja, és nyögve kiáltja:

— Mér kezdtél ki velem, te átkozott? Mit fogok most csinálni?... Gri-i-iska?... A lelkemet is kiszipolyozod belőlem!... Vesztembe sodortál!... Ha megjön Sztyepan, hogy fogok számot adni neki?... Ki kél átalmamra?

Grigorij hallgat. Akszinya szomorúan nézegeti gyönyörű, porcos orrát, árnyéklepte szemét, szótlan ajkát... Aztán hirtelen átszakítja a tartózkodás gátját az érzések áradata: őrülten csókolgatja a legény arcát, nyakát, kezét, mellének kemény, göndör, fekete bozótját Közönként lihegve súgja, és remegését érzi Grisa is:

— Grisa, édesem... drágám... szökjünk el innét. Kincsem! Hagyjunk itt csapot-papot, menjünk innét! Itt hagyom az uram is, meg mindenem, csak te maradj meg nekem... Messzi mennénk, a bányába. Cirógatnálak, fúvó széltől is óvnálak. A Pramonov-bányaban egy rokonom, a nagybátyám, felügyelő, majd segít rajtunk... Grisa! Csak legalább egy szót szóljál!

Grigorij bal szemöldöke mintha derékba törne. Gondolkozik, és hirtelen felnyitja forró pillantású, nem oroszos szemét. Tekintete nevet, gúny villog benne.

— Bolond vagy te, Akszinya, de még milyen bolond. Fecsegsz összevissza, hallgatni se érdemes. Hova menjek én a földtül? Na, meg az idén be is kell vonulni katonának! Nem ér az semmit se... Én a föld mellől egy tapodtat se moccanok! Itt széles a határ, itt teleszíhatja az ember a tüdejét. De ott? Tavaly télen apámmal bementünk az állomásra. Majd elpusztultam! Bömbölnek a mozdonyok, szénfüst miatt fojt a levegő. Nem t'om, hogy

él ott a nép, lehet: megszokta mán ezt a büdös szénszagot... — Grigorij köp egyet, és még egyszer kereken kijelenti: — A faluból egy tapodtat sem!

Odakint sötétség támadt, felhő szállt a hold arcára. Elsápad az udvaron végigömlő hűvös, sárga fényszövet, elmosódnak az éles árnyékok. Most már nem lehet megkülönböztetni, mi feketéllik a sövény mögött: tavalyi aprított rőzse-é, vagy kerítésnek dűlő, felmagzott vén dudva.

A szobában is sűrűbb a sötétség, elhalványodnak a sávok az ablaknál lógó kozák mundéron, és Grigorij a szürke, lanyha homályban nem látja, hogy Akszinya válla remeg, mint a nyárfalevél, és a párnán némán hánykódik tenyerébe szorított feje.

13

Tomilin feleségének látogatása óta arcban is nagyon leromlott Sztyepan. Szemöldöke a szemére csüngött, mély és kemény árok szelte át ferdén a homlokát. Keveset beszélt pajtásaival, minden apróságért felhördült, civakodni kezdett. Minden ok nélkül összeveszett Plesakov őrmesterrel, Pjotr Melehovra szinte rá se nézett. Megszakadt köztük a barátság szála, amely eddig egybefűzte őket. Sztyepan forrongó, nehéz dühében úgy vágtatott lefelé a lejtőn, mint a lovasát elragadó, megbokrosodott paripa. Ellenségként indultak haza.

De történnie kellett valaminek, ami meggyorsította az utóbbi időben kialakult meghatározhatatlan és ellenséges viszonyuk tisztázását,

A táborból ötösével mentek haza, ahogy jöttek is.

A szekérbe Pjotr és Sztyepan lovát fogták be. Hrisztonya lovagolta a magáét. Andrej Tomilint a hideg lelte. Köpenye alatt hevert a szekér derekában. Fedot Bodovszkov lusta volt hajtani, így hát Petro lett a kocsis, Sztyepan a szekér mellett lépkedett, korbácsával egymás után verte le a pipacs tulipiros szirmait az útszélen. Eső esett. A sűrű fekete föld, mint a szurok, forgott a keréktalpon. Az ég ősziesen szürkéllett, fellegfátyolba burkolta arcát. Leszállt az éjszaka. Falu, lámpa, világos ablak sehol se volt látható, akárhogy erőltették is a szemüket. Petro nem fukarkodott az ostorral, csapkodta a lovak tomporát. Ekkor hirtelen elkiáltja magát Sztyepan valahol a sötétben:

— Mi az... A magadét cirógatod, az enyém hátán meg mindig ott az ostor?!

— Nézd meg jobban! Akié nem húz, azét ütöm.

— Mingyán téged foglak be! A török jól bírja az igát...

Petro eldobta a gyeplőt.

— Mi bajod?

— Ülj a helyeden, ne ugrálj!

— Akkor hallgass...

— Mér fortyantál fel úgy? — dördült meg Hrisztonya hangja, amint odalovagolt Sztyepanhoz.

Az elhallgatott. A sötétben nem lehetett látni az arcát. Egy félóráig szótlanul haladtak. A kerék alatt meg-megcuppant a latyak. Az ekhó tetején álmosan kopogott a szitáló eső. Petro letette a gyeplőt, rágyújtott. Fejébe szerbe-számba szedte, milyen paprikás szavakat fog Sztyepanhoz vágni, ha megint beléköt. Nagyon zimankós kedvében volt. Szerette volna betyárosan összeszidni, csúffá tenni ezt a gaz Sztyepant.

— Húzódj odább! Hadd mászok az ekhó alá! — Sztyepan gyengén meglökte Pjotrt, és felugrott a szekérhágcsóra.

Ekkor hirtelen megrándult a szekér, és megállt. A lovak a sárban csúszkálva topogtak egy helyben, a patkó alól csak úgy fröccsentek a szikrák. Megreccsent a pattanásig feszült hámfa.

— Hóha! — kiáltott Petro, és leugrott a szekérről.

— Mi az? — kérdezte riadtan Sztyepan.

Odavágtatott Hrisztonya is.

— Összetört valami, ti ördögök?

— Gyúccs tüzet!

— Kinek van gyufája?

— Sztyepan, hajíts ide gyufát!

Elöl fel-felhorkanva vergődött az egyik ló. Valaki gyufát rántott. Narancssárga fénykupak lobban fel — és megint koromsötétség.

Petro remegő kézzel tapogatta az elbukott ló gerincét. Megrántotta a zabolánál fogva.

— Gyű fel!

A ló zihálva oldalt dőlt. A rúd összetört. Az odarohanó Sztyepan több szál gyufát gyújtott meg egyszerre. Az ő lova feküdt a sárban, fel-felvetette fejét. Első lába térdig süppedt egy beomlott hörcsöglyukba.

Hrisztonya nagy sebbel-lobbal akasztotta le az istrángot a hámfáról.

— Fogd ki Petro lovát, de szaporán!

— Állj fel, át-ko-zott! Gyu, te!

— Csak rúgkapál, a fene enné meg. . Moccanj mán!

Nagy nehezen tudták lábra állítani Sztyepan lovat Az összesározódott Petro a zabolájánál fogva tartotta. Hrisztonya térdig mászott a sárban, es a ló felemelt elettelen lábát tapogatta

— Ugy látszik, labat torte — dormogte.

Fedot Bodovszkov a ló remego hátát tapogatta tenyerével.

— Na, vezesd meg egy darabon, hátha mégis rá tud lepni.

Petro megrántotta maga felé a gyeplot. A ló ugrott egyet, de nem lépett rá bal mellső lábára, és panaszosan nyerített. Tomilin feloltotte kopenyét, es bánatosan topogott a ló korul.

— Megette a fene! .. Tonkretettétek ezt a lovat!

A mindeddig hallgatag Sztyepan mintha csak ezt várta volna: félrelokte Hrisztonyát, és Pjotrra vetette magát. A fejére célzott, de elvetette a vállát találta Olre mentek. A sárba zuhantak. Valamelyikukon szétreccsent az ing. Sztyepan maga alá teperte Pjotrt, térdével lenyomta fejét, es okollel agyabugyálta. Hrisztonya káromkodva igyekezett szétválasztani óket.

— Mér vot ez? — kiabálta Petro. vért kopkodve.

— Emberul hajts, disznó! Ne csámborogj le az útról!

Petro ki akarta tepni magát Hrisztonya kezéból

— Na-na-na! Ne ugrálj, he! — bombolte az, és fél kézzel nekiszorította a szekérnek

Pjotr lova mellé Fedot alacsony, de jól húzó kis csődorét fogták.

— Ülj az enyimre! — parancsolta Hrisztonya Sztyepannak

Ó maga bemászott az ekhó ala, Pjotr mellé.

Éjféltájon értek be Gnyilovszkaja falvába. Megálltak a legszélsó viskó elott Hrisztonya indult, hogy szállást kérjen Ügyet sem vetett a kopenye szárnyába ragódzó kutyára, az ablakhoz hajolt, kinyitotta a védotáblát, és kocogtatta kormevel az uveget:

— Gazduram!

Esosuhogás! Hé, jó emberek! Krisztus nevében. . adjatok szállást! Mi? Katonák Gyakorlatról Hanyan? Oten Óhon, na, áldjon meg érte az Isten.

— Hajts be! — kiáltotta, amint visszatért a kapuhoz.

Fedot bevezette a lovakat az udvarra. Megbotlott az udvar közepére hanyagul odadobott disznóvályúban, és cifrákat káromkodott. A lovakat a színtető alá vezették. Tomilin vacogó foggal botorkált a házba. Az ekhó alatt csak Petro és Hrisztonya maradt.

Hajnalban útra készülődtek. A viskóból előjött Sztyepan, mögötte púpos vénasszony tipegett. Hrisztonya, aki már befogott, megsajnálta az öregasszonyt.

— Ejnye, nénémasszony, de görbe a hátad! Biztosan könnyű néked hajolgatni a templomban: egy picit meghajolsz, máris a padlót éred.

— Így van az, édes fiam, sólyommadaram, kedves vitézem, én könnyen hajolgatok, de azért rajtad is akad szeplő. Kinek-kinek megvan a magáé. — Az öregasszony fanyarul elmosolyodott. Hrisztonya megcsodálta apró fogainak sűrű, ép sövényét.

— Ejha, milyen sűrű a fogad, akár a csukáé. Nekem adhatnál vagy tízet. Mert én fiatal vagyok, még nincs mivel rágni!

— Hát nekem mi marad, aranyom?

— Neked, édes néném, majd lúfogat teszünk a régi helyére. Úgyis elpatkolsz, a másvilágon meg nem nézik az ember fogát: a szentek nem cigányból lettek.

— Ne bolondozz mán, Jemelja — mosolygott Tomilin, amint felmászott a szekérbe.

A vénasszony a színbe ment Sztyepannal.

— Melyik az?

— A fekete — sóhajtotta Sztyepan. Az öregasszony földre fektette botját, és magabiztos, erős, férfias mozdulattal emelte meg a ló beteg lábát. Horoggá görbitett vékony ujjaival sokáig tapogatta a mén térdkalácsát. A csődör konyított, kivicsorította sárga fogsorát, hátsó lábára ült fájdalmában.

— Törés nincs sehol, fiam, nincs. Hagyd itt, majd meggyógyítom.

— Érdemes, nénémasszony?

— Érdemes-e? Ki tudná azt, kedves fiam... Lehet, hogy érdemes.

Sztyepan legyintett, és odament a szekérhez.

— Itt hagyod vagy nem? — hunyorgott az öregasszony.

— Hadd maradjon.

— Itt majd meggyógyítják: három lábbal hagytad itt, oszt' majd láb nélkül kapod vissza. Na, jó púpos állatorvosra akadtál! — kacagott Hrisztonya.

— Elepeszt a vágy utána, drága néném! Szemlátomást aszalódok. Nem győzöm elég szűkre varrni a szoknyám derekát, mindennap bővebb lesz... Ha elhalad az udvar mellett, megpezsdül a szívem... Szeretnék földre omlani, csókolni a lába nyomát... Tán megigézett valamivel, mi?! Segíts, édes néném! Meg akarják házasítani... Segíts, drága!... Megadom, ami dukál. Az utolsó szál pendelyemet is odaadom, csak segíts!

Redőcsipkés, fényes szemmel nézi Drozgyiha, a vén javasasszony Akszinyát. Fejcsóválva hallgatja a keserves szavakat.

— Ki fia az a legény?

— Pantyelej Melehové.

— A töröké?

— Azé.

A bába beesett szájával sokáig rágja a feleletet.

— Gyer el hónap jókor reggel, jányom. Mihint pirkad, gyere! Lemegyünk a Donho, a vízbe! Lemossuk rullad a szerelmi bút! Csipet sót is hozz hazulrul. Úgy ám!

Akszinya sárga keszkenőt húzott arcába, és meggörbedve szaladt ki az utcára.

Sötét alakját magába szívja az éjszaka. Szárazon csosszan csizmája talpa. Aztán léptei is a némaságba olvadnak. Valahol a falu szélén nótát gajdolnak a pityókos legények.

Másnap hajnalban ott áll Drozgyiha ablakánál. Egész éjjel le sem hunyta szemét.

— Nénémasszony!

— Ki a?

— Én, kelj fel!

— Rögtön őtözök!

A dűlőn haladtak lefelé a Donhoz. A kikötőhelyen, a pallók mellett, vízbe eresztett szekéreleje ázik, dagad a folyóban. A vízpart föveny hideg, szúr, csíp, akár a jég. A Don felől nyirkos, hideg köd hömpölyög.

Drozgyiha csontos boszorkányujjaival megfogja Akszinya kezét, a vízhez húzza.

— Hoztál sót? Adsz ide! Vess keresztet keletnek!

Akszinya keresztet vet. Mérgesen néz kelet boldog pírjára.

— Meríts egy marokkal. Idd meg! — vezényel Drozgyiha.

Akszinya blúza ujját összevizezve hörpinti ki a marék vizet.

A bába, mint fekete pók a lábát, terjeszti a lomha hullámok fölébe karjait, leguggol és motyog.

— Fenékről feltörő hűs forrás... Forró húsa forró menyecskének... Állati vágy a szívben... Lázas epedés... és a szent kereszt... a szeplőtelen szent Szűz Mária... Isten szolgáját, Grigorijt... — ütötte meg Akszinya fülét a varázsige egy-egy foszlánya.

Drozgyiha meghintette sóval a nedves fövenyt a lába alatt, szórt egy keveset a vízbe, a többit Akszinya keblébe.

— Löttyints egy kis vizet a hátod megé. Szaporán.

Akszinya megcsinálta. Szomorúan, dühösen fürkészte Drozgyiha barna arcát.

— Ennyi az egész?

— Eriggy, angyalom, aludj egy kicsit. Vége...

Akszinya lihegve szaladt haza. Az udvarban bőgve várták a tehenek. Darja Melehova pirospozsgásan, üdén, felvonva szemöldöke szép ívét, hajtotta a csordába a maguk teheneit. Mosolyogva nézett a mellette elfutó Akszinya után.

— Hogy szolgált az éjszakai nyugodalom, kedves szomszédasszony?

— Hálistennek, jól!

— Hol kóboroltál ilyen jókor reggel?

— Itt nem messzi; egy helyen. Dógom volt!

Hajnali misére harangoztak. Porhanyósan, elomlón hulltak a csöndbe a rézhang hullámának csobbanásai. A dűlőn nagyokat cserdített karikásával a csordásbojtár.

Akszinya sebtiben kicsapta a teheneket az utcára, bevitte a tejet a pitvarba hogy elszűrje. Könyökig felgyűrt karját megtörülte a kötő aljában, és elábrándozva löttyintette a szűrőbe a habzó tejet.

Az utcán hirtelen hangos kerékzörgés, lónyerítés hallatszott. Akszinya letette a rocskát, és ment kinézni az ablakon.

Kardját oldalához szorítva Sztyepan jött a kisajtó felé. A kozákok egymás elébe kerülve vágtattak a térre. Akszinya a kötő alját gyűrkölte ujjai közt, és leült a lócára. A lépcsőn lépések döngnek.

Sztyepan sóvárgyul, idegenül áll meg a küszöbön.

— Na? ...

Akszinya erős, gömbölyű testét ringatva indult eléje.

— Verj meg! — mondotta elnyújtva, és oldalt állt.

— Na, Akszinya...

— Nem tagadom: bűnös vagyok. Verj meg, Sztyepan.

Az asszony a fejét válla közé húzva gombolyaggá kucorodik, csak hasát védi két kézzel, és arccal a férfi felé áll. Félelem torzította arcából mereven bámult fekete, árkos szeme. Sztyepan megingott, és elment mellette. Férfiizzadság s az útszéli üröm keserny ős szaga áradt mosatlan ingéből. Sapkáját le sem téve feküdt az ágyra. Feküdt egy darabig, aztán egyetlen rándítással ledobta kardszíját. Mindig hetykén kipedrett szőke bajusza kókadtan csüngött alá. Akszinya oldalról nézte, le nem vette róla a szemét. Olykor meg-megrezzent. Sztyepan az ágy tornyára tette lábát. Csizmájáról mint ragadós pép, lógott lefelé a rásűrűsödött sár. A mennyezetre bámult. Ujjaival a kard szíjbojtját babrálta.

— Még nem főztél?

— Nem.

— Akkor kotyvassz valami falnivalót.

Bajuszát leszopogatva szürcsölte egy csuporból a tejet. A kenyeret sokáig rágta, orcáin ki-kidagadtak a rágóizmok a halvány bőr alatt. Akszinya a kemencénél állt. Féltében ugyancsak melege lett, amint ura apró, porcos fülére pillantott, mely evés közben hol felfelé, hol lefelé mozgott.

Sztyepan előjött az asztal mögül, keresztet vetett.

— Na, most beszélj, gyöngyöm — parancsolta kurtán.

Akszinya lehajtott fejjel szedte le az asztalt. Hallgatott.

— Mondd el, hogy vártad az urad, hogy vigyáztál a becsületére? Na?

Egy borzalmas ütés, mely a fejét érte, kirántotta a talajt a lába alól, és a küszöbre lökte Akszinyát. Nekivágódott az ajtófélfának, háttal. Tompa nyögés szakadt fel belőle.

Nemcsak erős asszonyt, hanem keménykötésű, vasgyúró gárdistákat is le tudott teríteni Sztyepan a fejre mért ügyes csapással. A félelem rázta-e fel Akszinyát, vagy szívós asszonytermészete jobban kibírta, elég annyi, hogy feküdt, pihegett egy darabig, aztán négykézlábra állt.

Sztyepan a ház közepén állva rágyújtott, és nem vette észre, hogy Akszinya felkecmergett. Mikor az asztalra dobta a dohányzacskót, Akszinya már becsapta az ajtót. Sztyepan utánarohant.

Akszinya fejéből patakzott a vér. Mint a szélvész, száguldott a sövény felé, amely elválasztotta az ő kertjüket Melehovékétól.

Sztyepan a sövénynél érte utol. Fekete karja, mint a héja, csapott le az asszony fejére. Összeszorított ujjai közt kibuggyant Akszinya dús haja. Megragadta és a földhöz vágta, bele a pernyébe. amelyet Akszinya nap mint nap hordott a kemencéből a sövény mellé: odaszórta.

Ugyan mi különös van abban, hogy a férj, kezét hátratéve, a csizma orrával-sarkával udvarolgat a feleségének? A félkarú Aljoska Samil kacsingatva haladt el mellettük, és kárörvendő mosoly húzta szét bozontos kis szakállát, ahogy elnézegette őket: nagyon is jól tudja ő, miért szeretgeti így Sztyepan a hites feleségét.

Megállt volna Samil bámészkodni egy cseppet (akárkiről legyen is szó, az ilyesmi mindig roppant érdekes), vajon egészen agyonveri-e vagy sem. De hát restellte: elvégre mégsem holmi fehércseléd ő!

Ha messziről látta volna az ember, azt hitte volna, hogy Sztyepan a kozák táncot ropja. Azt gondolta Griska is, amikor a ház ablakából észrevette, hogy ugrabugrál Sztyepan.

De amikor meglátta, hányadán áll a dolog, tüstént kirohant a házból. Lábujjhegyen a sövényhez szaladt, szorosan mellére préselte zsibbadt öklét; mögötte Petro topogott csizmájával lomhán.

Grigorij, mint a madár, átlendült a magas kerítésen. Futtában, hátulról csapott le Sztyepanra. Az megtántorodott, megfordult, és medveként Griskára támadt.

A Melehovok kétségbeesetten verekedtek. Úgy vágták Sztyepant, akár dögmadarak az esett jószágot. Griska néhányszor meghempergett a földön, amikor Sztyepan vasökle leterítette. A nekidühödött Sztyepannal szemben nem állta meg a sarat. Az alacsony, ügyes Petro úgy meghajolt az ütések súlya alatt, mint a nád a szélben, de szilárdan állt a lábán.

Sztyepan villogó fél szemmel (a másik eltűnt egy éretlen szilvaszínű daganatban) hátrált a tornác felé.

Hrisztonya választotta szét őket, aki azért jött, hogy zabolát kérjen kölcsön Petrótól.

— Hagyjátok abba! — csápolt rákolló formájú karjaival. — Vége legyen már, különben megyek az atamánhoz!

Petro óvatosan tenyerébe köpött egy marék vért meg egy fél fogat és rekedten mondta:

— Gyerünk, Griska. Majd egyszer még ellátjuk a baját...

— Csak kerülj a kezem közé! — fenyegette a tornácról a kékrezöldre vert Sztyepan.

— Jó, jó!

— Nana, majd az is jó lesz, ha kitaposom a béled!

— Komolyan mondod, vagy csak tréfálsz?

Sztyepan leszaladt a tornácról. Griska feléje rohant volna, de Hrisztonya a kisajtó felé lökte, és baljósan fenyegette:

— Ha még egyszer ölre mentek, hát agyonváglak, mint egy kutyát!

Attól a naptól kungörccsé bogozódott a harag Melehovék meg Sztyepan Asztahov között.

A sors végzése szerint Grigorij Melehovnak kellett szétbogoznia ezt a görcsöt két évvel később, Kelet-Poroszországban, Sztolipin város határában.

15

— Mondd meg Pjotrnak, hogy a kancát meg a maga csődörét fogja be.

Grigorij kiment az udvarra. Petro éppen a szekeret gördítette ki a színből.

— Azt izeni apám, a kancát meg a magad csődörét fogd be.

— Nélküle is tudjuk! Ne üsse bele az orrát — felelte Pjotr, a rudat irányítva.

Pantyelej Prokofjevics olyan ünnepélyes arcot vágott, akár a kurátor a nagymisén. Forró verejtékben fürdött, ahogy a káposztaleves utolját kanalazta.

Dunyaska fürgén végignézett Grigorijon. A felhajló, hosszú szempillák árnyas lugasa közt szűzi nevetés, a süldőlány mosolya bujkált. Iljinyicsna szalmasárga ünnepi kendőjében, szűk derekú ruhájában, méltóságteljes arccal, szája szögletében meg-megvillanó anyai izgalommal pillantott Grigorijra.

— Eleget zabáltál, Prokofics! — korholta urát. — Mintha örökké koplaltatnálak!

— Már enni se hagy! De házsártos vénasszony ez!

Petro bedugta az ajtón hosszú, búzasárga bajszát.

— Méltóztassék: a hintó előállt!

Dunyaskából kirobbant a nevethetnékje, és blúza ujjával eltakarta arcát.

Darja a konyhán keresztülhaladtában, szemöldökét finom ívvé hajlítva nézegette a vőlegényt.

Menyasszonyszerzőnek Iljinyicsna unokatestvére, az özvegy Vaszilisza néni, egy minden hájjal megkent vénasszony ment velük. Elsőnek telepedett fel a szekérre, jobbra-balra forgatta kerek fejét, amely olyan volt, mint a folyóvíz mosta sima kavics. Nevetgélt, és ajkai fodra közül ki-kimutatta ferde, fekete fogait.

— Ott majd ne vigyorogj, Vaszenyka! — figyelmeztette Pantyelej Prokofjevics. — Avval a csúnya száddal elronthatod az egész dolgot... Úgy áll a fog a szádban, mintha mindegyik berúgott volna, egyik erre kajszul, a másik meg arra.

— Ej, ej, komámuram, nem nekem akarnak menyasszonyt szerezni, nem én vagyok a vőlegény.

— Igazad van, azér' mégse vigyorogj. A fogad egészen pocsék!... Csupa merő feketeség, még nézni is ronda!

Vaszilisza megsértődött, de ebben a pillanatban Petro kitárta a kaput. Grigorij szétválasztotta a kenőcsillatú gyeplőszárakat, és felugrott a bakra. Pantyelej Prokofjevics Iljinyicsnával a hátulsó ülésen feszített. Egészen megfiatalodtak a boldogságtól.

— Húzz rajtuk végig az ostorral! — kiáltotta Petro, és eleresztette a kantárszárat.

— Indulj hát, a fene egyen meg! — sziszegte Griska, beharapta ajkát, és rácserdített a ménre, amely hol lecsapta, hol megint hegyezte fülét.

A lovak feszesre húzták az istrángot, aztán sebesen nekiiramodtak.

— Vigyázz! Még nekimegy a kapufélfának! — sikította Darja, de a szekér hirtelen kanyarodott egyet, és az útmenti göröngyökön zötyögve dübörgött végig az utcán.

Grigorij oldalt dűlve ütötte az ostorral Petro katonalovát, amely kényesen ficánkolt a hámban. Pantyelej Prokofjevics tenyerével szorította le szakállát, mintha attól tartott volna, hogy a szél felkapja és elviszi.

— A kancát se cirógasd! — szólt rekedten. Szemét forgatva hajlott Grigorij hátához.

Iljinyicsna blúza csipkés ujjával szétmorzsolt egy szélsajtolta könnycseppet, sűrűn pislogva nézte, hogy lobog Grigorij hátán a kék szaténing, melyet púppá dagasztott a szél. A szembejövő kozákok kitértek, sokáig bámultak utánuk. A kutyák ki-kirohan-

tak egyik udvarból is, a másik udvarból is, szinte a ló patája alá gurultak. Egy vakkanás nem sok, de annyit se lehetett hallani a nagy ugatásból: elnyomta a frissen abroncsozott kerekek zörgése.

Grigorij nem kímélt se ostort, se lovat, és tíz perc múlva már messzi maguk mögött hagyták a falut. Az út mentén zölden fodrozódott a legszélső porták kertjeinek lombja. Tágas Korsunovék udvara! Deszkából van a kerítése. Grigorij rántott egyet a gyeplőn és szó közben félbeszakította a vasabroncs társalgását a szekéróttal; a szekér megállt az apró faragású kapu előtt.

Grigorij a lónál maradt, Pantyelej Prokofjevics meg a lépcső felé bicegett. Mögötte suhogó szoknyában libegett Iljinyicsna, pirosan, mint a pipacs, majd Vaszilisza, aki keményen összepréselte ajkát. Az öreg sietett, mert attól tartott, hogy szétfoszlik az úton összegyűjtögetett bátorsága. Megbotlott a magas fokban, megütötte sánta lábát, és fájdalmában összeráncolt homlokkal, nagy szilajon topogott felfelé a tisztára súrolt lépcsőn.

Iljinyicsnával csaknem egyszerre nyitott be a házba. Nem vált díszére, ha felesége mellett állt, mert az asszony jó fertály araszszal magasabb volt. Jókorát lépett hát a küszöbtől befelé, sánta lábát felhúzta, mint a gém, sapkáját levetette, keresztet vetett a halovány felírású, fekete szentkép felé.

— Adj isten erőt, egészséget!

— Magoknak is azonképpen! — köszönt vissza a gazda, egy nem valami magas, szeplős, vén kozák, és felállt a padról.

— Nem haragusznak a vendégre ebbe a házba, Miron Grigorjevics?

— A vendég mindig kedves nálunk. Marja, hozz valami ülő alkalmatosságot!

A lapos mellű, korosabb háziasszony csupa illemből végiglegyintett a székeken, és a vendégek elé tolta őket. Pantyelej Prokofjevics a szék legszélére ült, erősen törölgette zsebkendőjével izzadt, barna homlokát.

— Mink meg nagy dologba járunk! — vágott a közepibe minden teketória nélkül.

Mikor idáig ért a beszédben, Iljinyicsna meg Vaszilisza is leült, maga alá igazítva a szoknyát.

— Hát osztán miféle-fajta dologba? — mosolyodott el a gazda.

Bejött Grigorij, szétnézett.

— Hogy szógált az éjszakai nyugodalom?

— Hálistennek!... — felelte elnyújtott éneklő hangon a gazdasszony.

— Hálistennek!... — bólintott rá a gazda is. Az arcán elhintett szeplőkön barnás pír ütött át: csak most kapott észbe, hogy miért is jöttek a vendégek.

— Szólj, hogy vezessék be a lovakat az udvarba. Lökjenek elibek szénát — parancsolta feleségének.

Az asszony kiment.

— Szóval van egy kis ügyünk, azér jöttünk... — folytatta Pantyelej Prokofjevics. Izgalmában szurokfekete, göndör szakállát babrálta, a függőt is meg-megrántotta néha.

— Nektek eladó lányotok, nekünk meg házasulandó legényfiúnk van... Nem tudnánk megegyezni valamiképpen? Tudni szeretnénk, hozzáadjátok-e vagy sem? Mer hát talán atyafiak lehetnénk...

— Hát tudom is én... — A gazda megvakarta kopaszodó fejét. — Nem számítottunk, megvallom, férjhez adni az idén. Annyi a dolog, hogy teméntelen! Meg osztán korra se olyan idős még! A tizennyolcadik tavasza éppen csak hogy elmúlt. Igaz-e Marja?

— Úgy van a!

— Ilyenkor virít a virág legszebben, minek olyan sokáig tartogatni, vagy tán kevés aggszűz jár még pártában? — avatkozott bele a beszélgetésbe Vaszilisza; ide-oda mozgott a széken (szúrta a pitvarban blúza alá csempészett seprű; a babona azt tartja, hogy ha lánykérők seprűt lopnak a menyasszonynak valótól, nem kapnak kosarat).

— A mi jányunkat már a tavaszba is megkérették. A miénk nem marad pártában. Hála legyen a Jóatyának, mindenre rátermett: ég a keze alatt a munka, akár a határban, akár a ház körül.

— Na, ha akad egy derék legény, mégis férjhez lehet adni — dörrent bele Pantyelej Prokofjevics hangja a kerepelő asszonybeszédbe.

— Adni, adni... nem olyan nagy sor a — vakarta tarkóját a gazda — bármikor adhatjuk...

Pantyelej Prokofjevics azt hitte, hogy kikosarazták őket, és felfortyant:

— No persze, ez a házigazda dolga. A kérő olyan, mint a vándorbarát, ott kopogtat, ahol akar. De ha teszem, kereskedőházból

kerestek vőt, vagy más effélét, akkor persze az egészen más, akkor engedelmet az alkalmatlankodásér...

A dolog már-már kátyúba került: Pantyelej Prokofjevics krákogott, és olyan lett, mintha lelöttyintették volna céklalével, az eladó lány anyja kotkodácsolt, akár a kotló a héja árnyékára, de a legválságosabb pillanatban közbelépett Vaszilisza. Szapora szavakat pergetett, mint sót a leforrázott testrészre; utoljára is — összeférc elte, ami már-már egészen szétszakadt.

— Ugyan, nincs itt semmi baj, kedveseim! Ha mán egyszer szóba került a dolog, hát akkor annak rendje-módja szerint kell határozni, ki-ki a gyermeke boldogsága végett. Itt van mingyán Natalja: ilyen derék jányt a kerek világon sem lelni másikat! Ég a munka a keze alatt: milyen remek kézimunkákat csinál! Micsoda gazdasszony! És csinos is, magatok szemével láthatjátok, jó emberek — tárta szét kezét kellemes gömbölydedséggel Pantyelej Prokofjevics és a durcás Iljinyicsna felé. — De a vőlegény se kutya ám! Ha ránézek, mindig búbánat száll a szívemre: annyira szakasztott mása az én megboldogult Donyuskámnak!... Famíliája roppant dolgos, józan életű. Prokoficsot például a hetedik határban is ismerik, az egész világ tudja, milyen derék, jólelkű ember... És utoljára is, hát ellenségei vagyunk mi a tulajdon gyermekeinknek? Rosszat akarunk nekik?

A vén menyasszonyszerző duruzsoló hangocskája, mint a méz csepegett Pantyelej Prokofjevics fülébe. Az öreg Melehov csak hallgatta, és lelkendezve gondolta magában: „Ej, a kutyamindenit, hogy pereg a nyelve a vén boszorkánynak! Mintha harisnyát kötne. Olyan sebesen ölti egyik szavát a másikba, hogy csak győzze érteni az ember, melyik micsoda. Némelyik vénasszony még a legcsökönyösebb kozáknak is képes telebeszélni a fejét... Ej, te szoknyás szajkó!" — gyönyörködött a házasságszerzőben, aki egekig magasztalta a menyasszonyt meg famíliáját, ötödízíglen visszamenőleg is.

— Kár a szót szaporítani, nem akarunk mi rosszat a magunk gyermekének!

— Arról van csak szó, hogy még túl korán volna férjhez adni! — próbált békét teremteni a gazda ragyogó mosollyal.

— Nem vóna! Istenbizony, nem vóna korán! — erősködött Pantyelej Prokofjevics.

— Előbb-utóbb úgyis meg kell válni tőle... — pityeredett el a háziasszony félig színből, félig szívből.

— Hídd be csak a jányt, Miron Grigorjevics, hadd lássuk.

— Natalja!

A küszöbön félénken állt meg a menyasszonynak való, barna ujjaival zavartan babrálgatta kötője fodrát.

— Gyere be csak, gyere! Ne restelld magad — bátorította az anyja, és mosolygott zavaros könnyein át.

Grigorij nehéz, fakókék láda mellett ült, onnan nézte a lányt. A leheletfinom, fátyolszerű fekete csipkekendő alatt bátor tekintetű szürke szem csillogott. Rugalmas arcán remegő, rózsás gödröt ásott a zavar és a visszafojtott, restelkedő mosoly. Grigorij tekintete a lány kezére siklott: munkában szélesre terpedt, nagy kéz. A húsos törzset körülölelő zöld blúz alatt bájos, megható naivsággal duzzadtak ki magas, szétálló, lányosan kemény kis mellei.

Grigorij szeme egy pillanat alatt végigfutott rajta, feje búbjától szép karcsú lábáig, és megállapította: „Takaros". Tekintete találkozott a leány egyenesen reászegezett tekintetével. A nyílt, kissé restelkedő, őszinte tekintet mintha azt mondta volna: „Itt vagyok, amilyennek látsz. Úgy ítélj meg, ahogy akarsz." — „Aranyos vagy" — felelte Grigorij szeme és mosolya.

— Na, mehetsz dolgodra — intett neki a gazda.

Natalja leplezetlen kíváncsisággal pillantott Grigorijra, mosolygott, és betette maga mögött az ajtót.

— Nahát, Pantyelej Prokofjevics — kezdte a házigazda, és összenézett a feleségével — hányják-vessék meg a dolgot, mi is megbeszéljük magunk közt a családban. Akkor aztán majd határozunk, hogy elfogadjuk-e egymást nászuramnak, nászasszonynak, vagy sem.

Pantyelej Prokofjevics a lépcsőn lefelé bicegve ígérte:

— Jövő vasárnap megint eljövünk.

A házigazda a kapuig kísérte őket, szándékosan nem felelt rá, mintha semmit se hallott volna.

16

Sztyepan búbánatot, gyűlöletet melengető lelke csak akkor ébredt rá, hogy rossz életük és a régi gyalázat ellenére súlyos, gyűlölködő szerelemmel szereti Akszinyát, amikor Tomilin mindent elmondott róla.

Éjszakánként, amikor a szekérderékban feküdt — beburkolózott köpenyébe, a feje alá hajlította a karját — azon járt az esze, hogy tér majd haza, hogy fogadja a felesége, és úgy rémlett, mintha szív helyett szőrös mérgespók izegne-mozogna a mellében... Heverészett, és agyában előre kiszámította a leszámolás ezernyi apró részletét. Olyan kellemetlen érzés volt ez, mintha nagyszemcsés por recsegett volna a foga alatt. Amikor Petróval hajbakaptak, kitöltötte haragja vastagját. Bágyadtan ért haza, azért szabadult Akszinya olyan könnyen.

Attól a naptól mintha egy láthatatlan halott ütött volna tanyát az Asztahov-házban. Akszinya lábujjhegyen járt, súgva beszélt, de szemében a félelem pernyéje alatt alig-alig észrevehetően izzott a Griska gyújtotta tűz maradék parazsa.

Sztyepan ezt inkább csak érezte, mint látta, amikor az asszony lelkét fürkészte. Kínlódott éjjelente, mikor a konyhában nyugovóra tért a légynyáj, és Akszinya remegő ajakkal ágyat vetett, Sztyepan érdes, kérges fekete tenyerét Akszinya szájára tapasztotta és ütötte-verte. A legszemérmetlenebbül igyekezett kiszedni belőle Griskával való viszonya minden apró részletét. Akszinya fuldokolva hányódott a juhbőr szagú ágyon. Mikor Sztyepan nem győzte már tovább kínozni a rugalmas testet — olyan volt az, akár a keményre dagasztott tészta — tenyerével végigtallózta az asszony arcát: könnyet keresett. De Akszinya orcája forró volt, száraz.

— Megmondod?

— Nem!

— Agyonverlek!

— Üss agyon! Az Isten szerelmére, üss agyon... Legalább nem szenvedek többet... Úgyse élet ez az élet...

Sztyepan fogcsikorgatva marcangolta felesége mellén a finom bőrt.

Akszinya megrándult, nyögött.

— Fáj? — vidult fel Sztyepan.

— Fáj!

— Azt hiszed, nekem nem fáj?

Későn jött álom a szemére. Álmában is ökölbe szorította, mozgatta bütykös ízületű fekete ujjait. Akszinya könyökre támaszkodva sokáig nézte ura szép arcát. Az álom megszelídítette. Aztán a párnára hullott a feje. Valamit motyogott.

Griskát jóformán sohase látta. Egyszer a Donnál találkozott

vele. Grigorij megitatta az ökröket, piros pálcával csápolva, s a lába alá nézve kapaszkodott felfelé a parton. Akszinya szembe ment vele. Amikor meglátta, úgy érezte, mintha kihűlt volna a karja alatt a rúd, és forróságot lökött halántékába a vér.

Később, amikor eszébe jutott ez a találkozás, alig tudta elhitetni magával, hogy nem álmodta az egészet. Grigorij csak akkor vette észre, amikor már majdnem odaért hozzá. A vedrek követelőző csikorgására felkapta fejét. Megrándult a szemöldöke; ügyefogyottan elmosolyodott. Akszinya csak haladt a maga útján, elnézett a legény felett a sóhajos hullámú, zöld Donra s még messzebbre: a homokturzás gerincére.

Elpirult, az izgalom könnyet sajtolt szemébe.

— Kszjusa!

Akszinya ment még néhány lépést, aztán lehorgasztott fejjel megállt, mintha ütés érte volna. Grigorij dühösen csapott a pálcával egy hátul lődörgő tarka ökörre, és fejét arra sem fordítva, kérdezte:

— Mikor megy Sztyepan rozsot kaszálni?

— Mingyán... mán éppen befog.

— Engedd útnak, osztán gyer a mi napraforgónk közé, a rétre. Én is ott leszek.

Akszinya a csikorgó vedrekkel ballagott tovább lefelé. A partnál, mint buja, sárga csipke a hullámok zöld pendelye alján, tajték fodrozódott. Fehér halászsirályok vijjogva szálldostak a Don felett.

Az apró halak serege ezüst esőként csillogott a víz színén. A túlsó parton, a fehér homokturzás mögött, fenségesen, szigorúan emelkedtek az ég felé a vén jegenyék ezüstös, ősz csúcsai. Akszinya ügyetlenül merített vizet; beleejtette a vödröt. Bal kézzel felemelte a szoknya alját, hogy ne legyen lucskos és térdig a folyóba gázolt. A víz megcsiklandozta a harisnyakötő felhorzsolta lábikráját, és Akszinya — Sztyepan hazajötte óta először — halkan, félénken elnevette magát.

Visszanézett Griska után: a pálcával ugyanúgy csápolt most is, mintha bögölyt akarna elhessegetni, és lassan kapaszkodott felfelé a lejtőn.

Akszinya könnybe lábadt szeme fátyolos pillantásával megcirógatta a legény erős lábait, amint keményen a földbe vágódtak. Griska fehér gyapjúbotosba eresztett bő, buggyos nadrágján széles oldalsáv bíborlott. Hátán, lapockája alatt, imént elszakadt

szennyes inge cafatja repkedett, alóla meg ki-kivillant meztelen testének háromszegletes sárgásbarna foltja. Akszinya mohón csókolgatta szemével az imádott test e pici darabját, amely valamikor az övé volt. Halvány, mosolygó ajkaira könny csordogált.

Letette a vedret a homokra. Amikor a vödör fülét ráakasztotta a járomfa horgára, megpillantotta a fövenyen Grisa hegyes orrú bocskora nyomát. Lopva szétnézett. Egy lélek sincs... csak a távoli kikötőhelynél fürödnek holmi gyerkőcök. Leguggolt, tenyerével elsimogatta a nyomot, aztán vállára dobta a vödörrudat, és magamagán mosolyogva, hazasietett.

A por muszlinfátylával födött falu felett lassan cammogott a nap. Valahol a fehér felhők göndörgyapjas nyája alatt hűvös, magosba terülő, kék legelő ragyogott a falu felett, az izzóvá forrósodott bádogtetők, a néptelen, poros utcák felett meg az udvarokban, ahol sárgára aszalódott a fű — szóval mindenütt tikkasztó hőség lebegett.

Akszinya ki-kilöttyintett egy kis vizet a megrepedezett földre, és ringó járással haladt a tornác felé. Sztyepan széles karimájú szalmakalapjában a lovakat fogta az aratógépbe. Megigazította a farszíjat a hámban szunyókáló kancán, és Akszinyára pillantott.

— Tölts vizet a kulacsba!

Akszinya engedelmesen töltött a vödörből. Kezét csak úgy égette a hegesztett vasabroncs, ahogy tartotta.

— Jég kéne. Felmelegszik... — mondta, és ura izzadt hátára tekintett.

— Eredj, hozz Melehovéktól... Ne menj! Tapodtat se! — kurjantott rá rögtön, észbekapva.

Akszinya indult, hogy betegye a tárva-nyitva hagyott kisajtót. Sztyepan lesütött szemmel kapott az ostor után.

— Hová mégy?

— Betenni a kisajtót.

— Azonnal gyere vissza, te szajha... Nem megmondtam, hogy egy tapodtat se!

Az asszony felsietett a lépcsőn, fel akarta akasztani a járomfát, de reszkető keze felmondta a szolgálatot: a vödörfa legurult.

Sztyepan ponyvavászon köpenyt dobott az első ülésre, és eligazította a gyeplőt.

— Nyisd ki a kaput!

Akszinya csak akkor merte megkérdezni, mikor kitárta a kapu szárnyait:

— Mikor jössz haza?

— Estére. Úgy egyeztünk meg Anyikuskával, hogy segít kaszálni. Adj neki elemózsiát. Indul utánam a határba, mihelyt megjön a kovácstól.

Az aratógép apró kerekei nyikorogva vágódtak a bársonyos, szürke porba, és kigördültek a kapun. Akszinya bement a házba, állt ott egy darabig, tenyerét szívére szorította, aztán kendőt kapott magára, és a Donhoz szaladt.

„De ha mégis visszajön? Mi lesz?" — nyilallott agyába a gondolat. Megállt, mintha mély szakadékot látna a lába előtt, visszapillantott és szinte vágtatva szaladt a Don mentén a rét felé.

Sövények. Veteményeskertek. Aranysárga napraforgótenger néz farkasszemet a nappal. Halvány virágú, zöld krumplibokrok. A késedelmes Samil-asszonyok most kapálják meg a krumpliparcella utóját. Rózsaszín blúzok, görnyedő hátak. Kapák lendülnek föl, majd megint belevágnak a szürke talajba. Akszinya egyszuszra rohant el Melehovék veteményeskertjéig. Vissza-visszanézett. Hátratolta a kallantyút, kinyitotta a kisajtót. A kitaposott ösvényen elment egészen a zöld napraforgószárból való élőkerítésig. Le-lehajolva hatolt a legsűrűjébe; arca bekenődött aranyszínű hímporral. Felemelte szoknyáját, és leült a folyókaindával telehímzett földre.

Hallgatózott: olyan csend van, hogy zúg tőle az ember füle. Valahol fent árván dong egy darázs. A napraforgó durvapihés, kövér szára némán szívja a föld tejét.

Félórát ült már. Kétségek közt hányódott: eljön-e vagy sem. Már indulni akart haza. Felállt, a keszkenő alá igazította haját. Ebben a pillanatban lomhán megnyikordult a kertajtó. Lépések hallatszanak.

— Akszjutka!

— Gyere ide!

— Na, már itt is vagy?

Zörgő, súrlódó levelek közt ment oda Grigorij, leült mellé. Hallgattak.

— Micsodás itt az arcod?

Akszinya blúza ujjával szétmázolta az illatos sárga virágport.

— Biztosan a napraforgótól...

— Itt is a szemed alatt.

Letörülte azt is... Szemük találkozott. Akszinya a legény néma kérdésére zokogással felelt.

— Nem bírom tovább... Végem van, Grisa!

— Mi az, mit csinál veled?

Akszinya dühösen rántotta szét blúza gallérját. Kibuggyanó, lányosan kemény, rózsás mellén egymást érte a sok szilvakék folt, meggyszínű véraláfutás.

— Nem tudod, mit csinál! Ugye?... Üt, ver mindennap!... Kiszipolyozza a vérem!... De te is jómadár vagy!... Koslattál utánam, mint a kankutya, aztán kámforrá válsz... Mind ilyenek vagytok, büdösek!... — Remegő ujjakkal gombolta be a pitykéket, és rémülten nézett a félreforduló Grigorijra: csak nem vette zokon a szemrehányást?!

— Bűnbakot keresel? — kérdezte elnyújtva. Egy fűszálat rágcsált.

Nyugodt hangja mintha megpörkölte volna Akszinyát.

— Tán nem *te* vagy a bűnös? — kiáltotta harciasan.

— Ha a szuka nem akarja, nem ugrik rá a kan se!

Akszinya tenyerébe rejtette arcát. A sértés talált. Akár a jól kiszámított, kemény ütés!

Grigorij összeráncolt homlokkal, oldalról nézte. Akszinya mutató és középső ujja között, abban a kis völgyben, egy könnycsepp gördült végig.

A napraforgótengeren, a virágpor finom fátylán át haránt rávetődő sugár keresztülvilágította a kristálycsöppet és szárítgatta a nedves nyomot, amelyet az a könnycsepp a bőrön hagyott.

Grigorij nem állhatta a könnyeket. Nyugtalanul izgett-mozgott a földön, elkeseredetten rázott le nadrágja száráról egy vöröshangyát, és kurtán megint Akszinyára pillantott. Akszinya ült, mint a bálvány, csakhogy most egy helyett három könnycsepp gördült végig a keze fején, mintha versenyt futna.

— Mit pityeregsz? Megbántottalak? Kszjusa! No, hagyd már abba... Ide hallgass, mondani akarok valamit.

Akszinya levette kezét könnyáztatta arcáról.

— Tanácsér jöttem... És te... De miért? Úgyis olyan keserves az élet, te meg...

„Haldoklón rúgtam egyet" — gondolta Grigorij és elpirult.

— Kszjusa... csak kiszaladt a számon az a szó... no, ne haragudj...

— Ne félj! Nem azért jöttem, hogy rád tukmáljam magam...

E percben Akszinya maga is azt hitte, hogy nem azért jött. Nem akarja ő Grigorij nyakába varrni magát! De amikor a Don mentén futott a rétre, efféle zavaros gondolatok kóválygottak a fejében: „Lebeszélem róla! Háthat mégse nősül meg! Kihez kössem én akkor az életem?" Eszébe jutott ugyan Sztyepan, de makrancosan megrázta a fejét, elkergette a rosszkor felötlő gondolatot.

— Szóval vége a szerelmünknek? — kérdezte Grigorij. Hasra fordult, felkönyökölt, és kiköpte a folyókavirág rózsaszínű szirmait, amit beszélgetés közben összerágcsált.

— Hogyhogy vége? — riadt fel Akszinya. — Hogy gondolod? — kérdezte még egyszer, és mindenáron a szeme közé akart nézni.

Grigorij csak forgatta kidülledő, kékes szemefehérjét, és tekintete valahová félrekalandozott.

A szomjan gyötrődő, kiszikkadt föld rothadó növénybűzt és napszagot lehelt. A szél zizegve borzolgatta a zöld napraforgóleveleket. Egy pillanatra elhomályosult a nap. Göndörpúpú felhő takarta el. A pusztára, a falura, Akszinya lekókadt fejére, a kígyózó folyóka rózsaszínű kelyheire gomolygó, szétmálló, párás árnyék vetődött.

Grigorijból hosszan szakadt fel a sóhaj. Megint hanyatt fordult, és a forró földhöz nyomta lapockáját.

— Tudod, Akszinya — kezdte lassan, és hosszú közöket hagyott a szavak között — sehogy sincs jól ez így... itt valahol a mellemben... mintha pióca szívná a véremet. Azt gondoltam...

A veteményeskert felett szekérnyikorgás úszott a levegőben.

— Gyű te, Csillag! Gyű!

Akszinya olyan erősnek hallotta a kiáltást, hogy hasra vetette magát. Grigorij felemelte a fejét, és fülelve súgta:

— Vedd le a kendőt. Rikít. Meg ne lássanak!

Akszinya levette a kendőt. A napraforgó közt bújócskázó szél meg-megcibálta tarkóján az aranypihés fürtöket. Az eldöcögő szekér csikorgása mind halkabbra csitult.

— Szóval azt gondoltam — kezdte újból Grigorij és felélénkült — ami megtörtént, azon mán változtatni úgysem lehet, minek itt bűnbakot keresni? De ezentúl is csak élni kell valahogy...

Akszinya feszült figyelemmel hallgatta. Egy hangyától elvett fűszálat tördelt apróra. Várt.

Grigorij arcába pillantott. Elkapta a legény szemének szárazon, izgatottan csillogó tekintetét.

— Azt gondoltam, végezzünk...

Akszinya megingott. Karommá görbített ujjaival egy eres folyókaindába kapaszkodott. Kerekre tágult orrlyukkal várta a mondat végét. A félelem és a türelmetlenség lángja mohón nyaldosta arcát. Azt hitte, Grigorij így folytatja majd: „...végezzünk Sztyepannal", de a legény bosszúsan megnyálazta kiszáradt ajkát (alig akart mozogni), és azt mondta:

—...végezzünk evvel az egész históriával. Jó?

Akszinya felállt, himbálódzó mellével beleütközve a sárga napraforgófejekbe és a kisajtó felé tartott.

— Akszinya — kiáltott utána Grigorij fuldokló hangon.

Feleletül hosszút nyikorgott a kisajtó.

17

A rozsot még nem is érkeztek betakarítani a szérűről, máris ott volt a búza is! Agyagosabb helyeken, a dombokon már megsárgult, csővé zsugorodott a napégette levél, túlontúl kiszáradt a halott szár.

A termés — dicsekedtek az emberek — jó. Magvas a kalász, duzzadt, súlyos a szem.

Pantyelej Prokofjevics meghányta-vetette a dolgot Iljinyicsnával; úgy határozott, hogy a lakodalmat Úr Színeváltozása ünnepére halasztják, ha ugyan Korsunovék nem adnak kosarat.

Válaszért még nem mentek: előbb az aratás ideje jött el, aztán meg az ünnepet várták.

Pénteken indultak aratni. Az aratógépbe három lovat fogtak. Pantyelej Prokofjevics a lőcsöt bárdolta, készítette a szekeret a hordáshoz. Petro meg Grigorij ment aratni.

Grigorij a szekér mellett gyalogolt. Fél kézzel az első ülést fogta, amelyen bátyja ült. Mogorván lépkedett. Alsó állkapcsától fel a pofacsontjáig ferdén, görcsösen vonaglottak arcizmai. Petro tudta: ez a legbiztosabb jele annak, hogy Grigorij forrong, és akármilyen meggondolatlan cselekedetre is képes vállalkozni. De búzasárga bajuszába nevetett, és tovább incselkedett öccsével.

— Bizonyisten. Ő maga mondta!...

— Ugyan, hagyj békét! — dörmögte Grigorij, és pelyhes bajuszkáját harapdálta.

— „Jövök — aszongya — a veteményeskertbül, hallom, hogy Melehovék napraforgója közt mintha beszélgetnének."

— Petro, hagyd abba!

— Igen, igen... beszélgetnének. „Átkukucskáltam — aszongya — a kerítésen..."

Grigorij sűrűn pislogott.

— Abbahagyod vagy nem?!

— Énnye, de furcsa vagy, hagyd, hogy elmondjam végig!

— Vigyázz, Petro, összerúgjuk a patkót! — fenyegetőzött Grigorij, és hátrább maradt.

Petro felhúzta szemöldökét, háttal ült a lovak felé, arccal a szekér után ballagó Grigorijnak.

— „Benézek — aszongya — a kerítésen, hát ott fekszik a szerelmespár, de hogy ölelik egymást!" — „Kik?" — kérdem én. Aszongya: „Hát Akszjutka Asztahova meg az öcséd." Azt mondom...

Grigorij nyelénél fogva megragadta a kurta villát, amely az aratógép hátulján hevert, és Petróra rohant.

Petro eldobta a gyeplőt, leugrott az ülésről, és előresirült, a lovak elibe.

— Phű, hogy a fene enne meg!... Megvesztél?!... Phű! Nézze meg az ember!

Grigorij farkasmódra vicsorgott, és elhajította a villát. Petro hasra vágta magát. A villa átrepült felette, és hüvelyknyire fúródott a száraz, kőkemény földbe. Pengve rezgett.

Petro arca elsötétült. Megragadta a kiabálástól megvadult lovak zabláját, és cifrát káromkodott.

— Agyon is szúrhattál vóna, te dög!

— Meg is tettem vóna!

— Bolond! Őrült! Apádra ütöttél, te veszett cserkeszfattyú!

Grigorij kirántotta a földből a villát, és a tovább döcögő aratógép után indult.

Petro odaintette az ujjával.

— Gyere csak! Adsz ide azt a villát! — Petro bal kezébe vette a gyeplőt, s a villát kifényesedett ágánál fogta meg. A villanyéllel végigvágott a mit sem sejtő Grigorij hátán.

— Jobban kellett vóna! — sajnálkozott, amikor a félreugró Grigorijra nézett.

Egy perc múlva, amikor rágyújtottak, egymás szemébe néztek, és elnevették magukat.

Hrisztonya felesége a másik dűlőn hajtott egy fogatot. Látta, mikor Grigorij bátyjába akarta vágni a villát. Felállt az ülésre, de nem tudta pontosan megállapítani, mi történik ott: eltakarták őket a lovak meg az aratógép. Alig fordult be az egyik dűlőre, odakiabált a szomszédasszonynak:

— Klimovna! Szaladj rögtön, mondd meg a török Pantyelejnek, hogy a fiai a Tatárhalomnál villával ölik egymást. Összevesztek! Griska, amilyen hőbörgős, oldalba döfte Petrót a vasvillával, az meg rögtön őbelé!... Vér foly ott, de mennyi! Borzasztó!...

Petro rekedtre kiabálta magát, annyit biztatgatta a lusta lovakat, és hegyesen fütyült. Grigorij porlepte, fekete lábával a keresztdeszkára állva seperte le az aratógépről a kévéket, amelyeket a kaparószerkezet dobott rá. A lovakat véresre csipkedték a legyek. Nem győztek csapkodni a farkukkal. Összevissza rángatták az istrángot.

A pusztán, a látóhatár kék pereméig, mindenütt emberek nyüzsögtek. Csengett-bongott az aratógépek kése. A határt learatott gabonakévék tarkítják. Az ürgék az aratókkal, lóhajtókkal versenyt fütyörésztek a kurgánokon.

— No még két rendet levágunk, aztán rágyújtunk! — hallatszott a hátraforduló Petro kiáltása a vitorla suhogásán, a kaparószerkezet zörgésén keresztül.

Grigorij csak bólintott. Nehezére esett szétnyitni a szélben kicserepesedett, tikkadt ajkait. Tőből markolta meg a villát, hogy könnyebb legyen dobálni a nehéz kévéket. Zihált. Izzadt, melle viszketett. Kalapja alól kesernyés verejték patakzott. Ha szemébe szivárgott, csípte, mint a szappan. Megállították a lovakat, ittak, rágyújtottak.

— Az úton ugyancsak nyargal errefelé valaki! — szólalt meg Petro. Ellenőrzőt formált tenyeréből.

Grigorij jobban odanézett, és meghökkenve húzta fel szemöldökét:

— Úgy nézem, az öreg az!

— Meghőbörödtél? Mi a fenén lovagolna, hisz minden lú be van fogva a gépbe.

— Mégis az a!

— Rosszul látod, Griska!

— Bizonyisten, ő a!

Egy perc múlva már világosan látni lehetett a sebes vágtába belefekvő lovat is, meg a lovast is!

— Csakugyan az öreg! — Petro riadtan, megdöbbenve topogott egy helyben.

— Úgy látszik, otthon valami baj van! — bökte ki Grigorij mindkettőjük közös gondolatát.

Pantyelej Prokofjevics vagy száz ölnyire tőlük megzabolázta a lovat, és most már lassú ügetésben közeledett.

— Agyonverlek... bitang zsiványok! — üvöltötte már messziről, és megkóválygatta feje felett a korbácsot.

— Mi lelte ezt? — döbbent meg végképp Petro, és szájaszélébe szívta szőke bajusza fél szárnyát.

— Húzódj a gép mögé! Kitelik tőle, hogy végigcserdít rajtad avval a korbáccsal. Mire kiderül, hányadán állunk, mán hurkás lesz a hátad! — mondta Grigorij nevetve, és — biztos, ami biztos — átment a gép túlsó oldalára.

A tajtékzó ló zötyögősen nyargalt a tarlón. Pantyelej Prokofjevics szőrén ülte meg a lovat, nagyokat huppogott; éktelenül csóválta feje felett a korbácsot.

— Mit műveltek, gaz kölykök?!

— Aratunk... — Petro csodálkozva tárta szét a kezét, és gyanakodva sandított a korbácsra.

— Ki kibe szúrta a villát? Mér kaptatok hajba, mi?

Grigorij apjának hátat fordítva motyogott, számolta a felhőket, amelyeket a szél szanaszét ugrasztott az égen.

— Mi az? Miféle villával? Ki kapott hajba? — Petro pislogva nézett apjára, alulról felfelé, s egyik lábáról a másikra állt.

— Hát akkor mit rohan az a barom, az anyja büdös istállóját, mit bömböli, hogy „a maga fiai meg agyonszurkálják egymást vasvillával". Mi? Hogy lehet-e? — Pantyelej Prokofjevics képéből kikelve rázta a fejét, és a gyeplőt eldobva leugrott a fújó paripáról. — Kölcsönkértem Fegyka Szemiskin lovát, oszt idenyargaltam...

— De ki mondta?

— Egy vászoncseléd!

— Hazudik az, apám! Elaludt a szekéren az átkozott, álmodta az egészet.

— No, m-megálljon csak! — rikácsolta Pantyelej Prokofjevics. Tajték fröccsent a szakállára. — Az a kurva Klimovna vót! Csak

tanálkozzak vele! Bizony Úristen, agyoncsapom azt a szukát! — toporzékolt, de most is bicegett bal lábára.

Grigorij rázkódott a néma kacagástól. Földre sütötte a szemét. Petro egy percre sem vette le tekintetét apjáról. Verejtékes fejét törölgette.

Pantyelej Prokofjevics pattogott még egy darabig, aztán lecsillapodott. Felült a gépre, levágott két rendet, aztán nagy káromkodva felült a hátasra. Kilovagolt az útra, elébe vágott két, kévével megrakott szekérnek, és elporzott — meg se állt a faluig. A barázdában ott maradt a kintfelejtett, apró fonású, díszes, rojtos korbács. Petro meglengette, és fejcsóválva mondta Grigorijnak:

— Na, te fickó, ezt ugyan megemlegettük volna! Hát korbács ez? Ez, öcsém, gyilkoló szerszám! A fejét le lehet cserdíteni vele az embernek!

18

Tatarszk falvában Korsunovék álltak a leggazdagabb família hírében. Tizennégy pár ökrük, valóságos ménesük, provalszki tenyészetből való magkancáik, másfél tucat tehenük, tömérdek kisebb lábasjószáguk meg juhuk volt százszámra: egész nyáj! De különben is volt ott min legeltetni a szemet. A ház semmivel se hitványabb a Mohov-portánál: hatszobás. Lemezes bádogteteje van. Az udvari épületeket új, mutatós cseréppel fedték be; a kert három köblösre rúg, sőt megtoldották valami ligetfélével is! Mi kéne még halandó embernek? Nem csoda hát, hogy Pantyelej Prokofjevics első ízben restelkedve és — bár titkolta — kellet-lenül indult háztűznézőbe. Korsunovék különb vőlegényt is találtak volna lányuknak. Pantyelej Prokofjevics nagyon jól tudta ezt, félt a kosártól, nem akart hajbókolni ez előtt a fafejű Korsunov előtt; de Iljinyicsna addig-addig marta, mint rozsda a vasat, hogy végül is megtört az öreg Melehov makranca. Pantyelej Prokofjevics ráállt, és csakugyan el is ment háztűznézőbe. Lelkében ugyan ezerszer elátkozta Griskát is, Iljinyicsnát is, meg ezt a kerek világot is, de elment.

Másodszor meg a válaszért kellett elmenni: várták a vasárnapot. Ez alatt a Korsunov-porta rézsziníire festett teteje alatt néma polgárháború dúlt. A háztűznézők távozta után az eladó lány, anyja kérdésére kereken kijelentette:

— Tetszik nekem ez a Griska! Senki máshoz nem megyek!

— Na, derék vőlegényt választottál magadnak, te szamár! — igyekezett észre téríteni az apja. — Tán az a szép rajta, hogy füstös, akár a cigány? Azt hiszed, bogárkám, nem találok én neked különb vőlegényt?

— De nekem nem kell senki más, apám! — Natalja elpirult, könnyekre fakadt. — Nem megyek máshoz! Ne is kérjen engem senki. Inkább vigyetek az uszty-medvegyicai kolostorba!

— Szoknyavadász, asszonybolondja, zsalmerkák után koslat — vágta ki Korsunov az utolsó adut — tele van hírével az egész falu.

— Bánom is én!

— No, ha te nem bánod, én még úgy sem! Ha így áll a dolog, én elvetem a gondját!

Natalja, a legidősebb lány, apja kedvence volt. Ezért aztán nem is akart rátukmálni senkit. Már tavaly nagyböjtjében is jöttek háztűznézőbe, a Cuckan-patak mellől, dúsgazdag óhitű kozákok; jöttek a Hopjor meg a Csir mellől is, de Nataljának nem tetszettek a vőlegények, és kárba veszett a nászuramék kenyere-sója.

Miron Grigorjevicsnek szíve mélyén mégiscsak tetszett ez a Grisa: volt benne kozák virtus, szeretett gazdálkodni, nem fázott a munkától. Az öreg szemében már akkor kivált a falubeli legények tömegéből, amikor első díjat nyert a lóversenyen. De mégis megalázónak tartotta olyan legényhez adni a lányát, aki nem is gazdag, sőt a tetejében még rossz hírbe is keveredett.

— Dolgoskezű legény az, arcra is milyen csinos... — suttogta éjszakánként ura fülébe a gazdasszony, és megcirógatta rőtszőrös, szeplős kezét. — Natalja meg, Grigorics, egészen eleped miatta... Annyira beférkőzött a szívébe!

Miron Grigorjevics hátat fordított csontos, hideg mellű feleségének, és dühösen dörmögte:

— Hagyj békében, vén satrafa! Add akár a félkegyelmű Pashoz, mit bánom én?! De hátul álltál, mikor az eszet osztogatták! „Arcra is milyen csinos..." — sipítozott, mint a felesége — majd a pofájáról aratod le a termést, mi?

— Épp az aratásrul van szó...

— Csakugyan, hát mit ér neked a személye? Még ha emberebb ember lenne amúgy is! Megvallom, egy kicsit restellem törökhö adni a jányomat. Ha olyan rendes emberek lennének, mint

más... — mondta Miron Grigorjevics gőgösen, és ide-oda forgolódott az ágyban.

— Dolgos az egész család, nem látnak azok ínséget... — suttogta az asszony. Ura kövér hátához lapult, és csillapítóan simogatta a kezét.

— Húzódj innét a pokolba! Mintha nem volna helyed arrább! Mit tapogatsz, mint egy hasas tehenet? Nataljával meg csinálj, amit akarsz. Add akár az első jöttmenthez, azt se bánom!

— Sajnálja az ember tulajdon magzatát. Nem a gazdagság számít... — suttogta Lukinyicsna Miron Grigorjevics szőrös fülébe.

Korsunov rúgott egyet, szinte hozzátapadt a falhoz, és horkolni kezdett, jelezvén, hogy ő pedig alszik.

A háztűznézők érkezése váratlanul érte őket. Nagymise után kocsi gördült a kapu elé. Iljinyicsna majd felborította, mikor lelépett a hágcsón.

Pantyelej Prokofjevics úgy ugrott le, mint valami fiatal kópé. Kicsit ugyan megütötte a bokáját, de nem mutatta, hogy fáj, és legényesen bicegett a ház felé.

— Na, itt vannak mán! Az ördög vigye el őket! — zsémbelt Miron Grigorjevics, ahogy kinézett az ablakon.

— Szent Kleofás! Én meg, ahogy főztem, úgy is maradtam a viselő rokolyámban! — kotkodácsolta a gazdasszony.

— Így is túl szép vagy! Ne félj, nem téged jöttek kérni, ugyan kinek is kéne egy ilyen vén kotló!

— Már a pólyában pimasz voltál, de vénségedre még jobban elkajszultál.

— Na, na, befogod már a szád!

— Tiszta inget is vehettél volna! Kilátszik a girinced, végig a hátadon! Nem sül ki a szemed? Phű, te pokolbéli sátán! — szidta az asszony, és végigfirtatta Miron Grigorjevicset, míg a leánykérők az udvaron át a házhoz értek.

— Ne félj! Megládd, ebben is megösmernek. Ha darócot veszek magamra, még akkor se néznek le.

— Erőt, egésséget! — kukorékolta Pantyelej Prokofjevics. Megbotlott a magos küszöbben. Elszégyellte magát, hogy olyan nagy hangon köszöntött be, zavarában nem győzte hányni a keresztet a szentképek felé.

— Adjisten! — viszonozta a köszöntést a házigazda, és hetykén nézett a háztűznézőkre.

— Szép üdőt ád az Isten.
— Hálistennek, jól kitart...
— Legalább idejében betakaríthat mindent a nép.
— Abbia!
— Úgy ám!
— Hm, hm!
— Hát szóval, Miron Grigorjevics, azér jöttünk, mer tudni szeretnénk, hogy határoztok magatok közt, meg oszt hogy lesz-e atyafiság vagy se?!
— Kerüljenek beljebb! Üljenek mán le! — invitálta a gazdasszony hajbókolva. Hosszú, korcos rokolyája alja végigseperte a szoba téglaporral tisztára sikált padlóját.
— Ne kéressék mán magukat!
Iljinyicsna illendően összefogta hátul a szoknyáját, átsuhogott a szobán, és leült. Miron Grigorjevics a viaszosvászonnal feldíszített asztalra könyökölt, és hallgatott. A viaszosvászonnak nedves gumiszaga volt, és még valami mástól is bűzlött, a beszegett csücskökből méltóságteljesen néztek a világba a megboldogult cárok és cárnők, középen a legfenségesebb cárkisasszonyok díszelegtek. Fehér kalapban. Az uralkodó — Miklós — alakját felségsértő legyek fogták körül.
Miron Grigorjevics törte meg a csendet:
— Hát... Úgy határoztunk, hogy odaadjuk a lányt. Sógorosodjunk össze, ha meg tudunk egyezni!
Mikor idáig ért a beszédben, Iljinyicsna valahonnan, puffos ujjú lüszterblúza ismeretlen mélységeiből — valahonnét, mintha csak a háta mögül húzná — magas, fehér cipót ráncigált elő, és letette az asztalra.
Pantyelej Prokofjevics valamiért mintha keresztet akart volna vetni, de aztán az Atyát-Fiút-Szentlelket jelképező összefogott három kérges, bütykös ujj csak a köteles út fele tájáig emelkedett. Ott formát változtatott: a nagy, fekete, vastag körmű hüvelykujja, gazdája akarata ellenére, véletlenül átbújt a mutató meg a középső ujj között, és ez az illetlen ujjcsoportozat tolvajmódra a kék kozák kaftán szétnyílt aljába surrant, s nyakon ragadva, kihúzott onnan egy pirosfejű üveget.
— Na, akkor hát kedves nászuram, nászasszonyom, imádkozzunk az Istenhez, aztán beszéljük meg a gyerekek dolgát meg az egyezséget.
Pantyelej Prokofjevics meghatottan pislogott nászura hideg,

szeplővel telehintett arcába, és patának beillő, lapátnyi mancsával becézgetve paskolta a flaskó fenekét.

Egy óra múlva nászuraimék olyan szorosan ültek egymás mellett, hogy Melehov gyűrűs, fekete szakálla szinte Korsunov rőt csepűszakálla egyenes fürtjeit tapogatta. Pantyelej Prokofjevics szájából a sós ugorka émelygős szaga bűzlött. Igyekezett nászura lelkére hatni:

— De drága nászuram — kezdte dongó suttogással — drága kis nászuram! — csattant fel hangja; már szinte kiabált. — Nászuram!! — bömbölte, és kivicsorította kitompult fekete metszőfogait. — Amit te nászajándékba követelsz, az nekem túlontúl sok. Csak gondold meg, kedves nászuram, csak gondold meg, micsoda érvágás ez nekem: meleg lábszárvédő és sárcipő — ez egy; doni bunda — ez kettő; két rend gyapjúruha — ez három; selyemkeszkenő — ez négy! Hisz ebbe tönkremegyek!

Pantyelej Prokofjevics olyan nagy lendülettel tárta szét karjait, hogy gárdakozák egyenruhájának varrása megrepedt a vállán, és porgomolyocskák szálltak fel belőle. Miron Grigorjevics leszegett fejjel bámulta a vodka és ugorkalé áztatta viaszosvásznat. Elolvasta a kacskaringós, cikornyás vonalú felírást felül: „Az orosz uralkodóház". Lejjebb csúszott a tekintete: „Ő császári felsége, Miklós cár, uralkodónk..." Mellette krumplihéj hányódott. Jobban szemügyre vette a képet, de a cár arcát nem lehetett látni, mert egy üres vodkásflaskó állt rajta. Miron Grigorjevics áhítatosan pislogva iparkodott kivenni a dúsan csillogó, fehér öves egyenruha formáját, de a díszmundér sűrűn teli volt köpve egy csomó nyálkás ugorkamaggal. A szintelenül egyforma lányok koszorújából öntelt gőggel bámult ki a cárné egy széles karimájú kalapban. Miron Grigorjevics szemébe könnyet facsart a sérelem. Ilyesfélét gondolt magában: „Olyan kevélyen bámulsz, mint a liba a szütyőből, de ha férjhez kell adni a lányod, akkor majd meglássuk... akkor biztosan adod te még lejjebb is!"

Fületövénél nagy, fekete darázsként dongott Pantyelej Prokofjevics.

Korsunov ráemelte zavaros, nyálkás szemét, és fülelt.

— Hogy a lányodnak, jobban mondva most már az enyém is, szóval a lányunknak előteremtsük ezt a roppant nászajándékot... vagyis hát azt a lábszárvédőt, doni bundát, és a többit... el kell hajtani a jószágot az udvarról, el kell adni.

— Sajnálod? — csapott az asztalra ököllel Miron Grigorjevics.
— Nem az a bökkenő, hogy sajnálnám...
— Mégis: sajnálod?
— Várj, édes egy komám!
— Mert ha sajnálod, hát...
Mikor Grigorjevics szétterjesztett, izzadt kezét végigrántotta az asztalon, földre seperte a pálinkáspoharakat.
— Hisz a te lányodnak élni kell, és ezt újra megszerezni!
— Mindegy a! Ha nincs nászajándék, nincs atyafiság.
— Elhajtsák a marhát az udvaromból?! — Pantyelej Prokofjevics keservesen csóválta a fejét. A fülbevaló fukarul csillogva ingott-bingott a fülében.
— A nászajándéknak meg kell lenni!... Van ugyan ládaszám kelengyéje, de megtiszteld, ha már annyira szívetek szerint való! Így tartja a régi kozák erkölcs! Régen így volt, a régihez ragaszkodjunk!
— Megtisztelem.
— Tiszteld is meg!
— Megtisztelem hát!
— Szerezni meg — hadd szerezzenek a fiatalok! Mink mán eleget szereztünk, nem élünk rosszabbul akárki fiánál, az anyjuk keservét, hadd kuporgassanak ők is maguknak!
Nászuraimék szakálla felemás fonatossá gabalyodott. Pantyelej Prokofjevics az atyafiságos csók után ízetlen, fonnyadt ugorkát küldött nyomtatónak, és az egybeolvadó sok-sok érzelemtől sírva fakadt.
A nászasszonyok összeölelkezve ültek a ládán, majd megsiketítették egymást kereplő nyelvükkel. Iljinyicsna orcáján meggyszínű pirosság lobogott, nászasszonya pedig megzöldült a vodkától, akár a dércsípte erdei vackor.
— Ez a gyerek!... Ennek a kerek világon nincs párja! Engedelmes lány! Tudja, mi a tisztelet! Nem rakoncátlankodik ez soha! Világért sem nyelvelne az vissza, drága nászasszony!
— Látom én, aranyom — szakította félbe Iljinyicsna, bal kezével orcáját támasztotta alá, jobbjával meg a bal könyökét — hányszor, de hányszor rimánkodtam mán ennek a gazfickónak! Múlt vasárnap is, úgy estenden, látom, menni készül. Dohányt szór a kostökbe, én meg aszondom neki, hogy: „Mikor hagyod mán faképnél, te átkozott?! Meddig kell még tűrnöm vénségemre ezt a szégyent? Sztyepan majd még kitekeri egyszer a nyakad!"

A konyhából a szobába nyíló ajtó felső résén bekukucskált Mityka, lent meg Natalja két húga pusmogott.

Natalja még távolabb, a sarokszobában ült a díványon, blúza szűk ujjával törölgette könnyeit. Félt az ajtaján kopogtató új élettől, kínozta a nagy bizonytalanság.

A szobában a harmadik vodkásflaskó utója felé jártak. Úgy határoztak, hogy a fiatal pár a Megváltó első ünnepén áll az oltár elébe.

19

A Korsunov-házban nagy volt a sürgés-forgás: lakodalomra készülődtek. Sebtiben varrták a menyasszony kelengyéjét. Natalja estéről estére azzal töltötte az időt, hogy a hagyományos kendőt kötötte a vőlegénynek, leheletfinom kecskeszőrből. Meleg kesztyűt is kötött.

Lukinyicsna, az anyja, sötét estig görnyedt a varrógép mellett: segített a varrónőnek, akit a szomszéd faluból fogadtak.

Mityka, valahányszor hazajött a földekről apjával meg a napszámosokkal, anélkül, hogy megmosakodott volna vagy levetette volna tyúkszemes lábáról a nehéz viselőcsizmát, egyenest Natáljához ment a szobába, elüldögélni egy kicsit. Az volt a legkedvesebb mulatsága, ha bosszanthatta húgát.

— Kötögetsz? — szokta kurtán kérdezni, és a bolyhos, rojtos nyakbavalóra intett szemével.

— Kötök, mi bajod vele?

— Csak köss, köss, hülye, az meg majd köszönetül cipóra veri a képed!

— Oszt mér?

— Hogy egészségedre váljék! Ösmerem én Griskát, cimborák vagyunk! Olyan a, mint a kutya: beléd mar, meg se mondja, mér...

— Ne hazudj mán akkorát! Mintha nem ismerném, úgy beszélsz!

— De én jobban ismerem... Iskolába is együtt jártunk...

Mityka csupa komiszságból súlyosat sóhajtott, tenyerét nézegette, amit feltört a villanyél, szinte púposra görbítette hosszú hátát.

— Elpusztulsz mellette, Nataska! Inkább pártában maradnál! Mi jót, mi szépet találsz benne? Szilaj, mint a töretlen csikó, meg

hóbortos is egy kicsit... Nézd meg jobban, rájössz, milyen undok egy fickó!

Natalja mérges lett, könnyeit nyelve hajtotta sírós arcát a kötés fölé.

— Ami a legnagyobb baj, kemény a szíve, mint a kő... — piszkálódott tovább Mityka irgalmatlanul. — Mit kiabálsz? Buta vagy, Nataska! Dobd vissza a gyűrűt! Én rögtön felnyergelem a lovam, elnyargalok hozzá, megmondom, hogy ne jöjjenek többet mihozzánk...

Rendszerint Grisaka nagyapó mentette meg tőle Natalját: bement a szobába, göbös végű botjával puhatolgatta a földet, hogy el ne essék valamiben, megsimogatta kusza, sárgás kócszakállát. Megbökte Mitykát a botjával.

— Hát te mit keresel itt, te gazember, mi?

— Csak érdeklődni jöttem, nagyapám — mentegetőzött Mityka.

— Érdeklődni? Mi? Azt mondom neked, te kutyaházi, takarodj innét! Aló mars!

Nagyapó ütésre emelte botját, és aszott, pipaszár lábaival bizonytalanul tipegve, fenyegetően támadt Mitykára.

Grisaka apó hatvankilenc éve taposta a földet. Részt vett az 1877-es török hadjáratban; Gurko tábornok legénye volt, de aztán kegyvesztett lett, és az ezredbe küldték. Plevnai és rosicsi vitézi tetteiért két György-kereszttel meg egy György-medáliával tüntették ki. Egy ezredben szolgált Prokofij Melehovval, és bár fiánál élte le hátralevő éveit, általános tiszteletnek örvendett a faluban, mert vén létére is világos fejű, feddhetetlenül becsületes, vendégszerető ember maradt. Maradék napjait emlékeinek szentelte.

Nyáron napkeltétől napnyugtáig a ház tövében ült a földpadkán, botjával ákom-bákomokat firkált a földre, lehajtotta fejét; homályos képekben gondolkozott meg gondolatfoszlányokban, amelyek az emlékek bágyadt visszfényeként úsztak át a feledés ködén...

Színehagyott kozák sapkájának megrepedezett ellenzője fekete árnyékot vetett fekete szemhéjaira; ettől az árnyéktól még mélyebbnek látszott arca minden redője; ősz szakálla meg szürkéskék színben játszott. A bot fején keresztbe tett ujjaiban, keze hátán a kiduzzadó fekete erekben lassú járású vér csörgedezett, az is olyan fekete, mint a föld a barázdában.

Évről évre hidegebb lett ez a vér. Grisaka apó panaszkodott is Nataljának, kedvenc unokájának:

— Gyapjúharisnya, mégse melegíti a lábam. Köss nekem, lelkem, vastagabbat!

— Ugyan, nagypapa, hisz nyár derekán járunk! — nevetett Natalja, odaült mellé a földpadkára, és figyelmesen nézte nagyapjaráncos, sárga fülét.

— Mindegy az, édes onokám, ha nyár van is, a vér azért hideg, mint a mély föld.

Natalja elnézegette az érhálózatot nagyapja kezén. Eszébe jutott, hogy egyszer kutat ástak. Akkor még pendelyes gyermeklány volt. Merített egy rocskával a nedves agyagból. Nagy, nehéz bábukat, villás szarvú teheneket gyúrt belőle. Élénken visszaidézte emlékezetébe, mit érzett, mikor hozzányúlt a halott, jéghideg földhöz, amelyet ötöles mélységből húztak fel, és most már irtózva nézte nagyapja agyagszínű, barna, szeplős, vén kezét.

Úgy rémlett, mintha nagyapja kezében nem víg, piros vér folynék, hanem barnáskék, agyagos föld.

— Félsz meghalni, nagyapa? — kérdezte.

Grisaka nagyapó ide-oda forgatta ráncos, inas, vékony nyakát, mintha ki akarná szabadítani kopott egyenruhája állógallérjából; zöldesfehér bajusza meg-megrezzent.

— Én úgy várom a halált, mint kedves vendéget. Ideje már... eleget éltem. Hány cárnak szolgáltam én! Mennyi vodkát megittam életemben! — tette hozzá; elmosolyodott, fehér foga megvillant, és megremegett szeme körül a tengernyi ránc.

Natalja megsimogatta nagyapja kezét és elment, az öreg meg ugyanolyan görnyedten kapirgálta a földet, fejénél fényesre csiszolódott botjával. Agyonfoltozott szürke mundérban ült a padkán. A feszes állógalléron fiatalosan és hetykén mosolygott a vidám, piros paszomány.

A háztűznézés hírét látszólag nyugodtan fogadta, de belül búsult és dühös volt: az asztalnál Natalja csempészte eléje a legjobb falatot, Natalja mosta fehérneműjét, ő kötötte, stoppolta botosait, foltozta bugyogós nadrágját, ingét. Nem csoda, ha Grisaka apó szigorúan, keményen nézett rá vagy két napig, mikor megtudta a dolgot.

— A Melehovok nagyszerű kozákok! Egy ezredben szolgáltam a megboldogult Prokofijjal. Hej, de kemény legény volt az! Hát az unokái milyenek? Mi?

— Azok is derék fickók! — felelte Miron Grigorjevics kitérően.

— De az a Griska nem tudja, mi a tisztelet, komisz kölyök! Valamelyik nap jövök a templomból, találkozik velem, és nem köszön. Manapság már kutyába sem veszik az öregembert...

— Á, nyájas legény az! — szállt síkra Lukinyicsna jövendőbeli veje mellett.

— Mi? Nyájas, mondod? Na, csak úgy legyen, adná Isten! Csak Nataska szíve szerint való legyen!

Grisaka apó jóformán nem vett részt az egyezkedésben, egy-egy percre kicsoszogott szobájából, elüldögélt az asztal mellett, összeszűkült torkán nagy nehezen szűrte lefelé a kupica vodkát. Felmelegedett, aztán mikor érezte, hogy fejébe száll, visszacsoszogott.

Két napig némán nézegette az izgatott, boldog Natalját, mozgott a szája, mintha valamit rágna, megrezdült a két zöldpatinás fehér bojt: a bajsza. Aztán szemmel láthatóan meglágyult az öreg.

— Nataska! — kiáltotta.

Natalja odament.

— Örülsz, kis onokám, mi?

— Magam sem tudom, nagyapó — vallotta be Natalja.

— Na, na... jól van, jól van... Na, legyen veled a Jézus! Adja Isten, hogy boldog légy! — Aztán bosszús keserűséggel vetette szemére: — Nem vártad meg, nyavalyás, míg meghalok; akkor kéne férjhez menned... Nélküled keserves lesz az életem.

— Száz évet is megérhetsz, nagyapa — mondta — addig várjon itt ez a lány?! Nagy kópé vagy te, nagyapó!

Grisaka apót elöntötte a pulykaméreg. Szinte fuldoklott a dühtől. Botjával a földre koppantott. Toporzékolt.

— Elhallgass, te sátánfajzat, te ebkölyke! Takarodj innét! Hallottad?! Te ördögfattya! Hallgatózott ez a pokolravaló...

Mityka röhögve szaladt ki az udvarra, Grisaka apó még sokáig háborgott, szidta Mitykát, mint a bokrot, rövid gyapjúbotosba bújtatott lábai remegtek térdben.

Natalja két húga: Mariska — tizenkét éves csitri — meg Gripka, a nyolcesztendős, minden hájjal megkent, elkényeztetett kölyöklány, türelmetlenül várta a lakodalom napját.

Alig titkolták örömüket az állandóan Korsunovéknál lakó béresek is. Dús lakomát vártak a gazdától, és a dáridó idejére né-

hány gondtalan szabadnapot reméltek. Egyikük, a furcsa nevű Hety-Baba, a bogucsari ukrán — olyan magas, mint a kútágas — minden fél évben egyszer holtrészegre itta magát. Mindig elitta a gatyáját, az utolsó vasát is. Már régóta csiklandozta az aszaló szomj jól ismert érzése, de böjtölt szigorúan, és a lagzira halasztotta a fergeteges vedelés időpontját.

A másik, Migulinszkaja falvából való sötétbőrű, cingár kozák, név szerint Mihej, nemrég lakott Korsunovéknál. Leégett mindene, tönkrement. Azért szegődött el béresnek. Nagyon összemelegedett Hetykóval (röviden csak így hívták Hety-Babát), koronként ő is a kancsó fenekére nézegetett. Bolondja volt a lónak. Mikor felöntött a garatra, elpityeredett, hegyes, csupasz arcán szétmázolta könnyeit, és folyton rágta a gazdája fülét:

— Gazduram! Drága jó gazduram! Ha férjhez adod a lányod, engedd meg, hogy Mihejko hajtson! Úgy hajtok én, hogy megbámulja a világ. Lobogó lángon keresztülugratok, mégse perzselődik meg a lónak egy szál szőre sem! Nekem is volt lovam valamikor!... Hej!...

Az örökké komor és emberkerülő Hetyko valahogy ragaszkodott Mihejhez, de örökké ugyanazzal a tréfával ugratta:

— Mihej, hallod? Mék faluból valósi vagy te? — kérdezte térdekalácsáig érő, hosszú kezét dörzsölgetve. Mindjárt maga felelt rá, de más hangon: — „Céklafalváról." Hát akkor mér vágsz olyan pofát, mintha *tormát* szagoltál volna? „Ha egyszer ilyen a fajtám!"

Mindig rekedten nevetett a százszor elsütött tréfán, úgy csapkodta tenyerével hosszú, zörgő csontú lábszárát. Mihej meg öklelő pillantást vetett Hetyko frissen borotvált arcára, gégéjén les feltáncoló ádámcsutkájára, és „kuvik"-nak meg „ótvar"-nak csúfolta.

Az esküvőt a böjt utáni időre tűzték ki. Már csak három hét. Mária Mennybemenetele napján Grigorij elment meglátogatni a menyasszonyt. Elüldögélt a kis szobában a kerek asztal mellett, napraforgómagot és mogyorót ropogtatott a lányokkal, a menyasszony barátnőivel, és ellovagolt. Natalja kikísérte. A színtető alatt, ahol Griska lova abrakolt a jászolnál, vadonatúj parádés nyereggel a hátán, keblébe nyúlt hirtelen és fülig pirulva, olvadón szerelmes pillantással húzott ki onnét valami puha szövetcsomót, ami még lányos mellének melegét őrzi. Grigorij elvette az ajándékot, elkápráztatta Natalját vakító fehér farkasfogaival.

— Mi ez? — kérdezte.

— Otthon majd meglátod... dohányzacskót hímeztem...

Grigorij tétován vonta magához a lányt, meg akarta csókolni, de Natalja erősen a legény mellének feszítette a kezét, és rugalmasan hátrahajolva, ijedten pillantott az ablak felé.

— Meglátják!

— Hadd lássák!

— Restellem...

— Csak először van így... — magyarázta Grigorij.

Natalja a kantárt fogta, Grigorij meg hunyorogva kapta el lábával a rovátkolt kengyelt. Kényelmesen elhelyezkedett a nyeregvápában, és ellovagolt. Natalja nyitott kaput, és tenyere alól hosszan nézett utána: Grigorij kalmükmódra ült a nyeregben, kissé bal felé csüngött, hetykén csápolt a korbáccsal.

„Már csak tizenegy nap van hátra..." — számolgatta Natalja, sóhajtott egyet, és elnevette magát.

20

Kisarjad a hegyes levelű, zöld búzavetés. Nő szemlátomást! Másfél hónap múlva nem látszik ki belőle a csóka búbja: elbújhat benne; mohón szopja a föld tejét, kalászba szökken, és édes, illatos tejtől duzzad a szem; aztán kivirul: aranypor vonja be a kalász fejét. Kimegy a gazda a határba: nézi-nézi, nem tud betelni véle. Ekkor valahogy csorda bitangol a búzavetésbe: legázolja, földbe tapossa a zsenge kalászt. Amerre csámborog: tiport búzaszál görnyed utána... Vad, keserű érzés még ránézni is.

Így volt Akszinya is: az aranykalászba szökkent szerelemre durván rátiport Grisa nehéz, cserzett csizmája. Pernyévé hamvasztotta, beszennyezte — és ezzel vége lett!

Üres és kietlen lett Akszinya lelke, mikor kilépett Melehovék veteményeskertjéből, a napraforgók közül; és olyan kietlen, mint a gondozatlan szérű, amit felvert a burján meg a laboda.

Csak ment, harapdálta kendője csücskét, de a torkát üvöltés feszegette. Benyitott a pitvarba, földre omlott, fulladozott könnyei tengerében, a kínban, a sivár sötétségben, ami fejébe tódult... Aztán ez is elmúlt. Valahol a szíve mélyén sajgott még valami nyilalló érzés.

De felegyenesedik a jószágtaposta búza is. A harmat, a nap felemeli a földbe gázolt szárat. Eleinte csak görnyed, mint aki megszakadt az emberfeletti teher súlya alatt, aztán kiegyenesedik, feltartja a fejét, és ugyanúgy süt rá a nap, ugyanúgy himbálja a szél...

Éjszakánként, mikor az urát cirógatta, epedve gondolt a másikra, és lelkében egybefonódott egymással a nagy gyűlölet meg a nagy szerelem. Gondolatban újabb becstelenségre vetemedett a tüzesvérű menyecske, túltett a régi gyalázaton is: elhatározta, hogy elragadja Griskát a boldog Natalja Korsunovától, aki még sose kóstolta meg, mi a szerelmi gyönyör, mi a szerelmi bánat. Éjjelente összegondolt tücsköt-bogarat. Száraz szemmel hunyorgott a sötétbe. Jobb kezén Sztyepan álmában elnehezedett, szép feje hevert, oldalt buggyanó, hosszú, göndör csimbókkal. Félig kinyílt szájjal lélegzett; felesége mellén felejtett fekete kezének munkában megrepedezett bőrű vasujjai meg-megmoccantak néha. Akszinya gondolkozott. Próbálgatta így is, úgy is. Megint mást gondolt, aztán megint mást. Csak egy elszánás vert benne szilárdan gyökeret: Griskát el kell venni mindenkitől, ontani rá a szerelmet, magáévá tenni, úgy, mint régen.

És a szíve mélyén éles, vérserkentő fájdalommal szúrta valami, mint a beletört méhfullánk.

De ez csak éjszakánként volt így. Nappal Akszinya ház körüli tevés-vevésbe, ügyes-bajos dolgaiba fojtotta gondolatait. Ha találkozott valahol Griskával, elsápadt, csábítóan nézett vad, fekete szemével, és kacéran ringatta el mellette utána sóvárgó szép testét.

Griskán az ilyen találkozások után sorvasztó vágy hatalmasodott el. Minden ok nélkül dühöngött; hol Dunyaskán, hol anyján töltötte ki mérgét. Leggyakrabban felkapott egy ócska kardot, kiment a hátsó kertbe, és verejtékében fürödve, dühösen vonagló arcizmokkal vagdosta a földbe szurkált vastag vesszőket. Egy hét alatt vágott egy nagy csomót. Pantyelej Prokofjevics káromkodott, fülbevalója meg-megcsillant, sárgás szemefehérje villogott:

— Olyan sokat kivágott az a rühes kölyök, hogy két sövényre is elég lenne! Hogy virtuskodik a nyavalyás, azt a fűzfánfütyülőjét... Eredj a bozót közé, ott hencegj a virtusoddal... Na, várj csak egy kicsit, kölyök, nemsoká berukkolsz... Ott majd kivagdalkozhatod magad kedvedre!... Ott mihamar megtanítják kesztyűbe dudálni a magadforma legénykét!

A menyasszonyért négy kétlovas fogatot menesztettek. Ünneplőbe öltözött emberek nyüzsögtek Melehovék udvarán a szekerek körül.

A vőfély — Petro — fekete kabátban, oldalsávos kék nadrágban feszített. Bal karját két fehér kendővel kötötték át. Szalmasárga bajusza alatt szüntelenül valami csípős gúny sompolygott. Ott áll a vőlegény mellett.

— Csak bátran nekivágni, öcskös! Fel a fejjel! Mit vágsz olyan savanyú pofát?

A szekerek közt zűrzavar, lárma.

— Hová lett a vőlegény? Ideje mán indulni a menyasszonyért!

— Komám!

— Mi a?

— Komám! Te a második szekérre ülsz. Hallod, komám?

— Ruganyos ülést akasztottak a szekér elejébe?

— Ne félj! Nem rázza szét a csontod ruganyos ülés nélkül sem. Puha az!

Darja olyan hajlékony, finom abban a málnaszínű gyapjúruhában, akár a vörösfűz vesszeje. Picikét kifestett szemöldökét magasra ívelve meglökte Petrót.

— Ideje mán indulni, mondd meg az öregnek. Ott már biztosan beleuntak a várakozásba.

Petro suttogott néhány szót valahonnan elősántikáló apjával:

— Üljön mindenki a helyére! Az én szekeremen öten leszünk a vőlegénnyel. Anyikej, te leszel a kocsis.

Elhelyezkedtek. Iljinyicsna ünnepélyesen, bíborvörösen nyitott kaput. A négy szekér versenyt nyargalt az utcán.

Petro Grigorij mellett ült. Velük szemben Darja lengette csipkés szélű zsebkendőjét. A gidres-gödrös, göröngyös úton nagyokat zöttyentek a nótát nyújtó hangok is. A kozák sapkák vörös szegélyei, kék és fekete mundérok, kabátok, fehér kendővel átkötött karok, női keszkenők szivárványa, színes szoknyák tarkállottak mindegyik szekérben, muszlinsálak húzódtak mindegyik után. Ez a nászmenet.

Anyikej, Melehovék szomszédja, Grigorij másodunokatestvére volt a kocsis. Úgy nekihuzakodott, majd leesett a bakról, nagyot cserdített az ostorral, rikkantott egyet, és az izzadt lovak majd eltépték az istrángot, olyan feszesre nyúltak, mint a húr.

— Ne sajnáld! Csak cserdíts a fülük közé! — ordította Petro.

A herélt formájú, pucér szájú Anyikej Grigorijra pillantott; csupasz, nőies arcát finom mosolyra ráncolta, kappanhangján elkiáltotta magát, és ütötte-verte, ostorozta a lovakat.

— Térj az útbul!... — bömbölte Ilja Ozsogin, a vőlegény nagybátyja anyai ágon, mikor elvágtatott mellettük. Háta mögött Dunyaska boldog arcocskáját, a szekérrel együtt zötyögő orcáját pillantotta meg Grigorij.

— Nem úgy van a, hé, várj! — kiáltotta Anyikej; felugrott, és fülsiketítőt füttyentett.

A lovak belefeküdtek a vad vágtatásba.

— Kiesel, ki-e-s-eel! — vinnyogta Darja fel-felugrálva, és átkarolta Anyikej lakkcsizmáját.

— Fogózz! — üvöltötte mellettük Ilja bácsi. Hangja beleveszett a szűnni nem akaró szekérzörgésbe.

A másik két szekér, amely színültig tele volt óbégató, tarka emberkupacokkal, egymás mellett nyargalt az úton. A vörös, kék és halványrózsaszín pokrócokkal letakart lovak, melyeknek sörényébe, csimbókjába papírvirágokat, pántlikát fontak, éktelen szekérzörgés hangkáoszában vágtattak a göröngyös úton. Tajtékgombócok potyogtak róluk. Izzadt, habos hátukon hullámzott a szélöblögette lópokróc.

Korsunovék kapujánál egy sereg kölyök ügyelte a menet érkezését.

— Jönnek!

— Nyargalnak!

— Már látni őket! — rajcsúroztak a feléjük tartó Hetyko körül.

— Minek csődültetek ide, mi? Pocsék verébhad! Hogy sipákolnak az ember fülibe, bele lehet siketülni!

— Hohol* disznó, le vele, ahol éred, rúgj bele! Hohol!... Kátrányos! — kiabálta a gyermekhad, és pajkosan ugrándozott Hetyko zsáknyi széles, bugyogós nadrágja körül.

Az lehajtotta fejét, mintha mély kútba nézne, vissza-visszapillantott a rakoncátlankodó gyermekekre, hosszú, horpasz hasát vakargatta, és elnézően mosolygott.

A szekerek nagy zörgéssel robogtak be az udvarba. Petro a tornácra vezette Grigorijt, utánuk tódultak a nászmenetben érkezettek is.

* Hohol: az ukránok gúnyneve.

A pitvarból a konyhába nyíló ajtó be van zárva. Petro kopogtatott.

— Urunk, Jézus Krisztus, könyörülj rajtunk!

— Ámmen! — felelték az ajtó mögül.

Petro megint kopogott, megint fohászkodott. Háromszor is. Tompán feleltek rá mindannyiszor.

— Be szabad menni?

— Isten hozta!

Az ajtó kitárult. A nyoszolyóasszony — Natalja keresztanyja — egy szép özvegyasszony, főhajtással, finom eperajkainak mosolyával fogadta Petrót.

— Vegye, vőfély uram, igya meg jó egészséggel!

Odanyújtott neki egy pohár zavaros, erjedetlen kvászt. Petro szétsimította bajuszát, felhörpintette, elkrákogta magát. A többiek csendesen kuncogtak.

— Na, kedves nyoszolyóasszony, ugyan jóval kínáltál!... Na de várj csak, rózsaszálam, megkínállak én úgy, hogy kicsordul a könnyed tőle!

— Engedelmet! — bókolt előtte a nyoszolyóasszony, és finom, ravasz mosollyal kárpótolta Petrót.

Míg a vőfély meg a nyoszolyóasszony szellemességben versenyzett, a vőlegény atyafiságát, az egyezség szerint, három-három kupica pálinkával kínálták.

A menyasszonyi ruhába öltözött, fátyolos Natalját az asztal mögött őrizték. Mariska kinyújtott kézzel tartotta a mángorlót, Gripka ádázul rázta a kavarófát.

A vodkától kissé pityókos, izzadt Petro mély meghajlással vitt oda nekik egy félrubelest egy kis pohárban. A nászasszony rákacsintott Mariskára: a kislány az asztalra csapott a mángorlóval:

— Kevés! Ennyiért nem adjuk!

Petro megint odavitt egy pohárban egy fél marék csengő, ezüst aprópénzt.

— Nem adjuk! — kiabálták harciasan a lányok, és könyökükkel meg-meglökték a szemlesütve álló Natalját.

— Mi kell még! Hisz így is túlontúl sokat fizettünk!

— Engedjetek, lányok! — parancsolt rájuk Miron Grigorjevics, és mosolyogva tolakodott az asztalhoz. Olvasztott vajjal kent, simára lenyalt vörös hajából izzadság és érett trágya szaga áradt.

Az asztalnál ülő rokonok s a menyasszony ismerősei felálltak, hogy helyet adjanak.

Petro Grigorij markába nyomta egy kendő csücskét, felugrott a lócára, és öccsét az asztal mögött a szentképek alatt ülő menyasszonyhoz vezette. A kendő másik csücskét Natalja fogta meg izgatottságtól nyirkos kezével.

Az asztalnál már ettek, csak úgy kézzel bontották szét a főtt tyúkot.

Grigorij sajnálkozva nézegette Natalja kanalát meg a magáét — amelyeket zsebkendővel kötöttek össze — meg a fénymázas cseréptálban párolgó csigatésztalevest. Éhes volt...

Darja Ilja bácsi mellett falatozott. A bácsi egy ürükarajt csipkedett vadkanagyaraival. Nyilván valami hamisságot súgott Darja fülébe, mert a menyecske összehúzta szemét, felrántotta szemöldökét, elvörösödött, és elnevette magát.

Körülményesen és sokáig ettek. A ládában megáporodott rokolyák, kabátok, keszkenők naftalinbűzt és még valami émelygős, nehéz illatot leheltek.

Grigorij lopva Nataljára pillantott. Csak most vette észre, hogy a lány felsőajka duzzadt, és úgy ugrik ki az alsó fölé, mint egy kis ellenző. Azt is észrevette, hogy jobb orcájára, a pofacsont alatt, barna anyajegy tapad; rajta két aranyszínű szőrszál. Ez valahogy elkedvetlenítette. Eszébe jutott Akszinya márványsima nyaka a göndör, pihés fürtökkel, és olyan érzés lepte meg, mintha inge gallérjába, izzadt hátára szúrós szénatörmeléket szórtak volna. Visszafojtott, titkolt bánattal nézte a csámcsogó, szürcsölő, zabáló vendégeket.

Amikor felcihelődtek az asztal mellől, valaki befőttszagot és a búzakenyér tömör, savanykás illatát lehelte arcába, aztán föléje hajolt, és egy marék kölest hintett a csizmája szárába. Hogy rossz szem meg ne verje a vőlegényt. Visszafelé menet egész úton törte a lábát a köles, az ing szoros gallérja fojtogatta torkát. Grigorij hideg, kétségbeesett haragjában káromkodást cifrázott magában; bosszantotta a sok lakodalmi hókuszpókusz.

A lovak jócskán kifújták magukat Korsunovéknál. De mire a Melehov-udvarig nyargaltak, már megint fogytán volt az erejük. A farszíjakon galacsinná verődött, majd lepottyant a hab.

A bevodkázott kocsisok irgalmatlanul hajtottak.

A lakodalmas menetet az öregek fogadták. Pantyelej Prokofjevics itt-ott őszbe vegyülő, ezüstös szálú, fekete szakálla csillogott a napfényben, amikor magasra emelte a szentképet; Ilinyicsna állt, vékony ajkai kővé meredtek.

Grigorij meg Natalja áldásra járult. Búzaszemmel, komlóval hintették meg őket. Áldás közben könnyet ejtett Pantyelej Prokofjevics, zavartan kapkodott, elkomorult, sajnálta, hogy mások is tanúi gyöngeségének.

A jegyespár belépett a házba. Darja a vodkától, a nyargalástól és az égető naptól pirosan ugrott ki a lépcsőre, és nekirontott a konyhából előfutó Dunyaskának:

— Hol van Petro?

— Nem láttam.

— A papért kéne szaladni. Ő meg eltűnt, az átkozott!

Petro túl sok pálinkát vedelt, kábán hevert az üres kasfarban. Nyögött. Darja, mint a keselyű, csapott le rá:

— Részegre ittad magad, te ronda szerzet! Kelj fel rögtön! Szaladj a paphoz!

— Ereggy a...! Semmi közöm hozzád!... Mit parancsolgatsz nekem? — jegyezte meg nagy bölcsen, és összevissza kotorászott kezével a földön.

Darja pityeregve dugta két ujját uracskája szájába, lenyomta hülyeségeket fecsegő nyelvét, és segített neki megkönnyebbülni. A nagy hirtelenség miatt egészen megkukult Petro mámoros kobakjára jó rocska kútvizet zuhintott, aztán szárazra törölte egy szikkadni kiterített pokróccal, és elcipelte a pópához.

Egy óra múlva Grigorij a templomban állt a gyertyafény özönében megszépült Natalja mellett, zavartan szorongatta markában a viaszgyertyát. Fátyolos szeme végig-végigsiklott a suttogó násznép tömött falán. Agyában tolakodóan forrongott a gondolat: „Nincs többé mulatság, vége a gyöngyéletnek!" Mögötte a dagadt képű Petro köhécselt, valahol a tömegben fel-felvillant Dunyaska szeme, néhány ismerősnek vagy ismeretlennek tűnő arc. Hallotta a kar harmóniátlan zsolozsmáját, a kántor elnyújtott énekét. Gri-

gorij a közömbösség vasbilincsébe került. Amikor körüljárták az olvasópulpitust, rálépett a szuszka Visszarion atya gacsos csizmája sarkára. Csak olyankor állt meg, amikor Petro észrevétlen megrántotta kabátja alját; a gyertyák repdeső lángkupakjába bámult, és egyre jobban elhatalmasodó álmos kábasággal küszködött.

— Cseréljétek ki a gyűrűt — mondta Visszarion atya, és melegen tekintett Grigorij szemébe.

Kicserélték. „Soká lesz még vége?" — kérdezte Grigorij szeme, mikor oldalról elkapta Petro tekintetét. Petro megrebbenő szájaszéle egy mosolyt fojtott el: „Nemsoká." Aztán Grigorij háromszor megcsókolta felesége nedves, seízű ajkát; az egész templomban az eloltott gyertyák füstös faggyúillata terjengett. Az előcsarnokba zsúfolódott emberek a kijárat felé tolongtak.

Grigorij Natalja nagy, érdes kezét fogva ment ki az előcsarnokba. Valaki a vőlegény fejére tette a sapkát. Délről ürömillatú meleg szél fújt. A puszta felől éjszakai hűvösség nyomult a faluba. Valahol, túl a Donon, villám kék fénye lobbant el, eső közelgett. A fehér kerítés mögött a hangok tompa káoszába olvadva hívogatón és gyengéden csilingeltek a lábukat váltogató lovak csengői.

23

Korsunovék csak akkor érkeztek, mikor a vőlegényt meg a menyasszonyt elvitték a templomba. Pantyelej Prokofjevics nem győzött kijárni a kapu elé; végig-végignézett az utca során, de a szúrós, tövises dudvabokrokkal szegélyezett szürke utat üresre söpörte a lakodalom. Átpillantott a Don túlsó partjára. Feltűnően sárgállott az erdő, az érett, bolyhos nád fáradtan hajlott a Donon túli tavacska, a sás fölé.

Ősz eleji, bús, kék szendergésbe olvadó alkonyat fátyla hullt a falura. A Don, a krétahegy nyúlványai, a lila párában elmosódó erdők, a sztyepp szunnyadni készült. A kanyar mögött, a keresztútnál, finoman rajzolódott ki az égre egy kápolna kis tornya.

Pantyelej Prokofjevics fülét alig hallható szekérzörgés és kutyaugatás ütötte meg. A térről két szekér robogott be az utcába. Az elsőn, a ruganyos ülésen himbálózva, Miron Grigorjevics ült Lukinyicsnával. Velük szemben Grisaka apó új egyenruhában, György-keresztekkel, érdemrendekkel. Mityka hajtott. Hanyagul

ült a bakon, meg se mutatta az ülés alá dugott ostort a veszett vágtatástól nekivadult, jóllakott hollófekete lovaknak. A másikon Mihej rángatta a gyeplőt, hátravetette magát, úgy erőlködött, hogy ügetésre fogja a száguldó lovakat. Mihej hegyes, szemöldöktelen arcát lilás-vörös pír öntötte el, kettérepedt sapkaellenzője alól bőven ömlött a verejték.

Pantyelej Prokofjevics kitárta a kaput, és a szekerek egymás után robogtak be az udvarra.

A tornácról, mint egy liba, tipegett lefelé Iljinyicsna.

— Isten hozta, drága nászuramék! Tiszteljék meg szerény hajlékunkat! — és meghajtotta vaskos derekát.

Pantyelej Prokofjevics oldalt billent fejjel, szélesen széttárta karjait:

— Tiszta szívből kérjük, nászuramék, kerüljetek beljebb! — Rikkantott egyet, hogy fogják ki a lovakat, és odament nászurához.

Miron Grigorjevics tenyerével csapkodta bugyogóját, tisztogatta a portól. Kezet fogtak, aztán a lépcső felé indultak. Grisaka apó picikét lemaradt: a lelkét is majd kirázta belőle ez a veszett nyargalás.

— Kerüljetek beljebb, nászuramék! — unszolta őket újból és újból Iljinyicsna.

— Köszönjük, köszönjük!... Megyünk mán!

— Nem győztük mán várni magukat... Erre tessék!... Mingyán adok egy kis seprűt, leporolni nászuram mundérját. Ojjan por van most, hogy lélegzetet se vehet az ember.

— A bijon: micsoda aszály! Attul van ez a fene por is... Csak ne fáradjon, nászasszonyom, én rögtön... csak... Grisaka apó szaporán hajbókolt a találékonynak éppen nem mondható háziasszony felé, farral a szín felé nyomult, és eltűnt a festett oldalú szelelőrosta mögött.

— Nyakába akaszkodsz az öregnek, te liba! — robbant rá Pantyelej Prokofjevics, amikor a tornácnál találkoztak. — A szükségét akarja intézni szegény öreg, te meg... Pfű, uramisten, de buta vagy!

— Honnan szagoljam, hogy mit akar? — szégyenkezett Iljinyicsna.

— Ki kell találni az ilyesmit! Na, itt má nincs mit tenned! Eriggy, kíséld be a nászasszonyt!

A terített asztalok mellett már mámoros ricsajba olvadt az it-

tas vendégek hangja. Nászuramékat a szép szobában ültették asztalhoz. Nemsokára megjöttek a templomból a fiatalok is. Pantyelej Prokofjevics öntött a pintes üvegből. Szemét elöntötte a könny.

— Na, nászuram, nászasszonyom, a gyermekek egészségére! Minden olyan jól menjen, ahogy mi megegyeztünk... Boldogságban, egészségben éljenek, míg meg nem halnak!

Grisaka apónak hasas poharat töltöttek teli. Felét a szájába töltötték, amelyet zöldesfehér szakáll bozótja borított. A másik felét a mundér állógallérja mögé öntötték. Ittak koccintva. Ittak anélkül. Olyan ricsaj volt már, mint egy zsibvásárban. Nyikifor Kolovejgyin, a vén gárdista, Korsunovék távoli rokona az asztal legszélén ült. Felemelte bütykös kezét, és elbődült:

— Keserű!*

— Kee-see-rűűűű! — kaptak a szón az asztal mellett.

— Ó, keserű!... — visszhangzott mások szava a zsúfolásig megtelt konyhából.

Grigorij hunyorogva csókolta felesége édeskés száját, mérges pillantásokat szórt jobbra-balra, mint az üldözött farkas.

Vörös arcok. Mámoros-zavaros trágár pillantások, mosolyok. A csámcsogva rágó szájakból olykor részeg nyál cseppen a hímzett abroszokra. Szóval — lakodalom, dáridó!

Nyikifor Kolovejgyin kitátotta fogatlan száját, felemelte a kezét:

— Keserű! Keserű! — Kék testőrmundérja ujján összegyűrődtek a továbbszolgálóknak dukáló sávok.

— Keserű!

Grigorij gyűlölettel nézegetett Kolovejgyin foghíjas szájába.

— Csókolózzatok, azt a rézangyalát... — sziszegte Petro, és meg-megrebbent vodkában ázott bajusza hegye.

A konyhában az égőpiros arcú, becsípett Darja nótára gyűjtött. Felkapták a dalt, átdobták a szobába is:

Ez a folyó hej de széles,
Hol a ladik meg a révész?

* Régi orosz lakodalmi szokás. Valahányszor egy-egy vendég ezt kiáltja: „Keserű", az ifjú párnak meg kell csókolnia egymást.

A hangok egymásba fonódtak... Hrisztonya ablakrezegtető, bömbölő hangja elébe szaladt a többinek:

Teli kancsót elibénk,
Hadd igyuk ki fe-né-é-kig.

A hálóban csupa asszonyi cincogás:

Elvesztettem, elveszítettem, haj a hangomat.

Segítségükre siet most egy öreg férfihang, úgy rezeg, lötyög, mint laza abroncs a hordón:

Elvesztettem, elveszítettem
Haj, el a hangomat.
Sej, idegen kertben repkedtem;
Berkenye bogyóját csipegettem.

— Mulassunk, jó emberek!
— Kóstold meg ezt az ürühúst!
— Vedd le a mancsod, idenéz az uram!
— Keserű!
— Vőfély, most osztán tágulj onnét... Ni, hogy bánik a nyoszolyóasszonnyal...
— Nem, barátom, neeem, csak ne kínálgass te bennünket ürühússal... Tokot, azt igen, azt ennék... Eszek is, mer a jó zsíros!
— Proska komám, koccintsunk!
— Égeti a torkom, mint a tűz...
— Szemjon Gorgyejevics!
— Mi a?
— Szemjon Gorgyejevics!
— Mi lelt?
— Eredj az anyád...!

A konyhában hajladozik, ring a padló, kopognak a csizmasarkok. Lepottyan egy pohár. A csörömpölés belevész a mindent betöltő ricsajba. Grigorij az asztalnál ülők feje felett a konyhába pislog: az asszonyok visongva, rikoltozva topognak körbe-körbe. Rázzák azt a kövér farukat (sovány tomport nem lehetett látni, mert mindegyiken legalább hat-hét szoknya rezeg), lengetik csip-

kés zsebkendőjüket, tánc közben meg-meglökik egymást könyökükkel.

A húzós harmonika tolakodóan recsegtette a dobhártyákat. A harmonikás mély hangokba is át-átcsapó kozák táncdalra zendített.

— Körbe, körbe, karikába!

— Húzódjatok összébb, kedves vendégek! — rimánkodott Petro, és meg-meglökte a táncban megizzadt asszonyokat.

Grigorij felélénkült, Nataljára pillantott.

— Petro rögtön rákezd a kozák táncra, nézd csak!

— Ugyan kivel?

— Nem látod? Az anyáddal!

Lukinyicsna csípőjének szegte a kezét. A balban zsebkendő.

— Na, rajta hát, vagy én kezdem!

Petro aprókat tipegett, odament az asszonyhoz, csudás figurákat vágott ki, aztán visszaficánkolt a helyére. Lukinyicsna felemelte szoknyája alját, mintha át akarna ugrani valami pocsolyát; aprókat kopogott a topánka orrával, és a körülállók zajos tetszése közepette lábát férfimódra fel-felrúgva ment vissza a körbe.

A harmonikás most a legmélyebb hangokon sebesen pergő ritmusba csapott át. Ez a sebes ritmus megint elsodorta helyéről Petrót, nagyokat kurjantva vágódott guggra, úgy verte tenyerével a csizmaszárat, mint a jégeső. Bajusza csücskét szája szélébe szívta. Homlokán izzadtságtól nyirkos üstöke hányódott ide-oda, de nem tudta követni a láb szédületes iramát.

Grigorij tekintetének útját állta az ajtónál tolongók háta. Csak a patkós csizmasarok egybefolyó kopogását hallotta — olyan volt, mintha fenyődeszka égett volna — meg a kapatos vendégek felfelvijjogó rikoltozását.

Utoljára Miron Grigorjevics vitte táncba Iljinyicsnát. Komolyan, kimérten táncolt, úgy, ahogy minden egyebet is csinált.

Pantyelej Prokofjevics egy zsámolyon állt, ide-oda lóbálta sánta lábát, csettintgetett a nyelvével. Lába helyett a fülbevalója meg a szája táncolt, amely egy pillanatra se állt be.

Kozák táncban vonaglottak a szenvedélyes táncosok is, meg azok is, akik tisztességesen meg se tudták hajlítani a lábukat.

Mindenkinek kiabáltak valamit:

— Ne sántikálj, hé!

— Apróbbat! Jobban szaporázd!

— A lábad könnyű, csak a farod megy nehezen utána!
— Járjad, csak járjad!
— Mégiscsak a mi falunkban értik a legjobban!
— Több tüzet belé, merd!...
— Kidöglöttél, nyavalyás! Táncolj, mert a butéliát repítem a fejedhez!

A pityókos Grisaka apó átölelte szomszédja széles, nagycsontú hátát, és szúnyogmódra döngicsélte a fülébe:

— Hányba soroztak, komám?

Szomszédja, egy köpcös öreg — olyan, akár a vén tölgy — legyintgetve bömbölte:

— Harminckilencbe, fiam!
— Hogy? Mi? — Grisaka apóráncos fülekagylója kétfelé állt a csodálkozástól.
— Harminckilencbe, megmondtam mán...
— Kicsoda maga? Mék ezredbe szógált?
— Makszim Bogatirjov, a Baklanov-ezred őrmestere. Születni meg... születni meg Krasznij Jarban születtem.
— Melehovék rokona?
— Hogy?
— Mondok: Melehovék rokona?
— Öhöm... Nagyapa vagyok.
— Baklanov-ezredbéli?

Az aggastyán alig pislákoló szemmel bámult Grisaka apóra, fogatlan ínye közt ide-oda hengergetett egy rágatlan húsdarabot, és csak a fejével bólogatott:

— Szóval ott vót a kaukázusi hadjáratban is, mi?
— Magával a megboldogult Baklanovval együtt — Isten nyugosztalja — szógáltam én. Rendet teremtettünk a Kaukázusba... A mi ezredünkbe ritka kozák került... Magos, testőrnek való, egyforma csontos legényeket válogattunk abba! Hosszú karúakat, széles vállúakat... A mostani kozák keresztbe is elfért volna a mi ezredbélink vállán... Micsoda legények voltak azok, fiacskám!... A tábornok úr őkegyelmessége Cselendzsijszk aulban* egyszer méltóztatott engem a korbáccsal...
— Én meg a török hadjáratban vótam részes... Úgy ám... Részt vettem, bizony. — Grisaka apó kidüllesztette összeaszott mellét, megcsörrentette a György-kereszteket.

* Aul: kaukázusi falu.

— Hajnaltájt foglaltuk el azt a falut, délben már riadót fúj a kürtös...

— Mi is szógáltunk a fehér cárnak. Rogics alatt nagy csata vót, a mi ezredünk, a Tizenkettedik Doni Kozákezred csapott ott összsze az ő janicsárjaikkal.

— Szóval, riadót fútt a kürtös — folytatta a Baklanov-ezredbeli, rá se hederítve Grisaka apóra...

— Az ő janicsárjaik, azok olyanok, mint minálunk a gárdisták... Úgy ám! — Grisaka apó heveskedik, dühösen csápol összszevissza. — A maguk cárja, a szultán mellett szógálnak, a fejükön meg olyan fehér szütyőket hordanak összetekerve. Mi? Igen bizony, fehér szütyőket a fejükön...

— Én meg aszondom ezredbéli cimborámnak: „Hé, Tyimosa, visszavonulunk, vedd le csak azokat a szőnyegeket a falról, majd a kápa alá göngyöljük szépen..."

— Két Jegorij-érmem van! Kitüntettek vitéz tetteimér'! Egy török őrnagyot elevenen fogtam el!

Grisaka apó sír, és aszott öklével a vénséges vén Baklanov-katona döngő medvehátát veri, az meg egy darab tyúkhúst mártogat a savanyú meggylébe, ahelyett, hogy a tormába mártogatná; bambán bámul a csigatészta-levessel lepötykölt abroszra, és gyámoltalanul hummogja beesett szájával:

— Ládd, fiam, milyen bűnre csábított a gonosz lélek!... — Az aggastyán csökönyös dermedtséggel mered az abrosz fehér ráncaira, mintha nem a vodkával, csigatészta-levessel leöntött abroszt látná, hanem a kaukázusi hegyek vakító fehér hóredőit. — Soha életemben nem vettem el a másét... Megesett máskor is, hogy elfoglaltunk egy-egy cserkesz falut, volt ott is sok minden a szakljákban,* de én soha meg se irigyeltem... A más holmija az ördögtől való... de akkor, ládd-e... szóval szemembe ötlött a szőnyeg... rojtos vót... Gondolom magamba, jó pokróc lesz belőle a lónak...

— Mink is láttunk ilyen mindenféléket... Mink is jártunk tengerentúli országokba... — Grisaka apó igyekszik szomszédja szeme közé nézni, de a mélyen bennülő szemeket ősz szemöldök és szakállpamacsok lepik el, mint gödröt a burján, a dudva. Grisaka apó tekintete sehogy sem tud a szemig furakodni, mert körös-körül átgázolhatatlan szőrbozót állja útját.

* Szaklja: lapos tetejű kaukázusi ház vagy kunyhó.

Ravasz cselhez folyamodik: váratlan fordulattal magára akarja vonni szomszédja figyelmét, aztán minden előzetes nekirugaszkodás nélkül belevág a kellős közepébe:

— Azt vezényli erre Tyerszincev kapitány: „Szakaszonkint oszlopban, ügetés, indulj!"

A Baklanov-ezredbeli aggastyán fel-felveti fejét, mint a katonaló, ha kürtszót hall; asztalra ejti bütykös öklét, úgy motyogja maga elé:

— Lándzsát szegezz, kardot ránts, előre, Baklanov-fiúk! — Ekkor hirtelen megerősödik a hangja, fakó szemefehérje villan egyet, és a régi, kihunyt tűz lobban lángra benne. — Baklanov-legények! — üvölti, s kitátja sárga, csupasz ínyű száját. — Roham! Indulj!

Értelmesen, fiatalosan néz Grisaka apóra, le se törli kaftánja mocskos ujjával az állát csiklandozó könnyet.

Grisaka apó is egészen felélénkült.

— Kiadta a parancsot, megsuhogtatta a kardját. Nekiugrattunk a janicsároknak, azok meg így sorakoztak, ni! — az abroszra csámpás négyzeteket rajzol az ujjával. — Oszt tüzeltek ránk erősen. Kétszer rohantunk rájuk, mind a kétszer visszavertek bennünket. Honnan, honnan nem került elő, de akkor az erdőből, oldalt, kivágtat a török lovasság. A mi parancsnokunk is kiadja a vezényszót a századnak. Jobbszárnyunkkal bekanyarodtunk, alakzatot változtattunk, osztán — egyenest nekik! Beléjük! Ütöttük-vertük! Széttapostuk őket. Mert miféle lovasság állhat ellen a kozáknak, mi? Annak nincs párja! Azok az erdőbe rohannak, üvöltenek... Látom, hogy előttem vágtat el egy tiszt, szép pejcsődörön. Olyan legényes, nyalka tiszt, fekete bajusza lefelé csüng... Folyton hátranéz rám, kiveszi a pisztolyát a táskából. Az a táska oda vót szíjazva a nyereghez... Lőtt is, de nem talált. Erre sarkantyúba kapom a lovam, utolérem... Ketté akartam hasítani, de meggondoltam... Az is csak ember... Jobb kézzel átkaroltam, az meg, tetszik látni, így repült le a nyeregből. Összevissza harapta a karom, de mégiscsak elfogtam...

Grisaka apó diadalmasan nézett szomszédjára: a vénség hatalmas, szögletes fejét mellére ejtve, jóízűen horkolt, elaludt a nagy zsivajban.

1

Szergej Platonovics Mohov nagyon messzire vezeti vissza a családfáját.

I. Péter uralkodása idején egyszer egy kétszersülttel és lőporral megrakott cári teherhajó haladt lefelé a Donon az Azovi-tenger felé. A Don felső folyásánál. a Hopjor torkolatától nem messzire, Csigonaki betyárfaluban fészkelő kozákok éjnek idején megrohamozták a hajót, az álomszuszék őrséget lekaszabolták, a kétszersültet meg a lőport elrabolták, a hajót meg a folyóba süllyesztették.

A cár parancsára Voronyezsből csapatok vonultak Csigonaki ellen, felgyújtották a betyárok falvát, a hajó elleni támadásban részvevő kozákokat kézitusában irgalmatlanul tönkreverték, a foglyul ejtett Jakirka kapitányt és negyven emberét tutajokra ácsolt akasztófára sorra felakasztották, és az alább fekvő, lázongó kozák falvak elrettentésére leúsztatták a Donon ezeket a hintákat.

Tíz év múltán ott, ahol azelőtt Csigonaki házai füstöltek, telepes kozákok meg azok ütöttek tanyát, akik ép bőrrel menekültek a nagy öldöklésből. Megint falu keletkezett a romok helyén, sőt védősáncokkal is körülövezték. Abban az időben került oda a faluba Nyikiska Mohov parasztfiú, cári felügyelő és besúgó a voronyezsi körzetből. A kozák élethez szükséges különféle portékát árult: késnyelet, dohányt, kovát. Lopott holmikat is adott-

vett, kétszer egy évben bement Voronyezsbe, színleg portékáért, a valóságban pedig jelenteni azt, hogy a faluban egyelőre minden csendes, és hogy a kozákok semmi rosszat nem forralnak.

Ettől a Nyikiska Mohovtól származtatták famíliájukat a kereskedő Mohovék. Szilárdan megvetették a lábukat a kozák földön. Elszaporodtak, olyan erősen belegyökereztek a faluba, mint a tarack; akárhogy cibálja is az ember, mégse tudja kitépni. Szentül őrizték azt a félig szétmállott okmányt, amelyet a voronyezsi vajda adományozott ősüknek, amikor a lázongó faluba küldte. Talán napjainkig is fennmaradt volna, de egy nagy tűzvész alkalmával, még Szergej Platonovics nagyapja idejében, elégett a szentképes sarokban őrzött fadobozzal együtt. A nagyapa tönkrement, elherdálta, elkártyázta egész vagyonát. Már-már megint talpra állt volna, de a tűzvész mindent felemésztett. Szergej Platonovicsnak elölről kellett kezdeni mindent. Mikor eltemette szélütött apját, egyetlen csorba rubellel vágott neki az életnek. Faluról falura járt, sörtét, tollat vett. Vagy öt évig nyomorgott, csalt, fillérenként szipolyozta ki a környező falvak kozákjait, aztán Handlé Szerjozskából egyszeribe Szergej Platonovics lett, divatáruüzletet nyitott a faluban, elvette a félbolond pap lányát, csinos kis hozományt kapott vele. Rőföskereskedést nyitott. Nagyon jól eltalálta, mikor kell szövetüzletet alapítani. A balparti falvakból, ahol homokos, érdes, helyenként kőkemény agyaggal elegyes, de mindenütt egyformán meddő a föld öle, a kozák kerületi kormányzat rendeletére egész faluszám kezdtek áttelepedni a kozákok a jobbpartra. A fiatal Krasznokutszkaja falva mihamar naggyá cseperedett, új épületekkel tollasodott. A Csir, a Csornaja és a Frolovka folyók mentén, a volt földesúri birtokok tőszomszédságában, a pusztai szárazerek partján és a völgyekben az ukrán falvakkal határos, új telepek bújtak ki a földből, mint eső után a gomba. Azelőtt ötven versztát vagy még többet is kellett szekerezni, ha szövetet akartak venni, most meg, lám, itt a bolt, friss fenyődeszkából ácsolt, jószagú rőfösáruval dugig zsúfolt polcokkal. Szergej Platonovics mindjobban tágította az üzletet, mintha húzós harmonika lett volna: színes szöveten kívül minden egyébbel is kereskedett, amire csak szükség van az igénytelen, egyszerű, falusi háztartásban: bőrárukkal, sóval, petróleummal, piperedolgokkal. Utóbbi időben még mezőgazdasági gépekkel, szerszámokkal is felszerelte a boltot. Az Akszaj-gyárból való aratógépek, ekék, osztályozó- és rostagépek csinos rendben áll-

tak nyáridőben a hűvös, zöldzsalugáteres bolt előtt. A más zsebébe nem lát bele az ember, az igaz, de úgy látszik, az üzlet takaros kis hasznot hajthatott a gyors felfogású, leleményes Szergej Platonovicsnak.

Három év múlva gabonaraktárat nyitott, első felesége halála után egy esztendővel gőzmalom-építkezésbe fogott.

Ritkás fényes fekete szőr benőtte barna kezében tartotta egész Tatarszkot meg a környező falvakat. De milyen keményen tartotta! Ahány ház, annyi váltó hever Szergej Platonovics fiókjában: narancssárga szegélyű zöld papirosok: egyik egy aratógépért, a másik az eladó lány kelengyéjéért — (ideje már férjhez adni a lányt, de a Paramonov-raktárban leszorítják a búza árát. „Adj hitelbe, Platonovics!") — és tömérdek más egyébért... A malomban kilenc embere dolgozik: a boltban hét, a háztartásban négy; összesen húsz száj eszik hát a boltos Mohov kegyelméből. Az első felesége után két gyermeke maradt: Liza meg egy nála két évvel fiatalabb fiú, a görvélyes, hamvába holt Vlagyimir. Második felesége, a száraz, keskeny orrú Anna Ivanovna, meddő maradt. Egész kései, felgyülemlett anyai szeretetét és kitombolatlan, epés haragját (harmincegyedik éve alkonyán ment férjhez Szergej Platonovicshoz) az örökségképpen reámaradt gyermekekre öntötte ki. A mostoha ideges természete nem valami jó hatást tett a gyermekek nevelésére, de az apjuk annyit se törődött velük, mint Nyikitával, a lovásszal, vagy a szakácsnővel. Az üzlet meg a sok utazgatás felemésztette minden szabad idejét: hol Moszkvába, hol Nyizsnyij-Novgorodba, hol Urjupinszkba, hol falusi vásárokra kellett járnia. A gyermekek meg nőttek, felügyelet nélkül. A nem valami finom lelkű Anna Ivanovna nem is próbált behatolni a gyermeki lelkek rejtekeibe — nem is ért rá a nagy háztartás miatt — így aztán a két gyermek úgy nőtt fel egymás mellett, mint két idegen, jellemük is egészen elütött; nem is úgy festettek, mintha édestestvérek volnának. Vlagyimir zárkózott, lagymatag fiúvá cseperedett. Gyanakvón nézett, komolysága meghazudtolta korát. Liza mindig a szobalány meg a szakácsnő, egy feslett, minden hájjal megkent nőstény, társaságában forgolódott, korán megtanulta a fonákjáról is nézni az életet. Az asszonyok felébresztették benne az egészségtelen kíváncsiságot, és a lány — akkor már szögletes, szégyenlős csitri — magára hagyatva nőtt, mint erdőben a vad farkascseresznye-bokor.

Lassan teltek, múltak az évek.

Az öreg még öregebb lett — a maga sorja szerint — a fiatal sudarak meg zöld lombot hajtottak.

Egyszer, az esti tea mellett, szája is nyitva maradt Mohovnak a nagy csodálkozástól, amikor lányára pillantott (Jelizaveta már elvégezte a gimnáziumot, és csinos, szemrevaló lánnyá serdült); rápillantott, és a csésze a borostyánkőszínű teával megreszketett a kezében: „Mennyire hasonlít megboldogult anyjára, Uramisten, micsoda bámulatos hasonlóság!" — Liza, gyere csak, fordulj meg! — Nem is vette észre, hogy a lány zsenge gyermekkora óta menynyire emlékeztet anyjára.

Vlagyimir Mohov ötödosztályos gimnazista, nyeszlett, betegesen sárga legényke, a malom udvarán járkált. Nemrég jöttek haza nénjével nyári vakációra, és Vlagyimir, mint mindig, most is alighogy megérkezett, szaladt megnézni a malmot, ide-oda mászkálni a lisztporos emberek tömegében, hallgatni a hengerek, fogaskerekek egyhangú zümmögését, a forgó szíjak laffogását. Hízelgett neki az őrlető kozákok tiszteletteljes suttogása:

— A gazda örököse...

Vlagyimir óvatosan kikerülgette az udvaron elpotyogtatott ökörganét meg a fogatokat, elsétált a kisajtóig, de akkor eszébe jutott, hogy még nem volt a gépházban.

Visszament.

A vörös petróleumtartály mellett, amely ott állt a gépház bejáratánál, Tyimofej gépész s a mázsáló, akit csak „Filkó"-nak becéztek, meg Davidka, a gépészsegéd, egy fehér fogú fiatal legény, térdig felgyűrt nadrágban nagy agyagcipót dagasztott, taposott.

— Ahá, á, a gazda! — fordult feléje Filkó gúnyos bókkal.

— Jó napot!

— Jó napot, Vlagyimir Szergejevics!

— Mit csinálnak?

— Ezt az agyagot dagasztjuk — nevetett dühösen Davidka, és üggyel-bajjal szabadította ki lábát a ganéjszagú, sűrű pépből. — Apád sajnálja a garast, nem akar asszonyokat fogadni, bennünket hajt. Fösvény ember ám a te apád! — dörmögte ráadásnak, és nagy cuppogva táncolt tovább a sárban.

Vlagyimir elveresedett. Legyőzhetetlen ellenszenvet érzett az örökké mosolygó Davidkával, lekicsinylő modorával, még folyton nyáltól csillogó fehér fogaival szemben is.

— Hogyhogy fösvény?

— Úgy. Rettentő fukar. A maga sz... szemetjét is megenné — magyarázta Davidka, és elmosolyodott.

Filkó és Tyimofej helyeslően nevetett. Vlagyimir úgy érezte, mintha szíven szúrta volna a sértés fullánkja. Hidegen mérte végig Davidkát.

— Szóval te nem vagy megelégedve?

— Mássz ide, dagassz, megtudod. Ki az a marha, aki a helyemben meg volna elégedve? A te apukádat kéne ideparancsolni, hadd lötyögjön egy kicsit a pocakja!

Davidka imbolyogva, lomha léptekkel járt körbe-körbe. Magasra szedte a lábát, és most már szelíden, vígan mosolygott. Vlagyimir a kellemes elégtételt előre kóstolgatva, kevergette gondolatait, mint a kártyát. Megtalálta a megfelelő választ:

— Jól van — mondta, és szünetet hagyott a szavak közt — akkor megmondom apának, hogy nem vagy megelégedve a hellyel.

Sunyin nézett Davidka arcába; egészen megdöbbent, hogy mekkora hatást tett a szava: Davidka ajka siralmasan, kényszeredetten mosolygott, a másik kettő arca elkomorodott. Egy percig mind a hárman szótlanul dagasztották az agyagot. Végül Davidka felszakította tekintetét sáros lábáról, és így szólt:

— Csak tréfáltam, Vologya... Csak viccből mondtam.

— Akkor is... csak megmondom a papának, mit beszéltél.

Ahogy elhaladt a tartály mellett, sértésfacsarta könnyek bugyogyantak szemébe. Sajnálta magát is, apját is, még Davidkát is azért a siralmas mosolygásért...

— Vologya!... Vlagyimir Szergejevics! — kiáltotta Davidka rémülten, kikászmálódott a sárból, leeresztette nadrágja szárát térdig agyagos lábára.

Vlagyimir megállt. Davidka zihálva szaladt oda hozzá.

— Ne mondja meg a papájának. Igazán csak viccből mondtam... Ne haragudjon mán, na... bolondos ember vagyok én! Bizonyisten... Nem akartam megsérteni!... Csak tréfáltam...

— Jól van, nem mondom meg! — kiáltotta Vlagyimir homlokát ráncolva, és a kiskapu felé indult.

Annyira megsajnálta Davidkát, hogy a szánalom kerekedett felül benne. A lelki megkönnyebbülés érzésével sétált a fehér léckerítés mellett. A malomudvar szögletében emelkedő kovácsműhelyből játékos pörölykopácsolás hallatszott: egyszer a vasra tompán, lágyan, kétszer — ugrálva — a csengő-bongó üllőre dörrent a pöröly.

— Mér piszkáltad? — hallotta Filkó fojtott, mély hangját Vlagyimir, amint mind messzebbre sétált. — Ha nem piszkálod, akkor büdös se lesz!

„Ronda csőcselék — dühödött meg Vlagyimir — milyen ocsmány szája van... Megmondjam, ne mondjam?"

Hátratekintett. Látta, hogy Davidka már megint úgy vigyorog, mint régen. Szilárdan eltökélte: „Megmondom. Azért is!"

Az üzlet előtti téren szekérbe fogott ló állt a cölöphöz kötve. A tűzoltószín tetejéről csipogó verébhadat hessegettek el a kölykök. A teraszról Bojariskin egyetemi hallgató harsány baritonja mennydörgött, meg még valakié: olyan repedtfazék kongású, rekedtes hang.

Vlagyimir fölment a tornácra. Fölötte meglibbent a vadszőlő lombja, mely buján behálózta a tornácot meg a verandát, és a párkány kék faragványairól zöld habselyem sapkaként lógott le.

Bojariskin csak csóválta lilás, borotvált fejét, és a mellette ülő fiatal, de szakállas Balanda tanítóhoz fordulva beszélt.

— Olvasom, persze, de — noha magam is földet túró kozák fia vagyok, és egészen természetesen gyűlölök minden kiváltságos osztályt — mégis, képzelje el, roppant sajnálom ezt az elhaló réteget. Magam is szinte nemessé és földbirtokossá válok, elragadtatással szemlélem női ideáljukat, az ő érdekeik sérelme nekem is fáj — egyszóval, tudja az ördög, hogy is van ez! Ezt, öregem, ezt nevezem lángelménének! Az ember a hitéből is kitérne érte!

Balanda selyemöve bojtját morzsolgatta, és gúnyos mosollyal nézegette blúza alján a teveszőr-fonállal hímzett mintákat. Liza a karosszékben lustálkodott. A beszélgetés, úgy látszik, cseppet sem érdekelte. Örökké egyforma, valamit elvesztett, valamit kutató szemével unatkozva bámult Bojariskin összekarcolászott, lila fejére.

Vlagyimir meghajolt, elment mellettük, bekopogott apja szobájába. Szergej Platonovics a hűs bőrdíványon éppen a *Russzkoje Bogatsztvo* júliusi számát lapozgatta. A padlón sárgult csontnyelű papírvágó kés hányódott.

— Mi kell?

Vlagyimir válla közé húzta fejét, idegesen igazgatta magán az inget.

— A malomból jövök... — kezdte tétován, de aztán eszébe jutott Davidka vakító mosolya, apja kerek pocakjára, a rajta feszülő nyerssselyem mellényre pillantott, és most már eltökélten

folytatta: — ... és hallottam, hogy a Davidka azt mondja, hogy ...

Szergej Platonovics figyelmesen végighallgatta, és csak annyit mondott:

— Elcsapjuk. Eredj! — és böhékelve nyúlt a késért.

Esténként Szergej Platonovicsnál gyűlt össze a falubeli intelligencia: Bojariskin, a moszkvai műegyetem diákja; Balanda tanító, akit kóróvá rágott a roppant becsvágy és a tüdőgümőkór; Marfa Geraszimovna, tanítónő, Balanda ágyasa, egy soha nem vénülő, gömbölyded leányzó, aki állandóan illetlenül kikandikáló alsószoknyát hordott; a postamester — egy spanyolviasz- és pacsuliszagú, begyepesedett, különc agglegény. Néha el-ellovagolt ide Jevgenyij Lisztnyickij, a fiatal hadnagy is, amikor apja birtokán vendégeskedett. Esténként teát adtak a verandán, éjszakába nyújtották a semmihaszna fecsegést, és valahányszor félbeszakadt a beszélgetés fonnyadt szála, valamelyik vendég mindig feltekerte a házigazda berakásos, drága gramofonját.

Néhanapján, úgy sátoros ünnepeken, Szergej Platonovics szeretett port hinteni a világ szemébe: összecsődített egy sereg vendéget, drága borokkal, friss kaviárral lakatta jól őket, amit csakis ebből az alkalomból rendelt Batajszkból. No meg volt ott más finom harapnivaló is. Máskor jobban fogához verte a garast. A könyv volt az egyetlen, amit nem tagadott meg magától. Szergej Platonovics szeretett olvasni, és mindenbe behatolni avval a józan paraszt eszével, ami olyan tapadós, mint a folyóka.

Társa, a hegyes szakállú, szőke Jemeljan Konsztantyinovics Atyopin, akinek a szeme mindig elbújik abban a vékony résben, ritkán járt el hozzá. Atyopin egy kiugrott Uszty-Medvegyica-i apácát vett el, tizenöt esztendős házasélete alatt nyolc gyermeket nemzett vele, és ideje nagy részét otthon töltötte. Jemeljan Konsztantyinovics ezredírnok volt valamikor, de karriert csinált. Az írnokságból hurcolta be a családba a talpnyalás, a törleszkedés rothadt szellemét. A gyermekek lábujjhegyen jártak, suttogva beszéltek apjuk jelenlétében. Reggelenként megmosakodtak, felsorakoztak az ebédlőben a koporsó formájú, óriási, fekete falióra alatt; anyjuk mögöttük állt. Alig hallatszott ki a hálószobából apjuk száraz köhécselése, hamisan, száz hangon zendítettek rá: „Őrizd, Uram, ma is a te gyermekeidet!", aztán: „Miatyánk, ki vagy a mennyekben!"

Jemeljan Konsztantyinovics gyorsan felöltözött, mire bevégez-

ték az imádságot. Még jobban összehunyorította káposztaszínű szemei rését, érseki mozdulattal kinyújtotta csupasz, húsos kezét. A gyermekek sorjában kézcsókra járultak. Jemeljan Konsztantyinovics megpuszilta felesége arcát, és a cs-betűt gyengén selypítve kérdezte:

— Policka, befőzted már a teáckát?

— Befőztem, Jemeljan Konsztantyinovics.

— Cak minél erősebbre! Tölc egy cészével!

Ő volt az üzleti könyvelő. A vastagon nyomott „Tartozik-Követel" cím alatt oldalakat tudott telecirkalmazni avval a gyönyörű, kacskaringós, írnoki ákombákomokkal. Olvasgatta a *Tőzsdei Tudósítások*-at, uborka-orrát aranycsíptető nyerge alá törte, bár erre az égvilágon semmi szükség sem volt. Az alkalmazottakkal udvariasan bánt.

— Ivan Petrovic, mérjen cak az úrnak egy darab kartont.

Felesége Jemeljan Konsztantyinovicsnak, a gyermekek apáckának szólították, a boltossegédek meg Cuclinak csúfolták.

A két pap — Visszarion atya és Pankratyij esperes — nem barátkozott Szergej Platonoviccsal. Régi elszámolnivalójuk volt vele! De egymással is kutya-macska viszonyban voltak. Pankratyij atya, ez a megrögzött kötekedő, nagy hozzáértéssel pocskondiázta Krisztusban kedves testvéreit; az ukrán gazdasszonyával szerelmeskedő, özvegysorban éldegélő, barátságos természetű Visszarion atya, aki orrhangon beszélt a szifilisz miatt, igyekezett kerülni és csöppet sem szívlelte az esperest rettenetes gőgje, kötekedő, kákán csomót kereső természete miatt.

Mindegyiknek saját háza volt a faluban, csak Balanda tanítónak nem. Mohov kékre mázolt, bádogtetős, nagy háza a téren díszelgett. Mohovval szemben, épp a tér köldökén terpeszkedett a csapóajtós, vedlett cégéres üzlet:

SZ. P. MOHOV ÉS J. K. ATYOPIN ÁRUHÁZA

A bolt mellé alacsony, hosszú, pincés szín zárkózott fel. Attól húsz ölnyire kezdődik a templomkerítés gyűrűs téglafala meg a templom, túlérett zöldhagyma formájú kupolájával. A templom túlsó felénél az iskola fehérre meszelt, kincstáriasan szigorú falai és két díszes ház emelkedik: egy kék épület, ugyanolyan kerítéssel — Pankratyij atya hajléka — meg egy barna (hogy csak azért se legyen olyan, mint a szomszédé), faragott kerítéssel. szé-

les erkéllyel: Visszarion atya otthona. A sarkon Atyopin emeletes, mulatságosan keskeny házacskája, mögötte a posta, aztán a kozák házak szalma- és bádogteteje, a malom meredek háta meg a csúcsán a rozsdás bádog szélkakasok látszanak.

Az emberek reteszre járó külső-belső védőtáblával zárkóztak el a kerek világtól. Este, hacsak vendégségbe nem mentek, bekattintották a reteszeket, eloldották pórázáról a házőrző kutyát, és a néma faluban csak a bakter fakereplője recsegett.

2

Mityka Korsunov augusztus végén véletlenül összetalálkozott a Donnál Szergej Platonovics Jelizaveta lányával. Mityka csak az imént jött meg a Donon túlról. Amint sajkáját az áradásos fához kötötte, meglátott egy könnyű, festett csónakot, amint enyhén szelte, barázdálta a folyó tükrét. A csónak a folyón lefelé, a kikötőhely felé tartott. Bojariskin evezett benne. Kopaszra nyírt fején verejték csillogott, homlokán, halántékán kidagadtak a szétágazó erek.

Mityka nem ismerte meg azonnal Jelizavetát. Szalmakalapja kékesszürke árnyékot vetett szemére. Napbarnította kezével egy nyaláb tavirózsát szorított mellére.

— Korsunov! — integetett a fejével, amikor meglátta Mitykát. — Becsaptál!

— Hogyhogy?

— Nem emlékszel? Azt ígérted, jössz velem horgászni!

Bojariskin elengedte az evezőt, nyújtózott egyet. A csónak futtában kicsúszott orrával a partra, és csikorogva mállasztotta a parti krétasziklát.

— Emlékszel még rá? — nevetett Liza, és kiugrott a csónakból.

— Nem értem rá. Sok a munka... — mentegetőzött Mityka. Még a lélegzete is elakadt, amint a feléje igyekvő lányt figyelte.

— Nem! Nem bírom már!... Én, Jelizaveta Szergejevna, fellázadok! Sej, de eveztem eleget, evezzen mán más is!... Csak gondolja meg, mennyit csavarogtunk ezen a nyavalyás vízen. Véresre törte a markom az evező nyele. Jó nekem a szárazföld is!

Bojariskin keményen lépett hozzá, mezítlen talpával a szú-

rós krétamorzsalékra, agyongyürkölt diáksapkájával törülte le izzadt homlokát. Liza nem is felelt a diáknak, hanem egyenest odament Mitykához. A legény ügyetlenül szorította meg a feléje nyújtott kezet.

— Mikor megyünk hát horgászni? — kérdezte a lány, hátrahátravetette fejét, és a legényre kacsingatott.

— Akár holnap is. Elcsépeltünk, most már lehet.

— Nem csapsz be?

— Nem, nem!

— Jókor értem jössz?

— Napfeljötte előtt...

— Várlak...

— Elmegyek, bizonyisten, elmegyek!

— Nem felejtetted el, melyik ablakon kell kopogtatni?

— Meglelem én azt! — mosolygott Mityka.

— Én meg lehet: nemsokára elutazom, de előbb szeretnék egy kicsit horgászni.

Mityka szótlanul forgatta kezében a sajka lakatjának rozsdás kulcsát. A lány száját nézte.

— Soká tart még? — kérdezte Bojariskin, és egy cifra kagylót vizsgálgatott a tenyerén.

— Rögtön indulhatunk...

A lány hallgatott egy pillanatig, aztán rejtélyesen mosolyogva kérdezte:

— Nálatok valami lakodalom volt, ugye?

— A húgom ment férjhez.

— Kihez? — És feleletet sem várva, kurtán, titokzatosan megint elmosolyodott. — No, szóval, gyere el! — Ez a mosoly megint úgy égette Mitykát, mint a csaláncsípés, akárcsak először, a Mohov-ház verandáján.

Szemmel kísérte a lányt a csónakig. Bojariskin szétterpeszkedett lábbal lökte el a parttól a csónakot; Liza a diák feje felett mosolyogva nézett Mitykára. Az meg a kulccsal játszott. A lány biccentett neki.

Amikor már eveztek vagy öt ölet. Bojariskin halkan megkérdezte:

— Miféle legény ez?

— Ismerős!

— Szívbéli?

Mityka hallotta ugyan a beszélgetést, de az evezővilla csikor-

gása miatt nem értette, mit felelt a lány. Látta, hogy Bojariskin ráfekszik az evezőre, aztán hátraveti magát és felkacag. A lány arcát nem látta, mert háttal ült feléje. Orgonaszínű szalag omlott kalapjáról meztelen, lejtős vállára, repkedett a gyenge szélben, szinte beleolvadt a levegőbe, izgatta Mityka ködlő szemét.

Mityka ritkán járt horgászni. Soha még akkora buzgalommal nem készült rá, mint ezen az estén. Aprított egy csomó szárított ganéjt, és a veteményeskertben köleskását főzött sebtiben; jó szorosra kötözte a horog kibomlott madzagját.

Mihej a nagy készülődés láttán megkérte:

— Vigyél engem is, Mitrij, egyedül úgyse jó...

— Magam is elboldogulok.

Mihej nagyot sóhajtott.

— Régen nem jártunk mán együtt horgászni. Most is fognék pedig egy félpudos pontyot.

A gőz forró oszlopban csapott fel a bográcsban rotyogó kásából. Mityka hunyorgott tőle. Nem felelt. A készülődés végeztével bement a kisházba.

Grisaka apó az ablaknál ült. Kerek, rézkarikás pápaszemmel nyergelte meg az orrát. Evangéliumot olvasott.

— Nagyapám! — kiáltott Mityka. Vállal nekidűlt az ajtófélfának.

Grisaka apó a keret felett düllesztette reá bámuló szemét.

— Mi a?

— Költs fel engem első kakasszó után!

— Hova, hova olyan jókor reggel?

— Horgászni!

Apó szerette a halat. Csak színből ellenkezett:

— Apád azt mondta, hónap kendert kell tilolni. Nem lehet most elpalincolni, hé!... Még hogy horgászni!

Mityka ellökte magát a félfától. Ravaszkodott.

— Nekem mindegy... Én csak a nagyapámat szerettem volna jóltartani egy kis hallal, de hát ha itt a kender... az más, akkor nem megyek.

— Várj, hova szaladsz? — Grisaka apó megijedt, és leakasztotta pápaszemét. — Majd én beszélek Mironnal, eredj, na! Egy kis sós hal nem rossz! Hónap éppen szereda! Felköltlek, csak menj, menj, te bolond! Mit vigyorogsz, he?

Éjféltájt Grisaka apó, fél kézzel gyolcsgatyáját fogva, másik-

kal meg a bot fejét, totyogott lefelé a lépcsőn. Tapogatta az utat. Fehér, lebegő kísértetként úszott a sötét udvaron a csűrig. Botja végével megbökte a pokrócon hortyogó Mitykát. A csűrben frissen csépelt gabona illata keveredett egybe az egérhulladék búzével meg a lakatlan épület savanykás, áporodott pókhálószagával.

Mityka a hombárnál aludt egy pokrócon. Nem egyhamar cihelődött fel. Grisaka apó eleinte gyengén bökdöste botjával, és súgva serkentgette:

— Mityuska, Mityka, fiacskám!... Ejnye a teremtésit, haszontalan! Mityka!

Mityka öblösen hortyogott, lábát maga alá húzva. Grisaka apó dühbe gurult, a bot pisze végét Mityka hasába döfte. Forgatta mérgesen, mint a fúrót. Mityka felnyögve kapta el a botot, és felébredt.

— Te álomszuszék! Ez mán égi csapás: ahogy ez alszik! — pirongatta az öreg.

— Hallgass, hallgass, ne zajolj! — súgta Mityka félálomban, és a csizma után kotorászott a földön.

Már a térnél járt. Faluszerte harsogott a második kakasszó. Mikor elballagott Visszarion atya háza mellett, hallotta, amint a kakasülőn szárnycsattogva, fókántori, öblös basszushangon elkukorékolja magát a kakas. A tyúkok felrettentek, és halkan kotyogtak valamit.

A bolt lépcsőjén, a legalsó fokon szunyókált a bakter. Orrát belefúrta jó meleg báránybőr-gallérjába. Mityka odasompolygott Mohovék kerítéséhez, letette a horgot meg a csalétkes zacskót; nesztelenül lépkedett, hogy fel ne verje a kutyákat. Felment a lépcsőre. Megnyomta a hideg ajtókilincset — be van zárva. Átmászott a korláton, az ablakhoz lopózott. A védőtábla félig be van téve. Az álmában forró leánytest illata meg még valami ismeretlen, édeskés parfüm száll kifelé!

— Lizaveta Szergejevna!

Mitykának úgy rémlett, mintha túl hangosan szólt volna. Várt. Csönd. „Csak nem tévesztettem el az ablakot? Hátha maga az öreg alszik itt? Akkor rajtakap!... Meglő, puskával!" — morfondírozott Mityka, és az ablak akasztóját szorongatta.

— Lizaveta Szergejevna, kelj fel horgászni!

„No, ha csakugyan eltévesztettem az ablakot, akkor szép kis horgászás lesz belőle."

— Kelj fel mán, no! — szólt mérgesen, és bedugta tejét a szobába.

— Mi az? Ki az? — hallatszott a sötétségből a lány halk, riadt hangja.

— Jössz horgászni? Én vagyok, Korsunov.

— Ahá, rögtön.

A szobában suhogó nesz támadt. Az álmos, meleg hangnak mintha fodormenta-szaga volna. Mityka valami fehéret látott suhogva jönni-menni a szobában.

„Ej, de jó vóna evvel tőteni egy éccakát... Inkább, mint horgászni... Az ember csak ül, ül, vacog a foga" — gondolta zavarosan, és beszívta a hálószoba szagát.

Az ablakban megjelent a lány fehér kendős, mosolygós arca.

— Kiugrok. Add a kezed!

— Mássz! — Mityka kezére támaszkodott, és egészen közelről nézett a szemébe.

— Soká jöttem?

— Nem nagyon. Még ráérünk.

A Don felé indultak. A lány megdörgölte rózsás tenyerével picikét puffadt szemét.

— Olyan jól aludtam. Szundítani kellett volna még egy kicsit; túl korán megyünk.

— Éppen jókor.

A tér után, az első mellékutcán ereszkedtek a Don felé. Éjjel valahogy megáradt a folyó. Tegnap még szárazon hevert az a tönk, amelyikhez a sajkát kötötte. Most meg vízen ringatózott a csónak.

— Le kell vetni a cipőt — sóhajtotta Liza, és szemmel méregette, milyen messzi esik a sajka.

— Átviszlek így! — ajánlkozott Mityka.

— Kényelmetlen... inkább levetem.

— Dehogyis: kényelmesebb lesz így!

— Nem kell — mondta a lány, és zavarral küszködött.

Mityka bal karjával átnyalábolta a lány lábát térden felül, kissé megemelte, és a sajka felé tocsogott a vízben. Jelizaveta önkéntelenül is átölelte Mityka oszlopnyi, kemény, barna nyakát, és halkan, búgón elnevette magát, mint a gilice.

Ha Mityka nem botlik bele egy kőbe, amelyen a falubeli asszonyok a fehérneműt szokták sulykolni, nem született volna meg az a véletlen, futó csók sem. Liza jujt kiáltott, és Mityka kicsere-

pesedett ajkához nyomta arcát. Mityka megállt két lépésnyire a sajka szürke oldalától. A víz befolyt a csizmájába. Lába alig állta már a hideget.

Elkötötte a csónakot, nagy erővel ellökte a tönktől, aztán beleugrott. Állva csapkodott a kurta evezővel. A tat mögött csobogva sírt a víz. A sajka kissé felemelkedett orrával hasította a felszínt, és a túlsó partnak tartott. A horgászbotok zörögve táncoltak egymás hátán.

— Hová megyünk? — kérdezte Liza, és hátratekingetett.

— A túlsó partra!

A csónak homokos, szakadékos partnál kötött ki. Mityka most már semmit se kérdett, csak ölbe vette, és a parti galagonyabokrok közé vitte. Liza harapdálta a legény arcát, karmolt, kétszer fojtottan kiáltott, érezte, hogy fogytán az ereje; keserves, könnytelen sírásra fakadt.

Kilenc órakor tértek vissza. Az eget sárgásbarna pára burkolta be. A folyón szellő táncolt, borzolgatta a hullámok sörényét. Táncolt a sajka is, amint át-átcsúszott a keresztbe futó hullámokon. A mélyből felcsapott habos, hideg csöppek Jelizaveta halálsápadt arcára hulltak, végigfolytak rajta, vagy szempilláján, kendője alól kibuggyanó hajtincsein rezegtek.

Liza fáradtan hunyorgott sivár tekintetű szemével, ujjaival virágszálat tördelt, amit a hullám a csónakba löttyintett. Mityka evezett, nem nézett rá, lábánál egy kis ponty meg egy dévér vergődött; a halálos görcs karikává merevítette szájukat; narancssárga szegélyes szemük kidülledt. Mityka arcán bűntudat, nyugtalansággal elegyes elégedettség bujkált...

— Elviszlek a Szemjonovék révpartjáig. Onnan közelebb lesz neked — mondta, és folyás irányába fordította a sajkát.

— Jó — hagyta rá a lány suttogva.

A parton egy teremtett lélek sincs. A Don fölé hajló kerítéseket finom krétapor púderozta be. A forró szélben aszalódó sövény megperzselődött rőzseszaggal itatta a levegőt. A napraforgó súlyos bugája, amit megcsipegettek a verebek, már teljesen beérett, lekókadt, és pihés magvat szórt a földre. A rét frissen, sűrűn nőtt sarjútól zöldellt, mint a smaragd. Messze-messze csikók nyihogtak. A forró déli széllel a nyakukra akasztott csörgők elnyújtott kacagása szállt a Don felé.

Mityka felemelte a halat, odanyújtotta a sajkából kilépő Jelizavetának.

— Itt a fogás, nesze!

A lány szemöldöke riadtan megrebbent. Elvette.

— Na, én megyek.

— Hát...

Liza kifelé szegett kezében tartotta a fűzfavesszőre fűzött halat, és szánalmasan indult hazafelé; elvesztette korábbi vidámságát, biztonságát.

A falun súgva-búgva kúszott végig a pletyka. Az asszonyok mindenhol csak róla beszéltek: hajnalban a legelőn, mikor csordába hajtották a tehenet; a kútágas szürke porban úszó árnyéka alatt, mikor vizet öntöttek a vödörbe; a Donnál a terméskő lapja mellett, mikor rongyaikat szapulták, sulykolták.

— Így van az, ha anyátlan nő fel a jány...

— Az apja lélegzeni se ér rá, a mostoha meg mit bánja...

— A minap beszélte a bakter, Davidka Beszpalij: „Éjféltájt látom: a szegletbe kopogtat egy ember az ablakon. Gondolom magamba: tolvaj jár Platonovicsnál. Odaszaladok hát. Ki a, mi a? Rendőr, ide, rendőr! — de kisült, hogy e nem más, mint a Mityka legény."

— Máma ilyenek a jányok: csak odasózni nekik egyet, aztán mehetnek...

— Mitvka avval hencegett az én Mikiskámnak, hogy aszongya: „Megkéretem."

— Előbb inkább a taknyát törülné le a nyavalvás.

— Megerőszakolta, azt mondták a minap, erőszakot tett rajta.

— Ugyan, menjen mán, komámasszony!

Így áradt szét a pletyka az utcákon, a mellékutcákon. Bemázolták a lány tiszta nevét, mint friss kaput a sűrű kátránnyal.

A mendemonda végtére is Szergej Platonovics kopaszodó fejére süitott le, és földre teperte. Két álló nap ki se moccant se a boltba, se a malomba. A cselédek, akik a földszinten laktak, csak déltájban másztak elő.

Harmadnapra befogták az almásderes csődört a csézába. Elnyargalt az állomásra, méltóságosan és megközelíthetetlenül bólogatott a szembe jövő kozákoknak. Mögötte lakkozott, bécsi homokfutó surrant ki az udvarból. Jemeljan, a kocsis, őszülő szakálla közt pöfögő görbe pipáját szörtyögtetve válogatta szét a kék selymes, puha gyeplőszárat, és a két fekete táncolva csattogott végig az utcán. Jemeljan meredek háta mögött Jelizaveta sápadt

arca látszott. Könnyű bőröndöt tartott a kezében, és szomorkásan mosolygott; kesztyűjével búcsút intett a kapunál álló Vlagyimirnak meg a mostohának. Pantyelej Prokofjevics éppen kibicegett a boltból.

— Hova ment a gazda jánya, mi? — érdeklődött Nyikitától, a szolgától.

Nyikita az emberi gyarlóság iránti elnéző leereszkedéssel felelte:

— Moszkvába, tanulni, egyetemre.

Másnap olyan esemény történt, amelyről nagyon sokáig fecsegtek a Donnál is, a gémeskutak árnyékában, meg a csordalegelőn is... Alkonyat előtt (a csorda már hazafelé ballagott) beállított Szergej Platonovicshoz — nem más, mint Mityka Korsunov (szántszándékkal indult ilyen későn, nem akarta, hogy lássák). Nemcsak úgy akármiért, hanem megkérni Jelizavetát.

Legfeljebb négyszer ha találkoztak. A legutolsó találkozáson ilyesféle beszélgetés folyt le köztük:

— Gyere hozzám, Liza, elveszlek. Jó?

— Hülyeség!

— Megkiméllek, fúvó széltül is óvlak, csak gyere... Van minálunk, aki dolgozzon... te csak az ablaknál ülsz majd, olvasgatsz...

— Bolond vagy.

Mitykának mintha orrára koppintottak volna. Elhallgatott. Akkor este korán ment haza. Reggel kereken kijelentette Miron Grigorjevicsnak:

— Apám, nősülök...

Az öregnek leesett az álla.

— Meghibbantál?

— Csakugyan: nem tréfálok.

— Mér olyan sietős?

— Mér ne vóna...

— Miféle jány csavarta el a fejed, csak nem a bolond Marfuska, mi?

— Szergej Platonovicshoz küldd a lánykérőket!

Miron Grigorjevics akkurátusan lerakta a lócára a vargaszerszámot (épp a hámot varrta), nagyot kacagott.

— No, fiam, látom, máma tréfás kedvedben vagy!

De Mityka kötötte az ebet a karóhoz.

— Hülye! Szergej Platonovicsnak több mint százezer rubel tő-

kéje van; kereskedő — te meg?... Eridj innét, ne bolondozz, mert végig találok korcolni vőlegény uramon! — pattogott az apja.

— Tizenkét pár ökrünk, micsoda birtokunk van, na meg osztán ő muzsik, mink meg kozákok vagyunk.

— Takarodj innét! — parancsolta kurtán Miron Grigorjevics, aki nem szerette a szószaporítást.

Mityka csak Grisaka apónál talált megértésre. Az öreg, botjával a padlót kocogtatva, odatotyogott fiához.

— Miron.

— Mi a?

— Mit ellenkezel? Ha egyszer annyira megtetszett a fiúnak, hát...

— Apám, maga olyan, mint a gyerek, bizonyisten, gyerek! Mitrij bolond, azt értem, de hogy maga is... ez mán furcsa...

— Csitt! — koppantott Grisaka apó. — Hát mennyivel különb az minálunk, mi? Tartsa szerencséjének, hogy egy kozák fia kéreti a jányát. Szíves-örömest odaadja, ne félj. Ösmér bennünket az egész járás. Nem kódusok vagyunk mink, hanem nagygazdák!... Úgy ám!... Csak ereggy, Miroska, nincs mit restelkedni! Hozományba meg adja ide a malmot! Eredj csak, kérd meg!

Miron Grigorjevics felfortyant, kiment az udvarra, Mityka meg úgy határozott, hogy vár estélig, aztán maga megy. Tudta, hogy apja olyan szívós, macskatermészetű, mint a szíj. Hajlani hajlik, de törni hiába próbálja az ember.

A főbejáratig fütyörészve ment, de ott inába szállt a bátorság, Zavartan topogott egy helyben, aztán elindult az udvaron keresztül. A tornácon megkérdezte a szobalánytól, aki zörgő, keményített kötőt viselt:

— Itthon a gazda?

— Teázik. Várj.

Leült, várt. Elszívott egy cigarettát, és ujját megnyálazva eloltotta. A csutkát vastagon szétmázolta a padlón. Szergej Platonovics kijött. Mellényéről kétszersültmorzsát sepergetett. Ahogy meglátta a legényt, összevonta a szemöldökét.

— Jöjjön be!

Mityka ment előre a könyvszagú, dohányillatú, hűvös dolgozószobába. Úgy tetszett, mintha a nagy bátorságból, amivel otthon telerakta tarsolyát, épp csak a szoba küszöbéig futotta volna.

Szergej Platonovics odament az asztalhoz, Nyisszant a cipősarok. Megfordult.

— Na? Mi az? — Hátratette a kezét. Ujjaival az íróasztal lapjának az alján dobolgatott.

— Azér jöttem: tudni szeretném... — Mityka a gazda hideg, nyálkás, szúrós szemébe meredt, és fázósan rántott egyet a vállán: — Hozzám adja-e Lizavetát?

A kétségbeesés, a düh, a gyávaság verejtéket sajtolt Mityka zavart arcára. Gyér verítéket, amilyen aszály idején a reggeli harmat.

Szergej Platonovics bal szemöldöke remegett. Nyaka megfeszült, amint egész testével előrehajolt:

— Mi az? Miii?... Gazember!... Takarodj!... Az atamán elébe veled, aljas csirkefogó! Parázna dög!

Mityka a más kiabálásától megint bátorságra kapott. Nézte, hogy önti el, feszíti pattanásig a kékesszürke vér Szergej Platonovics orcáit.

— Ne vegye rossznéven... Csak jóvá akartam tenni a vétkemet.

Szergej Platonovics dühösen forgatta könnytől, vértől megduzzadt szemét. és Mityka lába elé vágott egy tömör vas-hamutartót, amely a földről felpattanva bal térdekalácsán találta Mitykát, de ő emberül állta a fájdalmat. Egy rántással feltépte az ajtót. A sértés és a fájdalom arcátlanná tette. Fogcsikorgatva kiabálta:

— Ahogy akarja, Szergej Platonovics! Nekem mindegy, én szívből... kinek is kéne így? Én csak a pletykát akartam elhallgattatni...

Szergej Platonovics összegyürkölt zsebkendőjével törölgette ajkát. Sarkába szegődött a legénynek. Elállta az utat a főbejárat felé, úgyhogy Mityka az udvarba szaladt. Ebben a pillanatban Szergej Platonovics csak szemmel intett egyet az udvaron őgyelgő Jemeljan kocsisnak. Amíg Mityka a szorosan járó retesszel bajmolódott a kisajtónál, a szín mögött négy szabadjára eresztett kutya rohant elő. Amikor meglátták az idegent, mint a nyíl, repültek végig a tisztára sepert udvaron.

Szergej Platonovics 1910-ben a Nyizsnyij-Novgorod-i vásárból két fekete, göndör szőrű kutyakölyköt hozott. Pár volt az: egyik kan, másik szuka. De nemcsak feketek, göndörök voltak, hanem ijesztően nagy pofájúak is. Esztendőre mindegyik akkora lett, mint egy tinó. Eleinte csak lecibálták a szoknyát a Mohovporta előtt járó-kelő menyecskékről, később megtanulták földre buktatni őket, a lábukat harapdálni, de Szergej Platonovics csak

akkor láncoltatta meg kutyáit, amikor agyonmarták Pankratyij atya borjúját meg Atyopin két hízó ártányát. Csak éjszakára eresztették őket szabadon, meg évenként egyszer, tavasszal, koslatni.

Mityka nem is érkezett megfordulni, mikor az első, Bajan, vállára lökte mancsát, összeharapta roppant száját. A hegyes kutyafogak mélyen vágódtak a vattázott kabát vállába. Fekete gomboccá gabalyodva tépték, cibálták. Mityka kézzel igyekezett lerázni magáról az ebeket, ügyelt, hogy el ne essék! A szeme sarkából látta, amint Jemeljan, pipájából szikrát eregetve, sirült a földszinti cselédlakás felé, és bevágta maga után a festett ajtót.

Szergej Platonovics a tornác szögleténél állt. Háttal a csatornának támaszkodott. Fehér kezét, amelyet fényes, kemény szőr borított, ökölbe szorította. Mityka imbolyogva rántotta ki a reteszt, és vérző lábán kivonszolta az utcára a vonító, büdös kutyagombócot is. Bajan gégéjét összeroppantotta, megfojtotta, de a többitől csak nagy nehezen tudták megszabadítani a járó-kelő kozákok.

3

Natalja nagyon kedvükre volt Melehovéknak. Miron Grigorjevics kordában tartotta a gyermekeket; akármilyen gazdag volt is, munkára szorította, meg is tanította rá őket. A dolgos Natalja nagyon szívébe férkőzött ipának, napának. Iljinyicsna nem mutatta ugyan, de mégse szívelte idősebb menyét, a piperés Darját. Annál jobban megszerette Natalját, mindjárt az első napokban.

— Aludj még, aludj még egy kicsit, lelkem! Mér ugrottál ki ilyen hamar az ágyból? — dünnyögte szelíden, és fürgén térültfordult a konyhában vaskos lábával. — Eriggy, szunnyadj még egy cseppet; tenélküled is bódogulunk.

Natalja már pitymallatkor talpon volt, hogy segítsen főzni. Viszszament a nagyházba, aludni még egy verset.

Pantyelej Prokofjevics már csak szigorú gazda volt, de nem győzte inteni az asszonyt:

— Hallod, hé, Nataskát ne költsd fel. Úgyis gürcöl egész nap. Szántani indulnak Griskával. Inkább Darját nógasd, Darját! Na, lusta egy asszony, csak lopja a napot... Pirosítja magát, meg a szemöldökét festi...

— Hadd enyelegjenek legalább az első esztendőben... — só-

hajtotta Iljinyicsna is, és eszébe jutott a maga munkába rokkant élete.

Grigorij csak lassan szokott bele az új házas életbe, és alig három hét múlva rádöbbent ijedten, dühösen, hogy nem szakított véglegesen Akszinyával, maradt még valami benne, mint egy szálka a szívben. Húsába nőtt, amire legényes hetykeségében csak könnyelműen legyintett: majd beheged, majd elfelejtődik... De az csak nem akart elfelejtődni. A seb felszakadt, valahányszor eszébe jutott Akszinya. Egyszer, még esküvő előtt, csépléskor, megkérdezte tőle Petro:

— Te Griska, mi van Akszinyával?

— Hogyhogy mi?

— Nem sajnálod eldobni?

— Én eldobom, más meg majd felveszi — nevetett akkor Griska.

— Nono, csak vigyázz! — Petro kurtára rágcsált bajuszát harapdálta — különben kár még megnősülni...

— A test könnyen lobban, a lélek könnyen felejt — próbálta Griska tréfával elütni a dolgot.

De nem így lett. Éjjelenként, amikor kötelességből cirógatta feleségét, hidegséget, szégyenlős engedelmességet kapott viszonzásul. Natalja kelletlenül adta oda magát gyönyörre éhes urának; közömbös, lassú vért öntött belé az anyja, amikor megszülte. Grigorijnak eszébe jutott, milyen eszeveszett volt a szerelemben Akszinya, és nagyot sóhajtott:

— Te Natalja, téged jég hátán csinált az apád. Hideg vagy, akár a jég.

Akszinya meg zavartan mosolygott, ha találkoztak. Szemefehére elsötétült, csak néhány szót ejtett, s ez olyan volt, mint a ragadós iszap.

— Adjisten, Grisenyka! Hogy s mint vagytok? Hogy tud szeretni a fiatal menyecske?

— Megvagyunk — rázta le Griska tétova felelettel. Iparkodott mielőbb eltűnni Akszinya gyengéd tekintete elől.

Sztyepan úgy látszik, kibékült az asszonnyal. Ritkábban járt a kocsmába is. Egyszer úgy estenden, mikor gabonát szeleltek a szérűn, a háborúság óta először ajánlotta:

— Kszjusa, danoljunk valamit!

Leültek, rádűltek a kicsépelt, poros gabonahalomra. Sztyepan katonanótára gyújtott. Akszinya teli mellhangján kísérte. Szép összhangban szólt az ének, mint házaséletük első idejében. Ak-

koriban sokszor megesett: az alkonyat málnaszínű ernyője alatt mennek hazafelé, Sztyepan a szekéren hajladozva rákezd egy-egy régi nótát, olyan nyomasztóan bánatosat, mint a sivár, néptelen, dudvával benőtt út a pusztán. Akszinya az ura domború mellére hajtja a fejét, és kíséri. A két ló húzza a nyikorgó szekeret, egyik erre, másik arra rángatja a rudat. A falubeli öregek messziről figyelik, hallgatják a dalt:

— Széphangú asszony jutott ennek a Sztyepannak!

— Hát gyönyörűen kanyargatják...

— A Sztyopka hangja meg olyan, mint a harangzúgás!

A vénemberek a lócáról nézték a naplemente hamvas bíborát. Az utcán át kiabáltak egymásnak:

— A Nyizovszkaját dalolják!

— Ezt, pajtás, Grúziában szerzették.

— Hogy szerette ezt a megboldogult Kirjuska!

Grigorij esténként hallotta, hogy Asztahovék dalolgattak. Cséplés kor (az ő szérűjük Sztyepané tőszomszédságában volt) Akszinya szinte magabiztosnak, újra boldognak látszott, mint régen. Legalábbis Grigorij szemében.

Sztyepan nem is köszönt Melehovéknak. Csak jött-ment egy vasvillával a szérűn, munka közben erőset lendült széles, csapott válla. Néha egy-egy tréfás szót vetett a feleségének. Akszinya nevetett, fekete szeme játékosan villant ki a keszkenő alól. Zöld szoknyája, mint a délibáb, hullámzott Grigorij behunyt szeme előtt. Ismeretlen erő csavarta Grigorij nyakát, folyton Sztyepan szérűje felé fordította a fejét. Natalja segített Pantyelej Prokofjevicsnek csemetéket ültetni: Grigorij észre se vette, hogy az asszony bús, féltő pillantással elkapja minden önkéntelen tekintetét; azt sem látta, hogy Petro, amint körbe-körbe tapostatott a lóval, rá-rávetette a szemét, és észrevétlen, gúnyos mosolyra torzult az arca.

Griska a tompa dübörgés zajában — amikor kőkemény hengerek alatt nyögött a föld — homályos, zavaros gondolatokkal küszködött. Igyekezett elkapni, de sohase sikerült nyakoncsípni a tudatából kisuhanó, titkos gondolatokat.

A közeli és távoli szérűkről a cséplés zaja, a hajtók rikkantása, ostorcserdítés meg a szórórosta tatatyolása úszott, olvadt szét a réten. A falu lomhán hevert a hűvöses szeptemberi napon. Úgy nyúlt el a Don mentén, mint gyöngykígyó, keresztbe az úton. Minden udvarban, minden sövénykerítés mögött, minden ház-

tető alatt a többitől teljesen külön örvénylett a sűrű vérű, édeskesernyés élet: Grisaka apó meghűlt, fájt a foga. Szergej Platonovics kettévalasztott szakállát tenyerében morzsolgatva magában zokogott, csikorgatta a fogát. Földre sújtotta a szegyen. Sztyepan szinte dajkálta lelkében a gyűlöletet Griska iránt, és éjszakánként, álmában, vasmarokkal tépkedte a rongyból font ágytakarót. Natalja a szinbe szaladt, a szárított ganéjra omlott, remegett, csomóvá gunnyadt, siratta lekopott boldogságát. Hrisztonyat furdalta a lelkiismeret, mert a vásárban eltitta a borju árat. Griska sóhajtozott, vissza-visszatérő fájdalom és rossz előérzet gyötörte. Akszinya az urat cirogatta, és könnyel öntözte iránta érzett parázsló gyűlöletét.

A malomból kirúgott gépészsegéd, Davidka, Filkónál üldögélt a vályogból épült szekérszinben, és villogó, áldoklő szemmel mondta:

— Ne-e-em! Ennek véget kell vetni! De nemsoká torkukra is teszik a kest! Ezeknek meg se kottyan egy forradalom! De lesz még egyszer ezerkilencszázót. Akkor majd leszámolunk! Le-számo-lunk! — Fenyegetően emelte fel sebhelyes ujját, és egy vállrántással megigazította a hanyagul radobott ujjast.

A falu felett egyhangúan vonultak el az éjszakákkal váltakozó napok, folytak a hetek, másztak a hónapok, fújt a szél, viharban nyögött a domb, és az őszies átlátszó, zöldeskék, tükörsima felszín alatt közömbösen folyt a tenger felé a Don

4

Október végén, egy vasárnap, Fedot Bodovszkov bement a városba.

Egy kaskában négy pár kövér rucát vitt a piacra. Eladta. A boltban kartont vett a feleségének. Virágos csíkok voltak rajta. Már éppen hazafelé indult, fél lábbal a csatlásra lépett, meghúzta a gyeplőszárat, amikor odament hozzá egy idegen ember.

— Adjon isten! — köszönt Fedotnak, és barna ujjával megbiccentette fekete kalapja karimáját.

— Jónapot! — dünnyögte Fedot, és várakozóan húzta össze kalmük szemét.

— Maga hovávalósi?

— Falusi vagyok, nem idevalósi.

— Melyik faluból?
— Tatarszkból.
Az idegen ezüst cigarettatárcát vett elő az oldalzsebből. Csónak volt a fedelén. Cigarettával kínálta Fedotot, aztán tovább faggatta:
— Nagy az a falu?
— Köszönöm, most löktem el... Mán hogy a mi falunk? Nagyocska. Van benne vagy háromszáz porta.
— Templom is?
— Persze! Az is!
— Kovácsműhelyek is?
— Mán mint hámorok? Azok is vannak.
— A malomnál van géplakatos-műhely is, mi?
Fedot rántott egyet elcsigázott lova gyeplőjén, barátságtalanul nézegette az idegen fekete kalapját, a rövid fekete szakállba futó sok ráncot nagy, fehér arcán.
— Mit akar maga véle?
— A maguk falvába költözöm. Az imént voltam a városi atamánnál. Maga most üresen megy hazafelé?
— Üresen.
— Vegyen fel! Igaz, nem magam vagyok! Feleségem is van, meg két nyolcpudos láda is lenne.
— Azt lehet.
Megegyeztek két ezüst rubelben. Fedot elhajtott a pereces Froszkához: annál szállt meg az idegen, aki felfogadta. Szekérre ültette a törékeny, szőke asszonykát, a kasfarba tette a két vaspántos ládát.
A szekér kidöcögött a városból. Fedot ciccegve csapkodta a szőrből font gyeplővel mokány lova hátát. Majd kifúrta az oldalát a kíváncsiság. Az utasok szerényen, csendben ültek mögötte, hallgattak. Fedot eleinte csak cigarettát kért, aztán már nem bírta megállni, hogy meg ne kérdezze:
— Honnan költözik hozzánk?
— Rosztovból.
— Odavalósi születésű?
— Hogyan?
— Azt kérdem: ott is született?
— Á, igen, igen. Ott. Rosztovi vagyok.
Fedot bronzarcát fel-felemelve bámult a pusztai dudva távoli bokraira. A Hetman út meredek dombra kapaszkodott. A gerin-

cén, a barna burján-őserdőben, fél versztányira az úttól, alig észrevehető túzokfejeket pillantott meg Fedot kalmük sasszeme.

— Kár, hogy nincs puska. Mer akkor most mennék túzokot lőni. Ahun begyeskedik, ni! — sóhajtott, és ujjal mutatott arrafelé.

— Nem látok semmit — vallotta be az utas és vaksin hunyorgott.

Fedot szemmel kísérte egy darabig a szárazérbe ereszkedő túzokokat. Aztán az utasok felé fordult. A férfi középtermetű, szikár ember volt. Húsos orratövéhez túl közel fénylő szeme ravaszkásan csillogott. Ha beszélt, sűrűn elmosolyodott. Felesége kötött kendőbe bugyolálva szunyókált. Fedot nem is látta az arcát.

— Mér költöznek a falunkba?

— Lakatos vagyok. Műhelyt akarok nyitni. Az asztalosmesterséget is értem.

Fedot bizalmatlanul nézegette az idegen nagy kezeit. Az utas észrevette.

— Azonkívül a Singer-társaság ügynöke is vagyok: varrógépet árulok.

— Mi néven tiszteljem az urat?

— Stockman a nevem.

— Szóval nem orosz?

— Dehogyis nem: orosz! Csak nagyapám litván földről származott ide.

Fedot nemsoká megtudott mindent: Joszif Davidovics Stockman lakatos azelőtt az Akszaj-gyárban dolgozott, aztán valahol a Kubán vidékén, később meg a délkeleti vasúti műhelyekbe került. Ezenkívül még egy csomó részletet szívott fel az idegen életéből a kíváncsi természetű Fedot.

Mire a kincstári erdőig értek, kiapadt a szó kútja. Az útmenti forrásnál Fedot megitatta tajtékos lovát, és a rázkódástól, szekerezéstől eltörődve, szunyókálni kezdett. Már csak öt versztányira voltak a falutól.

Fedot a lőcsre csavarta a gyeplőt. Lábát lelógatva, kényelmesebben elterpeszkedett. De mégsem sikerült elszunnyadni.

— Hogy s mint éldegélnek maguk ebben a faluban? — kérdezte Stockman. Nagyokat zöttyent az ülésen.

— Élünk, éldegélünk...

— De a kozákok úgy általában meg vannak elégedve az élettel?

— Ki így, ki úgy. Nem lehet mindenkinek egyformán kedvibe járni.

— Hát igen, igen... — hagyta rá a lakatos. Hallgatott egy darabig, aztán megint valamit rejtegető, fortélyos kérdéseket tett fel.

— Szóval van mit aprítani a tejbe, azt mondod?

— Van. Elég tisztességesen.

— De a katonai szolgálat... az terhes, mi?

— A katonaság? Megszoktuk mán mink azt. Úgy viseljük, mint tényleges korunkba.

— Csak az a baj, hogy mindent maguknak a kozákoknak kell előteremteni.

— Hát persze, hogy az annyuk keserves... — Fedot felélénkült, de ijedten sandított a félreforduló asszonyra. — Ez a hatóság... ez istenverése!... Amikor most is be kellett vonulni, hát eladtam az ökröket, lovat szereztem a helyébe, a végén fogták, oszt kiszuperálták.

— Kiszuperálták?! — csodálkozott a lakatos. De csak tettetett.

— Aszonták: pókos a lába. Én se hagytam annyiba: „Gondolják magukat az én helyzetembe! No meg olyan annak a lába, mint amék díjat nyert, de olyan ügetése van... a járása, akár a kakasé!" De nem, nem fogadták el. Ebbe tönkre lehet menni!

A beszélgetés megélénkült. Fedot izgalmában le is ugrott a szekérről. Szívesen pletykált a falubeliekről, szidta az atamánt, mert csalt a kaszáló felosztásakor. Dicsérte a lengyelországi rendet. Ott állomásozott az ő ezrede, amikor a tényleges idejét töltötte. A lakatos szűkre húzott szemének firtató pillantása végigvégigszaladt a szekér mellett lépkedő Fedoton. A gyűrűs csontszopókából könnyű dohányfüstöt eregetett. Sűrűn el-elmosolyodott, de a fehér, meredek homlokot ferdén keresztülszelő ránc lomhán, lassan mozgott, mintha titkos gondolatok komor folyása sodorta volna idébb-odább.

Estére járt már az idő, amikor a faluba értek.

Stockman, Fedot tanácsára, Lukeska Popovánál, egy özvegyasszonynál szállt meg. Két szobába kvártélyozott.

— Kit hoztál a városból? — kérdezték Fedottól a szomszédasszonyok. Már a kapunál lesték.

— Ügynököt.

— Miféle ügynököt?

— Hülyék! Hát ügynököt, megmondtam már! Varrógépet árul.

A szépeknek ingyen osztogatja, az olyan cábároknak meg, mint Marja néni, pénzér.

— Na, te ugyan csinos legény vagy, te csámpás tinó, kalmük majom!... Még a ló is megijedne tőled!

— A kalmük meg a tatár a legkülönb legény a sztyeppen. Ne tréfálj ilyen után, kedves néném! — legyintett Fedot, és faképnél hagyta őket.

Stockman lakatos a bandzsi, hosszú nyelvű Lukeskánál telepedett meg. Még egy éjszakát sem töltött a faluban, a pletykafészkek máris versenyt köszörülték rajta a nyelvüket.

— Hallotta, komámasszony?

— Na mit?

— Az a kalmük Fedot egy városit hozott.

— Nahát!

— Tanúm a szent Szűz Mária! Kalapja van. Valami Tokánynak vagy Ostokmánnak hívják...

— Nem valami rendőrféle lesz a?

— Finánc a, lelkem!

— Ugyan, asszonyok, csak jár a szájok az embereknek! Könyvelő a, olyan, mint Pankratyij pópának a fia.

— Paska, szaladj csak, aranyom, Lukeskához, kérdd meg tülle, de csak úgy, hogy ne hallja más: „Édes néném, kifélét hoztak magának a városbul?"

— Szaporán, fiacskám, szaladj csak!

Másnap a jövevény jelentkezett az atamánnál.

Fjodor Manickov már harmadik esztendeje viseli az atamáni tisztet. Sokáig forgatta jobbra-balra a fekete viaszosvászon fedelű személyazonossági igazolványt. Aztán az írnok, Jegor Zsarkov forgatta, nézegette. Összekacsintottak. Az atamán, régi őrmesteri szokásához híven, parancsoló kézmozdulattal adta meg az engedélyt.

— Maradhatsz!

A jövevény köszönt, és elment. Egy hétig az orrát se dugta ki a házból. Úgy ált, mint mormota a barlangjában. Kopácsolt a szekercével, műhelyt rendezett be a nyárikonyhában, amit eddig lomtárnak használtak. Az asszonyok mohó érdeklődése lehűlt. Csak a gyermekek tolongtak naphosszat, szünes-szüntelen a kerítésnél, és gátlástalan kíváncsisággal nézték az idegen embert.

Grigorij Mária Oltalma előtt három nappal ment szántani a feleségével. Pantyelej Prokofjevics betegeskedett. Nyilallás szaggatta a derekát. Botjára támaszkodva, nyögve kísérte ki a kapun a szántani induló fiatal párt.

— Azt a két tagot szántsd fel, Griska, amék a Veres Szurdoknál van, ott a szérű megett.

— Jó, jó! Hát amék a Füzes Part alatt van, avval mi lesz? — kérdezte Grigorij súgva, mert berekedt a nagy halászásban. A torkát be is kellett kötni.

— Majd Oltalom után. Egyelőre ez is elég lesz. Így is tizenkét köblös van a Veresnél, érd be véle!

— Petro nem jön segíteni?

— A malomba mennek Daskával. Most kell órletni, mert később nagyon sokan lesznek.

Iljinyicsna lágy bélest dugott Natalja kabátkájába.

— Nem viszitek Dunyaskát — súgta — hajtani az ökröket?

— Elboldogulunk ketten is.

— Na csak vigyázz, lelkem! Isten veletek!

Dunyaska most ment a kerten keresztül a Don felé. Vékony, karcsú termete finom ívben hajlott meg a nagy csomó nyirkos ruha terhe alatt.

— Natasa, aranyos Natasa, ott a Veres Szurdoknál rengeteg a sóska, szedjél nekem!

— Szedek, szedek!

— Eredj dógodra, te bábaszarka! — Pantyelej Prokofjevics meglóbálta mankóját.

Három pár ökör húzta az úton a felfordított ekét. Az eke szarva végigkarcolta az őszi szárazságtól megkeményedett földet.

Grigorij unos-untalan a torkát szorító kendőt igazgatta, az útfélen ballagott, köhécselt. Natalja mellette lépdelt. A hátán ideoda himbálózott a tarisznya az elemózsiával.

A falu határában áttetsző, dermedt csend gubbasztott. A szérű mögött, a púpos dombon túl, ekevas hasogatta a földet, fütyörésztek a szántók. Itt az út mellett alacsony üröm kékesszürke tengere hullámzik. Az útmenti csorbókát hegyes juhfogak csipkedték. A keserűlapu áhítatosan hajtja földig nagy leveleit. A hideg ég kék kristálygömbjét sebesen úszó ökörnyál fehér fonalai szeldelik át.

Petro és Darja is elkísérték egy darabon Griskáékat, aztán a malomba készülődtek. Petro a csür gerendájára akasztotta a szórórostát, és kiszelelt egy kis búzát. Darja zsákba öntötte, és vitte a szekérre.

Pantyelej Prokofjevics befogta a lovakat, gondosan igazgatta rajtuk a hámot.

— Soká indultok még?

— Rögtön! — kiáltotta ki Petro a csűrből.

A malom teli volt őrletőkkel. Az udvaron sűrűn egymás mellé zsúfolódtak a szekerek. A mázsánál ember ember hátán tolong. Petro odalökte a gyeplőt Darjának, és leugrott a szekérről.

— Énrám mikor kerül sor? — kérdezte a mázsa mögött álló Filkótól.

— Még ráérsz!

— Melyik számét őrlitek?

— A harmincnyolcasét.

Petro ment, hogy behordja a zsákokat. A mázsálóban csúnyán elkáromkodta magát valaki. Egy dühös, rekedt hang gorombán szájalt:

— A szádat tátottad. most meg tolakszol? Eredj innét, te hohol, mert képen törüllek!

Petro a hangról megismerte Patkós Jakovot. Hallgatózott. A mázsálóban akkorára dagadt a lárma, hogy már az ajtót feszegette.

Éleset csattant a lesújtó ököl, és tarkójára csúszott, fekete elenzős sapkában egy idősebb, szakállas ukrán repült kifelé.

— Mér vót e? — kiabálta, arcát tapogatva.

— Kitaposom a beled!

— Na megállj!

— Mikihvor, gyer ide!

Patkós Jakov egyszer katonáéknál lovat patkolt. A ló megijedt: pofonrúgta Jakovot. A pata eltörte az orrát, felhasította a száját és szabályos patkóalakot hagyott az arcán. A tojásdad seb behegedt, megkékült. A hegyes patkószögek nyoma foltokban feketéllett rajta. Ettől kapta Jakov a Patkós gúnynevet. A keménykötésű, tagbaszakadt tüzér ingeujját felgyűrve szaladt ki az ajtón. Hátulról jókorát ütött rá egy magastermetű, rózsaszínű inges ukrán. Patkós Jakov megtántorodott, de mégis megállt a lábán.

— Testvérek, ütik a kozákokat!

A malomból, mint a bőségszaruból, özönlött a szekerekkel zsúfolt udvarra a sok kozák, vegyesen az ukránokkal, akik csapatostul jöttek őrletni.

A csetepaté a főbejáratnál robbant ki Recsegtek-ropogtak az ablakszárnyak a nekilóduló testek nyomása alatt, Petro ledobta a zsákot, és apró lépésekkel, krákogva kocogott a malom felé. Darja a szekérre felállva látta, hogy Petro középre furakodott, dögönyözi, aki éppen kezeügyébe esik! Jajgatott, amikor Petrót a falig öklözték, földre terítették és megtaposták. A gépház mögül nagy szökkenésekkel, egy hatalmas vasdorongot csóválva, Mityka Korsunov szaladt elő.

Ugyanaz az ukrán, aki hátulról majdnem leütötte a Patkóst, kirohant a gomolyagból. Hátán úgy repkedett az eltépett, rózsaszínű ingujj, mint a madár törött szárnya. Az ukrán mélyen meghajolva szaladt oda az első szekérhez. Keze a földet súrolta. Könnyed mozdulattal kirántotta a rudat. A malomudvar felett elnyújtott, rekedt üvöltések kavarogtak.

— Ááááá...

— Hu-u-u-u...

— Jajjajjajjajj!...

Reccsenés. Koppanás. Jajongás. Bömbölés.

A három Samil-testvér is odarohant hazulról. A félkarú Alekszej elesett a kisajtóban, mert belegabalyodott a lába egy elhajított gyeplőbe. Felpattant, keresztülugrott két egymás mellé tolt szekérrúdon, hasához szorította letépett bal karja üres ingeujját. Öccse, Martyin fehér botosából kicsúszott a beleigazított nadrágszár. Lehajolt, hogy visszadugja, de a malomnál üvöltés rázta meg a levegőt. Magasan a malom meredek teteje fölött szállt az ordítás, mint az ökörnyál fonala, amit felhajint a forgószél. Martyin felegyenesedett, és rohant, hogy utolérje Alekszejt.

Darja a szekérről nézte a csatát. Szepegve tördelte a kezét. Körülötte asszonyok visongtak, jajveszékeltek. A lovak izgatottan hegyezték a fülüket. Az ökrök a szekerekhez simulva bőgtek... A halálsápadt Szergej Platonovics sántikált el mellettük. Hasa úgy mozgott a mellény alatt, mint egy kerek tojás. Darja látta, hogy Mityka Korsunovot valósággal lekaszálta a tépett rózsaszín inges ukrán azzal a szekérrúddal, de aztán ő maga is hanyatt vágódott, elejtette a forgáccsá törött rudat. A félkarú Alekszej támadt reá, kupánvágta az ukránt ólmosbotjával. Darja szeme előtt úgy suhantak el a csata egyes jelenetei, mint tarka

rongydarabok. Látta és csöppet sem csodálkozott rajta, hogy Mityka Korsunov feltérdelt, és a vasdoronggal végigvágott a mellette elrohanó Szergej Platonovicson. Az a magasba lökte széttárt karjait, és négykézláb kecmergett a mázsálóba. Hanyatt buktatták, rátapostak... Darja hisztérikusan nevetett. Kicsikét kifestett szemöldökének fekete ívei szabálytalanná törődtek. De mindjárt torkára forrt a hahota, és Petróra szögezte a szemét. Petro támolyogva kászolódott ki a bömbölő gomolyagból, lefeküdt a szekér alá, és vért köpött. Darja visítva rohant hozzá. A faluból kozákok rohantak a malomba karókkal, az egyik feszítővassal hadonászott. A verekedés roppant méreteket öltött. Nem úgy verekedtek, mint amikor felöntenek a garatra, s ölre mennek a kocsmában, vagy amikor a szorítóba lépnek farsang után. A mázsáló küszöbnél betört fejjel egy fiatal ukrán nyúlt el; lábát szétvetve feküdt ott, fejét fekete, alvadt vér borította, csapzott fürtjei — véres jégcsapok — arcába hulltak; láthatólag befejezte pályafutását ezen a zöld, vidám világon...

A juhnyájjá torlódott ukránokat a fuvarosszín felé szorították. A dolognak rossz vége lett volna, ha egy öreg ukrán idejekorán meg nem szimatolja, mi készül. Beugrott a fuvarosszínbe, a kemencéből kirántott egy szikrázó csóvát, és kirohant vele az udvarba. A csűr felé szaladt, ahol a több mint ezer pud megőrölt gabonát tárolták. Vállán keresztül muszlinfátyolként lobogott a füst, a nappali világosságban sápadt szikrák pattogtak fel belőle.

— Fel-gyú-ú-tom!! — üvöltötte vadul, és a nádfedél alá akarta dugni a pattogó, sercegő csóvát.

A kozákok megriadtak, megálltak. A neki-nekiiramló száraz szél kelet felől fújt, a szín tetejéről az összetorlódott ukrán csapat felé hordta a füstöt.

Egyetlen valamirevaló szikra essék az avas nádtetőbe, és lángtengerbe borul a falu...

Tompa, rövid zúgás futott végig a kozákok sorain. Valamelyikük a malom felé hátrált, az ukrán meg a csóvát lengette, tüzes csöppeket hintett szerteszét a kék füstből, és üvöltött torkaszakadtából: — Felgyútom!... Fel-gy-u-ú-tom!! Takarodjatok az udvarból!

A sok helyütt szederjes, csúf arcú Patkós Jakov — a verekedés kirobbantója — nyargalt ki először a malomudvarról. Utána özönlött a többi kozák. De szaporán ám! Mintha puskából lőtték volna ki őket!

Az ukránok zsákot, mindent otthagytak, sebtiben befogták a lovakat, és a szekérderékban állva, a csomóra fogott gyeplőszíjjal csápolva, ütötték-verték a szegény párákat, kirobogtak az udvarból, és végigdübörögtek az utcán, ki a határba.

A félkarú Alekszej az udvar közepén áll. Horpasz hasán ideoda fittyen ingeujja, aminek bekötötték a végét. Arcát, szemét rángatja az örökös görcs.

— Lóra, kozákok, lóra!

— Utánuk!

— A dombháton nem jutnak túl...

Mityka Korsunov oldalt sandalogva már-már ki is akart szaladni az udvarból. A malomnál összeverődött kozákok tömege megint hullámzani kezdett, mint a tó, ha vihar készül. De ebben a pillanatban a gépházból gyors léptekkel odament hozzájuk egy fekete kalapos idegen, akit eddig senki sem vett észre. Futólag végignézett a tömegen, és felemelte a kezét.

— Várjatok!

— Ki ez? — vonta össze táncoló szemöldökét Patkós Jakov.

— Honnan szalasztották ezt?

— Rúgjátok ki!

— Nézze meg az ember!

— Az anyja keserves...

— Várjatok csak, kedves földiek!

— Földid a csonkafarkú kutya!

— Paraszt!

— Fapapucs!

— Kenj le neki egyet, Jas!

— A szeme közé! A fejét, hogy meg ne sántuljon!

Az idegen zavartan elmosolyodott, de bátran levette kalapját, végtelen közvetlen, egyszerű mozdulattal törölgette homlokát, végül mosolyával lefegyverezte a tömeget.

— Mi a baj? — kétrét hajtott kalapjával a mázsáló ajtaja előtt földbe ivódott fekete vérfoltra mutatott.

— Eldöngettük az ukránokat — felelte szelíden a félkarú Alekszej, s arca, szeme megrándult.

— S aztán mért?

— A sor miatt. Ne másszanak elibünk — magyarázta a Patkós, előrelépett, és széles lendülettel letörölte orra alól az alvadt vért.

— A fejükbe vertük istenesen!

— Utánuk kéne menni! A sztyeppen nem tudnak mit felgyútani!

— Begazoltunk, pedig nem is merte volna megtenni!

— Annyira felmérgesedett, hogy bizony felgyútotta volna az, mint a pinty.

— A hohol, az dühös népség! — nevetett Afonyka Ozerov.

Az idegen feléje legyintett a kalapjával.

— Hát te ki vagy?

Afonyka megvetően sercintett egyet csorba fogsorának résén. A köpés röptét kísérve, másik lábára állt.

— Én-e? Én kozák, de te nem cigány vagy?

— Nem. Mind a ketten oroszok vagyunk, te is, én is.

— Hazudsz! — mondta Afonyka határozottan.

— A kozákok az oroszoktól származnak. Tudod ezt?

— Én meg azt mondom: a kozákok a kozákoktól erednek.

— Hajdanában a földesurak igája alól elmenekült egy sereg jobbágy, tanyát ütött a Don mentén. Azokat nevezték el kozákoknak.

— Na, eredj, jó ember, a dógodra! — tanácsolta a félkarú Alekszej türtőztetett haraggal; dagadt ujjait ökölbe szorította, és sűrűbben pislogott.

— Micsoda ronda népség telepedett ide, ebbe a faluba!... Még majd muzsikot akar csinálni belőlünk ez a gazfickó!

— Kicsoda ez? Hallod, hé, Afanaszij?

— Valami idegen jött nemrég ide: a bandzsi Lukeskánál kovártélyoz.

Most már nem lehetett az ukránok után eredni: elszalasztották az alkalmas pillanatot. A kozákok szétszéledtek; élénken tárgyalták a lefolyt csetepaté körülményeit.

Éjjel a határban, nyolc versztányira a falutól, bánatosan mondta a feleségének a szúrós, vastag bundába burkolózó Grigorij:

— Te valahogy idegen vagy nekem, Natalja... Olyan, mint a holdvilág: se nem hűtesz, se nem fútesz. Nem szeretlek én téged, Nataska, ne haragudj, de így van. Nem akartam beszélni róla, de látom, így nem lehet tovább élni... Sajnállak is; azt hittem, ezen a pár napon összemelegszünk, de üres a szívem... nincs benne semmi. Akár most a határban...

Natalja feltekintett az elérhetetlen magas, csillagos égre, a fe-

lettük úszó, kísérteties, sötét felhőpokrócra és — hallgatott. Odafentről, a feketére sűrűsödött kék, üres magasságból ezüst csengettyűként csilingelt a megkésett reptű darvak krugatása.

A haraszt bús enyészetszagot lehelt. Valahol a halmon szántóvetők tüze sziporkázott vörösen...

Grigorij hajnal előtt ébredt fel. Bundáján két hüvelyknyi hó feküdt.

Friss hó csillogó, szűzi kéksége borította a határt, és a szekér mellett élesen, tisztán kéklett az eltévedt nyúl nyoma.

6

Ősidők óta az volt a szokás: ha a Millerovóba vivő úton egyedül szekerezett végig a kozák — cimborák nélkül —, akkor, valahányszor ukránokkal találkozott (Nyizsnye-Jablonovszk falvánál kezdődtek telepeik, és 75 verszẗanyira húzódtak majdnem Millerovóig), mindig utat kellett engednie nekik, mert különben megverték. Ezért aztán több fogattal szoktak az állomásra hajtani, mert így már nem féltek a találkozástól a határban, nem féltek ölre menni sem velük.

— Hé, hohol! Térj az útból! Kozák földön élsz, gazember, mégse akarsz utat engedni, mi?

Keserves dolguk volt azoknak az ukránoknak is, akik a Donhoz jártak, gabonát szállítottak a Paramonov-féle raktárba. Itt igazán minden ok nélkül szoktak kirobbanni a csetepaték. Egyszerűen azért, mert a „hohol"-t ütni kell... Ha egyszer „hohol"!

Nem egy százada már annak, hogy gondos kezek elvetették kozák földön a rendi gyűlölködés magvát, tenyésztették, gondozták, ápolták, míg ez a mag buja hajtásokat nem sarjadzott. Az ilyen verekedésekben bőven ömlött a gazdák meg a voronyezsi jövevények, vagyis az oroszok meg az ukránok vére.

Két héttel a malombeli csata után rendőrkapitány meg vizsgálóbíró érkezett a faluba.

Először Stockmant hallgatták ki. A vizsgálóbíró — kozák nemesi családból való fiatal hivatalnok — táskájában turkálva kérdezte:

— Hol lakott, mielőtt ideköltözött?

— Rosztovban.

— Mért ült börtönben ezerkilencszázhétben?

Stockman csillogó görényszemmel sandított a táskára meg a vizsgálóbíró lehajtott fején ferdén húzódó korpás választékra.

— Zavargások miatt.

— Öhöm... Hol dolgozott akkoriban?

— A vasúti műhelyekben.

— Mi a foglalkozása?

— Lakatos.

— Nem zsidó maga? Nem kikeresztelkedett?

— Nem! Azt hiszem...

— Nem érdekel, mit hisz. Száműzetésben volt?

— Voltam.

A vizsgálóbíró felemelte fejét, csámcsogva mondta simára borotvált, pörsenéses ajkaival:

— Azt tanácsolom magának, költözzék el innét... Egyébként majd magam is intézkedem felőle — tette hozzá magában dörmögve.

— Miért, vizsgálóbíró úr?

De a bíró kérdéssel felelt a kérdésre:

— Miről beszélt a helybeli kozákokkal a malombeli verekedés napján?

— Tulajdonképpen...

— Mehet...

Stockman kilépett a Mohov-ház verandájára (a hatóság mindig Szergej Platonovicsnál szállt meg, mintha nem is lett volna vendégfogadó a faluban), és vállát vonogatva nézegetett vissza a festett ajtószárnyakra.

7

A tél nem köszöntött be hirtelen. Mária Szent Neve napja után elolvadt a hó. A csordát megint kicsapták a gyepre. Egy hétig állandóan déli szél fújdogált. Melegre fordult az idő. Felengedett a föld. Rikítóan zöldelltek a határban a kései, bársonyos mohafoltok.

Az enyhe idő Mihály napjáig tartott. Aztán megszigorodott a fagy, bő hó hullott. Napról napra élesebben harapott a hideg foga, esett még vagy kétarasznyi hó, és a puszta Don menti kertekben, a cölöp búbjáig belepett sövényeken át, mintha lánykezek hímezték volna, futottak a nyúlnyomok hurkos öltései. Az utcák kihaltak.

Szárított gané füstje rétegeződött a falu fölé; az út mellé szórt pernyekupacok körül méltóságosan sétálgattak a téli kovártélyra ideköltözött pápista varjak. Szürkésfakó szalag kanyargott végig a falun: a szánkónyomos téli út.

A piacon csak egyszer tartottak gyűlést: közelgett a rőzse felosztása, vágása. A községháza lépcsőjénél bundában, subában tolongtak az emberek. Nemezcsizmájuk alatt meg-megroppant a hó. A hideg beszorította őket a községházába. Az asztalnál az atamán meg az írnok mellett ezüstös ősz szakállú, tisztes öregek foglaltak helyet. A fiatalabbja — volt köztük szőke, fekete, vörös, szóval mindenféle szakállú, még pucér állú is — csomóba zsúfolódott, és meleg juhbőr gallérjából dörmögött kifelé. Az írnok sűrű, tömör barázdákkal szántotta teli a papirost. Az atamán az írnok vállán keresztül nézte a betűvetést, a farkasordító hideg szobát meg fojtott dünnyögés töltötte meg:

— Most már széna kell...

— Az ám!... Csak a réti széna az eleség, a pusztáról csak somkóró kerül...

— Pedig régen volt rá eset, hogy karácsonyig is legeltettünk.

— Jó most a kalmüköknek!

— Öhöm.

— Az atamánnak meg farkasörve van: nem tudja megfordítani a fejét.

— Mekkora tokát zabált az álla alá! Olyan, mint egy hízó, a fene enné meg.

— Mi az, nászuram, el akarod ijeszteni a telet? Ez oszt' a bunda!

— A cigány a minap adta el a subáját...

— Ezek a cigányok még a szentestét is a pusztán töltik. Nincs mivel takarózniuk. Az egyszeri cigány gyalmot vet magára. A veséjéig szúrja a hideg: felébred rá. Kidugja az ujját a szemen, oszt aszongya az anyjának: „Tyű, anyám, odakint van még csak nagy hideg!"

— Isten mentsen meg tülle; de nemsoká csúszósra válik az út.

— Meg kell patkoltatni az ökröt is!

— A minap kivágtam egy fehér fűzfát az Ördög-mocsárnál. Jó fa.

— Zahar, gombold be a hasítékot... Még megfázik a...

— Mi az, Avgyejics, te gondozod a falu bikáját?

— Nem vállaltam. Paranyka Mrihina elvállalta...

— Én, aszongya, özvegyasszony vagyok, így majd nem érzem magam annyira egyedül. Ha szaporulat lesz, mondok...
— Hahaha!
— Hühühü!
— Emberek! Mi lesz már ezzel a rőzsével?... Csendesebben!
— Ha szaporulat lesz, mondok, keresztapának...
— Csend! Csend legyen mán, na!
Megkezdődött a gyűlés. Az atamán bepárásodott atamánbotját simogatva kiabálta az osztozkodók nevét. Vastag párát lehelt, és kisujjával fricskázta le szakálláról a piciny jégcsapokat. Mögötte, a be-becsapódó ajtónál, pára, tolongás.
— Csütörtökre nem lehet kitűzni a vágást! — igyekezett túlharsogni az atamánt Ivan Tomilin, megdörzsölte vörös fülét, és oldalt hajlította kék tüzérsapkás fejét.
— Hogyhogy?
— Vigyázz, mer leszakad a füled, te ágyúsütögető!
— Majd marhafület ragasztunk neki!
— Csütörtökön a fél falu szénáért megy a legelőre. Na, ti ugyan okosan határoztatok.
— Vasárnap is lehet szénáér menni!
— Emberek, ide ügyeljenek!
— Na, mi a?
— Na, szerencsét hozzá!
— Höhöhöhö!
— Hihihihihi!
— Hahahahahaha!
Az öreg Matvej Kasulin, a rozoga asztalon áthajolva, hevesen rikácsolt, és haragosan Tomilin felé bökdösött sima kőrisfabotjával.
— Várj avval a szénával!... Ne félj, nem lopja el senki!... Előbb való a köz! Na de nem csuda: világéletedbe mindig ellenkeztél! Fiatal, de hülye is vagy, édes egy öcsém!... Nézze meg az ember!
— Te meg még vén korodban is a szomszédba jársz kölcsönkérni egy kis eszet... — hadarta a félkarú Alekszej, kidugva fejét a hátulsó sorokból; folyton hunyorgott, és görcsösen rángatta elcsúfult arcát.
Hat év óta hadilábon állt az öreg Kasulinnal egy darabka elszántott föld miatt. Alekszej minden tavasszal eldöngette az öreget, pedig Matvej Kasulin csak egy nyúlfarknyi földet ragadott

el tőle: ha jól megcélozza az ember, keresztbe-hosszába keresztülköphet rajta.

— Fogd be a pofád, te rángatózós!

— Csak azt sajnálom, hogy messzi vagy; innét nem érlek el, különben lekennék egyet, hogy kicsordulna a piros takony az ódrobul!

— Erriggy mán, te félkezű kacsingatós!

— Ne jarjon a szátok! Ni, hogy összekaptak!

— Menjetek az udvarra, ott összeakaszkodhattok!

— Hagyd, Alekszej, latod: az oreg annyira felmérgesedett, hogy még a kucsmája is mozog a fején.

— Koterbe vélek, akik duhajkodnak!

Az atamán akkorát csapott az asztalra, hogy az csak nyikkant egyet.

— Rögtön hívom az ügyeleteseket! Csend legyen!

— Csutortokón, mihint pirkad, mindenki megy fát vágni!

— Maguk, oregebbek, mit szolnak hozzá?

— Jó! Szerencsét hozzá!

— Isten segedelmével!

— Mostanaban nem nagyon hallgatnak az öregekre...

— Ne felj, hallgatnak! Majd megtaláljuk a módjat! Az én Alekszaskám, amikor a reszét kijelöltem, kis híjan nekem jött, meg akart verni. Mar a mejjemen kaparászott. Radörrentem: „Rogtón jelentem az atamannak meg az öregeknek, ugy megraknak, hogy..." Megjuhaszodott. Ugy letort, mint a dudva, ha elsodorja az árvíz.

— Meg valami... A járási atamántól utasítás jött — az atamán hangja most egészen másképpen csengett. Csavart egyet a fején: az egyenruha állógallérja folyton birizgalta a tokáját, és belevagódott a nyakába. — E hét szombatján a városba menjenek a fiatalok, eskut tenni. Estére legyenek a városhazan!

Pantyelej Prokofjevics az ajtóhoz legkozelebb eső ablaknál állt, naszura mellett. Sánta lábát felhuzta, mint a gém. Miron Grigorjevics szétnyitott bundában ült az ablakpárkányon, és ősz szakállába mosolygott. Rövid, szőkésfehér szempillaján dér bolyhosodott, nagy, barna szemölcsei megteltek vérrel, megszürkültek ebben a kutya hidegben. Körülötte fiatalabb kozákok tolongtak, kacsingattak egymásnak, mosolyogtak, középütt meg Avgyejics, csúfnevén „Hazug", Pantyelej Prokofjevics katonapajtása állt. A soha nem vénülő, örökké pirospozsgás, almaarcú Avgyejics ko-

paszodó, lapos tarkójára tolta ezüst keresztöltéssel kivarrt kék testősüvegét, és rugalmasan hintázott lábaujjain.

Avgyejics valamikor a testőrezredben szolgált. Szinyilinnek vonult be, Hazugnak jött vissza.

A faluból ő került elsőnek a testőrezredbe. Valami furcsa dolog történt ezzel a kozákkal. Legény lett belőle, mint a többiből. Csakhogy már kölyökkorában is hóbortos volt egy kicsit, amikor pedig letelt a szolgálat, egészen megváltozott. Mihelyt hazajött, mindjárt első nap hajmeresztő történeteket kezdett mesélgetni a cári udvarnál viselt szolgálatáról meg különös pétervári kalandjairól. Az ámuló-bámuló hallgatóság eleinte el is hitte; tátotta ugyan a száját, de készpénznek vett minden szót. Nemsoká kiderült, hogy Avgyejics olyan nagyotmondó obsitos, amilyet még nem látott a falu, mióta csak megépítették benne az első házat. Nyiltan kinevették, de ő el se pirult, ha meghazudtolták vad koholmányait (lehet ugyan, hogy el is vörösödött, de nem lehetett látni az örökös pirosság miatt), és hazudott tovább rendületlenül. Vénségére még hóbortosabb lett. Ha sarokba szorították, megsértődött, verekedett, de ha csak hallgatták, nevetgéltek, lobogó lendülettel hazudott, fel sem vette a gúnyos kacagást.

Talpraesett, dolgos kozák volt. Különben mindent értelmesen, sőt néha ravaszul csinált, de amikor az ő testőrszolgálatára fordult a beszéd... akkor mindenki csak összecsapta a kezét, leleguggolt, majd megpukkadt nevettében.

Avgyejics középen állt, előre-hátra himbálózott gacsosra taposott nemezcsizmájában. Végignézett a körülötte tolongó kozákokon, és méltóságosan, dörgő hangon mondta:

— Manapság a kozák: mintha kicserélték volna. Kicsi, hitvány, semmire se való. Kisujjal is eltörhetik a derekát. Na, szóval — mosolygott lenézően, és eltaposott egy vastag köpést. — Vesenszkaja városában láttam egy csomó csontvázat: az volt csak a kozák sereg, biz ám!

— Hol ástad ki őket, Avgyejics? — kérdezte a csupasz szájú Anyikuska, és könyökkel meglökte a szomszédját.

— Cimbora, ne hazudozz, nemsoká itt a szent ünnep.

Pantyelej Prokofjevics horgas orrát ráncolta, és megrántotta a fülbevalóját.

Nem szenvedhette a szószátyár embert.

— Én, testvér, soha világéletemben nem hazudtam — mondotta Avgyejics nyomatékosan, és csodálkozva nézett Anyikus-

kára: az úgy rázkódott a röhögéstől, mintha hideg lelte volna. — Éppen házat építettek a sógoromnak. Szóval akkor láttam a csontvázakat. Hozzáfogtak fundamentumot ásni. Egy nagy sírra bukkantak. Mert valamikor, itt a Donnál, a templom mellett nyilván temető volt!

— Miféle csontvázak voltak azok? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics kelletlenül, és már menni is akart.

— A kezük ekkora, ni — Avgyejics széttárta gereblyenyél karjait — a fejük meg, de bizonyisten nem hazudok — akkora, mint egy nagy bográcsé.

— Inkább azt meséld el, Avgyejics, a fiataloknak, hogy fogtál el egyszer egy zsiványt Szentpétervárott — ajánlotta Grigorjevics; felállt az ablakpárkányról, és összébbhúzta magán a bundát.

— Mi van azon mesélnivaló? — szerénykedett Avgyejics.

— Na, csak mondd el!

— Halljuk!

— Légy olyan jó, Avgyejics!

— Hát az így történt — Avgyejics megköszörülte a torkát, bugyogós nadrágja zsebéből elővette a dohányzacskót. Markába szórt egy csipetnyi dohányt, visszadobott a zacskóba két kigurult rézgarast, és boldog szemmel nézett végig a hallgatóságon. — A börtönből megszökött egy hűvösre tett zsivány. Tűvé tették érte a várost, de nem találták. Már térdig kopott a hatóság lába. Nyoma veszett. Éjszaka hívat az ügyeletes tiszt. Bemegyek hozzá... „Eredj csak, fiam — aszondja — a cár őfelsége szobájába, mert maga a mi felséges uralkodónk akar beszélni veled." Persze megijedtem, de azért bementem. Haptákba vágtam magam, ő meg, a felséges cár, megveregette a vállam, oszt aszongya, hogy: „Na, fiam, Ivan Avgyejics, kereket oldott a birodalom első gonosztevője. Ha a pokol fenekéről is, de teremtsd elő, mert ha nem, hát a szemem elé se kerülj!" — „Igenis, felséges cárom" — mondom. Úgy ám, testvérek, benne voltam a csávában!... A cár istállójából kivezettem a három legkülönb lovat, befogtam, aztán gyerünk, neki a vak világnak! — Avgyejics rágyújtott, megint végignézett hallgatóinak lehajtott fején, aztán nekilelkesedve harsogta az arcát körülburkoló füstfelhőből: — Éjjel-nappal hajtottam, ahogy csak a csikók lába bírta. Harmadnapra utolértem Moszkva alatt. Belöktem az aranyost a kocsiba, aztán rögtön vissza! Éjfélbe értem haza, csupa-merő sárosan, rögtön mentem

a cárhoz. Az a mindenféle-fajta hercegnépség, meg a grófi ajtónállók nem akartak beengedni, de én csak mentem. Úgy biza'! Kopogtatok. „Lehet, felséges cárom? Bemehetek?" — „Ki az?" — kérdi a cár. „Én vagyok — mondom —, Ivan Avgyejics Szinyilin." Na, lett erre nagy hajcihő! Hallom, ahogy a cár kiabálja: „Mareja Fjodorovna, Mareja Fjodorovna! Rögtön kelj fel, gyújtsd meg a szamovárt, megjött Ivan Avgyejics!"

A hátsó sorokban mennydörgés-forma robajjal tört ki a kacagás. Az írnoknak, aki az elbitangolt meg a befogadott jószágok listáját olvasta, torkán akadt a szó annál a mondatnál, hogy „bal lába térdig kese".

Az atamán előrenyújtotta a nyakát, mint a gúnár, és a hahotázó, hullámzó tömeget bámulta.

Avgyejics megrántotta süvegét, és zavartan hunyorogva futtatta szemét egyik kozákról a másikra.

— Várjatok! Csend!

— Ohhahahaha!

— Megpukkadok!

— Hühühühü!

— Avgyejics, te kutyafülű, hahaha!

— „Gyújtsd meg a szamovárt, megjött Avgyejics!" Na, ez mán döfi!

A gyűlés oszladozni kezdett. Lomhán, szakadatlan nyikorogtak a tornác fagyos lépcsőfokai. A községháza előtt letaposott hóban Sztyepan Asztahov birkózott, meg egy magas, gajmóslábú kozák, a hollandi szélmalom gazdája, de csak azért, hogy felmelegedjenek.

— Dobd a hátad mögé azt a molnárt! Rázd ki belőle a korpát! — biztatták Sztyepant a körülöttük ácsorgó kozákok.

— Ne erőlködj, megszakadsz! Nagyon ügyes, odanézz! — tüzeskedett az öreg Kasulin, verébmódra ugrált, és a nagy lelkesedésben észre se vette azt a világos, tiszta csöppet, amely félénken rezgett kékre fagyott orra hegyén.

8

Pantyelej Prokofjevics hazament a gyűlésről. Egyenest a kisházba nyitott, abba a szobába, amelyben az öregasszonnyal laktak. Iljinyicsna mostanában betegeskedett. Vizenyősen puffadt

arcára fáradtság és fájdalom ült. Magasra püfölt pehely derékaljon feküdt, háttal egy függőlegesen mögé állított párnának dűlt. Az ismerősen koppanó léptek felé fordította fejét, régóta arcára véződött szigorral pillantott urára. Tekintete a Prokofjevics száját körülbodrozó és a lehelettől nedves szakállfürtökön, meg a szakállba olvadó, laposra nyomkodott, nyirkos bajuszon állapodott meg. Orracimpája szimatolón mozgott. Az öregről a fagy meg a bunda savanyú szaga áradt. „Máma józan" — gondolta, és elégedetten tette hasára a befejezetlen sarkú harisnyát a kötőtűvel.

— Na, mi lesz avval a favágással?

— Csütörtökre tűzték ki. — Prokofjevics szétsimogatta a bajuszát. — Csütörtök reggelre — mondta még egyszer, és leült az ágy mellé, a ládára. — Na, hogy vagy? Még mindig nem enyhült?

Iljinyicsna arcára árnyékot vetett a zárkózottság fellege.

— Ahogy voltam, nyilallik minden ízem, szaggatja a fájás.

— Megmondtam, te bolond, ne mássz a vízbe ősszel. Ha egyszer tudod, hogy nyavalyás vagy, ne ugrálj! — fortyant fel Pantyelej Prokofjevics, és széles köröket firkált botjával a padlóra. — Kevés asszony van a háznál? A fene enné meg azt a kendert: addig áztattad, míg bele nem betegedtél. Az úristenit ennek a kutyavilágnak!

— A kender se mehet veszendőbe. Asszonyféle meg nem volt más. Griska a feleségével szántott, Petro meg Darja elment valahová.

Az öreg belelehelt összetett tenyerébe, és az ágy fölé hajolt.

— Hogy van Nataska?

Iljinyicsna felélénkült, és szemmel látható izgalommal mondta:

— Nem tudom, mit csináljunk vele. A minap megint kiabált... Kimegyek az udvarra, hát látom: a csűrajtót nyitva hagyta valaki... Na — mondok — megyek, becsukom. Be is mentem. Hát Natalja ott áll a köleshombár mellett. Azt mondom neki: „Mi lelt, aranyom?" Azt mondja: „Fáj a fejem, anyám, valamitől." De az igazat nem lehetett kiszedni belőle.

— Tán beteg?

— Nem. Megkérdeztem... Vagy megrontották szemmel, vagy Griskával történt valami...

— Talán csak nem ahhoz... jár megint...

— Ugyan, apjuk, ejnye, ejnye! — Iljinyicsna riadtan csapta

össze a kezét. — Na meg hát Sztyepan se olyan bárgyú! Nem vettem észre ilyesmit, nem!

Az öreg ott ült egy darabig, aztán kiment. Grigorij a szobájában a halász szerszám horgait reszelgette. Natalja olvasztott disznózsírral kente be őket, és mindegyiket gondosan külön rongyba göngyölte. Pantyelej Prokofjevics elsántikált mellettük, és firtató pillantást vetett Nataljára. A menyecske megsápadt orcáján, mint őszi sárga levelen, halovány pír gyérlett. Szemlátomást lefogyott ebben a hónapban, a szemében valami szánalomra gerjesztő új fény csillogott. Az öreg megállt az ajtóban. „Na, ez szépen gondját viseli a menyecskének!" — gondolta, és még egyszer Nataljának a pad fölé hajló, simára fésült fejére tekintett.

Grigorij az ablaknál állt, végighúzta a reszelőt a horgon. Haja fekete, kócos csimbókokban táncolt a homlokán.

— Hagyd a fenébe! — kiáltott rá az öreg, elvörösödött a hirtelen dührohamtól, és megmarkolta botját.

Grigorij megrezzent, értetlenül emelte szemét apjára.

— Ezt a két hegyet még meg akarom reszelni, apám!

— Hagyd abba, azt mondom! Készülj inkább a favágásra!

— Rögtön!

— A szánon nincs egyetlen pecek sem, ő meg horgot reszel — mondta most már nyugodtabban az öreg, téblábolt még egy darabig az ajtónál (úgy látszik, mondani akart még valamit), aztán kiment. Maradék haragját Petro nyakába zuhintotta.

Grigorij, amint magára vette a ködmönt, hallotta, hogy az apja kiabál az udvaron.

— A jószágot még mindig nem itattad meg! Mit tátod a szád, emerre meg amarra!... Ki túrta széjjel azt a boglyát, amék a kerítés mellett áll? Nem megmondtam, hogy a legszélsőhöz senki se nyúljon hozzá? Felzabáltatjátok, kutyák, a legjobb szénát, csak azt szeretném tudni, mit adtok tavasszal szántáskor enni az ökörnek...

Csütörtökön, két órával napkelte előtt, Iljinyicsna felébresztette Darját.

— Kelj fel, ideje begyújtani!

Darja egy szál pendelyben szaladt a kemencéhez. A sutból gyufát kotort elő, tüzet gyújtott.

— Főzz, de szaporán! — noszogatta feleségét a kócos Petro, rágyújtott, köhécselt.

— Nataskát sajnálják felkölteni, az bezzeg döglik, az orcátlan. Mér épp nekem kell megszakadni a munkában? — dörmögte álmosan, dühösen Darja.

— Eriggy, költsd fel! — tanácsolta Petro.

De Natalja felkelt magától is. Magára kapta a kabátját, kiment a színbe szárított trágyáért.

— Gerjesztőt is hozz! — vezényelt neki az idősebb meny.

— Dunyaskát meg küldd vízért, hallod, Daska? — kiabált rekedten Iljinyicsna. Alig bírt ide-oda totyogni a konyhában.

A konyhában friss komló, hámszíj és az emberi testek meleg szaga érzett. Darja nemezpapucsban csoszogva futkosott, csörömpölt a vasedényekkel. Rózsaszínű inge alatt fürgén rezgett kicsi melle. Könyökig felgyürkőzött. A házasélet nem sárgította meg, nem aszalta össze: magas, karcsú, hajlékony maradt a termete, mint a vörösfűzcsemete törzse: eladó lánynak nézte volna az ember. Ringó léptekkel járt, a válla ütemesen mozgott. Petro kiáltásaira nevetve felelgetett. Pajkos ajkai mögül apró, sűrű fogsorok villogtak.

— Mán az este oda kellett volna tenni egy csomó ganét, a kemencében megszikkadt volna — dünnyögte Iljinyicsna elégedetlenül.

— Elfelejtettem, anyám. Nekünk baj ez — válaszolta a többi helyett is Darja.

Mire megfőztek, kivirradt. Pantyelej Prokofjevics sebtiben reggelizett, meg is égette a száját a híg kásával. A morcos Grigorij lassan rágott; rágóizma kidagadt pofacsontján. Petro azzal szórakozott — az öreg észre se vette —, hogy Dunyaskát bosszantotta. Szegénykének fájt a foga, bekötötte az arcát.

A falun szántalpak csikorogtak végig. A szürke hajnali ködfátyolban lassan cammogtak a Don felé az ökörfogatok. Grigorij meg Petro ment befogni az ökröket. Grigorij mentében tekerte nyakába a puha nyakbavalót: még vőlegény korában kapta menyasszonyától. Nyelte a fagyos, száraz levegőt. Öblös károgással egy varjú szállt el az udvar felett. A fagyos csendben tisztán lehetett hallani a lomhán csapkodó szárnyak suhogását. Petro megfigyelte, merre repül.

— Délnek tart, melegre... — állapította meg.

Az égen vidám kis felhő rózsállott, olyan volt, mint a szűz mosolya. Mögüle a hold vékony, nagyon vékony kis karimája pislákolt. A kéményből oszlopban szállt fel a füst. Ágatlan-bogatlan

nyújtózott az elérhetetlen messzeségbe, az ifjú hold aranyfényűre fent távoli pengéje felé.

Melehovék portájával szemben nem fagyott be a Don. Szélen már beállt a csupa hókupacos, zöldes jég, alatta hízelegve dörgölőzött, bugyborékolt a víz, amit már nem sodort tovább az ár. Messzebb, a közepe táján, a balpart felé, ahol a fekete, szakadékos partból forrásvíz ömlött belé, fenyegetőn, intőn sötétlett egy-egy fehér, havas, csorba karimájú lék. Néhány fekete gombóc merült alá és bukkant fel: a télire itt maradt vadkacsák lubickoltak ott.

A karaván a piacról indult.

Pantyelej Prokofjevics meg se várta fiait, elsőnek indult el az öreg ökrökkel. Petro meg Grigorij kicsit hátrább hajtott utána. A lejtőnél utolérték Anyikuskát. Vadonatúj nyelű fejszéjét könyöke hajlásába szorítva mendegélt az ökrök mellett. Felesége — alacsony növésű, beteges asszonyka — hajtott. Petro már messziről kiabálta nekik:

— Mi az, szomszéd, az asszonyt is magaddal cipeled?

A tréfáskedvű Anyikuska tánclépésben szökdelt oda a szánhoz.

— Cipelem, cipelem, hogy melegítsen.

— Na, az ugyan kevés meleget ád, nagyon ványadt szegényke.

— Zabon tartom, de csak nem hízik.

— A mi fánk egy osztályban van? — kérdezte Grigorij, és leugrott szánjáról.

— Egyben, ha adsz egy kis dohányt.

— Ejnye, Anyikej, amióta a világon vagy, te mindig a máséból élsz.

— Az esik legjobban, amit lop az ember vagy kunyerál — kacagott Anyikuska, és a nevetéstől csupa ránc lett az az asszonyos, pucér arca.

Együtt haladtak tovább. Az erdő, csipkés zúzmarával telhaggatva, maga volt a fagyos, fehér szigorúság. Anyikuska elöl hajtott, meg-megcsapkodta az ostorral az út fölé csüngő gallyakat. A tűhegyes, porhanyós hó fürtökben hullt lefelé, és behintette Anyikuska kendőbe bugyolált feleségét.

— Ne bolondozz, egyen meg a fene! — kiabált az urára, és lerázta a havat.

— Verd a hóba az orrát! — kiáltotta Petro. Igyekezett az ökör hasaalját eltalálni az ostorral, hogy szaporábban kocogjon.

A Vénasszony-tó felé vivő kanyarnál Sztyepan Asztahovba ütköztek. Jármos, kifogott ökröket hajtott a falu felé. Nagy sebbel-

lobbal lépkedett, talpas nemezcsizmája alatt meg-megroppant a hó. Zúzmarás, göndör üstöke, mint valami fehér szőlőgerezd, lógott ki a félrecsapott kucsma alól.

— Mi az, Sztyepan, eltévedtél? — kiabált oda neki Anyikuska, amikor közel értek egymáshoz.

— Tévedt a fene!... Egy ducskónak utódött a szánkatalp. Nagyot reccsent, oszt kettőbe tört. Vissza kell menni. — Sztyepan hozzábiggyesztett még egy-két káromkodást, és hosszú szempillája alól kihívóan pillantott Petróra hunyorgó, kék betyárszemével.

— Otthagytad a szánkát? — kérdezte Anyikuska visszafordulva.

Sztyepan integetett valamit, cserdített egyet az ostorral, megtérítette az útról elcsámborgott ökröket, és hosszú pillantást küldött a szánka megett lépkedő Griska után. Grigorij az első tótól nem messzire észrevette az útközepén hagyott szánkát, amellett meg Akszinyát. Bal kézzel a doni suba alját fogta, úgy nézte a szembe jövő fogatokat.

— Térj az útból, mert elgázollak! Hej, a mindenit, de kár, hogy a más asszonya vagy! — nyerített Anyikuska.

Akszinya mosolyogva állt félre, leült az oldalt dűlt talpatlan szánra.

— Ott ül a magadé melletted.

— Belém ragódzott, mint a bojtorján a disznó farkába, máskülönben magammal vinnélek.

— Köszönöm.

Amikor odaértek Akszinyához, Petro lopva visszasandított Grigorijra, aki leghátul hajtott. Az csak ment, és izgatottan mosolygott. Nyugtalanság és várakozás csillogott át minden mozdulatán.

— Hogy s mint, szomszédasszony? — köszönt neki Petro, és megbillentette a kalapja karimáját.

— Hálistennek, jól!

— Eltört, vagy mi?

— Eltört — felelte Akszinya vontatottan, de nem is nézett Petróra, hanem felállt, megfordult, és a közeledő Grigorijhoz fordult:

— Grigorij Pantyelevics, mondanom kell magának valamit.

Grigorij az asszonyhoz fordult, és odaszólt Petrónak, aki már tovább haladt:

— Ügyelj az én ökrömre is!

— Nono — mondta Petro trágár mosollyal, és szájába vette a dohányfüsttől kesernyés bajuszát.

Némán álltak egymással szemben Akszinya izgatottan nézett szét, aztán Grigorijra siklott nedves fekete szeme. Szégyen és öröm égette arcát, szikkasztotta ajkait. Rövid, sűrű sóhaj tört fel belőle.

Anyikuska és Pjotr szánkája eltűnt a barna tölgycserje mögött. Grigorij farkasszemet nézett Akszinyával. Észrevette, hogy Akszinya szemében kétségbeesett, buja tűz lobbant fel.

— No, Grisa, akárhogy is akarom, nélküled nem tudok élni — mondta keményen, és erősen összeszorította az ajkát.

Feleletet várt.

Grigorij hallgatott. A csend vasabroncsa keményen szorította az erdőt. Az üveges üresség élesen csengett a fülében. Szántalpak dörzsölte fényes út, szürke cafatokban lógó égbolt, néma, halálos álomba süppedt erdő... Egy varjú hirtelen, közeli, vijjogó károgása szinte felébresztette Grigorijt a rövid kábulatból. Felkapta fejét, és látta, amint a kékesfekete tollú madár, csüdjét maga alá húzva, nesztelen röptében búcsút integet szárnyával. Grigorij maga se hitte, hogy ezt fogja mondani:

— Meleg lesz. Meleg tájra repül. — Aztán megrezzent, és rekedten elnevette magát... — No... — Mélyen lesütött mámoros szemével lopva végigsimogatta, aztán hirtelen magához rántotta Akszinyát.

9

Este a kancsal Lukeskánál, Stockman szobájában, különféle emberek gyűltek össze: a malomból Filkó, vállára vetett olajos ujjasban: a tréfacsináló Davidka, aki már három hónapja munkátlan lődörgött; Ivan Alekszejevics Kotljarov, a gépész; néha bekukkantott Filka, a csizmadia is. Állandó vendég volt Miska Kosevoj, fiatal kozák, aki még a tényleges szolgálatot sem töltötte ki.

Eleinte szenvedélyesen durákoztak, aztán Stockman valahogy észrevétlenül elébük csempészett egy Nyekraszov-füzetet. Hangosan olvasgatták, megtetszett. Áttértek Nyikityinre. Karácsony körül pedig azt ajánlotta Stockman, hogy olvassanak el egy mocskos külsejű, viharvert füzetet. Kosevoj, aki valamikor egyházközségi iskolát járt, és jól olvasott fennhangon, megvetően nézegette a zsíros füzetecskét:

— Ezt fel kéne vágni laskának. Nagyon zsíros...

Hrisztonya harsány hahotára fakadt. Vakítóan villogtatta mo-

solyát Davidka is, de Stockman megvárta, míg elül az általános kacagás is, és nyugodtan mondta:

— Olvasd csak, Misa! A kozákokról szól. Érdekes.

Kosevoj az asztal fölé lógatta aranyszőke üstökét, és tagoltan olvasta:

— A doni kozákság rövid története. — Végignézett mindnyájukon, és várakozóan hunyorgott.

— Olvasd! — parancsolta Ivan Alekszejevics.

Három este olvasták. Olvastak Pugacsovról, a szabad életről, Sztyenyka Razinról meg Kondratyij Bulavinról.

Eljutottak egészen a mai időkig. A névtelen szerző kézzelfoghatóan és maróan gúnyolta ki a kozákok szegényes életét, a törvényeket. a hatóságokat, a cári uralmat, magát a kozákságot, amely a trón védelmezőjének szegődött a cárok mellé. Nagy izgalom támadt. Vita támadt. Elbődült Hrisztonya is. A mestergerendát verte a fejével. Stockman az ajtónál ült, gyűrűs csontszipkából eregette a füstöt, és csak a szemével nevetett.

— Helyes! Igaza van! — bömbölte Hrisztonya.

— Nem magunk vagyunk a hibások. Rákényszerítették a kozákokat erre a gyalázatra. — Kosevoj csodálkozva tárta szét a kezét, és összeráncolta szép arcát; barna szeme elkomorodott.

Tömzsi volt: vállban, csípőben egyformán széles, úgyhogy négyszögletesnek látszott; a vaskemény törzsön téglavörös, tömött nyak ült. Ezen a nyakon különösen hatott a szép kis fej, a nőies körvonalú, tompafényű arccal, makrancos kis szájjal, a göndör haj aranyszőke csimbókja alatt azzal a sötét szempárral. Ivan Alekszejevics gépész — magas, izmos kozák — elkeseredetten vitatkozott. A kozák hagyományok mélyen beszívódtak csontos testének minden porcikájába: húsává-vérévé váltak. Síkraszállt a kozákok mellett, nekirontott Hrisztonyának. Csak úgy villogott kidülledő kerek szeme.

— Hrisztan, te egészen elmuzsikusodtál. Ne vitatkozz, minek... A kozák vér csak annyi benned, mint egy nyomorult csepp egy vederben... Valami voronyezsi tojáskereskedővel szűrte össze a levet az anyád.

— Bolond vagy!... Bolond vagy, testvér! — bömbölte Hrisztonya. — Én az igazságot védem!

— Én nem szolgáltam testőrezredben — gúnyolódott Ivan Alekszejevics — mert a testőrezredben vagy öregapók vannak vagy hülyék...

— Na, azért a csapatnál is akadnak garmadával.

— Fogd be a szád, muzsik!

— No, tán a muzsik nem ember?

— Az csak muzsik, háncsból csinálták, rőzséből fonták!

— Amikor Pétervárott szolgáltam, testvér, sok mindenfélét láttam. Egyszer egy ilyen eset történt: a cári palotát őriztük, a termekben is állt őrség, meg kint is. Odakint a fal mentén lóháton jöttek-mentek, kettő oda, kettő vissza. Amikor megfordultak, megkérdezték egymástól: „Minden csendes? Nincs semmiféle zendülés?" — „Nem, nincs semmi." — Avval megint ment mindegyik a maga útján, mert nem lehetett megállni beszélgetni. Jól megválogatták ám az embereket: két-két embert állítottak az ajtóba is, de úgy megrostálták, hogy egyik szakasztott olyan legyen, mint a másik. Fekete mellett fekete áll, szőke mellett szőke. Nemcsak a hajuknak, hanem az egész pofájuknak egyformának kellett lenni. E miatt a hülyeség miatt még nekem is befestette egyszer a borbély a szakállamat. Nyikifor Mescserjakovval kellett párban állnom. Tyepikinszkajai kozák volt, századunkbeli. A fene enné meg... még annak volt csak furcsa színe: piros volt, mint a pejló. A nyavalya törte volna ki, mintha láng kapott volna a halántékába. Kerestek-kutattak, de az egész században sem találtak olyan színűt. Azt mondja nekem Barkin hadnagy: „Eredj a borbélyhoz, rögtön pingálja veresre a szakállad meg a bajuszod." Elmentem. Befestették... Ahogy a tükörbe nézek, hát majd megszakadt a szívem bánatomban! Mert nagy bánat is az ilyesmi: markomba veszem a szakállam, oszt majd megéget...

— Hé, hé, Jemeljan, hova a fenébe csámborogsz?! Miről akarsz beszélni tulajdonképpen?

— A népről, no!

— Hát akkor arról beszélj, a szakálladra senki sem kíváncsi!

— No szóval: egyszer úgy esett sorja, hogy őrségre kellett menni. Lovagolunk a cimborámmal, egyszer csak egy csapat diák fordul ki a sarok mögül. De rengetegen voltak ám! Ahogy megláttak, elkezdtek üvöltözni: „Ha-a-a-a-a-a!" Aztán megint: „Ha-a-a-a!" Fel se ocsúdhattunk, máris körülfogtak bennünket. „Minek lovagoltok itt, kozákok?" Azt mondom: „Őrt állunk, a kantárszárat meg ereszd el, ne nyúlj hozzá!" — Már kapok is a kardomhoz! Az meg ezt feleli rá: „Ne pattogj, földi, én magam is kamenszkajai születésű kozák vagyok, de itt tanulok, itt járok az uvi... uvinerzitásra", vagy mi a nyavalyára. Mi tovább lovagol-

tunk, de az egyik diák, egy nagyorrú, elővett a bukszájából egy tízrubelest, oszt azt mondja: „Igyátok meg, kozákok, megboldogult apám egészségére!" Ideadta a tízest, kivett a tárcájából egy fényképet. „Na, itt van az apám képe — azt mondja — tedd el emlékbe." Mi el is vettük. Restelltük volna el nem fogadni. A diákok meg elmentek. Megint röhögtek: hahaha! A Nyevszkij Proszpekt felé kanyarodtak. A palota hátsó kapuján kiszalad a hadnagy, egy rajjal nyargalt oda hozzánk. „Mi volt ez?" — kérdi, ahogy odaértek. Mondom: „Körülfogtak a diákok, beszédbe elegyedtek, mi meg a szabályzat szerint karddal akartuk elintézni őket, aztán, mikor eltakarodtak tőlünk, tovább lovagoltunk." Mikor felváltottak bennünket, azt mondom az őrmesternek: „No, Lukics, hát mi tíz kemény rubelt kerestünk, el kell inni ennek a vénembernek lelkiüdvösségére" — avval megmutatjuk neki a fényképet. Az őrmester estefelé hozta a vodkát. Két álló napig mulattunk. De aztán kisült ám a turpisság, mer' az a diák az apja helyett valami fő bajkeverő képét adta ide, aki német eredetű. Pedig én szentül elhittem neki, amit mondott; emlékül az ágyam fölé akasztottam a képet. Őszes szakálla volt az öregnek a képen. Olyan takaros embernek látszott, de amikor a hadnagy észrevette azt a fényképet, rögtön vallatóra fogott: „Hunnét vetted azt a képet, te emilyen meg amolyan?" — Így és így volt — elmondtam neki. Erre nekem esett... ahol csak érte: arcomon meg egyebütt, mint a záporeső... „Tudod — ordította —, hogy ez az ő atamánjuk, Karla..." — Meg is mondta a teljes nevét... Ejnye, hogy is hitták csak, nem jut eszembe!

— Karl Marx? — segített Stockman, és széles mosolyra húzódott a szája.

— Az a! Karla Marksz... — derült fel Hrisztonya arca. — Nahát, az a diák jól becsapott bennünket. Pedig néha Alekszej cárevics is be-beszaladt hozzánk az őrszobába a nevelőivel. Azok is megláthatták volna. Thű, mi lett volna abból?!

— Mégis mindig a muzsikokat magasztalod. És hogy lóvátettek! — nevetett Ivan Alekszejevics.

— De azért a tízrubelest elittuk. Ha a szakállas Karla egészségére is, de elittuk.

— Őrá inni is kell! — mosolyodott el Stockman, és a rágott csontszipka gyűrűjét babrálta.

— Mi jót tett hát? — kérdezte Kosevoj.

— Majd máskor elmondom, ma már későre jár az idő. — Stock-

man csattantott egyet a tenyerével, kiveregette a szipkából a kialudt cigarettacsutkát.

A kancsi Lukeska kamrájában, hosszas rostálás, válogatás után, tíz kozákból álló mag tömörült össze. Stockman, a bolsevik párt küldötte, maga köré gyűjtötte azokat, akik hivatva voltak megdönteni a régit. Makacsul tört előre célja felé, amit csak ő ismert. Kikezdte a kozákok együgyű fogalmait, szokásait, rágta, mint a szú a fát. Undort és gyűlöletet csepegtetett beléjük a fennálló rendszer ellen. Eleinte a bizalmatlanság hideg acélfalába ütközött, de nem tágított, azon is keresztülrágta magát...

10

A meredek, homokos balparton, közvetlen a Don mellett fekszik Vesenszkaja, a legrégibb felsődoni kozák település. Tulajdonképpen a Nagy Péter alatt lerombolt Csigonaki épült ide, s a Vesenszkaja nevet kapta. Valamikor fontos állomás volt a voronyezs—azovi nagy víziúton.

A faluval szemben, mint a tatár íj íve, kanyargott a Don. Jobbra fordul, de aztán Bazki falunál megint fenségesen kiegyenesedik, elhömpölygeti kékesbe csillanó zöld vizét a jobbparti krétahegyek, az odaát egymást érő falvak meg a balparton gyéren ácsorgó községek mellett; hömpölygeti a tengerig: a kék Azovi-tengerig. Uszty—Hopjorszkajával átellenben összeölelkezik a Hopjorral, Uszty—Medvegyicával szemben meg a Medvegyicával, lentebb még bővebb az árja; egymás mellett nézegették benne magukat a népes, buja, tarka falvak, városok.

Vesenszkaja sárga homokturzáson épült. Bús város, nincs kertje. A téren öreg templom áll. Az idő szürke patinával vonta be. Hat utcája a Donnal párhuzamosan vonul, folyás iránt. Ott, ahol a Don a községtől Bazki felé kanyarodik, egy mellékág nyúlik a nyárfacserjék közé, s tóvá szélesül. Akkora, mint nyári apálykor a Don. A tó végénél van a falu széle is. Az aranysárga tövisbozóttal benőtt kisebb téren egy másik templom emelkedik. Zöldek a kupolái, zöld a teteje, mintha utánozni akarná a tó túlsó partján nőtt topolyák zöld koronáját.

Északon, a kertek alatt, sáfrányos fövénytenger, csenevész fenyőültetvény, a vörösagyagos földtől rózsaszínűre festett tavak és tócsák. A homoközönben, a messze nyúló szemcsés sivatagban

egy-egy falu, liget meg a vörösfenyő gyér sörtéje sötétlik, mint sziget az óceánban.

A régi templommal szemben minden faluból, városból összesereglett fiatal kozákok félezres tömege feketéllett a téren, ezen a decemberi vasárnapon. A templomban már a nagymise vége felé jártak, éppen a „Méltó és igazságos imádni az Atyát..." kezdetű énekre zendítettek rá. Az öreg őrmester, daliás vén kozák, aki a továbbszolgálók sávját viselte, sorakozót vezényelt. A barnás tömeg szétlöttyent; két hosszú, egyenetlen oszlopba sorakozott. Előttük káplárok rohantak fel s alá, egyengették a hepehupás, bebetüremkedő oszlopokat.

— Igazodás! — vezényelte elnyújtva az őrmester, aztán határozatlan kézmozdulattal tette hozzá: — Négy sorba!

A templomkertbe belépett az atamán. Egyenruha, vadonatúj tiszti köpeny volt rajta; pengő sarkantyúval, peckesen lépkedett. Mögötte a sorozóbiztos. Grigorij Melehov Mityka Korsunov mellett állt. Halkan csevegtek:

— Szorít a csizma. Nem bírom tovább.

— Csak bírjad, akkor bíró lesz belőled.

— Mingyán visznek esküt tenni!

Az egyik őrmester, mintha Mitykát akarná igazolni, hátrált néhány lépést, aztán hirtelen sarkon fordult.

— Jobbra át!

„Kopp, kopp!" — vágta ki keményen a jobbra át-ot ötszáz csizmás láb.

— Jobbra kanyarodva, in-dulj!

Az oszlop szorosan súrlódott be a templomkert kitárt kapuján. Egymás után kapkodták le fejükről a kucsmát. A templom egészen a kupoláig megtelt csizmakopogással.

Grigorij csak állt, oda se ügyelt az eskü szövegére, amit a pap olvasott előttük. Mityka arcát nézegette. Az savanyú pofát vágott, és kínjában nem győzte váltogatni a csizma béklyóba szorult lábát. Grigorij esküre tartott keze elzsibbadt, agyában egymást kergették a zavaros, kósza gondolatok. Odalépett a kereszt elé, de míg a sok szájtól nyálas ezüstöt csókolta, akkor is Akszinyára gondolt, meg a feleségére. Mint cikázó villám lobbanása, hasított át gondolatain egy rövid emlék: erdő, barna fatörzsek dús, fehér színben, mint a parádés, ezüstös lószerszám; Akszinya fekete szeme nedvesen, forrón csillog a bolyhos gyapjúkendő alól...

Kivonultak a térre. Megint sorakoztatták őket. Az őrmester rákezdett a szónoklatra:

— Most már nem gyerekek vagytok, hanem kozákok! Esküt tettetek, tudnotok kell, mihez tartsátok magatokat... Most hát kozákok lettetek. Úgy vigyázzatok a becsületetekre, mint a szemetek világára. Apátoknak, anyátoknak szót fogadjatok, és így tovább... Amíg gyerekek voltatok, eleget bolondoztatok, biztosan az úton is egymás üstökét cibáltátok, de ezentúl a további szolgálatra kell gondolnotok. Lám, egy rövid esztendő múlva be kell vonulnotok ténylegesre. — Az őrmester, felhúzva a pompás nyúlszőrkesztyűt, így fejezte be: — Szüleiteknek most már gondoskodni kell a felszerelésről is. Jó katonalóra kell szert tenni, és egyáltalában hát... Most pedig isten áldjon, legények, mars haza!

Grigorij meg Mityka megvárta a hídnál a falubeli legényeket, és együtt indultak útnak. A Don mentén haladtak. Bazki falva felett kéményfüst foszladozott, a harangszó finoman olvadt szét a levegőben. Mityka kitört, bütykös karóra támaszkodva, a többiek mögött bicegett.

— Vesd le! — tanácsolta az egyik.

— Megfagy a lábam! — habozott Mityka, de megállt.

— Majd botosban jössz tovább!

Mityka leült a hóra, nagy erőlködve lehúzta a csizmát. Csizmátlan lábán bicegve ment tovább. Az út ropogós havába élesen préselődött be a vastag kötött harisnya nyoma.

— Merre megyünk? — kérdezte az alacsony, kócos Alekszej Besnyak.

— A Don mentén — felelte Grigorij mindnyájuk helyett.

Beszélgetve mendegéltek, le-lelökték egymást az útról. Összebeszéltek, egyiket a másik után buktatták a hóba, és csapatosan rárohanva dögönyözték. Mityka vett észre elsőnek egy farkast Bazki és Gromovszk falva közt. Éppen akkor inalt át a Donon.

— Fiúk, ordas, odanézzetek!... Tyű!

— Hallali-i-i! Hallaliii!

— Ujujujj!

A farkas lusta vágtában szaladt még néhány ölet, és a túlsó parttól nem messzire, oldalt fordulva megállt.

— Ugrassuk meg!

— Na!

— Takarodj innét, csikasz!

— Te, Mitrij, ez biztosan téged bámul, hogy harisnyában jársz.

— Nézd csak, oldalt állt, mert a farkasőrv nem engedi hátrafordítani a fejét.

— Nem tudja fordítani a nyakát.

— Nini, már megy a fenébe!

Az ordas vadállat úgy állt ott, mintha terméskőből faragták volna. A farka mereven nyúlt hátra, mint a bot. Aztán sebesen oldalt szökkent, és a partot szegélyező fűzfák felé ügetett.

Alkonyodott, mire hazagyalogoltak. Grigorij a síkos jégen lecsúszkált a maguk utcájába, felkapaszkodott a verécéig. Az udvaron ottfelejtett szánkó állt. A sövény mellé púpozott rőzsecsomo közt verebek csiripoltak. A szél lakott hajlék, égett korom és a hodály párás szagát hajtotta feléje.

A lépcsőn felfelé menet bekukkantott az ablakon.

A konyhát bágyadtan hintette be a függőlámpa sárga világa. Az ablakmélyedésnél Petro állt, háttal kifelé. Grigorij leseperte a csizmáról a havat egy nyírseprűvel, és nagy párafelhőben lépett a konyhába.

— Na, megjöttem. Hogy s mint?

— De hamar hazajöttél. Biztosan átfáztál! — mondta Petro gyorsan, kapkodva.

Pantyelej Prokofjevics lehorgasztott fejjel, térdére könyökölve ült. Darja a guzsaly zümmögő kerekét hajtotta lábbal. Natalja az asztalnál állt, háttal Grigorijnak, meg se fordult. Grigorij végigfuttatta pillantását az egész konyhán. Végül is Petrón állt meg a szeme. Bátyja nyugtalanul várakozó arcáról azt olvasta le: történt valami:

— Na, felesküdtél?

— Öhöm.

Grigorij lassan vetkezett, hogy időt nyerjen. Fejben sorravett minden elképzelhető esetet, ami csak oka lehet ennek a nagy csendnek meg a hűvös fogadtatásnak.

A szobából kijött Iljinyicsna. Az ő arcán is némi zavar bélyege látszott.

„Natalja" — villant fel hirtelen Grigorij fejében a gondolat, amikor apja mellé ült a padra.

— Készíts neki vacsorát — fordult Iljinyicsna Darjához, és szemével Grigorijra intett.

Darja abbahagyta a fonódalt, odament a kemencéhez, utolérhetetlen bájjal ringatta vállát és egész karcsú, lányos termetét. A

konyhában síri csend lett megint. Az alacsony, falba rakott kályha mellett nagy szuszogva melegedett a minap ellett gödölye az anyjával.

Grigorij a káposztalevest hörpölve néha-néha Nataljára nézett, de nem látta az arcát: a menyecske oldalt ült, mélyen a kötőtű fölé hajtotta a fejét. Pantyelej Prokofjevics volt az első, aki nem bírta az általános némaságot. Recsegőn, mesterkélten köhécselt, aztán megszólalt:

— Natalja el akar menni.

Grigorij egy kenyérgalacsinnal a morzsákat szedegette, és hallgatott.

— Miért? — kérdezte az apja. Alsóajka észrevehetően remegett (első jele a kitörni készülő dührohamnak).

— Nem tudom, miért. — Grigorij összehúzta a szemét, eltolta a tányért, és keresztet vetve felállt.

— De én tudom! — emelte fel hangját az apja.

— Ne kiabálj, csak ne kiabálj! — avatkozott a vitába Iljinyicsna.

— Én tudom, hogy miért!

— Akkor is kár olyan nagy zajt csapni miatta. — Petro az ablaktól a szoba közepére indult. — Az ilyesmi szeretet dolga: ha akar, itt marad, ha nem akar, isten áldja.

— Én nem Natalját okolom ám! Ha szégyen, gyalázat is, ha vétek is Isten ellen, de nem őt okolom, mert nem ő a hibás, hanem ezt a gaz kutyát... — Pantyelej Prokofjevics a kemencének dűlő Grigorijra mutatott.

— Ki ellen vétettem én?

— Nem tudod? Nem tudod, bitang?

— Nem tudom.

Pantyelej Prokofjevics olyan hevesen pattant fel, hogy még a lócát is felborította, és szorosan Grigorij elé lépett. Natalja elejtette a harisnyát, és nagyot pendült a kezéből kipattanó kötőtű. A csörrenésre leugrott a kemencéről a kismacska. Oldalt hajtotta a fejét, és begörbített kis mancsával addig pofozta a gombolyagot, míg a ládáig nem görgette.

— Jegyezd meg, mit mondok — kezdte az öreg higgadtabban, tagoltan — ha nem akarsz Nataskával élni, eredj a házam tájáról, amerre látsz! Csak annyit mondok! Eredj, amerre látsz! — ismételte most már szokott nyugodt hangján, és arrább lépett, hogy felállítsa a padot.

Dunyaska az ágyon ült; nagy, ijedt, kerek szemmel bámulta, mi történik.

— Nem azért mondom, apám, hogy megharagítsam — Grigorij hangja tompán rezgett — de én nem akartam elvenni, maga házasított meg. Én bizony nem nagyon epedek utána. Ha úgy akarja, hát menjen az apjához.

— Te meg innét takarodj.

— Megyek is.

— Eredj is a pokol fenekére!

— Megyek, megyek, nem kell engem nógatni! — Grigorij ujjánál fogva lerántotta az ágyra lökött ködmönt, tágra fújt cimpája ugyanúgy remegett fortyogó dühében, akár az apjáé.

Egy vér folyt bennük, török keverékkel fűszerezett sűrű kozák vér. Csudálatosan hasonlítottak egymáshoz ebben a pillanatban.

— Hová mégy, fiam? — jajdult fel Iljinyicsna, megragadta Grigorij karját, de a fiú erővel félrelökte anyját, és röptében kapta el az ágyról leesett kucsmáját.

— Hadd menjen a bitang kutya! Hadd menjen az átkozott! Csak eredj, eredj, ne is lássalak többet! — mennydörgött az öreg, és sarkig kivágta az ajtót.

Grigorij kiugrott a pitvarba. Natalja hangosan sírva fakadt. Ez volt az utolsó hang, amelyet Grigorij hallott a házban.

Fagyos éjszaka borult a falura. A fekete égből kristályos, nyomtartó hó hullott. A Donon mennydörgésszerű robajjal riant a jég. Mintha ágyút sütöttek volna el. Grigorij lihegve futott ki az utcára. A falu túlsó végén száz hangon ugattak a kutyák. Sötéten ködlött az este. Csak itt-ott ütött rajta rést egy-két sárga lámpavilág.

Grigorij céltalan ment az utcán. Sztyepanék ablakán gyémántosan csillant meg a feketeség.

— Grisa! — repült utána Natalja fájdalmas kiáltása.

„Dögölj meg, utálatos!" — Grigorij fogát csikorgatva szaporázta a lépést.

— Grisa, gyere vissza!

Grigorij az első mellékutcába irányította botorkáló lépteit, és utoljára hallotta a távolba fúló keserves kiáltást:

— Grisenyka szívem!

Gyorsan átvágott a téren. A keresztútnál megállt. Sorravette az ismerős legényeket, kinél lehetne meghálni ma éjjel.

Mihail Kosevojt szemelte ki. A falu legszélén, a hegy tövében lakott. Anyja, húga meg maga Mihail: ez volt az egész család. Bement az udvarba, kocogtatott a vályogház apró ablakán.

— Ki az?

— Itthon van Mihail?

— Itthon. De ki az?

— Én vagyok: Grigorij Melehov.

Néhány perc múlva ajtót nyitott az első édesded álomból serkent Mihail.

— Te vagy az, Grisa?

— Én.

— Hol jársz itt ilyen öreg éjszaka?

— Eressz be, odabent megtudod.

Grigorij a pitvarban könyökön ragadta Mihailt. Dühös volt magára, hogy nem találja a kellő szavakat.

— Itt hálnék — súgta. — Összevesztem a famíliával... Elférnék?... Megalszom én akárhol.

— Hely, az akad, gyere be. De miért kaptatok hajba?

— Majd... később... Merre nyílik itt az ajtó. Nem látom.

Grigorijnak a padon vetettek ágyat. Lefeküdt, feje búbjáig a ködmönbe burkolózott, hogy ne hallja Mihail anyjának a suttogását, aki egy ágyon hált a lányával.

„Mit csinálnak otthon? Hazamegy Nataska vagy sem? Annyi bizonyos, hogy most új élet nyílik előttem. Hová forduljak, mihez fogjak? — Aztán hirtelen megtalálta a választ. — Holnap elhívatom Akszinyát, elmegyünk vele a Kubán mellé, csak minél messzebb innét... messzire, messzire..."

Grigorij behunyt szeme előtt hepehupás puszták, szívének idegen, soha nem látott falvak, községek siklottak el. A dombok gerincén, a szürke poros utakon túl mesés, barátságos kék ország, meg ráadásul Akszinya buja színű, kései, viharos szerelme várja.

A holnapi ismeretlen élet izgalmában aludt el. Elszunnyadta előtt hiába próbált emlékezetébe idézni valamit, ami úgy nyomta a lelkét, és amit nem lehet megragadni. Félálmában simán, könnyedén siklottak gondolatai, mint a bárka, ha árral úszik, de hirtelen beleütköztek valamibe, mintha zátonyra futottak volna. Rosszul érezte magát, zűrzavar lett úrrá rajta. Tépelődött, kétségek közt hánykolódott. „Mi az? Micsoda akadály?"

Reggel, amikor felserkent, eszébe jutott: „A katonaság! Hová is

mehetnék Akszinyával? Tavasszal tábor, ősszel meg a tényleges következik... Ez a, ez hát a bökkenő!"

Megfröstökölt, kihívta Mihailt a pitvarba.

— Eredj el, Misa, Asztahovékhoz. Azt izenem Akszinyának: alkonyatkor jöjjön a szélmalomhoz.

— Hát Sztyepan? — rökönyödöit meg Mihail.

— Tanálj ki valamit, mintha dolgod volna véle.

— No jó. Mingyárt megyek.

— Eredj el. Mondjad, hogy okvetlen eljöjjön.

— Jó, jó!

Este ott ült a szélmalom tövében, kabátja ujjába fújta a füstöt. A szélmalom mögött, a szárazon zörgő tengeriszárak közt, csukladozva rítt a szél. A kikötött vitorlákon tépett vászon fityegett. Grigorijnak úgy rémlett, mintha nagy madár kóvályogna, csapkodna szárnyával felette, de sehogy sem tudna elrepülni. Akszinya nem jött. Nyugaton halványlilás aranylepelben feküdt az alkonyat, keletről egyre erősebben, sebesebben fútt a szél, és nyomult előre a sötétség, igyekezett elgördíteni a fűzfagallyak közt rekedt holdat. Mint óriáshulla, szederjesen, kék daganatokkal borítva sötétlett az ég a szélmalom felett. A falu fölött még ott szöszmötölt a dolgos nap lármájának néhány foszlánya.

Grigorij egymás után három cigarettát szívott el, a letaposott hóba tiporta az utolsó csutkát is, és dühösen, búsan nézett hátra. A szélmalomtól a faluig kígyózó ösvény fekete volt, mint a kátrány. A faluból egy lélek se jött errefelé. Felállt. Nagyot nyújtózott, hogy beleroppant a válla, aztán elindult a lámpavilág felé, amely hívogatóan kacsintott rá Mihailék ablakából. Foga közt fütyörészve lépkedett az udvar felé, amikor hirtelen majdnem összekoppant a feje Akszinyáéval. Az asszony vagy szaladt, vagy nagyon sebesen szedhette a lábát, mert lihegett. Friss, hideg szája a szél szagát meg valami távoli, megfoghatatlan, üde réti szénaillatot lehelt.

— Nem győztelek mán várni, azt hittem, nem is jössz.

— Alig tudtam Sztyepant eltuszkolni hazulról...

— Összefagytam miattad, te boszorkány!

— Forró vagyok, megmelegítelek. — Szétnyitotta a doni suba két csüngő szárnyát, és Grigorij köré fonódott, mint a komló a tölgyre.

— Miért hívtál?

— Várj, vedd el a kezed... Jön valaki.

— Összevesztél a családdal, mi?

— Faképnél hagytam őket. Egy napja, hogy Mitykánál lakok... Úgy élek, mint az elbitangolt kutya.

— Most mit fogsz csinálni? — Akszinya elvette Grigorijt ölelő karjait, és fázósan hajtotta be a suba szárnyát. — Gyere arrább, menjünk a kerítéshez. Mit ácsorgunk itt az út közepén?

Arrább mentek. Grigorij széttúrt egy hókupacot, és nekivetette a hátát a recsegő, fagyos kerítésnek.

— Nem tudod: hazament Natalja az apjáékhoz?

— Nem tudom... Biztosan hazamegy. Különben milyen lesz ott az élete?

Grigorij a kabátja ujjába dugta Akszinya elgémberedett kezét, megszorította az asszony karcsú ujjait, és azt kérdezte:

— Na, most mitévők legyünk?

— Én nem tudom, szívem. Én azt csinálom, amit te.

— Otthagyod Sztyepant?

— Egy könnyet se ejtek érte! Akár rögtön.

— Valahová beszegődünk mind a ketten, oszt' együtt élünk.

— Veled megyek, Grisa... Mindegy, hova, csak veled legyek...

Egymást melengetve álldogáltak a kerítésnél. Grigorij nem akart még menni, arccal a szélnek fordulva állt, fel sem emelte behunyt szemét. Akszinya Grigorij hóna alá fúrta a fejét, ajkán Grigorij szeme elől is titkolt és a megvalósult álom örömétől duzzadó, boldog mosoly reszketett.

— Holnap megyek Mohovékhoz. Hátha sikerül munkát kapni nála — mondta Grigorij, és feljebb, a csuklónál fogta meg az ujjai közt megizzadt asszonykezet.

Akszinya hallgatott. Nem emelte fel a fejét. Az iménti mosolyt mintha lefújta volna arcáról a szél. Tágra meresztett szemében űzött vadként futkosott a bánat és a félelem. „Megmondjam, ne mondjam?" — töprengett, mert eszébe jutott, hogy állapotos. „Meg kell mondani" — szánta rá magát, de rögtön elkergette ezt a szörnyű gondolatot, és összeborzongott ijedtében. Asszonyi ösztönével megsejtette, hogy ennek még nem jött el az ideje; tudta, hogy akkor mindörökre elveszti Grigorijt. És mivel maga se tudta, melyiküktől fogadta méhébe a szíve alatt fészkelődő magzatját, most ravaszságból nem szólt egy szót sem.

— Mi borzongat? Fázol? — kérdezte Grigorij, és betakarta ködmöne szárnyával.

— Hát egy kicsikét... Menni kell mán, Grisa. Mindjárt hazamegy Sztyepan, tűvé teszi a házat, és sehol sem lel.

— Hová ment?

— Alig tudtam elküldeni Anyikejhez kártyázni.

Elváltak. Grigorij ajkán ott maradt Akszinya szájának izgató illata, s hol a téli szél, hol a májusi eső áztatta réti széna távoli, megfoghatatlan szagát juttatta eszébe.

Akszinya befordult a mellékutcába. Le-lehajolva majdnem szaladt. Valakinek a kútjánál, ahol a jószág feldagasztotta az őszi sarat, ügyetlenül lépett, megcsúszott a keményre fagyott rögön, és a kerítés karójába fogózott. A hasán metsző fájdalom nyilallott keresztül. Aztán elcsitult a fájás, de oldalt dühöset, erőset rúgott benne valami többször is egymás után, ahogy izgett-mozgott a hasában.

11

Másnap Grigorij a Mohov-ház felé vette az útját. Szergej Platonovics éppen visszajött az üzletből teázni. Atyopinnal ült a tölgyfaszínű tapétával bélelt ebédlőben, és bordóvörös, erős teát szürcsölgetett.

— Magához jöttem. Szergej Platonovics.

— Á, Pantyelej Melehov fia, nem igaz?

— Azé.

— Mit akarsz?

— Szeretném megkérdezni, nem fogadna-e meg cselédnek.

Ajtó nyikordult. Grigorij arra fordította a fejét. A belső teremből, négyrét hajtott újsággal, zöld zubbonyos fiatal tiszt lépett ki, hadnagyi pántokkal a vállán. Grigorij megismerte: ez volt az, akit tavaly Mityka Korsunov egy pusztai lóversenyen lepipált.

Szergej Platonovics széket tolt a tiszt elé.

— Mi az? Tán tönkrement apád, hogy cselédnek küldi a fiát?

— Nem, csak nem lakok vélek.

— Otthagytad apádékat?

— Ott.

— Szívesen felvennélek, ismerem a családodat: dolgos nép — csak az a baj, hogy nálam nincs hely.

— Miről van szó? — kérdezte a hadnagy, leült az asztal mellé, és szemügyre vette Grigorijt.

— El akar szegődni a legény.

— Tudsz a lóval bánni? Hintós fogatot is tudsz hajtani? — kérdezte a hadnagy, ahogy teáját kavargatta a kiskanállal.

— Tudok. Hat lovat is szoktunk tartani.

— Nekem kocsisra van szükségem. Mit kérsz?

— Nem olyan sokat...

— Akkor holnap gyere el az apám birtokára, Tudod, hol van Nyikolaj Alekszejevics Lisztnyickij birtoka?

— Igenis, tudom.

— Tizenkét verszta innét. Gyere el holnap reggel. Majd ott megegyezünk.

Grigorij egy helyben topogott egy darabig, aztán, már a kilincset fogva, szólt a tisztnek.

— Egy pillanatra, nagyságos uram, mondani szeretnék valamit.

A hadnagy kiment Grigorij után a sötét folyosóra. A verandáról gyéren szűrődött be a rózsaszínű fény a homályos üvegen át.

— Miről van szó?

— Nem csak én vónék... — Grigorij vastagon elvörösödött — asszony is jönne velem. Nem akadna hely annak is?

— Feleség? — kérdezte a hadnagy mosolyogva, és felemelte fénytől rózsaszínű szemöldökét.

— Másé!

— Ahá! Na, az meg majd segít a szakácsnőnek. Hol az ura?

— Itt. Idevalósi.

— Mi az, elraboltad tőle az asszonyt?

— Magától csapódott mellém...

— Romantikus történetecske! Na jól van, gyere el holnap... Elmehetsz, öcsém.

Grigorij reggel nyolc órára ért Jagodnojéba, a Lisztnyickij-birtokra. A széles völgyben vedlett téglakerítés övezte nagy udvar terpeszkedett. Az épületek tővel-heggyel összedobálva álltak benne: itt egy cseréptetős szárny, rajta más színű cserépből kirakva: 1910, amott cselédlakások, fürdő, lóistálló, tyúkól, tehénistálló, hosszú csűr, kocsiszín. A parkban, az udvar felől, kiskerttel elkerített, nagy, vén ház szorong a fák közt. A ház mögött szürke falként álltak a park csupasz topolyái, füzei, teli barna sapkával: üres csókafészkekkel.

Grigorij egész falka fekete krími agarat talált az udvar mögött. Egy vénasszonyos, sírós tekintetű öreg, sánta szuka elsőnek szagolgatta körül Grigorijt, és szikár fejét lehajtva nyomon követte.

A cselédházban a szakácsné veszekedett a szeplős, fiatal szobalánnyal. A dohányfüstben, mint valami átlátszó zsákban, egy lefittyedő ajkú emberféle ült a küszöbön. Grigorijt a szobalány vezette be a házba. Az előszobában kutya és szikkadatlan vadbőr szaga bűzlött. Az asztalon kétcsövű puska tokja meg nyűtt, zöld selyembojtos vadásztáska hányódott.

— A fiatalúr hívat — kukkantott ki az oldalsó ajtón a szobalány.

Grigorij restelkedve nézett végig sáros csizmáján, és belépett a szobába.

Az ablaknál álló ágyon feküdt a hadnagy. Az ágytakarón dohányos doboz, cigarettahüvely. Töltött magának egyet, begombolta fehér inge gallérját.

— Korán jöttél — mondta. — Várj egy kicsit, mindjárt jön apám.

Grigorij megállt az ajtónál. Egy pillanat múlva az előszoba padlóján csoszogó léptek zaja hallatszott. A benyitott ajtó résén át öblös, mély hang kérdezte:

— Alszol, Jevgenyij?

— Nem. Tessék bejönni!

Egy öregember lépett be kaukázusi fekete köpenyben. Grigorij oldalról nézett rá. Először is a vékony, kissé horgas orr meg a bajusz széles, fehér íve tűnt szemébe; az orr alatt sárgára festette a dohány. Az öreg ölestermetű, vállas, szikár ember volt. A hosszú teveszőr posztóköpeny ernyedten lógott rajta, a gallér szűk hurokként szorította aráncos, barna nyakat. Orratövéhez közel ülő fakó szeme bágyadtan fénylett.

— Na, papa, itt az a kocsis, akit ajánlok, jó családból való legény.

— Ki fia vagy? — dörrent rá mennydörgő, bömbölő hangján.

— Melehové.

— Melyik Melehové?

— Pantyelej Melehové.

— Prokofijt, azt ismertem: együtt szolgáltunk. Pantyelejt is ismerem. Olyan... sánta, mi, cserkesz fajta?!

— Igenis, sántít. — Grigorij úgy kihúzta magát, mintha karót nyelt volna.

Eszébe jutott, mennyit beszélt az apja Lisztnyickij nyugállományú tábornokról, az orosz—török háború hőséről.

— Miért akarsz elszegődni? — dörgött a kérdés odaföntről.

— Nem lakok az apámnál, kegyelmes uram.

— Hát milyen kozák lesz belőled, ha cselédnek mégy? Apád nem adta ki a jussodat?

— Nem adott semmit, kegyelmes uram.

— Az más. Feleségeddel együtt akarsz beállni hozzánk?

A hadnagy alatt nagyot csikorgott a vaságy.

Grigorij odatekintett. Látja, hogy a hadnagy kacsint, bólogat.

— Igenis, kegyelmes uram.

— Csak minden kegyelmes uram nélkül. Nem szeretem! Béred: nyolc rubel havonta. Kettőtöknek. A feleséged a cselédségnek meg a napszámosoknak fog főzni. Rendben van?

— Igenis.

— Holnap itt legyetek a birtokon. A cselédházban az a lakás lesz a tietek, ahol a régi kocsis lakott.

— Hogy sikerült a tegnapi vadászat? — kérdezte a fia az öregtől, és keskeny lábával lelépett a szőnyegre.

— A Durrogó-völgyből kikergettünk egy rókát, egészen az erdőig hajszoltuk, de vén ravaszra akadtunk: becsapta a kutyákat.

— A Kazbek még mindig sántít?

— Amint kiderült, megficamodott a lába. Rögtön gyere, Jevgenyij, kihűl a reggeli.

Az öreg Grigorijhoz fordult, és pattintott egyet száraz, csontos ujjaival.

— Aló mars! Holnap nyolc órára itt légy!

Grigorij kiment a kapun. A csűr hátsó falánál agarak sütkéreztek a felszáradt földön, ahol elolvadt a hó. A vénasszonyos nézésű, öreg szuka Grigorijhoz szaladt, hátul is megszaglászta, és elkísérte egészen az első szárazérig; kókadtan csüngette a fejét. Lépésben ballagott, aztán visszament.

12

Akszinya korán megfőzött. Összekaparta a parazsat, elzárta a kéménynyílást, elmosta az edényt, és kitekintett az udvarra szolgáló ablakon. Sztyepan a Melehovék felőli kerítésnél máglyába rakott cölöpnekvaló mellett állt. Kemény ajka szögletében kialudt cigaretta lógott. Kiválasztott a máglyából egy alkalmas cölöpnek-

valót. A szín bal sarka beszakadt. Oda kellett állítani két jó erős cölöpöt, aztán be kellett fedni a maradék náddal.

Reggel Akszinya arcacsontja hegyén pirosság gyúlt ki, szemében fiatal fény ragyogott. Ez a változás nem kerülte el Sztyepan figyelmét. Fröstöknél meg is kérdezte:

— Mi lelt?

— Mi lelne? — pirult el Akszinya.

— Úgy ragyogsz, mintha böjti olajjal kentek volna be.

— Melegem van... a kemencétől... fejembe hajtotta a vért. — Elfordult, lopva kitekintett az ablakon, nem jön-e Miska Kosevoj húga?

De az csak alkonyat előtt jött. Akszinya már tűkön ült. Felrebbent, mint a madár.

— Engem keresel, Masutka?

— Gyere csak ki egy pillanatra.

Sztyepan a búboskemence fehér pocakjába tapasztott tükörcserép előtt fésülte üstökét, simogatta gesztenyebarna bajuszát egy kurta szarufésűvel.

Akszinya óvatosan pillantott az ura felé.

— Csak tán nem készülsz valahová?

Sztyepan nem felelt azonnal, nadrágja zsebébe tette a kis fésűt, levette a kis kemence tetejéről a pakli kártyát meg a dohányzacskót.

— Átmegyek Anyikuskához, tanyázok egy kicsit.

— Sose lesz mán elég? Egészen elnyűttétek azt a kártyát. Minden éccaka csak játszanak meg játszanak. Képesek hajnalig is fenn tanyázni.

— Elég vót. Ezt mán hallottuk.

— Megint pénzre akarsz játszani?

— Hagyj békét, Akszjutka. Várnak odaki, eredj.

Akszinya oldalvást ment ki a pitvarba. Az ajtónál mosolyogva fogadta a pirospozsgás, szeplős Masutka.

— Griska küldött...

— Na!

— Azt izeni, mihint esteledik, gyere el mihozzánk.

Akszinya megragadta Masutka kezét, és a lépcső felé tolta.

— Csendesebben, aranyom. No, szóval, mit mondott, Masa? Egyebet nem izent?

— De. Azt hagyta, hogy hozd magaddal, ami a tied, amennyit csak elbírsz.

Akszinya egész testében remegett, tüzelt, ide-oda forgatta a fejét, folyton az ajtóra tekingetett, egyik lábáról a másikra állott, mint a zabbal abrakolt ló.

— Szentisten, mitévő legyek?... Mi?... Ilyen hirtelen... Mit is tegyek? Várj, mondd meg neki, hogy rögtön... De hol fog várni?

— Gyere be a házba.

— Ó, azt nem!

— No nem baj, megmondom neki, kimegy elibéd.

Sztyepan felvette a kabátját, a függőlámpához gebeszkedett, rágyújtott.

— Mér jött? — kérdezte két szippantás közt.

— Kicsoda?

— Hát a Kosevojék Maskája.

— A maga dolgában... hogy szabjak ki neki egy szoknyát.

Sztyepan lefújta a cigarettáról a fekete hamupelyheket, és az ajtó felé indult...

— Te meg feküdj le, ne várj!

— Jól van, Sztyepan.

Akszinya a jégvirágos ablakhoz tapadt, és térdre ereszkedett a lóca előtt. A kisajtóig taposott ösvényen meg-megcsikordult a hó a távozó Sztyepan léptei alatt. A szél letépett egy-egy szikrát a cigaretta tüzéből, és az ablakig repítette. Akszinya az ablaküveg olvadt, kerek foltján keresztül a cigaretta felszított parazsánál megpillantotta a fehér arc keskeny csíkját meg a porcogós fület lenyomó kucsma félkör alakú szélét.

Egy nagykendőbe lázasan dobálta ki a ládából a szoknyáit, blúzait, kendőit: a kelengyéjét. Zihálva, tétova tekintettel ment végig utoljára a konyhán, eloltotta a lámpát, aztán kiszaladt a lépcsőre. A Melehov-házból kiment valaki az udvarra, megnézni a jószágot. Akszinya várt, amíg elcsendesednek a lépések, beakasztotta az ajtó láncát a kampóba, magához szorította a motyót, és a Don felé rohant. A gyapjúkendő alól kibukott egy-egy fürt, s az arcát birizgálta. A kertek alatt ment egészen Kosevojék udvaráig. Ott cserbenhagyta ereje, és alig bírta vonszolni ólmos lábát.

Grigorij már a kapunál várta. Elvette tőle a batyut, és némán indult előre, neki a határnak.

Mikor elhagyták a szérűt, Akszinya meglassította a lépést, és megrántotta Grigorij kabátja ujját.

— Várj egy picit!

— Nincs mit várni. A holdvilág nem egyhamar jön fel, sietni kell!

— Várj Grisa! — Akszinya összegörnyedve állt meg.

— Mi bajod? — Grigorij odahajolt hozzá.

— Semmi... A hasam fáj. Nehezet emeltem a múltkor. — Akszinya cserepes ajkait nyalogatta, és összehúzta a szemét, mert a kíntól tüzes szikrák táncoltak előtte. Hasához kapott. Állt egy darabig, aztán fürtjeit a kendő alá igazgatva, görnyedten, szánalmasan indult tovább.

— Na menjünk, elmúlt!

— Meg se kérded, hová viszlek. Hátha felviszlek az első szikláig, oszt lelöklek onnét? — mosolyodott el a sötétben Grigorij.

— Mindegy a' mán nékem. Így is, úgy is befellegzett. — Akszinya hangja mogorván, gúnyosan csengett.

Sztyepan most is, mint mindig, éjfélkor ment haza. Bement az istállóba, a jászolba lökte a szénát, amit a lába alá hullatott a ló. Levette a lóról a kötőféket, és felballagott a lépcsőn. „Úgy látszik, elment a fonóba" — gondolta, amikor leakasztotta a láncot a kampóról. Bement a konyhába, gyufát gyújtott. Nyert (gyufára játszottak), azért volt olyan szelíd és álmos. Meggyújtotta a lámpát, körülnézett a konyhában szanaszét dobált holmikon, de még mindig nem kapott észbe, miért van itt ilyen nagy rendetlenség. Kicsit meghökkenve lépett be a nagyszobába. A felnyitott fedelű láda fekete szájként tátongott, a földön egy ócska blúz hevert, amit a felesége itt felejtett a nagy sietségben. Sztyepan lerántotta magáról a ködmönt, kiszaladt a konyhába a lámpáért. Körülnézett a szobában. Most már értett mindent. Szinte lelökte a lámpát, és maga se tudta, miért, lekapta a szögről a kardot, úgy megszorította a markolatot, hogy fekete véraláfutás támadt az ujjain, a kard hegyére szúrva felemelte az ottfelejtett sárgavirágos kék blúzt, felhajította, és röptében kettészelte egy kurta suhintással.

Állati kínjában hamuszürkére fakultan, vadul lökdöste a menynyezetre a salátává aprított kék szövetdarabokat. A sziszegő, éles acél röptükben metszette még apróbb cafatokra.

Aztán letépte a kardbojtot, sarokba vágta a kardot, kiment a konyhába, és leült az asztal mellé. Oldalt biccentette fejét, és sokáig simogatta remegő, vaskemény ujjaival az asztal mosatlan lapját.

A baj nem jár egyedül. Reggel Hetyko vigyázatlansága miatt Miron Grigorjevics tenyészbikája felhasította a szarvával a legszebb magkanca nyakát. Hetyko falfehéren, fejvesztetten rohant a házba, a hideg is kilelte.

— Baj van, gazduram! A bika... döglött vóna meg az az átkozott bika...

— Mit csinált? Mi? — nyugtalankodott Miron Grigorjevics.

— Felhasította a kancát... Belemártotta a szarvát... én azt mondom...

Miron Grigorjevics gatyaszárban ugrott ki a házból. A kút mellett Mityka agyabugyálta agyba-főbe az ötéves bikát egy karóval. Az állat a földet súroltaráncos lebernyegével, húzgálta a havon; messzi hátratekergette mélyen lehajtott fejét, hányta lábával a havat, és ezüstös kristályport szórt szerteszét csigaalakba görbített farkával. Nem menekült az ütleg elől, csak tompán fel-felbődült, topogott hátsó lábaival, mintha ugrani készülne.

A torkát hörgő, dagadó bömbölés feszegette. Mityka ütötte, ahol érte: pofáját, bordáját; már berekedt az éktelen nagy káromkodásba. Rá se hederített Mihejre, pedig az ugyancsak ráncigálta hátul szíjövénél fogva.

— Gyere mán, Mitrij, ne bántsd mán, Mitrij, a jó Isten áldjon meg, hagyd mán abba!... Feldöf! Grigorics, hogy tűröd ezt?

Miron Grigorjevics a kút felé szaladt. A kerítésnél kókadt fejjel állt a kanca. Izzadt, mély, fekete horpasza úgy járt, mint a fújtató, nyakából sűrű vér csurgott szügye kidudorodó izmaira meg a hóra. A világos pejszőrt apró remegés borzolgatta a hátán meg az oldalán, lágyéka remegett.

Miron Grigorjevics előreszaladt. A ló nyakán pirosan gőzölgött a seb. Mély hasíték volt az, akár a tenyerét is beledughatta volna az ember; a kilátszó gyűrűs gége görcsösen kapkodta a levegőt. Miron Grigorjevics megmarkolta a ló üstökét, és felfelé húzta a kanca lecsüngő fejét. A ló egyenest a gazda szeme közé nézett csillogó, ibolyaszínű szemebogarával, mintha azt kérdezte volna: „Na, most mi lesz?"

Miron Grigorjevics erre a néma kérdésre felelt, amikor elkiáltotta magát:

— Mityka! Főzess tölgyfakérget. De gyorsan!

Hetyko piszkos nyakán le- s felugrált a háromszegletes ádám-

csutka, ahogy lóhalálában rohant kérget hántani a tölgyfáról. Mityka odament az apjához, de vissza-visszapislogott az udvarban keringő bikára, amelynek szüntelen fel-feltörő bömbölés önilött a torkából.

— Fogd az üstökét! — parancsolta Mitykának az apja. — Mihej, szaladj madzagért! Gyorsan, mert szájon vágiak!

A kanca itt-ott szőrös, bársonyos száját összekötötték egy pórémadzaggal, hogy ne érezze a kínt. Odament Grisaka apó is. Egy cifrára festett tálban valami makkszínű főzetet hoztak.

— Hűtsd ki. Forró. Hallod, Miron?

— Menjen a házba, apám, istenhírivel, megfázik ideki!

— Én meg azt mondom, hadd hűljön egy kicsit az a lé. Vagy el akarod pusztítani azt a kancát?

A sebet kimosták. Miron Grigorjevics gémberedett ujjakkal fűzte a zsákvarrótűbe a fonalat. Ő maga varrta össze. A seben mesteri öltések sorakoztak.

Alig ment el Miron Grigorjevics a kút mellől, amikor a házból kiszaladt Lukinyicsna. Fakó arcát izgalom marcangolta. Félrehívta az urát.

— Natalja hazajött, Grigorics!... Ó, Istenem!

— Még ez is?... — fortyant fel Miron Grigorjevics, és még a szeplők is elsápadtak fehér arcán.

— Grigorij... elment hazulról a vőnk! — Lukinyicsna úgy csápolt a karjával, mint a varjú, mikor fel akar szállni; aztán a szoknyája aljába csapott, és visítva rikácsolta:

— Szégyen, gyalázat! Kisül a szemem! Mit mond a falu?! Uramteremtőm, micsoda szörnyű csapás... Jaj, jaj, jaj!

Natalja kendőben meg rövid télikabátban állt a konyha közepén. Orratövénél két könnycsepp dagadt mind nagyobbra, de egyik sem gördült le. Orcája, mint két téglalap, vöröslött.

— Minek jöttél haza? — támadt rá az apja, mikor berontott a konyhába. — Megvert az urad? Nem férlek meg egymással?

— Elment — nyögte Natalja, visszanyelve a száraz zokogást. Puhán, imbolyogva esett térdre apja előtt. — Édesapám, vége az én életemnek!... Hozzál haza onnét! Griska világgá ment a szeretőjével... Magam vagyok! Édesapám, olyan vagyok én, mintha elgázoltak volna! — hadarta sebesen Natalja, elharapva a szavak végét, és alulról esdekelve nézett apja lángvörös szakállára.

— Várj, hagyj egy kicsit!

— Nincs értelme tovább ott lakni. Hozzatok haza! — Natalja

gyorsan a ládához mászott, és tenyerébe rejtette arcát; csak úgy rázta a zokogás. A kendő lecsúszott a hátára, simára fésült, egyenes fekete haja halvány fülére omlott. A sírás az élet nehéz perceiben olyan, mint májusi eső a szomjas földnek. Az anyja horpasz hasához szorította Natalja fejét, kerepelt valami zavaros, vénasszonyos ostobaságot. Miron Grigorjevics meg dühösen rohant a tornácra.

— Fogjatok be két szánkába!... Az egyrudasba fogjatok!

Miron Grigorjevics kirúgta csizmájával a tornác faragott korlátoszlopát, és csak akkor ment be a házba, akkor hagyta ott a pocsékul kicsorbított korlátot, amikor Hetyko ügetésben kivezette az istállóból a két feketét, és futtában nyakukba dobta a hámot.

Natalja holmijaiért Mityka ment el Hetykóval. Az ukrán szórakozottságában elgázolt a szánkával egy kismalacot, mert szegény nem tudott idejében eliszkolni az útból. Egyre csak a saját dolga járt a fejében: „Hátha e miatt a dolog miatt elfelejti a gazda a kancát?" Megörült, s lazábbra hagyta a gyeplőt.

„Ez az átkozott sátán? Dehogyis felejti az el!" — lepte meg hirtelen a gondolat, és Hetyko keserűn lebiggyesztette ajkát.

— Szaporábban, te ördög, hé! A fene egyen meg!... Na, majd adok én neked! — És a legfigyelmesebben igyekezett odacsippenteni az ostorheggyel a lónak, ahol a lépe remegett.

14

Jevgenyij Lisztnyickij hadnagy a kozák testőrezredben szolgált. A tiszti lóversenyen összezúzta magát, eltörte a bal felső karját. A kórházi kezelés után kivette a szabadságát, és elutazott másfél hónapra Jagodnojéba, apjához.

A régen özvegysorban élő öreg generális magányosan élt Jagodnojéban. A feleségét még a múlt század nyolcvanas éveiben elveszítette Varsó egyik külvárosában. A kozák tábornokot akarták eltenni láb alól, de csak a feleségét meg a kocsisát találta a golyó. Szitává lőtték ugyan a hintót, de a tábornok ép bőrrel került ki a csávából. A feleségétől maradt fiúcska, Jevgenyij, akkor két esztendős volt. Nem sokkal ezután a tábornok nyugalomba vonult, átköltözött Jagodnojéba. (Jó négyezer köblös birtokát még dédapjának kanyarították ki az 1812-es Honvédő Háború-

ban szerzett érdemei jutalmául. A birtok a szaratovi kormányzóságban feküdt.) Kemény, szigorú életrendet tartott.

A felserdült Jevgenyijt kadétiskolába adta, ő maga pedig nekifogott gazdálkodni; fajállatokat tenyésztett: a cári méntelepek állományából vásárolt ügető apaállatokat, a legjobb angol anyaállatokkal meg a doni provalszki telep legkülönb példányaival keresztezte őket, míg végül kitenyésztett egy sajátos, egyéni fajt. Az őt, mint kozákot megillető legelőkön meg pénzért vett réteken tartotta méneseit. Gabonát is termelt — persze csak a más kezével — ősszel és télen agarászott, néha meg bezárkózott a fehér terembe, és hétszámra ivott, mint a gödény! Gonosz gyomorbaj gyötörte, és az orvosok legszigorúbb utasítására nem nyelhette le a megrágott ételt. Rágta, rágta, kiszívta a nedvét, ízét, a maradékot meg kiköpte egy ezüsttálcára, amit kissé oldalt Venyiamin, egy fiatal parasztsuhancból lett lakáj tartott állandóan mereven kinyújtott kezében.

Venyiamin egy kicsit gügye volt. Barna, mint a cigány. Kerek fejét nem is haj, hanem fekete plüss borította, mégpedig olyan sűrű, hogy fel se lehetett borzolni. Hat esztendeje szolgálta pán Lisztnyickijt. Eleinte bizony öklendezett, ha oda kellett állni a generális mellé avval az ezüsttálcával: majd kifordult a gyomra, mikor látta, hogy az öreg kiköpködi azokat a foggal marcangolt, szürke húsdarabokat, miegyebet, de aztán megszokta.

Venyiaminon kívül csak néhány belső cseléd lakott a birtokon: Lukerja, a szakácsné, Szaska, a vén lovász, Tyihon, a pásztor, meg az új kocsis, Grigorij, Akszinyával. A széles fenekű, ragyás, ernyedt Lukerja, ez a sárga, keletlen tésztacsomó, mindjárt az első nap kiebrudalta Akszinyát a konyhából.

— Te majd akkor főzöl, ha nyárára napszámosokat fogad a pán. Most én is elboldogulok egymagam.

Akszinyának az volt a tiszte, hogy hetente háromszor felsúroljon a házban minden padlót, megetesse az aprójószág siserahadát, tisztán tartsa a baromfiudvart. Nagy buzgalommal látott munkának, igyekezett mindenkinek kedvére tenni, még Lukerjának is. Grigorij javaidejét a tágas, gerendás istállóban töltötte Szaskával, a lovásszal. Már galambőszre fehérült a haja, mégiscsak Szaska maradt biz ő. Senki se tisztelte meg apja nevével, vezetéknevével, tán még a vén Lisztnyickij sem tudta, pedig több mint húsz esztendeje szolgál nála. Fiatal korában kocsiskodott ez a Szaska, de élete alkonyán, ahogy fogyott az ereje, és meggyengült a szeme,

lovász lett. Alacsony volt; zöldesfehér bozót borította még a karját is. Orrát még valamikor gyermekkorában palacsintává lapította egy bunkó. Örökké mosolygott avval az égszínkék, gyermekes mosolyával, és együgyű szeme vörös redők közül pislogott a világba. Csak az a mókásan pisze orra meg lefelé futó sebhellyel elcsúfított alsóajka rontotta el apostolos arcát. Részeg fővel katonáéknál (mert Szaska bogucsari ukrán volt, és nem kozák) a közönséges papramorgó helyett királyvizet húzott az itcéből, és a tüzes ér az állához varrta az alsóajkát. Ott, ahol végigcsordogált ez a tüzes patak, szőrrel többé soha be nem nőtt, komikus, rózsaszínű, ferde sebhely maradt, mintha egy ismeretlen kis vadállat belenyalt volna a szakállába. Szaska sűrűn felöntött a garatra — ilyen pillanatokban úgy ődöngött udvarszerte, mintha ő volna itt a gazda — megállt a pán hálószobájának ablaka alatt, és ravaszul forgatta körbe ujját komikus, lapos orra előtt:

— Mikolaj Lekszejics! Hé! Mikolaj Lekszejics! — kiabálta jó hangosan és szigorúan.

Az öreg pán — ha éppen a hálószobában volt ilyenkor — odament az ablakhoz.

— Leittad magad megint, te tyúkeszű? — mennydörgött az ablakból.

Szaska felrántotta lecsúszó nadrágját, kacsintott egyet-kettőt, és nagy ravaszul elmosolyodott. A mosoly keresztbe táncolt az egész arcán, összehunyorított bal szemétől a szája jobb sarkából lefelé csordogáló rózsaszínű sebhelyig. Keszeg mosoly volt, az igaz, de aranyos!

— Mikolaj Lekszejics! Ümiltósága! Ism-e-e-er-lek én ám téged! — És Szaska odalejtett, s felfelé álló, vékony cövekujjával megfenyegette gazdáját.

— Eriggy, aludd ki magad! — mosolygott békésen a pán az ablakból, és megpederte lelógó bajuszát.

— Szaskát az ördög se tudja becsapni! — nevetett Szaska, és odatántorgott a kiskerthez. — Mikolaj Lekszejics, olyan vagy te is, mint én a vízzel, én... Úgy vagyunk, mint a hal. Csakhogy a halacska a folyó fenekét szereti, mi meg a kancsó fenekét. Mindketten dúsgazdagok vagyunk, bizony! — És Szaska szélesre tárta karjait. — Bennünket mindenki ismer, az egész Don, bizony! Mink... — Szaska hangja sírósan behízelgővé lágyult — mink, kegyelmes uracska, mind a ketten nagyon szép legények vónánk... csak rezes az orrunk!

— Mitől olyan? — érdeklődött a pán; kékre-zöldre vált már nevettében, és megbillent a bajusza meg a szája szögleténél nőtt szőrszálak.

— Hát a vodkácskától! — mondta Szaska tagoltan; sűrűn pislogott, és nyelvével lenyalta a rózsaszín kanálisba csurgó nyálat. — Ne igyál, Mikolaj Lekszejics, ne igyál! Mer akkor cakompak elpusztulunk! Mindent eliszunk!

— Ne, fogd, aludj egyet rá!

A pán egy húszkopejkást lökött ki az ablakon. Szaska röptében elkapta, és rögtön sapkája bélése alá dugta.

— Na, isten veled, generális! — sóhajtotta, amint eloldalgott.

— Hé, megitattad a lovakat? — kérdezte a pán, előre mosolyogva.

— Hinnye, te nyomorult! Te ebanya-szülte... — üvöltötte Szaska bíborvörösen, s el-elakadt a hangja. Úgy remegett dühében, mintha a hideg lelte volna. — Még hogy Szaska felejtené el megitatni a lovat? Mi?! Ha megdöglök is, ha négykézláb mászok is a vederrel a kúthó, akkor is megitatom ám! Ennek meg mi nem jut eszibe!... Nahát!!!

Szaska elsomfordált, leforrázta az érdemtelen gyanúsítás, cifrázta kegyetlenül, és megrázta az öklét! Neki mindent szabad volt: berúgni is, a pánnal komázni is. Azért volt szabad, mert Szaska olyan lovász volt, hogy nem akadt párja! Télen-nyáron az istállóban aludt, egy üres lóállásban. Nála jobban nem tudott a lóval bánni senki! Lovász is volt, meg gyógykovács is: tavaszonként, májusi virágjában tépett egy kazal gyógyfüvet, és a sztyeppen, száraz erek meg nedves szurdokok fenekén, gyógyító gyökereket ásott. Magasan az istálló falán lógtak a százféle levelű szárazfüvek csomóban: tarsóka lépdaganat ellen; feketegyökér viperamarás ellen; feketenadálytő pókosságtól, valami hitvány fehér füvecske, ami a berekben a fűzfa tövében nőtt, sebre, és még más ismeretlen dudvák különféle lóbetegségek és kórok gyógyítására.

Az istállóban, abban a lóállásban, ahol Szaska aludt, télen-nyáron úgy lógott a levegőben valami torokra tapadó, finom illat, akár a pókháló. A deszkadikón pokróccal takart, kőkeményre nyomott széna volt, meg Szaska lószagú kaftánja. Szaskának az égvilágon semmi vagyona sem volt ezen a kaftánon meg egy cserzett ködmönön kívül.

Tyihon, a püffedt ajkú, makkegészséges, nanámtütü kozák Lu-

kerjával élt, és titokban — minden ok nélkül — féltékenykedett rá Szaska miatt. Úgy havonta egyszer megfogta Szaskát zsíros inge gombjánál fogva, és az istálló mögé vonszolta.

— Ide hallgass, öreg: az én asszonyomra ne merj szemet vetni!

— Majd még meglátjuk... — és Szaska roppant pajkosat kacsintott.

— Békében hagyd! — szólt rá Tyihon.

— Pedig, öcsém, én ipp az ijjen ragyásokér bolondulok! Akár ne is lássak többet pájinkásüveget, ha leakasztasz a szegrül egy jó ragyás asszont, oszt ideteszed elibem. Minél rücskösebb, antul jobban szereti az ilyen magamszőrű kópélegény.

— Pedig a te korodba, öreg, nagy vétek ám az ilyesmi!... Ejnye, ejnye, pedig gyógykovács is vagy, lovat gyógyítasz, ösmered a Szentírást is!

— Úgy a: mindent meggyógyítok én! — bizonykodott Szaska.

— Békében hagyd, öreg! Így nem szabad.

— Pedig, öcsém, megkóstolom én még ezt a Lukerját! Búcsút mondhatsz neki, annak a kikapósnak, mer úgyis leütöm a kezedrül! Ojjan a, mint a mazsolás pite. Csak ipp, hogy kicsipegették belőle a mazsolát, azér ojjan ragyás a lelkem, egy cseppet. Ej, be szeretem én az ijjeneket!

— Na, na... ha utamba állsz, kitaposom a béled! — mondta Tyihon, nagyot sóhajtott, és kivette a zacskóból a réz pipaszurkálót.

Így ment ez hónapról hónapra.

Álmos kábaságban penészlet az élet Jagodnojében. A forgalmasabb utaktól messzi, az isten háta megett feküdt a birtok egy száraz völgyben. Ősszel meg aztán teljesen megszakadt az érintkezés a falvakkal meg a várossal. Telente éjszakánként kimerészkedett a Fekete-erdőből egy-egy farkasfalka, felment a bereknek futó hasas homokbuckára, és borzongató üvöltést csapott: ijesztette a lovakat. Tyihon kivonult a berekbe, lőtt egyet-kettőt a pán kétcsövűjéből, Lukerja pedig megdermedt félelmében, várta a durranást, zsíros, rücskös arcába süppedő szemével kibámult a sötétbe. Ilyenkor a csúnya, kopasz Tyihon gyönyörű, vakmerő daliává változott, és amikor Lukerja beeresztett egy nagy párafelhőt meg Tyihont, s betette a cselédház ajtaját, összébb húzódott az ágyon, és turbékolva édesgette, ölelgette átfagyott vadházastársát.

Nyáron Jagodnojében késő estig zümmögött a napszámosok

tereferéje. A pán nyolcvan köblöst vetett be különféle gabonaneművel, és napszámosokat fogadott aratni. Hébe-hóba Jevgenyij is le-lerándult a birtokra nyaranta, jött-ment a kertben, meg a berekben unatkozott. Reggelenként a tó partján üldögélt: horgászgatott. Bő mellkasú, zömök legény volt. Kozákosan üstökbe csapva hordta a haját. Jobboldalra fésülte. A tiszti zubbony csak úgy feszült rajta. Grigorij az első napokban, alighogy megtelepedett a birtokon Akszinyával, gyakorta időzött a fiatal gazdánál. Venyiamin bejött a cselédházba, Lehajtotta azt a plüsshajú, fekete fejét, mosolygott.

— Eredj, Grigorij, hívat a fiatal pán.

Grigorij belépett, megállt az ajtófélfánál. Jevgenyij Nyikolajevics kivicsorította széles, ritka fogait, és egy székre intett:

— Ülj le.

Grigorij leült, de csak a szélére.

— Hogy tetszenek a lovaink?

— Jó lovak. A deres meg éppen nagy jó!

— Csak lovagold minél sűrűbben. De vigyázz, rajta-rajtába ne ereszd!

— Szaska apó mán magyarázott egyet-mást.

— A Krepishez mit szólsz?

— Ahhoz a pejhez? Kincset ér. De most kicsorbította a patáját. Új patkó kéne rá.

A fiatalúr összehúzta átható szürke szemét.

— Neked májusban kell táborba vonulnod? — kérdezte.

— Igenis.

— Beszélek az atamánnal, nem mész.

— Alázatosan köszönöm.

Hallgattak. A hadnagy kigombolta egyenruhája gallérját, és megvakarta nőiesen fehér mellét.

— Mi az, nem félsz, hogy elveszi tőled az asszonyt az ura?

— Annak már nem kell! Nem veszi el.

— Ki mondta?

— Bementem a községbe patkószegért, tanálkoztam egy földimmel. Azt mondja, Sztyepan iszik, mint a gödény. „Nem kell nekem Akszjutka — aszongya — egy fapitykét se adnék érte. Üsse kő. Tanálok én magamnak különbet is."

— Pedig Akszinya szép asszony — mondta a hadnagy. Merengve nézte Grigorij szemöldöke táját, parázna mosoly ült a szájára.

— Takaros asszony — hagyta rá Grigorij, és elkomorodott.

Jevgenyij szabadsága már vége felé járt. Most már szabadon, minden kötés nélkül tudta hordani a kezét, tudta emelni is, csak még könyökben nem hajlott.

Az utóbbi napokban gyakran elüldögélt Grigorijnál, a cselédház félszárnyában. Akszinya tisztára kimeszelte a szinte bársonyos feketére piszkolódott szobát, lemosta az ablakkereteket, apróra tört téglával derekasan felsikálta a padlót. Asszonykéz varázsolta kényelem szaga terjengett az üres, vidám szobában. A falba rakott kályha ontotta meleget. A hadnagy báránybélésű kék posztóködmönét hanyagul vállára vetve ment a cselédházba. Olyan időt választott, amikor Grigorij a lóval foglalatoskodott. Először a konyhába ment, eltrefálkozott Lukerjával, aztán sarkon fordult, és a másik szárnyba indult. Leült a falba rakott kályha mellett egy gyalogszékre, púposra görnyesztett háttal nézte Akszinyát szemérmetlenül mosolygó szemével. Akszinya mindig zavarba jött, ha ott üldögélt a hadnagy, a kötőtűk remegtek kezében, amint egymás után szedték a harisnyaszemeket.

— Na, hogy s mint, Akszinyuska? — kérdezte a hadnagy, és kék cigarettafüsttel árasztotta el a kis szobát.

— Köszönöm...

Akszinya felemelte szemét, és bíborvörös pír lobbant fel arcára, amikor a férfi néma vágyát tolmácsoló, áttetsző pillantással találkozott a tekintete. Kellemetlen és bosszantó volt látni Jevgenyij Nyikolajevics szemtelen, világoskék szemét. Összevissza felelgetett a különféle léha kérdésekre, és igyekezett mielőbb kereket oldani.

— Na, megyek. Egy kis árpát kell szórni a rucának.

— Várj még egy kicsit. Ülj csak le. Ráérsz — mosolyodott el a hadnagy, és rázta a lábát feszes, szűk lovaglónadrágjában.

Sokáig faggatta Akszinyát régebbi élete soráról, játékosan dörmögött apjáéval vetekedő mély hangján, és bujálkodott forrásvíz tisztaságú, világos szemével.

Grigorij dolgavégeztével bement a cselédházba. A hadnagy szemében kialudt az iménti tűz, cigarettával kínálta Grigorijt, és elment.

— Mit ül ez itt? — kérdezte Grigorij, anélkül, hogy Akszinyára nézett volna.

— Honnét tudjam? — nevetett Akszinya mesterkélten, és eszébe jutott a hadnagy buja nézése. — Bejött, leült ide, így ni,

ide nézz, Grisenyka (megmutatta, hogy ült a hadnagy, még a hátát is meggörbítette), és csak ül, ül, már egészen megcsömörlöttem tőle. A térde meg hegyes, csuda hegyes.

— Megbabonáztad, mi? — kérdezte Grigorij, és dühösen hunyorgott.

— Kell is ő nekem!

— Nana, vigyázz, mert rögtön lependerítem a tornácról!

Akszinya mosolyogva nézett Grigorijra, és nem tudta megállapítani, komolyan beszél-e vagy tréfál.

15

Nagyböjt negyedik hetében alábbhagyott a tél ereje. A Don szegélye rojtokra bomlott, a felül olvadt jég szivacsosra dagadt, és megszürkült. Esténként tompán zúgott a hegy, ami az öregek időjóslása szerint fagyot jelzett, de a valóságban visszatarthatatlanul nyomult előre az olvadás. Reggelenként könnyebb hajnali fagy varázsolta vissza a jeget, de délre felengedett a föld, a március illata, fagyos meggyfakéregnek és avas szalmának szaga lengett a levegőben.

Miron Grigorjevics apránként készülődött a szántáshoz, a mind hosszabbra nyúló napokat odakint töltötte a színben, hol ezzel, hol azzal babrált: fogat nyesett a berenába, Hetykóval két új szekér-alvázat fabrikált. Grisaka apó negyedik hete böjtölt. Feketére fagyva járt haza a templomból, és panaszkodott a menyének:

— Tönkrefagyaszt a pópa! Nem való semmire! Úgy misézik, mintha hímes tojást rakosgatna! Ez mán sehogy sincs jól!

— Jobb volna, apám, ha csak a nagyhéten böjtölne, akkor mán melegebbre fordul az idő.

— Hídd ide csak Nataskát. Kössön nekem vastagabb harisnyát, mer még az ordasba is belefagy a pára, ha ilyen vékonyat húz.

Natalja úgy élt az apjáéknál, mint a partra vetett hal. Mindig reménykedett, hogy Grigorij visszatér hozzá; szívével mindennap várta, nem hallgatott az ész józan suttogására; éjjelenként perzselő bánat emésztette, agyonbúsulta magát, annyira porba taposta a meg nem érdemelt, váratlan sérelem.

Olthatatlan asszonyi bánattal áztatva tekerődött lefelé a napok fonala az idő guzsalyáról.

Mityka még nem heverte ki a minapi lánykérés szégyenletes kudarcát. Komoran, dühösen járt-kelt a ház körül. Esténként eljárt a fonóba, de ritkán tért meg éjfél előtt. Többnyire csak a hajnal vetette haza. Mulatós szalmaözvegyekkel szűrte össze a levet; el-eljárt Sztyepanhoz is kártyázni. Miron Grigorjevics ideig-óráig nem szólt semmit, csak figyelte.

Úgy húsvét előtt Natalja összetalálkozott a Mohov-boltnál Pantyelej Prokofjeviccsel. Az öreg szólította meg jó hangosan:

— Várjál mán egy pillanatra!

Natalja megállt. Ahogy ipa homályosan Grigorijra emlékeztető arcára, görbe orrára pillantott, megint elfogta a szomorúság.

— Mi az, mér nem nézel feléjök sem az öregeknek? — kérdezte az öreg, zavartan végigfuttatta rajta a szemét, mintha ő vétkezett volna Natalja ellen. — Az öregasszony már egészen elbúsulta magát utánad... Folyton csak azt hajtja, hogy vajon mit csinálsz te most ott, az apádéknál... Na, hogy vagy, kedves?

— Köszönöm szépen... — de rögtön megbotlott torkán a szó (apámat akart mondani), és megint zavartan fejezte be: — Pantyelej Prokofjevics.

— Mér nem látogatsz meg bennünket?

— Sok a dolgom a ház körül...

— Ej, ej, az a mi Grisánk!... — Az öreg keserűn csóválta a fejét. — De cudarul elbánt velünk az a dög... pedig milyen szépen élhettünk volna...

— Mit tegyünk, apám... — csendült meg Natalja el-elakadó, magas hangja — úgy látszik, nem ez a sorsunk.

Pantyelej Prokofjevics zavartan izgett-mozgott, ahogy Natalja könnybe lábadt szemébe pillantott. A menyecske szája legörbült, csak erőnek erejével tudta visszafojtani a könnyeket.

— Na, isten áldjon, lelkem!... Egyet se búsulj azért a gazemberért, mert az még a kiskörmöd sem érdemli meg. Lehet, hogy visszajön. Nagyon készülök mán elmenni hozzá. De sort is kerítek rá hamarosan!

Natalja válla közé húzta a fejét, és elindult, mint akit megvertek. Pantyelej Prokofjevics sokáig topogott egy helyben, mintha rögtön át akart volna csapni vágtába. Amikor Natalja befordult a sarkon, hátrapillantott: ipa nagy erővel botjára dőlve sántikált keresztül a téren.

Stockmannál ritkábban gyűltek össze. Közelgett a tavasz. A falubeliek készültek a tavaszi munkára. Csak a malomból járt el Filkó, Davidka meg Ivan Alekszejevics, a gépész. Stockman az esztergapadon ült, egy ezüst félrubelesből csinált gyűrűt csiszolgatott a kis reszelővel. Az ablakon a lemenő nap sugárkévéje ömlött be, és sárgásrózsaszín, poros négyzetet rajzolt a padlóra. Ivan Alekszejevics egy kis harapófogót forgatott az ujjai közt.

— A minap a gazdánál voltam: a dugattyú ügyében... Millerovóba kell vinni, ott majd megcsinálják emberül. De mi mit tudunk vele csinálni? Ekkora repedés keletkezett rajta, ni — és Ivan Alekszejevics, nem tudni, kinek, megmutatta a kisujján, mekkora is az a repedés.

— Úgy hiszem, ott gyár is van, mi? — kérdezte Stockman. A reszelő finom ezüstport szórt az ujjai köré.

— A martinacél-gyár. Tavaly jártam ott véletlenül.

— Sok a munkás?

— Rengeteg. Négyszáz!

— Milyen emberek? — Stockman feje munka közben rázkódott, és a szavak szakadozottan és világosan lökődtek ki a szájából.

— Gyöngyéletük van! Azok nem proletárok, hanem olyan... gané népség.

— Miért? — érdeklődött Filkó. Stockman mellett ült, és összekulcsolta a térde alatt kurta, tömpe ujjait. Davidka, a molnár, a haja közé is behatoló lisztportól fehéren járt fel s alá a műhelyben. Csizmája hegyével szétrugdosta a habos, zizegő vasforgácsot, és mosolyogva hallgatta a száraz illatú zörgést. Mintha bíborvörös avarral behordott erdei völgyben járna. A levelek puhán összenyomódnak, mert alattuk a nedves erdei föld fiatalos rugalmassága.

— Azért, mert mind jómódú. Mindegyiknek megvan a maga házacskája, a maga asszonya meg mindenféle kényelme. A tetejébe meg a fele baptista. A tulajdonos a papjuk. Na, szóval, kéz kezet mos, de ha mind a kettő sáros, vakaróval se tudják lekaparni egymásról.

— Ivan Alekszejevics, mik azok a baptisták? — állt meg Davidka az ismeretlen szó hallatára.

— A baptisták? A maguk módján hisznek az Istenben. Olyanok, mint az óhitűek.

— Mindegyik bolond a maga módján veszti el az eszét — tette hozzá Filkó.

— Na, szóval, odamegyek Szergej Platonovicshoz — folytatta Ivan Alekszejevics a megkezdett elbeszélést —, ott van nála Atyopin, a Cucli. Ül. „Várj egy kicsit — azt mondja — az előszobában." Leültem, vártam. Az ajtón kihallott, amit beszéltek. A gazda magyarázza Atyopinnak: nemsoká háború tör ki a németekkel. Könyvből olvasta. Cucli meg, tudod, mit mondott? „Én, persze — azt mondja — csak azért sem értek egyet magával, ami azt a cetepatét illeti." — Ivan Alekszejevics olyan híven utánozta a cacázó Atyopint, hogy Davidka kerekre csücsörített szájjal kurtán elnevette magát, de rögtön elnémult, mihelyt Filkó epés pofájára nézett.

— „Oroszországnak nem üzenhetnek hadat, mert Németország nem tud meglenni a mi gabonánk nélkül" — folytatta Ivan Alekszejevics, a hallott beszélgetést ismételve. — Ebben a pillanatban valaki közbevágott. A hangjáról nem ismertem meg, csak később derült ki, hogy tiszt: Lisztnyickij pán fia. „Háború lesz — azt mondja — Németország meg Franciaország közt a bortermő vidékek miatt, de minekünk semmi közünk az egészhez."

— Hogy gondolod, Oszip Davidovics? — fordult Ivan Alekszejevics Stockmanhoz.

— Hát én jósolni nem tudok — felelte kitérően Stockman, és elgondolkozva nézegette a kifeszített tenyerén csillogó gyűrűt.

— Ha azok összevesznek, nekünk is ott kell lennünk. Akár tetszik, akár nem. Ha sor kerül rá, még hajunknál fogva is beleráng atnak — vélekedett Filkó.

— Itt, fiúk, a következőről van szó — kezdte Stockman. Gyengéden kivette a kis harapófogót Ivan Alekszejevics ujjai közül. Komolyan beszélt, szemmel láthatóan iparkodott mindent alaposan megmagyarázni. Filkó kényelmesebben ölelte át a gyalupadról lecsúszó lábát, Davidka ajka kerekre húzódott, és szabadon hagyta sűrű fogai nedves sövényét. Stockman a reá jellemző tömören kemény, szinte előre betanult mondatokban rajzolta meg a kapitalista államok harcát a piacokért, gyarmatokért. A végén Ivan Alekszejevics felháborodva félbeszakította.

— Várj csak! Mi közünk nekünk ehhez?

— Az, hogy fájni fog még a te fejed is meg az ilyeneké, mint te vagy, ha más berúg — mosolyodott el Stockman.

— Ne légy gyerek — csipkelődött Filkó —, a régi mondás is azt tartja: „Ha az urak civakodnak, a paraszt issza meg annak a levét!"

— Ühm, ühm! — Ivan Alekszejevics elkomorodott, és mogorván iparkodott szétaprítani valami nehezen hozzáférhető, lomha gondolattömböt.

— Mit jár ez a Lisztnyickij Mohovékhoz? Tán a lány miatt taposса a küszöbüket? — kérdezte Davidka.

— Jól megtaposta mán azt a Korsunov-csemete... — gúnyolódott Filkó maró hangján.

— Hallod, Ivan Alekszejevics?! Mit szaglász ott az a tiszt?

Ivan Alekszejevics felrezzent, mintha korbáccsal az ina alá cserdítettek volna egyet.

— Mi? Mit beszélsz?

— Elszundítottál, öreg?!... Lisztnyickijről folyik a szó.

— Megy az állomásra. Igen, majd el is felejtem az újságot: ahogy kijövök tőlük, mit gondoltok, kit látok a tornácon? Grisa Melehovot. Ott áll az ostorral. Azt kérdem: „Hát te mit keresel itt, Grigorij?" — „Viszem Lisztnyickij pánt a millerovói állomásra."

— Kocsiskodik náluk — szólt közbe Davidka.

— Urak asztaláról kapkodja le a maradékot.

— Ejnye, Filkó, te olyan vagy, mint a házőrző kutya: mindenkit megugatsz.

A beszélgetés elnémult egy percre. Ivan Alekszejevics felállt, hogy hazainduljon.

— Csak nem éjféli zsolozsmára indulsz? — szúrta belé utolsó fullánkját Filkó.

— Eleget zsolozsmázik nekem naphosszat a malom.

Stockman kikísérte mindennapos vendégeit. Becsukta a műhelyt, és bement a házba.

Húsvét éjjelén fekete szügyű fellegek vonták be az eget. Eső szemergett. Nyirkos sötétség nyomta a falut. A Donon már alkonyatkor elnyújtott, mennydörgő robajjal meghasadt a jég, és az összetört páncél roppant tömegének súlya alól nagy súrlódással kibújt a vízből az első jégtábla. A jég egyszerre riant egy négy versztányi szakaszon, egészen a falutól számított első könyökig. Megindult a jégzajlás. A templomharang egyenletes kongása-bongása közben — mikor a „tizenkét evangéliumot" harangozták — jégmezők ütődtek egymásnak és zúzódtak szét, úgy,

hogy a part is beleremegett. A könyöknél, ott, ahol a Don egy kis vargabetűt csinál, aztán balra kanyarodik, torlasz keletkezett. Az egymásra mászó jégtáblák csikorgó zaja a faluig is elhallatszott. Az olvadó tócsák csillogó felszínével tarkázott templomkertben csapatba verődtek a legények. A templomból a kitárt ajtón át az előcsarnokba, onnan meg a kertbe szálltak az evangéliumolvasás harsányan csengő hangjai. A rácsos ablakokban ünnepien és vigasztalóan csillogott a fény, a templomkertben meg a halkan sikongó lányokat tapogatták a legények. Csókolgatták őket, és sikamlós históriákat sugdostak a fülükbe.

A templom melletti őrházban a szent feltámadási misére közeli, távoli falvakból jött kozákok nyüzsögtek. Az őrházban egyre sűrűsödő fülledtségtől meg a fáradtságtól elcsigázott emberek a padokon, ablakpárkányokon meg a földön aludtak.

A törött lépcsőfokokon cigarettáztak, az időjárásról meg az őszi gabonáról beszélgettek.

— A maguk falujabéliek mikor mennek ki a földekre?

— Biztosan Tamás-vasárnapján indulnak.

— Ez a jó föd! Tinálatok meg sivó homok az egész határ.

— Abbiz homokos. A völgy innenső ódala, ammeg szikes!

— Most jó sok vizet beszí a föd...

— Tavaly bezzeg szánthattuk: olyan vót a föd, mint a kavics, kemény véghetetlenül.

— Dunyka, hol vagy? — sipította egy vékony hang lent az őrház lépcsőjénél.

— Nem leltek jobb helyet csókolózni, mi? Énnye, énnye! Takarodjatok innét, orcátlan kölykök. De rátok ért a happáré!

— Neked nem jutott pár? Eridj, csókold meg a szuka kutyánkat — elmélkedett a sötétben egy fiatal, érdes hang.

— A szukátok-a-at? Majd adok én neked!

Futás közben váltakozva dobbanó lábak lomha, tapadós dobogása, lányszoknyák suhogása hallik.

A tetőről úgy potyognak a cseppek, mintha üvegcsengettyű csilingelne. Megint ugyanaz a halk, vontatott hang szólal meg. Nyúlós, mint a fekete sár:

— A múltkor ekére alkudtam avval a Prohorral. Kínáltam érte tizenkét ezüstrubelt. Nem akar kötélnek állni. Az ugyan nem enged az árából...

A Don felől egyenletesen egymásba folyó súrlódás, recsegés, zúgás hallik, mintha jegenyetermetű, ünnepi díszbe öltözött óriás

asszony jönne valahol a kertek alatt, és suhogna láthatatlan, nagy rokolyája.

Éjfélben, mikor már egészen sötét lett, nyergetlen csődörén Mityka Korsunov lovagolt oda a templomkerítéshez. Leszállt a lóról, a kantárszárat a sörényéhez kötötte, és megveregette tenyerével a tüzes paripa nyakát. Állt egy darabig, hallgatta a pata cuppogását a sárban, aztán megigazította övét, és elindult a kertbe. Az előcsarnokban levette a kucsmáját, meghajtotta egyenetlenül, grádicsosan nyírt fejét; széttaszigálta az asszonyokat, és az oltárig tolakodott. Baloldalt fekete ménesként nyüzsögtek a kozákok, jobboldalt az asszonyi ünneplők kék kereréke virított. Mityka megkereste szemével az első sorban álló apját, odament hozzá. Könyökön ragadta meg Miron Grigorjevics kezét, amint éppen keresztvetésre emelkedett, és fülébe súgta:

— Apám, jöjjön ki egy percre.

Az előcsarnokban Mityka mellel apja vállához simulva, komoran mondta:

— Natalja haldoklik!

17

Grigorij virágvasárnap tért vissza Millerovóból, ahová Jevgenyijt vitte. Az olvadás felfalta a havat. Az út alig két nap alatt teljesen elromlott.

Olhovij Rognál, a Millerovo állomástól huszonöt versztányira elterülő ukrán falunál majdnem vízbe fullasztotta a lovakat, amikor átkelt egy kis folyón. Estefelé ért a falu alá. Előző éjjel megtört a jég, megindult a zajlás, és a hólé barna patakjaitól duzzadó folyócska megáradt, tajtékozva hullámzott az utcákig.

A fogadó, ahol az állomásra jövet-menet meg szoktak állni etetni, a túlsó parton volt. Éjjel csak még nagyobb áradásra volt kilátás, és Grigorij elhatározta: ha törik, ha szakad, de átkél.

Odahajtott ahhoz a helyhez, ahol egy nappal előbb átsiklottak a jégen. A partjai közül kicsapott folyócska szennyes vizet kergetett szétfeszített medrében, a közepén pedig könnyedén pörgetett egy kerítésdarabot meg egy fél keréktalpat. A havatlan, csupasz homokon szántalpak dörzsölte friss nyomok látszottak. Grigorij megállította a lábuk között csomós tajtékot izzadó lovakat, leugrott a szánkáról, és szemügyre vette a nyomokat. Kerék-

vágás szelte át a vékony szánkónyomot. A víznél a keréknyom kissé balra kanyarodott, aztán a vízbe merült. Grigorij szemmel kísérte a távolságot: húsz öl, több semmi esetre sem lehet. Odalépett a lovakhoz, megvizsgálta a szerszámot. Ebben a pillanatban a legszélső udvarból kijött és egyenest Grigorij felé tartott háromfüles rókaprém sapkában egy öreg ukrán.

— Lehet arra hajtani? — kérdezte Grigorij és a fortyogó, barna folyóra intett a gyeplővel.

— Arra? Lehet hát! Máma reggel is keresztülhajtott valaki!

— Mély?

— Nem a! De azér lehet, hogy felcsap a szánkába.

Grigorij markába szedte a gyeplőt, és az ostort emelgetve, rövid „gyű te"-vel biztatta a lovakat... Azok meg prüszkölve és a vizet szagolgatva, kelletlenül nekivágtak.

— Gyű! — Grigorij felállt a bakon, és megsuhogtatta az ostort.

A széles tomporú pejparipa, a nyerges, bólintott rá egyet, és nekiveselkedve, nagyot rántott az istrángon. Grigorij lába alá sandított: a víz a szánka aldeszkájánál bugyborékolt. A lovak először térdig, aztán hirtelen szügyig süllyedtek a szennyes hólébe. Grigorij vissza akart fordulni, de a lovak már a folyó közepére ragadták, és prüszkölve úszni kezdtek. A szán hátulját elkapta az ár, és a lovak fejét folyás ellen fordította. Hátukon, mint sellőkön, csapott át a víz, a szán ide-oda ingott-bingott, és sebesen húzta őket visszafelé.

— Ajajajj!... Ajajajj!... Egyenest hajts! — üvöltötte az ukrán torkaszakadtából. Fel s alá szaladgált a parton, és nem tudni, miért: kétségbeesetten integetett a fejéről lekapott rókaprémsapkával.

Grigorij vad dühében szüntelen nógatta a lovakat, kiabált rájuk. A víz apró tölcsérekben örvénylett a megfeneklett szán mögött. A szán keményen csapódott neki a vízből kimeredő cölöpnek (ennyi maradt az elsodort hídból), aztán pokoli könnyedséggel felfordult. Grigorij nagyot ordított, fejebúbjáig belemerült a vízbe, de a gyeplőt nem engedte el. Ködmöne aljánál, lábánál fogva húzta lefelé az ár, lágyan, de csökönyösen sodorta mind tovább, megpörgette, megforgatta a jobbra-balra hányódó szán mellett. Baljával sikerült megkapnia a szántalpat, eldobta a gyeplőt, és kezével mindig arrább fogózva, lihegve igyekezett elvergődni a hámfáig. Már-már meg is fogta ujjaival a hámfa vasalt

végét, de ebben a pillanatban a Pejkó — amint az árral küszködött — hátsó lábával erősen térden rúgta. Grigorij fuldokolva hadonászott, míg meg nem kapaszkodott az istrángban. A hideg víz elsodorta a lovaktól, és kétszeres erővel rántotta le ujjait az istrángról. A fagyos ár tetőtől talpig tüzes virgáccsal paskolta. Nagy üggyel-bajjal odahúzta magát a Pejkó fejéig. A ló egyenesen Grigorij tágra meresztett szemebogarába fúrta véres szemének halálfélelemmel teli, őrült tekintetét.

Grigorij néhányszor eleresztette a megnyálkásodott gyeplőszárat; úszni kezdett, megint utána kapott, de a gyeplő kisiklott az ujjai közül. Valahogy mégis elkapta, és — hirtelen feneket ért a lába.

— Gyű-ű-ű, te, gyűűű!!! — Előrehajolt, amennyire csak bírt, és lerogyott a tajtékos gázlón, leverte lábáról a ló kemény szügye.

A lovak keresztülgázoltak rajta, mint a szélvész tépték ki a vízből a szánt, aztán gőzölgő, nedves háttal, remegve, elcsigázva álltak meg néhány lépésnyire.

Grigorij nem érezte a fájdalmat, talpra ugrott. A hideg, mint valami tűrhetetlenül forró tészta, tapasztotta körül a testét. Grigorij jobban reszketett, mint a lovak, érezte, hogy talpon most gyengébb, mint a szopós gyerek. Hirtelen észbekapott, talpára fordította a szánt, és — hogy felmelegítse a lovakat — sebes vágtába eresztette őket. Berobogott az utcába, és úgy nyargaltában, mintha meg akarná rohamozni, behajtott az első nyitott kapun.

Barátságos, szíves gazdára akadt. A lovakhoz a fiát küldte. Ő maga meg Grigorijnak segített levetkezni, és ellentmondást nem tűrő hangon parancsolt rá az asszonyra:

— Gyújts be a kemencébe!

Grigorij — a házigazda nadrágjában — addig feküdt a kemence tetején, míg meg nem száradt a ruhája; böjtös káposztalevest vacsorázott, és lefeküdt aludni.

Kora hajnalban, még setétben indult útnak. Százharmincöt versztányi út állt előtte, és drága volt minden pillanat. A pusztai tavaszi, úttalan időszak beköszönte fenyegetett. Minden szárazérben, árokban nagy csobogással zúgott a hólé.

A csupasz, fekete út nagyon megviselte a lovakat. A reggeli fagyos hidegben elvergődött egy ukrán majorig, amely négy versztányira volt az országúttól, és valami elágazásnál állt. Az izzadt lovakról csak úgy szakadt a pára. Mögöttük hosszan húzódott végig a földön a szántalpak csillogó nyoma. Grigorij a majorban

hagyta a szánkát, felkötötte a lovak farkát, és lóháton indult tovább. A másik paripát kantárszáránál fogva vezette. Virágvasárnap hajnalban haza is vergődött Jagodnojéba.

Az öreg pán meghallgatta a részletes beszámolót az útról, kiment megnézni a lovakat. Szaska jártatta őket az udvaron, és mérgesen nézegette mélyen behorpadt oldalukat.

— Na, mi van a lovakkal? — kérdezte tőle a pán, mikor odament.

— A vak is látja — dörmögte Szaska, meg sem állt, és rosszallóan rázta zöldesszürke, kerek szakállát.

— Nem erőltette meg őket?

— Nem. De a Pejkó szügyét dörzsölte a hám. Na de az semmiség!

— Pihend ki magad! — A pán a félrébb várakozó Grigorij felé intett a kezével.

Grigorij bement a cselédházba, de csak egy éjszakát sikerült pihennie: másnap reggel beállított Venyiamin új, kék szaténingében. Örökké kövérkés mosolyával mondotta:

— Grigorij, a pánhoz! De rögtön!

A tábornok nemezmamuszban csoszogott fel s alá a teremben. Grigorij elköhintette magát, egyik lábáról a másikra álldogált a teremajtónál. A túlsó végében meg felkapta fejét a pán.

— Mit akarsz?

— Venyiamin hívott.

— Á, igen! Eredj, nyergeld fel a csődört meg a Krepist. Mondd meg Lukerjának, ne adjon enni a kutyáknak. Vadászni megyünk.

Grigorij megfordult, hogy menjen. A pán utána kiáltott, visszahívta:

— Ide hallgass! Te is velem jössz!

Akszinya bélest dugott Grigorij zsebébe.

— Még enni sem hagy a vén gazember — sziszegte. — Az ördög szánkázzon végig a hátán! Csak legalább a kendőt kösd a nyakadba, Grisa!

Grigorij a léckerítéshez vezette a felnyergelt lovakat, és odafüttyentett minden ebet. A pán derékszíjjal övezett kék posztóujjasban lépett ki. A vállán parafába ágyazott nikkelpalack lógott. A fonott korbács a csuklójáról lecsüngve, viperaként kúszott utána.

Grigorij a kantárt tartva figyelte az aggastyánt, és csodálkozott, hogy milyen könnyedén dobta nyeregbe csontos, öreg testét.

— Utánam gyere mindig — parancsolta a tábornok, és kesztyűs kezével gyöngéden válogatta szét a kantárszárat.

Grigorij alatt egy négyéves csődör ficánkolt, kakas módjára kevélyen fennhordta a fejét, és oldalvást táncolt előre. A hátsó lába nem volt megpatkolva és valahányszor valami jégbütyökre lépett, meg-megcsúszott, leguggolt, de aztán nekiiramodott, ahogy csak az ina bírta. Az öreg pán a Krepis széles hátán ringatózott, kissé görnyedten, de biztosan ült a nyeregben.

— Hová megyünk? — kérdezte Grigorij, amikor utolérte.

— Az Éger-horhosba — felelte a pán öblös basszushangján.

A lovak békességben haladtak egymás mellett. A csődör rángatta a gyeplőszárat. Kecses ívbe hajtotta rövid nyakát, mint a hattyú, dülledt szemével a lovasra sandított, igyekezett beleharapni a térdekalácsába. Felkapaszkodtak egy meredek domboldalra. Ott a pán lendületes vágtába eresztette a Krepist. A kutyák rövid lánccá szakadozva loholtak Grigorij mögött. A vén fekete szuka olyan fiatalosan szaladt, hogy horgas pofája a lófarok végét súrolta. A csődör le-leguggolt, pattogott, heveskedett, meg akarta rúgni a tolakodó szukát, de az mindannyiszor megállt, és bánatos, vénasszonyos tekintetével el-elkapta a visszanéző Grigorij pillantását.

Egy félóra alatt odanyargaltak az Éger-horhoshoz. A pán a horhost szegélyező domb gerincén lovagolt a tavalyi dudva barna bozótja közt. Grigorij lefelé ereszkedett, óvatosan nézegette a szűk horhos omladékok sebezte, hólé mosta fenekét. Néha a pánra tekintett. A csupasz, gyér égerliget acélkék hálója közt élesen rajzolódott ki az öreg alakja. A kápához kushadva fel-felállt a kengyelben, hátán kéken ráncolódott a kozák derékszíjjal övezett ujjas. Az ebek a hepehupás lejtőn futottak, sűrűn, csapatosan. Mikor átugrottak egy meredek horhoson, Grigorij majd lecsusszant a nyeregből.

„Jó volna rágyújtani! Mindjárt eleresztem a kantárszárat, előveszem a zacskót" — gondolta, lehúzta a kesztyűt, és megzizzent zsebében a papír.

— Uszítsd őket! — dörrent a kiáltás a dombhát mögül, mintha puskát sütöttek volna el.

Grigorij felkapta a fejét; a pán a dombgerinc éles tarajára ugratott, és korbácsát magasra emelve vágtába eresztette a Krepist.

— Uszítsd!

A horhos sással, náddal benőtt, tocsogós fenekén keresztülvágva, meg-megcsúszva és földre kushadva, gyorsan iszkolt egy piszkosbarna farkas. Csupa öklömnyi gubanc volt a szőre a lágyéka táján, mert még nem vedlett meg. Keresztülugrott egy kis árkon, megállt, élénken oldalt fordult, észrevette a kutyákat. Az ebek csőstül rohantak rá. Patkó alakban fogták körül, elvágták a völgy végénél kezdődő erdőtől.

A farkas rugalmasan himlózva pattant fel egy kis dombra — mormota-barlang lehetett valamikor — és sebesen iszkolt az erdő felé. Ritka szökkenéssel csaknem egyenest feléje tartott a vén szuka. Mögötte a Héja, a magas, szürke agár, az üldözésben legvadabb és egyébként is egyik legjobb kutya loholt.

A farkas egy pillanatra zavarba jött, mintha nem tudta volna, most mit is csináljon. Amikor Grigorij felkapaszkodott a horhosból, és karikába fordult egyet a lóval, egy percre szem elől tévesztette a farkast, amikor pedig felrúgtatott a domb tetejére, az ordas már messzi-messzi ügetett. A fekete sztyeppen, a földdel eggyéolvadva rohantak a fekete kutyák a dudva közt. Meszszebb, oldalt, az öreg pán került meg egy meredek dombot, és a korbács nyelével biztatta a Krepist. A farkas már-már a szomszédos horhosba ért. A kutyák közvetlenül a sarkában voltak, szinte elkapták az inát, sőt a Héja, a szürke agár, majdnem a farkas lágyékának gubancai közt csüngött, mint egy világos rongydarab. Így látta innen Grigorij.

— Utána! Szorítsd! — csapta meg Grigorij fülét az öreg kiáltása.

Megeresztette a csődör kantárát, nyargalt is, ahogy csak erejétől tellett Közben gondosan igyekezett kivenni, mi történik ott elöl. De a szemét könny fátyolozta be, a fülét teletömte a cafatokká szakadó szél metsző süvítése. A vadászszenvedély egészen elragadta Grigorijt. A csődör nyakára hajolt. A ló úgy robogott, mint a szélvész. De mire odanyargalt a horhoshoz — se farkas, se kutya! Egy perc múlva utolérte a pánt. Sebes vágta közben hirtelen megállította a Krepist.

— Hova tűnt?

— Biztosan a horhosba bújt!

— Kerülj csak bal felől!... Szorítsd!

A pán a hátulsó lábon táncoló paripa vékonyába vágta a sarkantyúját, és jobbra nyargalt. Grigorij a szakadékba ereszkedve szorosra húzta a gyeplőt. Rikkantva röppent át a túlsó oldalra.

Jó másfél versztán korbáccsal és rikoltással hajszolta a csuromvizes csődört. A ragadós, szikkadatlan föld a ló patájára tapadt. Grigorij arca sárral fröccsent tele. A dombon felfelé szeszélyesen kanyargó, hosszú horhos jobbra fordult, és három ágra szakadt. Grigorij átszelte a keresztbe haladó ágat, feliramlott a meredek lejtőn, és a távolban megpillantotta az ebek fekete láncát, amint javában űzték a farkast a pusztán. Úgy látszik, sikerült kiverniök a vadat a horhos középső főágából, amelyet különösen sűrűn benőtt a tölgy- meg az égercserje. Ott, ahol a főág három mellékágra szakadt, és a horhos meredeken csúszott le a dombról három kékesfekete mederben, a farkas kijutott a nyílt terepre, és miután százöles térnyereségre tett szert, szaporán kocogott lefelé a szárazérbe, amely csupa kócos volt a tavalyi dudva meg a száraz bogáncs elvadult bozótjától.

Grigorij felemelkedett a kengyelben, a farkas után eredt, letörölte ruhája ujjával a szélfakasztotta könnyeket. Futó pillantást vetett balra, megismerte a maguk földjét. Kövér, ferde négyzetben feküdt az ő osztályuk, amit az ősszel Nataljával szántott. Grigorij szándékosan a szántáson keresztül futtatta a csődört, és az alatt a néhány rövid pillanat alatt, míg a csődör botladozva, ingadozva vágott át a szántáson, Grigorij szívében kihűlt, pernyébe omlott az előbb még magasan lobogó vadászszenvedély. Grigorij most már közönyösen noszogatta a nehezen ziháló csődört és a pánra ügyelve — nem néz-e hátra — rövid vágtába lassított.

Messzire, a Vörös Szurdoknál, szántók üres tanyázója látszott. Oldalt, a bársonyos fényű friss szántáson, ekét húzó három pár ökör cammogott.

„Mi falunkbéliek. Vajon kié az a föld?... Csak nem az Anyikuskáé?!" — Grigorij összehúzott szeme végigsiklott rajtuk, és rögtön megismerte az ökröket is, meg a nyomukban, az eke után ballagó embert is.

— Fogják meg!... Elébe!

Grigorij látta, amint a két kozák otthagyta az ekét és a farkas elébe szaladt. Az ordas igyekezett áttörni a völgy felé. Az egyik — magas ember leeresztett állszíjas, vörös szegélyű kozák sipkában — a járomból kirántott vas járomszeggel hadonászott. Ekkor a farkas váratlanul leült, farát egy mély barázdába eresztette. A Héja, a szürke agár, teljes lendületből keresztülröppent rajta és első lábait maga alá gyűrve elesett, az öreg szuka meg

tomporával súrolta a frissen szántott hantot, amint igyekezett megállni. De nem tudott fékezni, és nekilökődött a farkasnak. Az ordas hirtelen rántott egyet a fején és a vén szuka ívben pattant félre. A farkasra torlódó ebek hatalmas fekete gombolyaga néhány ölnyire túllendült rajta a szántáson és tovább gurult, mint a teke. Grigorij fél perccel a pán előtt vágtatott oda. Leugrott a nyeregből, térdre esett, és kezét a vadászkéssel nagy ívben nekilendítette.

— Megvan!... A pokolfajzat!... A gigáját!... — kiáltotta lihegő, ismerős hangján a járomszeggel odarohanó kozák. Szuszogva henteredett Grigorij mellé, a farkas hasába maró kutyát nyakánál fogva elhúzta, és puszta marokkal béklyózta meg a farkas két mellső lábát. Grigorij a keze alatt mozgó, égnek borzolódó, durva, kemény szőr közt kitapogatta a gége csövét, és rövid nyiszszantással átmetszette.

— A kutyákat... A kutyá-á-ákat!... Kergesd el! — üvöltözte rekedt hangján eszelősen a pán; egészen belekékült, leugrott a puha szántásra.

Grigorij alig tudta elkergetni a kutyákat. Visszatekintett a pánra.

Kissé távolabb Sztyepan Asztahov állt lakkozott állszíjas sapkájában. Szürke, sápadt álla, szemöldöke remegett, ahogy a vas járomszöget forgatta a kezében.

— Hová való vagy, öcsém? — fordult hozzá a pán. — Melyik faluból?

— Tatarszkból — felelte Sztyepan kis idő múlva, és egy lépést tett Grigorij felé.

— Kinek hívnak?

— Asztahovnak.

— Mikor mégy haza, édes öcsém?

— Máma éccakára.

— Szállítsd el nekünk ezt a dögöt. — A pán a farkasra mutatott lábával. A csikasz már az utolsókat rúgta, néha összecsattant a foga; felfelé tartotta kinyújtott hátsó lábát. A bokájáról lelegurult egy-egy barna szőrpamacs.

— Megfizetem a fuvart — ígérte a pán, biborvörös arcáról sáljával törölgette az izzadságot, arrább ment, félrefordult, és leakasztotta válláról a fémkulacshoz csatolt keskeny szíjat.

Grigorij odament a csődörhöz. Kengyelbe akasztotta a lábát és visszatekintett. Sztyepant csillapodni nem akaró, izgatott re-

megés fogta el. Rángott a nyaka, amint Grigorij felé tartott. Nagy, súlyos kezét szorosan mellére tapasztotta.

18

Korsunovék szomszédasszonyánál, Pelagejánál, nagyszombatra virradó éjjel összegyűlt néhány asszony. Gavrila Majdannyikov, Pelageja ura, írt Lodzból, azt ígérte, hogy hazajön húsvétra szabadságra. Pelageja kimeszelte a házat, már hétfőn mindent rendbe tett, csütörtök óta pedig minden percben várta, ki-kitekintett az utcára; sokáig elálldogált a kerítésnél hajadonfőtt a sovány, májfoltos arcú asszony, tenyeréből ellenzőt csinált, úgy meredt a távolba, hátha jön az ura. Erősen állapotos volt. Tavaly nyáron hazajött Gavrila katonáéktól, lengyel kartont hozott a feleségének. Nemsokáig vendégeskedett: négy éjszakát hált az asszonnyal, ötödnap leszopta magát, lengyelül, németül káromkodott, sírva danolgatta a lengyel honról szóló régi kozák dalt, amelyet még 1831-ben szerzettek. Vele ültek az asztalnál a cimborái, testvérei, akik búcsúztatni jöttek a katonát, ebédig nyakalták a vodkát, és kísérték a nótát:

Lengyelország gazdag ország, úgy mondják.
De mi már tudjuk: nyavalyás egy ország.
Lengyelországban, vagyon ott egy kocsma,
Lengyel gazdáé, lengyeli királyé.
Abban a kocsmában iszik három legény,
Egy porosz, egy polyák meg egy doni kozák
Iszik a porosz — garassal fizet.
Iszik a polyák — bankóval fizet.
Iszik a kozák is — semmit se fizet.
Fel-alá járkál, peng a sarkantyúja,
Csaplárosasszonyt szóval szólongatja:
„Csaplárosné angyalom, gyere el vélem,
Gyere el vélem csendes Don mellé.
Nálunk a Don mellett nem úgy élnek, mint itt:

Nem szőnek, nem fonnak, nem vetnek-aratnak,
Nem vetnek-aratnak — szép ruhában járnak."

Ebéd után Gavrila búcsút vett a családtól, és útnak indult.

Míg az urát várta, búsult, unatkozott emberek nélkül. Ezért péntekre összecsődítette a szomszédasszonyokat, hogy gyorsabban teljék az idő. Eljött Natalja is egy befejezetlen kötött harisnyával (már tavasz járta, Grisaka apó mégis jobban fázott, mint télen), nagyon eleven volt: sűrűbben nevetett a kelleténél a más tréfáján, egyszerűen nem akarta, hogy az asszonyok lássák: menynyire epeszti a vágy az ura után. Pelageja lelógatta a kemencepadkáról kékeres, mezítelen lábát, és Froszjával, egy fiatal, kardos menyecskével gúnyolódott.

— Hogy páholtad el az embered, Froszka?

— Nem tudod, hogy? Hátán, fején, ahol értem.

— Nem azt kérdem; mér' került rá sor?

— Hát... megtörtént — felelte Froszka kelletlenül.

— Ha a magadét más asszonnyal kapnád rajta, tán szótlan tűrnéd, mi? — kérdezte lassan tagolva a szavakat egy hosszú, piszkafa termetű asszony, Matvej Kasulin menye.

— Na, mondd el, Froszinya.

— Nincs mit!... Nincs más, amiről beszéljetek?

— Na, ne szabadkozz annyit, magunk közt vagyunk.

Froszja markába köpte a napraforgómag héját, és elmosolyodott:

— Már rég észrevettem, hogy van valami a füle megett, hát a múltkor mondják is: „Te — aszongyák — az urad meg a malomban összeszűri a levet egy túlparti katonánéval..." Na, én odamentem — ott is tanáltam üket a kölesmalom mellett.

— Mi az, Natalja, a te uradnak se híre, se hamva? — szakította félbe Kasulin menye, Nataljához fordulva.

— Jagodnojéba van... — felelte halkan.

— Akarsz együtt élni vele vagy mán nem?

— Ő tán akarna, de az ura nem is gondol őrá — szólt közbe a gazdasszony.

Natalja érezte, hogy könnyfakasztóan forró vér szökik az arcába... A botos fölé hajtotta a fejét, lopva tekintett az asszonyokra. Mikor látta, hogy mind őt nézi, és tudta, hogy a szégyenpírt ugyan el nem rejtheti a szemük elől, szántszándékkal, de olyan ügyetlenül, hogy csak a vak nem vette észre, leejtette térdéről a gombolyagot, és lehajlott, ujjaival keresgélve kaparászott a hideg földön.

— Köpj rá, húgom! Minden nyakba akad járom — vigasztalta az egyik, leplezetlen részvéttel.

Natalja hazug élénkségét elfújta a szél, mint a kóbor szikrát. Az asszonyok átcsaptak a tereferében a legfrissebb pletykákra, mendemondákra. Natalja némán kötött. Alig győzte kivárni a végét. Kialakulatlan elszánás érlelődött a lelkében, amikor hazament. A bizonytalan helyzete miatti szégyen (még mindig nem hitte, hogy Grigorij mindörökre otthagyta, és rég megbocsátva várta vissza), a következő lépésre sarkallta: elhatározta, hogy titokban, az otthoniak háta mögött, Jagodnojéba küld Grigorijhoz, megtudni végre, végképp otthagyta-e és nem gondolta-e meg magát. Későn tért meg Pelagejától. A kisházban Grisaka apó gubbasztott, viaszgyertyával lecsepegtetett, bőrkötésű, viharvert evangéliumot olvasgatott. Miron Grigorjevics a konyhában épp a vitorlát kötözte rá a doni hálóra, és hallgatta, mit mesél Mihej valami régi-régi gyilkosságról. Natalja anyja lefektette a gyermekeket, s már aludt is a subán. Fekete talpát az ajtófélfának vetette. Natalja levetkezett, céltalanul ődöngött egyik szobából a másikba.

A nagyházban, a deszkával elkerített szegletben, vetni hagyott kendermag áll halomszám, s egércincogás hallik.

Egy pillanatig a nagyapa szobácskájában vesztegelt. Ott ácsorgott a széntartó mellett, és bambán meredt a szentképek alatt feltornyozott szent könyvek kazlára.

— Nagyapám, van papirosod?

— Miféle papiros? — Apó sűrű redőnyalábot ráncolt össze a pápaszem felett.

— Amékre írnak.

Grisaka apó turkált egy darabig a zsoltáros könyvben, kivett egy dohos lépesméz- és tömjénszagú gyűrött lapot.

— Hát ceruzád?

— Kérj apádtól. Na eredj, szívem, ne lábatlankodj itt.

Nataljának sikerült szereznie apjától egy plajbászcsonkot. Asztalhoz ült, gyötrődve átgondolta, amit már rég meg-megrágott, és ami tompán sajgó kínt fakasztott szívében.

Reggel pálinkát ígért Hetykónak, és Jagodnojéba menesztette egy levéllel a tarsolyában.

Grigorij Pantyelevics!

Írd meg nékem, hogy intézzem az életem, és mindörökre oda-

lett-e az én életem vagy sem? Úgy mentél el hazulról, hogy nekem egy árva szót sem szóltál. Pedig én semmivel sem bántottalak meg, és mindig vártam, hogy szabad kezet adsz és megmondod, hogy végképpen elmentél, de te csak a kapufélfától vettél búcsút, oszt hallgatsz, mint a sír.

Azt hittem, csak mérgedben mentél el, és vártam, hogy visszatérsz, de nem akarlak elszakítani benneteket egymástól. Inkább csak én egyedül legyek a porba taposva, mint ketten. Szánj meg utoljára, írjál. Ha megtudom, lesz mihez tartani magam, nem állok az út közepén, mint most.

Krisztusra kérlek, ne haragudj rám, Grisa.

Natalja

Hetyko már torkában érezte a holnapi vedelés gyönyörét. Mogorván vezette ki a lovat a szérűre. Alattomban, Miron Grigorjevics tudta nélkül csempészte ki, és huppogva vágtatott el. Meglátszott, hogy nem kozák: ügyetlen tartással ült a lovon, nyargaltában rázkódott rongyos könyöke, és az utcán játszó kozák kölykök szemtelen kiabálása közepette sebesen ügetett.

— Hohol!... Hohol!

— Disznó lohol!

— Lelök a lú!

— Macska a köszörűkövön... — rikkantották utána a gyerkőcök.

Estefelé jött meg a válasszal. Süvegcukor kék csomagolópapírjának darabkája volt a levél. Mikor kivette az inge alól, rákacsintott Nataljára:

— Borzasztó ez az út, angyalom! Úgy megzötyögtetett az a lú, hogy a belem majd kirázta.

Natalja elolvasta, és hamuszürkére sápadt. Négy ízben szúrt szívébe egy hegyes agyar, s mintha szétszakított volna valami szövetet.

Négy elmosódó szó gyűrődött a papíron: *Élj magad, Grigorij Melehov.*

Sebtiben, mintha nem bízna erejében, szaladt be az udvarról, és lefeküdt az ágyra. Lukinyicsna éjszakára befűtött a kemencébe, hogy minél előbb megfőzzön, és idejében kisüsse a pászkát.

— Nataska, gyere, segíts! — hívta a lányát.

— Fáj a fejem, anyám. Fekszek egy cseppet.

Lukinyicsna bedugta a fejét az ajtón.

— Igyál egy kis sós hallevet. Mi? Rögtön jobban leszel tülle.

Natalja száraz nyelvvel nyalogatta hideg ajkait, és nem szólt rá semmit.

Estig feküdt. Fejét meleg, bolyhos keszkenőbe bugyolálta. Enyhe hideglelés rázta tekercsé görbült testét. Miron Grigorjevics meg Grisaka apó már a templomba készült, mikor végre felkelt, és kiment a konyhába. Halántékán simára fésült fekete hajánál verejték csillogott, szemét olajos, beteges fátyol vonta be.

Miron Grigorjevics lányára sandított.

— Ejnye, lányom, de jókor ért rád ez a gyengélkedés! Éppen húsvét éccakáján, mikor misére kell menni.

— Csak menjenek, én is indulok nemsoká.

— Ammenre majd csak odaérsz.

— Nem a! Mingyán őtözök... Csak őtözni kell, oszt mán megyek is.

Az emberek elmentek. Csak Lukinyicsna meg Natalja maradt a házban. Hervadtan jött-ment a ládától az ágyig meg vissza. Néztenézte a ládában csomószámra összeforgatott ünneplőruhát, de nem látta. Valamin gyötrődve töprengett, valamit motyogott az ajka. Lukinyicsna azt gondolta, hogy Natalja habozik, melyik ruhát válassza, és anyás nagylelkűséggel ajánlotta:

— Vedd magadra, lelkem, az én kék rokolyámat. Most éppen jól illik rád.

Húsvétra nem varrtak Nataljának semmi újat, és Lukinyicsna maga erőltette rá, ami jó ruhája volt, mert eszébe jutott, hogy Natalja még lánykorában mennyire szerette felvenni a szűkkorcú, kék ruhát. Azt hitte, hogy Natalja a nehéz választás miatt szontyolodott úgy el.

— Rád veszed? Előkeresem.

— Nem! Ebbe megyek! — Natalja óvatosan kihúzta a zöld szoknyát, és hirtelen eszébe jutott, hogy ebben a szoknyában volt, mikor Grigorij vőlegénykorában eljárt hozzá látogatóba, és a hűvös szín eresze alatt először szégyenítette meg egy futó kis csókkal. A fojtogató zokogástól rázkódva, mellel nekidűlt a láda élére emelt tetejének.

— Natalja! Mi lelt?!... — csapta össze a kezét az anyja.

Natalja visszafojtotta a kifelé kívánkozó kiáltást; erőt vett magán, csikorgó, fahangú kacagással elnevette magát:

— Valami... úgy... rámjött!

— Észrevettem én azt, Nataska!

— Na, ugyan mit vett észre, anyám? — kiáltotta Natalja váratlan haraggal, és ujjai közt gyürködte a zöld szoknyát.

— Nem lesz ennek jó vége, látom én azt... Ember kéne neked.

— Elegem van belőle!

Natalja ment a maga szobájába öltözni. Nemsoká ünneplőruhában jött ki a konyhába, lányosan, karcsún, áttetsző, kékre fakult orcáján szomorú pír.

— Eredj egyedül, én még nem végeztem el a dolgom — mondta az anyja.

Natalja zsebkendőt dugott a ruhaujj hajtókájába, és kiment a tornácra. A Don felől az úszó jég sustorgó zaját meg az olvadó hó édeskés, éltető szagát hozta a szél. Bal kezével a szoknyája alját fogva kerülgette az utcán szétszórt, gyöngyházkék csillogású tócsákat, míg eljutott a templomig. Az úton megpróbálta visszaszerezni régebbi, egyensúlyos lelkiállapotát, az ünnepre gondolt, meg minden egyébre, ködösen, foszlányosan, de gondolatai makacsul visszakanyarodtak a keblében rejtegetett kék csomagolópapírcafathoz, Grigorijhoz meg ahhoz a boldog asszonyhoz, aki most megvetően kineveti, sőt talán még — sajnálja is!

Belépett a templomkertbe. Legények állták útját. Mikor kikerülte őket, ilyesmi ütötte meg a fülét:

— Kicsoda ez? Megismered?

— Ez? Natasa Korsunova!

— Az ipával, avval a sánta Pantyelejjel szűrte össze a levet.

— Na, ne beszélj! Szóval Griska emiatt szökött el hazulról.

— Miér' másért?... Nahát, az ment most itt el...

Natalja az egyenetlen kőlapokba botladozva ment el az előcsarnokig. Halkan hajigálták utána a piszkos, trágár szavakat, mint a követ. A csarnokban álló lányok kuncogása közepett ment ki Natalja a másik ajtón, és tántorogva, mint a részeg, szaladt haza. Nagyot lélegzett udvaruk kapujánál, és szoknyaaljába gabalyodó lábakkal lépett be; véresre mart, dagadt ajkát harapdálta. Az udvaron barangoló sötét orgonaszínű homályban a szín nyitott ajtaja feketéllett. Natalja egyetlen szilaj feszültségbe gyűjtötte maradék erejét, odaszaladt az ajtóhoz, és sietve lépte át a küszöböt. A színben száraz hideg, lószerszámnak és avas szalmának a szaga csapta meg. Szégyennel, kétségbeeséssel teli lelkét karmolászó, fekete bánatában érzéktelenül, kábán tapogatózva vánszor-

gott el a szögletig. Kezébe ragadta a kaszanyelet (lassú, biztos, pontos mozdulatokkal), levette róla a kaszát, hátraszegte a fejét, és perzselően boldog elszántsággal, nagy erővel végighúzta az élét a torkán. Égető, vad fájdalmában lerogyott, mintha fejbe vágták volna. Homályosan érezte, tudta, hogy nem fejezte be, amit elkezdett; négykézlábra emelkedett, majd térdre állt, remegő ujjal tépdeste le a pitykéket, és valamiért kigombolta a blúzát. Sietett, mert megijedt a mellét elöntő vértől. Fél kézzel félrehúzta keményen feszülő, engedetlen mellét, a másikkal a kasza hegyét igazította hozzá. Térdén csúszott a falig, nekitámasztotta a kasza tompa végét, amelyikbe a nyelet szokták dugni, hátraszegett feje fölött könyökben behajlította karját, és keményen előredőlt a mellével, előre... Világosan hallotta, érezte az eleven, felmetszett test iszonyú reccsenését. Az erősbödő, éles fájdalom mint a láng nyaldosta mellét a torkáig, és pengő tűként fúródott a fülébe...

A ház ajtaja megnyikordult. Lukinyicsna lábával a fokokat tapogatva botorkált le a lépcsőn. A torony egyenletes harangzúgást szórt az éjszakába. A Donon szűnni nem akaró robajjal zajlottak az égnek álló öles jéglepények. A megáradt, boldog, szabad Don titáni erővel sodorta jégbilincsét az Azovi-tenger felé.

19

Sztyepan odament Grigorijhoz. Megfogta a kengyelt, és szorosan a csődör izzadt oldalához simult.

— Na, erőt, egészséget, Grigorij!

— Adjon Isten!

— Hát, hogy gondolod, mi?

— Mit kéne nekem gondolni, hm?

— Elcsaltad a más feleségét, osztán éled vele világod, mi?

— Ereszd el azt a kengyelt.

— Ne félj... nem bántalak.

— Én nem félek, de hagyd ezt a fenébe! — csattant fel Grigorij hangja, és piros lett a pofacsontja.

— Most nem kezdek véled verekedni, mert nem akarok... De ne felejtsd el a szavam, Griska: előbb-utóbb agyonverlek!

— Az egyszeri vak is azt mondta: „Majd meglássuk!"

— De jól jegyezd meg! Nagyon megbántottál!... Kiherélted az

életemet... Ide nézz! — Sztyepan kinyújtotta kezét fekete tenyerével felfelé. — Szántok, de magam sem tudom, kinek-minek. Tán olyan sok kéne egymagamnak? Én akkor is kitelelek, ha egy gazszálat se teszek át a másikon. Csak az unalom, az majd megölt... Nagyot vétettél ellenem Grigorij!

— Nekem ne panaszkodj: egyik fülembe be, a másikon ki.

— Ez valahogy így van — hagyta rá Sztyepan, alulról felnézve Grigorij arcába, és hirtelen elnevette magát avval az együgyű, gyermeteg mosolyával, a szemszöglete sok-sok finom, apróráncocskára hasogatódott. — Csak egyet sajnálok, öcsém... de azt nagyon sajnálom... Emlékszel: harmadéve farsangkor verekedtünk a szorítóba?

— Mikor vót a?

— Amikor az őrt agyonverték. A legények verekedtek a házasokkal, emlékszel? Arra is emlékszel, hogy megkergettelek? Vékonypénzű legény voltál, zöldfülű hozzám képest. Megsajnáltalak, pedig ha futás közbe megcsaplak, letörtem volna a derekad! Tyű, de hogy szedted a lábad! Ahogy az inadtól tellett! Hej, ha akkor az ódaladba sózok egyet, most alulról szagolnád az ibolyát!

— Ne búsulj, tengelyt akasztunk még mink valahogy!

Sztyepan megtörölte homlokát a kezefejével, igyekezett emlékezetébe idézni valamit.

A pán kantárszáron vezette a Krepist, odakiáltott Grigorijnak:

— Indulj!

Sztyepan még mindig ugyanúgy tartotta a bal kézzel a kengyelt. Úgy indult meg a csődör mellett. Grigorij Sztyepan minden mozdulatát vigyázta. Felülről jól látta Sztyepan lecsüngő bajuszát, rég nem borotvált szakálla sűrű sörtéjét. Sztyepan állán agyonrepedezett lakkozott sapkaszij lógott. Sáros, szürke arca, melyen ferde csíkot ásott a lecsurgó verejték, zavart volt és ideges. Amikor Grigorij ránézett, mintha hegy tetejéről esőfátyol borította messzi rónára bámult volna le. A szürke fáradtság, a belső üresség holtra fakította Sztyepan orcáját. Nem búcsúzott el, csak lemaradt. Grigorij lépésben lovagolt tovább.

— Várj csak egy kicsit. Hát... Akszjuska hogy van?

Grigorij az ostorral lecsapott a csizmája talpáról egy rátapadt sárgömböcöt.

— Megvan — felelte.

Megállította a lovat. Visszanézett. Sztyepan szélesen szétvetett lábbal állt mögötte, kivicsorgó fogával dudvaszárat harapdált. Grigorij maga se tudta, miért: ösztönösen megszánta, de a féltékenység érzése kiszorította belőle a sajnálatot, a recsegő nyeregben megfordulva kiáltott vissza:

— Ne búsulj, nem sorvad el utánad!

— Csakugyan?

Grigorij a csődör füle közé cserdített a korbáccsal, és felelet nélkül elvágtatott.

20

A hatodik hónapban, amikor már nem lehetett takargatni tovább a terhességet, Akszinya bevallotta Grigorijnak. Eddig titkolta, mert félt: Grigorij nem hiszi el, hogy az ő gyermekét hordozza a szíve alatt. Megfakult az időnként rázúduló bánattól, félelemtől, és várt-várt valamit.

Már az első hónapokban is gyakran volt hányingere, de Grigorij nem vette észre, s még ha észrevette is, nem sejtette az okát, nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget.

A beszélgetés este folyt le. Akszinya izgatottan mondta el, és Grigorij arcán mohón firtatta a változást, de az ember az ablakhoz fordulva bosszúsan köhintett.

— Miért hallgattál eddig, mi?

— Restelltem, Grisa... azt hittem, hogy ellöksz magadtól...

Grigorij az ágy tornyán dobolva kérdezte:

— Soká lesz?

— Úr színeváltozására, azt hiszem...

— Sztyepané?

— A tied.

— Csakugyan?

— Számold ki magad... Akkor volt... favágáskor...

— Ne hazudj, Kszjuska... Még ha Sztyepané is, mit változtat az a dolgon? Igaz lelkedre kérdem.

Akszinya keserves könnyeket hullatva ült a padkán, forró, fojtott suttogással szaporázta:

— Hány esztendeig éltem vele, és — semmi, de semmi!... Gondold meg!... Én egészséges asszony voltam mindig... Tőled van, te meg...

Grigorij nem tette szóvá többet. Akszinyához való viszonyába

az óvatos elhidegülés és a könnyed, gúnyos szánalom új fonala fonódott. Akszinya magába zárkózott, nem kunyerált gyöngédséget. Megcsúnyult a nyáron, de arányos termetét a terhesség szinte egyáltalán nem rútította el: gömbölyűsége miatt nem tűnt fel, hogy kerekedik a hasa; sovány arcát pedig új dísszel ékesítette a melegen megszépült szem. Könnyen ellátta a kisegítő szakácsnő munkáját. Az idén kevesebb volt a napszámos, kevesebbet kellett főzni is.

Szaska apó szeszélyes, vénemberes ragaszkodással tapadt Akszinyához. Talán azért, mert a menyecske úgy gondoskodott róla, mintha lánya lett volna: kimosta fehérneműjét, megfoltozta ingeit, az asztalnál a puhább, ízesebb falatokkal kedveskedett neki, Szaska apó pedig, mihelyt elvégezte a dolgát a ló körül, vizet hordott a konyhába, szétmoncsolta a disznónak főzött krumplit, és mindenképpen iparkodott kezére járni. Csupasz ínyét kivicsorítva hadonászott, táncolt körülötte:

— Megesett a szíved rajtam, de én se maradok adós! A lelkemet is kiteszem érted, Akszinyuska. Bizony elpusztulnék, ha senki asszony nem törődne vellem. Kiszítta a vérem a tetű! Ha kell valami, csak szóljál!

Grigorij, Jevgenyij Nyikolajevics közbenjárására, megszabadult a tábori gyakorlatozástól, a kaszálón dolgozott, néha elvitte az öreg pánt a városba, egyébként meg reznekvadászatra járt vagy lóháton túzokot űzött. A könnyű, dúskáló élet sokat rontott rajta. Ellustult, meghízott, való koránál öregebbnek látszott. Egy gondolat bántotta: a küszöbönálló katonaság. Nem volt sem lova, sem felszerelése, az apjától meg alig remélhetett valamit. A maga meg Akszinya bérét is ő kapta kézhez. Kuporgatott, még a dohányt is megtagadta magától, mert remélte, hogy az összezsugorgatott rubeleken lovat tud venni, s nem kell derekat hajtani apja előtt. A pán is ígért segítséget. Grigorij feltevése, hogy apja semmit se ád, hamarosan igazolódott. Június végén eljött Petro meglátogatni öccsét. Beszéd közben célzott rá, hogy az öreg dühe még most se csillapodott, és kijelentette: nem fog Grigorijnak katonalovat adni; azt mondja, vonuljon be az itteni csapathoz.

— Ezzel aztán ne nagyon áltassa magát. Azér is a magam lován — Grigorij megnyomta ezt a szót — vonulok be.

— Honnét veszed? Összetáncolod, mi? — mosolyodott el Petro, bajuszát rágva.

— Ha tánccal nem megy, kunyerálok, ha úgy se, lopok egyet.

— Legény vagy a talpadon!

— A béremen veszek — magyarázta Grigorij most már komolyan.

Petro elüldögélt a kis tornácon, kérdezősködött élelemről, munkáról, bérről. Mindenre csak bólogatott, igenelt, folyton bajuszkája agyonrágott végét szopkodta. Mikor már mindent kiszedett belőle, azt mondta Grigorijnak búcsúzóul:

— Gyere haza, élj otthon, kár úgy felhúznod az orrod; azt hiszed, hogy itt egymást fiaddzák a rubelek?!

— Dehogy fiaddzák!

— Együtt számítasz vele élni? — kanyarította el Petro a beszélgetést.

— Kicsodával?

— Evvel az asszonnyal.

— Igen, mér?

— Csak kérdtem. Érdekelt.

Grigorij indult, hogy elkísérje egy darabon. Utoljára megkérdezte:

— Hogy vannak otthon?

Petro eloldotta a lovat a tornác korlátjától, és jót kacagott:

— Neked annyi az otthonod, ahány fészke a nyúlnak... Semmi különös, éldegélünk lassacskán. Anyám, az búsul miattad. A szénát mán összegyűjtöttük, három boglyát raktunk belőle.

Grigorij izgatottan simogatta meg a csonkafülű vén kancát, amelyiken Petro ide lovagolt.

— Nem ellett még?

— Nem, öcsém, meddő maradt. Az a pej, améket Hrisztonyától cseréltünk, az megellett.

— Milyet?

— Csődört, öcskös. Olyan csődört a, hogy nincs párja. Magos a lába, jó a csúdje, a szügye is erős. Nyalka mén lesz még abból, megládd!

Grigorij sóhajtott.

— Vágyok mán vissza a faluba, Petro. Hiányzik a Don. Itt nem lát az ember folyóvizet. Undok hely!

— Gyere el látogatóba — mondta Petro, amikor hassal ráhengeredett a ló hegyes gerincére, és hátralendítette a jobb lábát.

— Majd egyszer...

— Na, Isten áldjon!

— Szerencsés utat!

Petro már kilovagolt az udvarból. Ekkor észbekapott és visszakiáltott a tornácon álló Grigorijnak:

— Natalja meg... El is felejtettem... micsoda baj történt.

A szél héjaként kóválygott az udvar felett, nem hozta el a mondat végét Grigorij füléig. Petrót meg a lovát selymes por fátyolozta el, és Grigorij csak legyintett, mert nem értette meg, aztán az istállóba tartott.

Száraz volt a nyár. Ritkán esett eső, és a gabona korán megérett. Alighogy a rozsot learatták, már ott is volt az árpa, sárgállott, mint a tojásos kalács, és lehajtotta bajuszos kalászát mélyen. Négy idegen napszámos meg Grigorij ment ki a földekre aratni.

Akszinya korán megfőzött, megkérte Grigorijt, vigye magával.

— Ülj itthon, nem vagy rá kénytelen — szabadkozott Grigorij, de Akszinya csak hajtotta a magáét, sebtében felöltözött, kiszaladt az utcára, utolérte a napszámosokat szállító szekeret.

Amit Akszinya olyan szomorúan és mégis oly boldog türelmetlenséggel várt, amitől Grigorij homályosan félt, az árpaföldön következett be. Akszinya a hulladékot gereblyézte. Bizonyos előjeleket érzett. Erre eldobta a gereblyét, és egy kereszt tövébe feküdt. Nemsokára meglepték a görcsök. Nyelvét harapdálva a földön feküdt. Mellette a napszámosok haladtak el nagy ívben, és az aratógépekről biztatták a lovakat. Egy fiatal napszámos — sűrű-ráncos arca olyan sárga volt, mintha fából faragták volna — elhaladtában odavetette Akszinyának:

— Kelj fel, mert elolvadsz!

Amikor Grigorijt az aratógépnél leváltották, odament Akszinyához.

— Mi lelt?

Akszinya engedetlen ajakait elgörbítve, rekedten mondotta:

— Bánt a görcs.

— Megmondtam, ne gyere! Most mit csináljak veled, mi?

— Ne veszekedj, Grisa... Jajj!... Jajj!... Grisa, fogj be! Haza kéne menni... Mit lehet itt csinálni? Csupa férfi mind... — nyögte Akszinya, mert már vasabroncsként szorongatta a fájdalom.

Grigorij elszaladt a völgyben legelésző lóért. Míg befogott és odahajtott, Akszinya félremászott. Idegen nézésű, kidülledt szemmel, értetlenül bámult az odaszaladó Grigorijra, és nyögve marta

összegyürkölt kötőjét, hogy a napszámosok ne hallják állati üvöltését.

Grigorij feltette a szekérre, és a birtok felé hajszolta a lovat.

— Jajj, ne nyargalj!... Jajj, meghalok!... Rá-á-á-á-áz! — kiabálta Akszinya érdesre vált hangon, és hol jobbra, hol balra hengergette a szekér aldeszkáján kócos fejét.

Grigorij szótlan csetkelte a lovat az ostorral, forgatta feje felett a gyeplőszárat, és nem nézett hátra, ahonnan hullámokban löttyent előre a rekedt, szaggatott asszonyi jajgatás.

Akszinya tenyere közé szorította arcát, vadul forgatta tágra meresztett, őrült szemét, úgy zötyögött a szekéren, amely a töretlen, göröngyös út egyik széléről a másikra lökődött. A ló vadul vágtatott; Grigorij szeme előtt egyenletesen ugrált a hámiga, és tetejével eltakarta az égen függő, vakító fehér felhőt, amely úgy csillogott, mint a csiszolt drágakő. Akszinya vonításig fokozódó, egybefolyó üvöltése egy pillanatra félbeszakadt. Csak a kerekek zörögtek, a szekér hátuljában pedig tompán koppant a deszkához Akszinya tehetetlen feje. Grigorij nem vette észre azonnal a beállt csendet, de amikor felocsúdott, hátratekintett: Akszinya eltorzult, elcsúfult arccal feküdt ott, orcáját szorosan a szekér oldalához tapasztotta, tátogott, mint a szárazra került hal. Homlokáról patakokban ömlött a verejték beesett szeme gödrébe. Grigorij felemelte Akszinya fejét, és alátette összegyűrt sapkáját. Akszinya felakadt szemmel, keményen mondta:

— Grisa, én meghalok... Mingyán végem lesz!

Grigorij megremegett. Hirtelen hideg futott végig rajta, egészen izzadt lábaujjáig. Megrendülve kereste a buzdító, nyájas szavakat, de egyet sem talált. Görcshúzta, cserepes ajkáról csak szitok szakadt le:

— Ne járjon a szád, bolond! — rántott egyet a fején, és kétrét görbülve hátrahajolt, hogy majd kitört a dereka. Megszorította Akszinya ügyetlenül maga alá hajló lábát. — Akszjutka, gyöngyvirágom!...

A szülőgörcs csak egy pillanatra eresztette el Akszinyát, most visszatért, és tízszeres erővel ragadta meg. Akszinya érezte, hogy lefelé ereszkedő hasában megpattant valami, ívvé görbült. Kimondhatatlan, szörnyű, mind erősödő sikollyal hasogatta Grigorij dobhártyáját. Grigorij, mint az őrült, hajszolta a lovat.

A kerékzörgés miatt alig hallotta a vékonyan elnyúló kiáltást:

— Griiiisa!

Meghúzta a gyeplőt, és hátrafordította a fejét: Akszinya karját szétvetve úszott a vérben. Lába közt, a szoknyája alatt, a vörös-fehér káoszban, nyivákoló valami mocorgott... Grigorij fejvesztetten ugrott le a szekérről, és támolyogva, mint akit bilincsbe vertek, lépett a szekér farához. Akszinya forrón lihegő szájára nézett, és inkább csak sejtette, mint értette, mit mond:

— Apa lettél.

21

A tágas aszóhoz úgy tapadt a Lisztnyickij-birtok, Jagodnoje, mint a púp. A szél váltakozva hol délről, hol északról fújt. Az ég kékesfehérjén végig-végigcsusszant a nap sárgája. A nyár szoknyája aljára lépve zizegett hulló lombjával az ősz, aztán a tél zúdult a világra havával-fagyával, de Jagodnoje ugyanúgy gunnyasztott fásult unalmában, és a napok ugyanolyan lustán másztak át a birtokot a külvilágtól elkerítő magas sövényen. Úgy hasonlítottak egymásra, mint két tojás.

Az udvaron ugyanúgy jöttek-mentek a fekete gácsérok, pápaszem formájú vörös kerettel a szemük körül, gyöngyesőként peregtek szerteszét a gyöngytyúkok, az istálló tetején nyávogós gyomorhangjukon kiabáltak a rikító tollú pávák. Az öreg tábornok szeretett mindenféle madarat, még meglőtt darut is tartott. A madár úgy november felé meg-megpendítette az emberi szívek húrjait érces, bús hangjával, mikor megütötte fülét költöző, szabad testvérei alig hallható. hívó krúgatása. De repülni nem tudott. Holtan csüngött a csuklóban átlőtt fél szárny. A tábornok az ablakból nézte, hogy ugrál felfelé a daru, fejét lehajtva, hogy tépi fel magát a földről. Ilyenkor jót nevetett, hosszú szája kinyílt a bajusz ősz függönye alatt, és a dörgő kacaj csak úgy úszott, libegett az üres, fehér teremben.

Venyiamin ugyanolyan magasan hordta fekete plüss fejét, és naphosszat durákozott* önmagával az előszoba ládáján, míg a végén csakugyan majd belebolondult. Ugyanúgy féltékenykedett Tyihon ragyás szeretőjére, Szaska, a napszámosok, Grigorij, a pán, de még a daru miatt is, mert Lukerja arra öntötte ki túláradó öz-

* *Durák:* bolond. Innen a kártyajáték neve.

vegyi gyöngédsége fölöslegét. Szaska apó időről időre leszopta magát, és ment a pán ablaka alá húszkopejkást kunyerálni.

Egész idő alatt csak két esemény történt, ami felkavarta az álmos kábulatban megpenészedett életet: Akszinya szülése meg a fajgúnár eltűnése. Akszinya kislányát hamar megszokták, a gúnárból pedig csak a fényesen csillogó tollakat találták meg a liget mögött (úgy látszik, befalatozta egy róka), aztán lecsillapodtak.

A pán reggelenként, mikor felébredt, behívta Venyiamint:

— Álmodtál valamit?

— De még milyen csodaszépet!

— Mondd el! — parancsolta kurtán a pán, és cigarettát sodort.

És Venyiamin elmondta. Ha az álom unalmas volt vagy borzalmas. a pán dühbe gurult:

— Hülye! Marha! A hülyék álmodni is hülyeségeket álmodnak.

Venyiamin megtanult víg és érdekes álmokat kitalálni. De az az egy nehezére esett: költeni kellett. Hát bizony néha napokig törte a fejét vidám álmokon, ahogy ott ült a ládán és csapkodta a kis szőnyegre a kártyát. Az is olyan dagadt és zsíros volt, mint a játékos orcája. Szeme tompán egy merev pontra tapadt, törte a fejét; utoljára addig jutott, hogy sohasem álmodott többé semmit. Ha felébredt, erőlködött, hátha eszébe jut valami, de mögötte simára nyesett feketeség tátongott, de olyan fekete, hogy nem álmot, de még egyetlen arcot se látott.

Venyiamin bizony kifulladt az együgyű álmok kiagyalásában, a pán meg mérgelődött, mert ismétléseken kapta az elbeszélőt.

— Ezt már elmondtad csütörtökön, te ilyen-olyan kupcihér, csak akkor lóról szólt. Mi ez, az ördög vigyen el?

— Megint azt álmodtam, Nyikolaj Alekszejevics! Becsületistenemre: kétszer is szoktam én ugyanazt álmodni — hazudta Venyiamin szemrebbenés nélkül.

Decemberben Grigorijt küldönccel Vesenszkajába hívták, a községházára. Kapott száz rubelt lóra. Értesítették, hogy karácsony másodnapjára be kell rukkolnia Manykovo falvába, a gyülekezőhelyre.

Grigorij zavarban volt, amikor megjött Vesenszkajából: közeleg a karácsony, és neki még semmije sincs kész. A kincstártól kapott pénzen meg a maga megzsugorgatott pénzén Obrivszkaja

falvában vett egy csődört száznegyven rubelért. Szaska apóval mentek lovat venni, sikerült is megalkudni olyanra, amilyen kell: hat esztendős, pej, csapott tomporú. Volt egy rejtett hibája is, de Szaska apó szakállát huzigálva azt mondta:

— Olcsóbban nem találsz. A hatóság meg nem veszi észre. Nincs nekik ahho sütnivalójuk.

Hazafelé a vett csődörön lovagolt Grigorij, kipróbálta lépésben, ügetésben, hogy bírja. Karácsony előtt egy héttel maga Pantyelej Prokofjevics ment el Jagodnojéba. A kurta szánba fogott kancát a kerítéshez kötötte, be se hajtott az udvarba. Egyenest a cselédház felé bicegett, az apró jégcsapokat tördelte a bunda gallérján fekete tömbként fekvő szakálláról. Grigorij megrökönyödött, amikor az ablakból megpillantotta apját.

— Nahát!... Apám!

Akszinya — maga se tudta, miért — a bölcsőhöz rohant, és bebugyolálta a gyermeket.

Pantyelej Prokofjevics nagy hideget eresztett be a szobába, amikor besántikált. Levette a háromfülűt, keresztet vetett a szentképek felé, és lassú pillantással jártatta körül szemét a falakon.

— Erőt, egészséget!

— Adjon Isten, apám — felelte Grigorij a köszönésre, felállt a lócáról, lépett egyet, és megállt a szoba közepén.

Pantyelej Prokofjevics odadugta elgémberedett kezét Grigorijnak, leült a lóca szélére, behajtotta bundája alját, és keresztülnézett a bölcsőnél bálvánnyá meredt Akszinyán.

— Készülsz a ténylegesre?

— Persze. Hát hogyne.

Pantyelej Prokofjevics hallgatott; firtatón, sokáig nézegette Grigorijt.

— Vesd le azt a bundát, apám; biztosan összefagytál.

— Nem baj. Ki lehet bírni.

— Begyújtjuk a szamovárt.

— Köszönöm. — Körmével levakargatta a bundáról a rég rászáradt sárpettyeket. — Elhoztam a felszerelést: két köpenyt, nyerget, buggyos nadrágot. Hozd be... mind odaki van.

Grigorij kucsma nélkül ment ki, és levett a szánról két zsákot.

— Mikor kell berukkolni? — érdeklődött Pantyelej Prokofjevics, és felállt.

— Karácsony másodnapján. Mi az, apám, már mégy is?

— Sietek. Mihamarább haza kell menni.

Elbúcsúzott Grigorijtól, és Akszinyát tekintetével ugyanúgy kikerülve, az ajtó felé indult. Már a reteszt fogta, mikor a bölcsőre villant a szeme, és azt mondta:

— Anyád tiszteltet, most sántít egy kicsit. — Hallgatott egy darabig, aztán szinte erőlködve, mintha valami súlyosat emelne, tette hozzá: — No, megyek. Majd elkísérlek Manykovóig. Készülj.

Kiment, meleg kötött kesztyűbe bújtatta a kezét. Akszinyát az átélt megalázás elsápasztotta, megnémította. Grigorij sandán nézett reá, igyekezett mindig ugyanegy recsegő padlódeszkára lépni.

Grigorij karácsony első napján Vesenszkajába vitte Lisztnyickijt.

A pán nagymisét hallgatott, aztán földbirtokos unokahúgánál megreggelizett, és befogatott.

Grigorij be se kanalazta a tányér zsíros, disznóhúsos káposztalevest, máris felállt, és indult az istállóba. A könnyű városi szánnal a Sibaj, az almásderes orjoli ügető járt.

Grigorij a kantáránál fogva vezette ki az istállóból. Sebtiben befogta.

A szél szemcsés, csípős havat sepert. Sivítva zúdult végig az udvaron, talajmentén a porhanyós ezüst. A léckerítés megett a fákon puha, rojtos zúzmara. A szél lerázta. Ahogy hullott, szétszóródott, mesésen gazdag árnyalatokban, a szivárvány minden színében tündökölt a napon. A háztetőn, a kormos kémény mellett, ahonnan ferdén kígyózott lefelé a füst, fázósan recsegtek a csókák. A csikorgó léptekre felriadtak, mint kékesszürke pihék keringtek a tető felett, aztán nyugatra szálltak, a templom felé, és élesen kéklettek az ibolyaszínű reggeli égen.

— Szólj be, hogy előállt! — kiáltotta Grigorij a tornácra kiszaladó cselédlánynak.

A pán kijött. Bajuszát mosómedvebundája gallérjába bújtatta. Grigorij bebugyolálta gazdája lábát, begombolta rajta a bársonyszegélyű farkasbőr szántakarót.

— Gyújts oda neki! — A pán az ügetőre vágott a szemével.

Grigorij a bakról egészen hátrahajolva tartotta kinyújtott kezében a feszesen rázódó gyeplőt, és aggodalmasan sandalgott a síkos útra, mert eszébe jutott, hogy a pán az első havon is jól tarkónvágta fiatalosan erős öklével, egy ügyetlen megcsuszamlás

miatt. A híd felé ereszkedtek, és Grigorij itt, a Donnál, megeresztette a gyeplőt, és kesztyűjével törülgette a széltől tüzesre csípett arcát.

Két óra alatt Jagodnoje alá száguldott a szán. A pán egész úton hallgatott, olykor-olykor megkopogtatta Grigorij hátát begörbített ujjával: „Állj meg!" A szélnek háttal fordulva cigarettát sodort.

— Holnap korán indulsz? — kérdezte, amikor a domboldalról már a birtok felé siklottak.

Grigorij oldalt fordult, alig tudta szétnyitni összefagyott ajkait.

— Kolán! — így jött ki szájából a „korán", mert a hidegtől megkeményedett nyelve mintha feldagadt volna; bele-beleakadt fogsorai patkójába, és bizonytalanul forgott.

— Megkaptad a pénzt mind?

— Igenis.

— A feleséged miatt ne aggódj, meglesz nálunk. Emberül szolgálj! Nagyapád vitéz kozák volt. Viselkedj — a pán hangja tompábban csengett (gallérjába bújtatta arcát a szél elől) — viselkedj úgy, hogy méltó légy nagyapádhoz meg apádhoz. Mert ezernyolcszáznyolcvanháromban ugye apád nyerte lovasmutatványból az első díjat a cári szemlén?

— Igenis, az apám.

— Na, szóval, ehhez tartsd magad — fejezte be a pán szigorúan, szinte fenyegetően, és egészen befúrta arcát a bundába.

Grigorij átadta a lovat Szaska apónak, és bement a cselédházba.

— Megjött az apád! — kiáltott utána Szaska, és pokrócot dobott az ügető hátára.

Pantyelej Prokofjevics az asztalnál ült, és egy tál kocsonya utolját ette. „Egy kicsit pityókos" — állapította meg Grigorij, mihelyt futó pillantást vetett apja széternyedt arcára.

— Na, megjött a regruta?

— A csontom is átfagyott — felelte Grigorij, kezével csápolva. — Oldd ki csak a csuklyát, az én kezem nem bírja — fordult Akszinyához.

— Jól eltanáltátok: úgy szúr a szél, mint a lándzsa — dörmögte az öreg.

Ezúttal már sokkal nyájasabb volt. Kurtán, otthonosan parancsolta Akszinyának:

— Vágj még egy kis kenyeret, ne sajnáld!

Felállt az asztal mellől, az ajtó felé indult rágyújtani. Mintha véletlenségből esett volna: kétszer is megbillentette a bölcsőt, a takaró alá dugta szakállát.

— Kozák? — érdeklődött.

— Lány — felelte Grigorij helyett Akszinya, és amikor észrevette az öreg arcán végigúszó, szakállába rekedő elégedetlen fintort, sietve tette hozzá: — Festeni se lehetne szebbet, szakasztott olyan, mint Grisa.

Pantyelej Prokofjevics szakértő szemmel nézegette a pólyából kikandikáló fekete fejecskét, és nem minden büszkeség nélkül pecsételte meg Akszinya szavát:

— Mi fajtánk... khm, hm... ni csak, ni!

— Min jöttél, apám? — kérdezte Grigorij.

— Kétlovas szekéren. A kancával meg Petróéval.

— Mér nem eggyel jöttél. Melléfogtuk volna az enyimet is.

— Kár! Hadd menjen csak üresen. Takaros csődör.

— Láttad mán?

— Csak úgy nagyjából néztem körül.

Beszélgettek erről-arról, mindenféle apróságról. Ugyanaz izgatta mindkettőjüket. Akszinya nem szólt bele, úgy ült az ágyon, mintha vízbe mártották volna. Kőkeményre duzzadt melle szétfeszítette blúza ráncait. Szemmel láthatóan meghízott a szülés után, új, boldog, magabiztos tartásra tett szert.

Későn feküdtek le. Akszinya Grigorij melléhez simult, megáztatta sós könnyeivel és kiszopatlan melléből csurgó tejével.

— Meghalok bánatomba! Hogy leszek én meg magamba?

— Ne félj! — felelte ugyancsak suttogva Grigorij.

— Hosszúk az éccakák... a gyermek nem alszik. Elsorvadok utánad... Gondolj bele, Grisa: négy esztendő!

— Hajdanában huszonöt esztendőt szolgáltak, azt mondják!

— Mit törődök én avval, ami hajdanában vót!

— Na, elég mán!

— A fene egye meg azt a katonaságot. Elszakít bennünket egymástól!

— Hazajövök szabadságra!

— Szabadságra... — sóhajtott Akszinya, mint a visszhang —, amíg te megjössz, addig sok víz lefoly a Donon.

— Ne jajgass... Folyton egyet hajtasz, mint a talyigás.

— Lennél csak te az én bőrömbe!

Grigorij hajnaltájt szunnyadt el. Akszinya megszoptatta a gyermeket, és felkönyökölve, rebbenés nélkül nézegette Grigorij arcának homályosan feketéllő vonásait. Búcsúzott tőle. Eszébe jutott az az éjszaka, amikor a maga szobájában arra akarta rábeszélni, hogy menjenek a Kubán vidékére. Ugyanígy volt akkor is, csak a hold világított, meg a fényárban úszó udvar fehérlett odakint, túl az ablakon.

Ugyanígy volt minden, de Grigorij most olyan is, nem is. Napok taposta, hosszú idősövény húzódott a hátuk mögött...

Grigorij oldalt fordult, és tisztán azt mondta:

— Olsanszk falvában — és elhallgatott.

Akszinya megpróbált elaludni, de gondolatai szétzilálták az álmot, mint a szél a szénakazlat. Virradatig törte a fejét ezen az értelmetlen mondaton, és kereste a nyitját... Pantyelej Prokofjevics rögtön felserkent, mihelyt a jégvirágos ablakra ráfodrozódott a fény.

— Grigorij, talpra! Virrad!

Akszinya feltérdelt, belebújt szoknyájába. Sóhajtozva, sokáig kereste a gyufát.

Mire megfröstököltek és mindent becsomagoltak, egészen kivirradt. A reggeli világosság kék árnyalatokban rezgett. A kerítés csipkéjét mintha a hóból vágták volna ki. A lóistálló teteje az ég finom, orgonaszínű páráját eltakarva feketéllett.

Pantyelej Prokofjevics ment befogni. Grigorij elszakította magát az őrülten ölelő, csókoló Akszinyától, és indult, hogy elbúcsúzzék Szaska apótól meg a többitől.

Akszinya bepólyálta a gyermeket, és kikísérte őket.

Grigorij ajkával gyöngéden megérintette kislánya nedves homlokát, és odalépett a csődörhöz.

— Ülj fel a szánkába! — kiáltott az apja, és megindította a lovakat.

— Nem, lóháton megyek!

Grigorij szántszándékkal lassan húzta meg a hevedert, ült fel a lóra, és válogatta szét a gyeplőszárat. Akszinya, ujjaival Grigorij lábát érintve, sűrűn ismételgette:

— Grisa... várj!... Akartam valamit mondani... — Igyekezett emlékezetébe idézni valamit, zavartan, remegve ráncolta össze homlokát.

— Na, Isten áldjon!... Ügyelj a gyermekre... megyek, mert apám mán ahun ni, milyen messzi jár...

— Várjál, drágám! — Akszinya bal kezével a hideg kengyelt fogta, jobbjával a szoknya aljába bugyolált gyermeket szorította magához. Mohón nézett Grigorijra, nem volt szabad a keze, hogy tágra nyílt, mereven néző szeméből szivárgó könnyeit letörölje.

A tornácra kijött Venyiamin.

— Grigorij, a pán hívat.

Grigorij káromkodott egyet, megsuhintotta a korbácsot, és kivágtatott az udvarból. Akszinya után szaladt, de elakadt az udvart belepő hófúvások közt, és ügyetlenül kapkodta nemezcsizmás lábát.

Grigorij a dombtetőn érte utol apját. Megemberelte magát, visszanézett. Akszinya a kapunál állt, melléhez szorította a szoknyaaljba bugyolált gyermeket, a szel meg cibálta, lobogtatta válla körül vörös kendője szélét.

Grigorij utolérte a szánt. Lépésben haladtak tovább. Pantyelej Prokofjevics a lovaknak háttal fordulva azt kérdezte:

— Szóval nem számítasz a feleségeddel élni.

— Régi nóta mán e... untig eleget fútták...

— Szóval nem akarsz...

— Szóval nem...

— Nem hallottad, hogy kárt tett magában?

— Hallottam.

— Kitől?

— A pánt a városba vittem egyszer, véletlenül találkoztam falubeliekkel.

— Hát az Isten?

— De hát, apám, itt nincs mit csinálni... ami elveszett, az odavan.

— Nekem ne fesd az ördögöt a falra! Én a javad akarom! — szaporázta Pantyelej Prokofjevics dühösen.

— Gyermekem van. Mit beszéljünk erről tovább? Ezt már nem lehet összeragasztani.

— Nana, csak vigyázz... hátha a másét neveled?!

Grigorij elsápadt: hegedetlen sebet szakított fel az apja. Grigorij a gyermek születése óta Akszinya, sőt maga előtt is titkolva, kínosan táplálta a gyanút. Éjjelente, amikor Akszinya aludt, gyakran odament a bölcsőhöz, vizsla szemmel kutatta a gyermek rózsásbarna arcocskáján a maga vonásait, és ugyanolyan bizonytalanságban ment el onnan, mint azelőtt. Sztyepan is sötétszőke, majdnem barna volt. Hogy tudja meg, kinek a vérét hajtja a

kicsi szív a gyermek bőre alatt átvilágító kék érhálózatban? Olykor úgy tetszett, hogy a kislány őrá hasonlít, néha meg annyira Sztyepanra emlékeztetett, hogy belesajdult a szíve is. Grigorij semmit se érzett iránta, legfeljebb kellemetlenséget azokért a percekért, amikor a szülőgörcsökben fetrengő Akszinyát szállította haza a határból. Egyszer (Akszinya a konyhában főzögetett) kivette a kislányt a bölcsőből, kicserélte a nedves pelenkát, és éles, tépő izgalmat érzett. Lopva lehajolt, megharapdálta a szétterpesztett, vörös kis lábujjat.

Az öreg kíméletlenül az elevenébe szúrt, és Grigorij, kezét a kápán keresztbe téve, tompán felelte:

— Akárkié is, akkor se lököm el...

Pantyelej Prokofjevics meg se fordulva a lovakra legyintett az ostorral.

— Natalja azóta elcsúfult... Görbén tartja a fejét, mintha szél ütötte vóna. Elvágott egy fontos inat, azér kajszul ódalt a feje.

Grigorij hallgatott. A szántalpak csikorogva őrölték a havat. Grigorij lova a bokáját gacsosan összeverve csattogott a patkóval.

— Hogy van most? — kérdezte Grigorij, és különösen nagy figyelemmel piszkált ki a ló sörényéből egy bojtorjáncsimbókot.

— Fellábadt. Hét hónapot feküdt. Pünkösdkor egészen a végét járta. Pankratyij pópa fel is adta neki az utolsó kenetet... De később mégis magáho tért. Felkőtt, oszt járt is. Kaszát szúrt a szíve alá, de a keze reszketett: mellé csúszott. Különben vége lett vón... Na, most aztán lefelé! — Grigorij csapott egyet a korbáccsal, és apját megelőzve vágtatott lefelé. Kissé felemelkedett a nyeregben. A ló patája alól apró hólemezek repültek a szánba.

— Natalját magunkho vesszük! — kiáltott Pantyelej Prokofjevics, mikor utolérte. — Nem akar a családja közt élni. A minap láttam, híttam is: jöjjön hozzánk.

Grigorij nem felelt. Az első faluig szótlanul nyargaltak. Pantyelej Prokofjevics többé nem fordította rá a beszédet.

Hetven verszt tettek meg egy nap alatt. Másnap este lámpagyújtáskor értek be Manykovo községbe.

— Melyik végen kovártélyoznak a vesenszkajaiak? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics az első járókelőtől.

— Hajts a nagy utcán!

A kovártélyon, ahová kerültek, öt regruta szállt meg kísérő apjostul.

— Mék faluba valósiak vagytok? — érdeklődött Pantyelej Prokofjevics, mikor a szín alá vezette a lovat.

— Csir mellé — felelte egy vékony, öblös hang a sötétből.

— De mék faluba?

— Ki Karginba, ki Napolovba, ki Lihovidovba. Hát maguk hová?

— Kukutyinba — nevetett Grigorij. Lenyergelt. Megtapogatta a lónak a nyereg alatt megizzadt hátát.

Másnap Dudarev, a vesenszkajai községi atamán, az orvosi bizottság elé vezette a csapatát. Grigorij találkozott az egyívású falubeli legényekkel. Mityka Korsunov vadonatuj, puccos nyergú, cifra szügyellős, díszes zabolájú, magas, világospej lován már reggel a kúthoz vágtatott, és amikor észrevette a szállása kapujában ácsorgó Grigorijt, elrobogott mellette, bal kezével félrecsapott sapkáját tartotta, és nem is köszönt neki.

A körzeti elöljáróság hideg szobájában vetkőztek le sorjában. Katonai írnokok cikáztak mellettük. Ott sürgött-forgott a rendőrfőnök helyettese meg a körzeti atamán segédtisztje is, rövidszárú lakkcsizmájában. Feketeköves gyűruje, szép fekete szemének kidülledt, rózsaszínű fehérje még erősebben kiemelte vállszalagja és bőre halványságát.

A szobából kiszűrődött az orvosok beszélgetése és néhány szaggatott megjegyzés.

— Hatvankilenc.

— Pavel Ivanovics, adjon egy tintaceruzát — kiáltotta rekedten egy borízű hang.

— Mellbőség...

— Igen, igen, *kétségtelenül átöröklés*...

— Írja be: szifilisz.

— Mit takargatod a kezeddel? Nem vagy te szűzjány.

— Micsoda alakja van!

— ...az a falu melegágya ennek a betegségnek. Okvetlenül rendkívüli intézkedésekre van szükség. Már jelentem is őkegyelmességének.

— Nézze meg ezt a fickót, Pavel Ivanovics! Hát ennek milyen az alakja?

— Eeez igen...

Grigorij egy Csukarinszk falvából való magas, rőt legény mel-

lett vetkezett le. Az ajtón kilépett az írnok. A hátán összeráncolódott a gimnasztyorka.

— Szevasztyan Panfilov, Grigorij Melehov.

— Szaporán! — suttogta ijedten Grigorij szomszédja, elvörösödött, és kifordította a botosát.

Grigorij libabőrös háttal lépett be. Barna teste még jobban megsötétült, és a pácolt tölgyfa színében játszott. A sarokban szögletes, pőre legény állt a mérlegen. Egy felcser formájú ember a súlyt tologatva azt kiáltotta:

— Négy pud, tíz font. Szállj le!

A sorozás megalázó hercehurcája feldühítette Grigorijt. A fehér köpenyes ősz doktor meghallgatta egy csővel a mellét, egy másik, valamivel fiatalabb, lerántotta az alsó szemhéját, egy harmadik — ez szarukeretes szemüveget viselt, ingujja könyökig fel volt gyűrve — mögötte sürgött-forgott, és kezét dörzsölgette.

— Na: mérlegre!

Grigorij rálépett a hideg, recés vaslapra.

— Öt pud, hetedfél font* — állapította meg a mázsáló, és csattantott egyet a tolósúllyal.

— Mi a fene? Pedig nem is olyan magas! — dünnyögte az ősz orvos, és karjánál fogva körbe penderítette Grigorijt.

— Hi-he-tet-len! — dadogta a másik, fiatalabb.

— Hány? — kérdezte csodálkozva az asztalnál ülők egyike.

— Öt pud, hat és fél font — felelte az ősz doktor, és még mindig nem bocsátotta le felrántott szemöldökét.

— A gárdába? — kérdezte a körzeti katonai parancsnok, és lenyalt fekete hajú fejével szomszédjához hajolt az asztal mellett.

— Micsoda zsiványpofa... Túl vad!

— Hallod, fordulj meg! Mi ez itt a hátadon? — kiáltott rá egy ezredesi rangjelzésű tiszt, és türelmetlenül dobolt az asztalon.

Az ősz doktor valami érthetetlent dünnyögött, Grigorij meg — háttal az asztalnak — az egész testét borzongató remegést nagy erőfeszítéssel visszafojtva, válaszolta:

— Tavasszal megfáztam. Géva volt.

A méregetés végén az asztalnál ülő tisztek úgy döntöttek:

— A hadseregbe.

— Tizenkettedik ezred. Érted, Melehov?

* *1 orosz font = 0,41 kg.*

Grigorijt kiengedték. Ahogy az ajtó felé tartott, finnyás pusmogást hallott:

— Nem lehe-eet! Képzeljétek el, ha az uralkodó meglát egy ilyen pofát, mi lesz akkor? Csak a szeme...

— Korcs! Biztosan valami keleti faj.

— Meg aztán a teste is tisztátalan, gévás...

A sorra váró földiek körülfogták Grigorijt.

— Na, hogy s mint, Griska?

— Hová soroztak?

— Biztosan a testőrezredbe, mi?

— Mennyit nyomtál a mázsán?

Grigorij fél lábon ugrálva beledugta lábaszárát a nadrágba, és foga közt sziszegte vissza:

— Hagyjatok békébe. Mi a fenét akartok? Hová? A tizenkettedik ezredbe.

— Dmitrij Korsunov, Ivan Kargin. — Az írnok kidugta a fejét.

Grigorij mentében gombolta be a ködmönt, leszaladt a lépcsőn.

A téren lovagolták vagy kantárszáron vezetgették a paripákat.

Az olvadás meleg szelet hozott, és az itt-ott megcsupaszodott út gőzölgött. Kotkodácsoló tyúkok futottak át az utcán, a ferde, apró fodrok borította tócsában libák lubickoltak. Lábuk narancsvörösen rózsállott a vízben, olyan volt, mint a dércsípte őszi levél.

Harmadnap megkezdődött a lóvizsga. A téren tisztek futkostak. Libegő szárnyú köpenyben haladt át az állatorvos, a felcser meg a lómérő. A templom kerítése mentén hosszan sorakoztak a különféle színű lovak. A tér közepén felállított asztalhoz, ahol az írnok a vizsgálat és a mérés eredményeit írta be, csúszkálva futott a mázsától Dudarev, a vesenszkajai községi atamán. Odament a katonai parancsnok is, magyarázott valamit a fiatal hadnagynak, és haragosan dobbantott a lábával.

Grigorij — szám szerint százhetvenedik — odavezette lovát a mázsához. A ló testének minden részét megmérték, súlyát is megállapították. Még le se lépett a mázsa lapjáról, az állatorvos beidegzett, erélyes mozdulattal újra megfogta a ló felső ajkait, megvizsgálta a száját. Erősen nyomkodta, tapogatta a szűgyizmokat, és tapadós ujjai, mint a pók, gyorsan a ló lábához futottak.

Nyomkodta térdekalácsát, megkopogtatta az ín-gócokat, tapogatta a csüdcsontokat...

Sokáig vizsgálta, hallgatta, tapogatta a fülét hegyező lovat, az-

tán fehér köpenye szárnyát lobogtatva tovább ment. Csakúgy dőlt róla a karbolsav fanyar szaga.

A lovat kiszuperálták. Nem vált be Szaska apó reménye. A lepocskondiázott lódoktornak mégis volt elég sütnivalója, hogy megtalálja azt a rejtett hibát, amelyről Szaska apó beszélt.

Grigorijt nagyon felizgatta az eset. Meghányta-vetette a dolgot az apjával, és félóra múlva soron kívül Petro lovát vezette a mázsára. Az orvos átengedte. Jóformán meg se vizsgálta.

Grigorij nem messzire mindjárt kiválasztott egy szárazabb helyet, leterítette a lópokrócot, és kirakta rá a holmijait. Pantyelej Prokofjevics mögötte tartotta a lovat, egy másik öregemberrel beszélgetett, aki szintén a fiát kísérte idáig.

Halványszürke köpenyben és ezüstös színű karakülkucsmában egy magas, ősz tábornok haladt el mellettük. Bal lábával egy kissé előrelépett, fehér kesztyűbe bújtatott kezével pedig hadonászott.

— Ez a körzeti atamán — súgta Pantyelej Prokofjevics, és hátulról meglökte Grigorijt.

— Úgy látom, tábornok.

— Makajev vezérőrnagy. Borzasztó szigorú!

Az atamán mögött tömegével haladtak különféle ezredekből, ütegektől érkezett tisztek. Egy széles vállú, vastag csípőjű tüzéregyenruhás törzskapitány hangosan mondta bajtársának, egy testőrezredbeli magas. szép tisztnek:

— Mi a fene! Észt falucska, a nép túlnyomórészt szőke. Olyan szembetűnő kontraszt köztük a kislány! Sőt, nem is egy. Már különféle feltevésekhez folyamodtunk, amikor egyszer csak megtudjuk, hogy húsz évvel ezelőtt... — A tisztek elmentek előtte, egyre távolodtak attól a helytől, ahol Grigorij a pokrócon rakosgatta a maga kozák felszerelését. Így aztán a szél miatt alig értette a tüzértörzskapitánynak a tisztek kacagásába fulladó utolsó szavait: — ... szóval kiderült, hogy ebben a falucskában a maga testőrezredének egy százada állomásozott.

Az írnok rohant el mellettük, csupa-merő lila tintafoltos, remegő ujjaival gombolgatta kabátja gombjait. Nyomában a kerületi parancsnok helyettese rohant, és felbőszülten kiabálta:

— Nem megmondtam, hogy három példányban?! Fogdába vágalak!

Grigorij kíváncsian nézte az ismeretlen tisztek, hivatalnokok arcát. Egyszer megállt rajta az előtte ellépkedő segédtiszt unatkozó, nedves szeme, de aztán elfordult, mikor Grigorij figyelmes

pillantásával találkozott. A segédtiszt után szinte futvást lohajtott egy öreg hadnagy. Valami miatt izgatottan rágcsálta a felsőajkát sárga fogaival. Grigorij észrevette, hogy a hadnagy vörös szemöldöke és szemehéja ideges görcsben rángatózik.

Grigorij lábánál vadonatúj pokróc feküdt. Rajta rendben egymás mellé rakva a zöldre festett vasalt vázú nyereg az abrakostarisznyákkal meg a hátsó nyeregtarsolyokkal; két köpeny, két nadrág, mundér, két pár csizma, fehérnemű, egy font 54 zolotnyik* kétszersült, egy doboz konzerv és más elemózsia, a regrutákra fejenként kiszabott mennyiségben.

A kibontott szájú tarisznyában egy vasalás patkó — mind a négy lábra egy-egy — olajos rongyba tekert patkószeg és törülköző látszott, meg egy varródoboz két tűvel, fonallal.

Grigorij még egy utolsó pillantást vetett holmijára, leguggolt, és megdörzsölte kabátujjával a hevedercsat bemázolt szélét. A tér vége felől lassan vonult el a bizottság a pokrócaik mellett sorakozó kozákok lánca előtt. A tisztek és az atamán figyelmesen szemügyre vették a kozákok felszerelését. Világos köpenyeik szárnyát felhajtva le-leguggoltak, turkálgattak a tarisznyákban, tüzetesen megnézték a varrószerszámokat, és kézben latolgatták a cibakos zacskók súlyát.

— Oda nézzetek — mondta a Grigorij mellett álló legény, és ujjával a körzeti katonai parancsnokra mutatott — az a langaléta, az kapar, mint a kutya, ha görénylyukat szagol.

— Hogy a fene egye meg!... Lám, kiborítja azt a zacskót!

— Biztosan rendetlenség van benne, különben nem turkálná össze.

— Mit csinál? Csak nem a patkószeget olvassa?!

— Mondom: akár a kutya.

A beszéd lassanként elcsitult, mert a bizottság közelebb ért. Grigorij előtt már alig maradt néhány ember. A körzeti atamán bal kezében a kesztyűjét vitte, mereven tartott jobbjával meg hadonászott. Grigorij kihúzta magát. Mögötte az apja köhécselt. A szél lóhúgy és olvadt hó szagát hordta végig a téren. A nap morcosan bámult, mintha átkorhelykedte volna az éjszakát.

A tiszti csoport a Grigorij mellett álló kozáknál sokáig vesztegelt, aztán egyenként átszállingóztak hozzá.

— Vezeték- és keresztneved?

* 1 zolotnyik = 1/96 orosz font, vagyis 4,26 gramm. 1 font = 0,41 kg.

— Melehov, Grigorij.

A parancsnok akasztójánál fogva felemelte a köpenyt, megszagolta a bélést, sebtiben megolvasta a kapcsokat; egy zászlósi vállpántos másik tiszt a buggyos nadrág finom posztóját moncsolgatta ujjai között. A harmadik annyira lehajolt, hogy a szél a hátára borította a köpenye alját. Úgy turkált a tarisznyákban. A parancsnok kis- és hüvelykujjával óvatosan, mintha forrót érintett volna, nyúlt hozzá a patkószöges rongyhoz, és ajkával cicegve számolta:

— Miért csak huszonhárom? Micsoda dolog ez? — rántotta meg haragosan a rongy csücskét.

— Az nem lehet, nagyságos uram, az huszonnégy!

— Miii? Hát vak vagyok én?

Grigorij serényen kihajtotta a huszonnegyedik patkószöget eltakaró, visszagyűrődött csücsköt, fekete, kérges ujjai egy picikét hozzáértek a parancsnok cukorfehér ujjához. A parancsnok elkapta a kezét, mintha megszúrta volna valami, aztán szürke köpenye oldalához törülte. Finnyás fintorral húzta fel kesztyűjét.

Grigorij észrevette. Kiegyenesedett, és kajánul elmosolyodott. Tekintetük összecsapott.

A parancsnok orcája felseje elvörösödött; felcsattant a hangja:

— Mit bámulsz?! Hogy mersz így rám bámulni, mi? — Arcát felülről lefelé elöntötte a pír, még a pofacsontjánál húzódó varas borotvametszést is. — Miért nincsenek rendben a hevedercsatok? Micsoda dolog ez?! Kozák vagy te vagy holmi bocskoros paraszt?... Hol az apád?

Pantyelej Prokofjevics kantáránál megrántotta a lovat, és sánta lábát a másikhoz csattantva, előlépett.

— Nem ismered a szolgálati szabályzatot? — dörrent rá a parancsnok, mert már reggel óta dühös volt a preferánsz-veszteség miatt.

Amikor odament a körzeti atamán, a parancsnok elcsitult. Az atamán a csizmája orrával megrugdosta a nyeregpárnát, csuklott egyet, és a következőhöz lépett. Grigorij ezredének csapatszállító tisztje udvariasan mindent átturkált, még a varródoboz tartalmát is. Utolsónak ment odább eggyel, meg-megtorpant, mert szél ellen akart rágyújtani.

Harmadnap a Csertkovo állomásról kifutó vonat elvontatta a

kozákokkal, lovakkal, takarmánnyal megrakott vörös szerelvényt Liszki—Voronyezs felé.

Az egyik kocsiban, a deszkajászolnak dőlve állt Grigorij. A vagon széttolt ajtaja előtt idegen, sík föld siklott hátra, a távolban finom kék erdősáv hintázott körbe-körbe.

A lovak szénát ropogtattak. Folyton váltogatták a lábukat, mert ingatagnak érezték a talajt maguk alatt.

A kocsit réti széna, lóveríték és tavaszias olvadás szaga töltötte meg. Messzi-messzi, a látóhatár szélén fel-feltűnt az erdő csíkja, kéken, mélán, elérhetetlenül, mint a pislákoló esti csillag az égen.

HARMADIK RÉSZ

1

Egy víg, olvadásos tavaszi napon, 1914 márciusában, Natalja beállított ipáékhoz. Pantyelej Prokofjevics bolyhos, szürkészöld vesszővel tatarozta a sövényt, ahol kitörte a bika. A háztetőkről csöppek potyogtak, ezüstösen csillogtak a jégcsapok, a párkányon kátránycsíkként feketéllett a réges-rég lecsurgott víz nyoma.

A melegedő vörös nap úgy dörzsölőzött a leolvadt dombhoz, mint hízelgő borjú az anyja tőgyéhez. A föld megduzzadt, és a krétasziklákon, amelyek máskor csupasz nyelvek gyanánt nyúlnak le a Don menti hegyről, zöldellt a koratavaszi fű, akár a malachit.

A sovány, idegenné változott Natalja hátulról ment oda ipához, megnajtotta elcsúfult, félregörbült nyakát.

— Erőt, egészséget, apám!

— Nataljuska? Adjon Isten, jányom, adjon Isten! — téblábolt izgatottan Pantyelej Prokofjevics. A vessző kiesett a kezéből, szétbomlott, és kiegyenesedett. — No mér nem nézel felénk se máskor? Gyere a házba! Hű, de megörül anyád, ha meglát!

— Most aztán úgy jöttem, apám... — Natalja tétován tárta szét karját, és elfordult — ha el nem kergetnek, egészen itt is maradok... mindigre... maguknál.

— Ugyan... ugyan, aranyom! Hát nem vagy idegen. Grigorij, lám, írt is rólad a levélbe!... Lelkünkre kötötte, lányom; érdeklődjünk felőled!

Bementek a házba. Pantyelej Prokofjevics boldogan és serényen bicegett.

Iljinyicsna könnyhullatva ölelte meg Natalját, és kötőjébe fújta orrát: — Gyermek kéne néked — suttogta. — Az hozzád kötné Grigorijt... Na, ülj le! Hozok egy kis palacsintát!

— Köszönöm szépen, anyám... eljöttem...

Dunyaska pirosan, mint a hajnal, szaladt be a színből a konyhába, és futtából átölelte Natalja térdét.

— Szégyelld magad! Egészen elfelejtkeztél rólunk!

— Megbolondultál, te vad csikó? — kiáltott az apja színlelt szigorúsággal.

— Tyű, de megnőttél! — rebegte Natalja, lefejtette magáról Dunyaska karját, és arcába nézett.

Mind egyszerre, egymás szavába vágva kezdtek beszélni, s egyszerre hallgattak is el. Iljinyicsna az arcát tenyerével alátámasztva búsult, és fájdalmasan nézegette Natalját: alig lehetett ráismerni

— Egészen ideköltözöl? — faggatta Dunyaska, Natalja kezét babrálva.

— Ki tudja azt?

— Micsoda beszéd ez?! Hites felesége vagy a fiamnak, hát hol kéne laknod máshol?! Itt maradsz! — jelentette ki kereken Iljinyicsna, és megkínálta a menyét: eléje tolt az asztalon egy palacsintával jól telerakott cseréptálat.

Natalja hosszas habozás után ment el ipáékhoz. Apja nem eresztette, kiabált, pirongatta, próbálta lebeszélni, de felgyógyulása után Nataljának nehezére esett övéire nézni, és csaknem idegennek érezte magát a valaha oly meleg családi körben. Az öngyilkossági kísérlet valahogy elridegítette a családtól. Pantyelej Prokofjevics folyton édesgette magukhoz, mióta Grigorijt elkísérte berukkolásakor. Szilárdan eltökélte, hogy házába veszi, és összebékíti Grigorijjal.

Attól a naptól fogva Natalja Melehovéknál maradt. Darja külsőleg semmivel sem árulta el, hogy nem tetszik neki a dolog: Petro barátságos volt és atyafiságos, Darja olykor ferde pillantásáért bőven kárpótolta Dunyaska meleg ragaszkodása és az öregek atyai-anyai, szerető magatartása.

Mihelyt Natalja ipáékhoz költözött, Pantyelej Prokofjevics mindjárt másnap levelet íratott Dunyaskával Grigorijnak; ő mondta tollba:

Erőt, egészséget, kedves fiam, Grigorij Pantyelejevics. Meleg szeretettel üdvözlünk, fiam, én meg anyád, Vaszilisza Iljinyicsna, szülői szívünk áldását küldjük. Üdvözöl bátyád, Pjotr Pantyelejevics, feleségével, Darja Matvejevnával, és kíván neked jó egészséget és minden jókat. Üdvözöl húgod, Jevdojeka is, és az egész ház népe szintén. Leveledet, amely február ötödikén kelt, megkaptuk, és szívből köszönjük is.

Azt írtad, lovad összekarcolta a bokáját. Kend be disznóhájzsírral, és tudod, ne patkoltasd meg a hátsó lábát, hacsak nem csúszós az út, vagy mondjuk, nem sivó jég a föld. Feleséged, Natalja Mironovna minálunk lakik, erőben, egészségben.

Anyád aszalt meggyet küld ajándékba, gyapjúharisnyát, szalonnát meg más hazait. Mink mindnyájan megvagyunk jó egészségben, de Darja gyermeke meghótt, amit hát most tudatunk veled. A minap befedtük Petróval a színt, és ő azt üzeni, hogy vigyázz a lóra, viseld gondját. A tehenek megellettek. Az öreg kanca vemhes, mán dagad a csecse, látszik is, hogy rúgdos benne a csikó. Községi istállóbeli csődör hágta meg, Donyecnek hívják. Nagyböjt ötödik hetébe várjuk a kiscsikót. Örülünk a szolgálatodnak, és hogy feletteseid meg vannak elégedve veled. Csak szolgálj is, ahogy kell. A cár szolgálata, az nem vész kárba. Natalja meg most mán nálunk fog lakni, és te ezt ne felejcsed el! Baj is esett: farsang végén az ordas befalt három birkát Na, erőt, egészséget, Isten álgyon, fiam. A feleségedről meg ne felejtkezz el, ezt szigorúan a lelkedre kötöm! Kedves asszony a, meg oszt hites feleséged is. Hallgass apádra, ne feszítsd túl a húrt!

Csókol apád

Pantyelej Melehov
őrmester

Grigorij ezrede négy versztányira állomásozott az orosz—osztrák határtól, Radzivillovo községben. Grigorij ritkán írt haza. Arra az értesítésre, hogy Natalja Melehovékhoz költözött, tartózkodóan felelt, és kérte apjáékat: adják át neki üdvözletét. Leveleinek tartalma kitérő volt és kusza. Pantyelej Prokofjevics újra meg újra elolvastatta Dunyaskával vagy Petróval, és próbálta kitalálni, milyen kimondatlan gondolat búvik meg a sorok közt. Húsvét előtt egy levélben kereken feltette a kérdést, mit csinál Grigorij, ha leszerel: feleségével fog-e élni, vagy úgy, mint azelőtt: Akszinyával.

Grigorij késett a válasszal. Csak pünkösd után kaptak egy rövid levelet. Dunyaska szaporán olvasta, lenyelte a szavak végét, és Pantyelej Prokofjevics alig érkezett felfogni értelmét, még ha félredobálta is a tömérdek kérdést meg üdvözlést, akkor is. A levél végén Grigorij érintette Natalja kérdését is:

... Azt kértétek: írjam meg, hogy együtt fogok-e élni Nataljával. Erre csak azt mondhatom, apám, hogy a levágott karét nem lehet visszaragasztani. Meg aztán, hogy hitegethetném én Natalját most, amikor — magatok is jól tudjátok — gyermekem van?! Komolyan meg igazán nem igérhetek semmit, és nagyon kellemetlen nekem beszélni erről. A minap a határon elfogtak egy embert csempészportékájával együtt. Nekünk sikerült látni, beszélni vele. Azt mondja, hogy nemsoká háború tör ki az osztrákokkal, és hogy az ő cárjuk állítólag oda is utazott a határra, szemlét tartott, hogy hunnét kezdjék a háborút, meg hogy milyen fődeket raboljanak el. Hát ha kitör az a háború, lehet, hogy életbe se maradok, hát akkor mér határoznánk idő előtt.

Natalja ipáéknál élt, dolgozott. Ösztönös reményt táplált magában, hogy visszatér hozzá az ura. Erre támaszkodott törött szárnyú lelke. Ő maga semmit se írt Grigorijnak soha, de nem volt még a családban ember, aki olyan bús fájdalommal várta Grigorij levelét.

A falu élete a megszokott kerékvágásban gördült tovább: hazatértek azok a kozákok, akik leszolgálták a maguk idejét, hétköznapokon észrevétlen felfalta az időt a szürke robot, vasárnaponként meg csapatostul tódult minden család a templomba. A kozákok ünneplőnadrágban, mundérban mentek; az asszonyok hosszú, suhogó, tarka rokolyájuk aljával seperték a port. Buggyos, ráncos ujjú, tarka blúz feszült rajtuk.

A tér négyszögén hátrahajtott szekérrudak meredtek az égnek, nyihorásztak a lovak, és irgett-forgott a nép. A tűzoltószín mellett bolgár kertészek árulták a zöldségféléket, amelyeket hosszú sorokban raktak ki maguk elé. Mögöttük csapatba verődve tolongtak a gyermekek, bámulták a kifogott tevéket. Azok meg dölyfösen néztek végig a piactéren, a veres szegélyű sapkákban, női kendők tarka pompájában nyüzsgő tömegen. A tevék rágcsálták a kérőt, pihentek az örökös robot közben az öntözőnél, és szemük álmos, zöldes révületbe meredt.

Esténként dübörgő csizmák alatt nyögtek az utcák; harmonikaszóra csobogott a dal, ropogott a tánc a téren, és csak öreg éjszaka pislákolt utolsót a nóta lángja a falu peremén, a száraz melegben.

Natalja nem járt mulatni, de boldogan hallgatta Dunyaska együgyű kis történeteit. Dunyaska szinte egyik napról a másikra csinos, sőt a maga módján szép leánnyá cseperedett. Korán megérett, mint a nyári alma. Az idén idősebb leánypajtásai bevették a maguk körébe, és ezzel végképp kiemelték az elmúlt csitrikorból. Dunyaska apjára ütött: alacsony volt és cigánybarna.

Tizenöt tavasz múlt már el felette, de nem gömbölyítette meg vékony, szögletes alakját. A gyermekkor és a kiviruló ifjúság megejtően naiv keveréke pezsgett benne: kicsiny melle keményedett, és szemmel láthatóan feszegette a kis blúzt. Válla is szélesedett. Picikét ferde, hosszú réseiben még mindig olyas restelkedő pajzánsággal csillogott achátkék szemefehérje meg az a két fekete mandula.

— Natasa. szívecském, mondani szeretnék valamit...

— Na mondjad!

— Miska Kosevoj tennap egész este véllem üldögélt a búzaraktár mellett, a tölgyfánál...

— Mér pirultál úgy el?

— Egy cseppet sem!

— Nézz a tükörbe: láng az arcod.

— Te pirítottál rám, de megállj csak!

— Na csak mondjad, nem szólok semmit.

Dunyaska megdörzsölte lángoló orcáját barna tenyerével, ujjait halántékához nyomta, és önkéntelen, fiatalos kacagással csilingelte:

— „Olyan vagy — aszongya — mint a feslő bimbó!"

— Na és aztán! — buzdította Natalja, és örült a más örömének, el is felejtette a magáét, ami régen elmúlt, amit széttapostak.

— Na, én meg azt mondom neki: „Ne füllents mán, Miska!" De ő csak esküdözik égre-födre. — Dunyaska kacagása megint úgy ömlött végig a szobán, mint csengettyű csilingelése, rázott egyet a fején, és keményre font fekete haja úgy csúszkált a vállán, mint a fürge gyík.

— Mit csevegett még?

— „Zsebkendőt adjál — aszongya — emlékbe."

— Adtál?

— „Hogyisne mán — aszondom — dehogyis adok! Eriggy, kérj a babádtól..."

— Akkor minél messzebb tartsd magad tülle.

— Tartom is! — Dunyaska előtüremkedő mosolyát elfojtogatva tovább mesélte: — Jövünk haza a táncbul, hárman jányok, oszt utolér bennünket Mihej apó, de hóttrészegen! „Adjatok egy csókot — kiabálja — szépjányok, adok érte két kopejkást!" Avval ránk vetné magát, de Nyurka egy pálcával jól a kobakjára húzott. Alig tudtunk elszaladni!

Szárazon izzott a nyár. A falu alatt apadt a Don. Ott, ahol azelőtt vad ár zúgott, most gázló sekélylett, s az ökrök hátán nem csapott át a víz, ha a túlsó partra úsztak. Éjjelente sűrűn omlott le a dombvonulatról a sűrű fülledtség, és a szél a perzselt fű émelyítő szagával töltötte meg a levegőt. A ménes legelőjén az aszályt bíró burján is kiégett. Az örökös, édeskés pára áttetsző fátyolként lebegett a Donvidéken. Éjszakánként fellegek sűrűsödtek a Donon túl, szárazon dörgő égzengés robbant, de egy csepp nem sok, annyi eső nem esett a forró hőséget lihegő földre. Meddőn lobbant a villám, amint hegyesszögű kék szeletekre szabdalta az eget.

Éjjelente bagoly kuvikolt a haranglábon. Hátborzongató huhogás lebegett a falu felett, és a kuvik a toronyból a temetőbe repült — amelyet letaposott a borjúk hegyes, hasított körme — és a dudvalepte barna hantokon huhogott.

— Bajt jelent — jósolták az öregek, amikor a kuvikszót hallották a temető felől.

— Háború fenyeget.

— A török hadjárat előtt is ugyanígy huhogott.

— Vagy tán megint kolera?

— Csak jót ne várjon senki: a templombul a hóttak közé repül.

— Ó jaj, csodatévő Szent Miklós, könyörülj...

Martyin Samil, a félkarú Alekszej öccse, két éjjel vigyázta a vészmadarat a temető garádja alatt, de a láthatatlan, titokzatos bagoly nesztelenül repült el fölötte; a temető túlsó végében szállt le egy keresztre, és riasztó rikoltást hintett az álmos falu fölé. Martyin kacskaringósat káromkodott, a szálló fekete fellegbe lőtt, és hazament. Ott lakott nem messzire. Felesége — ijedős, gethes asszony, s olyan szapora, mint a nyúl, minden évben szül — szemrehányással fogadta az urát:

— Te bolond, te sült bolond! Mit bánt az téged, mi? Vigyázz,

megver az Isten! Utolsó hetekbe járok, oszt majd nem tudok szülni miattad, gazember!

— Csitt! Ne félj: megszülsz. Úgy megijedtél. akár a bodnár lova! Mit kergeti bele az embert az az átkozott a bajba?! Mert bajt kiabál a gonosz! Ha háború lesz, elvisznek éngem is, pedig lám csak, hányat fiadzottál! — Martyin a szöglet felé intett, ahol egy pokrócon az egymás hegyén-hátán alvó gyermekek hortyogtak.

Pantyelej Melehov, ha a piacon az öregekkel beszélgetett, nyomósan bizonygatta:

— A mi Grigorijunk azt írja, hogy az osztrák cár a határra utazott, parancsba adta, hogy az egész hadsereget egy helyre kell gyűteni, osztán indulás Moszkvának meg Pétervárnak.

Az öregek felidézték az elmúlt háborúkat, és elmondták egymásnak, ki hogy vélekedik:

— Nem lesz háború. A termésen látni.

— A termésnek ehhe semmi köze sincs.

— Biztos a deákok nyüzsgölődnek.

— Mink leszünk az utolsók, akik megtudjuk.

— Akár a japán háborúba vót.

— No, állítottál lovat a fiadnak?

— Mér vóna ojjan sürgős?

— Hazugság az egész!

— Ki ellen lenne háború?

— A török ellen, a tenger miatt. Sehogy se akarják megosztani a tengert.

— Á, nem olyan boszorkányság a! Csináljanak osztályt, mint mink a kaszálóval?

A beszélgetés tréfává kenődött, aztán szétszéledtek az öregek.

Sürgős szénakaszálás várt az emberekre: a Donon túl már-már elvirított a fű. Bezzeg nem olyan, mint a sztyeppen: fonnyadt és nincs illata. Egy a föld, de a fő mégis más nedvet szív. A domb mögött, a sztyeppen, kemény a fekete föld, mint a kavics. Végigszáguld rajta a ménes, mégse marad rajta patanyom. Kemény tehát a föld, és erős, bódító fű nő rajta, de a Don mellett meg a folyón túl senyvedt, silány füvet hajt a nyirkos, porhanyós talaj, némelyik évben még a jószág is megveti.

Kaszát kalapált az egész falu. Gereblyenyelet faragcsáltak. Az asszonyok kvászt főztek a kaszásoknak üdítőül. Ekkor történt az az eset, amely egyik végétől a másikig felkavarta a falut: megjött

a járási rendőrfelügyelő a vizsgálóbíróval meg egy soha nem látott, egyenruhás, fekete fogú, nyápic tiszttel. Maguk elé rendelték az atamánt, összetereltek egy sereg tanút, és egyenest a bandzsi Lukeska háza felé vették útjukat.

A vizsgálóbíró a kezében vitte szolgálati jelvényes, vitorlavászon sapkáját. Az utca baloldalában, a sövények mellett haladtak. Az ösvényre fényes foltokat vetett a nap. A vizsgálóbíró rájuk hágott poros cipőjével, közben a kakas módjára előreszaladó atamánt faggatta:

— Otthon van az a jóttment Stockman?

— Igenis, tekintetes uram!

— Mivel foglalkozik az?

— Tudja azt mindenki: mesterember... fúr-farag magának.

— Nem vettél észre semmi gyanúsat?

— Semmit az égvilágon.

A felügyelő mentében kinyomta két ujjával a szemöldöke közt pörsent pattanást, lihegett, izzadt a meleg posztóegyenruhában. A fekete agyarú tisztecske szál szalmával vájkálta a fogát, összehúzta szeme petyhüdt, vörös ráncait.

— Ki jár hozzá? — faggatta a vizsgálóbíró, és félretolta kezével az előtte lábatlankodó atamánt.

— Hát járni járnak, a való! Kártyázni szoktak hébe-korba.

— De kik?

— Jobbára a malomból, olyan... munkásemberek.

— De kicsodák? Név szerint!

— A gépész, a mázsáló, Davidka, a mónár, meg egypáran a mi kozákjaink közzül...

A vizsgálóbíró megállt, bevárta az elmaradó tisztet, és letörölte sapkájával a verejtéket az orratövéről. Ujjaival mundérja gombját forgatva, mondott valamit a tisztnek, és intett az atamánnak az ujjával. Az atamán lábujjhegyen szaladt oda, és még a lélegzetét is visszafojtotta. Nyakán megduzzadtak és remegtek a kusza erek.

— Végy magad mellé két napost,* és eredj, tartóztasd le őket. Aztán nyargalvást a községházára, mi is megyünk azonnal. Megértetted?

* A naposok (szigyelci) naponként váltakozó ügyeletesi szolgálatot teljesítenek a kozák falvakban a községházakon, félig altiszti, félig rendőri minőségben.

Stockman kigombolt gallérú alsóingben, háttal ült az ajtónak. Kézifűrésszel valami görbe mintát fűrészelt egy borítólemezen.

— Legyen szíves felállni! Letartóztatjuk!

— Miről van szó?

— Maga két szobát bérel itt?

— Igen.

— Házkutatást tartunk magánál. — A tiszt sarkantyúja beleakadt a küszöb melletti kis szőnyegbe. Odament az asztalkához, és összehúzott szemmel vette fel a keze ügyébe akadó könyvet.

— Tessék ideadni ennek a ládának a kulcsát.

— Minek köszönhetem a megtisztelő látogatást, vizsgálóbíró uram?

— Csevegni ráérünk majd később is. Hé, tanúk, ide!

A másik szobából kikukkantott Stockman felesége, és nyitva hagyta az ajtót. A vizsgálóbíró átment oda, nyomában az írnok.

— Mi ez? — kérdezte halkan a tiszt, és egy sárga kötésű könyvet tartott a levegőben.

— Könyv — felelte Stockman, vállat vonva.

— A vicceidet tartogasd megfelelőbb alkalomra. Követelem, hogy tisztességesen válaszolj a kérdéseimre!

Stockman nekidőlt a kemencének, és keszeg mosolyt fojtott el. A felügyelő a vállán keresztül a tisztre pillantott, aztán Stockmanra fordította a tekintetét.

— Tanulmányozza?

— Csak érdeklődöm iránta — felelte szárazon Stockman, és egy kis fésűvel két egyenlő félre választotta fekete szakállát.

— Ú-ú-úgy hát?!

A tiszt átlapozott néhány oldalt, aztán az asztalra dobta a könyvet. Kutyafuttában átszaladt a másikon is. Azt is félrelökte, elolvasta a harmadik címlapját, és arccal Stockman felé fordult.

— Hol dugdosol még ilyen könyveket?

Stockman összehúzta bal szemét, mintha célozna.

— Itt van mind.

— Hazudsz! — vetette oda a tiszt keményen, a könyvvel hadonászva.

— Megkövetelem . . .

— Kutassatok!

A felügyelő kezével a kardot tartva odalépett a ládához, ahol a

történtektől szemmel láthatóan begyulladt ragyás kozák napos turkált a fehérnemű és a ruhák között.

— Megkövetelem, hogy udvariasan bánjanak velem — fejezte be Stockman, és a tiszt orratövére célzott hunyorgó szemével.

— Fogja be a száját, aranyom, jó?!

A lakásnak abban a részében, amelyet Stockman bérelt a feleségével, mindent összevissza turkáltak, amit csak fel lehetett turkálni. Házkutatást tartottak a műhelyben is. A túlbuzgó felügyelő még a falat is megkopogtatta begörbített ujjával.

Stockmant elvitték a községházára. A napos kozák előtt, az utca közepén ballagott, kezével ócska kabátja hajtókáját fogta, a másikkal meg csápolt, mintha ujjára tapadt sarat akarna lerázni. A többiek a napszeplőktől tarkálló ösvényen ballagtak a kerítés mellett. A vizsgálóbíró ugyanúgy rájuk lépkedett cipőjével — amely zöldhamvas lett a labodától — csak most már nem a kezében vitte sapkáját, hanem keményen fejébe nyomta, egészen porcogós füléig.

Stockmant utoljára hallgatták ki. Az előszobában a napos őrizte kihallgatott tanúk szorongtak: Ivan Alekszejevics, aki még nem érkezett megmosni olajos, maszatos kezét, a mosolygó Davidka, Filkó vállára dobott kabátban, és Mihail Kosevoj.

A vizsgálóbíró tüdőszínű mappájában turkálgatva azt kérdezte az asztal másik oldalán álló Stockmantól:

— Miért titkolta el, mikor a malmi gyilkosság kapcsán kihallgattuk, hogy maga az OSZDMP* tagja.

Stockman némán nézett a vizsgálóbíró feje fölé.

— Ez megállapítást nyert. Bomlasztó tevékenységéért meg is kapja, ami az ilyeneknek dukál — vetette oda a vizsgálóbíró. Egészen felbőszítette ez a hallgatás.

— Kérem, kezdje meg a kihallgatást — szólalt meg Stockman, és egy szabad zsámolyra pillantva engedélyt kért, hogy leülhessen.

A vizsgálóbíró hallgatott. Az iratokat zörgetve öklelő pillantásokat vetett a nyugodtan ülő Stockmanra.

— Mikor költözött ide?

— Tavaly.

— Melyik szervezet megbízásából?

— Minden megbízás nélkül jöttem.

— Mióta tagja a pártjának?

* Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt, Lenin pártja.

— Miről beszél?

— Én kérdezem — a vizsgálóbiró megnyomta az „én" szót — mióta tagja az OSZDMP-nek?

— Azt hiszem...

— Egyáltalán nem érdekel, mit hisz. Arra feleljen, amit kérdeztem. A makacs tagadás céltalan, sőt káros. — A vizsgálóbíró kiválasztott egy iratot, és mutatóujjával az asztalhoz nyomta. — Itt van egy rosztovi igazolvány, amely bizonyítja, hogy maga tagja az említett pártnak.

Stockman keskenyre húzott szemét végigsiklatta a fehér papírdarabon, egy pillanatra megállt rajta a tekintete. Aztán tenyerével a térdét simogatva, határozottan mondotta:

— Ezerkilencszázhét óta.

— Úgy. Szóval tagadja, hogy a pártja küldte ide?

— Igen.

— Akkor miért költözött ide?

— Mert itt szükség volt lakatosmunkára.

— De miért éppen ezt a vidéket választotta?

— Ugyanabból az okból.

— Tart fenn vagy tartott fenn összeköttetést ezalatt pártszervezetével?

— Nem.

— Tudják azok, hogy maga ideköltözött?

— Bizonyára.

A vizsgálóbíró ajkát lebiggyesztve hegyezte ceruzáját gyöngyháznyelű zsebkésével. Nem is nézett Stockmanra.

— Folytat levelezést valamelyik párttaggal?

— Nem.

— És az a levél, amelyet a házkutatáskor találtunk?

— Egy cimborám levele, akinek talán semmilyen kapcsolata sincs semmiféle forradalmi szervezettel.

— Kapott valamilyen utasításokat Rosztovból?

— Nem.

— Mi célból szoktak összegyűlni magánál a malom munkásai?

Stockman vállat vont, mintha meghökkentené a bárgyú kérdés.

— Csak egyszerűen odajártak téli estéken... puszta időtöltésből. Kártyázni szoktak...

— Meg tiltott könyveket olvasgattak — fejezte be a vizsgálóbíró.

— Nem. Félig analfabéta mind.

— Csakhogy a malom gépésze és a többi is beismeri ezt a tényt.

— Ez nem igaz.

— Azt hiszem, magának egyszerűen halvány fogalma sincs... — Stockman ennél a szónál elmosolyodott, a vizsgálóbíró pedig elejtette a beszéd fonalát, és türtőztetett dühvel így fejezte be: — Egyszerűen elment a józan esze! Csökönyösen tagad, pedig ezzel csak önmagának árt. Világos, mint a nap: magát pártja küldte ide, hogy bomlasztó tevékenységet fejtsen ki a kozákok között, és kiragadja őket a kormány kezéből. Nem értem, miért akar még mindig bújócskát játszani?! Úgysem csökkentheti a bűnösségét vele.

— Ez mind a maga koholmánya. Rá szabad gyújtani? Köszönöm. Csupa feltevés, méghozzá teljesen alaptalan.

— Engedelmet kérek: olvasta maga az odajáró munkásoknak... *ezt* a könyvet? — A vizsgálóbíró egy kis könyvre tette a tenyerét, eltakarva vele a címét. Felül, mint a szén, feketéllett a fehér lapon a felírás: „Plehanov."

— Mi csak verseket olvasgattunk — sóhajtotta Stockman, és mélyet szívott a cigarettából. Erősen szorongatta ujjai között gyűrűs csontszipkáját...

Másnap, egy ernyedt, borongós reggelen, kétlovas postakocsi gördült ki a faluból. A hátsó ülésen, szakállát a rövid, zsíros kabátgallér közé dugva gubbasztott, szunyókált Stockman. Kétoldalt kardos napos kozákok szorongtak mellette. Egyikük, egy göndörhajú ragyás, erősen szorította Stockman könyökét bütykös, piszkos ujjaival, rá-rásandított ijedt, fakó szemével, baljával meg az ütött-kopott kardhüvelyt tartotta.

A kocsi fürgén verte a port végig az utcán. Pantyelej Melehov udvarán túl, a szérű sövényének dőlve, kendőbe bugyolált, apró termetű asszony várta őket.

A kocsi elporzott mellette. Az asszony a kezét melléhez szorítva, nyomába eredt.

— Oszja!... Oszip Davidovics! Jaj, mi lesz most!

Stockman integetni akart neki a kezével, de a ragyás kozák, felriadva, összeszorította ujjait a lakatos karján, és rekedt, vad hangon dörrent reá:

— Ülj meg, mert kettéhasítlak!

Együgyű élete során először látott embert, aki magával a cárral is szembe mert fordulni.

A Manykovo-Kalitvenszkaja ukrán falutól Radzivillovo községig húzódó hosszú-hosszú út mögöttük, valahol a szürke ködben maradt; Grigorij megpróbált visszaemlékezni a megtett útra, de semmi összefüggő értelem nem kerekedett belőle; csak — vörös állomásépületek, az ingatag padló alatt zakatoló vonatkerekek, lógané- és szénaszag. a mozdony alól a végtelenbe bomló sínfonalak, a csendőr bajuszos pofája a voronyezsi vagy talán a kijevi peronon... ez kavargott a fejében.

A kis állomáson, ahol kiszálltak, kirakodtak — valami idegen, érthetetlen nyelven beszélő szürke nagykabátos, borotvált emberek meg tisztek tolongtak. Sokáig tartott, míg pallókon egymás után kivezették a lovakat a vagonokból. A vonatparancsnok helyettese „nyergelj"-t vezényelt, aztán a lókórházhoz vezette a több mint háromszáz kozákot. A lóvizsgával megint hosszú hercehurca volt. Aztán századokba osztották őket. Az első századba a világospej lovakat válogatták, a másodikba a dereseket, fakókat; a harmadikba a sötétpejeket; Grigorijét a negyedikbe sorolták, ahová az aranysárgákat meg a közönséges pejeket válogatták össze; az ötödikbe a világosról, a hatodikba a fekete lovak kerültek.

A gubószemű, zupáspaszományos derék Kargin őrmester Grigorij mellett elhaladtában megkérdezte:

— Melyik községből jöttél?

— Vesenszkajából.

— Szóval kurta farkú* vagy?

Grigorij a más községbe való kozákok kuncogása közben némán nyelte le a sértést.

A dűlő köves útra vezetett. A doni lovak még sohase láttak műutat, konyítva, prüszkölve léptek reá, mintha jég takarta folyón járnának, aztán megszokták, és friss, új patkójukkal szárazon csattogva haladtak rajta. Csenevész erdők pengéje apró sávokra szeldelte az idegen lengyel földet. A komor, meleg, párás táj felett a nap is úgy csavargott az egymást érő felhők muszlinfátylán túl, mintha más lenne, mint a doni.

Radzivillovo, a birtok, négy versztányira feküdt a kis állomás-

* Mindegyik kozák községnek megvolt a maga gúnyneve. A vesenszkajaiakat kutyáknak, kopóknak csúfolták. — Solohov.

tól. A kozákokat feleúton érte utol a sebesen vágtató vonatpa-
rancsnok a legényével. Félóra alatt lovagoltak el a birtokra.

— Miféle falu ez? — kérdezte az örmestertől egy Mityakinszkajába valósi kozákocska, és a park csupasz fakoronáinak erdejére mutatott.

— Falu? Verd ki a fejedből a falut, te mityakinszkajai tuskó! Ez nem a Doni Hadsereg Körzete, hé!

— Hát micsoda, édes bátyám?

— Bátyád a hetvenhét nyavalya! Lámcsak, rokon terem az úton! Ez, atyámfia, Uruszova hercegné birtoka. Ott kovártélyoz a mi negyedik századunk.

Grigorij bánatosan simogatta a ló nyakát, nyomta talpával a kengyelt, nézte a takaros emeletes házat, a deszkakerítést meg az idegen formájú melléképületeket. Amikor elhaladtak a kert mellett, a kopasz fák ugyanolyan nyelven susogtak a széllel, mint ott, az elhagyott messzi Donvidéken.

Butító unalmasan folydogált az élet. A munkából kizökkentett fiatal kozákok eleinte kábán senyvedtek, a szabad órákat kitöltő beszélgetéssel könnyítettek a lelkükön. A század nagy, cseréptetős szárnyépületekben telepedett meg. Ablakok mellett felállított deszkaágyakon aludtak. Éjjelenként úgy búgott a résre ragasztott papír, amely levált a rámáról, mint távoli pásztorfurulya, és Grigorij, valahányszor a papír dalát hallgatta a horkoló kórus között, úgy érezte, hogy egészen elsorvad nyomasztó, emésztő bánatában. A finoman vibráló duruzsolás úgy szorította valahol a szíve táján, mint a harapófogó. Ezekben a pillanatokban végtelenül szeretett volna felkelni, kimenni az istállóba, felnyergelni a pejt, és sarkantyúzni hazáig, hogy szakadjon róla a tajték erre a messzi idegen földre.

Öt órakor ébresztő, csutakolás, szerszámtisztítás. Míg a jászolnál megzaboltatták a lovakat, a rövid félórák alatt, kurta mondatokat váltottak:

— Pocsék hely ez, fiúk!

— Én mán nem bírom tovább!

— Az őrmester meg alábbvaló a kutyánál! Még a patát is megmosatja.

— Otthun most sül a jó palacsinta, vége a farsangnak...

— Én, fiúk, azt álmodtam az éjjel, hogy szénát kaszálunk apámmal a réten, körös-körül meg annyi volt a nép, mint székfű a szérűkön túl — mondotta a békességes Prohor Zikov, s ragyogott

nyájas borjúszeme. — Kaszálunk szóval, a fű meg csak úgy dűl... A lelkem szinte ugrált örömében!...

— Azt mondja most a feleségem: „Vajon mit csinál az én Mikoluskám?"

— Oho-ho-hó! Az, testvér, biztosan az ipával játszik lyukbaverősdit.

— Hogynemán!

— Pedig való a: egy asszony se bírja megállni, hogy ki ne rúgjon a hámbul, ha nincs körülötte az ura.

— Mit lógatjátok a fejeteket? Olyan az asszony, mint egy rocska té: ha hazamegyünk, nekünk is jut belőle egy szilkével.

A szemtelen és nyegle Jegorka Zsarkov, akit az egész század víg kópénak és nagy malacnak ismert, szennyes mosollyal kacsingatva elegyedett bele a tereferébe:

— Tudott dolog: a te apád nem hágy békét a menyének. Jóvérű kan még a. Úgy vót az az ecceri apóssal is... — csillogott a szeme, ahogy végigjártatta a hallgatóságon. — Szóval az ecceri após is folyton a menye sarkát taposta, nem hagyott neki békét, de az ura láb alatt vót. Mit ki nem lelt a vén kópé? Éccaka kiment az udvarra, szántszándékkal kinyitotta az ólajtót, a jószág persze mind kitódult az udvarra. Azt mondja a fiának: „Énnye, te utolsó kapcabetyár, hát mér hagytad nyitva azt az ajtót, mi? Odanézz, a jószág mind kiszaladt. Rohanj rögtön, kergesd be!" Azt hitte, hogy a fia majd kimegy, ő meg abba a minutába odasettenkedik a menyéhez. Csakhogy a fia lusta vót. „Eredj — súgja az asszonynak — hajtsd be." Ammeg el is ment. Hát ahogy ott fekszik, hallja ám, hogy az apja lemászott a dikórul, oszt térgyen az ágy felé csúszik. A fia se vót bolond, se rest, felkapja a lócárul a mángorlót, vár. Hát az öreg oda is csúszkált az ágyho. Alighogy elkezd kotorászni a mancsával, a fia a mángorlóval csettcsatt, jót húzott a pucér kobakjára. „Eltakarodj innét! — kiabálja. — Mán megin idecsámborgott hacukát rágni!..." Mer egy kisbornyú ott hált véllek a házba, oszt éccaka folyton odament, rágta a gúnyát. Szóval a fia úgy tett, mintha a bornyút agyusztálta vóna, pedig tudta, hogy az apjának gyútott oda. Csak fekszik, hallgat... Az öreg meg visszamászott a dikóra, lefekszik, tapogatja a bütyköt, mer akkorára dagadt, mint egy libatojás. Na: fekszik — fekszik; eccer csak aszongya: „Ivan! Hé, Ivan!" — „Mi az, apám?" — „Kit ütöttél meg ilyen cudarul?" — „Hát a bor-

nyút" — így a fia. Az öregnek még a könyű is kibuggyant a szemébül, oszt aszongya neki: „Micsoda gazda lesz belőled, az anyád keserves mindenségit, ha így ütöd az állatot?"

— Na, te jól tudsz hazudni.

— Láncot rá, erre a cábár ragyásra.

— Mi van itt, kaszinó? Oszolj! — üvöltötte az őrmester, mikor odament. A kozákok szétugrottak, ki-ki a maga lova mellé, nevetgéltek és csipkelődő tréfával dobálták egymást. Tea után kivonultak gyakorlatozni:

— Hasat be, hej, te disznó-gömböc!

— Jobbraiga-zodj! In-dulj!

— Szakasz, állj!

— In-dulj!

— Hé, balszárny-kozák, hogy állsz ott, az anyád ne sirasson!

A tiszt urak félrébb álltak, figyelték, hogy ugráltatják a kozákokat a tágas hátsó udvarban, cigarettáztak, és néha-néha beleavatkoztak az altisztek intézkedéseibe.

Grigorij, valahányszor a kikent-kifent, feszes tartású, csinos halványszürke köpenyes, szépen agyusztált egyenruhájú tisztekre nézett, láthatatlan és áthághatatlan falat érzett ő köztük és maga közt. Ott akkurátusan lüktetett a nem kozákosan nyalka, más, idegen élet — piszok és tetű nélkül. A tisztek nem féltek az őrmesterektől sem, akik elég sokszor a képükre másztak a katonáknak.

Grigorijra és minden fiatal kozákra nyomasztó hatást tett a birtokra érkeztük után harmadnapra lezajlott eset. Lovagló gyakorlatokat tanultak. Prohor Zikov makrancos és bolondos lova — azé a nyájas borjúszemű legényé, aki gyakran álmodott hívogató, csábító, távoli szülőfalujáról — elhaladtában megrúgta az őrmester lovát. A rúgás nem volt erős, és éppen csak felhorzsolta a bőrt a bal láb alsó szárán. Az őrmester nekihuzakodott, végigvágott a korbáccsal Prohor arcán, és lóháton rátámadva kiabálta:

— Nincs szemed, vak vagy? Na, majd adok én neked, piszok disznó! Három napig egyfolytában te leszel az istállóügyeletes!...

A századparancsnok éppen valami utasítást adott a szakaszparancsnoknak, jól látta az egész jelenetet, de elfordult, kardbojtját cibálta, és unatkozót, hosszút ásított. Prohor köpenye ujjával törölte le felhurkázott arcáról a kiserkedt véres csíkot, és remegett az ajka.

Grigorij beigazodott lovával a sorba; a tisztekre pillantott, de azok tovább csevegtek, mintha mi sem történt volna. Öt nappal később Grigorij itatáskor a kútba ejtette a vödröt. Az őrmester, mint a héja, csapott le rá, és ütésre emelte a kezét.

— Hozzám ne nyúlj! — vetette oda tompán Grigorij, és a káva alatt rezgő vízbe bámult.

— Mi? Mássz bele, te pondró, vedd ki, vagy véresre verem a pofád!...

— Kiveszem, de hozzám ne nyúlj — nyújtotta meg lassan a szavakat Grigorij, és fel sem emelte a fejét.

Ha a kútnál kozákok is lettek volná, másképpen folyt volna le az ügy: az őrmester holtbiztosan megverte volna Grigorijt, de a lóápolók a kerítésnél álltak, és nem hallhatták a szóváltást. Az őrmester odalépett Grigorijhoz, és a többiekre visszatekingetve hörögte, de úgy, hogy majd kiugrott dühében az a ragadozó, őrült szeme:

— Nekem mondod ezt? Hogy mersz így pofázni a feljebbvalóddal, mi?

— Na, csak ne nagyon vacakolj, Szemjon Jegorov!

— Fenyegetőzöl?... Megállj, majd cipóra verem a képed!

— Ide hallgass — Grigorij felkapta fejét a kávából —, ha egy újjal is hozzám mersz nyúlni, hát agyonváglak, megértetted?

Az őrmester meghökkenten tátogott négyszögletes pontyszájával, és nem tudott szóhoz jutni. A leszámolásra alkalmas pillanatot elszalasztotta. Grigorij mészkő színűre szürkült arca semmi jót nem ígért, és az őrmester elvesztette a fejét. Elment a kúttól, meg-megcsúszott a sárban. Távoztában megfordulva fenyegetőzött hatalmas pöröly-öklével.

— Jelentem a századparancsnoknak! Rögtön jelentést teszek a századparancsnoknak! — kiabálta.

Aztán valami okból mégse jelentette, de két hétig szüntelen üldözte Grigorijt, belekötött minden csekélységért, soron kívül is őrségre állítgatta, és kerülte a tekintetét.

Az egyhangú, unalmas napirend kicsépelte belőlük az eleven lelket. Estig, amíg csak takarodót nem fújt a kürtös, gyalogos és lovas gyakorlatokkal gyötörték őket; hordták a ganét a ló alól, csutakolták, abrakoltatták őket az istállóban, magolták a „Miatyánk"-ot, és csak kilenc órakor, a szobaszemle és az őrség kirendelése után álltak fel imádkozni. Az őrmester végiggurította

szemének kerek óngubóit a nyílegyenes soron, és örökké rekedtes hangján rázendített a „Miatyánk"-ra.

Reggel megint megindult a taposómalom és — így teltek-múltak a napok; mindegyik más volt, mégis annyira hasonlítottak egymásra, mint az ikrek.

A kasznár vén feleségén kívül egyetlen nő volt a birtokon: Franya, a fiatal, csinos lengyel lány, a kasznárék cselédje. Rajta legeltette éhes szemét az egész század, a tisztek is. Sűrűn ki-kiszaladt a házból a konyhába, a szemöldöktelen öreg szakács birodalmába.

A menetszakaszokra osztott század nagy sóhajtozással és kacsingatással követte Franya szürke szoknyájának suhogását. Állandóan magán érezte a kozákok és a tisztek tekintetét, kacéran riszálva csípőjét, futott a házból a konyhába, a konyhából a házba, rámosolygott sorba minden szakaszra, a tiszt urakra meg külön is. Az ő figyelméért versengett mindenki, de hallomás szerint csak egy göndör hadnagy ért el nagyobb sikert a többinél.

Már közelgett a tavasz, amikor ez az eset történt: Grigorij ezen a napon ügyeletes volt az istállóban. Jobbadán az istálló egyik végében tartózkodott, ahol a kanca közelébe került tiszti mének sehogy sem bírtak magukkal. Éppen ebédszünet volt, Grigorij csak az imént hűtötte le a korbáccsal a kapitány kesely lábú csődörét, arrább sétált, és bekukkantott a maga pejlova rekeszébe. A mén ropogtatta a szénát, gazdájára bandzsított rózsaszínű szemével, kicsit felhúzta az egyik hátsó lábát, mert megütötte a harci gyakorlaton. Ahogy Grigorij a kötőféket igazgatta rajta, topogás és elfojtott sikoly ütötte meg a fülét az istálló sötét zugából. A szokatlan zajra kissé megdöbbenve sietett el a többi rekesz mellett. Szemét betapasztotta a sötétség pépe, amely hirtelen végiglöttyent a közön. Becsapódott az istálló ajtaja, és egy letompított hang suttogva kiáltotta:

— Siessetek, fiúk!

Grigorij megszaporázta a lépést.

— Ki van ott?

Az ajtó felé tapogatózó Popov őrmesterbe ütközött.

— Te vagy az, Grigorij? — súgta az őrmester Grigorij vállát tapogatva.

— Várj csak! Mi ez itt?

Az őrmester bűnbánóan vihogott, és megragadta Grigorij karját.

— Itt... Állj meg, hé, hová mégy?

Grigorij kitépte magát Popov kezéből, és kitárta az ajtót. A néptelen udvaron kurta farkú iromba tyúk sétált, nem is sejtve, hogy a szakács holnapra levest akar főzni belőle a kasznár úrnak. Jártában-keltében kapirgált a gané közt, és kárálva töprengett, hová is tojjék.

A szemébe csapódó fény egy másodpercre megvakította Grigorijt. Tenyeréből ellenzőt csinált, és megfordult, mert egyre erősödő zajt hallott az istálló sötét szögletéből. A rekeszek deszkafalát érintve indult odafelé. A deszkafalon és az ajtóval szemben álló jászlakon világos foltokat táncoltatott a nap. Grigorij hunyorogva botorkált mert szúrta szemebogarát a fény. Zsarkov, a tréfacsináló jött vele szembe.

— Mit keresel itt?... Mit csináltok itt?

— Eredj te is, siess! — súgta Zsarkov, és mocskos pofájából büdös leheletet fújt Grigorij arcába — ott... csudajó világ van!... Franyát becsalták a fiúk... — röhögött Zsarkov, de mikor Grigorij ellökte, és tompán nekikoppant hátával a deszkafalnak, torkára forrt a röhögés. Grigorij a cécó zaja felé szaladt. A sötétséghez hozzászokott szemében borzalom villogott. A sarokban, ahol a pokrócok hevertek, egymás hegyén-hátán tolongtak a kozákok — az egész első szakasz. Grigorij némán taszigálta szét a kozákokat, és előrefurakodott. A sötétben mozdulatlanul feküdt Franya. A fejét pokrócokba burkolták, szoknyáját széttépték, és melle fölé gyűrték. Egy kozák, nem is nézve cimboráira, keszeg mosollyal ment a falhoz, átadta helyét a soron következőnek. Grigorij visszaszaladt, és az ajtó felé rohant.

— Őrmesteeer!

Közvetlenül a küszöbnél érték utol, visszaráncigálták, és tenyérrel betapasztották a száját, Grigorij gallértól aljig végigszakította egyikükön a gimnasztyorkát, másikukat sikerült jól hasba rúgni, de legyűrték, és ugyanúgy, mint Franyáét, az ő fejét is pokrócba csavarták, összekötötték a kezét, és némán, hogy hangjáról senkit se ismerjen fel, arrább cipelték, s egy üres jászolba lökték. Grigorijt majd megfojtotta a büdös, szőrös pokróc, de mégis kiabálni próbált, és rugdosta a rekesz közfalát. Hallotta a nagy pusmogást ott a sarokban, meg az ajtó nyikorgását, ahogy a kozákok ki- s bejártak rajta. Vagy húsz perc múlva feloldozták. A kijáratnál az őrmester állt meg két kozák a másik szakaszból.

— Lakatot tégy a bagóleső dre! — mondta az őrmester, sűrűn pislogott és félretekingetett.

— Ne járjon el a szád, mert... levágjuk a füled — mosolygott Dubok, a másik szakaszbeli kozákok egyike.

Grigorij látta, amint ketten felemeltek egy szürke göngyöleget, Franyát (a szoknya alatt hegyesszögben kidudorodó lábai mozdulatlanul csüngtek), felkapaszkodtak egy jászolperemre, és kidobták a fal résén, ahonnan leszakadt a rosszul felszegelt borító lemez. A fal a kertre szolgált. Mindegyik kis rekesz felett piszkos kis ablak szűrte a világosságot. A kozákok nagy koppanásokkal másztak fel a közfalakra, hogy lássák, mit fog csinálni Franya, miután földre zuhant a résnél; néhányan sietve kimentek az istállóból. Állati kíváncsiság ösztökélte Grigorijt is. A keresztgerendába kapaszkodott, karjával felhúzta magát a kis ablakig, aztán, mikor támaszt talált a lába, lepillantott. A bemocskolódott ablakocskán több tucat szempár bámult a fal tövében fekvő lányra. Hanyatt hevert, összecsukta, szétnyitotta lábát, mint az ollószárat. Ujjaival a falnál megolvadt havat kaparta. Grigorij nem látta az arcát, csak az ablakoknál gebeszkedő kozákok visszafojtott szuszogását hallotta, meg a szénа kellemes, lágy ropogását a ló foga alatt.

Sokáig feküdt ott Franya, aztán négykézlábra állt. Karja remegett, meg-megrogyott. Grigorij világosan látta. Tántorogva tápászkodott fel, zilálton, idegenül húzta végig hosszú-hosszú pillantását a kis ablakokon.

Aztán elindult. Fél kézzel a loncbokorba kapaszkodott, a másikkal a falnak támaszkodott, és el-ellökte magát tőle...

Grigorij leugrott a közfalról, tenyerével dörzsölgette a torkát: fuldoklott.

Az ajtónál higgadtan, tagolva mondta neki valaki, nem is emlékezett rá, hogy ki:

— Ha mukkanni mersz — bizisten agyonütünk! Megértetted?

A szakaszparancsnok a foglalkozáson észrevette, hogy Grigorij köpenyéről letéptek egy gombot.

— Ki páholt el? Miféle divat ez, mi?

Grigorij arra a kis korongra pillantott, amelyet a letépett gomb nyomott a posztóba. Átjárta a lelkét az iszonyú emlék, és kis híján sírva fakadt — hosszú idő óta először.

Sárga hőség izzik a határ felett. A kaszálatlan, érett búzatengerből aranysárga ködként száll felfelé a por. Az aratógép egyetlen részéhez sem lehet hozzányúlni: megégeti az ember kezét. Kínszenvedés fölemelni a fejet. Az ég kékessárga hártyája izzásig hevült. Ott, ahol véget ér a búza, sáfrányosan virít a somkóró.

Az egész falu kivonult a mezőre. A rozsot aratták. A lovak majd megszakadtak a tikkasztó hőségben, a maró porban zihálva, hörögve húzták az aratógépet... A Don felől ritka hullámokban hömpölygő szél fel-fellibbentette a por szoknyája alját s a tűző napot a délibáb reszkető fátyla vonta be.

Petro a kévéket dobálta le az aratógépről. Reggel óta már megivott egy fél csobán vizet, pedig jókora csobán volt az: félakós. Vedelte az undorító meleg vizet, de egy perc múlva már kiszáradt a torka, csuromvizes lett inge, gatyája, csak úgy patakzott az arcáról a verejték. A fülében valami csicsergő trilla rezgett. Torkára akadt a szó, mint a bojtorján. Darja a kendőt arcára húzva, nyitott hasítékú inggel szedte össze a kévéket. Napégette mellei közt, a völgyben, szürke szemcsés izzadságcsöppek gyűltek. Az aratógépbe fogott lovakat Natalja hajtotta. Lángoló orcája úgy vörösödött, mint a cékla, szeme könnyezett. Pantyelej Prokofjevics meg úgy jött-ment a rendeken, mintha most ugrott volna ki a fürdőből. A sohase szikkadó, nedves ing sütötte a testét. Mintha nem is szakáll folyt volna arcából a mellére, hanem megolvadt fekete szekérkenőcs.

— Megizzadtál, Prokofjevics? — kiáltott oda a szekérről Hrisztonya, ahogy elhajtott mellettük.

— Hát egy kicsit vizes a gatyám! — legyintett Prokofjevics. Arrább bicegett, és ingealjával törölgette a hasán összegyűlt verejtéket.

— Petro! — kiáltotta Darja —, hagyd mán abba!

— Várj egy kicsit, kerülünk még egyet.

— Várjuk meg, míg szűnik ez a pokoli hőség. Én mán abba is hagyom!

Natalja megállította a lovakat, úgy lihegett, mintha nem is a lovak, hanem ő húzta volna az aratógépet. Odament hozzájuk Darja, csizmatörte fekete lábával lassan lépkedett a tallón.

— Petyuska, itt van egy tó, nem messzi.

— Nem messzi, csak három versztányira.

— Jó vóna megfürdeni!

— Amíg innen odakutyagol az ember!... — sóhajtotta Natalja.

— A fene kutyagoljon! Kifogjuk a csikókat, oszt lóháton!...

Petro óvatosan pillantott az öregre, aki éppen most tette fel a papot a kereszt tetejére, aztán legyintett.

— Na, fogjatok ki, asszonyok!

Darja leakasztotta az istrángot, és hetykén pattant fel a kanca hátára. Natalja mosolyra csücsörgette cserepes ajkait, odavezette a csődört az aratógéphez, és a gépnyeregből próbált átülni rá.

— Adszi a lábod! — lovagiaskodott Petro, és felültette a sógorasszonyt.

Ellovagoltak. Darja csupasz térddel és tarkójára csúszott keszkenővel. Előrenyargalt. Kozákosan ülte meg a lovat, és Petro nem tudta megállni, hogy utána ne kiáltsa:

— Vigyázz, hé, ki ne dörzsölje a lábod!

— Attól ne félj! — legyintett Darja kicsinylően.

Amikor átvágtak a nyári úton, Petro balra pillantott. Messze, a dűlő hátán gyorsan robogott a falu felől egy változó körvonalú porgomoly.

— Valaki lóháton nyargal errefelé — húzta össze a szemét Petro.

— De milyen sebesen! Oda nézz, hogy porzik az út! — álmélkodott Natalja.

— Mi lehet a? Daska! — kiáltotta Petro előreügető feleségének —. várj csak megnézzük, kiféle ez a lóhátos.

A gomoly most mélyedésbe süppedt, aztán hangyányira nőve kapaszkodott ki belőle.

A porfelhőből ki-kivillant a lovas alakja. Öt perc múlva még világosabban lehetett látni. Petro viselt szalmakalapja karimájához emelte piszkos tenyerét, úgy bámult előre.

— Így osztán könnyen ki lehet hajszolni belőle a párát. Rajtarajtában vágtat!

Elkomorodott, levette kezét a szalmakalap karimájáról, valami zavar suhant az arcára, és felhúzott szemöldökei közé fagyott.

Most már egészen tisztán lehetett látni a lovast. A legvadabb vágtában nyargalt, bal kezével a sapkáját tartotta, jobbjában egy poros vörös zászlócska repkedett bágyadtan.

Olyan közel robogott el az útról letért Petro mellett, hogy hallani lehetett a forró levegőt szívó ló tüdejének hersegő zihálását. Négyszögletesre vicsorította szürke száját, úgy üvöltötte:

— Riadó!

A nyomra, amit lova patkója hagyott a porban, sárgás tajtékcsomó hullt. Petro szemmel kísérte egy darabig a lovast. Egy dolog ragadt meg emlékezetében: a félig agyonhajszolt pára súlyos zihálása, és — mikor utánanézett — nedves tompora, mely olyan irgalmatlanul villogott, mint az acélpenge.

Még nem is ébredt tudatára végképpen a küszöbönálló bajnak, csak tompán bámulta a porban sorvadozó tajtékcsomót, és a hepehupásan, lejtősen a falu felé csúszó sztyeppet. A lekaszált sárga gabonaparcellákon mindenünnen vágtattak a kozákok a falu felé. Végig a sztyeppen, egészen a sűrű párában sárgálló dombig, verték a kis porgomolyokat a lovasok. Ott pedig, ahol kiértek az útra, és csapatostul vágtattak tovább, szürke poruszály húzódott a falu felé. A katonaköteles kozákok abbahagyták a munkát, kifogták a lovat az aratógépből, mint a szélvész, nyargaltak a faluba. Petro látta, amint Hrisztonya kifogta a szekérből gárdalovát, sebes vágtába eresztette, kinyújtotta hosszú lábát, és vissza-visszapillantott őrá.

— Mi az? Mi történt? — jajdult fel Natalja, rémülten meredt Petróra, és tekintete, a puskacső elé került nyúl tekintete, felrázta Petrót.

Odavágtatott az álláshoz. Még nyargaltában leugrott a lóról, magára rántotta a munka hevében ledobott nadrágot, intett az apjának, és beleolvadt egy ugyanolyan porfelhőcskébe, mint azok, akik folyékony szürke szeplőkként tarkították a hőségben szétmálló sztyeppet.

4

A téren szürke tömeg tolongott. A sorokban lovak, kozák felszerelés, különféle számmal ellátott vállpántos egyenruhák. A hadseregbeli kozákoknál fejjel magasabban, mint az emdeni ludak az alacsony növésű közönséges házi libák között, sétálgattak nagy peckesen a kéksapkás gárdisták.

A kocsma zárva volt. A körzeti katonai parancsnok komor és gondokba merült. Végig az utcán, a kerítés mellett ünnepi díszbe

öltözött asszonyok állnak. Egy szót zúg a száz szájú tömeg: „Mozgósítás!" Nekihevült, részeg arcok. Az izgalom megmételyezi a lovakat is — nyihognak, harapdálják egymást, és dühösen fel-felhorkannak.

A piac felett alacsonyan lebegő portenger hullámzik, a piacon meg eldobott üres pálinkásüvegek, olcsó cukorkák összegyűrt papírzacskói hányódnak.

Petro kantáron vezette felnyergelt lovát. A templomkert mellett egy tagbaszakadt fekete gárdista, mosolyra vigyorítja fehér fogait, mellette meg, akár a szürke fürj, pitypalattyol egy alacsony kozák asszony, a felesége vagy a szeretője.

— Na megállj, majd elverem rajtad a port azér' a büdös kurváér! — fenyegetőzik a kozák menyecske.

Pityókos. Szétkócolódott fürtjeivel olyan, mint a napraforgó buga. Festett mintás keszkenője kibomlott. A gárdista övét szorosabbra húzva rugózik térdben, mosolyog. Ha a tömérdek ráncú nadrág alatt elszalad egy esztendős borjú, még csak nem is súrolja.

— Ne acsarkodj, Maska!

— Koslató kutya! Asszonyok bolondja!

— Na és aztán?

— Még van szeme-orcája így beszélni.

Mellettük pedig egy rőt szakállú őrmester vitatkozik a tüzérekkel.

— Nem lesz ebbül semmi! Elálldogálunk itt egy napot, oszt mehet mindenki, amerre jólesik.

— De ha háború lesz?

— Ugyan, testvér! Mék ország állná meg a sarat mivéllünk szembe?

Arrább a tömegből ugráló, értelmetlen csevegés hallik. Egy javakorbeli szép kozák nagyon heveskedik:

— Semmi közünk hozzájuk. Hadd háborúzzanak! De minállunk még be sincs takarítva az élet!

— Hát ez baj! Lám, összecsődítik a népet, pedig most az a nap van, amék az egész esztendőnek enni ád.

— Kárt tesz a jószág a keresztekben.

— Mink mán épp az árpát kezdtük aratni.

— Szóval az osztrák cárt lűtték meg?

— A trónörököst.

— Mék ezredbeli maga, földi?

— Ejnye, pajtás, de megtollasodtál, azt a fűzfánfütyülőjét!

— Hé, Sztyoska, hunnét, hová?!

— Aszongya az atamán, hogy csak úgy minden eshetőségre trombitáltak össze bennünket...

— Na, kozákok, most álljatok a sarkatokra!

— Csak még egy esztendőt vártak vóna: jövőre kiöregedtem vóna a katonasorbul.

— Mit keresel itt, öreg? Hát terullad még nem tőtt le a szógállat?!

— Ha egyszer nekifognak aprítani a népet — a vénekre is sort kerítenek.

— Bezárták a csapszéket!

— Eh, te vészmadár! Marfutkátul akár hordószámra vehetsz!

A bizottság megkezdte a szemlét. Három kozák a községházára cipelt egy részeg, véres kozákot. Hátralökdöste magát, az ingét szaggatta, és a szemét forgatva hörögte:

— Kiontom a bendőjöket azoknak a muzsikoknak! Tudják meg, micsoda legény a doni kozák!

Körülötte mindenki utat engedett, helyeslően heherésztek, és együttéreztek vele.

— Üsd-vágd, nem apád!

— Mér kapták el?

— Képire mászott valami muzsiknak.

— Azoknak úgy is kell!

— Egyszer még ellátjuk a bajukat!

— Én, testvér, ezerkilencszázötbe itt vótam, mikor le kellett verni üket. Hát a vót mégcsak a mulatság!

— Ha háború lesz — megint bennünket kűdenek leverni a lázadókat.

— Elég vót mán belőlle. Inkább fogadjanak zsoldosokat. Vagy csinálják a rendőrök, mer minekünk nincs rá lelkünk.

A Mohov-bolt pultjánál nagy a nyüzsgés, tolongás. A tulajdonosokkal az ittas Ivan Tomilin állt oda kötekedni. Kezét tárogatva maga Szergej Platonovics próbálta csillapítgatni. Társa, Jemeljan Konsztantyinovics Cucli, az ajtó felé hátrált.

— Micoda dolog az?!... Becületszavamra, ez már bectelenség! Fiackám, szaladj cak az atamánhoz!

Tomilin bő nadrágjába törölte izzadt tenyerét, s odaállt szorosan az elkomorodott Szergej Platonovics elé.

— Kiszipolyoztál a váltókkal, aljas gazember, de most aztán

begyulladsz, mi? Vigyázz, mer a pofádba vágok, oszt mehetsz panaszra. Elharácsoltad tüllünk a kozák jussot. Te, te kutyafajzat!

A községi atamán a vigasztaló szavak olaját öntötte a körülötte hullámzó kozák tömeg viharos tengerére.

— Háború? Nem. nem lesz! A körzeti parancsnok őméltósága azt mondta, hogy csak a parádé kedvéért csináljuk. Nyugodtak lehettek!

— Ez mán beszéd! Mihint hazamegyek — egyenest ki a határba!

— Bijon, mer így csak áll a munka!

— Legyél olyan jó, mondd meg, hogy vélik a nagyfejűek? Nekem több mint százköblös a vetésem.

— Tyimoska! Azt izenem a mieinknek, hogy hónap hazamegyünk.

— Tán valami plagátot olvasnak ott? Gyerünk csak oda!

A tér öreg estig tele volt lármával.

Négy nap múlva a vörös szerelvények egymás után szállították a kozák ezredeket és ütegeket az orosz—osztrák határra.

Háború!...

A marhavagonokban a jászlak mellett hangosan szuszognak a lovak; zamatos trágyaszag tölti meg a levegőt. A kocsikban örökké ugyanazok a beszélgetések, dalok járják, de a legsűrűbben mégis ez:

Tajtékot hány, zúgva árad
A pravoszláv csendes Don,
A felséges cár szavára
Felel hűen, szilajon.

Az állomásokon kíváncsian áhítatos pillantások tapogatják végig a kozák oldalsávot a buggyos nadrágokon. Az arcokról még nem fakult le a munkás napok festette sűrű barnaság.

— Háború!

Az újságok fuldokolva üvöltöznek...

Az állomásokon asszonyok integettek a szerelvények után, rámosolyogtak a kozákokra, cigarettát, nyalánkságot dobáltak nekik. Abba a vagonba, ahol Petro Melehov fürdött a hőség gőzében a többi harminc kozákkal, csak Voronyezs alatt kukkantott be egy kapatos öreg vasutas, és vékony orrocskáját fennhordva kérdezte tőlük:

— No, utaztok-utaztok?

— Ülj ide közénk, vén csont! — felelte az egyik a többi helyett is.

— Ó, aranyos kis... tinócskám, de hülye vagy! — És sokáig szemrehányóan csóválta a fejét.

5

Június utolsó napjaiban hadgyakorlatra vonult ki az ezred. A hadosztály-parancsnokság rendelkezése szerint az ezred lóháton haladt Rovno városáig. A környéken két gyaloghadosztály és egy lovas divízió egységei fejlódtek fel. A negyedik kozák századot Vlagyiszlavka faluba szállásolták.

Két hét múlva, amikor a hosszú hadgyakorlatozásban kimerült század Zaborony falucskában ütött tanyát, az ezredparancsnokságtól odaügetett Polkovnyikov törzskapitány, századparancsnok. Grigorij a szakaszbeli kozákokkal a sátorban heverte ki fáradalmait. Látta, amint az utca szűk medrében tajtékzó lovon nyargal a törzskapitány.

Az udvaron mozgolódás támadt a kozákok közt.

— Tán megint ki kell vonulni? — nyilvánította feltevését Prohor Zikov, és várakozón fülelt.

A szakaszbeli őrmester sapkája bélésébe dugta a tűt, mert éppen kikoszorálódott nadrágját foltozta.

— Mán a nem lesz másképp! Kivonulunk!

— Asse hagyják, hogy kiszusszanja magát az ember, a nyavalya törje ki őket!

— Az őrmester, az aszongya, hogyhát a dandárparancsnok jön ide.

„Ta-ta-ta-rat-tat-rat-tat-ta-ta-ta..." — fújta a kürtös a riadót.

A kozák mind talpra ugrott.

— Hová túnt a dohányzacskóm?

— Nyergelj!

— Egye fene a zacskód! — kiáltotta futtában Grigorij.

Az őrmester kifutott az udvarra. Fél kézzel kardját tartva kocogott az istálló elé. A lovakat a szolgálati szabályzatban megszabott idő alatt nyergelték fel. Grigorij kiráncigálta a sátorcövekeket is. Éppen csak odasúghatta neki az őrmester:

— Kitört a háború, öcsém!

— Ne hazudj mán!

— Bizonyisten! A szolgálatvezető őrmestertül hallottam.

Mindenki felszedte a sátorfáját. A század az utcán sorakozott. A századparancsnok nekitüzesedett lován forgolódott a sor előtt.

— Szakaszonként oszlopban!... — harsant végig a sorok felett érces hangja.

Feldübörgött a lovak patája. A század ügetésben robogott ki a falucskából az országútra. Kusztyeny falvától hol lépésben, hol vágtában haladt a közbenső állomás felé az első és az ötödik század.

Az ezred másnap a határtól harmincöt versztányira fekvő Verbi állomáson rakodott ki. Az állomás nyírfái mögött hasadt a hajnal. Derültnek ígérkezett a reggel. A sínen mozdony dübörgött el mellettük. A harmat lakkozta sínek fényesen csillogtak. A pallókon fel-felhorkanva jöttek ki a vagonokból a lovak. Az itatónál egymást túlharsogó hangok, öblös vezényszavak hallatszanak.

A negyedik század kozákjai kantáron vezették paripáikat az átjáró mögé. A szétfoszló, lila homályban nyúlósan úsztak a hangok, és tompán kéklettek az arcok. A lovak körvonalait szétszívta a sötétség.

— Melyik század ez?

— Hát te melyiktül csapódtál ide?

— Majd adok én neked, gazember! Hogy mersz így beszélni egy tiszttel?

— Bocsánat, nagyságos uram!... Nem ismertem meg a sötétben.

— Takarodj, takarodj!

— Mit tátod a szád, mi? Ahun jön egy mozdony. Húzódj félrébb!

— Őrmester, hol a harmadik szakasz?

— Század, vigyázz!

Az oszlopban halkan súgdolóztak:

— Eleget vigyáztunk mán, a ragya verje meg, két éjjel le se hunytuk a szemünk.

— Szjomka, adj egy szívást, este óta nem vót cigaretta a számba!

— Szíjjad a csődörödét...

— A nehézség jöjjön rá, átharapta a fékszárat!

— Az enyém meg lerúgta a patkót az első lábárul.

A negyedik század útját elrekesztette az útról lekanyarodó másik század.

Az ég kékes fehérjébe olyan élesen vágódtak bele a lovasok árnyképei, mintha tussal rajzolták volna rá őket. Négyesével haladtak. A lándzsák úgy hullámzottak, mint csupaszra nyesett napraforgó kórók. Néha-néha megcsörren a kengyel, reccsen egyet a nyereg.

— Hova-hova, atyafiak?

— Komámasszonho, keresztelőbe.

— Hö-hö-hö-hö!

— Pofa be! Micsoda fecsegés van ott?

Prohor Zikov marokra fogta a nyereg vasalt kápáját, Grigorij arcába nézett, és súgva kérdezte:

— Melehov, te nem félsz?

— Mitül félnék?

— Hát hogyne: lehet, hogy még máma harcba kerülünk.

— Bánom is én.

— De én félek — vallotta be Prohor, és idegesen babrálta ujjaival a harmattól síkos kantárszárat. — A vagonba egész éjjel le se hunytam a szemem. Ha agyonütnek se bírok aludni.

A század éle himbálózva csúszott előre, a mozgás átterjedt a harmadik szakaszra is.

A lovak ütemes lépésben haladtak, a csizmaszárba tűzött lándzsák hegye még jobban hullámzani kezdett, ahogy előrekúsztak a levegőben.

Grigorij eleresztette a kantárszárat, és elbóbiskolt. Úgy érezte, mintha nem is a lova lépkedne rugalmasan első lábaival, nem az ringatná a nyeregben, hanem ő maga menne valahova egy meleg. fekete úton, csakhogy ez rendkívül könnyű és örömre gerjesztő ballagás.

Prohor duruzsolt valamit a füle mellett, de hangja összeőgyeledett a nyereg ropogásával, a paták csattogásával, és egyáltalán nem foszlatta szét a Grigorijt körülburkoló gondolattalan szendergés hártyáját.

Dűlőn haladtak. A fülekben csicsijgatón csengett a csend. Az út mentén az érett zabról most párállott a harmat. A lovak lelegebeszkedtek az alacsony kalászokig, ki-kirántották a gyeplőt a kozákok markából. A nyájas napvilág Grigorij álmatlanságtól duzzadt szemheja alá szivárgott. Grigorij felemelte fejét, és is-

mét Prohor hangját hallotta, amely egyhangú volt, mint a taliganyikorgás.

Egy öblösen mennydörgő pukkanás riasztotta fel, amely hirtelen csapott elő a távoli zabföldek mögül.

— Lőnek! — kiáltotta Prohor.

Borjúszemeit rémült zavar öntötte el. Grigorij felkapta fejét: előtte a ló hátával egy ütemre ringatózott az őrmester szürke köpenye; oldalt lekaszálatlan rozstáblák hevernek ájult dermedtségben. A távírópózna magasságában pacsirta repes. A század feléélénkült: az öblös ágyúdörgés villamosáram gyanánt futott rajta. Polkovnyikov törzskapitányt felkorbácsolta a lövöldözés; ügetésben vezette tovább a századot. Az elhagyott csapszéknél találkozó dűlők gócpontján túl egymás után tűntek fel a menekültek szekerei. A század mellett nyalka dragonyos század nyargalt el. A szőke pofaszakállas kapitány sárga szőrű fajlova hátáról gúnyosan méregette végig a kozákokat, és megsarkantyúzta a lovát. Egy mocsaras, ingoványos hajlásban ottrekedt egy taracküteg. A kocsisok ütötték-verték a lovakat, a kezelő legénység pedig fűhözfához kapkodott. Egy szálas, ragyás tüzér nagy nyaláb deszkát hozott a kocsma felől. Nyilván a kerítésből feszítette ki.

A század utolért egy gyalogezredet. A katonák, az összegöngyölt köpenyekkel a hátukon, gyorsan haladtak. A napsugár vakítóan villogott tisztára súrolt csajkájukon, és lecsordult a szuronyok hegyéről. Az utolsó század egyik őrvezetője, egy apró, de merész emberke, göröngyöt dobott Grigorij felé.

— Kapd el, hajítsd meg vele az osztrakokat!

— Ne bolondozz, tücsök! — Grigorij röptében hasította szét korbácsával a sárgöröngyöt.

— Mondjátok meg nekik, hogy tiszteltetjük őket.

— Majd átadhatjátok még személyesen is.

Az oszlop élén trágár nótára gyújtottak. Egy asszonyosan széles fenekű katona tenyerével kurta csizmaszárát csapkodva haladt az oszlop mellett. A tisztek elnevették magukat. A nem messze leselkedő veszély csípős bűze barátságosabbra hangolta, közelebb hozta őket a katonákhoz.

A csapszéktől Goroviscsuk falváig mint a hernyók, másztak a gyalogos egységek, vonatosztagok, ütegek, kórházkocsik. Közeli csaták halálos lehelete érzett a levegőben.

Beresztyecsko falvában a negyedik századot utolérte Kalegyin ezredparancsnok. Mellette egy kozák alezredes lovagolt. Grigorij

utánanézett a daliás termetű ezredesnek, és hallotta, amint az alezredes izgatottan mondta neki:

— A háromversztás léptékű térképen nem tüntették fel ezt a kis falut, Vaszilij Makszimovics. Nagyon kényelmetlen helyzetbe kerülhetünk.

Az ezredes feleletét már nem hallotta. A segédtiszt vágtatott el Grigorijék mellett, hogy utolérje az ezredeséket. Csődöre sántított a bal hátsó lábára. Grigorij gépiesen állapította meg, hogy a segédtiszt lova jóvérű állat.

Távol, egy meredek lejtő tövében, előtünedeztek a falucska viskói. Az ezred hol lépésben, hol ügetésben haladt, és a lovak észrevehetően megizzadtak. Grigorij tenyerével megtapogatta pej csődöre sötétre nedvesedett nyakát, és oldalt tekingetett. A falun túl zöld pengeként fúródott az ég kék kupolájába a fák hegyes koronája. Az erdő mögött ágyúdörgés dagadozott. Most már keményen megrázta a lovasok dobhártyáját, arra késztette a lovakat, hogy hegyezzék fülüket. Közben-közben sűrűn ropogtak a puskalövések is. A srapnelrobbanások füstje messze az erdőn túl foszlott szét. A puskaropogás valahová az erdőtől jobbra tolódott el, hol elhalkult, hol megint megerősödött.

Grigorij élesen érzékelt minden neszt, idegei pattanásig feszültek. Prohor Zikov nyugtalanul fészkelődött a nyeregben, és be nem állt a szája.

— Grigorij, lőnek! Olyan, mint mikor a gyerekek pálcát húznak végig a léckerítésen. Nem igaz?

— Hallgass mán, te kereplő!

A század a falu alá ért. Az udvarokon katonák nyüzsögnek. A házakban nagy a kapkodás: mindenki menekülni készül. A lovasok arcán a zűrzavar és a tehetetlenség bélyege. Amikor ellovagoltak az egyik udvar mellett, Grigorij látta, hogy a katonák tüzet raktak a színtető alatt, a gazda, a hirtelen csapás mennyköve sújtotta magas, ősz fehérorosz pedig rájuk sem hederítve ment el mellettük. Azt is látta, hogy a család verescihás párnákat dobált a szekérre meg mindenféle egyéb holmit, a gazda meg nagy gonddal cipelt egy törött kerékabroncsot, ami kutyának se kellett, és már vagy tíz éve hevert a veremben.

Grigorijt megdöbbentette, milyen oktalanok ezek az asszonyok: virágos ibrikeket, ikonokat cipelnek a szekérre, és a viskóban hagyják a legszükségesebb, a legértékesebb holmikat. Az utcán pihék szállingóztak végig: valaki szabadjára eresztette a dunyhá-

ból a tollat. Égett korom és dohos verem bűze érzett. Már majdnem kijutottak a faluból, amikor egy zsidó futott szembe velük.

— Kozák úr! Kozák úr! Jaj, Istenkém, Istenkém!

Egy tekekoponyájú alacsony kozák korbácsával csapkodva vágtatott árkon-bokron, ügyet sem vetett a zsidó nyavalygására.

— Állj! — kiáltott rá a kozákra a második századbeli törzskapitány.

— Állj, piszok! Melyik ezredből vagy?

A kozák a kápára kushadt, és besirült egy kis közbe. Tekefeje a ló nyakára bukott. Őrült vágtára szorította a mént, mintha versenyezne; egy magas kerítés előtt hátsó lábára rántotta, aztán az ágaskodó paripával könnyedén átlendült a túlsó oldalra.

— A kilencedik ezred állomásozik itt, nagyságos uram. Biztosan onnan való ez is — jelentette az őrmester a törzskapitánynak.

— Egye meg a fene! — A törzskapitány összevonta a szemöldökét, és a kengyeléhez tapadt zsidó felé fordult: — Mit vett el tőled?

— Édes tiszt uram... az órámat, édes tiszt uram!... — A zsidó az odaügető tisztek felé fordította szép, vöröses arcát, és sűrűn pislogott.

A törzskapitány lábával elhúzta tőle a kengyelt, és előreindult.

— Mindegy az: ha jönnek a németek, úgyis elveszik — mondta a bajuszába mosolyogva, mikor tovább lovagolt.

A zsidó fejevesztetten állt az utca közepén. Arcán görcs vonaglott végig.

— Utat, zsidó uram! — kiáltott rá szigorúan a századparancsnok, és meglóbálta a korbácsot.

A negyedik század darabos patacsattogás, nyeregnyikorgás közepett lovagolt el mellette.

A kozákok gúnyosan sandalogtak a kárvallott, fejevesztett zsidócskára. Az esetet tárgyalták:

— Hát biz mifélénknek nem élet az élet, ha nem csenhet az ember ezt, azt.

— A kozáknak enyves a keze.

— Hát, ha nincs jóhelyt valami...

— De meg kell adni, ügyes vót a fickó...

— Hogy átugratott azon a kerítésen! Akár az agár.

Kargin őrmester elmaradt egy kicsikét a századtól, és a kozá-

kok oszlopain végigguruló kacagás közepett előreszegezte a pikát:

— Szaladj, zsidrihám, mingyán felnyársallak!...

A zsidó ijedten tátogott, és futásnak eredt. Az őrmester utolérte, és végigkorcolt rajta hátulról a korbáccsal. Grigorij látta, amint a zsidó megbotlott, aztán arcát tenyerébe rejtve, az őrmester felé fordult. Vékony ujjai közt mint egy szál piros cérna, csordogált a vér.

— Mér volt ez?... — kiáltotta zokogó hangon.

Az őrmester mosolyogva villogtatta héjaszemét — olyan kerek volt, mint a mundér pitykéje —, továbbügetve felelte vissza:

— Hogy a rák ne menjen a vetésre, hülye!

A kertek alatt, a sárga vízililiommal és kákával benőtt ér fölé hevenyészett rövid, széles hidat most fejezték be az utászok. Odább nagy berregéssel rázkódva egy autó állt. A sofőr sürgött-forgott körülötte. Az ülésen hátravetett törzzsel félig ült, félig hevert egy spanyolszakállas, petyhüdt arcú, kövér, ősz tábornok. Mellette tisztelegve állt Kalegyin ezredes, a tizenkettedik ezred parancsnoka meg az utászszászlóalj parancsnoka. A tábornok térképtáskája szíját cibálgatva, dühösen kiabált az utásztisztre:

— Azt parancsoltam, hogy már tegnap estére fejezze be ezt a munkát. Csend! Az építőanyag ideszállításáról korábban kellett volna gondoskodnia. Csend! — mennydörgött a tábornok, jóllehet a tiszt összeszorította száját, meg se mukkant, csak az ajka remegett. — Most hogy menjek át a túlsó partra?... Azt kérdem. ka-pi-tány, hogy men-jek át?!...

A tábornok balján ülő fekete bajuszos fiatal generális mosolyogva rántott végig egy szál gyufát a doboz oldalán: szivarra gyújtott. Az utászkapitány kétrét görnyedve mutogatott a híd felé. A század elhaladt mellettük, és a hídnál belegázolt az érbe. A barna-fekete iszap térden felül ért a lovaknak. Odafentről a hídról fenyőforgács fehér pelyhe hullt a kozákokra.

Déltájban lépték át a határt. A lovak egymás után ugráltak át a kidöntött csíkos határoszlopon. Az ágyúszó jobb felől dörgött. A távolban egy major cserépfedele vöröslött. A nap merőlegesen tűző sugarakkal szurkálta a földet. Keserű porfelleg ülepedett az útra. Az ezredparancsnok parancsot adott, hogy felderítő járőrt kell kiküldeni. A negyedik század harmadik szakasza lovagolt előre, Szemjonov hadnagy szakaszparancsnokkal. Mögöttük, a szürke porfátyolban maradt a századokra tagolódott ezred. A

húsz és egynéhány kozákból álló osztag a major mellett elhaladva, a szikkadt keréknyomok barázdálta úton lovagolt előre.

A hadnagy három versztányira vezette a járőrt, aztán megállt, és a térképet silabizálta. A kozákok leszálltak, csoportba verődve rágyújtottak. Már-már Grigorij is leszállt, hogy lazítson a hevederen, de az őrmester rávillantotta öklelő szemét:

— Mingyán kapsz egy betyáros pofont! Lóra!

A hadnagy rágyújtott, kivette a tokból a távcsövet, és sokáig törölgette. Előttük a déli forróságban hullámzott a róna. Jobbkézt az erdő csipkés szegélye cakkosodott. Abba fúródott bele az út hegyes pengéje. Másfél versztányira egy kis falu látszott. Mellette kristálytiszta, hideg patak folydogált zegzugosra vájt agyagos medrében, a meredek, szakadékos partok között. A hadnagy sokáig nézegetett a messzelátóba, végigtapogatta szemével a néptelen, kihalt utcákat, de ott olyan puszta volt minden, mint a temetőben. A víz kék ere csábítóan hívogatta a kozákokat.

— Azt hiszem: ez Koroljovka... — A hadnagy a falura intett a szemével.

Az őrmester némán lovagolt oda hozzá. Arca kifejezése mintha azt mondta volna: „Magának jobban kell tudnia. Mink ehhez nem értünk."

— Gyerünk oda — mondta tétován a hadnagy, tokba tette a távcsövet, és összeráncolta homlokát, mintha fogfájás gyötörné.

— Nem ütközünk beléjük, nagyságos uram?

— Nem. Nagyon óvatosan megyünk. Na, indulj!

Prohor Zikov minél szorosabban igyekezett Grigorijhoz lapulni. Lovaik egymás mellett haladtak. Szorongva hatoltak be a néptelen utcába. Minden ablak vérfürdővel fenyegetett; ha ránéztek, minden kitárt színajtó a magányosság érzését keltette bennük, hogy a hátuk is borsódzott tőle. A szemüket mintha mágnes húzta volna a kerítések, árkok felé. Úgy ügettek be a faluba, mint a ragadozók — így ólálkodnak a tanyák körül kék téli éjszakán a farkasok —, de az utcák üresek voltak. Észvesztő csend lebegett a házak fölött. Az egyik viskó kitárt ablakából falióra naiv ütése hallatszott. Minden ütés úgy pukkant, akár a puskalövés, és Grigorij észrevette, hogy az elöl lovagló hadnagy megrezzent, kezével görcsösen kapott a revolvertokhoz.

A faluban nem volt egy lélek sem. A járőr átgázolt a patakocskán. A víz hasaljig ért a lovaknak. Szívesen léptek a patakba, és

menet közben hörpintettek belőle egy-egy kortyot, bár a lovasok folyton rángatták a zablát, és noszogatták őket. Grigorij mohón meresztette szemét az oly közeli és mégis oly elérhetetlen vízbe, amely ellenállhatatlanul vonzotta magához. Ha tehette volna, de leugrott volna a nyeregből, ruhástul elnyúlt volna az álmosan csacsogó ár alatt, hogy a fagyos hideg csak úgy csípje, szorítsa hátát, verejték áztatta mellét.

-A falun túl, a halomról valami város látszott: négyszögletes tömbök; téglaépületek; köztük zöld foltok: a kertek; katolikus templomok hegyes tornyai.

A hadnagy fellovagolt a domb tetejére, és szeméhez illesztette a messzelátót.

— Ott vannak! — kiáltotta, és idegesen mozgatta bal keze ujjait.

Előbb az őrmester, aztán egyenként a kozákok is felkaptattak a napperzselte dombtetőre, előrebámultak. Az innét nyúlfarknyinak látszó utcákon emberek lótottak-futottak, a mellékutcákon egymás hegyén-hátán nyüzsögtek a szekerek, lovasok robogtak mindenfelé. Grigorij szemét hunyorítva nézett a tenyere alól a város felé: még az idegen színű szürke egyenruhákat is meg tudta különböztetni. A város alatt frissen ásott lövészárkok barnállottak. Mellettük tömegével nyüzsögtek az emberek.

— Tyű, de sokan vannak! — kiáltotta ámulva Prohor.

A többiek hallgattak: ugyanegy érzés szorította vasmarkába őket. Grigorij szapora szívedobogására fülelt (mintha valami pöttöm, de nehéz ember egy helyben toporzékolt volna ott a bal mellében), és tudatára ébredt, hogy ezeknek az idegen embereknek láttán bezzeg más érzés vesz erőt rajta, mint amilyet tapasztalt, amikor a hadgyakorlatokon megpillantotta az „ellenséget".

A hadnagy ceruzával jegyezgetett valamit tábori noteszébe. Az őrmester lekergette a dombról a kozákokat, leszállította őket a lóról. Ő maga meg visszakapaszkodott a hadnagy mellé. A hadnagy odaintette Grigorijt.

— Melehov!

— Parancs!

Grigorij felment a dombra, jól kirúgta megzsibbadt lábát. A hadnagy odaadott neki egy négyrét hajtott papirost.

— A te lovad különb a többinél. Nyargalj az ezredparancsnokhoz.

Grigorij a felsőzsebébe dugta a papirost, odament a lovához. Álla alá eresztette a sapka szíját.

A hadnagy utánanézett, megvárta, míg Grigorij lóra ült, aztán rövid pillantást vetett karórája rácsára.

Az ezred már majdnem Koroljovkába ért, amikor Grigorij odavágtatott a jelentéssel.

Kalegyin ezredes valami utasítást adott a segédtisztjének, az meg nagy porfelhőt verve robogott az első századhoz.

A negyedik század végigömlött Koroljovkán, és olyan gyorsan fejlődött fel a kertek alatt, mintha hadgyakorlaton volnának. A domb felől sebesen vágtatott vissza Szemjonov hadnagy a harmadik szakasz kozákjaival.

A század kiegyenesítette a patkóforma harci alakzatot. A lovak erősen pőcsikeltek — csipte őket a bögöly. Szájukban meg-megcsörrent a zabla. A déli csöndben tompán zúgott a falu utolsó házai mellett elhaladó első század dobogása.

Polkovnyikov törzskapitány kényes tartású, ficánkoló ménjén a sor elé ügetett. Feszesre húzta a kantár szárát, és átdugta a kezét a kardkosáron. Grigorij visszafojtott lélegzettel várta a vezényszót. A balszárnyon puhán dübörgött az első század, felfejlődött, készülődött.

A törzskapitány kirántotta a hüvelyből a kardot; a penge bágyadt-kéken villant egyet.

— Szá-á-áza-a-ad! — a kard jobbra, balra dőlt, aztán előrehanyatlott, a ló ijedten hegyezett füle fölött állt meg a levegőben, előremeredve. „Rajvonalba szakadozz, és előre!" — fejtette meg Grigorij magában a kardjeles vezényszót. — Lándzsát szegezz! Kard ki, kard! Rohamra in-dulj! — javította ki a kapitány a parancsot, és sarkantyúba kapta a lovát.

Tompán dübörgött a föld a rengeteg pata alatt. Grigorij alig érkezett leereszteni a lándzsát (az első sorba került), amikor a ményt magával sodorta a lovak előreözönlő áradata, nekiiramodott, és megbokrosodva vágtatott, ahogy csak inától tellett. Elöl, a mező szürke alapján vibrált Polkovnyikov törzskapitány alakja. Feltartóztathatatlanul repült szembe velük a szántás fekete éke. Az első század zötyögős, himbálózó üvöltésben tört ki. A kiabálás átragadt a negyedik századra is. A lovak hol csomóba szedték a lábukat, hol meg nyíllá nyúltak, s robogva hagyták maguk mögött az öleket. Grigorij a fülében zúgó metsző süvítésen át is jól hallotta a távoli lövések pukkanását. Az első golyó valahol a ma-

gasban fütyült el, elnyújtott vijjogása felborzolta az üvegsima, szürke égboltot. Grigorij úgy szorította oldalához a lándzsa forró nyelét, hogy szinte már fájt. A marka megizzadt, mintha nyálkás folyadékkal kente volna be. A felettük röpködő golyók süvítése kényszerítette, hogy lova izzadt nyakára hajtsa a fejét. Orra lyukába felcsapott a lóverejték csípős bűze. Akárcsak meghomályosult lencséjű távcsövön át nézett volna, úgy látta a lövészárkok barna láncát és a város felé özönlő szürke embereket. A géppuska szüntelen kattogott, és mint valami legyezőt, terítette a kozákok fölé a golyók süvítését. A golyók elöl meg a lovak lába alatt vattáspuha kis porgalacsinokat pattintottak fel.

Grigorij mellkasában középütt mintha megfásult volna az, a roham előtt még olyan sebesen keringette a vért. Semmit sem érzett, csak zúgást a fülében meg sajgást a bal lába ujjaiban.

A félelemtől üresre csépelt gondolat súlyos, megmerevedő gombolyagot tekergetett lefelé a fejében.

Elsőnek Ljahovszkij zászlós zuhant le a lóról. Prohor lova megbotlott benne.

Grigorij visszatekintett, és mélyen bevéződött emlékezetébe a jelenet egy kis foszlánya: Prohor lova, amint keresztülugrott a földön elterült zászlós felett, kivicsorította a fogát, aztán fejét szügyébe vágva, elesett, Prohor lerepült róla, mert a lökés kihajította a nyeregből. Akár a gyémántvágó az üvegbe, élesen metsződött be Grigorij agyába, és sokáig megmaradt emlékezetében Prohor lovának rózsaszínű ínye, kivicsorított lapos foga meg Prohor is, aki úgy elterült, mint egy gyalogbéka, s rögtön el is gázolta a mögötte vágtató kozák lova. Grigorij nem hallott semmiféle kiáltást, de Prohor földhöz lapított arcából, ferdére húzott szájából és gödréből kidülledt borjúszeméből azt olvasta, hogy Prohor állatian, vadul üvöltözött. Többen is hulltak el kozákok lovastul. Grigorij a szélfacsarta könnyek fátylán át látta maga előtt a lövészárkoktól visszafelé menekülő osztrák had szürke zagyvalékát.

A század a falutól idáig szabályos rajvonalban nyargalt, de most már szétszóródott, darabokra töredezett. Az elülsők, köztük Grigorij, már majdnem elérték a lövészárkokat, a többiek még valahol hátul topogtak.

Egy szőke szemöldökű magas osztrák szemére tolt sapkában, marcona arccal, fél térdre állva közvetlen közelről lőtt rá Grigo-

rijra. Az ólom tüze megpörkölte Grigorij arcát. Grigorij nekiszegezte lándzsáját, és olyan szorosra húzta a kantárszárat, ahogy csak bírta. A döfés annyira erős volt, hogy a lándzsa átjárta a talpra ugró osztrákot, sőt a nyél közepéig fúródott belé. Grigorij öklelés után nem tudta kihúzni a lándzsát; a leomló test súlya alatt elejtette; érezte rajta a görcsös rángatózást, látta, amint az osztrák teljesen hátraszegülve tapogatja, kaparássza a nyelét karommá horgadt ujjaival (arcából csak az áll hegyes, borostás éke látszott). Grigorij ujjait szétfeszítve kapott a kard markolata után zsibbadt kezével.

Az osztrákok a külváros utcáiba menekültek. A szürke egyenruhák csomóba zsúfolódott tömege fölött kozáklovak ágaskodtak.

Grigorij, miután kiejtette kezéből a lándzsát, mindjárt az első pillanatban megfordította csődörét. Az őrmester vicsorogva nyargalt el mellette. Grigorij kardlappal vágott végig a lován. A mén hátraszegte a nyakát, és végigszáguldott az utcán.

Egy kert vasrácsa tövében támolyogva, puska nélkül, markába szorított sapkával, eszeveszetten menekült egy osztrák. Grigorij jól látta hátulról az osztrák tarkójára csüngő hosszú haját, a nyakán átizzadt, tűző öltéssel varrt gallérját. Utolérte. A körös-körül tomboló őrültségtől nekibőszülten, csapásra emelte kardját. Az osztrák a rács tövében futott, Grigorijnak nem esett kezére kettéhasítani, de kihajolt a nyeregből, és kardját ferdén tartva, az osztrák halántékára ejtette. Az osztrák jajszó nélkül tapasztotta tenyerét sebére, és hirtelen háttal fordult a rács felé. Grigorij nem tudta fékentartani a lovat, elrobogott mellette, de visszafordult, és ügetésben nekihajtott. Az osztrák négyszögletes arcát megnyújtotta és vasfeketére festette a félelem. Nadrágja varrásán tartotta a kezét, ajka sűrűn remegett. Halántékáról a horzsolva elsuhanó kard lecsesztette a bőrt. Úgy fityegett arca felett, mint valami vörös rongy. Egyenruhájára girbegörbe patakban csurgott a vér.

Grigorij szeme találkozott az osztrák tekintetével. Az idegen szempár holttá fagyva bámult át az iszonyú félelem hályogán. Az osztrák térde lassan beroggyant, torkából bugyborékoló hörgés buzgott. Grigorij behunyta szemét, és nagyot csapott a karddal: hosszú metszéssel hasította ketté a koponyát. Az osztrák szétterpesztett kézzel esett el, mintha megcsúszott volna. A kettészelt koponya két féltekéje tompán koppant a járda kövére. A csődör felhorkanva ugrott egyet, és az utca közepére ragadta Grigorijt.

Az utcákon egyre ritkábban ropogtak a lövések. Grigorij mellett halott kozákot vonszolt el egy tajtékzó paripa. Lába fennakadt a kengyelben, és a ló a kövön tönkrezúzódott testet ideoda lóbálva nyargalt tovább.

Grigorij csak a nadrág vörös oldalcsíkját látta, meg a tépett, zöld gimnasztyorkát, amely csomóvá gyűrődött a feje fölött.

Valami piszkos folyadék híg ólomként borította búbját. Grigorij leszállt a lóról, és megcsóválta a fejét. Az odaérkezett harmadik század kozákjai elrobogtak mellette. Köpenyre fektetett sebesültet cipeltek, nyargalvást kergették az osztrák foglyok egész tömegét. Úgy szaladtak, mint egybeterelt szürke nyáj, és vigasztalanul, vadul kopogtak vasalt bakancsaik. Acuk agyagszínű, kocsonyás, hideg folttá olvadt össze Grigorij szemében. Eldobta a kantárszárat, és — maga sem tudta, miért — odament az osztrák katonához, akit ő hasított ketté. Ugyanott feküdt, a játékos figurájú rácskerítés tövében, kinyújtotta piszkos tenyerét, mintha alamizsnát kért volna. Grigorij a halott arcába tekintett. Kicsinynek, csaknem gyermeknek látszott, bár konya bajusz lógott orra alól és a szája — amely kínjában vagy mert azelőtt is nyomorúságos volt az élete, szigorú volt — borzalmassá torzult.

— Hé! — kiáltott rá az utca közepén ellovagoló ismeretlen kozák tiszt.

Grigorij a tiszt porlepett fehér kokárdájára pillantott, és botladozva ment a lovához. Tétova, ólmos léptekkel támolygott, mintha emberfeletti terhet cipelt volna a hátán. Iszony és értetlenség marcangolta lelkét. Megfogta kengyelét, és sokáig nem tudta felemelni elnehezedett lábát.

6

Ahogy Tatarszk és a környező falvak második korosztálybeli kozákjai elindultak hazulról, másnap már Jeja falucskában szálltak meg éjszakára. Az alvégi kozákok elkülönültek a felvégiektől. Így aztán Petro Melehov, Anyikuska, Sztyepan Asztahov, Hrisztonya, Ivan Tomilin és a többiek együvé szálltak. A házigazda — magas, roskatag aggastyán, a török háború veteránja, beszédbe elegyedett velük. A kozákok már leterítették pokrócaikat a konyhában, szobában, lefeküdtek, és elalvás előtt rágyújtottak még utoljára.

— Háborúba fiaim?

— Oda, öreg, oda.

— Ez biztosan nem olyan lesz, mint a török hadjárat vót! Lám csak, lám, most egészen másfajta fegyverek jöttek divatba.

— Egy kutya a mind! Ahogy a török háborúba irtották a népet, most is azt fogják csinálni... — dörmögte Tomilin, mert — nem tudni kire — nagyon mérges lett.

— Oktalan fecsegsz, édes öcsém. Másforma háború lesz e.

— Hát persze — hagyta rá Hrisztonya lustán ásítozva, és a körmén nyomkodta el a cigaretta csutkáját.

— Verekszünk egy kicsit — ásított Petro Melehov, aztán keresztet vetett a szájára, és betakaródzott a köpenyével.

— Tudjátok, fiaim, mire kérlek benneteket. De nagyon kérlek és jusson eszetekbe a szavam — kezdte az öreg.

Petro visszahajtotta a köpeny alját, és odafigyelt.

— Egyet sose felejtsetek el: ha életben akartok maradni, halálos veszedelemből ép bőrrel akartok kikerülni, akkor mindig szem előtt kell tartani az emberi igazságot.

— Miféle igazságot? — kérdezte Sztyepan Asztahov, aki szélen feküdt. Bizalmatlanul mosolygott. Azóta mosolygott megint, mióta a háború hírét hallotta. A háború, az általános zűrzavar csalogatta, mert a mások fájdalma elcsitította egyéni gyötrelmeit.

— Ezt: először is — ne vedd el a másét háborúba se. Asszonyhoz a világér se nyúlj. Meg valami imádságot is tudni kell.

A kozákok nyüzsgölődni kezdtek, és mind egyszerre szólalt meg.

— Csak a magáét el ne veszítse az ember. Nemhogy a másét elvegye!

— Asszonyhoz mér ne lehessen nyúlni? Erőszakkal — ezt megértem — nem szabad, de szépszerivel mér ne?

— Nem lehet azt olyan soká kibírni!

— Úgy is van!

— Hát az imádság, a milyen?

Az öreg szigorúan rájuk meresztette a szemét, és egyszerre felelt mindnek:

— Asszonyhoz nem szabad nyúlni semmi szín alatt! Egyáltalán nem szabad! Ha nem bírod türtőztetni magad, elveszted a fejed vagy megsebesülsz, csak akkor kapsz észbe, mikor mán késő. Az imádságot elmondom. Az egész török háborút végigharcoltam,

hátam megett lógott a halál, mint a bornyú, de mégis épségben maradtam evvel az imádsággal.

Bement a szobába, turkált egy darabig a szentképek alatt, aztán behozott egy avas papírlapot, amit rég megsárgított az idő.

— Itt van. Keljetek fel, írjátok le. Hónap tán még kakasszó előtt útra keltek.

Az öreg tenyerével kisimogatta az asztalon az avatag papírt és elment. Elsőnek Anyikuska kelt fel. Puci, asszonyos arcán egyenetlen árnyak táncoltak, amint az ablak résén befúvó szél meglibegtette a lámpa lángját. Asztalnál ültek, és másoltak mindnyájan, csak Sztyepan nem. Anyikuska hamarább lett kész, mint a többiek. Összegyűrte a kitépett irkalapot, rákötötte a nyakában lógó madzagra, a kereszt fölé. Sztyepan a lábát himbálva gúnyolódott rajta.

— Szállást építesz a tetveknek? A madzagba kényelmetlen lakni, hát papíi kunyhót rittyentettél nekik.

— Ha nem hiszel, öcsém, akkor hallgass! — vágott szavába az öreg. — Ne alkalmatlankodj a többieknek, és a hiten ne gúnyolódj. Restellhetnéd magad, meg hát bűn is az ilyesmi.

Sztyepan mosolyogva hallgatott el. Anyikuska, hogy elsimítsa a kényelmetlen esetet, megkérdezte az öregtől:

— Ebbe az imádságba szó van dárdárul meg nyílrul is. Minek az?

— Imádság roham előtt — ezt nem a mi időnkbe szerzették. Megboldogult nagyapámra is a nagyapjáról szállott. De lehet, hogy mán elébb is megvót. Mánpedig hajdanába dárdával meg íjjal mentek a csatába.

Másolgatták az imádságokat, aszerint, kinek melyik tetszett.

IMÁDSÁG FEGYVER ELLEN

Uram Istenem, áldjál meg engem! Fehér kő fekszik az hegyen. Akkora, akár az ló. Miként nem járja víz az követ, azonképpen engem, Isten szolgáját és bajtársimat, lovamat se járja nyíl, se golyóbis. Miképpen az pöröly visszapattan az üllőről, azonképp rólam is pattanjon vissza az golyóbis. Miképpen az malomkő forog, hasonlóképpen forogjon az nyíl is, ne érje testemet. Nap és hold fényeskedik: engemet, Isten szolgáját is erősítsen meg fények. Vár áll az hegy megett, bezárom az várat, kulcsát tengerbe vetem, Altor, az tüzes fehér kő alá teszem, ne lássa se táltos, se bába,

se barát, se apáca. Óceán tengerből nem fut tova az víz, az sárga fövényt ember fia meg nem olvashatja, úgy engemet, Isten szolgáját, semmi ne foghasson. Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Ámmen.

IMÁDSÁG CSATA ELŐTT

Van egy óceán tenger, abba az óceán tengerbe vagyon Altor, fehér kő. Altor fehér kövön emberemlékezet óta áll egy kőember. Engemet, Isten szolgáját és bajtársimat kőruhába öltöztess napkelettül napnyugodtig, az földtől az ég boltjáig — éles szablya és kard ellen; acélkopja s dárda ellen; tőr és bárd és ágyu ellen; ólomgolyóbisok ellen; vetőfegyver s nyilak ellen, tollazzák ámbátor sasnak, hattyúnak, lúdnak, darunak, fürjnek, varnyúnak, tollával; török, krími és osztrák fegyver találata ellen; tatár, litván, német, kalmük ellenség ellen. Szentséges Atyák, Égi Erők, vigyázzatok reám, Isten szolgájára. Ámmen.

IMÁDSÁG ROHAM IDEJÉN

Szeplőtlen Égi Királyné, Istenszülő Szent Szűz Mária, Urunk Jézus Krisztus. Áldjál meg, Uram, engem, Isten szolgáját, ki most rohamba indulok és bajtársimat, kik velem vagynak, felhőbe vonjál, égi szent kőváraddal oltalmazzál. Szaloniki Szent Demeter, tartsad elém, Isten szolgája és bajtársim elé paizsod mind az négy égtájak felé. Gonosz emberek ne lőjenek, sem dárdával ne döfjenek, szekercével ne vágjanak, ne szúrjanak, fokossal meg ne üssenek, fejszével ne hasítsanak. se tőrrel ne szúrjanak, ne messenek, se öreg, se fiatal, se barna, se fekete, se eretnek, se táltos, se semmifajta szemfényvesztő. Most mindez előttem van, Isten árva és gyarló szolgája előtt. Az óceán tengerben vagyon egy sziget, kinek neve Buján. Azon áll egy vasoszlop. Az vasoszlopon vasember támaszkodik vasdorongra, és varázsszóval parancsol vasnak, acélnak, kék ónnak, ólomnak és mindenfajta lövőszerszámnak. „Eredj, vas, az anyaföld méhébe tőlem, Isten szolgájától, bajtársimtól és paripámtól. Fából metszett nyíl, menj az erdőbe, toll, eredj anyádhoz: a madárhoz, enyv, ragadj vissza a halba!" Oltalmazz meg engem, Isten szolgáját, aranypaizzsal vágástól, puskagolyótól, ágyúlövéstől, ágyugolyótól, dárdától és tőrtől. Legyen az én testem erősebb az páncélnál Ámmen.

A kozákok alsóingük alá dugták a lemásolt imádságokat. A madzagra kötötték, az anyai áldás, a csipetnyi honi föld csomója mellé, a nyakukba. De a halál azokra is csakúgy ráütötte bélyegét, akik imádságot viseltek.

Tetemük ott rothadt porrá Galícia, Kelet-Poroszország mezein, a Kárpátokban, és Romániában meg mindenütt, ahol fellobbant a háború tűzvésze, és ahol a kozák paripák patája nyomot hagyott.

7

A hadseregbeli 11. és 12. kozák ezredet meg a testőr gárdaezredet többnyire a donyeci körzet felső községeiből, Jelanszkajából, Vesenszkajából, Migulinszkajából és Kazanszkajából szedték.

1914-ben a tényleges szolgálatra behívott vesenszkajai kozákok egy része valahogy a „Jermak Tyimofejevics" 3. doni kozák ezredbe olvadt, amely csupa uszty-medvegyicai körzeti kozákból állt. Többek között a harmadik ezredbe került Mityka Korsunov is.

Az ezred a 3. lovas hadosztály egyes csapatrészeivel Vilnában állomásozott. Júniusban a századok egymás után vonultak ki a városból lovat legeltetni.

Borús nyári nap, vakmeleg volt. Foszladozó felhők nyája legelészett az égen, eltakarta a napot. Az ezred menetoszlopban vonult ki. Bömbölt a rezesbanda. A tiszt urak nyári ellenzős sapkában és nyári zubbonyban csoportosan lovagoltak. Fejük felett cigarettafüst kéklett.

A dűlő két oldalán parasztok és ünneplő ruhás asszonyok kaszálták a szénát, tenyerük alól nézték a kozák oszlopokat.

A lovak szemmel láthatóan izzadtak. Lábuk közt, lágyékukban sárgás hab verődött, a délkelet felől lengedező könnyű szél pedig nem szikkasztotta fel a verejtéket, sőt még sűrűsítette a füllesztő párát.

Feleúton, valami falucskától nem messzire, az ötödik század mellé csapódott egy csődörcsikó. Egy kerítés mögül ugrott elő, és amikor meglátta a lovak sűrű tömegét, nyihorászva nyargalt közéjük. Még mindig pihés szőrű farkát félrefújta a szél. Patájának sima kagylója alól por szállt fel, és a legelő szélén burjánzó dudvára ülepedett. Odaügetett az élen haladó szakaszhoz, bolondosan az őrmester lova lágyékába dugta a pofáját. A mén fel-

emelte a hátsó lábát, de mégse szánta rá magát, hogy megrúgja, nyilván megsajnálta.

— Nettene! Bolond! — legyintett rá az őrmester a korbáccsal.

A kozákok elnevették magukat: megörültek a csikó otthonra emlékeztető kedves kis pofájának. De ekkor olyasmi történt, amire nem számítottak: a csikó nyeglén a rajoszlop sorai közé furakodott. A szakasz kettévált, elveszítette arányos, tömör formáját. A kozákok nógatta lovak nem tudták, mit csináljanak, csak egy helyben topogtak. A közibük szorult csikó oldalvást kocogott, és iparkodott megharapni a legközelebbi csődört.

Odanyargalt a századparancsnok: — Mi az, mi van itt?

Ott, ahol megrekedt a kelekótya csikó, oldalt faroltak, fel-felhorkantak a lovak, a kozákok meg korbáccsal csetkelték őket. A szakasz megbolygatott hangyabolyként nyüzsgött, hátulról meg nekitorlódott a többi. Az útszélen felbőszülve vágtatott előre a század végéről a szakaszparancsnok.

— Mi az? — mennydörgött a századparancsnok, és a tolongó csapat közepébe irányította a lovát.

— Egy csikó vetődött ide...

— Közibénk mászott...

— Nem lehet kizavarni ezt a kis dögöt!...

— Húzz rá avval a korbáccsal, ne sajnáld!

A kozákok bűnbánóan mosolyogtak, meg-megrántották a kantár szárát, hogy fékentartsák a nekitüzesedett lovakat.

— Őrmester! Hadnagy úr! Mi a nyavalya van ott?! Rögtön szedjék ráncba a szakaszukat. Még csak ez hiányzott!

A századparancsnok félreügetett. A lova rosszul lépett, és hátsó lábbal az útszéli árokba csúszott. Gazdája sarkantyúba kapta, átugratott az árok túlsó partjára, a labodával, sárgahabos szikfűvel benőtt sáncra. A tisztek csoportja, kissé odább, megállapodott. Az alezredes hátravetett fejjel nyakalt a flaskóból, és keze atyaiasan gyöngéden pihent a diszes, vasalt kápán.

Az őrmester szétválasztotta a szakaszt, cifrán káromkodva kergette le a csikót az útról. A szakasz megint összezáródott. Százötven szempár figyelte, hogy nyargal az őrmester a csikó után, fel-felállt a nyeregben, az meg hol megállt és nekidűlt száraz, kérges ganétól mocskos oldalával az őrmester hatalmas lovának, hol megint felcsapta a farkát, arrább iramodott, az őrmester meg sehogy se tudott a hátára cserdíteni a korbáccsal, hanem mindig

csak a farka seprőjére talált. A farok lekushadt, valahányszor rácsapott a korbács, de egy másodperc múlva megint hetykén lobogott a szélben.

Nevetett az egész század. A tisztek is. Még a kapitány mogorva arcán is ferde mosolyféle játszott.

Az élszakasz harmadik sorában lovagolt Mityka Korsunov Mihail Ivankovval, a vesenszkajai körzetbe tartozó Kargin falvából való kozákkal meg az uszty-hopjorszkajai Kozma Krjucskovval. A széles vállú, lópofájú Ivankov hallgatott, Krjucskov meg — gúnynevén: teve — kissé ragyás, görnyedt hátú kozák, folyton ugratta Mitykát. Krjucskov „öreg" kozák volt, vagyis hát most már utolsó tényleges esztendejét szolgálta, és az ezred íratlan törvényei szerint neki is, mint minden „öreg" kozáknak, joga volt üldözni, vasmarokkal idomítani a fiatalabbakat, és minden semmiségért megvesszőzni őket. Az volt a szabály, hogy ha 1913-as korosztályú kozák rossz fát tett a tűzre, tizenhárom vesszőcsapás járt neki, az 1914-esnek viszont tizennégy. Az őrmesterek, tisztek helybenhagyták ezt a rendet, mert az volt a véleményük, hogy ezáltal bele lehet oltani a kozákba nemcsak a rang, hanem a kor szerint tekintélyesebbek tiszteletét is.

Krjucskov, aki csak nemrég kapta meg az őrvezetői sávokat, görbén ült a nyeregben: csapott válla úgy lógott le, mint a madár szárnya. Egy szürke, széles szügyű fellegre hunyorgott, Popov kapitány, a lomha századparancsnok hangját utánozva kérdezte:

— Hee, mandd csak, Karsunav, hagy híjakk a mi szaazadparancsnakunkat?

Mitykával már nemegyszer megkóstoltatták a pálcát nyakassága, durcás természete miatt, így hát tiszteletteljes kifejezést erőltetett az arcára.

— Popov kapitánynak, öreg kozák úr!

— Hagy?

— Popov kapitánynak, öreg kozák úr!

— Nem azt keerdem. Azt mandd meg, hogy híjaak a kazaakak közt?

Ivankov félénken kacsintott Mitykára, és mosolyra fancsalította lóajkait. Mityka hátratekintett, és észrevette, hogy Popov kapitány a nyomukban vágtat.

— Na! Vaalaaszalj! — Krjucskov összehunyorította a szemét.

— Popov kapitánynak híják, öreg kozák úr!

— Tizeneegy paaccaat veretek raad. Beszeelj, nyavalyaas!

— Nem tudom, öreg kozák úr!

— Na megállj! — szólalt meg most már természetes hangján Krjucskov —, mihint kiérünk a legelőre, lekenek egy macsalit! Felelj, piszok, ha kérdenek!

— Nem tudom.

— Mi: nem tudod, te alávaló, hogy csúfolják a kapitányt?

Mityka hallotta maguk között a kapitány lovának óvatos tolvajlépteit, nem szólt egy árva szót sem.

— Na? — vallatta Krjucskov, és gonoszul hunyorított.

Mögöttük az egész sor fojtottan kuncogott. Krjucskov nem értette, min röhögnek, azt hitte: az ő rovására. Elöntötte a pulykaméreg:

— Vigyázz a bőrödre, Korsunov!... Ha kiérünk, ötven pálcát rakok a fenekedre!

Mityka vállat vont, és elszánta magát:

— Bajuszkirálynak!

— Na ládd, az a...

— Krju-u-ucskov! — kiáltották hátulról.

Az öreg kozák úr megrettent a nyeregben, és kihúzta magát, mint a húr.

— Mibe saantikaalsz itt, galaad fickó? — szólalt meg Popov kapitány, és Krjucskov lova mellé ugratta a lovát. — Mire tanítod a fiatal kazaakat, mi?

Krjucskov hunyorgó szemmel pislogott. Arcát sűrű bordó pirosság öntötte el. Mögötte kitört a kacagás.

— Kit szedtem raancba tavaly? Kinek a pofaajaaba szakadt bele ez a körmöm? — A kapitány Krjucskov orra talá tartotta kisujja kihegyezett, hosszú körmét, és úgy mozgatta a bajuszát, mint a macska.

— Maaskor ne halljak elyesmit! Megeertetted, nyavalyaas?

— Igenis, nagyságos uram, megértettem.

A kapitány lassított, ellovagolt, visszatartotta lovát, hogy elengedje maga előtt a századot. A negyedik és ötödik század ügetésbe csapott át.

— Szaazad, üge-tees!

Krjucskov megigazította a vállszíjat, visszapillantott a lemaradó kapitányra, és lándzsáját felegyenesítve, hülyén intett a fejével.

— A kutya istállóját ennek a Bajuszkirálynak! Hunnét potytyant ez ide?

Ivankov egészen beleizzadt a röhögésbe.

— Mán rég itt jön megettünk. Mindent hallott. Biztos megorrontotta, hogy rulla folyik a szó.

— Legalább kacsintottál vóna, barom!

— Minek?

— Minek?! Megállj csak! Tizennégyet veretek a puci fenekedre!

A századok szétoszlottak a környékbeli földesúri birtokokon. Nappal lóherét meg réti füvet kaszáltak a földesuraknak, éjjelente meg külön kijelölt tagokon legeltették a béklyós lovakat, a tábortűz világánál kártyázgattak, meséket mondtak, bolondoztak.

A hatodik század Schneider lengyel nagybirtokosnál zsellérkedett. A tisztek egy szárnyépületben laktak, kártyáztak, dőzsöltek, és az egész társaság egyszerre udvarolgatott a jószágigazgató lányának. A kozákok a kúriától három versztányira ütöttek tábort. Reggelenként könnyű csézáján kijárt hozzájuk a jószágigazgató úr. A tiszteletre méltó köpcös polyák pán felállt a csézában, kirúgta zsibbadt vastag lábát, és szüntelen köszöngetett a „kazak"-oknak, integetett nekik lakkellenzős fehér sapkájával.

— Gyere csak, pán, kaszálni!

— Leapad egy kicsit a hájad!

— Fogd meg csak a kaszanyelet, mert még megüt a lapos guta! — kiabálták a libasorban kaszáló fehéringes kozákok.

A pán fölöttébb hűvösen mosolygott, azsúros zsebkendőjével törölgette rózsaszínű, lejtős tar koponyáját, és máris indult az őrmesterrel, hogy újabb tagokat jelöljön ki kaszálni.

Délben kidöcögött a konyha. A kozákok megmosakodtak, és mentek az ételért.

Szótlanul ettek, viszont az ebéd utáni félórás pihenő alatt annál inkább pótolták a mulasztást.

— No, hitvány fű terem errefelé. A mi kaszálónkhoz képest fapitykét se ér.

— Tarackbúza szinte nincs is.

— A Don mentén már biztosan lekaszáltak az otthoniak.

— Mink is nemsoká végére érünk. Tegnap újhód vót, esni fog.

— Szűk a marka ennek a polyáknak. Legalább kobakonként egy butella pájinkával fizetne a munkáér.

— Ho-hó-hó! Egy butelláér akármit hágy csinálni magával...

— No, cimborák; mentül gazdagabb, annál fösvényebb, mi a?...

— Kérdd meg a cártul.
— Hát a földesúr jányát láttad-i?
— Mér?
— Jajj, de jó faros-mejjes jány!
— Igazán?
— Igaz-e, nem-e, de azt beszélik, hogy cári családból való is kérte mán.
— Nem akárki fiának jut ám ilyen ízes falat!
— Fattyúk, a mútkor hallottam valami szóbeszédet, hogy legfelsőbb helyrül jönnek megszemlélni bennünket.
— Hát ha a kandúrnak semmi dóga sincs, akkor...
— Ne bolondozz, Tarasz!
— Adj egy kis dohánt!
— De szereted a másét, a fene a dógod. Ha kérni kell, bezzeg hosszú a keze, akár a templomi kódusé!
— Nézzétek, fiúk, milyen jól ég a Fedotkáé.
— Csak a pernyéje maradt.
— Nyisd ki a gubód, öcsém, van ott tűz, akár a jóvérű menyecskébe!
Hasmánt feküdtek. Cigarettáztak. Vörösre süttették pőre hátukat. Arrább öt öreg kozák úr faggatott egy fiatalt:
— Mék faluba valósi vagy?
— Jelanszkajába.
— Szóval a bakkecskék közé.
— Igenis.
— Micsodán szállítják tifelétek a sót?
Kozma Krjucskov nem messzire feküdt egy pokrócon. Unatkozott, ujjára tekergette gyér szálú bajszát.
— Lovon.
— Hát még min?
— Ökrön.
— Hát a halat min szállítják a Krímből? Tudod, vannak olyan ökrök vagy micsodák; púpos a hátok, tüvisket rágnak; azokat minek híják?
— Teve.
— Hahahaha!
Krjucskov lustán feltápászkodott, odament a zöldfülűhöz, aki bakot lőtt. Púposra görbedt teveháttal cammogott. Sáfrányszínű ádámcsutkás nyakát hosszúra nyújtogatva oldotta le derékszíját már menet közben.

— Feküdj!

Esténként a júliusi opálos homályban felcsendült a nóta a mezőn a tábortűz mellett:

Elindul a kozák holló paripáján
Messzi idegenbe, hosszú útra kél,
Elhagyja örökre szép szülőhazáját...

Egy ezüstös tenor bánatában belemerült a bársonyos bút zúgó öblös basszusok folyamába.

Az apai házba vissza sose tér.

A tenor fokról fokra feljebb hág a lajtorján, és legérzékenyebb pontján markol a szívbe.

Fiatal menyecske lesi, de hiába,
Este is, reggel is áll a kapuba,
Majd a szíve szakad bele, olyan igen várja,
Messzi idegenbül jön-e az ura.

Sok, nagyon sok hang pepecsel a dallal: attól olyan sűrű és mámorító, mint a malátasör.

Odafenn északon hófergeteg támad,
Csikorgó hidegben durrognak a fák.
Fenyők hánykolódnak haragos orkánban,
Ottan a hó alatt fekszik a kozák.

A nótázó hangok a kozák élet egyszerű történetét mondják el. A tenor felhang meg úgy repes, mint pacsirta a fölengedett áprilisi föld felett.

Amikor haldoklott, esdekelve kérte,
Feje fölé magas kurgánt hányjanak.

Vele búsúlnak a basszusok:

Azon a kurgánon nőljön, növekedjen
Virágba boruljon sudár kányafa.

A másik tűznél kevesebb az ember, s a nóta is más:

Háborgó tengerrül, Azovi tengerrül
Hajók jönnek a Donon.
A fiatal atamán
tér haza azokon.

A harmadik tábortűznél, kissé távolabb, a füsttől köhécselve szövögeti a mese bonyolult, szeszélyes fonalát a század mesemondója. Lankadatlan figyelemmel hallgatják, sőt néha, mikor a mese hőse különösen ügyes fogással evickél ki az ármány csapdájából, amelyet a tisztátalan lélek vetett neki, felvillan a tűz fényénél egy-egy tenyér fehér lapja, hogy a csizmaszárra csapjon, a füstízű, reszelős hang pedig elragadtatással kiált fel:

— Azt a rézangyalát, ez mán dőfi!

És megint a mesemondó szakadatlan folydogáló hangja hallik.

Egy héttel később, hogy az ezred kivonult a legelőre, Popov kapitány maga elé rendelte a századkovácsot meg az őrmestert.

— Mi van a lovakkal? — fordult az őrmesterhez.

— Semmi különös, nagyságos uram. Sőt nagyon is jól érzik magukat. Egynek se látszik ki a girince. Sokat javulnak.

A kapitány olyan hegyesre pödörte fekete bajuszát, mint az óramutató (azért csúfolták Bajuszkirálynak).

— Az ezredparancsnak azt parancsalja, hogy a kengyeleket, zabalaakat újra kell feemezni. Őőfelseege megszemleeli az ezredet. Minden ragyagjan, mint a nap: a nyereg is, meg egyeeb is. Hagy jaal essen az embernek raaneezni a kazaakra. Mikor lesztek keesz, ecseem?

Az őrmester a kovácsra pillantott. Az meg őrá! Aztán mindketten a kapitányra.

—. Vasárnapra tán-talán, nagyságos uram — szólalt meg az őrmester, és tiszteletteljesen sodrintott egyet dohánytól penészzöld bajszán.

— Aztaan vigyaazz, úgy is legyen! — figyelmeztette fenyegetően a kapitány.

Avval elbocsátotta az őrmestert meg a kovácsot.

Attól a naptól fogva megkezdődtek az előkészületek őfelsége szemléjére. Mihail Ivankov, a kargini kovács fia — maga is tapasztalt kovács — segített ónozni a kengyeleket-zabolákat. A többiek az előírtnál különbül is csutakolták, vakarták a lovakat, tisz-

titották a kantárt. Téglaporral dörzsölték a féket meg a lószerszám egyéb fémrészeit.

Hét múltán úgy ragyogott az egész ezred, akár a frissen vert húszkopejkás. A ló patájától a kozák arcáig minden fényesen tündökölt. Szombaton az ezredparancsnok, Grekov ezredes szemlélte meg az ezredet, köszönetet mondott a tiszt uraknak meg a kozákoknak a serény előkészületekért és takaros, nyalka külsejükért.

A júliusi napok egymás után tekeredtek le a nyár kék rokkájáról. A kövér takarmánytól szemlátomást híztak a kozák paripák. Csak a kozákoknak főtt a fejük, rágta őket a kétség, mint a szú a fát: a felséges szemlének se híre, se büze... Örvénylő beszélgetések, hűhó, készülődés lázában telt a hét. Aztán mintha tégla esett volna fejükre: parancs jött — rögtön vonuljanak Vilnába.

Estére ott is voltak. Aztán minden század megkapta a második parancsot: a ládákat a kozák holmikkal raktárba kell rakni, felkészülni esetleges továbbvonulásra.

— Nagyságos uram, mire való mán e? — nyafogták a kozákok, és próbálták kiszedni az igazságot a szakaszparancsnokokból.

De a tisztek csak a vállukat vonogatták. Az igazságért maguk is fizettek volna vagy három garast.

— Nem tudom.

— Az uralkodó is ott lesz a hadgyakorlatokon?

— Egyelőre még semmit sem lehet tudni.

Ilyeneket felelgettek a tisztek a kozákoknak, csak hogy csillapítsák őket. Július 19-én az ezredparancsnok küldönce az est leszállta előtt azt súgta jókomájának, az istállóban naposkodó Mrihin hatodik századbeli kozáknak:

— Kitört a háború, öregem!

— Ne hazudj mán!

— Becsületistenemre, de osztán — pofa be!

Másnap zászlóaljanként oszlopvonalban állították fel az ezredet. A kaszárnyák ablakaiban igen homályosan csillantak meg a poros, törött üvegek. Az ezred lovas rendben várta a parancsnokot.

A hatodik század előtt Popov kapitány táncoltatta nemes paripáját. Fehér kesztyűs bal kezével szorosra vonja a kantárszárat. A mén oldalt billenti fejét, gyűrűbe hajtja hattyúnyakát, és szűgyizmai nyalábjába dörzsöli pofáját.

Az ezredes kifordult a kaszárnyatömb szöglete mögül, s megállította lovát az oszlopvonal előtt. A segédtiszt elővette zsebkendőjét, elegánsan kiterpesztette ápolt kisujját, de arra már nem ju-

tott ideje, hogy kifújja orrát. A nesztelen, vibráló csöndbe belehasított az ezredes hangja:

— Kozákok! — És hatalmas erővel magára ragadta mindenki figyelmét.

„Na most..." — gondolta minden kozák. Türelmetlen izgalom rugódzott a levegőben. Mityka Korsunov bosszúsan vágta a csizmája sarkát a csődör véknyába, mert idegesen topogott egyik lábáról a másikra. Mellette a sorban a kemény tartásba merevedett Ivankov lószáját tátva figyelt, látni lehetett egyenetlen, fekete fogait. Mögötte Krjucskov görnyedezett, hunyorgott, míg arrább Lapin hegyezte porcogós fülét, akár a csikó, amögött meg Scsegolkov recésen borotvált ádámcsutkája látszott.

— ... Németország hadat üzent nekünk...

A nyílegyenesre igazodott sorokon zúgás hömpölygött végig, mint mikor érett fekete szárú árpavetést kóbor szél hulláma borzolgat. Fülsértő lónyerítés hasít a csendbe. Kerekre tágult szemek, kitátott szájak fekete négyszöge látszik. Az első század felé, ott, a balszárnyon, elnyerítette magát egy csődör.

Az ezredes még mindig beszélt. Szokatlan szórendbe szedte a mondókáját, avval is fel akarta lobbantani a nemzeti büszkeség érzését, de az ezer meg ezer kozák képzeletében nem idegen zászlók suhogó selyme hajlott lábukhoz, hanem a maguk hétköznapja jelent meg nyers, véres valóságában, és tombolva üvöltötte, kiabálta: asszony, gyermek, szerető, betakarítatlan élet, elárvult viskók, községek...

„Két óra múlva rakodás a vonatba." Ez volt az egyetlen, ami bevésődött mindegyikük emlékezetébe.

A tisztek nem messzire csoportosuló feleségei zsebkendőjükbe sírdogáltak, a kozákok csapatosan lovagoltak a kaszárnya felé. Hoprov hadnagy szinte ölben cipelte állapotos szőke lengyel feleségét.

Az ezred nótaszóval vonult a pályaudvar felé. Túlharsogták a rezesbandát, úgyhogy az fele úton zavartan el is hallgatott. A tisztek feleségei fogadott kocsikon hajtattak, a járdákon színes tömeg pezsgett. A paták szemcsés port szórtak hátra. Az előénekes kozák a maga és a más bajának fittyethányva rántott egyet a bal vállán, de úgy, hogy a kék vállpánt hideglelősen görnyedt össze, és egy trágár dal sikamlós szövegét harsogta a levegőbe:

Nagyságos kisasszony
Felmászott a fára,
Belément az akáca-faszálka
*A lá-baszárába.**

A század szántszándékkal olvasztotta össze így a szavakat, és a frissen vasalt paták csattogása közepette vitte a pályaudvar, a vörös vagonviskók felé egyetlen kis valamijét, a pajzán nótát:

Piszkáld ki, piszkáld ki,
Piszkáld ki belőle!
Nem piszkálom, egye meg a fene,
Hadd maradjon benne.

A század végéről nevettében, zavarában rákvörösre váltan rúgtatott a nótázókhoz az ezredes segédtisztje. Az előénekes karját hátralendítve, mintha el akarna repülni, handabandázott a kantárszárral, cinikusan kacsingatott a járdára a kozákokat kísérő nők sűrű tömegére. Bronzbarnára sült arcán keserű lé folyt le fekete bajuszkája felé; nem annyira izzadság volt már az, hanem inkább keserű ürömfőzet.

Sámlit teszek a lábod alá...
Úgy nézek a szoknyád alá...

A síneken józan, intő hangon süvített a párát gyűjtő mozdony.

— — — — — — — — — — — — —

Vonatok... vonatok.. vonatok... vonatok... Se szeri se száma a tömérdek vonatnak.

A felkavart Oroszország szürkeköpenyes vérsejteket lök végig az ország ütőerein: a vasutakon, a nyugati határ felé.

* A trágár kozákdalok eredeti szövege tele van lefordíthatatlan szójátékkal. Ezért voltam kénytelen a megfelelő tartalmú magyar nótákkal helyettesíteni. — *A ford.*

Torzsok falvában századokra tagolták az ezredet. A hatodik századot a hadosztályparancsnokság parancsa értelmében a harmadik gyaloghadtest rendelkezésére bocsátották. A század hadrendben vonult Pelikalije falucskáig. Ott tábori őrsöket állított ki.

A határra még az orosz határőrség csapatai ügyeltek. Gyalogos- és tüzéregységeket vontak oda. Július huszonegyedikén estenden érkezett a faluba a 108. Glebovszkij-ezred egy zászlóalja és egy üteg. Alekszandrovszkojéban, a legközelebbi majorban kilenc kozákból álló őrs tartózkodott egy őrmester parancsnoksága alatt.

Huszonhetedikére virradó éjjel Popov kapitány maga elé rendelte az őrmestert és Asztahov kozákot.

Asztahov már sötéttel tért vissza a szakaszhoz. Mityka Korsunov csak az imént vezette haza a lovat az itatóról.

— Te vagy az, Asztahov? — kiáltott oda neki.

— Én. Hát Krjucskov hol van a fiúkkal?

— Ott, a házba...

Asztahov a magas, lomha, fekete kozák vaksin hunyorogva lépett a viskóba. Az asztal mellett, a petróleumlámpa világánál Scsegolkov varrogatta szurkos fonállal az elszakadt kantárt. Krjucskov hátratett kézzel állt a kemencénél, Ivankovra kacsingatott, s a dagadt testű, vízkóros lengyel házigazda felé intett, aki az ágyon feküdt. Csak az imént nevettek össze. Ivankov rózsás orcái még mindig vonaglottak nevettében.

— Hónap, fiúk, mihint virrad, őrsre kell kivonulni.

— Hová? — kérdezte Scsegolkov, rámeredt, és elejtette a befűzetlen fonalat meg a tűt.

— Ljubov falvába.

— Kik mennek? — kérdezte Mityka Korsunov. Éppen most lépett be. A kúszöb mellé állította a vödröt.

— Scsegolkov, Krjucskov, Rvacsov, Popov jön velem, meg te, Ivankov.

— Hát én, Pavlics?

— Te, Mitrij, itt maradsz.

— Nohát akkor vigyen az ördög benneteket!

Krjucskov nagy nehezen arrább lépett a kemence mellől. Ropogó tagokkal nyújtózkodva kérdezte a házigazdától:

— Hány verszta ide az a Ljubov?

— Négy mérföld.

— Itt van a nem messzi — mondta Asztahov. Leült a lócára levetni a csizmát. — Hun lehetne itt megszárítani a kapcát?

Virradatkor indultak útnak. A falu szélén mezítlábas lány merte a vizet a kútból egy sajtárral. Krjucskov megállította a lovát.

— Adj inni, lelkem!

A lány fél kézzel gyolcsszoknyáját tartva caplatott át rózsaszínű lábával a pocsolyán. Sűrű pillák szegélyezte szürke szemével mosolyogva nyújtotta oda a sajtárt. Krjucskov ivott; a nehéz sajtárt ferdén tartó karja reszketett a feszültségtől. A vörös oldalcsíkra csöppek potyogtak, és szétfröccsenve csurogtak le róla.

— Köszönöm szépen, szürke szemű galambom!

— Váljék egészségre!

Avval átvette a sajtárt, és mosolyogva, visszanézegetve indult tovább.

— Mit vigyorogsz?! Gyere velem!

Krjucskov arrább fészkelődött a nyeregben, mintha helyet akarna engedni neki.

— Gyerünk! — kiáltott rá az egyre messzebb távolodó Asztahov.

Rvacsov gúnyosan kancsalgott Krjucskovra:

— Nem győzöl eleget gyönyörködni benne?

— Olyan piros a lába, mint a gilicéé — kacagott Krjucskov, és mintegy vezényszóra, valamennyien visszanéztek.

— Nősülni kéne... — sóhajtott Popov.

— Majd mingyán összeházasítlak evvel a korbáccsal — ajánlotta Asztahov.

— Korbáccsal nincs kedvem...

A kozákok egymásra nevetgélve ügettek tovább. A legközelebbi halomról már jól lehetett látni a völgyben meg a lejtőn szétdobált Ljubov falut. Hátuk mögött a halmon túlról üggyel-bajjal tápászkodott fel a nap. Arrább a sürgönypózna porcelánja fölött pacsirta erőltette a torkát.

Asztahov csak a minap végezte el az altiszti iskolát. Őt nevezték ki őrsparancsnoknak. Állomáshelynek a legszélső házat szemelte ki, amely erdőszélen állt, a határ felé nézett. A gazda — fehér nemezkalapos, görbe lábú, borotvált polyák — a csűrbe vezette a kozákokat. Megmutatta, hová kössék a lovakat. A csűr mögött, a foghíjas kerítésen túl lucernavetés zöldellt. A csűr megett, az árok partján állottak őrt, váltogatva, messzilátóval. Addig a többiek a hűvös csűrben heverésztek. Az apadt búza, a pelyvapor, az

egérürülék és a földrozsda édeskés penész-szaga vette körül őket.

Ivankov befészkelődött a sötét sarokba, az eke mellé, és estig húzta a lóbőrt. Napnyugtakor serkentették fel. Krjucskov összecsípte a bőrt a nyakán és megrángatta:

— Telefaltad magad a komiszelemózsiából, faggyúpúpot zabáltál a nyakadra. Uccu, kelj fel szaporán, eredj, vigyázd a németet!

— Ne marhulj, Kozma!

— Kelj fel!

— No hagyd, ne bolondozz... rögtön kelek.

Duzzadt vörös pofával tápászkodott fel. Megcsóválta a rövid nyakú bogárcsfejét, amely szilárdan ült széles vállán, tüsszentett egyet (meghűlt a nyirkos földön fektében), szorosabbra csatolta a tölténytáskát, és a földön húzta maga után puskáját az ajtó felé. Scsegolkovot váltotta fel. Szeméhez illesztette a távcsövet, és sokáig nézett északnyugatnak, az erdő irányába.

Ott szőke gabonatenger hullámzott a szélben, az égererdő zöld fokára vörös patakban zuhogott a lemenő nap fénye. A kertek alatt a csermelyben (kecses kék ívben folydogált) lubickoló gyerkőcök kiabáltak. Mély női hang hívta valamelyiket: „Sztaszju! — Szta-a-aszju! — ízibe ide hozzám!" Scsegolkov cigarettát sodort, és már távoztában jegyezte meg:

— Tyű, de kipirtyant a naplemente; szél lesz!

— Szelet hoz! — hagyta rá Ivankov.

A lovak éjszaka is felnyergelve álltak. A faluban kialudtak a lámpák, elcsendesült minden lárma. Másnap reggel Krjucskov kiszólította Ivankovot a csűrből.

— Gyerünk a faluba.

— Minek?

— Falunk valamit. Iszunk is.

— Aligha — tamáskodott Ivankov.

— Én jót állok. Megkérdtem a gazdától. Abban a házba... látod, ott a cserépfödeles színnél? — Krjucskov meg is mutatta fekete ujjával — nahát, ott a kocsmárosnak van sere. Gyerünk!

Elindultak. Asztahov kikukkantott a csűr ajtaján, és utánuk kiáltott:

— Hová somfordáltok?

Krjucskov, rangban öregebb Asztahovnál, csak legyintett rá:

— Rögtön jövünk.

— Forduljatok vissza azonnal!
— Ne pofázz!
A kifordult szemhéjú, vén, huncutkás zsidó nagy hajbókolással fogadta a kozákokat.
— Ser van?
— Már nincs, kozák úr.
— Pénzér!
— Jézusmária, hát csak nem gondolja kozák úr, hogy én... higgye el, ha mondom — én becsuletes zsidó vagyok — nincs sör.
— Hazudsz.
— Ugyan, ugyan, kozák uram. Ha én mondom, így is van.
— Itt van, ládd-e? — szakította félbe Krjucskov, és nadrágja zsebébe nyúlt kopott bugyellárisáért.
— Most oszt adj, mer mindjárt olyat mondok...
A zsidó kisujjal tenyeréhez szorította az aprópénzt, lebocsátotta kifordult szemhéját, és kiment a pitvarba.
Egy pillanat múlva nedves pálinkás flaskót hozott; árpapelyva tapadt az oldalára.
— Oszt mégis azt mondtad — nincs. Ejnye, ejnye, öreg!
— Azt mondtam — sör nincs!
—, Adj valami harapnivalót is.
Krjucskov tenyerével kiugrasztotta a dugót; csorba széléig töltötte a findzsát.
Félig részegen indultak haza. Krjucskov táncolt, és megfenyegette öklével a fekete szemgödreikkel tátongó ablakokat.
Asztahov a csűrben ásítozott. A deszka közfal mögött ropogott a széna a lovak foga alatt.
Este Popov ellovagolt a jelentéssel. Az egész napot semmittevéssel ütötték agyon.
Leszállt az este. Aztán az éjszaka. A falu fölött a magasban, mint hasított seb, sárgállik a fiatal hold vékony sarlója.
A ház mögötti kertben néha egy-egy érett alma lepottyan a fáról. Nedves puffanás hallik. Éjféltájban Ivankov patadobogást hallott a falu utcáján. Kimászott az árokból, erőltette a szemét, de a hold sebén felhőkötés feküdt. A homály szürke keszkenője mögött semmit sem lehetett látni.
Felrázta a csűr ajtajánál alvó Krjucskovot.
— Kozma, lovasok jönnek! Kelj fel!
— Merrül?
— A falu felől.

Kimentek. Az utcán vagy ötven ölnyire darabos patacsattogás döngött.

— Szaladjunk a kertbe. Onnét jobban hallik.

A ház mellett nyargalvást rohantak a kertbe. A sövény tövébe kushadtak. Tompa dünnyögés. Kengyel csörren. Nyereg roppan. Mind közelebb. Már a lovasok halvány körvonalait is látni.

Négyes sorokban jönnek.

— Állj, ki vagy!?

— Hát neked mi kéne? — kiáltotta vissza egy vékony hang az első sorokból.

— Állj, vagy lövök! — Krjucskov kattintott egyet a závárzattal.

— Hóha! — állította meg lovát egyikük, aztán odaléptette a sövényhez. — Ez határőrosztag. Tábori őrs, mi?

— Őrs.

— Melyik ezredből?

— A harmadik kozák ezredbül.

— Kikkel társalogsz ott, Trisin? — kérdezték a sötétből.

— Kozák őrs, nagyságos uram — felelte, aki odalovagolt hozzájuk.

Egy másik lovas is a sövényhez léptetett.

— Adj Isten, kozákok!

— Adj Isten — viszonozta Ivankov némi késedelemmel.

— Rég itt vagytok?

— Tennap óta.

A második lovas gyufát rántott, rágyújtott. Krjucskov a masina világánál határőr-egyenruhás tisztet pillantott meg.

— A mi határőrezredünket visszavonták a határról — szólalt meg a tiszt, a cigarettát szipákolva. — Tartsátok szem előtt, hogy mostantól ti vagytok a legszélsők. Az ellenség talán már holnap idáig nyomul.

— Maguk hová tartanak, nagyságos uram? — kérdezte Krjucskov, le sem véve ujját a ravaszról.

— Innét két versztára csatlakozni kell a századunkhoz. Na, gyerünk fiúk! Erőt, egészséget, kozákocskák!

— Jó utat!

A szél kíméletlenül tépte le a holdról a felhő gyapotkötését, és a falura, a facsoportokra, a csűr tetejére, a lejtőn felfelé lovagló osztagra sárgás halott fény csorgott.

Reggel Rvacsov lovagolt el a századhoz a jelentéssel. Asztahov

szavára a gazda némi fizetség fejében megengedte, hogy lucernát kaszáljanak a lovaknak. A lovak éjszakára is nyergelten maradtak. A kozákokat félelem töltötte el, hogy szemtől szembe álltak az ellenséggel. Azelőtt, míg tudták, hogy előttük ott vigyáz a határőrség, nem szorongatta őket a magánynak, az elszigeteltségnek ez a fojtó érzése. Annál erősebben nyomta őket, miután megtudták, hogy a határ csupasz és védtelen.

A gazda vetése nem messzi volt a csűrtől. Asztahov Ivankovot meg Scsegolkovot küldte ki kaszálni. A gazda keserülapu formájú fehér filckalapjában vezette oda őket a maga tagjához. Scsegolkov kaszált, Ivankov meg összegereblyézte és ponyvába kötötte a nedves, súlyos lucernát. Ezalatt Asztahov a határ felé csalogató utat figyelte a távcsővel. Egyszer csak észreveszi, hogy délnyugat felől egy fiúcska fut keresztül a mezőn. Mint barna, vedletlen mezei nyúl, gurult lefelé a dombról, és már messziről kiabált valamit, s hadonászott a hosszú kabátujjal. Mikor odaért hozzá, kerekre tágult, kétségbeesetten forgó szemmel, fuldokolva üvöltötte:

— Kozák, kozák, itt a germán! Gyün a germán, ahun ni!

Kinyújtotta a hosszú kabátujj elefántormányát. Asztahov szeme rátapadt a távcsőre. Az üvegkorongon át meg is pillantott egy messze ügető sűrű lovas csoportot.

— Krjucskov! — kiáltotta, s még mindig nem tudta elrántani szemétől a távcsövet.

Krjucskov kiugrott a csűr keszeg ajtaja mögül, és körülnézett.

— Szaladj, hídd a fiúkat! Jön a német! Egy német lovas járőr.

Hallotta az elfutó Krjucskov lábdobogását. A távcsövön most már világosan lehetett látni a vöröses fűpászta mögött robogó lovas csoportot. Sőt még a lovak pej színét és az egyenruhák sötétkék árnyalatát is meg tudta különböztetni. Több mint húszan lehettek. Szorosan összetömörülve lovagoltak, de rendetlenül. Délnyugat felől jöttek, holott a megfigyelő északnyugat felől várta őket. Átvágtak az úton, és rézsút ügettek keresztül a katlant szegélyező dombháton. Ebben a katlanban feküdt szétziláltan Ljubov falva.

Ivankov kidugta összehúzott ajkai közül nyelve hegyét, és az erőlködéstől szuszogva gyömöszölt a ponyvába egy nagy nyaláb szénát. Mellette, pipát szörtyögtetve állt a lőcslábú polyák gazda. Övébe dugta a kezét, és kalapja karimája alól mogorván nézte a kaszálgató Scsegolkovot.

— E neked kasza? — káromkodott Scsegolkov, és dühösen hadonászott a játékosan kicsi kaszával. — Evvel szoktál te rendet vágni?

— Avval hát — felelte a polyák. Nyelve belebotlott az agyonrágdosott szipkába. Egyik ujját kiszabadította az övéből.

— Hát evvel legfeljebb valami fehérnép bozótját kaszálhatnád le!

— Öhöm — hagyta rá a lengyel.

Ivankovból kifröccsent a kacagás. Akart mondani ő is valamit, de hátrapillantott, és meglátta a szántáson keresztül-kasul rohanó Krjucskovot. Kardját megemelve, botladozva futott a hantos szántáson.

— Hagyjátok abba!

— Mija? Mér? — kérdezte Scsegolkov, és hegyével a földbe szúrta a kaszát.

— Nyakunkon a német!

Ivankov elejtette a ponyvát. A gazda lehajolt, szinte belekapaszkodott a földbe, mintha már fölötte fütyültek volna a golyóbisok, és iszkolt hazafelé.

Amint a csűrhöz szaladtak, és lihegve lóra pattantak — tüstént megpillantották egy század orosz katonát. A század Pelikalije felől hömpölygött a falu felé. A kozákok elébe nyargaltak. Asztahov jelentette a századparancsnoknak, hogy a dombon, a falut átkarolva, német lovas járőr közeleg. A kapitány szigorúan nézegette csizmája porzúzmarás orrát.

— Hányan vannak? — kérdezte.

— Húszegynéhányan.

— Vágjatok csak elébük, mi meg majd innét lőjük őket. — A századhoz fordult, sorakozót parancsolt, és gyors menetben továbbvezette a katonákat.

Mire a kozákok felrúgtattak a halomra, a németek már megelőzték őket, és ügetésben igyekeztek elvágni a Pelikalijéba vivő utat. Elöl különvált egy tiszt rövidfarkú, sárga csődörén.

— Utánuk! Kergessük el őket a másik őrsig! — vezényelt Asztahov.

A faluban melléjük szegődött lovas határőr elmaradt.

— Mi az? Mér szakadsz el? — kiáltott rá Asztahov visszafordulva.

A határőr integetett valamit, és lépésben lovagolt lefelé a faluba. A kozákok sebesvágtában repültek. Még szabad szemmel is

világosan lehetett látni a német dragonyosok kék egyenruháját. Rövid ügetésben kocogtak a második őrs irányában, amely egy majorban állomásozott, három versztányira a falutól. Visszavisszanéztek a kozákokra. A két csapatot elválasztó távolság szemlátomást rövidült.

— Lőjük őket! — kiáltotta rekedten Asztahov, és leugrott a nyeregből.

Karjukra tekerték a kantárszárat, és állva tüzeltek. Ivankov lova felágaskodott, és földrebuktatta gazdáját. Estében látta, hogy egy német leesett lováról: eleinte lomhán billent oldalt, aztán kezét maga elé lökve zuhant le. A németek nem álltak meg, nem vették ki tokjukból karabélyaikat, sebesvágtába átcsapva kereket oldottak. Ritkábbra szóródott a csoport. A szél meglobogtatta lándzsáik végén a vászon szélmutatót. Asztahov elsőnek ugrott lóra. Nem sajnálták a korbácsot. A német járőr éles szögben balra fordult. A kozákok üldözőbe vették. Vagy negyven ölnyire rohantak el az elesett német mellett. Amarrább sekély árkok szeldelte, zegzugos partok csipkézte, dimbes-dombos terep következett. Valahányszor a németek felkaptattak egy-egy mélyedésből — a kozákok gyalog szálltak, és ki-ki mindannyiszor utánuk eresztett egy tárra való töltényt. A második őrs tájékán még egyet sikerült leszedni a nyeregből.

— Ez is fűbe harapott! — kiáltotta Krjucskov, és kengyelbe öltötte a lábafejét.

— Na majd a majorból a mieink!... Mingyán itt a második őrs!... — dörmögte Asztahov, és nikotinos sárga ujjaival új tárat dugott puskájába. A németek egyenletes ügetésbe lassítottak. Elhaladtukban erősen nézegettek a major felé. De az udvar üres volt; a nap mohón nyaldosta az épületek cserépfedelét. Asztahov lóhátról lőtt egyet. A picikét hátramaradt sereghajtó német megcsóválta fejét, és sarkantyúba kapta a lovát.

Később kiderült: a kozákok az éjjel visszavonultak a második őrsről, miután megtudták, hogy a majortól fél versztára elvágták a sürgönyvezetéket.

— Kergessük őket az első őrsig! — kiáltotta Asztahov visszafordulva a többiekhez.

Ivankov csak most vette észre, hogy Asztahov orra hámlik, és cimpáján vékony bőrhártya fityeg.

— Mér nem védekeznek? — kérdezte bánatosan, és háta mögé igazította a puskát.

— Várj csak sorjára! — vetette oda neki Scsegolkov, és úgy lihegett, mint a kehes ló.

A németek már vissza se tekintve ereszkedtek az első völgybe. A szemben emelkedő domboldalon szántás feketéllett. Rajta innen meg burján és ritka bozót bokrosodott. Asztahov megállította lovát, hátratolta sapkáját, kezefejével letörölte szemcsés verejtékét. Visszapillantott a többiekre. Kiköpött egy száraz nyálcsomót.

— Ivankov — mondta —, ereggy csak a vőgybe, nézd meg, hun vannak.

Ivankov téglavörös arccal, izzadságtól nedves háttal, sebesen végignyalta kicserepesedett ajkait, és ellovagolt.

— Jó vón rágyútani — súgta Krjucskov, és elzavart korbácsával egy pőcsiket.

Ivankov lépésben haladt, fel-felemelkedett a kengyelben, és lenézegetett a völgybe. Eleinte csak a hullámzó lándzsahegyeket látta, aztán hirtelen előbukkantak a németek is. Megfordították lovaikat, és rohamra indultak a katlan hajlata alól. Elöl színpadiasan suhintásra emelt pallossal vágtatott a tiszt. Míg Ivankov lovával fordult, egyetlen pillanat alatt örökre belevéződött emlékezetébe a tiszt bajusztalan marcona arca, daliás tartása. Úgy visszhangzott benne a német lovak dobogása, mintha jégeső kopogott volna a szívén. Hátával olyan erősen érezte a halál csípős fagyát, hogy szinte fájt. Hirtelen megfordította lovát, és némán visszafelé nyargalt.

Asztahov nem érkezett összekorcolni a dohányzacskó száját, és zsebe mellé dugta.

Amikor Krjucskov megpillantotta a németeket Ivankov mögött, elsőnek ugratta előre a lovát. A jobbszárnyon haladó németek igyekeztek elvágni Ivankov útját. Ördöngös gyorsasággal nyomultak utána. Ő csak verte a csődört a korbáccsal, s vissza-visszanézett. Megfakult arca ferde görcsökben vonaglott, szeme kidülledt gödréből. Elöl a kápára bukva robogott Asztahov. Krjucskov és Scsegolkov mögött barna por kavargott.

„No most! Utolér!" — dermedt meg Ivankovban a gondolat, és eszébe se jutott a védekezés. Gombóccá kucorodott nagy kövér testével. Feje a mén marját súrolta.

Termetes, rőt német érte utol. Hátába döfte lándzsáját. A hegy átjárta a derékszíjat, és ferdén belefúródott a testbe vagy félhüvelyknyire.

— Testvérek! Vissza! — kiáltotta Ivankov eszeveszetten, és kirántotta kardját hüvelyéből. Elhárította a második öklelést, amely oldalát célozta. Felemelkedett, és végigvágott a baloldalt elszökkenő német hátán. Bekerítették. A hatalmas német csődör szügygyel lökődött az ő ménje oldalának, majdnem leverte a lábáról. Ivankov ebben a pillanatban közvetlen közelről szemtől szemben pillantotta meg az idegen arc iszonyú, elmosódott vonásait.

Először Asztahov szökkent oda. Félreszorították. Kardjával igyekezett elhárítani őket, úgy forgott a nyeregben, mint az evet. Vicsorgó fogával, eltorzult arcával félelmesebb volt a kísértetnél. Ivankovot pallos hegyével nyakon suhintották. Bal felől másik dragonyos tornyosult fölébe, és szeme előtt bágyadt fénnyel villant meg a csapásra rántott pallos. Ivankov felfogta a kardjával. Éles szisszenéssel pattant vissza az acélról az acél. Hátulról lándzsát akasztottak vállszíjába, makacsul ráncigálták, iparkodtak letépni a válláról. A csődör hátravetett feje mögött előbukkant egy idősebb szeplős német nekihevült, izzadt arca. A német lecsüngő állkapcsa remegett, pallosával eszeveszetten hadonászott, igyekezett Ivankov mellébe találni. De a pallos nem ért odáig. A német lehajította, elő akarta kapni karabélyát a nyereghez fűzött sárga tokból. Egy percre sem vette le Ivankovról sűrűn pislogó, ijedt barna szemét. De még nem sikerült előrángatnia a karabélyt, amikor a ló háta fölött elérte lándzsájával Krjucskov. A német, sötétkék egyenruháját szaggatva a mellén, hátrahanyatlott, és megrökönyödve, ijedten kiáltotta:

— Mein Gott!

Arrább vagy nyolc dragonyos szorította gyűrűbe Krjucskovot. Elevenen akarták foglyul ejteni, de ő visszarántva ágaskodó csődörét, egész testével ide-oda hajladozott, kardjával védekezett, míg ki nem ütötték a markából. Kikapta a lándzsát a legközelebbi német kezéből, és megpörgette maga körül, mint gyakorlatokon csinálták.

A visszahőkölt németek pallosaikkal csepülték, faragcsálták a lándzsát. Egy kis ék formájú, keserves, agyagos szántás mellett csomóba torlódtak, pezsegtek, hullámzottak a csetepatéban, mint vetés a viharban. Kozákot, németet egyaránt dúvaddá tett a rémület, és ütötték-vágták egymást, ahol érték: hátukat, karjukat, lovukat, fegyverüket... A lovak megbokrosodtak halálfélelmükben, eszeveszetten robbantak össze, és feldöntötték egymást. Ivankov magához tért, néhányszor megpróbálta kettéhasítani az őt

szorongató hosszú arcú szőke dragonyos fejét, de a kard a sisak acél oldallemezére zuhant, és lecsúszott.

Asztahov áttörte a gyűrűt, és csupamerő véresen kiugratott. Maga a német tiszt eredt a nyomába. Asztahov sebtiben lekapta válláról a puskát, és egyetlen lövéssel közvetlen közelről terítette le. Ez fordulópontot jelentett a csetepatéban. A sok ügyetlen, fonák ütéstől sebek borította németek, miután elvesztették tisztjüket, szétszóródtak, és visszavonultak. Nem vették őket üldözőbe. Egy golyót sem eresztettek utánuk. A kozákok toronyiránt elnyargaltak Pelikalije falva felé, a századhoz. A németek felemelték a nyeregből lesiklott sebesült bajtársukat, és eltakarodtak a határ felé.

Mikor megtettek vagy fél verstát, Ivankov megingott.

— Végem!... Leesek! — Megállította lovát, de Asztahov megrántotta a mén kantárszárát.

— Tovább!

Krjucskov szétmaszatolta arcán a vért, és mellét tapogatta. Gimnasztyorkáján nedves foltok vöröslöttek.

A majornál, ahol annak idején a második őrs állomásozott, két csoportra szakadtak.

— Jobbra tarts! — mondta Asztahov, és az udvar mögött az égererdőben mesésen zöldellő mocsárra mutatott.

— Nem, balra! — nyakaskodott Krjucskov.

Egyik erre, másik arra. Asztahov meg Ivankov később ért a faluba. A kertek alatt már várták őket a századbeli kozákok.

Ivankov eldobta a kantárszárat, leugrott a nyeregből, megtántorodott és elesett. Kővé merevedett kezéből alig tudták kivenni a kardot.

Egy óra múlva majd az egész század kilovagolt oda, ahol a német tiszt elesett. Lehúzták a csizmáját, ruháját, elvették a fegyverét, köréje tolultak, nézegették a hulla megsárgult, komor, fiatal arcát. Az uszty-hopjori Taraszovnak már sikerült leakasztani róla ezüstrácsos óráját. Nyomban el is adta a szakaszparancsnoknak. A tiszt tárcájában némi pénzt, levelet, borítékban egy szőke hajfürtöt meg egy gőgösen mosolygó szájú lány fényképét találták.

Ebből később hőstettet csináltak. A századparancsnok előterjesztése alapján Krjucskov, a kedvence, György-keresztet kapott. Bajtársai háttérbe szorultak. A hőst a hadosztálytörzshöz vezényelték át, és ott lopta a napot a háború végéig. Még három keresztet kapott azért, mert Pétervárról és Moszkvából egyre másra utaztak hozzá befolyásos dámák és tiszt urak, hogy megbámulják. A hölgyek ámuldoztak, a hölgyek finom cigarettákkal és nyalánkságokkal halmozták el a vitéz doni kozákot. Az meg eleinte szidta az anyjuk keserves mindenségit, de később a törzsbeli tiszti vállpántos talpnyalók jótékony hatására jövedelmező foglalkozást csinált belőle; mesélt ő a „hőstett"-ről, amennyit csak kellett. A legkisebb lelkiismeretfurdalás nélkül hazudott, mint a vízfolyás, a képtelenségig kiszínezett minden jelenetet. A dámák meg rajongtak érte, és elragadtatással nézték a kozák hős ragyás martalócpofáját. Mindenki kellemesen, jól érezte magát.

Egyszer a cár is meglátogatta a hadiszállást. Vezették elébe Krjucskovot — fitogtatni. A vöröses, álmos cár körülnézte Krjucskovot, akár egy paripát; pillogott táskás, leffedt szemehéjával, és vállon veregette: — Derék legény vagy! — aztán kíséretéhez fordult: — Adjatok egy pohár szódavizet.

Krjucskov csimbókos feje lépten-nyomon előbukkant az újságok és folyóiratok hasábjain. Még cigarettát is bocsátottak ki Krjucskov arcképével. A nyizsnyij-novgorodi kupecek aranyfegyvert ajándékoztak neki.

Az Asztahov golyójától elesett német tiszt lehúzott egyenruháját széles furnérlemezre szegelték. Von Rennenkampf tábornok ezzel a deszkával autóba ültette a segédtisztjét és Ivankovot, és végigkocsizott az elülső állásokba induló csapatok sorai előtt, és kincstári ízű gyújtó szónoklatot tartott.

A valóság pedig így festett: a halál kaszálóján egymásnak rontott néhány ember, akiknek a karja még nem ficamodott ki a magaszőrűek pusztításában, az egész valójukat megszálló állati halálfélelemben összecsaptak, felborították egymást, vakon vagdalkoztak, megnyomorították magukat, lovaikat, aztán az emberölő pukkanástól megrettenve szétszaladtak, és erkölcsi rokkantként lovagolt haza még az ép is.

Ezt nevezték hőstettnek.

A front még nem nyúlt végig a földön, mint valami sokversztás, hajthatatlan hüllőszörny. A határ mentén lovas csetepaték és tusák lángoltak fel. A hadüzenet utáni első napokban a német főparancsnokság csápokat bocsátott ki — erős lovas járőröket, amelyek az őrsök mellett elsurranva nyugtalanították csapatainkat, próbálták kipuhatolni katonai egységeink elhelyezkedését és létszámát. A 8. hadsereg arcvonala előtt a Kalegyin tábornok parancsnoksága alatt álló 12. lovas hadosztály vonult. Balkézt az osztrák határon túlcsapva nyomult előre a 11. lovas hadosztály. Egyes csapatai harcban elfoglalták Lesnyuvot és Brodit, de aztán egy helyben topogtak. Az osztrákokhoz csak úgy tódult az erősítés. A magyar huszárok úgy nyargaltukban nekirontottak a mi lovasságunknak, állandóan nyugtalanították, és szorították Brodi felé.

Grigorij Melehov a Lesnyuv városa alatti harc után, ha nehézkesen is, de igyekezett legyűrni magában az elviselhetetlen belső fájdalmat. Szemmel láthatóan lefogyott, vesztett néhány fontot. Menetelés közben, pihentében, álmában, szenderében sűrűn kísértett az az osztrák, akit a rácsos vaskerítés mellett vágott agyon. Rendkívül gyakran élte át álmában azt az első csetepatét, és még emlékek súlya nyomta álmában is, érezte a görcsöt jobbjában, amellyel a lándzsa nyelét szorította; mikor felébredt vagy felocsúdott, elkergette magától ezt a kísértetet, eltakarta tenyerével fájásig összeszorított szemét.

Az érett életet pata tiporta, a mezőket élesszegű patkók nyoma borította, mintha jégeső csépelte volna végig egész Galíciát. Nehéz katonacsizmák taposták keményre az utakat, koptatták a kövezetet, dagasztották az augusztusi sarat.

Ahol harcok folytak, himlő gyanánt vájkálták a föld komor arcát a lövedékek; embervérre szomjasan rozsdásodtak szerteszét a vas- és acélszilánkok. Éjjelente tűzvész bíborlegyezői terültek az égre, pirkadó hajnalként lángoltak a falvak, községek, kisvárosok.

Augusztusban, mikor érik a gyümölcs meg a gabona, az ég, bár tisztára törölte a szél, mosolytalan szürkéllett a földre; a ritka derült napokat párás hőség füllesztette.

Augusztus a vége felé járt. A kertekben kövéren sárgult a levél, kocsányától hegyéig lassan öntötte el a halál pírja. Messzi-

ről úgy rémlett, mintha minden fa csupa felszakadt seb volna, és haldoklásában rőt favér csöpögne ereiből.

Grigorij érdeklődéssel figyelte a századbeli cimboráiban végbement változásokat. Prohor Zikov csak nemrég hagyta el a kórházat, patkós pata sebhelyes nyoma vöröslött arcán. Ajka szögletében még fájdalom és értetlenség bujkált; kedves borjúszemével sűrűn pislogott. Jegorka Zsarkov trágár szitkokat szórt, ha kellett, ha nem. Még többet malackodott, mint azelőtt, és átkozott mindent a világon. Jemeljan Grosev, Grigorij földije, komoly, akkurátus kozák, egészen megszenesedett, megfeketedett. Fonákul kacagott; nevetése önkéntelen, de komor csengésű volt. Minden arcon változás ment végbe. A maga módján mindenki háború vetette vasmagvakat csíráztatott, nőttetett magában, és a községeikből, falvaikból csak az imént kitépett fiatal kozákok a körös-körül tomboló halálos rémület közepette lekaszált fűszálra emlékeztettek, amely fokról fokra fonnyadt, és elvesztette eredeti formáját.

Az ezredet kivonták a tűzvonalból. Háromnapos pihenőt kapott, és a Don mellől érkezett erősítésekkel töltötték fel. A század alig kászolódott fel, hogy fürödni induljon a földesúri tóra, mikor a birtoktól három versztányira fekvő állomásról nagy lovas osztag indult feléjük.

Míg a negyedik század kozákjai eljutottak a töltésig, az állomásról kiinduló osztag a lejtő alá ereszkedett. Most már világosan lehetett látni, hogy ezek a lovasok — kozákok. Prohor Zikov meghajolva vetette le gimnasztyorkáját a töltésen. Ahogy kiszabadította a fejét, előre meredt.

— Mieink. Doniak.

Grigorij összehúzott szemmel nézett a birtok felé kúszó oszlopra.

— Menetszázadbeliek jönnek.*

— Úgy látszik, hozzánk. Feltőtésnek.

— Biztosan a második korosztályt szedegetik össze.

— Oda nézzetek, fiúk! Hisz ez Sztyepan Asztahov?! Ahun-e a harmadik sorban! — kiáltotta Grosev, és kurtán, recsegőn kacagott.

* *Menetszázad* zászlóalj volt a neve annak az egységnek, amelyet a tartalékos csapatok állományából a harcoló sereg feltöltésére irányítottak a frontra. — Solohov.

— Úgy látszik, az ő korosztályukra is sort kerítenek.
— Ahun van Anyikuska!
— Griska! Melehov! Ott a bátyád! Megismered?
— Meg!
— Áldomással tartozol, piszkafa, én láttam meg először.

Grigorij szeme körül szarkalábbá futottak össze az árkos ráncok. Mereven nézett előre, de sehogy se ismerte meg Petro lovát. „Újat vettek" — gondolta magában. Tekintete bátyja arcára suhant; furcsán megváltozott — olyan régen nem látták egymást. Ugyancsak megbarnította a nap, szalmasárga bajusza rövidebbre volt nyírva. Napégette szemöldöke ezüstösen csillogott. Grigorij elébe ment, levette sapkáját, és integetett a kezével, mintha hadgyakorlaton volnának. Mögötte a töltésről lefelé tódultak a félmeztelen kozákok, letaposták az üres szárú turbolyát meg a megvénült bojtorjánt.

A menetszázad a kertet megkerülve vonult a birtok felé, ahol az ezred állomásozott. Frissen borotvált fejű, idősebb, köpcös kapitány vezette. Körülborotvált, parancsoló szája mereven görbült, mintha fából metszették volna.

„Kemény és rosszindulatú ember" — gondolta Grigorij, rámosolygott bátyjára, futtában végignézett a kapitány erősen görnyedt alakján, görbe orrú — nyilván kalmük fajta — lován.

— Század! — csörrent meg a kapitány tiszta acélhangja. — Szakaszonként jobbra kanyarodva indulj!

— Aggy Isten, bátyus! — kiáltotta boldog izgalommal Grigorij, és Petróra mosolygott.

— Adj Isten. Éppen hozzátok jövünk. No, hogysmint?
— Megvagyunk.
— Élsz még?
— Egyelőre.
— Tiszteltetnek az otthoniak.
— Hogy vannak?
— Egészségesek.

Petro tenyerével halványrőt színű tömzsi lova tomporára támaszkodott, egész törzsével hátrafordult, mosolygó szeme végigsiklott Grigorijon, továbblovagolt. Nemsokára eltakarta a többi — ismerős és ismeretlen — kozák poros háta.

— Aggy Isten, Melehov! Tiszteltet az egész falu.

— Te is idejössz hozzánk? — nevetett Grigorij villogó foggal, mikor megismerte Miska Kosevojt aranycsombókjáról.

— Hozzátok... Mint tyúk a kölesre...
— Van itt csipegetni való! De hamarább felcsippentenek téged!
— No-no!
A töltésről egy szál ingben, fél lábon szökdécselt Jegorka Zsarkov. Oldalt hajlott — nadrágját szétfeszítve iparkodott beletalálni a fiteyegő nadrágszárba féllábával.
— Adj Isten, földiek.
— Ejha, hiszen ez Jegorka Zsarkov.
— Mi az, te csődör, tán megbékóztak?
— Hogy van anyám?
— Él.
— Tiszteltet. A hazait nem hoztuk el — így is elég a teher.
Jegorka szokatlanul komoly arccal hallgatta meg a feleletet, és leült a gyepre, eltakarta zavart arcát, és sehogy se talált bele a nadrágszárba remegő lábával.
A kékre festett kerítés mögött félmeztelen kozákok álltak. A vadgesztenyefákkal beültetett út másik oldalán áradt befelé az udvarba a század — kiegészítés a Don mellől.
— Erőt, egészséget, földiek!
— Csak nem te vagy az, Alekszandr sógor?
— De: tetőtül talpig.
— Andrejan! Andrejan! Te konya fülű ördög, nem ismersz meg?
— Tiszteltet az asszony, pajtás!
— Köszönöm!
— Hun van Borisz Belov?
— Mék századba osztották?
— Biztos a negyedikbe.
— Hová valósi?
— Zatonba, Vesenszkaja mellé.
— Minek keresed? — szól közbe a röpke szóváltásba egy harmadik is.
— Csak: kell. Levelet hozok neki.
— Minap elesett Rajbrodi alatt, testvér!
— Biztos?
— Bizisten! Szemem láttára. Bal bimbója alá fúródott a golyó.
— Ki van köztetek Csornaja Recskából?
— Nincs senki. No, haladjatok mán!
A század magához szippantotta a sereghajtókat is, és felsora-

kozott az udvar közepén. A töltést megint ellepték a fürdőhöz visszatérő kozákok.

Nemsokára odamentek a menetszázaddal érkezettek is. Grigorij leült bátyja mellé. Az átnedvesedett, málladozó agyag nehéz hullaszagot lehelt. A tó szélén csillogott a sűrű víz. Grigorij a vérszegény, bágyatag tetveket roppantotta össze egymás után inge ráncai meg varratai között.

— Petro — mondotta —, eltörődött az én lelkem. Olyan vagyok, mint akit nem sikerült egészen agyonverni... Mintha malomkövek közé kerültem vóna. Mintha összerágtak oszt' kiköptek vóna. — Panaszos repedtfazék hangon beszélt. Petro a belső rémület érzésével vette észre, hogy öccse homlokát idegenséggel, valami furcsa változással ijesztgető, ismeretlen, sötét, ferde barázda szeli át.

— Hogyhogy? — kérdezte Petro, levetette ingét. Csupasz teste hófehér volt, csak a nyakára festett egyenes szélű barna sávot a nap.

— Ilyenformán: — hadarta Grigorij és hangja keményedett dühében — az embereket úgy egymás ellen uszították, hogy Isten ments a kezük közé kerülni! A nép alávalóbb lett a farkasnál. Méregzsák mindenki. Az imint az jutott eszembe, ha most megharapnék valakit — megveszne tülle.

— Öltél mán?

— Öltem! — kiáltotta Grigorij, összegyürkölte az ingét, és a lába elé vágta. Aztán sokáig moncsolta ujjaival a torkát, mintha ottrekedt szót akarna kibuggyantani belőle. Félrenézett.

— Mondjad tovább! — parancsolta Petro. Kerülte öccse szemét, mert félt a tekintetétől.

— Mar a lelkiismeret. Lesnyuv alatt lándzsára nyársaltam egyet. Hirtelen mérgembe... Másképp nem lehetett... De minek vágtam agyon azt a másikat?

— No, tovább!

— Hát szóval agyonvágtam egy embert, pedig nem kellett vóna. Ömiatta senyved a lelkem, a nyavalyás miatt. Éccaka is megjelen álmomba a piszok. Hát tehetek én rulla?

— Még nem dagasztottak elég keményre. Meglásd, később majd meg se kottyan.

— A tiétek menetszázad? — kérdezte Grigorij.

— Mér? Nem. A huszonhetedik ezredbe tartozunk.

— Én meg azt gondoltam, nekünk jöttök segíteni.

— A mi századunkat valami gyaloghadosztályhoz kapcsolják. Azt akarjuk most utolérni. De jött velünk menetszázad is. Fiatalokat küldtek hozzátok.

— Úgyhát!... No gyere, fürödjünk meg.

Grigorij sebtiben ledobta nadrágját, felment a gát gerincére, barnán, görnyedten, karcsún állt ott. Petro szemében mintha megöregedett volna a hosszú távollét alatt. Karját előrenyújtva fejest ugrott a vízbe. A súlyos zöld hullám összecsapódott fölötte, aztan megint szétterült a felszínen. A tó közepén hahotázó kozákok csoportjához úszott, gyöngéden paskolta tenyerével a vizet, és lustán mozgatta a vállát.

Petro sokáig babrált a nyakbavaló feszülettel meg az anyai amulettbe varrt imádsággal, míg levette. A madzagot inge alá dugta. Félős fintorgással tapickolt a vízbe, lelöttyintette a mellét, vállát, huhhantott egyet, alámerült, és úszni kezdett, hogy utolérje Grigorijt. Különváltak a többitől, együtt úsztak a bozótos, homokos part felé.

A mozgás lehűtötte, lecsillapította Grigorijt; nagy lendületeket vett, az iménti szenvedély nélkül, higgadtan mondta:

— Mán agyonrág a tetű... Meg a bánat. Bezzeg, ha otthon vónék, repülnék, mintha szárnyam vóna. Legalább fél szemmel sandíthatnék oda. No, hogy s mint vannak otthon?

— Natalja ott van minálunk.

— Hát osztán?

— Éldegél.

— Apám, anyám hogy van?

— Megvannak. Natalja meg folyton tégedet vár. Az a hit tartja benne a lelket, hogy visszamécc hozzá.

Grigorij prüszkölt, és némán köpte ki a szájába löttyent vizet. Petro hátrafordította a fejét, iparkodott öccse szeme közé nézni.

— Legalább levélben tiszteltetnéd. Érted él, érted hal szegény asszony.

— Ugyan... olyasmit akar összefódozni, ami elszakadt?

— Hogy is mondjam... az embert a reménység élteti. Derék asszony. Nagyon komoly. Roppant vigyáz magára. Nincs abba egy szemernyi pajkosság se.

— Menjen férjhez.

— Furcsákat beszélsz!

— Nincs abba semmi furcsa. Így kell annak lenni.

— Ti dógotok. Én nem ütöm bele az orrom.

— Hát Dunyaska?

— Eladó ján mán az, öcsém! Esztendő alatt úgy megnőtt, hogy meg se ismered!

— Mi a csuda? — ámult Grigorij, és felderült az arca.

— Becsületistenemre. Férjhez adják, de a mi bajuszunk nem nagyon ázik pájinkába. Még agyonvágnak bennünket azok a galádok!

— Ilyen csudát mán látott a világ.

Kimásztak a homokra, lefeküdtek egymás mellé. Felkönyököltek, és sütkéreztek a mind forróbban tűző napon. Miska Kosevoj elhúzott mellettük. Derékig felbukkant a vízből.

— Gyere be, Griska!

— Várj egy cseppet. Fekszek még!

Grigorij kis bogarat igyekezett az omlós homokba ásni.

— Akszinyáról mi hallik?

— Minap, hadizenet előtt láttam a faluba.

— Mit keresett ott?

— Uráho ment a cókmókjáér.

Grigorij köhintett. Tenyere élével maroknyi homokot tolt a bogárkára, és betemette.

— Nem beszéltél vele?

— Csak köszöntünk egymásnak. Kivakarodott. Jókedvű. Látszik, hogy könnyű sora van ott, urasági kenyéren.

— Hát Sztyepan?

— Visszaadta neki az utolsó csecsebecsét is. Emberségesen bánt vele. De te azér tarcsál tülle. Vigyázz a bűrödre! A kozákok elmondták nekem, hogy Sztyepan eccer berúgott, oszt avval fenyegetőzött — jöjjön csak az első csata, rögtön golyót ereszt beléd.

— Öhöm...

— Nem bocsátott meg.

— Tudom.

— Lovat szereztem — csapott át más kerékvágásba.

— Eladtátok az ökröket?

— A csillagosokat. Száznyócvanér. Ezt másfélszázér vettem. Olyan, amilyen csak kell. Cuckanba vót vásár.

— Hát a termés?

— Jó! Kár, hogy nem sikerült learatni. Beszippantottak.

A beszélgetés a gazdaságra fordult. Grigorij mohón itta a hazai újságokat. E pillanatban egész testét-lelkét ezek töltötték be.

Megint egyszerű, keménykötésű legénnyé változott, aki régen volt.

— No, gyere, hűtsük le magunkat. Aztán ötözhetünk is — ajánlotta Petro. Nedves hasáról lesepergette a homokot. Meg-megrázkódott. Hátára, karjára apró hólyagokat püffesztett a nap.

Csapatostul mentek hazafelé a tóról. A parkot a birtok udvarától elválasztó kerítésnél utolérte őket Sztyepan Asztahov. Mentében fésülgette egy kis csontfésűvel lecsüngő üstökét. Sapkája ellenzője alá igazgatta. Grigorij mellé lépett.

— Adj Isten, cimbora!

— Erőt, egészséget! — Grigorij hátramaradt, kissé zavart, bűnbánó tekintettel fogadta Sztyepant.

— Nem felejtettél még el?

— Mán majdnem.

— De én azér rovás on tartalak — mosolyodott el gúnyosan, meg se állt, haladt tovább, és átölelte az előtte lépdelő altiszti vállpántos kozák vállát.

Már besötétedett, mikor a hadosztályparancsnokságtól távmondat jött, azzal az utasítással, hogy vonuljanak ki a tűzvonalba. Az ezred negyedóra alatt felkászolódott. Friss emberekkel kiegészítve, nótaszóval vonult ki, hogy betömje azt a rést, amit a magyar huszárok ütöttek a fronton.

Petro búcsúzáskor négyrét hajtogatott papírlapot nyomott öccse markába.

— Mi ez? — kérdezte Grigorij.

— Imádságot másoltam neked. Vedd el...

— Mire jó ez?

— Ne nevess, Grigorij!

— Én nem nevetek.

— No, Isten áldjon, öcsém. Jó egészséget. Ne tülekedj a többiek elibe, mer a halál lekaszálja a forrófejűeket! Vigyázz magadra! — kiáltott utána Petro.

— Hát az imádság?

Petro legyintett.

Tizenegy óráig minden vigyázat nélkül meneteltek. Aztán az őrmesterek századonként továbbították a parancsot: mentül zajtalanabbul haladni, és vége a bagózásnak!

A távoli erdővonulat felett lila füst színezte rakéták röppentek fel.

Tölgyfa színű szattyán kötésű napló. Sarkai kopottak, gyűröttek. Sokáig hordozhatta zsebében a gazdája. A lapok bütykös, ferde betűkkel vannak teleírva.

— — — — — — — — — — — — —

„... Egy idő óta szükségét érzem, hogy papírra vessem élményeimet. Amolyan intézeti „napló"-félét akarok vezetni. Először is őróla: februárban — már nem emlékszem, hányadikán — bemutatott neki egy földije: Bojariskin egyetemi hallgató. A mozi bejáratánál ütköztem beléjük. Bojariskin azt mondta bemutatáskor: „Vesenszkajai kozáklány. Szeressed és jól bánj vele, Tyimofej. Liza nagyszerű lány." Emlékszem, hogy én dadogtam valami tagolatlan zagyvaságot, és markomban tartottam egy darabig puha, izzadt kezét. Így kezdődött ismeretségem Jelizaveta Mohovával. Első pillantásra észrevettem, hogy romlott lány: az ilyen nők szeme többet mond a kelleténél. Bevallom, kellemetlen benyomást keltett bennem — először is ez a meleg, nyirkos tenyér. Nem találkoztam még emberrel, akinek ennyire izzadt volna a keze; azután a szeme. Tulajdonképpen nagyon szép, amolyan dió árnyalatú, de mégis kellemetlen.

Vaszja barátom, én tudatosan pallérozom a stílusomat, még szóképekhez is folyamodom, hogy annak idején, ha ez a „napló" eljut hozzád Szemipalatyinszkba (azzal a gondolattal foglalkozom, hogy elküldöm, ha véget ér az a szerelmi história, amit Jelizaveta Mohovával kezdtem; lehet, hogy e napló elolvasása nem kis gyönyörűséget fog okozni neked), pontos fogalmat alkothass a történtekről. Időrendben írom le. Szóval megismerkedtem vele. Hármasban mentünk moziba, megnézni valami érzelgős hülyeséget. Bojariskin hallgatott, „jött a bölcsességfoga", ahogy ő mondta. Az kínozta, én meg nagyon vontatottan beszélgettem vele. Kiderült, hogy földiek vagyunk: szomszédos a szülőfalunk. Miután elsoroltuk közös emlékeinket a sztyepptájak festői szépségéről stb., mind a ketten megnémultunk. Ha szabad így kifejeznem, én fesztelenül hallgattam, és ő sem érezte a legcsekélyebb kellemetlenséget sem amiatt, hogy már végigkérődztünk minden beszélnivalót. Megtudtam tőle, hogy másodéves orvostanhallgató, származására nézve — kupec lánya, nagyon szereti az erős teát meg az

aszmolov-cigarettát. Amint látható, édeskevés adat egy dióbarna szemű hajadon megismeréséhez. Búcsúzáskor (elkísértük a villamosmegállóig) hívott: látogassam meg. Felírtam a címét. Elnézek hozzá április 28-án.

Április 29.

Ma voltam nála. Teával, törökmézzel kínált. Tulajdonképpen érdekes leányzó. Éles nyelvű, meglehetősen okos, csak valami arcibasevizmus bűzlik róla. Már messziről érezni a szagát. Későn jöttem haza tőle. Cigarettát töltöttem. Közben olyasmin járt az eszem, aminek az égvilágon semmi köze se volt hozzá, többek közt — pénzen. Ruhámat a képtelenségig elnyűttem, „tőkém" pedig nincs. Általában — a tönk szélén állok.

Május 1.

Ezt a napot egy érdekes esemény tette nevezetessé. Szokolnyikiben a legártatlanabb időtöltés idején belecseppentünk valami kalamajkába: a rendőrök meg vagy húsz főnyi kozákosztag május elsejei munkástüntetést próbáltak szétkergetni. Egy borgőzös tüntető pálcával rávágott egy kozák lovára. A lovas a korbácsát használta. (Egyesek szeretik nagajkának becézni a korbácsot, pedig megvan annak a becsületes neve, hát akkor mire való ez?...) Odamentem, és beleártottam magam. Lelkiismeretemre mondom, a legnemesebb érzések viharzottak fel bennem. Közbeléptem. Azt mondtam a kozáknak, hogy paprikajancsi, meg más efféléket. Már énrám is rám emelte a korbácsot, de én kellő elszántsággal figyelmeztettem, hogy én is kozák vagyok ám, mégpedig Kamenszkajából, és ha ugrál, hát úgy feltörülöm véle az anyaföldet, hogy még az ördögnek is felfordulna tőle a gyomra. Barátságos fiatal kozák volt az illető; úgy látszik, még nem rothasztotta meg a szolgálat. Azt felelte, hogy ő meg Uszty-Hopjorszkajába valósi, és jó bokszoló. Békésen váltunk el. Ha egy ujjal is hozzám nyúl, verekedés robban ki, vagy rám nézve még pocsékabbul üt ki a dolog. Beavatkozásomnak az a magyarázata, hogy társaságunkban volt Jelizaveta is, és az ő jelenlétében mindig ilyen kamaszos „hősi" tettvágy birizgál. Tulajdon szemem láttára változom kakassá, és szinte érzem is, hogy a sapkám alatt láthatatlan piros taréj nő... Lám csak, mit meg nem ér az ember?!

Május 7.

Pénzt kaptam apámtól. Szid levelében, mint a bokrot, de én egy morzsányit se szégyellem magam. Hej, ha tudná az öreg, mennyire elkorhadtak csemetéje erkölcsi gyökerei... Öltönyt vettem. Nyakkendőm felkelti még a bérkocsisok figyelmét is. Egy Tverszkaja utcai fodrásznál megborotválkoztam. Úgy léptem ki onnan, mint egy skatulyából kihúzott rőfössegéd. A Szadovo-Triumfalnaja utca sarkán rám vigyorgott a rendőr. Micsoda beképzelt fickó?! Hát hasonlítok én hozzá egy csöppet is ebben az új tokban? És három hónappal ezelőtt? Egyébként kár turkálni a történelem szennyes fehérneműje közt... Láttam Jelizavetát. Csak úgy véletlenül, egy villamosablakban. Integetett a kesztyűjével, és elmosolyodott. Miféle ember vagyok én tulajdonképpen?

Május 8.

„A szerelem leigáz minden kort." Így maradt meg emlékezetemben Tatyana öregecske urának a szája, amely úgy tátongott, mint egy ágyúcső. Ellenállhatatlan ingert éreztem, hogy a pofájába köpjek. Valahányszor pedig felmerül agyamban ez a mondat, kivált a vége: „minden kooorrt!" — görcsösen húzza állkapcám az ásítás, nyilván az idegesség miatt.

De nem erről van szó, hanem arról, hogy én a magam korában — fülig szerelmes vagyok. Mikor leírom e sorokat, hajam is égnek áll tőle... Voltam Jelizavetánál. Túl magasan szárnyalón és messziről kezdtem. Úgy tett, mintha nem értené, és más kerékvágásba akarta terelni a beszélgetést. Nem túl korán kezdtem? Ej, a fene egye meg, ez az új öltöny, ez elrontja az egész dolgot!... Tükörbe pislantok — ellenállhatatlan a külsőm; gyerünk, nyilatkozni — gondolom magamban. Nálam a józan számítás lepipál minden egyebet. Ha tudniillik nem most nyilatkozom, akkor két hónap múlva már késő lesz, elnyűvöm a nadrágom, épp olyan helyen keshed majd meg, hogy elképzelhetetlen lesz bármiféle vallomás. Ahogy írok, magam is el vagyok ragadtatva: milyen frappánsan párosulnak bennem korunk legkülönb férfiainak legkülönb érzései! Megvan itt kérem a gyöngéden lobogó szenvedély és az „értelemnek józan hangja" egyaránt. Az erénynek vegyes felvágottja és egyéb kiválóságok garmadával.

De még az előrebocsátott puhatolózást sem fejeztem be. Megzavart bennünket a lakásadó gazdasszony. Kihívta a folyosóra. Hallottam, hogy pénzt kért tőle kölcsön. Liza megtagadta, pedig volt pénze. Ezt bizonyosan tudtam. Elképzeltem arcát, amikor a világ legőszintébb hangján igyekezett lerázni a háziasszonyt. Szeme dióbarna, és becsületesen csillog. Elszállt a kedvem szerelmet vallani.

Május 13.

Szerelmes vagyok, mint egy csacsi. Ehhez a kétség árnyéka sem férhet. Minden jel erre vall. Holnap meg is vallom. Egyelőre még nem tisztáztam, mi is a szerepem tulajdonképpen.

Május 14.

A dologban váratlan fordulat történt. Eső szemerkélt, olyan kellemes, meleg tavaszi eső. A Mohovaja utcán andalogtunk. Ferde szél vágta a járda kövét. Én tartottam szóval, ő csak hallgatott. Lesütötte fejét, mintha mélázna valamin. Kalapjáról esőerecskék csordogáltak az arcára. Gyönyörű volt! Szóról szóra ideiktatom, amit beszéltünk:

— Jelizaveta Szergejevna, én elmondtam magának, mit érzek. Magán a sor.

— Kételkedem érzelmei őszinteségében.

Én a legostobább vállvonással feleltem, és olyasmit hebegtem, hogy akár esküt is teszek rá, vagy valami ehhez hasonlót.

— Hallja, maga a Turgenyev hőseinek nyelvén beszél — mondotta —, egyszerűbben kéne.

— Ennél egyszerűbben nem lehet: szeretem.

— No és?

— Magát illeti a szó.

— Viszontvallomást akar?

— Választ akarok.

— Idehallgasson, Tyimofej Ivanovics... Egyebet nem mondhatok, mint azt, hogy tetszik egy picikét... Jó magas.

— Még növök is — ígértem.

— De hát olyan kevéssé ismerjük egymást, keveset érintkeztünk...

— Együnk meg együtt egy pud sót, akkor majd közelebbről megismerjük egymást.

Rózsás tenyerével megtörölte vizes arcát.

— Hát jó, álljunk össze. Majd meglátjuk, mi lesz belőle. Csak adjon egy kis időt, hogy szakítsak előző szerelmemmel.

— Ki az? — érdeklődtem.

— Nem ismeri. Orvos. Nemibetegeket gyógyít.

— Mikorra lesz szabad?

— Remélem, péntekre.

— Együtt fogunk élni? Vagyishát egy lakásban?

— Igen, így talán kényelmesebb lesz. Majd maga hurcolkodik át hozzám.

— Miért?

— Az én szobám nagyon kényelmes. Tiszta. A háziasszony is szimpatikus nőszemély.

Nem ellenkeztem. A Tverszkaja utca sarkán váltunk el. Meg is csókoltuk egymást, egy hölgy nagy csodálkozására.

— Mit tartogat számomra a holnap?

Május 22.

Most élem a mézesnapokat. A „mézes" hangulatot ma az keserítette meg, hogy Liza azt parancsolta: váltsak fehérneműt. Igaza van: az én fehérneműm — elnyűtt vacak mind. De a pénz, a pénz!... Az enyimet költjük, pedig úgyis alig van. Valami munkát kéne keresni.

Május 24.

Ma elhatároztam, hogy veszek magamnak egy csomó fehérneműt, de Liza előre nem látott költségbe vert. Arra fájt a foga, hogy valami jobb vendéglőben ebédeljünk, no meg selyemharisnyát akart venni magának. Meg is ebédeltünk, meg is vettük, de én a kétségbeesés szélén állok: oda az új fehérneműi!

Június 2.

Ma kilenckor ébredtünk fel. Van egy átkozott szokásom: mindig mozgatom a lábam ujját. Nahát, ez most a következő keserves eredményre vezetett: Liza felhajtotta a paplant, és hosszasan szemlélte a lábam fejét. Ilyeténképpen foglalta össze megfigyeléseit:

— Neked nem lábad van, hanem patád! Annál is pocsékabb! — Borzongva, finnyásan rángatódzott a válla, magára húzta a takarót, és falnak fordult.

Azt sem tudtam: fiú vagyok-e, vagy lány. Magam alá húztam a patámat, és megérintettem a vállát.

— Liza!

— Hagyjon békében!

— Liza, hát ez képtelenség! Nem változtathatok a lábam formáján, nem rendelésre készült az.

Arccal fordult felém. Dióbarna szeme gonosz csokoládébarna árnyalatot öltött.

— Még ma szíveskedjék valami szert vásárolni izzadság ellen!

Bölcsen megjegyeztem, hogy neki meg állandóan nyirkos a tenyere. Agyonhallgatta, de az én lelkemre — hogy fennkölt stílusban fejezzem ki magam — sötét felleg árnya hullt...

Június 4.

Ma csónakáztunk a Moszkva folyón. A Donvidéket idéztük emlékezetünkbe. Jelizaveta méltatlanul viselkedik: folyton-folyvást rajtam köszörüli a nyelvét, néha túl goromba hozzám. Ha ugyanúgy viszonoznám, ez az elkerülhetetlen szakítást jelentené, én pedig nem akarok szakítani. Minden komiszsága ellenére is egyre jobban ragaszkodom hozzá. Lizának csak az a baja, hogy nagyon elkényeztették. Attól tartok: az én hatásom nem lesz elég, hogy gyökeresen átgyúrja jellemét. Kedves, hóbortos lány. Azonkívül olyasmiket ismer tapasztalatból, amiknek én legfeljebb csak hírét hallottam. Hazatérőben bevonszolt egy patikába, mosolyogva vett egy kis zsírkövet meg még valami ördöngös szert.

Nagyon elegánsan meghajoltam, és megköszöntem.

Nevetséges, de így van!

Június 7.

Szellemi batyuja vajmi szegényes. De egyebekben bárki tanulhatna tőle. Elalvás előtt mindennap forró vízben mosogatom a lábam, meghintem kölnivel, és szórok rá valami vacakságot.

Június 16.

Napról napra tűrhetetlenebb. Tegnap idegrohamot kapott. Az ilyennel nehéz megférni egy fedél alatt.

Június 18.

Semmiféle közös vonás sincsen bennünk. Két malomban őrölünk.

Ma reggel, mielőtt a péküzletbe indult volna, pénzt vett ki a zsebemből, és ráakadt erre a füzetre. Kihúzta.

— Mi ez?

Elöntött a forróság. Mi lesz, ha felüt egy-két lapot.

— Aritmetikai számításoknak való füzet — feleltem, és magam is csodálkoztam, milyen természetes hangon hazudtam.

Liza közömbösen dugta vissza a zsebembe, és elment. Több óvatosságot! Négyszemközti szellemesség csak akkor ér valamit, ha nem olvassa avatatlan.

Vaszja barátom bezzeg jól fog szórakozni vele!

Június 21.

Megdöbbent ez a Jelizaveta! Huszonegy éves. Mikor ért rá ennyire lezülleni? Miféle családja lehet, hogy nevelhették, ki törődött a fejlődésével? Ezek a kérdések rendkívül érdekelnek. Liza boszorkányosan csinos. Büszke is tökéletes idomaira. Az önimádaton kívül egyéb kultuszt nem ismer. Megpróbáltam néhányszor komoly dologról beszélni vele... Könnyebb az óhitűt meggyőzni arról, hogy nincs Isten, mint Lizát átnevelni.

A közös élet értelmetlenné, ostobává silányul. De mégis halogatom a szakítást. Bevallom, mindezek ellenére is tetszik. Húsommá-véremmé vált.

Június 24.

Milyen egyszerű a rejtvény nyitja: ma kiöntöttük egymásnak, ami a begyünkben volt. Liza azt mondta, hogy én nem tudom kielégíteni. A szakítás még nem következett be. De a napokban biztosan sor kerül rá.

Június 28.

Nehéz az elválás. Úgy befont, mint a hínár. Ma kiruccantunk a Verébhegyre. A hotelszoba ablakánál ült. A párkány faragásai közt vastag sugárban zuhogott a napfény színarany haja fürtjeire. Parancsolj: itt egy csipetnyi poézis, ha az is kell!

Július 4.

Én faképnél hagytam a munkát, Jelizaveta meg faképnél hagyott engem. Ma Sztrezsnyevvel söröztünk. Tegnap vodkáztunk. Jelizavetával úgy váltunk el, ahogy kultúremberekhez illik, korrektül. Minden cécó és hercehurca nélkül. Ma láttam a Dimitrovkán egy zsokécsizmás fiatalemberrel. Tartózkodón viszonozta köszönésemet. Ennél a pontnál ideje is volna befejezni feljegyzéseimet. Kiapadt a forrás.

Július 30.

Egészen váratlanul megint tollat kell ragadnom. Kitört a háború! Állati lelkesedés tomboló rohama. Minden keménykalapból s minden pondrós kutyából versztányira bűzlik a fene nagy hazafiság. A fiúk fel vannak háborodva, de én nagyon örülök. Egyébként sorvaszt a vágy az „elvesztett paradicsom" után. Tegnap álmodtam is Jelizavetával. Bennem maradt a bú nyoma. Szórakozni kéne!

Augusztus 1.

Torkig vagyok már a duhajkodással. Kísért a múlt, a bánatos vágy. Szopogatom, mint csecsemő a cuclíját.

Augusztus 3.

Itt a megoldás! Megyek a csatába! Hülyeség? De még mekkora! Szégyelljem miatta magam?

Elegem van már mindenből! Nincs mihez kezdenem. Legalább egy makulányi másfajta érzést nekem! Pedig ez a csömör még ismeretlen volt két évvel ezelőtt. Öregszem, vagy mi a szösz?!

Augusztus 7.

Vagonban írok. Csak imént indultunk el Voronyezsből. Holnap leszállok Kamenszkajában. Szilárdan eltökéltem: síkra szállok „a hitért, a cárért, a hazáért!", ámen!

Ünnepélyes búcsúztatást rendeztek tiszteletemre. Az atamán becsiccsentett, és gyújtó beszédet kanyarított. Később oda is súgtam neki: „Nagy marha maga, Andrej Karpovics!" Leesett az álla, és úgy megsértődött, hogy belezöldült a pofája. Csípősen sziszegte vissza: „Művelt ember létére vajon maga nem azok közé tartozik, akiknek ezerkilencszázötben korbáccsal poroltuk ki a pantallóját?" — Azt feleltem, hogy — sajnos — nem „azok közé" tartozom. Apám zokogott, és odamászott megcsókolni. Szegény jó apám! Lennél csak az én bőrömben! Tréfából azt ajánlottam neki, tartson velem. Riadtan kiáltott fel: „Mi lesz a gazdasággal?" Holnap utazom az állomásra.

Augusztus 13.

Itt-ott még lábon a vetés. A dombok tetején kövér hörcsögök. Megdöbbentően hasonlítanak azokra a németekre, akiket az olcsó kőnyomású képeken Kozma Krjucskov felnyársal lándzsájával. Éltem-éldegéltem erőben, egészségben, tanultam a matematikát és egyéb egzakt tudományokat, és sohase hittem volna, hogy ilyen nagy „soviniszta" válik belőlem. Majd az ezredben csevegek róla a kozákokkal

Augusztus 22.

Valami állomáson láttam az első fogolyszállítmányt. Karcsú osztrák tiszt atlétatartással haladt a pályaudvar felé, fedezet

alatt. A peronon sétáló két kisasszony rámosolygott. A tiszt, elhaladtában, nagyon kecsesen meghajolt, és puszit dobott nekik. Még fogságban is simára borotválkozik, gáláns; sárga lábszárvédős csizmája ragyog. Egy darabig szemmel tartom: szép fiatal legény, kedves, barátságos arc. Ha az ember ilyennel ütközik össze — nem képes kardot emelni rá.

Augusztus 24.

Menekültek, menekültek, menekültek... Minden vágány menekülteket, katonákat szállító szerelvényekkel van tele.

Elfutott mellettünk az első kórházvonat. Az állomáson fiatal katona ugrott le a kocsiról. Arcán kötés. Szóba elegyedtünk. Kartács ütött rajta sebet. Roppant örül, hogy aligha kell szolgálnia többé, megsérült a szeme. Nevet.

Augusztus 27.

Itt vagyok a magam ezredénél. Az ezredparancsnok remek vénember. Alsóbb kerületekből való vén kozák. Itt már vérszag érzik. Hír szerint holnapután megyünk a tűzvonalba. A harmadik század harmadik szakasza az enyém. Csupa konsztantyinovszkajai kozák mind. Mogorva fickók. Csak egy nótáskedvű tréfacsináló van köztük.

Augusztus 28.

Elvonulunk. Ma különösen erős az ágyúdörgés arrafelé. Az embernek az a benyomása, mintha vihar közelegne, és távoli mennydörgés robbanna sűrűn. Még bele is szimatoltam a levegőbe: nem érzik-e az eső szaga? De az ég tisztán ragyogott, mint a selyematlasz.

Ménem tegnap lesántult, beleütötte a lábát a tábori konyha kerekébe. Minden új, szokatlan, és nem tudom, mihez fogjak, miről is írjak.

Augusztus 30.

Tegnap nem jutott írásra időm. Nyeregben firkantom ezt is. Imbolygok. Nem csoda, ha a betűk is úgy másznak elő a ceruza-

hegy alól, mint iromba szörnyek. Hárman megyünk, ponyvával, szénáért.

A fiúk most kötözik, én meg hasalok, és némi késéssel „lerögzítem" a tegnapi eseményeket. Tegnap Tolokonnyikov őrmester felderíteni küldött hatunkat (megvetően „deák"-nak titulál: „Hé, te deák, lötyög a patkó a lovad lábán, észre se veszed?!"). Keresztülhaladtunk valami félig felperzselt falucskán. Kutya meleg volt. Csupa víz a ló is, mi is. Kár, hogy a kozáknak nyaranta is posztónadrágot kell hordania. A falun túl, egy árokban megpillantottam az első hullát. Német volt. Lába térdig az árokban. Hanyatt fekszik. Fél keze háta alá csavarodott. A másikban tölténytárt szorongat. A puska nincs mellette. Irtóztató benyomás. Ahogy emlékezetembe idézem, mit éltem át, a hideg is végigborzongatja a hátam. Olyan pózban feküdt, mintha először lábát az árokba lógatva csak leült, később meg hanyatt dőlt volna, hogy pihenjen egy kicsit. Szürke mundér, acélsisak. Kilátszik a bőrbélés. Mintha összegöngyölt papírlemez volna, ami a cigaretta végében nem engedi kihullni a dohányt. Úgy megdöbbentett ez az első élmény, hogy nem is emlékszem az arcára. Csak a nagy sárga hangyákat láttam: ott mászkáltak sárga homlokán és összehúzott, megüvegesedett szemén. A kozákok elhaladtukban keresztet vetettek. Az egyenruha jobb oldalán sötétlő vérfoltot pillantottam meg. A golyó a jobb oldalába fúródott, és teljesen keresztüljárta. Ahogy elléptettem mellette, észrevettem, hogy bal oldalán, ahol a golyó kirepült, sokkal nagyobb a folt, és a földön nagyobb vértócsa van, egyenruhája cafatokban lóg.

Ahogy elhaladtam mellette, összerázkódtam. Így fest hát ez...

A Trundalej*-nak csúfolt őrmester próbálta megédesíteni a fanyar hangulatot; disznó viccet mesélt, de neki is remegett az ajka...

A falutól félversztányira valami felgyújtott gyár téglafalai és kormos fekete tetők emelkedtek. Féltünk egyenest haladni az úton, mert az üszkös romok mellett vezetett, elhatároztuk, hogy megkerüljük. Oldalt kanyarodtunk. Ebben a pillanatban lövöldözni kezdtek ránk. Az első lövés pukkanása — akármilyen szégyen-gyalázat is — majd levetett a nyeregből. Belekapaszkodtam a kápába, gépiesen ráhajoltam, és megrántottam a kantárt. A falu felé vágtattunk az árok és a német hulla mellett.

* Trundalej: oroszul tréfacsinálót jelent.

Csak akkor ocsúdtunk fel, mikor magunk mögött hagytuk a falut. Később visszalopóztunk. Leszálltunk a lóról. A paripákat két lovásszal hátrahagytuk, mi meg négyen a falu szélére gyalogoltunk, ahhoz az árokhoz. Meggörnyedve haladtunk végig az árokban. Én már messziről láttam az elesett német térdben hegyesen behajlott rövid sárgacsizmás lábát. Lélegzetemet visszafojtva mentem el mellette, mintha aludna, s félnék felserkenteni. Alatta nedvesen zöldellt a letaposott gyep...

Lefeküdtünk az árokban. Néhány perc múlva kilenc német ulánus lovagolt elő a felgyújtott gyár romjai mögül. A tiszt előrerúgtatott, metsző torokhangon rikoltott valamit. A kis osztag felénk ügetett. A fiúk kiabálnak, hogy segítsek nekik összekötözni a ponyvát. Megyek.

Augusztus 30.

Szeretném végigmondani, hogy lőttem először emberre. Mikor a német ulánusok felénk ügettek (most is szemem előtt lebeg csukaszürke egyenruhájuk, a sisak ragyogó, tölcsér formájú taraja meg az imbolygó, zászlós lándzsák).

Az ulánusok alatt sötétpej lovak ficánkoltak. Valahogyan az árok partjára tévedt a tekintetem. Egy kis smaragdzöld bogarat pillantottam meg. Szemlátomást nőtt, és szörnyűséges méreteket öltött. Mint valami óriás, mászott — megdöntve a fűszálakat — a part megszáradt, szemcsés agyagjának nekivetett könyököm felé. Felkapaszkodott terepszínű gimnasztyorkám ujján, és sebesen lemászott a puskára, a puskáról a szíjra. Tekintetemmel követtem vándorlását, csak a Trundalej őrmester torkából kirobbanó hang ütötte meg a fülem: „Lőjetek hát, mire vártok?!"

Még szilárdabban megvetettem a könyökömet, összehúztam bal szemem, éreztem, hogy dagad a szívem, olyan óriásivá dagad, mint az a smaragd kis bogár. A célzókeret résében egyenruha csukaszürke alapján táncol a célgömb. Mellettem elsütötte a puskáját Trundalej. Én is meghúztam a ravaszt, és már hallottam is golyóm vonító röpülését. Valószínűleg túl alacsonyra állítottam az irányzékot. A golyó, mint valami repeszdarab, a hant tetejéről füstölő porgomolyokat tépett le. Először lőttem emberre. Elpufogtattam egy tárra valót, de nem is céloztam, nem láttam magam előtt semmit. Utoljára is betoltam a závárzatot, elcsettentettem a ravaszt, mert elfelejtettem, hogy nincs a tárban több töltény.

Csak ekkor pillantottam a németekre. Ugyanolyan rendezetten ügettek vissza. Leghátul a tiszt. Most is kilencen voltak. Láttam a tiszt lovának sötétpej tomporát és az ulánussisak tarajának csillogó fémlemezét.

Szeptember 2.

Tolsztoj Háború és békéjé-ben van egy rész, ahol a két ellenséges csapat közötti mezsgyéről ír, a bizonytalanság mezsgyéjéről, amely mintegy elválasztja az élőket a halottaktól. Az a lovas század, amelyben Nyikolaj Rosztov szolgált, rohamra indul, és Rosztov gondolatban megvonja ezt a határvonalat. Ma különösen élesen merült fel emlékezetemben a regénynek ez a jelenete, mert ma hajnalban rohamot indítottunk a német huszárok ellen... A tüzérséggel nagyszerűen támogatott huszáregységek reggel óta folyton szorongatták gyalogságunkat. Láttam, amint katonáink — azt hiszem, a 244. és 273. gyalogezred — futottak, ahogy lábuktól tellett. A szó betű szerinti értelmében demoralizálódtak a kudarcba fulladt támadás folytán, amikor a két ezred tüzérségi előkészítés nélkül indult támadásra, és az ellenséges tűz úgy irtotta őket, hogy az egész állománynak szinte harmada odaveszett. Gyalogságunkat üldözőbe vették a német huszárok. Ekkor vetették harcba az erdei csapásnál tartalékban álló ezredünket. Leírom, hogyan ragadt meg emlékezetemben ez a dolog. Hajnali három órakor Tisvicsi falvából vonultunk ki. Sűrű, pitymallat előtti köd. Élesen érzett a fenyő tűlevelének s a lábon álló zabnak a szaga. Századokra tagolva haladt az ezred. A dűlőről balra fordultunk, és a gabonaföldeken haladtunk tovább. A lovak prüszkölve lépkedtek, patájuk leverte a zabról a harmatot.

Még köpenyben is fázik az ember. Az ezredet sokáig húzták-vonták ide-oda a mezőn, és óra múltán már egy tiszt nyargalt oda hozzánk az ezredtörzsből, utasításokat adott a parancsnoknak. A mi öregünk elégedetlen hangon ismételte a parancsot, és derékszögben fordult az erdő felé. Mi meg rajoszlopban szorongtunk a keskeny dűlőn. Tőlünk valahol balra javában folyt a harc. Német ütegek durrogtak ott, mégpedig a hangról ítélve, elég szép számban. A lövések döreje ide-oda hullámzott. Úgy rémlett, mintha felettünk égne ez az illatos tűlevelű erdő. Napkeltéig csak közönség volt az ezredünk. Azután végigremegett rajta egy bágyadt, szánalmas, erőtlen hurrá. Aztán csend, amin csak a gép-

puskák tisztán hallható ropogása fúródik keresztül. Ebben a pillanatban oly zűrzavarosan tolongtak bennem a gondolatok! E percben csak egyvalami vésődött emlékezetembe, de olyan világosan és élesen, hogy szinte fájt: csatárláncban támadásra induló, sokarcú gyalogságunk.

Zsák formájú, szürke alakokat láttam; terepszínű palacsintasapkában, térden alul érő durva katonacsizmában taposták az őszi földet, és hallottam az élő, izzadt embereket száraz hullává mészárló német géppuskák éles, rekedt kacagását. A két ezredet elsöpörték. A puskát eldobálva rohantak visszafelé. Német huszárezred a sarkukban. Háromszáz ölnyire vagy még közelebb értek, mi éppen az oldalukat fenyegettük. Vezényszó. Villámgyorsan felsorakoztunk. Egyetlen, hideg „rajta, hajrá"-t hallok. Úgy fékez, mint a zabla, de mégis — repülünk. Lovam olyan szorosra konyítja fülét, hogy úgy rémlik, mintha kézzel sem lehetne egyenesre tépni. Hátranézek — mögöttem vágtat az ezredparancsnok és két tiszt. Na: itt van az a mezsgye, amely elválasztja az élőket a halottaktól. Micsoda nagy őrültség ez!

A huszárok tömörítik széttöredezett soraikat, és visszafordulnak. Csernyecov hadnagy szemem előtt kaszabolt le egy német huszárt. Láttam, amint egy hatodik századbeli kozák utolért egy németet, és eszeveszett dühvel vágott kardjával a huszárló tomporára. A felröppenő kardról cafatokban libbent szét a bőr... Nem, ez képtelenség! Nincsen rá szó! Amikor később visszatértünk, láttam Csernyecov arcát — kissé töprengő, higgadtan vidám arca volt — nem a nyeregben ül, hanem preferánsz mellett — miután megölt egy embert. Sokra viszi még Csernyecov hadnagy! A tehetsége — megvan hozzá!

Szeptember 4.

Ma pihenünk. A 2. hadtest 4. hadosztályát a front felé vonják össze. Kobilino falvában állomásozunk. Ma reggel erőltetett menetben vonultak át a falun a 11. lovas hadosztály egységei és az urali kozákok. Nyugaton javában dúlnak a harcok. Szakadatlan dörej, pufogás. Ebéd után elmentem a kórházhoz. Éppen akkor ért oda egy sebesültszállítmány. A szanitécek nevetgélnek, mikor lerakodnak egy szekérről. Közelebb megyek. Magas, ragyás katona nyögve, mosolyogva száll le egy egészségügyi segítségével. „Na, kis kozák — mondja hozzám fordulva —, nekem ugyan meg-

hajigálták egy kis borsóval a fenekem. Négy kartácsrepesz fúródott belé." — „Hátul robbant a gránát?" — kérdezte a szanitéc. „Dehogyis hátul — én támadtam farral a németet." A házból irgalmasnővér lépett ki. Amint rátekintettem, annyira erőt vett rajtam a remegés, hogy kénytelen voltam a szekérnek dőlni. Megdöbbentően hasonlít Jelizavetához! Ugyanaz a szem, ugyanolyan tojásdad arc, szakasztott olyan az orra, haja, mindene, még a hangja is. Vagy csak én látom olyannak? Hát ezentúl minden nőben találok majd valamit, ami őhozzá hasonlít?!

Szeptember 5.

Álló napon át abrakoltattuk a lovakat a nyári jászlak mellett, és most megint visszaindulunk — oda! Testileg teljesen roncs vagyok. A trombitás nyergeljt fúj. Ebben a pillanatban élvezettel lőttem volna agyon!...

Grigorij Melehovot a századparancsnok kiküldte, hogy teremtsen összeköttetést az ezredtörzzsel. A minapi csaták színtere mellett ellovagolva, elesett kozákot pillantott meg közvetlen a kövesút mentén. Szőke fejét az út patavájta kövéhez szorítva feküdt a hulla.

Grigorij leszállt, és befogott orral (a halott édeskés, sűrű hullaszagot árasztott már) megmotozta. Nadrágja zsebében találta ezt a füzetet, tintaceruza csonkot meg egy kis bugyellárist. Leoldotta róla a tölténytáskát, végigfuttatta szemét a már oszlásnak indult fakó, nedves arcon. Halántékon és orrtőnél nyirkosan, bársonyosan feketéllett. Homlokára valami halotti töprengés vonta ferde ráncba sötétszürke por ülepedett.

Grigorij befödte a hulla arcát egy batisztzsebkendővel, amit a halott zsebében talált, és olykor visszatekintve lovagolt tovább a törzs felé. A füzetet átadta a törzsírnokoknak. Azok csoportosan olvasták végig, jókat nevettek egy idegen ember rövid életén és gyarló, földi szenvedélyein.

A 11. lovas hadosztály Lesnyuv elfoglalása után állandó harcok közepette vonult át Sztyanyiszlavcsikon, Radzivillovón, Brodin, és augusztus 15-én Kamenka-Sztrumilovo városa közelében fejlődött fel. Mögötte vonult a hadsereg. A legfontosabb hadászati szakaszokra összpontosították a gyalogos csapatokat, a gócpontokra vonták össze a parancsnokságokat és a vonatosztagokat. A Baltikumtól, mint hóhér kötele, húzódott lefelé a front. A vezérkarok nagyszabású támadások terveit dolgozták ki. A térképek mellett tábornokok törték a fejüket, küldöncök száguldoztak, hordták szét a parancsokat, száz- meg százezer katona vonult a halál elébe...

A felderítők jelentették, hogy az ellenség nagy lovas erőket von a város felé. Az utak mentén, a cserjésekben itt is, ott is fel-fellángolt egy-egy csetepaté: kozák járőrök érintkezésbe kerültek az ellenséges járőrökkel.

Grigorij Melehov, miután elvált bátyjától, a hadjárat egész ideje alatt valami szilárd támpontot keresett lelkében, de nem talált. Véget akart vetni a beteges töprengésnek. Az utolsó menetszázaddal együtt a harmadik korosztálybelieket is beleolvasztották az ezredbe. Egy kazanszkajai kozák: Alekszej Urjupin egy szakaszba került Grigorijjal. Urjupin magas, kissé görnyedt hátú, előreugró állú, sarlós kalmük bajuszú ember volt. Vidám, bátor szeme örökké nevetett, pedig már benne volt a korban.

Kopasz feje világított, mint a holdvilág, csak bibircsókos pucér koponyája két oldalán bokrosodott némi gyér szőke haj. A kozákok mindjárt első nap elnevezték Csimbókosnak. Brodi alatt az ezred pihent egy napot. Grigorij egy házban szállt meg Csimbókossal.

Beszédbe elegyedtek.

— Melehov, te valahogy olyan színehagyott lettél.

— Hogyhogy színehagyott? — komorodott el Grigorij.

— Olyan hervadt vagy, mint a beteg — magyarázta Csimbókos. A nyári jászol mellett abrakoltatták a lovakat, nekidőltek a rozzant, mohos kerítésnek. Az utcán négyes sorokban vonultak végig a huszárok. A kerítések tövében temetetlen hullák hevertek (mikor kiszorították innen az osztrákokat, kemény verekedésre került a sor a külváros utcáiban), a leégett zsinagóga romjai alól kormos füst szivárgott elő. A város nagy pusztítás és iszo-

nyatos üresség képét mutatta ebben a színekkel dúsan hímzett alkonyati órában.

— Egészséges vagyok én. — Grigorij köpött egyet. Rá se nézett Csimbókosra.

— Ne hazudj! Látom.

— Mit látsz?

— Szepegsz, takonypóc?! Félsz a haláltól?

— Marha vagy! — mondta Grigorij megvetően, és hunyorogva vizsgálgatta a körmét.

— Mondd, öltél már embert? — kérdezte tagoltan Csimbókos, és firtatón meredt Grigorij arcába.

— Öltem. Mér?

— Nyomja a lelked?

— Nyomjaaa? — nevetett Grigorij.

Csimbókos kirántotta a kardot hüvelyéből.

— Levágjam a fejed?

— És aztán?

— Agyonváglak, és meg se kottyan: bennem nincs semmi szánalom! — Csimbókos szeme nevetett, de Grigorij érezte a hangján meg ragadozóéra emlékeztető orrcimpája remegésén, hogy komolyan beszél.

— Furcsa vadember vagy te, hallod — mondta Grigorij, és figyelmesen nézett Csimbókos arcára.

— Gyenge a szíved. Hát a Baklanov-huszárvágást ismered? Idesüss!

Csimbókos kiválasztott a kiskertben egy vén nyírfát, egyenest odament hozzá.

Görnyedten állt mellette, célozgatta a szemével. Hosszú, eres karja, lapátmancsa mereven csüngött.

— Idesüss!

Lassan ütésre emelte a kardot, és leguggoltában iszonyú erővel hirtelen ferde vágást ejtett. A tövétől kétrőfnyire kettémetszett nyírfa, ágaival a csupasz ablakrámákba akadva, a ház falát súrolva zuhant le.

— Láttad? Tanuld meg! Baklanov atamán volt, hallotál róla? Micsoda kardja volt annak! A vájatai kényesővel vótak telitőtve, nehéz vót felemelni, de metszett — ketté vágott az egy lovat is. Így ni!

Grigorij soká nem tudta elsajátítani a vágás bonyolult fortélyát.

— Erősnek erős vagy, de vágni — azt nem tudsz. Így kell —

ide nézz —, tanította Csimbókos, és kardja ferde röptében iszonyatos erővel vágta a célt.

— Az embert bátran hasítsd! Puha, mint a tészta — mondta oktató hangon Csimbókos, és nevetett a szeme. — Ne nagyon törd a fejed, hogy és mint. Kozák vagy — a te dógod ütni-vágni, nem kérdeni, mér. Csatában ellenséget ölni — szent és dicső. Isten minden megölt ellenségér megbocsátja egy-két bűnödet, akárha kígyót ütöttél vón agyon. Állatfiút szükségtelen pusztítni nem szabad — mongyuk bornyút vagy más egyebet —, de embert?! Azt nyugodtan irthatod. Alávaló féreg az ember... Moslék-valami, szenny, bűz a földön, árt, akár a bolondgomba.

Grigorij ellenvetésére összevonta homlokát és durcásan elhallgatott.

Grigorij meghökkenve vette észre, hogy Csimbókostól minden ok nélkül félnek a lovak. Mikor a jászolhoz lépett, a lovak konyítottak, mind egy csomóba verődött, mintha dúvad ólálkodott volna körültük, nem ember. Sztyanyiszlavcsik alatt az erős, ingoványos terepen támadó század kénytelen volt gyalog szállni. Lóápolók szedték össze a lovakat, és fedezet alatt ellovagoltak egy szurdokba. Csimbókosra is sor esett: lóra kellett ügyelnie, de ő kereken megtagadta.

— Urjupin, te ebfiadzotta dög, mér bújsz ki alólla, mi? — robbant rá a szakaszvezető.

— Félnek tüllem. Bizisten! — erősítgette Csimbókos. Szemében ott bujkált az örök mosoly.

Sose bízták rá a lovakat. A magáéval gyengéden bánt, gonddal ügyelt rá. De Grigorij mindannyiszor észrevette: mihelyt odament a gazdája — szokása szerint csípőre szorított könyökkel —, a paripa hátán, mint a hullám, gördült végig valami borzongás. A mén ideges lett.

— Mondd csak, mér félnek tülled a lovak? — kérdezte Grigorij.

— Ki lát beléjük? — vonogatta vállát a Csimbókos. — Én sajnálom üket.

— A részeg embert szagáról ismerik, azér félnek tülle, de te józan vagy.

— Érzik, hogy kemény a szívem.

— Farkasszíved van neked, de lehet, hogy semmilyen, csak követ tettek a helyébe.

— Az is meglehet — hagyta rá Csimbókos.

Kamenka-Sztrumilovo városa alatt az egész 3. szakasz parancsnokostul kivonult felderíteni: előző este egy átszökött cseh közölte a parancsnoksággal az osztrák csapatok elhelyezkedését meg azt, hogy a Gorosi—Sztavincki vonalon várható az ellentámadás; állandóan figyeltetni kellett az utat, amelyen az ellenséges csapatok majd hihetőleg előnyomulnak. E célból a szakaszparancsnok négy kozákot hagyott az erdőszélen a szakaszvezetővel. A többiekkel a domb mögött látszó cseréptetejű major felé lovagolt.

Az erdő szélén, a rozsdás felszínű, hegyes tornyú kápolna mellett maradt Grigorij Melehov, a szakaszvezető meg három fiatal kozák — Szilantyev, Csimbókos és Miska Kosevoj.

— Szálljatok le, fiúk — parancsolta a szakaszvezető. — Kosevoj, vezesd a lovakat azok megé a fenyőfák megé. — Igen, oda, ahun sűrűbb.

A kozákok derékba tört, kiszáradt fenyő alá heveredtek, cigarettáztak; a szakaszvezető pillanatra se vette el a messzilátót a szemétől. Tíz lépésnyire kipergett szemű, aratatlan rozs hullámzott. A szél még lábon kicsépelte a kalászokat. Üresen horgasztották le fejüket, szomorúan susogtak. Grigorij odakúszott a rozsvetéshez, teli kalászokat keresett, összemorzsolta őket, és foga közt őrölte a túlérett érdes szemet.

— Tán csak nem osztrákok?! — kiáltotta halkan a szakaszvezető.

— Hun? — rebbent fel Szilantyev.

— Az erdőből jönnek. Jobbra nézzetek!

Lovas csoport rúgtatott elő a távoli cserjésből. Megálltak. Szétnéztek a róna tengerén, amelybe szirtfokként szögellett ki az erdő.

Azután a kozákok felé vették útjukat.

— Melehov! — szólította a szakaszvezető Grigorijt.

Grigorij visszakúszott a fenyőhöz.

— Engedjük őket közelebb, aztán sortüzet adunk le rájuk. A puskát tartsátok lövésre készen, fiúk! — súgta lázasan a szakaszvezető.

A lovasok jobbra tartva léptettek mind előbbre. A négy kozák lélegzetét visszafojtva, némán feküdt a fenyő alatt.

— Káplár, vigyázat! — hozott errefelé a szél egy csengő fiatal hangot.

Grigorij felemelte a fejét: hat, zsinórral kihányt szép mentés magyar huszár lovagolt feléjük csoportosan. A legelülső nagy fe-

kete lovon ült, kézben tartotta a karabélyt, és mély hangján halkan nevetett.

— Tűz! — súgta a szakaszvezető.

„Hu-hu-hakk!" — huhogott a sortűz.

„Aha-ka-ka, ka-kak!" — ugatott mögöttük a visszhang.

— Mi az? — kiáltott rémülten Kosevoj a fenyőfák mögül, aztán a lovakra förmedt: — Hóha, hogy a nyavalya törjön ki! Egészen megbokrosodott! A fene enne meg! — hangja kijózanítóan hangosan csengett.

A huszárok csatárlánccá szakadozva ügettek a gabonaföldeken. Egyikük, aki kövér fekete lován elöl haladt, a levegőbe lőtt egyet. A hátulsó kissé lemaradt, lova nyakára bukott, vissza-visszatekintett, bal kézzel sapkáját fogta.

Csimbókos elsőnek ugrott fel, és futásnak eredt. Meg-megbotlott a rozs gazában. Puskáját súlyban tartotta. Száz ölnyire egy elesett ló rúgkapált a levegőbe. Mellette sipka nélkül állt a magyar huszár, esés közben megsérült lábát dörzsölgette. Már messziről kiabált valamit, és magasra emelte a kezét. Vissza-visszapillantott árkon-bokron túl robogó cimboráira.

Mindez olyan gyorsan ment végbe, hogy Grigorij csak akkor ocsúdott fel, amikor Csimbókos a kis fenyves felé vezette a foglyot.

— Levetni, hadfi úr! — kiáltotta, és durván maga felé rántotta a magyar lovassági kardot.

A fogoly zavartan elmosolyodott, kapkodott összevissza. Készségesen igyekezett lecsatolni a szíjat, de keze szemmel láthatóan remegett, és sehogyan se sikerült kikapcsolnia a csatot. Grigorij óvatosan segített neki, és a huszár — magas növésű, pufók arcú fiatal legény, borotvált felső ajka szögletében apró szemölccsel — hálásan mosolygott reá, bólintott felé fejével köszönetül. Mintha örömet szereztek volna azzal, hogy megszabadították fegyverétől. A kozákokat vizsgálgatva előkotorászta zsebéből a dohányzacskót, gagyarászott valamit, kézzel-lábbal kínálta őket: gyújtsanak rá.

— Dohánnyal kínál — mosolyodott el a szakaszvezető, és már tapogatta a zsebében a cigarettapapírt.

— No, gyújtsunk rá erre az idegen dohányra — kacagott Szilantyev.

A kozákok cigarettát sodrottak, rágyújtottak. A fekete kapadohány erősen a fejükbe szállt.

— Hol a puskája? — kérdezte a szakaszvezető, és mohón szívta a cigarettát.

— Itt van, ni — mutatott Csimbókos a háta mögül kikandikáló sárga szíjra.

— Be kellene kísérni a századhoz. A törzsnél biztosan szükség van nyelvre. Ki kíséri el, fiúk? — kérdezte a szakaszvezető, torkát köszörülve, és végighordozta fátyolos szemét a kozákokon.

— Majd én elkísérem — ajánlkozott Csimbókos.

— No vidd!

A fogoly, úgy látszik, megértette, görbe, szánalmas mosollyal elmosolyodott. De iparkodott erőt venni magán, kapkodva fordította ki zsebét, és összenyomott, olvadt csokoládét dugott a kozákok markába.

— Ich ruszin... ruszin... nein asztric! — tördelte, keverte a szavakat, nevetségesen gesztikulált, és folyton nyújtogatta a kozákoknak az illatos, olvadt csokoládét.

— Van még fegyver? — kérdezte tőle a szakaszvezető. — Ne gagyarássz, úgyse értjük! Livorvert jiszty? Pukk-pukk jiszty? (A szakaszvezető megnyomta a képzeletbeli ravaszt.)

— Nem jiszty! Nincs!

A fogoly ádázul rázta a fejét. Szívesen hagyta magát megmotozni, pufók orcája remegett.

A térdén szétrepedt lovaglónadrágból vér folyott, rózsás testén zúzódás látszott. Zsebkendőjével itatgatta fel a vért, összeráncolta homlokát, cicegett a szájával, és szüntelen hadart valamit... Sipkája az agyonlőtt ló mellett maradt. Engedélyt kért, hogy odamehessen felvenni a pokrócot, a sipkát és noteszét, mert abban van szeretteinek fényképe. A szakaszvezető hasztalan igyekezett megérteni; végén reménytelenül legyintett:

— Kíséred!

Csimbókos átvette a lovát Kosevojtól, ráült, megigazította a puskaszíjat, és kézzel mutogatott:

— Na, gyerünk, vitéz úr! Az anyád mindenségit...

A Csimbókos mosolyán nekibátorodott fogoly szintén elmosolyodott, és a ló mellett lépdelve, hízelgően, bizalmasan Csimbókos szikár lábaszárára csapott tenyerével. Csimbókos ellökte a fogoly kezét, meghúzta a kantárt, és előre engedte.

— Eredj a fenébe! Ne komázz, hé!

A fogoly restelkedve szaporázta meg a lépést, elkomolyodva indult előre, és gyakran visszatekingetett az ott maradó kozákokra.

Búbján pajkosan meredtek égnek a szőke fürtök. Ilyennek maradt meg Grigorij emlékezetében — panyókára vetett zsinóros huszármente, égnek álló hajtincsek, biztos, délceg járás.

— Melehov, eredj, vedd le a nyerget a lovárul — parancsolta a szakaszvezető, és fájó szívvel köpött az ujját pörkölő cigarettacsutkára.

Grigorij levette a nyerget a dög lóról. Maga se tudta, miért: felvette a közel hányódó sapkát is. Megszagolta a bélését: olcsó szappan és izzadság fűszeres szaga csapott az orrába. Vitte a nyerget, és óvatosan tartotta bal kezében a huszársipkát. A kozákok leguggoltak a fenyőnél, turkáltak a táskában, és vizsgálgatták a szokatlan alakú nyerget.

— Jó dohánya van! Kérni kellett vóna még tülle egy sodrásra valót — sopánkodott Szilantyev.

— Igaz ammi igaz: a dohán, a jó vót!

— Szinte édes a füstje, úgy csúszik az ember torkán, mint az olaj... — A szakaszvezető nagyot sóhajtott, mikor eszébe jutott; a nyál is összefutott a szájában.

Néhány pillanat múlva a fenyő mögül előbukkant egy ló feje. Csimbókos jött vissza.

— Mija? — ugrott fel ijedten a szakaszvezető. — Elengedted?

Csimbókos korbácsával csápolva lovagolt oda, leszállt, nyújtózott egyet, és vállát dürückölte.

— Hová tetted az osztrákot? — faggatta a szakaszvezető szorosan melléje lépve.

— Mit mászol a pofámba? — vicsorgott Csimbókos. — Meg akart szökni... gondoltam: agyoncsapom...

— Eleresztetted?

— Mikor kiértünk az útra, megütött... Hát én erre... kettéhasítottam.

— Hazudsz! — kiáltotta Grigorij. — Ártatlanul ölted meg!

— Mit zajolsz?! Mi közöd hozzá?!

Csimbókos Grigorijra emelte jeges szemét.

— Mi-i-i? — Grigorij lassan felállt, és idegesen remegő kézzel tapogatózott maga körül.

— Ne üsd az orrod, ahová nem kell! Megértetted? Ne ugrálj! — ismételte szigorúan Csimbókos.

Grigorij szíjánál megragadta a puskáját, és sebesen vállához emelte. Ujja remegett, sehogy se akadt rá a ravaszra. Megfakult arca furcsán eltorzult.

— Nanana! — kiáltotta fenyegetően a szakaszvezető, és odarohant Grigorijhoz.

Egy lökés megelőzte a lövést, és a golyó elnyújtott vékony sivítással verte le a tűleveleket a fenyőfákról.

— Mi az? — kiáltotta Kosevoj.

Szilantyev tátott szájjal bámult, úgy is maradt.

A szakaszvezető mellbe vágta Grigorijt, kirántotta a kezéből a puskát. Csak Csimbókos maradt nyugodtan, ugyanabban a helyzetben; ugyanúgy állt, fél lábbal előrelépve; bal kézzel övét fogta.

— Lüjj még!

— Agyonváglak! — rohant hozzá Grigorij.

— Hadbíróság elé akartok kerülni? Azt akarjátok, hogy agyonlüjjenek benneteket? Letenni azt a puskát!... — üvöltötte a szakaszvezető, visszatuszkolta Grigorijt, és karját feszület módjára széttárva, kettejük közé állott.

— Hazudsz, nem mersz agyonütni! — nevetett fojtottan Csimbókos.

Visszafelé menet, alkonyattájban Grigorij vette észre elsőnek az erdei csapáson a kettéhasított hullát. A többieket megelőzve, odaszöktette lovát, és elnézegette. A fel-felhorkanó paripát alig tudta féken tartani. Kifordult kezét messzire széttárva, arcát a göndör mohába fúrva, hasmánt feküdt a lemészárolt fogoly. A zöld mohán bágyadtan, mint őszi levél, sárgállott tenyere. A minden bizonnyal hátulról reámért borzalmas csapás válltól kötésig kettészelte.

— Hát ezt csúnyán elintézte — dörmögte a szakaszvezető elhaladtában, és ijedten sandított a hulla elferdült fejebúbján kókadtan csüngő szőke hajfürtökre.

A kozákok szótlanul lovagoltak a század állomáshelyére. Az alkonyat estévé sűrűsödött. A szél tollas, fekete felhőt kergetett nyugatról. A mocsár felől nyirkos rozsda és rothadás édeskés szaga szállt. Bölömbika bömbölt. Az álmos csendet lószerszám csörömpölése, a véletlenül kengyelhez ütődő kard koppanása meg a paták taposta tűlevelek ropogása zavarta meg. A csapás felett fakóvá halványodtak a lebukó nap sötétvörös sugarai a fenyőfák törzsén. Csimbókos sűrűn rágyújtott. Az izzó parázs megvilágította a cigarettát görcsösen tartó ujjait, a domború, fekete körmöket.

A felhő az erdő felett úszott, aláfestette, összesűrítette a földre vetett, kimondhatatlanul szomorú, fakó esti színeket.

A város elfoglalását célzó hadművelet korán reggel kezdődött. A gyalogos csapatoknak hajnalban az erdő mellől kellett megindítaniuk a támadást. Valahol zűrzavar keletkezett: két gyalogezred nem ért oda idejében; a 211. lövészezred azt a parancsot kapta, hogy vonuljon át a balszárnyra; a másik ezredet az átkaroló hadműveletek során ágyútűz alá vette — saját tüzérsége. Fejetlenség támadt. A végzetes zűrzavar keresztülhúzta a terveket. Az a veszély fenyegetett, hogy a támadás kudarcba fullad, ha ugyan nem verik szét teljesen a támadókat. Mialatt a gyalogságot ide-oda rángatták, és a tüzérek kirántották a kátyúból a fogatokat, ágyúkat, amelyeket valakinek a parancsára még az éjjel a mocsárba irányítottak, a 11. hadosztály támadásra indult. Az erdős, mocsaras terep nem engedte, hogy széles arcvonalon rohamozzák meg az ellenséget. Néhány szakaszon rajonként kellett rohamra indulniuk lovasszázadainknak. A 12. ezred 4. és 5. századát tartalékba helyezték. A többiek már belelendültek a támadás hullámába. A veszteglő századokhoz negyedóra múlva kirobbanó, reszkettető „rrrááá, rá-á-á, rrrááá!..." ordítást és csatadörejt hozott a szél.

— No, ugyan nekiveselkedtek a miéink!

— Megindultak: hallik.

— Kattog a géppuska.

— Biztosan a miéinket aprítják.

— Elhallgattak; vajon mér?

— Most érnek oda, úgy lehet.

— Majd nemsoká mink is rágyújtunk erre a nótára... — hallatszott töredékesen a kozákok beszélgetése.

A századok egy erdei tisztáson álltak. A magas fenyők korlátok közé szorították a tekintetet. Mellettük szinte futvást haladt el egy század katona. A nyalka tartású őrmester kissé hátramaradt. Elengedte maga előtt az utolsó sorokat, és rekedten kiabálta:

— Ne bontsátok meg a sort!

A század a csajkákkal csörömpölve topogott tovább, és eltűnt az égercserjében.

Egészen messziről, az erdős hágó mögül, mindjobban távolodva hallatszott a gyengülő, hullámzó ordítás: „Rááá... hurrrrááá!..." — és aztán mintha elvágták volna, elnémult a kiabálás. Sűrű, unalmas csend függött a tartalék felett.

— Na, most értek oda!

— Csikarjak egymast . Vagdalkoznak!

Mindnyajan feszulten figyeltek, de a csend mozdulatlanul, áthatolhatatlanul allt A jobbszarnyon az osztrak tuzerseg ritkította a támadókat, es a géppuskák mintha surű oltéssel varrták volna a dobhártyát

Grigorij Melehov vegignezett a szakaszon A kozakok idegeskedtek, a lovak, mintha pocsik csipkedte volna oket Csimbokos a kapara akasztotta a sapkaját, izzadt, szurke tar koponyajat torolgette Grigorij mellett mohón szítta a mahorkafustot Miska Kosevoj Korulottuk minden tárgy élesen rajzolódott ki, és megdobbentoen valoszerúnek tetszett — így szokott ez lenni, ha az ember egesz ejjel nem hunyja le a szemét

A ket szazad három ora hosszat vesztegelt tartalékban A lovoldozés elcsendesult, aztan ujult erovel dagadt nagyra megint Elberregett es nehány kort irt le felettuk egy repulogép Elérhetetlen magasságban keringett, és mind magasabbra torve szallt el kelet fele Alatta az eg kék mezejen srapnelek tejszinű fustgomolyai pukkantak szét: legelháritók is lovoldoztek

A tartalékot déltájt vetettek harcba Elszivtak az egész mahorka-készletet, és az emberek már elcsigázodtak a várakozásban, amikor odaugetett egy huszárkuldonc A 4. század parancsnoka rogton kivitte a szazadot a csapasra, onnan meg valahova oldalt vezette (Grigorijnak ugy rémlett, hogy ők most hatrafelé tartanak) Husz percig az erdó surűjeben haladtak Az alakzat eléggé megszakadozott. Egyre kozelebb kúszott hozzájuk a csatazaj Valahol nem messze, mogottuk, gyorstuzelo uteg dorgott Felettuk vijjogva, csikorogva, a levego ellenállásával kuszkodve szálltak a lovedékek A század apróra tagolodott az erdei bolyongás kozben rendetlenul ozonlott ki a tisztásra Félversztányira toluk, az erdoszelen magyar huszarok aprították az orosz tuzérség kezelőlegénységét.

— Szazad, sorakozó!

Még nem is erkeztek egyenesre nyújtani a sort, mikor ujabb vezenyszó harsant fel·

— Szazad! Kard ki rohamra in-dulj!

Pengék acélkek erdeje hussan A század sebesvágtáva gyorsítja az ugetést A legszelso loveg mellett hat magyar huszar surgolódott Egyikuk a kantarszarat markolta, ugy húzta a megbokrosodó lovakat, a masik kardjával utotte oket, a tobbiek leszálltak a lóról, a kullokbe kapaszkodva próbaltak arrább moccantani az

ágyút. Kissé messzebb csokoládé színű, kurtára vágott farkú kancáját táncoltatta egy tiszt. Parancsokat osztogatott. A magyarok észrevették a kozákokat, otthagyták az ágyút, és ellovagoltak.

„Így hát, így hát, így hát!" — számolta magában Grigorij a pata koppanását. Lába egy pillanatra elvesztette a kengyelt. Mikor megérezte bizonytalan helyzetét a nyeregben, belső riadtsággal kapta el a kengyelt; lehajolt, beleakasztotta lábafejét, felemelte szemét, megpillantott egy hatos ágyúfogatot. Az első lovon — karjával a lova nyakát átölelve feküdt a kocsis vérbe fagyva, ingére loccsant agyvelővel. A csődör patája egy elesett tüzér ropogva horpadó testébe mélyedt. A felfordított lőszeresláda mellett még két hulla feküdt, a harmadik az ágyútalpon nyúlt el hanyatt. Szilantyev Grigorij elébe vágva nyargalt. A kurta farkú kancán lovagló magyar tiszt szinte közvetlen közelről lőtt rá. Szilantyev felugrott a nyeregben, aztán lehanyatlott, és a kék messzeség után kapkodott ölelésre tárt karjaival... Grigorij megrántotta a gyeplőt, igyekezett jobb felől kerülni, hogy jobban kezére essék suhintani a karddal. A tiszt észrevette ezt a manővert, és kapásból lövöldözött rá. Kilőtt egy revolvertárt, aztán kirántotta a kardját. Három halálos csapást játszva védett ki; látszott, hogy ügyes vívó. Grigorij eltorzult szájjal szökkent utána negyedszer is; felállt a nyeregben (lovaik majdnem egymás mellett vágtattak; Grigorij jól látta a magyar hamuszürke, feszes bőrű, borotvált arcát meg a hímzett számot az egyenruha gallérján), cselvágással kijátszotta a magyar éberségét, megváltoztatta a vágás irányát, és a kard hegyével lapockája közé suhintott, a második vágás a nyakát érte, ott, ahol a gerincoszlop véget ér. A magyar elejtette a karját, a kardot meg a kantárszárat, kiegyenesedett, kidüllesztette a mellét, mintha hátába csípett volna valami, és a kápára dőlt. Grigorij roppant megkönnyebbülést érzett, és nagy lendülettel a magyar fejére sújtott. Látta, hogy a kard vájatig hatolt a koponyacsontba a fül fölött.

Egy hátulról rámért borzalmas ütés elrabolta Grigorij eszméletét. Forró, sós vér ízét érezte szájában, tudta, hogy most lefelé zuhan. Valahonnan oldalról, körbe keringve, sebesen rohant felé a tarlóra vetkezett föld.

Esés közben kegyetlen lökés érte. Ez egy percre visszahozta a való világba. Kinyitotta szemét; vér öntözte mind a kettőt. Füle mellett patadobogás, paripák súlyos lihegése: „hap, hap, hap!!" Utoljára nyitotta ki a szemét. Egy ló tágra fújt rózsás orralyukát

látta. Valaki most dugta kengyelébe a lábát. „Végem!" — siklott át agyán az enyhítő, megkönnyebbítő gondolat. Dörej, csatazaj, fekete üresség...

14

Jevgenyij Lisztnyickij hadnagy augusztus első napjaiban elhatározta, hogy a gárda-testőrezredből áthelyezteti magát valamelyik hadseregbeli kozák ezredhez. Beadta kérelmét, és addig kilincselt, míg három hét múlva megkapta beosztását a hadrakelt sereg egyik ezredéhez. Miután az áthelyezéssel kapcsolatban mindent elintézett, Pétervárról elutazta előtt rövid levélben értesítette apját elhatározásáról:

„Papa, lépéseket tettem, hogy a testőrezredből vezényeljenek át a hadseregbe. Ma meg is kaptam a beosztást és már utazom is, hogy a 2. hadtest parancsnokánál jelentkezzem. Magát valószínűen meghökkenti ez az elhatározásom, de én a következőkkel megmagyarázom: terhemre volt az a környezet, amelyben forgolódnom kellett. Parádék, fogadások, díszőrségek — szóval az egész udvari szolgálat halálosan untatott. Megcsömörlöttem már mindentől. Valami elevenségre — ha úgy tetszik — hőstettre vágyom. Fel kell tételeznem, hogy a Lisztnyickijek dicső vére szólalt meg bennem, azoké, akik a Honvédő Háború óta sok újabb levelet fontak az orosz fegyver babérkoszorújába. Utazom a frontra. Kérem áldását. A múlt héten láttam a cárt, mielőtt a főhadiszállásra utazott volna. Istenítem ezt az embert. Belső őrségen álltam a palotában. Rodzjankóval jött, és mikor elhaladt mellettem, elmosolyodott, felém intett szemével, és azt mondta angolul: „Ez az én nagyszerű gárdám, annak idején majd ezzel fogom letromfolni Vilmos aduját." Úgy istenítem, mint valami intézeti csitri. Nem szégyellem bevallani, noha már elmúltam huszonnyolc éves. Mélységesen felháborítanak azok a pletykák, amelyek pókhálóként fonják körül az uralkodó felséges nevét. Nem hiszem el, és nem is tudom elhinni. A minap majdnem agyonlőttem Gromov századost, mert jelenlétemben tiszteletlenül mert nyilatkozni ő cári felségéről. Ez galádság. Meg is mondtam neki, hogy ilyen aljas pletykára csak azok vetemedhetnek, akiknek ereiben szolgavér csörgedez. Ez az összekoccanás több tiszt jelenlétében játszódott le. A düh paroxizmusa vett rajtam erőt, kirántottam revolverem,

és egy golyót akartam fecsérelni arra a pimasz dögre, de tisztársaim lefegyvereztek. Napról napra elviselhetetlenebb az élet ebben a pöcegödörben. A gárdaezredekben — kivált a tisztikarban — nincs igazi hazafiság, sőt — kimondani is szörnyű! — még az uralkodóház iránti szeretet is hiányzik belőlük. Ez nem nemesség, hanem csürhebanda. Lényegében ezzel magyarázható szakításom az ezreddel. Nem tudok érintkezni olyan emberekkel, akiket nem tisztelek. Azt hiszem, mindent elmondtam. Bocsássa meg, hogy kissé összefüggéstelenül írok: sietek. Be kell csomagolnom a bőröndömbe, és mennem kell a parancsnokságra. Jó egészséget kívánok, papa. A csapattól majd részletes levelet küldök. Szerető Jevgenyije."

A varsói vonat este nyolckor indult. Lisztnyickij bérkocsin hajtatott ki a pályaudvarra. Mögötte az utcai lámpák szürkéskék csillogásában fürdött Pétervár. A pályaudvaron — zaj, tolongás. Túlnyomórészt katonákat látni. A hordár betette Lisztnyickij bőröndjét a vonatba. Kapott valami borravalót, hát szerencsés utat kívánt a nagyságos úrnak. Lisztnyickij lecsatolta a kardszíjat, levetette köpenyét, megoldotta derékszíját, és virágos selyem kaukázusi takarót terített a padra. A pad alsó végén az ablaknál aszkéta arcú sovány pap rakosgatta ki a kis asztalra a hazai elemózsiát, és falatozott. Nyüstös szakálláról morzsákat fricskázott le, és erősen kínálgatta a szemben ülő gimnazista egyenruhás, vékony dongájú barna lányt.

— Kóstolja meg csak! No!

— Ugyan ne restellje! Magának — amilyen soványka — többet kell ennie.

— Köszönöm.

— No lelkem, kóstolja meg ezt a túrós bélest. Talán majd a tiszt úr is megkóstolja.

Lisztnyickij lekókkadt fejjel ült.

— Nekem szól?

— Igen, igen. — A pap szinte átfúrta kovakő színű komor szemével. Csak ajka mosolygott rostos, taknyos bajuszának kedvetlenül csüngő bozótja alatt.

— Köszönöm. Nem kérek.

— Kár pedig! Amit az ember megeszik, az csak javára válik. A csapatjához utazik?

— Igen.

— Segítse a jó Isten.

Lisztnyickij a szendergés hártyáján át érzékelte a pap távolinak tetsző, vastag hangját. Úgy rémlett, mintha nem is a pap beszélne, hanem Gromov százados.

— Tudja, családom van, az eklézsia meg szegény, mint a templom egere. Így hát elmegyek tábori lelkésznek. Az orosz nép képtelen hit nélkül élni. És a hit évről évre erősebb gyökeret ver. Vannak persze, akik eltévelyednek, de ezek mind értelmiségiek. A muzsik sziklaszilárdan ragaszkodik Istenhez. Igen... Így van ez... — sóhajtotta a basszushang, és megint tovább csörgedezett a szavak patakja, de már nem is hatolt el a tiszt tudatáig.

Lisztnyickij elaludt. A legutolsó, amit még ébren érzékelt, a keskeny deszkával fedett mennyezet friss festékszaga volt, meg egy kinti kiáltás:

— A poggyászraktárba felvették, nekem semmi közöm hozzá!

„Mit vettek fel a poggyászraktárba?" — villant át tudatán, de aztán észrevétlenül elszakadt a fonál. Két álmatlan éjszaka után üdítő álomba merült. Mire felserkent, már negyven versztányi távolságot falt fel a vonat Pétervár óta. Ütemesen zakatoltak a kerekek. A kocsi hullámosan himbálózott, ahogy a mozdony rángatta előre. A szomszédos kocsiban halkan énekeltek. A lámpa ferde, lila árnyékot vetett.

Az ezred, amelyhez Lisztnyickij hadnagyot áthelyezték, a legutóbbi harcokban óriási veszteséget szenvedett. Ki is vonták a harc színteréről, sebtiben feltöltötték, és pótolták lóállományát.

Az ezredparancsnokság Bereznyagiban, egy nagy kupecfaluban állomásozott. Lisztnyickij valami névtelen közbenső állomáson szállt ki a vagonból. Ugyanott rakodott ki a tábori kórház is. Megkérdezte az orvostól, hová tart a kórház. Azt a felvilágosítást kapta, hogy a délnyugati arcvonalról erre a szakaszra dobják át, és rögtön indul is tovább a Bereznyagi—Ivanovka—Krisovinszkoje-vonalon. A vörös arcú, tagbaszakadt orvos cseppet sem hízelgően nyilatkozott közvetlen feletteseiről, csepülte a hadosztályparancsnokságon ülőket is, és aranycsíptetője alól dühös, apró szemét villogtatva, szakállát tépkedve, arra öntötte ki epéje mérgét, akivel éppen beszélgetett.

— Nem vihetne el engem Bereznyagiig? — vágott a szavába Lisztnyickij.

— Üljön csak fel, hadnagy, erre a csézára. Velem jöhet — hagyta rá a doktor. Bizalmasan megcsavargatta a gombot a hadnagy köpenyén, és megértést várva dörögte fojtott basszusán:

— Csak gondolja meg, hadnagy: marhavagonban zötyögtünk kétszáz versztát csak azért, hogy dologtalan lődörögjünk, holott azon a szakaszon, ahonnan az én kórházamat átdobták ide, a legvéresebb harcok folytak két napig, tömérdek sebesült maradt a csatatéren, akiknek sürgősen szükségük volna a mi segítségünkre — (a doktor kárörömmel, szinte élvezettel ismételte: „véres harcok"; az „r"-et jól megropogtatta, s szinte bömbölt).

— Mi a magyarázata ennek az ostobaságnak? — érdeklődött a hadnagy, de csak udvariasságból.

— Mi? — bődült el az orvos, és gúnyosan felrántotta szemöldökét csíptetője felett. — Nemtörődömség, rendetlenség és a parancsnoki kar hülyesége. Ez az oka! Csupa gézengúz ül ott, és mindent összekutyul. Képtelenek értelmesen intézkedni, nincs bennük mákszemnyi józan ész! Emlékszik Vereszajev „Egy orvos naplója" című művére? Nahát ez az! Ugyanez ismétlődik itt, csak még hatványozottabban.

Lisztnyickij szalutált, a szállítmány felé indult. A dühös orvos még utána huhogta, mint a vészmadár:

— Elveszítjük a háborút, hadnagy! A japánokkal szemben már elveszítettük egyszer, de nem tanultunk belőle. „Leborítjuk őket a sapkánkkal és kész!" — azzal elindult a sínek mentén, átlépte a szivárványcsillogású olajfoltokkal bevont pocsolyákat, és leverten csóválta a fejét.

Alkonyodott, mikor a kórház Bereznyagi alá érkezett. A talló sárga sörtéjét szél birizgálta. Nyugaton gomolygó fellegek tornyosultak. Felül ibolyaszínben sötétlettek, valamivel lejjebb fokról fokra elveszítették különös színüket, és árnyalatukat egyre cserélgetve, halvány orgonaszínű, párás visszfényt vetettek az ég bágyadt boltozatára. Középütt úgy összezsúfolódott ez az idomtalan tömeg, mint jéglepények a torlaszon, aztán szétfolyt, és a résen át lankadatlanul szivárgott át a lemenő nap sugarainak narancssárga patakja. A sugarak szétterülő legyezőt lövelltek az égre. Aztán megtörve, szétmállva, merőlegesen fúródtak át a felhőn, s a rés alatt leírhatatlan színorgiává keveredtek.

Az útmenti árok partján agyonlőtt sárga ló feküdt. Vadul felrántott hátsó lábán félig elkopott patkó csillogott. Lisztnyickij a nagyokat zöttyenő csézáról vizsgálgatta a döglött lovat. A vele kocsikázó egészségügyi, a ló felfúvódott hasára köpve, magyarázta:

— Agyonzabálta... ette magát — javította ki gyorsan, és a

hadnagyra pillantott. Megint köpni akart egyet, de udvariasságból lenyelte a nyálát, és gimnasztyorkája ujjával megtörölte ajkát. — Megdöglött, de azért nem takarítanák el, mert ilyen az orosz. A német, az bezzeg másképpen csinálja.

— Honnan tudod? — kérdezte Lisztnyickij; minden ok nélkül dühbe gurult, és ebben a pillanatban ugyancsak minden ok nélkül és szenvedélyesen meggyűlölte az egészségügyi megvetést, fensőbbséget sugárzó közömbös arcát. Szürke és unalmas volt ez az arc, mint a talló szeptemberben. Semmiben sem különbözött ezer meg ezer más muzsik-katona arcától, akikkel lépten-nyomon találkozott, vagy akiket maga mögött hagyott Pétervárról a frontra utaztában. Mindannyian színükvesztettnek látszottak. A szürke, zöldes és más színű szemekben valami tompaság dermedezett. Minden arc erősen emlékeztetett a sok kézen járt, régi veretű rézpénzekre.

— Három esztendeig éltem Németországban — felelte tempósan az egészségügyi. Hangja színében ugyanaz a fensőbbség és megvetés csengett, amelyet a hadnagy már a tekintetében is észrevett.

— Königsbergben, a dohánygyárban dolgoztam — folytatta unottan, és megnoszogatta a lovat a csomóba fogott gyeplővel.

— Hallgass már! — szólt rá szigorúan Lisztnyickij. Megfordult, merően nézte a ló fejét. A döglött állat csimbókja szemébe hullott, kivicsorított foga sövényét megbarnította a szél.

Felrántott lába behajlott térdben, patája kissé megrepedezett a patkószögektől, de a szarukagyló tömören, szürkéskék fényben ragyogott. A hadnagy a ló lábáról, a finom formájú bokáról megállapította, hogy fiatal és nemesvérű paripa volt.

A göröngyös úton zötyögő cséza továbbhaladt. Az ég nyugati szélén mind fakóbbra halványodtak a színek. A szél szanaszét cibálta a fellegeket. A döglött ló lába úgy feketéllett mögöttük, mint útszéli feszület háromszögalakú felsőrésze. Lisztnyickij még mindig azt bámulta. A ló lábára hengeralakú sugárkéve esett, és a szorosan tapadó rőt szőr varázslatosan megszínesedett, mint valami csodás, levéltelen ág, amelyet narancssárgára festettek.

Amikor a tábori kórház bedöcögött Bereznyagiba, sebesültszállítmánnyal találkozott.

Borotvált arcú, idősebb fehérorosz — az első fogat gazdája — lépkedett a ló mellett, kezére csavarta a kötélgyeplőt. A szekéren oldalt könyökölve bepólyált fejű sapkátlan kozák feküdt. Sze-

mét bágyadtan behunyva kenyeret rágcsált, és kiköpte a megrágott pépet. Mellette teljes hosszában elnyúlva feküdt egy katona. Altestén az alvadt vértől megkérgesedett, csúnyán szétszaggatott nadrág fityegett. A katona, fejét fel sem emelve, vadul káromkodott. Lisztnyickij megdöbbent, mikor jobban odafigyelt a hanghordozásra: így imádkoznak az erős hitűek. A második szekéren hat katona feküdt egymás hegyén-hátán. Egyikük gyulladásos szemét összehúzva lázas élénkséggel mesélt:

— ... állítólag követ jött az ő cárjuktól, és ajánlatot tett a békekötésre. Ami a fő — szavahihető embertől hallottam. Biztos vagyok benne, hogy nem hazudik.

— Nem való a! — tamáskodik a másik, görvélyhelyes tekefejét ingatva.

— Várj csak, Filipp, lehet, hogy való, hogy csakugyan jött — felelte rá lágy volgamenti tájszólással a harmadik, aki háttal ült az útiránynak.

Az ötödik szekéren kozák sapkák szegélyei vöröslöttek. Három kozák kényelmesen hevert a széles szekéren, némán néztek Lisztnyickijre, és poros, szigorú arcukon árnyéka nem volt annak a tiszteletnek, amelyet parádékon lát az ember.

— Adj Isten, földiek! — köszönt nekik a hadnagy.

— Erőt, egészséget! — viszonozta bágyadtan a szekér gazdája mellett fekvő, ezüstös bajuszú, dús szemöldökű, szép kozák.

— Melyik ezredbe tartoztok? — kérdezte Lisztnyickij, és igyekezett kisilabizálni a számot a kozák kék vállpántján.

— A tizenkettedikbe.

— Hol van most az ezred?

— Nem tudjuk.

— Hol sebesültetek meg?

— Itt, nem messzi egy falu alatt.

A kozákok súgdolóztak valamit, és egyikük ép kezével gyolcsrongyba bugyolált, sebesült karját tartva, leugrott a szekérről.

— Nagyságos uram, várjon egy kicsit. — Óvatosan vitte gyulladásosnak induló, átlőtt kezét. Mezítelen lábát nehézkesen szedegetve, mosolyogva haladt Lisztnyickij felé.

— Nem vesenszkajai? Nem Lisztnyickij maga?

— De igen.

— Megösmertük. Nagyságos uram, nem vóna egy kis dohánya? Kínáljon mán meg, a jó Isten is megáldja, majd meghalunk dohán nélkül!

A cséza festett oldalát fogva lépkedett mellette. Lisztnyickij elővette a cigarettatárcáját.

— Adjon egy tucatot. Hárman vagyunk — mosolygott restelkedve.

Lisztnyickij a kozák öblös markába szórta egész cigarettakészletét.

— Sok sebesült van az ezredben?

— Van vagy két tucat.

— Nagy a veszteség?

— Sok elesett. Egy kis tüzet is, nagyságos uram. Köszönöm. — A kozák rágyújtott, hátramaradt — Tatarszk falvából, amék ott van a maga birtoka mellett — kiáltotta utána — három esett el a minap. Jól megtizedelték a kozákokat.

Legyintett, és indult, hogy utolérje a maga fogatát. A szél feldagasztotta hátán terepszínű gimnasztyorkáját.

Annak az ezrednek a parancsnoka, amelyikbe Lisztnyickijt beosztották, Bereznyagiban, a paplakban kovártélyozott. A hadnagy a téren elbúcsúzott az orvostól, megköszönte, hogy barátságosan helyet adott neki szanitéc-csézáján, aztán elindult; menet közben leverte a port egyenruhájáról, és érdeklődött a járókelőktől, merre van az ezredtörzs. Egy lángvörös szakállú őrmester jött vele szembe: őrségre vezette a katonákat. Tisztelgett a hadnagynak, és — anélkül, hogy eltévesztette volna a lépést — válaszolt a kérdésre, és megmutatta a házat. A törzs helyiségében síri csend uralkodott, mint minden parancsnokságon, amely messzire esett az első állásoktól. A nagy asztalnál írnokok lógatták a fejüket. A tábori telefon kagylójánál öreg kapitány nevetgélt láthatatlan partnerjával. A tágas ház ablakaiban legyek dongtak. Távoli telefoncsengő, mint a szúnyog, zümmögött. A küldönc az ezredparancsnok szállására vezette a hadnagyot. Az előszobában barátságtalanul fogadta a valami miatt feldühödött magas ezredes. Háromszögletes sebhely csúfította el az állát.

— Én vagyok az ezredparancsnok — felelte Lisztnyickij kérdésére. Miután pedig meghallgatta, hogy a hadnagynak van szerencséje jelentkezni és rendelkezésére állni, néma kézmozdulattal tessékelte a szobájába. Mikor betette maga mögött az ajtót, határtalan fáradtságra valló gesztussal igazította meg a haját, és lágy, monoton hangján mondotta:

— Már tegnap értesített róla a dandárparancsnokság. Tessék leülni.

Apróra kifaggatta Lisztnyickijt, hol szolgált előbb, mi újság a fővárosban, hogyan utazott. Rövid beszélgetésük alatt egyetlenegyszer emelte partnerére halálos fáradtságtól elnehezült szemét.

„Úgy veszem észre, nagyon rájárt a rúd a fronton. Halálosan fáradtnak látszik" — gondolta részvéttel a hadnagy, és az ezredes magas, okos homlokát nézegette. Az pedig, mintha csak ki akarná ábrándítani, kardja markolatával megvakarta orra tövét, és unottan mondotta:

— Menjen, hadnagy, ismerkedjék meg a tisztekkel, én, tudja, nem aludtam három éjjel, három nap. Ebben az istenhátamegetti zugban nincs mit csinálni, csak kártyázni meg tivornyázni.

Lisztnyickij szalutált. Kegyetlen megvetés bujkált mosolyában. Elment. Kellemetlen érzéssel futott át gondolatban a fogadáson: gúnnyá savanyodott az a tisztelet, amelyet az ezredes fáradt külseje meg sebhelyes álla önkéntelenül fakasztott benne.

15

A hadosztály azt a feladatot kapta, hogy keljen át a Sztir folyón, és Loviscsi mellett kerüljön az ellenség hátába.

Lisztnyickij néhány nap alatt összeszokott az ezred tisztikarával. Nemsokára teljesen a frontkörnyezet befolyása alá került, az aztán kitépte lelkéből a belegyökerezett kényelemkeresést, és elűzte a békés szendergést.

Az átkelési műveletet ragyogóan hajtotta végre a hadosztály. Megtámadta az ellenség egyik jelentős egységének balszárnyát, és a hátába került. Loviscsi alatt az osztrákok, a magyar lovassággal együttműködve, megpróbáltak ellentámadásba átmenni, de a kozák ütegek srapnelje elsöpörte őket. A felfejlődött magyar huszárszázadok fejetlenül vonultak vissza, oldalról géppuskatűz irtotta, hátul meg a kozákság üldözte őket.

Lisztnyickij az ezreddel együtt ellentámadásba indult. Hadosztályuk állandóan sarkában volt a visszavonuló ellenségnek. A 3. szakasz, melyet Lisztnyickij vezényelt, egy halottat és négy sebesültet vesztett. A hadnagy látszólagos nyugalommal lovagolt el Loscsenov mellett, igyekezett oda se hallgatni rekedt, mély hangjára. Loscsenov — görbe orrú fiatal krasznokutszkajai kozák —

a reáhengeredett döglött ló alatt fulladozott. Megsebesült a felső karja, és rimánkodott a mellette elhaladó kozákoknak.

— Ne hagyjatok itt, testvérek! Szabadítsatok ki, testvérek...

Kín szaggatta mély hangja bágyadtan csengett, de az elkocogó kozákok felkavart lelkében nem volt szánalom, és ha volt is, az akarat nem engedte felszínre törni, legyűrte, keményen elfojtotta. A szakasz öt percig lépésben haladt, hogy pihentesse a rohanásban kifáradt, lihegő lovakat. Félversztányira jártak már a szétzilált, visszavonuló magyar lovas századok. Szép, szegélyes mentéik között itt-ott feltűntek a gyalogosok csukaszürke mundérjai. A dombháton osztrák vonatosztag kúszott. Fölötte mintha búcsút integetett volna a srapnellövedékek tejfehér füstje. Valahonnan bal felől gyorstüzelő üteg lőtte a vonatosztagot. Döngő robaj hömpölygött végig a mezőn, és sokszoros visszhangra talált a közeli erdőben.

Szafronov alezredes vezette a lovas osztályt, „ügetés"-t vezényelt, és a három század széjjelebb szóródva, lazábbra húzódva, lomha ügetésbe ment át. A paripák imbolyogtak a lovasok alatt, és sárgás rózsaszínű hab potyogott róluk.

Ezt az éjszakát egy kis faluban töltötték.

Tizenkét tiszt szorongott egy lengyel viskóban. Holtfáradtan, korgó gyomorral feküdtek le. Éjféltájban megérkezett a tábori konyha. Csubov zászlós hozott egy csajka scsit. A jó, zsíros ételillatra felébredtek a tisztek, és negyedóra múlva alvástól pöffedt arccal, mohón habzsolták a káposztalevest. Szavukat se lehetett hallani: igyekeztek kárpótolni magukat a harcokban elfecsérelt két napért. A kései vacsora után eltűnt az álom. Az eledeltől elnehezült tisztek végigheveredtek köpenyeiken, a szalmán, és cigarettáztak.

Kalmükov alezredes, alacsony tömzsi tiszt, aki nemcsak nevében, hanem arcában is viselte a mongol faj minden jellegzetességét, heves kézmozdulatokkal magyarázta:

— Ez a háború nem nekem való. Vagy négy évszázaddal korábban kellett volna születnem. Tudod, Peter — Tyerszincev hadnagyhoz intézte szavait Pjotr helyett Petert mondva —, én nem érem meg a háború végét.

— Hagyd a tenyérjóslást! — dörmögte rekedt, mély hangján Tyerszincev a köpeny alól.

— Ez nem tenyérjóslás. Ez csupán az eleve elrendelt végzet. Atavizmusban szenvedek, és biz isten érzem: felesleges vagyok

itt. Mikor ma ellenséges tűzbe vonultunk, reszkettem veszett dühömben. Nem bírom, ha nem látom az ellenséget. Ez a galád érzés van olyan borzalmas, mint a félelem. Lövöldöznek rád néhány versztányi távolságból, te meg úgy cammogsz a lovadon, mint a túzok a pusztán, mikor célba veszi a vadász.

— Kupalkában láttam egy osztrák tarackot. Ki látott már ilyet közületek? — kérdezte Atamancsukov kapitány, és lenyalogatta angolosan rövidre nyírt bajuszáról a húskonzerv morzsáit.

— Remek! A célkamrája, egész szerkezete — a tökély csúcsa! — ömlengett Csubov zászlós, aki már a második csajka scsit is behabzsolta.

— Én is láttam, de inkább nem közlöm benyomásaimat. Annyit értek az ágyúhoz, mint tyúk az ábécéhez. Szerintem olyan, mint a többi ágyú — csúnya nagy torka van.

— Irigylem azokat, akik annak idején primitív eszközökkel harcoltak — folytatta Kalmükov, most már Lisztnyickijhez fordulva. — Becsületes párharcban nekirontani az ellenségnek, karddal kettéhasítani az embert — ezt értem, de ma az ördög sem ismeri ki magát a csatában.

— A jövő háborújában semmivé zsugorodik a lovasság szerepe.

— Jobban mondva: maga a lovasság is el fog tűnni.

— No, ezt azért nehezen hiszem.

— Pedig kétségtelenül így lesz.

— Ide hallgass, Tyerszincev, nem lehet az embert géppel pótolni. Ez már túlzás.

— Én nem az emberről beszélek, hanem a lóról. Azt kitűnően pótolja a motorkerékpár vagy a gépkocsi.

— Elképzelem, milyen lesz az — a gépkocsi-század.

— Marhaság! — heveskedett Kalmükov. — A ló még jó szolgálatot tesz a hadseregnek. Képtelen ábránd! Nem tudhatjuk, mi lesz két-háromszáz év múlva, de a lovasság mindenesetre...

— Mit fogsz csinálni, te Dmitrij Donszkoj, ha majd lövészárkok szegélyezik a frontot? Mi?!... Erre felelj!

— Áttörés, rajtaütés, behatolás mélyen az ellenség háta mögé — ez a lovas feladata.

— Hülyeség.

— Na, majd meglátjuk, uraim.

— Hagyjatok aludni.

— Halljátok, abbahagyhatnátok már azt a vitát, legyen ennyi tisztesség bennetek, hisz a többiek aludni akarnak.

A vita lángja kialudt. Valaki erősen hortyogott, sípolt a köpeny alatt. Lisztnyickij nem vett részt a beszélgetésben. Hanyatt feküdt, beszívta a rozsszalma édeskés szagát. Kalmükov keresztet vetve feküdt melléje.

— Beszéljen Buncsuk önkéntessel, hadnagy. Ott van az ön szakaszában. Érdekes legény!

— Miért? — kérdezte Lisztnyickij, és hátat fordított Kalmükovnak.

— Eloroszosodott kozák. Moszkvában élt. Egyszerű munkás, de jártas az efféle dolgokban. Vakmerő fickó és kitűnő géppuskás.

— Aludjunk inkább — ajánlotta Lisztnyickij.

— Azt is lehet — egyezett bele Kalmükov, lába ujjait mozgatva, restelkedve összeráncolta homlokát; még mindig törte valamin a fejét. — Bocsásson meg, hadnagy: a lábamnak van ilyen szaga... Tudja, harmadik hete nem vetettem le a harisnyám, szétmállott az izzadságtól... Olyan undorító... Kapcát kell szerezni a kozákoktól.

— Kérem, tessék — nyámmogta Lisztnyickij álomba süppedve.

Lisztnyickij el is felejtette, mit mondott neki Kalmükov, de másnap a véletlen összehozta Buncsuk önkéntessel. Hajnalban a századparancsnok felderíteni küldte. Ha lehetőség nyílik, teremtsen kapcsolatot a balszárnyon tovább támadó gyalogezreddel is — így szólt a parancs. Lisztnyickij a hajnali szürkületben az alvó kozákokkal telezsúfolt udvaron őgyelgett, kereste a szakaszvezetőt.

— Osszál be járőrbe velem együtt öt embert! Mondd meg nekik, hogy tegyék rendbe a lovam. Gyorsan!

Öt perc múlva a ház küszöbéhez odament egy alacsony kozák.

— Nagyságos uram! — fordult a hadnagyhoz; Lisztnyickij éppen cigarettával rakta teli a tárcáját. — A szakaszvezető nem akar beosztani őrjáratba, mert nem rajtam a sor. Engedje meg, hogy én is menjek.

— Mi rossz fát tettél a tűzre, hogy ennyire töröd magad? — kérdezte a hadnagy, és igyekezett kivenni a kozák arcát a reggeli homályban.

— Nem tettem én semmi rosszat.

— No, akkor gyere... — adta meg az engedélyt Lisztnyickij és felállt.

— Hé! — kiáltott a távozó kozák után. Gyere csak vissza!

A kozák odament hozzá.

— Mondd meg a szakaszvezetőnek...

— Buncsuknak hívnak — szakította félbe a kozák.

— Önkéntes?

— Igenis.

— Mondja meg a szakaszvezetőnek — igazította ki Lisztnyickij, mikor leküzdötte pillanatnyi zavarát —, hogy... no jól van, csak menjen, majd én magam mondom meg neki...

A homály oszladozott. A lovas járőr kiért a falu alá, elhaladt az őrsök és őrszemek mellett, aztán a térképen megjelölt falu felé tartott.

Mikor megtettek egy fél versztát, a hadnagy lépésre lassított.

— Buncsuk önkéntes!

— Igenis.

— Legyen szíves idejönni.

Buncsuk a hadnagy telivér doni paripája mellé szöktette a maga csöppet sem irigylésre méltó lovát.

— Melyik járásba való maga? — kérdezte Lisztnyickij, és az önkéntes arcélét vizsgálgatta.

— A novocserkasszkiba.

— Megtudhatnám, milyen ok késztette magát arra, hogy beálljon önkéntesnek?

— Kérem — felelte elnyújtva, szinte gúnyosan Buncsuk, és a hadnagyra vetette zöldes, szigorú tekintetét. A rezdületlen tekintet kemény volt és szilárd. — Érdekel a haditudomány. El akarom sajátítani.

— Erre a célra vannak katonai iskolák.

— Igen, vannak.

— Hát akkor miért jött mégis ide?

— Előbb gyakorlatban akarom megpróbálni. Az elméletet alkalmazni szokás.

— Mi volt a foglalkozása békében?

— Munkás.

— Hol dolgozott?

— Pétervárott, Doni-Rosztovban, Tulában, a fegyvergyárban... Kérni akarom, hogy helyezzenek át a géppuskásokhoz.

— Ismeri a géppuskákat?

— Ismerem a Chocha, Bertier, Madsen, Maxim, Hotschkiss, Bergman, Vickers, Lewis, Schwarzlose rendszerűeket.

— Ejha?! Na majd beszélek az ezredparancsnokkal.

— Legyen szíves!

A hadnagy még egyszer végignézett Buncsuk alacsony, zömök alakján. Semmi különös vagy szembeszökő nem volt rajta, egyetlen vonása sem vált ki jellegzetesen — mindene köznapi, szürke, megszokott, csak keményen előreugró álla meg a mások tekintetét megtörő szeme emelte ki a többi közönséges arc tömegéből.

Ritkán mosolygott. Akkor is csak az ajka szögletével. Szeme nem lágyult meg a mosolytól, hozzáférhetetlenül őrizte tompa ragyogását. Színárnyalatokban szegény, hidegen tartózkodó volt — gyertyán, vaskemény, kérges fa, amely a barátságtalan doni föld szürke homokos talajából nő.

Egy darabig szótlanul lovagoltak. Buncsuk széles tenyere a felfeslett zöld posztójú kápán pihent. Lisztnyickij cigarettát vett elő. Buncsuk gyufája lángjánál gyújtott rá. Az önkéntes kezéről a lóverejték édeskés gyantaszaga szállt Lisztnyickij orrába. Kezefejét olyan sűrű barna gyapjú borította, mint a lószőr. Lisztnyickijnek önkéntelenül kedve támadt megsimogatni. A fanyar füstöt mohón beszíva mondta neki:

— Ettől az erdőtől maga meg még egy kozák azon a dűlőn balra halad. Látja?

— Igen.

— Ha fél versztányi távolságra sem találja meg a gyalogságunkat, akkor visszajönnek.

— Parancsára.

Ügetésben haladtak tovább. Az erdő szélén zsúfolt csoportban összeölelkező nyírfák álltak. Mögöttük alacsony fenyő szomorkás sárga kúpja gyötörte a szemet, gyér bozót, cserje borzosodott; sok helyütt legázolta a rajta átnyargaló osztrák vonatosztag. Jobbra, valahol messze ágyúdörgés rengette a földet, de itt, a kis nyírfák között halálos csönd uralkodott. A föld a bő harmatot itta, a dudvák élénken piroslottak, mind elöntötte a fenyegető halálról rikoltó kora őszi rőt szín. Lisztnyickij megállt a nyírfák mellett, az erdőn túl púposodó lejtőt figyelte távcsövén. Kardja rézgombjára dongó szállt szárnyacskáját igazgatni.

— Buta — mondta Buncsuk halkan, szánakozón; elítélte a dongó baklövését.

— Mi az? — vette el szemétől a távcsövet Lisztnyickij.

Buncsuk szemével a dongóra mutatott. Lisztnyickij elmosolyodott.

— Keserű lesz a méze, nem gondolja?

Nem Buncsuk felelt, hanem valaki más. Valahonnan a távoli fenyőcsoport mögül géppuska kattogása korbácsolta fel a csend tengerét. Átható szarkarecsegéssel záporoztak a süvítő golyók, átjárták a kis nyírfákat, és a hadnagy csődöre sörényére kerengve, himbálódzva hullt egy lövedéktörte ágacska.

A falu felé iramlottak, kurjantással, korbáccsal biztatták a lovakat. Az osztrák géppuskás egy szuszra utánuk eresztett egy hevederrel.

Később Lisztnyickij többször találkozott Buncsuk önkéntessel, és mindig meghökkentette az a hajthatatlan akarat, amely Buncsuk szigorú szeméből sugárzott. Töprengett, de nem tudta kitalálni, mi rejlik a megfoghatatlan zárkózottság mögött, amely felhő árnyéka gyanánt lebegett ennek a külsőleg egészen hétköznapi, jelentéktelen embernek az arcán. Buncsuk valahogy fél mondatokban, ajka kemény szögletébe szorított mosollyal beszélt, mintha görbe, kanyargós ösvényen kerülgetne valami igazságot, amelyet egyedül ő ismer. Átvezényelték a géppuskás osztagba. Másfél hét múlva az ezred egynapos pihenőt tartott. Mikor Lisztnyickij a századparancsnokhoz indult, útközben utolérte Buncsukot. Az önkéntes egy leégett szín mellett haladt el, játékosan lóbálta bal kezefejét.

— Áá, maga az, önkéntes?!

Buncsuk a hadnagy felé vetette fejét, tisztelgett, és utat engedett neki.

— Hová tart? — kérdezte Lisztnyickij.

— Az osztagparancsnokhoz.

— Azt hiszem, egy az utunk.

— Én is azt hiszem.

Egy darabig szótlanul haladtak egymás mellett a lerombolt falu utcáján. Az udvarokon, az itt-ott épen maradt csűrök mellett emberek sürgölődtek, lovasok nyargaltak el mellettük; az utca kellős közepén füstölt a tábori konyha; előtte hosszú sorban várakoztak a kozákok; nyirkos, aprószemű köd szitált.

— No, tanulmányozza a háborút? — kérdezte Lisztnyickij a picikét hátrább lépkedő Buncsukra bandzsítva.

— Igen... azt lehet mondani... tanulmányozom.

— Mit akar csinálni a háború után? — kérdezte nem tudni,

miért Lisztnyickij, és az önkéntes sötét, sűrű gyapjúval belepett kezére pillantott.

— Valaki majd csak learatja, amit most elvetettek, én meg... majd nézem — Buncsuk apróra húzta a szemét.

— Hogy értsem?

— Ismeri, hadnagy (Buncsuk még szúrósabban hunyorgott), ismeri a közmondást: „Ki szelet vet, vihart arat?" No hát ilyenformán kell érteni.

— Ne allegóriákban beszéljen! Világosabb volna.

— Így is világos. Viszontlátásra, hadnagy, az én utam balra vezet.

Buncsuk kozák sapkája ellenzőjéhez emelte szőrös kezét, és balra tért. Lisztnyickij vállát vonogatva sokáig kísérte tekintetével.

„Mi az: különcködik, vagy egyszerűen bogaras a fickó?" — gondolta bosszúsan, mikor belépett a századparancsnok tiszta földkunyhójába.

16

A második korosztállyal elment a harmadik is. A Don melléki községek, falvak elnéptelenedtek, mintha szénát kaszálni, aratni ment volna az egész Donvidék.

Idén a határon keserű aratás folyt: embereket kaszált a halál. Nem egy kendőtlen kozák asszony jajveszékelt, és búcsúzott halottjától: „Jaj, egyetlenem, ki viseli gondom ezután?"

Az egyetlenek pedig egymás után haraptak fűbe mind a négy világtájon, üveges szemmel aludták örök álmukat, indultak enyészetnek Ausztriában, Lengyelországban, Poroszországban; hullájuk felett ágyú dörgött halotti éneket... mert a keleti szél nem vitte el hozzájuk az asszonyuk, anyjuk zokogását.

A kozákság színe-virága elhagyta a hazai hajlékot; valahol messze emésztette halál, tetű meg a sok szörnyűség.

Egy derült szeptemberi napon vékony, pamutos, tejfehér ökörnyál úszott Tatarszk felett. A vértelen nap özvegyiesen mosolygott, az ég szigorú, szűzi kéksége visszautasítóan tiszta, büszke volt. A Donon túl őszbecsavarodva, sárgán búsult az erdő, bágyadt visszfényt hintett a földre a nyárfa, a tölgy gyéren hullatta mintás, cakkos levelét, csak az éger zöldellt rikítóan, és szerzett örömet szívósságával a fürge szemű szarkanépnek.

Pantyelej Prokofjevics Melehov ezen a napon levelet kapott a hadrakelt hadseregből. A levelet Dunyaska hozta el a postáról. A postamester meghajolt, nagyokat bókolt kopasz fejével, és alázatosan tárta szét a karját.

— Az Isten szerelmére, bocsásson meg. Felbontottam a levelet. Így is mondja meg édesapjának: Firsz Szidorovics így és így, szóval felbontotta a levelet. Mondja meg: nagyon szeretett volna már megtudni egyet-mást a háborúról... Bocsásson meg, és így mondja el a dolgot Pantyelej Prokofjevicsnek is.

Szokása ellenére zavarban volt. Kikísérte Dunyaskát, és észre sem vette, hogy csupa tintás az orra.

— Ne tegyenek panaszt, az Isten áldja meg... már csak a jó ismeretség miatt se... — dörmögte Dunyaska után összefüggéstelenül. Folyton hajbókolt: Dunyaska szívébe valami balsejtelem nyilallt.

Izgatottan tért haza, sokáig nem bírta elővenni a levelet kebléből.

— Gyorsan, gyorsan!... — kiáltott rá Pantyelej Prokofjevics remegő szakállát simogatva.

Dunyaska elővette a borítékot, és sebesen hadarta:

— A postamester azt mondta, hogy elolvasta a levelet, de csak érdeklődésbül, meg hogy apám ne haraguggyék érte!

— Egye meg a fene! Griskátul jött? — kérdezte feszülten az öreg, és Dunyaska arcába szuszogott. — Grigorijtól? Petrótul?

— Nem, apám... idegen kéz írása.

— Olvasd mán, ne kínozz! — kiáltott rá Iljinyicsna, lomhán odatipegett a lócához (megdagadt a lába, alig bírta mozgatni, úgy járt, mintha kereken gördült volna).

Natalja lihegve futott be az udvarról, megállt a kemence mellett, karját mellére szorította, és oldalt hajtotta sebhelyes, csúnya nyakát. Ajkain mint apró napfolt, vibrált a félénk mosoly. Üdvözletet várt Grisától meg azt, hogyha csak futólag is, említse meg őt, jutalmul kutyahűségéért, ragaszkodásáért.

— Hol van az a Darja? — súgta az öregasszony.

— Fogd be a szád! — förmedt rá Pantyelej Prokofjevics (dühében kerekre tágult a szeme). — Olvasd! — parancsolta Dunyaskának.

— Értesítem önöket... — kezdte Dunyaska, és a lócáról lecsúszva, reszketve, rikácsoló hangon sikította:

— Apám! Édesapám!... Jajj, anyám! A mi Grisánk!... Jajjjajj! Grisa... elesett!

A csenevész mályva levelei közé gabalyodva vergődött, zümmögött az ablakban egy csíkos darázs. Az udvaron békésen kárált a tyúk, a tárt ajtón távoli, csengő gyermekkacagás ömlött a házba.

Natalja arcán görcs vonaglott, de ajkai szögletéből még nem morzsolódott ki az iménti félénk mosoly.

Pantyelej Prokofjevics feltápászkodott, rázta a fejét, mint a szélütött, és őrült rökönyödéssel bámult a görcsökben fetrengő Dunyaskára.

Értesítem Önöket, hogy fiúk, Grigorij Pantyelej Melehov, a 12. Doni Kozákezred kozákja, ez év augusztus 16-ára virradó éjjel elesett a Kamenka-Sztrumilovo városa alatti harcban. Fiúk hősi halált halt. Szolgáljon ez Önöknek vigasztalásul, bár veszteségük pótolhatatlan. Hátrahagyott holmijait bátyjának: Pjotr Melehovnak fogjuk átadni. Lova az ezrednél maradt.

Polkovnyikov
törzskapitány,
a 4. század parancsnoka.

Hadrakelt hadsereg, 1914. augusztus 18.

Pantyelej Prokofjevics a Grigorij haláláról szóló értesítés után egyszerre megrokkant. Napról napra szemlátomást vénült. Kikerülhetetlenül üldözte a kegyetlen sors; emlékezőtehetsége gyöngült, gondolkodása mind zavarosabb lett. Görnyedten jött-ment a házban, megfeketedett, mint a vas. Szemének lázas, olajos csillogása elárulta: micsoda zűrzavar tombol a lelkében.

A századparancsnok levelét ő maga tette a szentképtartó alá. Napjában többször is kiment a pitvarba, odaintette ujjával Dunyaskát.

— Gyere csak ki!

Dunyaska kiment hozzá.

— Hozd ki a levelet. Olvasd! — parancsolta, és félénken pillantott a szoba ajtajára, mely mögött Iljinyicsna vergődött csillapíthatatlan fájdalmában. — Csak csendesen, mintha magadnak olvasnád — ravaszul kacsintott, teljesen összegörnyedt, és az ajtó felé vágott a szemével —, csendesen olvasd, mert ha anyád meghallja, hát nagy baj lesz...

Dunyaska könnyeit nyelve olvasta végig az első mondatot. Pan-

tyelej Prokofjevics rendszerint guggon ült, tiltón emelte fel patányi széles, fekete mancsát.

— Állj! A többit tudom... Vidd vissza, tedd a szentkép alá... Csak csendesen, anyád észre ne vegye... — kacsingatott rá óvó intelmül megint, és egészen összekucorodott, mint a tűz faldosta fakéreg.

Foltosan őszült, a vakító fehér ősz haj nemsokára összevissza tarkította a fejét. Szakálla közt fehér szálak ütköztek elő. Falánk lett. Sokat evett és rendetlenül, mint a malac.

A gyászmise után kilenc nappal meghívták Visszarion pópát meg a rokonságot, tort ülni az elesett hős, Grigorij emlékére.

Pantyelej Prokofjevics gyorsan és mohón zabált, szakállában, mint egy-egy láncszem, akadt fenn a laskatészta. Iljinyicsna rémülten figyelte az utóbbi napokban.

— Apjuk, mit csinálsz?! — zokogta.

— Hön, mija? — kapkodott zavartan az öreg, és felemelte zavaros szemét a mázas tányérról.

Iljinyicsna legyintett, elfordult, szeméhez nyomkodta összegyürkölt, hímzett zsebkendőjét.

— Úgy eszik, apám, mintha három napja koplalna! — korholta Darja dühösen szikrázó szemmel.

— Úgy eszek? Jó, jó, nem fogok... — dünnyögte restelkedve Pantyelej Prokofjevics. Zavartan nézett végig az asztalnál ülőkön, csámcsogva mozgatta ajkát, aztán mogorván elhallgatott, és nem felelt, ha kérdezték.

— Embereld meg magad, Prokofjevics! Mért estél ennyire kétségbe? — próbált lelket verni belé a tor után Visszarion pópa. — Az ő halála szent, ne vond magadra Isten haragját, öreg. Fiad a cárért, a hazáért vette homlokára a töviskoszorút, te meg... Bűn ez, Pantyelej Prokofjevics, vétkezel... Isten nem fogja megbocsátani.

— Megemberelem magam, bátyuska... megemberelem... „hősi halált halt" — így írja az a parancsnok is.

Megcsókolta a pópa kezét, aztán nekidőlt az ajtófélfának és — fia halálhíre óta először — viharos zokogás rázta meg.

Ettől a naptól fogva erőt vett magán, sokat javult a lelkiállapota.

Mindegyikük a maga módján hegesztette a sebét.

Natalja, mikor meghallotta Dunyaskától, hogy Grigorij elesett, kiszaladt az udvarra. „Kezet vetek magamra! Megölöm magam.

Úgyis vége mindennek. Csak minél hamarább!" — kergette lángkorbáccsal a gondolat. Natalja Darja karjai közé vetette magát, ott kínlódott, és boldog megkönnyebbüléssel fogadta a kábulatot, csak minél későbbre tolja azt a pillanatot, amikor visszatér az öntudat, és kíméletlenül emlékeztetni fogja a szörnyű valóra. Egy hetet kába bódulatban töltött; mikor visszatért a való világba, még csendesebb asszony lett; mintha valami fekete kór emésztette volna... A láthatatlan halott ott lakott velük, a Melehov-házban.

17

Melehovék tizenkét nappal Grigorij halálhíre után két levelet is kaptak egyszerre Petrótól. Dunyaska már a postán elolvasta mind a kettőt, és hol repült hazafelé, mint forgószél sodorta szalmaszál, hol pedig imbolyogva dőlt a kerítésnek. Óriási hajcihőt keltett faluszerte, és leírhatatlan izgalmat vitt a Melehov-házba.

— Grisa él!... Él a mi aranyos Grisánk!... — üvöltötte zokogó hangon már messziről. — Petro írja!... Csak megsebesült, de nem halt meg... Él, él!

„Erőt, egészséget, kedves szüleim — írta Petro augusztus 20-i keletű levelében. — Tudatom magukkal, hogy a mi Grisánk kis híján visszaadta lelkét a Teremtőnek, de most már hál Istennek egészséges, melyhez hasonlót, erőt és egészséget, maguknak is kívánunk az Úristentől. Kamenka-Sztrumilovo városa alatt harcba került az ezredünk. A roham alatt látták a szakaszbeli kozákok, hogy rávágott egy magyar huszár a kardjával, Grigorij meg leesett a lóról, de egyebet semmit sem tudtunk róla; akárhogy faggattam őket, egy árva szót se tudtak mondani többet. Csak később tudtam meg Miska Kosevojtól — mert idejött a mi ezredünkhöz összeköttetés végett —, hogy Grigorij ott feküdt éjszakáig; éjszaka felocsúdott, elkezdett mászni. Négykézláb mászott csillagiránt, egyszer csak tanált egy sebesült tisztet. Orosz tisztet. Dragonyos alezredes volt, hasát-lábát sebezte meg a gránát. Grigorij felvette, hat versztát cipelte a hátán. Kitüntetést, György-keresztet kapott érte. Még őrvezetőnek is előléptették Griskát! Úgy biza! Griska sebe — katonadolog! Az ellenség csak fejbe kólintotta avval a karddal, meg a bőrt nyeste le. Csakhogy leesett a lóról. Attól ájult el. Nemsoká megint csatasorba áll, így mondta Miska.

Ne haragudjatok, hogy ilyen maszatos az írásom, de hát nyeregben írok, és roppant zötyögtet."

A másik levélben azt kérte, hogy küldjenek neki aszalt megygyet a „hazai doni kertekből", és intette az otthoniakat, ne feledkezzenek meg róla, „sürvebben írjanak". Nyomban ezután összeszidta Grigorijt, amiért — a kozákok szerint — rosszul viseli gondját a lónak. Márpedig őt, Petrót, bántja a dolog, mert az a pej az övé. És telivér! Arra kérte apját, írjon Grigorijnak a ló dolgában.

„Értésére adtam a kozákok révén, hogy ha nem úgy bánik avval a lóval, mint a maga jószágával, akkor tengelyt akasztunk és véresre verem a pofáját, akármilyen György-keresztes lovag is!" — írta Petro. Azután végeszakadatlan üdvözletek következtek, és az eső áztatta, kusza, gyűrött sorokból keserűség, bánat szele csapta meg az otthoniakat. Úgy látszik, Petro is nehezen viselte a szolgálatot. Szinte megesett az ember szíve Pantyelej Prokofjevicsen, annyira megperzselte a nagy öröm. Összemarkolta mind a két levelet, végighordta a falun, elcsípte az írástudókat, elolvastatta velük — nem, nem magáért: a kései nagy örömmel hencegett az öreg az egész falu előtt.

— Ahá! Na látod, milyen legény az én Griskám?! Mi? — Felemelte patányi kezefejét, mikor a silabizáló eljutott odáig, ahol Petro leírta Grigorij hőstettét, vagyis hogy hat versztányira cipelte hátán a sebesült alezredest.

— Az egész faluból ő kapott először kitüntetést — büszkélkedett az öreg, féltékenyen visszavette a levelet, gyűrött sapkája bélésébe dugta, és továbbindult másik írástudót keresni.

Amikor Szergej Platonovics meglátta a bolt ablakából, kalaplevéve lépett ki elébe.

— Gyere csak be, Prokofjevics!

Megszorította az öreg kezét húsos, fehér markával.

— No, gratulálok, gratulálok . . . Khm . . . Ilyen fiúra büszke lehet az apja, pedig ti már elparentáltátok. Újságban is olvastam a hőstettéről.

— Újságba is megírták? — csodálkozott Pantyelej Prokofjevics, és száraz görcs fojtogatta a torkát.

— Van egy ilyen tudósítás, olvastam, olvastam.

Szergej Platonovics saját kezével vett le a polcról három fertálypontos finomtörököt, méretlen öntött valami drága cukorkát papírzacskóba.

— Ha csomagot küldtök Grigorij Pantyelevicsnek, írjátok meg neki, hogy tiszteltetem, és küldjétek el ezt is — mondta, mikor mindezt odaadta Pantyelej Prokofjevicsnek.

— Tyű, haj! Ej, de nagy becsülete van Griskának!... Az egész falu ütet emlegeti... Csakhogy ezt is megértem!... — motyogta az öreg, mikor lebotorkált a Mohov-bolt lépsőjén. Kifújta az orrát, és kaftánja ujjával szétmorzsolta az arcát csiklandozó könnycseppet. „Úgy látszik, vénülök — gondolta —, hamar elpityeredek... Ejnye, Pantyelej, Pantyelej, hát ennyire elnyűtt vóna az élet? Azelőtt keményebb vótál a kovánál, nyolcpudos zsákokat szedtél le a hajóról, és most?... Ez a Griska jól elbánt vélem..."

A cukorkás zacskót melléhez szorítva bicegett az utcán, és gondolatai, mint libuc a láp felett, megint Grigorij körül kóválygottak, emlékezetében messzi lidércfényként fel-felvillantak Petro levelének egyes szavai. E pillanatban szembejött vele nászura: Korsunov. Ő szólította meg Pantyelej Prokofjevicset.

— Hé, komám, állj meg csak egy szóra!

Nem találkoztak a hadüzenet napja óta. Amióta Grigorij elment hazulról, nem annyira ellenséges, inkább csak hideg, feszült viszony keletkezett közöttük. Miron Grigorjevics nagyon haragudott Nataljára, mert megalázkodik Grigorij előtt, alamizsnát vár tőle, és ezáltal őt, Miron Grigorjevicset is hasonló megalázkodásra kényszeríti.

— A fene azt a csavargó szukát! — szidta a családja előtt Natalját. — Maradt vóna itthon az apjánál! De nem, elment az ipáékho,' ott jobb ízű néki a falat. Az ü buta feje miatt az apjának is szégyenkezni kell, nem is nézhet bátran az emberek szeme közé.

Miron Grigorjevics egészen közel ment nászurához, odanyújtotta teknő formájúvá görbült szeplős kezét.

— Adjon Isten, nászuram!

— Fogadj Isten, nászuram!

— Csak nem vásárolni vótál?!

Pantyelej Prokofjevics ujjait szétterpesztve emelte fel szabad jobb kezét, és tagadóan rázta fejét.

— Ez, komám, ajándék a mi hősünknek. Szergej Platonovics az újságban olvasott a hőstettéről valamit, cukort meg könnyű dohányt küld néki ajándékba, mert jó ember a, nem sajnálja. „Küdd el, aszongya, a hősünknek ezt a kis ajándékot, írd meg

néki, hogy tiszteltetem, csak így tüntesse ki magát ezután is." Még a könny is kicsordult a szeméből, érted, komám? — Pantyelej Prokofjevics nyakló nélkül hencegett, és figyelmesen nézegette nászura arcát, azt firtatta, milyen hatást tett rá.

Korsunov fehér szemehéja alá mintha fakó árnyékok gyűltek volna; ez tette olyan gúnyossá lesütött tekintetét.

— Öhm — krákogott Korsunov, és az utcán át a kerítés felé indult.

Pantyelej Prokofjevics utánasietett, kibontotta a papírzacskót dühtől remegő ujjaival.

— Kóstold mán meg, mézes!... — kínálgatta epésen nászurát. — Kóstold meg, nesze, a vőd nevébe kínállak... Az életed úgyse valami édes, a fiam pedig meg is érdemli ezt a tisztességet, meg nem is...

— Az én életemet ne bolygasd. Én magam is tudom, milyen.

— No, csak kóstold meg, tessék! — hajbókolt Pantyelej Prokofjevics túlzott szívességgel, és nászura elébe szaladt. Görbe ujjaival kibontott egy bonbont, lehántotta róla a vékony ezüstpapírt.

— Mink nem szoktunk nyalakodni. — Miron Grigorjevics elhárította nászura kezét. — Nem szoktunk hozzá; a mi fogunk elvásik a más kóstolójától. De tehozzád sem illik, hogy alamizsnát kódulj a fiadnak. Hisz a vőmnek csak adnék!... Nataska úgyis a ti kenyereteket eszi. Adnék én szívesen, ha szükséget láttok valamiben.

— Alamizsnát a mi famíliánkba még soha senki sem kódult, ne rajtam köszörüld azt a goromba nyelvedet! Nagyon szeretsz hencegni, komám! Túlságosan szeretsz!... Talán bizony a jányod is azér jött inkább mihozzánk, mer tébe-vajba fürdött otthun, mi?

— Elég vót mán! — vetette közbe parancsolóan Miron Grigorjevics. — Nincs értelme veszekedni. Nem azér jöttem, hogy hajba kapjunk, csillapodj, komám! Értsünk szót, gyere, dolgom van veled.

— Nekünk nincs egymással semmiféle dolgunk.

— De van! Gyere no!

Miron Grigorjevics karon ragadta nászurát, és befordult egy mellékutcába. Elhaladtak az udvarok mellett, kiértek a határba.

— Mi a baj? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics józanabbul, haragja csillapodtával.

Sandán pillantott Korsunov szeplős, fakó arcára. Miron Grigor-

jevics felhajtotta kabátja hosszú alját, leült az árokpartra, elővette bársonyos szegélyű ócska dohányzacskóját.

— Látod, Prokofjevics, azt se tudod. mér, csak nekem ugrottál, mint egy verekedős kokas, pedig magadnak se teszel jót vele. Nem jó dolog az ilyesmi, ugyi? Azt szeretném tudni — kezdte most már más, kemény, goromba hangon — sokáig fog még csúfot úzni a fiad Nataljából, vagy sem? Mondd!

— Kérdd meg ütülle!

— Nékem nincs mit kérdezgetni tülle, te vagy az úr a háznál — hozzád van szavam.

Pantyelej Prokofjevics markába szorította a kibontott bonbont. A ragadós csokoládé végigfolyt ujjai közt. Az árokpart barna, morzsás agyagjához fente a tenyerét, és szótlanul hozzáfogott rágyújtani. Vályút formált a papírból, csipetnyi finomtörököt szórt belé a fertályfontos pakliból, és odanyújtotta Korsunovnak a csomagot.

Miron Grigorjevics habozás nélkül vette el, ő is sodort egy cigarettát Mohov gazdag ajándéka rovására. Rágyújtottak. Fölöttük mint habfehér, dús mell, dagadt egy felhő. Szél lengette finom ökörnyál szállt fel a földről — a felő felé, a szédítő magasba.

A nap nyugodni készült. Békésen, leírhatatlanul édesen ringatózott a határ felett a szeptemberi csend. Az ég már elvesztette dús nyári színpompáját, bágyadtan kéklett. Az árokpartra égő bíbort hintett néhány, Isten tudja, honnan sodort almalevél. Több ágra szakadó út bújt a hullámos hegyvonulat mögé, hiába csalogatta az embereket oda: a látóhatár álomszőtte, halványsmaragd pántlikája mögé, az ismeretlen messziségbe — a hajlékukhoz láncolt és hétköznapjaik bilincsében vergődő emberek tovább senyvedtek a munkában, a cséplésre tékozolták minden erejüket — és a néptelen, szomorú út a látóhatárt átszelve, magányosan futott a titokzatos távolba. A szél porkarikát gurítva szaladt végig rajta.

— Gyenge, mint a fű — mondta Miron Grigorjevics sűrű füstfelhőt eregetve.

— Gyenge, de jó íze van — bólintott rá Pantyelej Prokofjevics.

— Felelj hát, komám — kérte Korsunov szelídebb hangon, és eloltotta a cigarettát.

— Grigorij errül nem ír semmit. Most éppen megsebesült.

— Hallottam.

— Hogy osztán később mi lesz, hogy lesz, nem tudom. Az is lehet: egyszer csakugyan a fűbe harap. Mér kérded olyan nagyon?

— Hogy mér? — Miron Grigorjevics restelkedve, szánalmasan hunyorgott. — Szegény Natalja se nem jány, se nem asszony, nem is tisztes özvegy... hát nagy szégyen ám így élni!... Hej, ha akkor tudom, hogy ilyesmi történik, dehogy engedtelek vóna benneteket átlépni a küszöbömön, mikor háztűznézőbe jöttetek! Akkor nem ez lett vóna a vége. Ej, nászuram... Minden apa sajnálja a maga gyermekét... Mégiscsak hozzá húzza a vér...

— Mit tudok én segíteni? — kezdte a támadást Pantyelej Prokofjevics visszafojtott dühvel. — Csak mondd meg, magyarázd meg. Én talán örülök, hogy elment hazulról a fiam? Nekem is csak károm lett belőle! Ejnye, de furcsa népek vagytok tik!

— Írd meg neki — diktálta tompán Miron Grigorjevics, és szavai ütemére halkan zörgött az agyag, amint játékos, barna erecskékben pergett az árokba tenyere alól — mondja meg végre kereken, mit akar...

— Gyermeke van amattul...

— Ettül is lesz! — kiáltotta Korsunov, és elvörösödött. — Szabad így bánni élő emberrel? Mi?... Hiszen már kezet vetett magára, és most nyomorék... hát mindenáron sírba akarja tenni? Mi?... Nincsen szíve? — sziszegte Miron Grigorjevics, fél kézzel a mellét karmolászta, a másikkal Pantyelej Prokofjevicset húzta maga felé kaftánja szárnyánál fogva. — Vagy kegyetlenebb a farkasnál?

Pantyelej Prokofjevics csak szuszogott, és restelkedve félrefordult.

— ... az a szegény menyecske mán egészen eleped utána, más életre nem is tudná rászánni magát. Pedig cselédsorban tartod...

— Jobban megbecsüljük, mint a magunkét! Ne járjon a szád! — kiáltott Pantyelej Prokofjevics, és felállt.

Egyik jobbra, másik balra; el sem búcsúztak egymástól.

Medréből kicsapva sok-sok ágra szakad az élet. Nehéz előre megállapítani, melyikben fogja sebesen hömpölyögtetni álnok, hitszegő árját. Ahol most elsekélyesedik, mint a folyó a homoksellőn, méghozzá annyira, hogy csúnya kavicsos fenekét is látni lehet — holnap megáradva zúdul tova bő vize...

Natalja agyában hirtelen megérett a döntés, hogy elmegy Jagodnojéba Akszinyához — addig rimánkodik, könyörög neki, míg visszaadja Grigorijt. Azt hitte, hogy Akszinyától függ minden, csak őt kell szépen megkérni, és megint visszatér Grigorij meg az elszállt boldogság. Nem is törte a fejét rajta, hogy vajon véghezviheti-e és hogyan fogadja majd Akszinya ezt a furcsa kérést. Tudat alatti megérzés sarkallására igyekezett minél gyorsabban nyélbeütni ezt a hirtelen elhatározást. A hónap vége felé Melehovék levelet kaptak Grigorijtól. Miután üdvözölte apját-anyját, tiszteltette és köszöntötte Natalja Mironovnát is. Nem tudni, miféle ok ösztökélte erre, de Nataljának ez adta meg a döntő lökést: mindjárt a legközelebbi vasárnap felkészült, hogy elmegy Jagodnojéba.

— Hová mégy, Natasa? — kérdezte Dunyaska, mikor megpillantotta, hogy Natalja egy tükördarab előtt figyelmesen és szigorúan nézegeti az arcát.

— Megyek, meglátogatom az otthoniakat — hazudta Natasa és belevörösödött, mert csak most ertette meg, mekkora megalázkodásra, milyen nagy erkölcsi kínszenvedésre szánta magát.

— Natalja, legalább egyetlenegyszer gyere mán el vélem a táncba — kérte Darja piperészkedve. — Eljössz estére?

— Nem tudom, aligha.

— Ej, te apáca! Folyton csak a házba gubbasztani, míg az emberek nincsenek itthon?! — pajzánkodott Darja kacsingatva. Rugalmasan kétrét hajolva nézegette a tükör előtt új égszínkék szoknyája alját.

Petro bevonulása óta Darja erősen megváltozott: szembetűnően meglátszott rajta, hogy elment az ura. Valami nyugtalanság vibrált szemében, mozdulataiban, járásában. Vasárnaponként gondosabban öltözködött, a táncból később járt haza. Fekete, karikás szemmel, epésen panaszolta Nataljának: — Ej, a kutya mindenségét, de kár!... Minden valamire való embert elvittek, csak gyerkőcök meg vénemberek maradtak a faluba.

— Mit akarsz tőlük?

— Hogyhogy mit akarok? — csodálkozott Darja. — A táncban jószerint még beszélni sincs kivel. Legalább szerét ejthetném, hogy a malomba egyedül menjek, mert hát evvel az apóssal nem sokra megy az ember.

Cinikus nyíltsággal kérdezte Nataljától:

— Hogy lehet az, aranyom, hogy férfi nélkül ilyen sokáig bírod?

— Elég legyen mán, te szégyentelen! — Natalja bíborvörös lett.

— Bizony én kívánom! — kacagott Darja pirosan, mint a rózsa; szinte táncolt merész ívű szemöldöke. — Mi tűrés-tagadás?... Én bizony meghintáztatnám most akármelyik öreget is, biz Isten! Csak gondold meg: már két hónapja, hogy Petro elment!

— Vigyázz, Darja, még valami bajt szedsz össze...

— Hagyd mán abba, te tisztes öregasszony! Ismerjük mink az ilyeneket: lassú víz partot mos! Csak tán nem vallod be...

— Nekem nincs mit bevallani.

Darja gúnyosan sandított rá, dühösen ajkába harapott apró fogával.

Közte és Natalja között közvetlenebb és barátságosabb lett a viszony. Az az ellenszenv, amelyet Darja eleinte a fiatalabb menynyel szemben táplált, szertefoszlott, és a két asszony, akármennyire elütött is a természetük, akármennyire különbözött is egyik a másiktól, összemelegedett, és békében megfért egymással.

Natalja felöltözött, és kiment a szobából.

Darja a pitvarban érte utol.

— Máma éccaka kinyitod az ajtót?

— Azt hiszem, otthun alszok, apáméknál.

Darja elgondolkozva vakargatta a kisfésű fogával az orratövét, és megrázta a fejét.

— No, csak menj. Nem akartam Dunyaskát megkérni rá, de úgy látszik, muszáj.

Natalja szólt Iljinyicsnának, hogy megy haza, aztán kilépett az utcára. A tér felől szekerek döcögtek hazafelé a piacról, emberek jöttek csoportosan a templomból. Natalja végigment két mellékutcán, és befordult balra. Sietve kapaszkodott fel a hegyre. A tetejéről visszatekintett, alatta a napfény özönében úszott a falu, fehérlettek a kimeszelt házak. A malom bádogtetején szikráztak a visszavert napsugarak, és olvasztott ércként izzott a pléh.

A háború Jagodnojéból is kirángatta az embereket. Elment Venyiamin és Tyihon is. Nélkülük még tompább, még csendesebb, még unalmasabb lett az élet. Venyiamin helyett Akszinya szolgálta ki az öreg generálist; a kövér, soha egy dekát sem soványodó Lukerja a másodszakácsnő és a baromfinevelő munkáját látta el. Szaska bácsi a lovász meg a kert csősze tisztét egyaránt teljesítette. Csak a kocsis volt új: Nyikityics, egy öreg, higgadt kozák.

A pán az idén kisebbre szabta a vetésterületet, mert vagy húsz lovat eladott remondának; csak az ügető fajlovak meg három doni maradt meg; ezekkel látták el a gazdaság szükségleteit. A pán vadászattal ütötte agyon az időt. Nyikityiccsel túzokra járt, és néha az egész környéket felverték az agarászattal.

Akszinya ritkán kapott Grigorijtól egy-egy rövid levelet, amelyben tudatta vele, hogy egyelőre megvan, egészséges, viseli a szolgálatot. Megemberelte-e magát, vagy levélben nem akarta elárulni gyöngeségét, elég annyi, hogy soha egyetlen szót sem ejtett róla, milyen nehéz és unalmas az élete. A levelek hideget leheltek, mintha kényszerűségből írta volna, csak a legutóbbi levélben szólta el magát: „... folyton a tűzvonalban... pedig már mintha unnám is a háborút, unnám a bornyúba hátamon cipelni a halált." Mindegyik levelében érdeklődött a kislánya iránt, kérte Akszinyát, hogy írjon róla: „... írd meg, hogy nő az én Tanyuskám, milyenné fejlődött azóta. A múltkor nagynak és szép ruhában láttam álmomban."

Akszinya látszólag erős lélekkel viselte az egyedüllétet. Griska iránti egész szerelmét kislányára pazarolta, különösen mikor végképp meggyőződött róla, hogy csakugyan Griskától fogant. Az élet megcáfolhatatlan bizonyítékokat tárt eléje: a kislány sötétszőke haja kihullott, új nőtt helyette: fekete, göndör. A szeme színe is mindjobban megváltozott: feketébb lett; a metszése is megnyúlt. A kislány napról napra egyre meglepőbben kezdett hasonlítani apjára, még a mosolygásában is fel-felvillant valami melehovi, grigoriji, ragadozó vonás. Akszinya most már kétségtelenül felismerte a gyermekben apját, és ettől valami forró érzés pezsdült fel benne a kislány iránt; rég elmúlt az az idő, amikor oda-odament a bölcsőhöz, és rögtön vissza is torpant, mert a gyermek alvó arcocskáján valami halvány nyomott fede-

zett fel, valami futó hasonlatosságot Sztyepan arcának gyűlölt vonásaival.

Lassan csordogáltak át a napok az idő szűrőjén, és mindegyik után fanyar, keserű érzés ülepedett le Akszinya lelkében.

Az imádott férfi élete miatti aggodalom éles fúróként vájta agyát, nem hagyta békében egész nap, sőt éjjelente is sűrűn odatolakodott. Ilyenkor ami keserűség felhalmozódott lelkében — de ideig-óráig fékentartotta az akarat — átszakította a gátat: egész éjjel virradatig néma sikollyal, könnyek között vergődött Akszinya, ökleit harapdálta, hogy fel ne ébressze a gyermeket, elfojtsa a jajgatást, és testi fájdalommal tompítsa el a lelkét. A kislány pelenkáját sírta teli bőven ömlő könnyeivel, és gyermekies naivságában azt gondolta: „Griskáé a gyermek; Griska szíve biztosan megérzi majd, mennyire epedek utána."

Az ilyen éjszakák után olyan eltörődötten kelt fel, mintha megverték volna: minden tagja sajgott, halántékában kis ezüstkalapácsok kopácsoltak szüntelen, lefittyenő, valamikor lányosan duzzadt szája szögletében nagyon is felnőttes keserűség húzódott meg. Akszinyát napról napra öregítették az emésztő éjszakák...

Vasárnap, éppen mikor felszolgálta a reggelit a pánnak, és kilépett a lépcsőre, egy asszony közeledett a kapuhoz. A fehér keszkenő alatt ijesztően ismerős szem csillogott... Az asszony lenyomta a kilincset, és belépett az udvarba. Akszinya elsápadt, mikor felismerte Natalját, de lassan elébe indult. Az udvar közepén találkoztak. Natalja csizmáján sűrű, vastag rétegben feküdt az út pora. Nagy, dolgos kezét bénultan csüngetve állt meg, zihálva lélegzett, iparkodott, de nem tudta kiegyenesíteni elnyomorított nyakát: olyan volt, mintha valahová félrebandzsítana.

— Hozzád jöttem, Akszinya... — kezdte Natalja, és száraz nyelvével végignyalta kicserepesedett ajkát.

Akszinya szeme sebesen végigsuhant a ház ablakain; aztán némán indult előre a cselédházba, a maga lakása felé. Natalja nyomon követte. Dobhártyáját fájdalmasan súrolta Akszinya ruhájának suhogása.

„Biztosan a nagy melegtől zúg úgy a fülem" — kapaszkodott elő egy a benne hemzsegő sok gondolat közül.

Akszinya előreengedte Natalját, és becsukta az ajtót. Aztán megállt a szoba közepén, és fehér főkötője alá dugta a kezét. Ő kezdte a játszmát.

— Mér jöttél? — kérdezte hízelgően, szinte suttogva.

— Adj inni — kérte Natalja, és végighordta a szobán súlyos, merev pillantását.

Akszinya várt, míg Natalja nehezen emelkedő hangon végre megszólalt:

— Elcsaltad tőlem az uramat... Add vissza Grigorijt!... Tönkretetted az életemet... Látod, mi lett belőlem?...

— Adjam vissza az uradat? — szorította össze Akszinya a fogát; szavai mint esőcseppek a követ, apránként vájták Natalja lelkét. — Az uradat? Tőlem kéred? Mér énhozzám jöttél?... Túl későn jutott eszedbe visszarimánkodni... Túl későn!

Akszinya egész testével előrelendülve, szorosan Natalja elé lépett, és epésen elkacagta magát.

Már a pillantása is csupa gúny volt, ahogy ellensége arcába nézett. Itt van a faképnél hagyott törvényes feleség, itt áll előtte megalázva, bánatsújtottan: itt van az, akinek jóvoltából kisirta a szemét, el kellett válnia Grigorijtól, és gyilkos fájdalmat kellett cipelnie szívében, mint durva terméskövet. És amíg ő, Akszinya, halálos bánatban gyötrődött, ez cirógatta Grigorijt, és biztosan kinevette őt, a kudarcot vallott, eldobott szeretőt.

— És te még ide mertél jönni, hogy hagyjam el Grigorijt? — lihegte Akszinya. — Te viperafajzat!... Te vetted el tőlem először Griskát. Te és nem én tőled!... Tudtad, hogy velem élt, mér mentél hozzá? Én csak visszavettem a jussomat! Griska az enyém! Nekem gyermekem van tőle, te meg...

Szilaj gyűlölettel nézett Natalja szemébe, és összevissza hadonászva ontotta a szavak fortyogó salakját:

— Griska az enyém, és nem adom oda senkinek!... Az enyém! Az enyém! Hallod? Enyém!... Takarodj innen, orcátlan szuka, nem te vagy a felesége. El akarod venni a gyermektől az apját? Ho-ho-hó!... Mér nem korábban keltél fel, aranyom? Mért nem jöttél hamarabb?

Natalja oldalvást odament a lócához, leült, fejét karjára ejtette, és tenyerébe rejtette arcát.

— Otthagytad az urad... Ne kiabálj olyan nagyon...

— Griskán kívül nincs más uram. Nincs senkim az égvilágon!...

Akszinya érezte, hogy forr benne a zabolátlan düh, a sima hajfürtökre pillantott, melyek Natalja karjára omlottak a kendő alól.

— Éppen te kellesz neki? Lám, hogy elgörbült a nyakad! És

azt hiszed, hogy rád lesz gusztusa? Épen ellökött, nyomorékan majd epedni fog érted?! Sose látod te többet Griskát! Ez az én szavam! Menj innét!

Akszinya tombolva védte fészkét, és most vágott vissza minden régi sérelemért. Látta, hogy Natalja — bár kissé elferdült a nyaka — még mindig ugyanolyan szép, mint azelőtt — orcája és ajka ugyanolyan üde, az idő nem viselte meg, őneki, Akszinyának meg, talán éppen Natalja miatt, idő előtt apró ráncok pókhálója szövődött a szeme alá.

— Ne gondold, hogy azt hittem: sikerül visszakönyörögni — emelte fel Natalja zavaros, mámoros szemét.

— Hát akkor mér jöttél? — kérdezte sóhajtva Akszinya.

— Idehajtott a bánat.

A hangra felébredt az ágyon Akszinya kislánya, és hánykolódva sírva fakadt. Az anyja karjára vette a gyermeket, és az ablak felé fordulva leült vele. Natalja egész testében remegve nézte a kislányt. Száraz görcs markolászta a torkát. A gyermek arcocskájából értelmes kíváncsisággal bámult reá — Grigorij szeme.

Zokogva, imbolyogva lépett ki a lépcsőre. Akszinya nem kísérte ki. Egy pillanat múlva belépett Szaska apó.

— Miféle asszony volt ez? — kérdezte, szemmel láthatóan szeget ütött fejébe a dolog.

— Egy falumbeli.

Mikor Natalja három versztányira ért, befeküdt egy csipkebokor alá. Csak hevert, nem gondolt semmire, teljesen összezúzta valami kimondhatatlan fájdalom... Szüntelen előtte csillogott a gyermek arcában Grigorij komor fekete szeme.

20

Oly világosan, hogy már szinte fájt, és vakított, oly élesen vésődött Grigorij emlékezetébe az az éjszaka. Hajnal előtt felocsúdott, elkezdett kotorászni maga körül; szúrós tarlóba botlott a keze, és feljajdult fájdalmában: attól a vágástól úgy zúgott a feje, majd szétrobbant. Erőlködve emelte fel kezét, odahúzta homlokához, megtapogatta alvadt vértől csapzott, érdes üstökét. Egy ujja hozzáért a lágy sebhez: mintha forró parazsat tett volna rá. Elnyújtva csikorgatta a fogát, és hátára fordult. Felette egy fán

bánatosan zizegtek a fagycsípte levelek, mint apró kristálycsengettyűk. A gallyak fekete körvonalai élesen rajzolódtak az ég sötétkék alapjára. Közöttük csillagok ragyogtak. Grigorij tágra nyitott szemmel, mereven bámulta őket. Úgy tetszett, hogy ezek nem csillagok, s mintha ismeretlen, duzzadt, kékessárga gyümölcsök csüngenének a levelek kocsányán.

Mikor rádöbbent: mi is történt vele, lerázhatatlan félelmet érzett, és kivicsorított fogait csikorgatva négykézláb mászott arrább. A fájdalom gonosz játékot űzött vele: lépten-nyomon hanyattvágta... Grigorijnak úgy tetszett, mintha mérhetetlenül sokáig mászna; erőt vett magán, visszapillantott: vagy ötven lépésnyire feketéllett az a fa, amely alatt ájultan, dermedten hevert. Egyszer egy elesett katona hulláján mászott keresztül, könyökével kemény horpasz hasára támaszkodott. A vérveszteség miatt szédült, émelygett. Sírt, mint a gyerek, és a harmatos, ízetlen füvet rágta, hogy ne veszítse el öntudatát. Egy felfordított lőszeres láda mellett felállt. Sokáig állt jobbra-balra imbolyogva, azután elindult. Ereje nőttön-nőtt, keményebben lépett, és már ki tudta találni, merre van kelet; a Göncölszekér mutatott utat.

Az erdőszélen tompa figyelmeztetés állította meg:

— Egy tapodtat se, mert lövök!

Pisztoly dobja csettent. Grigorij a hang irányába kémlelt: a fenyőfa tövében egy ember feküdt félkönyéken.

— Ki az? — kérdezte Grigorij, és úgy fülelt saját hangjára, mintha másé volna.

— Orosz? Na, hál Istennek!... Gyere ide! — A fenyőfa tövében heverő ember elkezdett csúszni-mászni a földön.

Grigorij odament.

— Hajolj le.

— Nem tudok.

— Miért?

— Mert akkor elesek, oszt nem állok fel: vágás van a fejemen...

— Melyik csapatból való vagy?

— A tizenkettedik ezredbe.

— Segíts rajtam, kozák...

— Elesek, nagyságos uram. (Grigorij észrevette a köpenyen a tiszti vállpántokat.)

— Legalább a karod nyújtsd ide.

Grigorij segített a tisztnek felállni. Elindultak. De a sebesült

tiszt lépésről lépésre mind súlyosabban nehezedett Grigorij karjára. Mikor felfelé kapaszkodtak egy kis mélyedésből, görcsösen belekapaszkodott Grigorij gimnasztyorkája ujjába, és fogvacogva, szakadozottan mondta:

— Hagyjál itt, kozák... rajtam úgy is,.. keresztülment a golyó... haslövés...

A csíptető alatt bágyadtan csillogott a szeme; a nyitva hagyott borostás száj hörögve szívta be a levegőt. A tiszt elájult, Grigorij a hátán cipelte tovább. Elesett, felkelt, megint elesett. Kétszer dobta le terhét, de mind a kétszer visszabotorkált, felvette és félig ébren, félig kábultan ténfergett vele.

Délelőtt tizenegy órakor egy hiradós csoport felszedte, és a kötözőhelyre szállította őket.

Két nap múlva Grigorij suttyomban megszökött a kötözőhelyről. Útközben letépte fejéről a kötést s a bársonyos, biborfoltos pólyát lóbálva, megkönnyebbülve ballagott haza.

— Hát te hogy kerülsz ide? — kérdezte a századparancsnok leírhatatlan megdöbbenéssel.

— Jövök vissza a századhoz, nagyságos uram.

Amikor kilépett a hadnagytól, a szakaszvezetőt pillantotta meg.

— Hol a lovam? Hol a pejcsődör?

— Megvan, testvér, nincs semmi baja. Ugyanott fogtuk meg, mihelyt arrább tessékeltük az osztrákokat. Hát te hogy vagy? Mi mán azt hittük, hogy alulról szagolod az ibolyát.

— Elhamarkodtátok a dolgot! — nevetett Grigorij.

Ekkor közölték vele a parancsot, amely szerint Grigorij Melehovot, a 12. Doni Kozákezred kozákját Gusztav Grozberg alezredes, a 9. dragonyos ezred parancsnoka életének megmentéséért az ezredparancsnok őrvezetővé léptette elő, s egyúttal a György-kereszt negyedik fokozatával való kitüntetésre is fölterjesztette.

A század két napig állomásozott Kamenka-Sztrumilovóban, majd éjszaka felkészültek a továbbvonulásra. Grigorij megkereste a szakaszabeli kozákok szállását, és indult megtudakolni, hol a lova.

A táskájából hiányzott egypár fehérnemű meg egy törülköző.

— Szemem láttára lopták el — ismerte be szégyenkezve Miska Kosevoj, akinek gondjaira bízták a lovat. — Egy sereg bakát hajtottak ebbe az udvarba, és kézen-közön valahogy eltűnt.

— Egye meg a fene, hadd használják. Csak hát nekem is kéne. Bekötném a fejem, mert átütött a vér a kötésen.

— Nesze, itt az enyém.

A színbe. ahol ez a beszélgetés folyt, belépett Csimbókos. Kezet nyújtott Grigorijnak, mintha mi sem történt volna közöttük.

— Á, Melehov, hát élsz?

— Félig-meddig.

— A homlokod csupa vér. Törüld le.

— Majd letörülöm, ráérek még.

— Hadd lám, hogy támasztottak fel.

Csimbókos erővel lenyomta Grigorij fejét, és elfintorította az orrát.

— Mér engedted lenyírni a hajad? Tyű, de elrondítottak!... Ezek a doktorok még betegebbre kezelik az embert, na majd én meggyógyítlak.

Grigorij beleegyezését meg sem várva, elővett a tölténytáskából egy patront, kifordította belőle a golyót, és fekete tenyerébe szórta a fekete puskaport.

— Szerezz, Mihajlo, pókhálót.

Kosevoj kardja hegyével levett a gerendáról egy csomó selymes pókhálót, és odaadta. Csimbókos ugyanannak a kardnak a pengéjével kiásott egy csomó földet, és a pókhálóval meg a puskaporral összekeverve sokáig rágta. A sűrű, ragadós péppel vastagon bekente a véres sebet Grigorij fején, és elmosolyodott.

— Három nap múlva beheged, mintha összevarrták vóna. Látod, hogy ápollak, te meg majd agyonlűttél.

— Az ápolást köszönöm, de ha akkor agyonlűlek, máma egy bűnnel kevesebb nyomná a lelkem.

— Hát nagyon őszinte legény vagy, az biztos.

— Olyan vagyok, amilyen. Mekkora seb van a fejemen?

— Hüvelyknyi vágás. Egy kis emlék...

— Hát nem is felejtem el, amíg élek.

— Ha akarnád, se tudnád! Az osztrák nem köszörüli a kardot; az a huszár is tompával vágott rád, most viselni fogod ezt a dagadt sebhelyet, míg élsz.

— Még az a szerencséd, Grigorij, hogy lecsúszott az a kard, különben idegen országba temettek vóna el — mosolygott Kosevoj.

— No de most mit csináljak a sapkámmal?

Grigorij zavartan forgatta kezében a széthasított, véres tetejű sapkáját.

— Hajintsd el, a kutyák majd megeszik.

— Fiúk, itt az étel, gyertek ízibe! — kiáltották ki a házból.

A kozákok kimentek a színből. A pejcsődör nagyot nyerített, kidülledt szemmel bámult Grigorij után.

— Nagyon búsult mán utánad, Grigorij! — intett Kosevoj a ló felé. — Én nem győztem csudálkozni: takarmán se kellett neki, csak csendesen nyihorászott.

— Én meg mihint kimásztam onnét, folyton űtet hittam — mondta Grigorij elfordulva, tompán —, azt gondoltam, nem megy el tűlem, mer megfogni nehéz, másnak nem engedi magát.

— Ez igaz. Mink is alig birtuk megfogni. Pányvát löktünk a nyakába.

— Jó ló, a bátyámé, Petróé — Grigorij elfordult, hogy ne lássák meghatott szemét.

Beléptek a házba. Az előszoba padlóján az ágyról levett rugós matracon Jegor Zsarkov horkolt. A leírhatatlan rendetlenség némán is arról beszélt, hogy a háziak ész nélkül menekültek el innét. Törött edény cserepei, szétlépett iratok, mézzel leöntött könyvek, szövetcafatok, gyermekjátékok, ócska topánka, elszórt liszt ijesztő rendetlenségben hányódott szanaszét a padlón, és üvöltve harsogta a háborús dúlást.

Jemeljan Grosev és Prohor Zikov egy kis helyet csinált, és itt ebédelt. Zikov kedves borjúszeme majd kiesett, mikor meglátta Grigorijt.

— Griska! Hát te hunnét kerülsz ide?

— A másvilágrul!

— Eredj csak, hozz neki egy kis káposztalevest. Mit mereszted úgy a gubódat? — förmedt rá Csimbókos.

— Rögtön! Itt a konyha a másik utcába.

Prohor egy darab húst rágva perdült ki az udvarba.

Grigorij fáradtan telepedett Zikov helyére.

— Mán nem is emlékszek, mikor ettem — mosolyodott el restelkedve.

A városon most vonultak át a 3. hadtest egységei. A szűk utcák telezsúfolódtak gyalogsággal, a sikátorokban összetorlódott a rengeteg szekér, lovas csapat, az útkereszteződésnél úgy összepréselődtek, mint a jégtáblák a torlasz előtt. Még csukott ajtón át is behatolt a forgalom, az átvonulás lármája.

Nemsoká megjelent Prohor egy csajka káposztalevessel meg egy tarisznya hajdinakásával.

Egy-két szót váltva eszegettek. Prohor egy zsírfoltot igyekezett elnyálazni a kifakult nadrágsávon.

— Itt a szomszédban egy hegyi lovas hadosztály ütege van elszállásolva. A csikókat akarják feljavítani. A tűzmesterük az újságba olvasta, hogy a német szövetségeseinek — kámpec!

— Nem vótál itt, Melehov — dörmögte Csimbókos kásával telitömött szájjal —, reggel megdicsértek bennünket.

— Kicsoda?

— Von Divid altábornagy, a hadosztályparancsnok köszönetet mondott, amiér visszavertük a magyar huszárokat, oszt kivágtuk az ütegünket a bajbul. Mer amazok majdhogy el nem gurították az ágyúkat. „Derék legények vagytok, kozákok — aszongya —, a cár meg a haza nem feledkezik meg rólatok."

— Lám csak!

Az utcán szárazon csettent egy-két lövés, aztán mennydörögve zuhogott a golyózápor a géppuskából.

— Gyertek ki! — kiabálták a kapunál.

A kozákok elhajították a kanalat, és egy ugrással kinn termettek az udvaron. Felettük, alacsonyan, simán keringett egy repülőgép. Hatalmas búgása fenyegetően harsogott.

— Feküdj! A kerítés tövébe!... Mingyán elkezdi szórni a bombát: üteg van a szomszédba! — rikoltott Csimbókos.

— Kőccsétek fel Jegorkát! Mer még a ruganyos matrácon lapítja meg a bomba!

— Acci azt a puskát!

Csimbókos megcélozta a gépet, és mindjárt a lépcsőről lőtt rá.

Az utcán lehajolva szaladtak a katonák összevissza. A szomszédos udvarból nyerítés és pattogó vezényszó hallatszott. Grigorij kilőtt egy tárral, aztán átpillantott a kerítésen. A tüzérek ész nélkül gurították az ágyút a szín eresze alá. Grigorij az ég káprázztató kékségétől hunyorgó szemmel nézte a mind lejjebb szálló, berregő madarat; e pillanatban hirtelen levált róla valami, és vakítóan villant meg a napsugár sávjában. Földrengető robaj rázta meg a kis házat és a tornáchoz tapadó kozákokat; a szomszéd udvaron döglődve hörgött. nyerített egy ló. A kerítés mögül a robbanás csípős kénszagát hozta a szél.

— Vigyázzatok, bújjatok el! — kiáltotta Csimbókos, és leszaladt a tornácról.

Grigorij utána ugrott, és a kerítés tövében a földre vágta magát. A repülőgép szárnyán megcsillant valami alumínium alkatrész. Még mindig ott keringett, egyenletesen, simán, alig rezzenő farokkal. Az utcáról sortüzet zúdítottak rá; tucatjával ropogtak a

puskák, néha meg egyes lövések pukkadoztak szaporán, de összevissza. Alig tett be új tárat Grigorij, amikor még földrengetőbb robbanás ölnyire lökte a kerítéstől. Egy hatalmas rög főbe kólintotta, szemét-száját teleszórta földdel, és majd agyonnyomta súlyával... Csimbókos állította talpra. Olyan éles fájdalmat érzett a bal szemében, hogy egyáltalán nem is látott; amikor nagy nehezen felnyitotta a jobbat, rögtön látta, hogy a ház fele csupa rom, a tégla csúnya vörös halmazban hever, és rózsaszínű por száll felette.

A szétroncsolt lépcső alól Jegor Zsarkov mászott elő könyökön. Arca egyetlen üvöltés. kifolyt szeme üregéből véres könny csorog végig orcáin. Fejét válla közé húzva kúszott, nyöszörögve üvöltözött, mintha nem tudná szétnyitni megszederjesedett ajkát.

— Jajj-jajj-jajj-jajj!

Utána vékony bőrcafrangon, a megperzselődött nadrágszáron lógva, keresztbe fordulva, vonszolódott a csípőjéből kitépett fél láb. A másik eltűnt. Könyökét lassan váltogatva csúszott előre, és szinte gyermekes, nyöszörgő jajgatás tört elő szájából. Hirtelen abbahagyta a vinnyogást, oldalt dőlt, és szorosan a lóganéval, téglatörmelékkel elrondított barátságtalan, nyirkos földhöz nyomta arcát. Senki sem ment oda hozzá.

— Vigyétek el! — kiáltotta Grigorij, és még mindig nem vette le tenyerét a bal szeméről.

Az udvarba csődült egy tömeg baka. A kapunál híradósok kétkerekű kocsija állt meg.

— Gyerünk, gyerünk! Továbbhajtani! Mér álltatok meg?! — ripakodott rájuk egy tiszt, amint ellovagolt mellettük. — Barmok, pimasz dögök!...

Valahonnan hosszú fekete kabátos öregember meg két nő csoszogott elő. Egész tömeg tolongott már Zsarkov körül. Grigorij átfurakodott rajta; látta, hogy Jegorka még lélegzik, ki-kitör belőle a sírás, és iszonyúan reszket. Hullasárga homlokán szemcsés verejték gyöngyözik.

— Vigyétek mán el! Mik vagytok tik, emberek vagy ördögök?!

— Ne ugass! — vicsorgott rá egy hórihorgas baka. — Vigyétek, vigyétek... de hova vigyük? Láthatod, hogy a végét járja.

— Mind a két lábát elvitte a bomba.

— Csupa vér!...

— Hol vannak a szanitécek?

— Ugyan, miféle szanitécek volnának itt?

— Még eszméletén van.

Csimbókos hátulról megérintette Grigorij vállát; Melehov feltekintett.

— Ne fordítsd meg! Gyere csak át a másik oldalra. Onnét nézd meg.

Csimbókos átment a másik oldalra. Egy pillanatra sem engedte ki kezei közül Grigorij gimnasztyorkája ujját, és szétlökdöste a közelebb állókat. Grigorij odatekintett, aztán összegörnyedve, émelygő gyomorral ment ki a kapun. Zsarkov hasa alatt halványrózsaszínben és kékesen csillogtak a kiontott belek. E tekervényesen összefonódó gomolyag vége a homokban, ganéban hempergett, vonaglott, és egyre nagyobbra dagadt. A haldokló kozák keze úgy feküdt a belek mellett, mintha össze akarná nyalábolni...

— Takarjátok el az arcát! — tanácsolta valaki.

Zsarkov hirtelen feltámaszkodott a karjára, és úgy hátravetette fejét, hogy a tarkója meggörbedt lapockái közé ütődött, és állati, rekedt hangon bömbölte:

— Testvérek, öljetek meg! Testvérek!... Testvérek!... Mit bá-á-á-mu-u-ul-tok?... Jaaaaajjj! Testvérek, üssetek agyon...

21

A vagon lágyan himbálódzik. a kerekek kattogása álomba ringató; a lámpás sárga fénykévét vet a pad felére. Olyan jól esik kinyújtózni az embernek egész hosszában, és ott feküdni csizma nélkül; szabadjára hagyni a lábát, amely két héten át örökké csizmában izzadt, olyan jól esik mentesnek érezni magát mindenféle kötelességtől, tudni, hogy az életét nem fenyegeti veszély, és a halál messzi van. Különösen kellemes hallgatni a kerekek egymás szavába vágó vitáját; hisz minden fordulattal, a mozdony minden lökésével egyre jobban távolodik a front. És Grigorij békésen feküdt, hallgatta a kattogást, mozgatta meztelen lábaujjait, és egész teste örült az imént felöltött friss fehérneműnek. Úgy érezte, mintha ledobta volna magáról a piszkos burkot, és makulátlanul tisztán lépne át egy új élet küszöbén.

A csendes, békességes örömöt a balszemében zúgó fájdalom zavarta meg. Időnként csillapodott, aztán hirtelen visszatért, égette szemét, mint a tűz, és kényszerű könnyeket sajtolt ki a kö-

tés alól. A kórházban — Kamenka-Sztrumilovóban — egy fiatal zsidó orvos megvizsgálta Grigorij szemét, és feljegyzett valamit egy darab papírra.

— Magát a front mögé kell küldeni. A szemével komoly bajok vannak.

— Megvakulok rá?

— Ugyan — mosolyodott el kedvesen az orvos, mert észrevette a kérdésben a leplezetlen félelmet. — Csak hát okvetlen kezelésre van szükség. Talán meg is kell operálni. Majd mélyen a front mögé küldjük: Pétervárra például, vagy egyenest Moszkvába.

— Köszönöm.

— Ne féljen, ép lesz a szeme. — Az orvos vállon veregette, és a papírdarabkát a markába nyomva szelíden kituszkolta Grigorijt a folyosóra. Felgyűrte inge ujját, és operációhoz készülődött.

Grigorij sok és hosszas vesződség után végre kórházvonatra került. Egy álló napig feküdt ott, és élvezte a nyugalmat. Az ócska kis mozdony utolsó erejét megfeszítve húzta a sok kocsiból álló szerelvényt. Közeledett Moszkva!

Éjjel érkeztek meg. A súlyosan sebesülteket hordágyakon vették le a vonatról, akik minden külső támogatás nélkül is tudtak járni, feliratkoztak, és a maguk lábán mentek ki a peronra. A vonatot kísérő orvos a lista alapján Grigorijt is előszólította, és reá mutatva mondotta az ápolónőnek:

— Doktor Sznyegirjov szemészeti klinikájára! Kolpacsnij utca.

— Kéznél vannak a holmijai? — kérdezte a nővér.

— Miféle holmijai vannak a kozáknak? Bornyú meg köpeny.

— No, akkor menjünk.

A nővér frizuráját főkötője alá igazgatva, suhogó szoknyával indult előre. Grigorij bizonytalan léptekkel követte. Bérkocsit fogadtak. Az aludni készülő nagyváros zaja, a villamos csilingelése, a száz árnyalatú kék villanyszikrák tündöklése nyomasztóan hatott Grigorijra. Hátát a kocsi falának vetve ült, mohón bámulta az éjjel is népes utcákat, és olyan különös volt maga mellett érezni a női test izgató melegét. Moszkvában szinte kézzelfoghatóan lehetett érezni, hogy ősz van: a körutak fáin bágyadt-sárgán verték vissza a lámpások fényét a fonnyadt levelek; az éjszaka fagyos hideget lehelt; a járda kőlapjai nedvesen csillogtak, és a csillagok őszies-fényesen, hidegen tekintettek le a derült égből. A belvárosból néptelen mellékutcába hajtattak. A ló patája han-

gosan koppant a kőre; a kocsis lustán himbálódzott a magas bakon; kék ujjasában olyan volt, mint valami pópa. A gyeplő végével csetkelte a konyafülű gebét. Valahol a város peremén mozdonyok fütyültek. „Lehet, hogy valamelyik a Donvidékre indul" — gondolta Grigorij, és a hazavágyás oly sűrűn szúrt szívébe, hogy lehorgasztotta a fejét.

— Szunyókál? — kérdezte a nővér.

— Nem.

— Mindjárt ott vagyunk.

— Mit parancsol? — fordult meg a kocsis.

— Csak hajts!

A vaskerítés mögött olajosan csillogott a kerti tó vize. Itt-ott kis korlátos hidak tűntek elő hozzájuk kötözött csónakokkal. Nyirkos levegő csapta meg őket.

„Még a vizet is vasketrecbe zárták, a Don bezzeg..." — gondolta homályosan Grigorij. A bérkocsi gumiabroncsai alatt megzizzentek a levelek.

Egy kétemeletes ház előtt állt meg a kocsi. Grigorij köpenyét megigazítva ugrott le róla.

— Nyújtsa ide a karját — mondta a nővér, és lehajolt hozzá.

Grigorij markába vette a nő puha kis kacsóját, és segített neki leszállni.

— Ejnye, de izzadt katonaszaga van — nevetett halkan a cicomás nővér; odament a bejárathoz, és csengetett.

— Ha maga is ott lett volna, nővérke, ahun mink, hát maga még egyébtül is büdös lenne! — mondta Grigorij visszafojtott dühvel.

Kapus nyitott ajtót. Az aranyozott korlátú díszlépcsőn felmentek az első emeletre. A nővér itt is csöngetett; egy fehér köpenyes nő engedte be őket. Grigorij egy kis kerek asztal mellé ült. A nővér suttogva mondott valamit a fehér köpenyes nőnek, az meg feljegyezte.

A hosszú, keskeny folyosó két oldalán sorakozó termek ajtaján különféle színes szemüveget viselő betegek kandikáltak ki.

— Vesse le a köpenyét — utasította a fehérköpenyes nő.

Egy szintén fehér köpenyes ápoló átvette a katonaköpenyt, és Grigorijt a fürdőszobába vezette.

— Vetkezzék le meztelenre.

— Minek?

— Meg kell fürödni!

Amíg Grigorij levetkezett, és ámulva nézegette a fürdőszobát meg a tejüveget az ablakon, az ápoló teleengedte a kádat meleg vízzel, megmérte a hőfokát, és azt parancsolta Grigorijnak, hogy üljön bele.

— Nem nekem való ez a vályú — dörmögte zavartan Grigorij, és felemelte olajbarna, szőrös lábát, hogy a vízbe lépjen.

Az ápoló segített neki gondosan megfürdeni, odaadott egy lepedőt, aztán fehérneműt, papucsot és öves szürke köpenyt.

— Hát az én ruhám? — csodálkozott Grigorij.

— Egyelőre ebben fog járni. A ruháját majd akkor kapja vissza, ha meggyógyul, és kieresztik a kórházból.

Az előszobában a nagy falitükör mellett elhaladva meg sem ismerte magát Grigorij: ez a magas, barna arcú, kiálló pofacsontú, köpenyes férfi, akinek arcára piros foltokat rajzolt a hőség, fekete hajbundájába pedig mélyen bevágódott a kötés — csak távolról hasonlított a régi Grigorijhoz. Kinőtt a bajusza, és pelyhes szakáll göndörödött az állán.

— Megfiatalodtam — mosolygott görbén Grigorij.

— Hatos számú kórterem, harmadik ajtó jobbra.

Egy szürke köpenyes, kék szemüveges pópa állt fel, amikor Grigorij belépett a nagy fehér szobába.

— Új szomszéd? Nagyon örülök. Nem lesz olyan unalmas. Én Zarajszkból jöttem — jelentette ki közlékenyen, és székkel kínálta Grigorijt.

Néhány perc múlva belépett egy csúnya és nagy arcú, kövér felcsernő.

— Gyerünk, Melehov! Megvizsgáljuk a szemét — mondta mély mellhangján, félreállt, és előreengedte Grigorijt a folyosóra.

22

A délnyugati fronton, Sevel körzetében, a hadseregparancsnokság elhatározta, hogy óriási arányú lovassági rohammal töri át az ellenség frontját, és nagy lovas osztagot dob a háta mögé; ennek az lett volna a feladata, hogy portyázza végig a frontmenti vidékeket, útközben rombolja szét a közlekedési vonalakat, és hirtelen rajtaütésekkel züllessze szét az ellenséget. A parancsnokság nagy reményeket fűzött a terv sikeres megvalósításához: az említett vidékre példátlan mennyiségű lovasságot vontak össze. A

többi lovas ezreddel együtt erre a szakaszra dobták át azt a kozák ezredet is, amelyikben Lisztnyickij hadnagy szolgált. A rohamot augusztus 28-án kellett volna megindítani, de a közbejött eső miatt 29-re halasztották.

Reggel fölfejlődött az óriási hadszíntéren a rohamra készülő lovas hadosztály.

Nyolc versztányira a jobbszárnyon a gyalogság tüntető támadást intézett, hogy magára vonja az ellenség tüzét. Ugyancsak megtévesztő irányban nyomultak előre egy lovas hadosztály egységei is.

Előttük, ameddig csak a szem ellátott, egy szál ellenség sem mutatkozott. Lisztnyickij a maga századától egy versztányira kiürített fekete lövészárkokat látott, mögöttük rozsvetések hullámzottak, és szél köpülte hajnali köd kéklett.

Az ellenséges főparancsnokság vagy tudomást szerezhetett a készülő támadásról, vagy megsejthette, mert a 29-re virradó éjjel az ellenséges csapatok kiürítették a lövészárkokat, és visszavonultak vagy hat versztányira, otthagyták még a géppuskafészkeket is, amelyekből az egész frontszakaszon állandóan nyugtalanították velük szemben álló gyalogságunkat.

Valahol odakint a gomolyfelhőkön túl ragyogott a kelő nap, a völgyet pedig teljesen elöntötte a krémsárga köd. Megadták a jelet a rohamra, és az orosz ezredek el is indultak előre.

Az ezer meg ezer pata földrengés morajára emlékeztető tompa dübörgést hintett végig a földön. Lisztnyickij igyekezett fékentartani lovát, és nem engedte, hogy sebesvágtába csapjon át. Másfélversztányi távolság feküdt mögöttük. A támadók egyenes sorban közeledtek egy gabonavetéshez. A kötésen felül érő, magas rozs, amelyet át- meg átfont a folyóka és egyéb dudva, a végletekig megnehezítette a lovak ügetését. Elöl még mindig ugyanúgy hullámzott a rozs szőke kalásza, hátul már letiporva, legázoltan hevert. A negyedik versztánál a lovak elkezdtek botladozni, szemlátomást izzadni — ellenség még sehol egy szál sem. Lisztnyickij visszapillantott a századparancsnokra: a százados arcán tompa kétségbeesés tükröződött...

A hat versztányi, elképzelhetetlenül nehéz ügetés teljesen kiszítta a lovakból az erőt; némelyik összerogyott lovasa alatt, még a legedzettebbek is tántorogtak a fáradtságtól, és már csak maradék erejüket igyekeztek összeszedni. Ekkor osztrák géppuskák kattogása hallatszott, egyenletesen ropogtak a sortüzek; a gyilkos

tűz lekaszálta az első sorokat. Először az ulánus csapat rendült meg és fordult vissza; egy kozák ezred egységei is teljesen összegabalyodtak. A vak rémületben visszafelé özönlőket golyózáporral zuhintották végig, mintha permetezővel locsolták volna őket. Ágyúval is állandóan tüzeltek rájuk. A példátlan arányú támadás a legfelsőbb parancsnokság vétkes hanyagsága miatt teljes összeomlással végződött. Némelyik ezred ember- és lóállományának fele megsemmisült. Lisztnyickij ezrede körülbelül négyszáz elesett és sebesült közkatonát és tizenhat tisztet vesztett.

Lisztnyickij alól kilőtték a lovát. Ő maga két helyütt is megsebesült: fején és lábán; Csebotarjov őrmester leugrott lováról, felkapta Lisztnyickijt, nyeregbe lökte, és elvágtatott.

Golovacsov vezérkari ezredes, a hadosztály vezérkari főnöke, néhány pillanatfelvételt készített a rohamról, és később megmutatta a tiszteknek. Cservjakov sebesült hadnagy volt az első, aki ököllel arcába csapott, és hangosan sírva fakadt. Az odafutó kozákok szétmarcangolták Golovacsovot, sokáig gyalázták a hullát, végül egy útmenti árokba, a szennybe-piszokba dobták. Így végződött ez a dicstelenségéről hírhedt roham.

Lisztnyickij egy varsói kórházból értesítette apját, hogy felgyógyulása után hazautazik Jagodnojéba, ott tölti a szabadságát. Az öreg, mihelyt megkapta a levelet, bezárkózott dolgozószobájába, és másnap olyan komoran jött ki onnan, mint a vészterhes viharfelhő. Nyikityiccsel befogatott egy jó ügetőt a könnyű kocsiba, megreggelizett, és behajtatott Vesenszkajába. Sürgöny útján négyszáz rubelt utalt át fiának, és rövid levelet küldött neki.

Csak örülhetek, kedves fiam, hogy átestél a tűzkeresztségen. Ez a nemes pálya, nem az udvari szolgálat. Túlságosan becsületes és eszes vagy ahhoz, hogy nyugodt lelkiismerettel játsszad a talpnyaló szerepét. Családunk egyetlen tagjában sem volt meg ez a ronda vonás. Ezért lett kegyvesztett nagyapád is, ezért élt mindhalálig Jagodnojéban, nem remélve és nem is várva kegyet a korona viselőjétől. Jó egészséget, Zsenya! Gyógyulj fel mielőbb! Ne felejtsd el, fiam, nekem senkim sincs rajtad kívül ezen a világon. Néném üdvözletét küldi, jól van; magamról nincs mit írni. Úgyis tudod, hogy élek itt. Ejnye, hát mit művelnek azok ott a fronton? Csakugyan elment az emberek józan esze? Nem hiszem el az újságok híreit — hazugság az első betűtől az utolsóig. Tudom az

elmúlt évek tapasztalataiból. Csakugyan elvesztjük ezt a hadjáratot, Jevgenyij?

Nagyon türelmetlenül várlak haza!

Az öreg Lisztnyickijnek csakugyan nem volt mit írnia a maga életéről, mely a régi kerékvágásban, egyhangúan, változatlanul döcögött tovább, csak a munkáskezek értéke emelkedett, meg szeszes italban lehetett érezni hiányt. A pán gyakrabban iddogált, ingerlékenyebb, kötekedőbb lett, mint azelőtt. Egyszer szokatlan órában hívatta Akszinyát.

— Hanyagul végzed a dolgod! Tegnap mért hidegen szolgáltad fel a reggelit? A kávéspoharat mért nem mostad tisztára? Ha ez még egyszer előfordul, akkor én — hallod?! — én elküldelek. Nem tűröm a paslaságot. Megértetted? Nem tűröm!

Akszinya keményen összepréselte ajkait, és hirtelen kitört belőle a sírás.

— Nyikolaj Alekszejevics! Beteg a kislányom. Egy időre adjon szabadságot... Nem mehetek el mellőle.

— Mi lelte?

— A torkát fojtogatja valami...

— Skarlát? Mér nem szóltál hamarabb, hülye? Az ördög vinne el, te mafla! Szaladj, mondd meg Nyikityicsnek, fogjon be, menjen a városba felcserért. Ízibe!

Akszinya futvást sietett kifelé. Az öreg még utána eresztett mély hangján egy mennydörgő szitokzáport:

— Hülye vászoncseléd! Buta liba! Ostoba nőszemély!

Nyikityics reggel megjött a felcserrel. A felcser megvizsgálta a lázban égő, eszméletét vesztett kislányt, és Akszinya kérdéseit füle mellett eleresztve, egyenest a házba ment, a pánhoz. Az öreg az előszobában, állva fogadta. Kezet sem nyújtott neki.

— Mi van a gyermekkel? — kérdezte, és hanyag biccentéssel viszonozta a felcser köszönését.

— Skarlát, kegyelmes uram!

— Meggyógyul? Bízhatunk benne?

— Nem hiszem. Meghal a kislány... Ne felejtsük el: ebben a korban...

— Barom! — ripakodott rá a pán rákvörösen. — Hát mire tanítottak téged? Gyógyítsd meg!

Becsapta az ajtót a megszeppent felcser orra előtt, és fel-alá járkált a teremben.

Akszinya kopogtatott, belépett.

— A felcser lovat-kocsit kér, vissza akar menni a városba.

Az öreg fürgén sarkon fordult.

— Mondd meg neki, hogy hatókör! Azt is mondd meg neki, hogy addig el nem megy, míg meg nem gyógyítja a gyermeket! A szárnyépületben adj neki külön szobát, tömjed, mint a libát! — rikácsolta az öreg, és megrázta csontos öklét. — Ehet-ihat, amennyi a böndőjébe fér, de elmenni — azt nem! — Hirtelen abbahagyta, odament az ablakhoz, dobolt rajta az ujjával, aztán odament fia nagyított fényképéhez, amely nagynénje karján ábrázolta a kis Zsenyát, két lépést hátrált, és sokáig nézte hunyorgatva, mintha sehogy se tudná felismerni.

Akszinyának mindjárt az első nap, mihelyt a betegség leverte lábáról a kisleányt, eszébe jutott Natalja keserű szava: „Drágám, megfizetsz még az én könnyeimért!..." Azt hitte, Isten büntetése szakadt rá, amiért akkor csúfot űzött Nataljából.

A gyermek életéért rettegve, félelemsújtottan, fejvesztetten, bambán kapkodott fűhöz-fához. A munka lépten-nyomon kiesett a kezéből.

„Csakugyan elveszi?" — dobolt agyán a lázas gondolat szüntelen, tagadta, minden erejével igyekezett nem hinni ezt a szörnyűséget, és őrülten imádkozott, kérte az Istentől ezt az utolsó kegyelmet — kímélje meg egyetlen gyermeke életét.

„Bocsáss meg, Uram Istenem!... Ne vedd el tőlem! Könyörülj rajtam, Uram! Irgalmazz nekem!"

A betegség kegyetlenül fojtogatta a kis életet. A kislány magával tehetetlenül feküdt, dagadt torkából súlyos, szakadozott hörgés tört elő. A városi felcser, miután csakugyan elhelyezkedett a szárnyépületben — napjában négyszer járt hozzá, esténként sokáig elálldogált a cselédház lépcsőjén, cigarettázott, és bámulta az őszi ég hideg csillagsátrát.

Akszinya egész éjjel ébren térdelt az ágy előtt. A felbugyborékoló hörgés mint a kés járta át szívét.

— Ma-ma-a... — pihegte a kicserepesedett piciny ajak.

— Szemem fénye, kisjányom! — gügyögte az anyja fojtott hangon. — Virágszálam, ne hagyj itt, Tanyuskám! Nézz rám, gyönyörűm, nyisd ki a kis szemed! Térj magadho, drágám! Feketeszemű gilicém... Mér versz így, Istenem?

A kislány néha-néha felnyitotta rossz vértől duzzadó gyulladt szemehéját, szemecskéjéből szétfolyó, megfoghatatlan tekintet

sugárzott. Az anyja mohón leste ezt a tekintetet. amely mintha vágyakozón, megbékélten süppedt volna vissza önmagába.

Anyja karja között halt meg. Utoljára sírásra görbült a szederjes szájacska, és kegyetlen görcs nyújtotta ki a kis testet. A verejtékes fejecske hátrahanyatlott, lefittyent Akszinya karjáról. A kicsi szem összehunyorítva, megdöbbentően komoran, melehovosan nézett üveges bogarával.

A tó mellett, a terebélyes vén nyárfa tövében ásta meg a pici sírt Szaska apó, hóna alatt vitte oda a kis koporsót. Szokatlan sietséggel ásott, és sokáig türelmesen várta, míg felkel Akszinya a sárga agyaghant mellől. De nem győzte megvárni, hát kifújta az orrát — mintha karikással cserdítettek volna — és elment az istállóba. A szénatartóból kölnis üveget húzott elő ami denaturált szesszel volt félig megtöltve, jól felrázta a kis üveget, és kotyogtatva, a szesz színében gyönyörködve mondta:

— Hadd legyen egy kis torféle! Isten nyugosztalja szegény gyermeket. Angyalka szállt a mennyországba.

Megitta az egészet, vadul megrázta a fejét, megkóstolt egy szétnyomott paradicsomot, és meghatottan bámulta az üveget.

— Ne felejts el, aranyom, én sem felejtelek el! — És sírva fakadt.

Három hét múlva Jevgenyij Lisztnyickij azt sürgönyözte, hogy szabadságot kapott, és már el is indult hazafelé. Hármas fogatot küldtek érte az állomásra, és az egész cselédséget mozgósították: pulykákat, libákat öltek, Szaska apró ürüt nyúzott, szóval mintha csak nagy vendég fogadására készülődtek volna.

Előző este váltani való lovakat küldtek Kamenka ukrán faluba. A fiatal gazda éjjel érkezett. Dara permetezett, a lámpások sápadt fényösvényeket hintettek a tócsákra. A csilingelő, csengős lovak a tornácnál álltak meg. A zárt hintóból izgatottan mosolyogva szállt ki Jevgenyij. Meleg köpenyét Szaska apó karjára dobta, feltűnően sántítva ment fel a lépcsőn. A teremből sietve csoszogott kifelé a pán. Nagy siettében még egy-két széket is feldöntött.

Akszinya felszolgálta a vacsorát az ebédlőben, és elindult asztalhoz hívni őket. Amikor bekukucskált a kulcslyukon. látta, hogy az öreg fiára borul, és a vállát csókolgatja; öregesen petyhüdt,ráncos nyaka sűrűn meg-megremeg. Akszinya várt néhány pillanatot, aztán megint benézett. Jevgenyij kigombolt keki egyenruhán térdelt a padlón egy kiteregetett nagy térkép előtt.

Az öreg pán fürtös füstgyűrűket eregetve kopogott csontos ujjaival a szék karján, és felháborodva mennydörögte:

— Alekszejev? Lehetetlen! Nem is hiszem el!

Jevgenyij halkan és sokáig magyarázott valamit, próbálta meggyőzni, és ide-oda húzogatta ujját a térképen. Az öreg higgadtabban dörmögte:

— A legfelsőbb parancsnokságnak ebben az esetben nincs igaza! Micsoda korlátoltság! Hadd mondok el egy hasonló esetet az orosz—japán háborúból... Engedd meg... engedd meg...

Akszinya kopogtatott.

— Mi az? Már tálalva van? Rögtön.

Az öreg felfrissülten, vidáman jött ki, egészen fiatalosan csillogott a szeme. Kettesben megittak egy palack bort, amit csak tegnap ástak ki a földből. A megzöldült, penészes címkén még mindig épen maradt a kifakult évszám: 1879.

Akszinya még erősebben érezte a magányosságot, mikor kiszolgálta őket, és vidám arcukra tekintett. Kisíratlan bánat marcangolta. Kislánya halála után az első napokban nem akart és nem is tudott sírni. A torkában orkánná dagadt az üvöltés, de száraz volt a szeme, és kétszeresen nyomta a keserűség, mint a malomkő. Sokat aludt (az álom kábaságában keresett pihenést), de álmában is folyton a gyermek kísérteties hívását hallotta. Úgy tetszett, mintha a kislány ott aludnék mellette, és ő arrább moccanva matatott a lepedőn — néha meg mintha alig érthető nyöszörgését hallaná: „Mama, ihatnám!"

— Magzatom, drágám — suttogta Akszinya fagyos ajakkal.

Még a borzasztó ébrenlét idején is úgy rémlett néha, mintha térdéhez simulna a kisgyerek. Akszinya azon kapta magát, hogy feléje nyúl, megsimogatni a göndör fejecskét.

Jevgenyij megérkezése után késő estig elüldögélt az istállóban Szaska bácsinál, hallgatta együgyű meséit a doni kozákság hajdani szabad életéről, rég esett dolgokról. Kilenc óra tájban jött ki onnan. Az udvart szél öblögette; lába alatt nyálkásan cuppogott a sár. A felhők között kozák táncot járt a szőke bajuszú, fiatal hold. Világánál órájára pillantott Jevgenyij, aztán a cselédház felé indult. A lépcsőnél rágyújtott, egy pillanatra megállt, morfondírozott valamin, aztán hirtelen rántott egyet a vállán, és határozott léptekkel felment a lépcsőn. Óvatosan lenyomta a kilincset. Az ajtó nyikorogva nyílt ki. Bement Akszinya lakásába, gyufát gyújtott.

— Ki a? — kérdezte Akszinya, és magára rántotta a takarót.
— Én vagyok.
— Rögtön felőtözök.
— Nem kell. Csak egy percre jöttem.
Jevgenyij levette köpenyét, és az ágy szélére ült.
— Meghalt a kislányod...
— Meg — felelte Akszinya, mint tompa visszhang.
— Nagyon megváltoztál. Persze meg is értem, mit jelent: elveszíteni egy gyermeket. De azt hiszem, túlságosan emészted magad utána, nem akarsz visszatérni a való életbe, pedig még elég fiatal vagy ahhoz, hogy másik gyermeked legyen, több is... Nem szabad így búsulni, hallod... Végy erőt magadon, törődjél bele... Elvégre a gyermek halálával nem veszett el minden. Gondolt meg — még előtted az egész élet!
Jevgenyij megszoritotta Akszinya kezét, nyájas eréllyel simogatta, mély, meghatott hangon, színészkedve beszélt. Aztán duruzsoló suttogásra fogta a hangját, és mikor érezte, hogy Akszinya egész testében remeg, rázza az elfojtott sírás, amely zokogássá hatalmasodik, csókolgatni kezdte könnyáztatta orcáját, szemét...
Az asszonyszívet könnyen meglágyítja a gyöngédség, a részvét. A kétségbeesés ólombilincsében vergődő Akszinya öntudatlanul adta oda neki magát, egész szilaj, rég elfelejtett szenvedélyességével. De amikor lecsillapodott a szemérmetlen gyönyörvágy soha nem tapasztalt, pusztító, kábító hulláma, felocsúdott, éleset sikoltott, ész nélkül, szégyentelenül, félmeztelen, egy szál pendelyben rohant ki a lépcsőre. Az ajtót nyitva hagyva, gyorsan kisietett utána Jevgenyij is. Mentében öltötte fel köpenyét, nagyon gyorsan szedte a lábát, és amikor lihegve felért a ház teraszára, boldogan, elégedetten nevette el magát. Eleven vidámság vett erőt rajta. Mikor már ágyában feküdt és húsos, puha mellét dörzsölgette, ilyesmi járt a fejében: „Becsületes ember szempontjából — ez természetesen aljasság, erkölcstelenség. Grigorijról van szó... Megloptam egy felebarátomat, de hát ott a fronton én is az életemmel játszottam. Az is megeshetett volna, hogy a golyó kissé jobbra tér és atlyukasztja a fejem. Azóta már ott rothadnék valahol, és a pondrók lakmároznának a testemen... Mohón ki kell élvezni az élet minden percét. Nekem mindent szabad!" Egy pillanatra megijedt tulajdon gondolataitól, de a képzelet újból plasztikusan elébe hozta a roham bor-

zalmas képét, és azt a mozzanatot, amikor felkelt az agyonlőtt lóról, de megint visszazuhant: leverte lábáról egy golyó. Félálomban csitítgatón hajtogatta: „Majd holnap... de most aludni, aludni..."

Másnap reggel, mikor egyedül maradt az ebédlőben Akszinyával, bűnbánó arccal, mosolyogva lépett hozzá, de Akszinya a falhoz lapulva, dühösen sustorgó szavakkal forrázta le:

— Ne merj hozzám nyúlni, átkozott!

Az élet könyörtelenül diktálja íratlan törvényeit: három nap múlva, éjjel Jevgenyij megint bement a cselédlakásba, és Akszinya nem lökte el.

23

Sznyegirjov doktor szemklinikája mellett kicsi park terült el. Moszkva külvárosi mellékutcáiban sok ilyen rideg, nyírott kert van. A szem nem piheni ki bennük a város unalmát, amely mint a kő, nyomja az embert. Az ilyen kert láttára csak még sajgóbban, élesebben jut eszébe a szabad doni erdő vad szépsége. A kórházi parkban javában garázdálkodott az ősz: narancssárga és bronzszínű levelekkel födte be a sétányokat; a reggeli fagy összezsugorította a virágokat, és vizenyős-zöldre fakította a pázsitot. Derült napokon betegek sétáltak az ösvényeken, hallgatták az istenes Moszkva templomi harangjainak kongását-bongását. Rossz időben (abban az évben pedig többnyire borús volt az ég) egyik teremből a másikba csavarogtak, heverésztek ágyukon, nagyokat hallgattak, rettenetesen unták magukat és egymást.

A kórházban javarészt civilbetegek tartózkodtak. A sebesülteket egy közös teremben helyezték el. Öten voltak: Jan Varejkisz, kék szemű, nyírt tömött szakállú, magas, szőke lett katona. Ivan Vrublevszkij, huszonnyolc éves, daliás dragonyos, a vlagyimiri kormányzóság szülötte; Koszih, szibériai lövész; a pergamenbőrű, fürge kis közkatona: Burgyin és Grigorij Melehov. Szeptember végén még egy sebesültet hoztak. Az esti teázás alatt hosszan, izgatottan csörömpölt a csengő. Grigorij kitekintett a folyosóra. Hárman léptek az előszobába: egy ápolónő és egy cserkeszkaftános férfi a harmadikat karonfogva támogatta befelé. A beteg nyilván csak az imént érkezett a pályaudvarról: erről ta-

núskodott mellén barna vérfoltos, piszkos gimnasztyorkája is. Még aznap este megoperálták. Rövid előkészület után (a terembe behallatszott a zaj — kifőzték a műszereket) a műtőbe vezették az újonnan érkezett sebesültet. Néhány pillanat múlva tompa dúdolás hallatszott a műtőből: amíg gödréből eltávolították a szilánkroncsolta szem maradványait, a kloroformmal elaltatott sebesült dudorászott, és zagyva szitkokat szórt. Operáció után bevitték a sebesültek kórtermébe. Egy nap múlva, mikor a kloroform súlyos kábulata kipárolgott agyából, elmesélte, hogy Werberg alatt, a német fronton sebesült meg, Granzsának hívják, géppuskás volt, és a csernyigovi kormányzóság a szülőhazája. Néhány nap múlva különösen összemelegedett Grigorijjal: ágyuk egymás mellett állt, és már az esti körvizit után, persze csak halkan, suttogva, sokáig elbeszélgettek:

— Na, kozák, hogy ityeg a fityeg?

— Pocsékul, komám!

— Hát a szemed mi lelte?

— Injekcióra járok véle.

— Hányat adtak mán?

— Tizennyócat.

— Fáj?

— Nem, csuda jól esik!

— Vájasd ki az egészet.

— Nem lehet mindenki félszemű.

— Ez mán igaz...

Grigorij epés, lobbanékony szomszédja mindennel elégedetlenkedett: szidta a kormányt, a háborút, a maga sorsát, a kórházi kosztot, a szakácsot, a doktorokat — szóval mindent és mindenkit, aki csak éles nyelve hegyére került.

— Mér harcoltunk mink, komám, azt mondd meg?!

— Amér a többi, mink is azér...

— Értelmesebben magyarázd meg, értelmesebben!

— Hagyj békét!

— Hő! Nagy marha vagy! Ezt jól meg kell rágni!... A burzsujokér harcoltunk, érted? De mi az a burzsuj? Az olyan madár, amék dúskál a kendermagban.

Megmagyarázta Grigorijnak az érthetetlen szavakat, és csípős, borsos szitkokkal szórta tele a beszédét.

— Ne zabridálj, úgysem értem azt a bikkfa hohol nyelvet — szakította félbe Grigorij.

— Ejnye, ejnye, hát mit nem értesz rajta, muszka sógor?

— Lassabban beszélj!

— Pedig amúgy se valami szaporán beszélek, édes ecsém. Aszondod: a cárér, de hát mija, az a cár? A cár bárgyú kappan, a cárné — büdös kurva. A háborútól csak a pánok garasa fiadzik, nekünk meg csak a kötél szorul jobban a nyakunkra. Érted? Ejnye! A gyáros konyakot iszik, a katona tetvészkedik — lám, egyforma nehéz a sora mindkettőnek! — A gyáros zsebel, a munkás pucin jár — ez az aranyszabály! Csak szolgálj, kozák, becsülettel szolgálj! Kapsz még egy keresztet, szépet, tölgyfából valót... — Ukránul beszélt, de néha, mikor tűzbe jött, áttért az orosz szóra szitkokkal bőven fűszerezve, tisztán, érthetően fejezte ki magát.

Napról napra addig ismeretlen igazságokat csepegtetett Grigorij agyába, leleplezte a háború keletkezésének igazi okait, és csípősen kigúnyolta az önkényuralmi kormányt. Grigorij megpróbált ellentmondani, de Garanzsa sarokba szorította egyszerű — gyilkosan egyszerű — kérdéseivel, és Grigorij kénytelen volt belátni Garanzsa igazát.

Ebben az volt a legrettenetesebb, hogy lelkében maga is érezte, mennyire igaza van Garanzsának, és képtelen volt komoly ellenvetéseket tenni vele szemben, mert ilyen ellenvetései nem voltak, és nem is találhatott egyet sem. Grigorij ijedten döbbent rá, hogy az okos és mérges ukrán lassan, de feltarthatatlanul szétrombolja minden régebbi elképzelését a cárról, hazáról, kozák kötelességről: a fegyveres szolgálatról.

Garanzsa megérkezése után egy hónappal már üszkösen füstölögtek azok a cölöpök, amelyeken tudatos élete eddig nyugodott. Elkorhadtak a pillérek, a háború borzalmas őrültsége, mint a rozsda, marta szét őket, csak egy lökés kellett nekik, hogy leomoljanak. Ez a lökés bekövetkezett, felébredt a szunyókáló gondolat, gyötörte, fojtogatta Grigorij egyszerű, józan paraszteszét. Vergődött, kereste a kivezető utat, az ő értelmét meghaladó talány megfejtését, és boldogan lelte meg Garanzsa szavaiban.

Egyszer késő éjjel felkelt ágyáról, és felébresztette Garanzsát. Odaült mellé, az ágya szélére. Az ablakon, a leeresztett redőnyön át becsurgott a szeptemberi hold zöldes fénye. A felserkent Garanzsa orcája úgy sötétlett, mint homokba vájt lyuk, fekete szemegödre nedvesen csillogott. Nagyot ásított, fázósan göngyölte lábát a takaróba.

— Mér nem alszol?

— Nem vagyok álmos. Elkerül az álom. Magyarázd meg nekem, hogy lehet az, hogy a háború egyiknek hasznot hajt, a másikat tönkreteszi...

— Hön! Á! — ásított Garanzsa.

— Várj! — suttogta Grigorij, akit szörnyű harag perzselt. — Azt mondod, a gazdagok érdeke miatt hajtanak bennünket a halálba. De hát a nép? A nép nem érti ezt? Vagy csakugyan nincs, aki meg tudja magyarázni neki? Előlépne, oszt azt mondaná: „Testvérek, ezér meg ezér ontjátok a véreteket, pusztultok halomra!"

— Hogyhogy előlépne? Mit akarsz tulajdonképpen? Á, szeretném én látni, hogy lépnél te elő. Ládd, mink is csak zsibongunk, mint a liba a nádasba, mer ha hangosan elgágogjuk magunkat, rögtön falho állítanak. Fekete kábaság nyomja a népet. A háború majd felrázza. A felhőből is akkor ered meg az eső, ha előbb dörren egy nagyot...

— Mit csináljunk? Mondd meg, piszok! Feldúrtad a lelkem!

— Hát mit mond a lelked?

— Nem értem — vallotta be Grigorij.

— Aki le akar taszítani éngem a sziklárul, hát azt inkább én lököm le. Nem kell sokat fecsegni, visszafelé kell fordítani a puskát. Azokba kell ereszteni a golyót, akik ebbe a pokolba kergetik az embereket. — Garanzsa kissé felemelkedett, és fogcsikorgatva nyújtotta ki a karját: — Feltámad a hatalmas vihar, és elsodor mindent, jusson eszedbe — sziszegte.

— Hogyhogy, hát szerinted mindent fejetetejére kell állítani?

— Öhöm! A kormányt el kell dobni, mint a piszkos gatyát. Le kell nyúzni a pánok bőrét, ki kell verni a fogukat, mert csúnyán megmarták a népet.

— De az új kormány alatt mi lesz a háborúval? Hiszen csak fognak verekedni, ha nem mink, hát a gyermekeink. Mivel szelídíted meg a háborút? Hogy lehetne kiirtani ebbül a világbul, ha örök idők óta háborúznak az emberek?

— Igaz, örök idők óta folyik a háború, és nem is lehet megszüntetni addig, amíg ilyen gaz kormány lesz a világon. De ha minden államba a munkások kerülnének hatalomra, akkor nem lenne többet háború. Így is kell cselekedni! Meg is lesz a, dögöljenek meg azok a gazemberek!... Meglesz! A németeknél is,

meg a franciáknál is! Mindenütt a munkások meg a parasztok kezébe kerül majd a hatalom. Hát mér verekednénk még akkor is? Határok — nem lesznek! Harag, fekete gyűlölet nem lesz! Egyetlen vörös élet lesz az egész világon! Hej! — Garanzsa nagyot sóhajtott, beharapta bajusza hegyét, és ép szemét villogtatva ábrandosan elmosolyodott: — csak azt megérjem... Láng az én szívem, csupa láng...

Hajnalig beszélgettek. A szürke hajnal nyugtalan álomba bódította Grigorijt.

Reggel kiabálás és sírás költötte fel. Ivan Vrublevszkij, arcra borulva az ágyán, zokogva az orrát fújta. A felcsernő, Jan Varejkisz és Koszih állt mellette.

— Miért bőg? — kérdezte rekedten Burgyin, és kidugta fejét a takaró alól.

— Eltörte a szemét. Ki akarta venni a pohárból, és széttörte a kövön — felelte Koszih inkább kárörömmel, mint részvéttel.

Egy eloroszosodott német — műszemkereskedő — hazafias felbuzdulásában ingyen adta portékáját a katonáknak. Előző este kiválasztottak és behelyeztek Vrublevszkijnek egy finom művű üvegszemet, amely ugyanolyan kék és szép volt, mint az igazi. Annyira mesterien csinálta, hogy még tüzetes vizsgálódással sem lehetett megkülönböztetni az igazit az üvegszemtől. Vrublevszkij örült és kacagott. mint a gyermek.

— Hozomegyek — mondotta vlagyimiri tájszólással ózva —, okármék jánt becsopom. Megnősülök, oszt csak akkor mondom meg neki, hogy üvegbül van a szemem.

— Becsopja üket, a macska rúgja meg! — kacagott rajta Burgyin, aki állandóan Dunyáról dúdolt egy dalocskát, meg a svábbogárról, amely kirágta Dunya szarafánját.

És íme most ez a baleset: a szép legény, a daliás, félszemű rokkantként tér vissza szülőfalujába.

— Újat adnak, ne bőgj — vigasztalta Grigorij.

Vrublevszkij felemelte könnyáztatta, pöffedt arcát, amelyen nedves gödör vöröslött szem helyett.

— Nem adnak. Háromszáz rubelbe kerül egy olyan szem. Nem adnak.

— Hát szép volt, az igaz! Minden erecske gyönyörűen ki volt pingálva rajt — lelkesedett Koszih.

A reggeli tea után Vrublevszkij a felcsernővel elment a német boltjába; a német új szemet keresett neki.

— A német különb az orosznál! — őrjöngött lelkesedésében Vrublevszkij. — Az orosz kereskedőtől egy vereshagymát se tud kikunyerálni az ember, ez meg szó nélkül másikat adott.

Eltelt szeptember. Az idő fukarul morzsolta a napokat, amelyek végtelen hosszúra nyúltak, és halálos unalommal zsúfolódtak tele. Reggelenként kilenckor teáztak. Egy kis tányéron mindegyik betegnek adtak két kísértetiesen vékony francia zsemleszeletet, kisujjnyi darab vajat. Ebéd után is éhesen álltak fel az asztal mellől. Esténként teát ittak, és a változatosság kedvéért hideg vizet kortyintottak utána. A betegállomány állandóan cserélődött. A „katonateremből" (így keresztelték el a betegek azt a kórtermet, ahol a sebesült katonák feküdtek) először Koszih, a szibériai távozott. Utána a lett Varejkisz következett. Október utolsó napjaiban elengedték Grigorijt is.

Sznyegirjov doktor, a klinika szép, nyírott szakállú gazdája a vizsgálat alkalmával kielégítőnek minősítette Grigorij látását. Egy sötét szobában — bizonyos távolságról — megvilágított betűket, számokat mutattak Grigorijnak. Elbocsátották, és a Tverszkaja utcai kórházba küldték, mert a begyógyult seb váratlanul felnyílt és enyhe gennyesedést észleltek rajta.

— Találkozunk-e még? — kérdezte Grigorij, mikor búcsút vett Garanzsától.

— Csak a hegyek nem szoktak találkozni...

— Na, hohol, köszönöm, hogy felnyitottad a szemem. Most már látok és — dühös vagyok!

— Ha visszamégy az ezredbe, beszélj ezekről a dolgokról a többi kozákkal is.

— Jól van.

— Ha meg egyszer elvetődsz Csernyigov tájára, Gorohovka falvába, csak Andrij Garanzsa kovácsot tudakold. Örülök, ha viszontláthatlak. Isten álgyon, pajtás!

Összeölelkeztek. Sokáig megmaradt Grigorij emlékezetében a szigorú, fél szemű ukrán képe, akinek nyájas vonalú száj húzódott homokszínű arcán.

Grigorij másfél hetet fekdécselt a kórházban. Kialakulatlan döntések érlelődtek lelkében, a garanzsai tanítás epéje ömlött szét benne. Szobatársaival, szomszédaival keveset beszélt. Valami zavart izgatottság vibrált minden mozdulatában. „Nyughatatlan ember" — így jellemezte őt a felvétel alkalmával a kórház vezetője, amint végigfuttatta tekintetét Grigorij nem-oroszos arcán.

Grigorij lázas volt az első napokban. Csak feküdt ágyan, és hallgatta a szűnni nem akaró csengés-bongást a fülében.

Ekkoriban történt a következő eset:

Voronyezsből visszamenet átutaztában egy cári családból való személy kegyeskedett meglátogatni a kórházat. Az erről értesült kórházi orvosi kar úgy kezdett sürögni-forogni, mint az egerek az égő csűrben. A sebesültekre friss ruhát adtak; a betegek nyugalmát megzavarva, soron kívül az ágyneműjüket is kicserélték, sőt egy fiatal orvos még arra is meg akarta tanítani őket, hogyan kell válaszolni őfenségének, és miként kell viselkedni, ha „Vele" beszélnek. Az izgalom a sebesültekre is átragadt: némelyik már időnek előtte suttogóra halkította a hangját. Délben autótülök dudált a kapunál, és a kórház sarkig kitárt ajtaján a kellő menynyiségű szüit kíséretében belépett a fenség. (Az egyik sebesült — vidám, bohókás kópé — égre-földre esküdözött később, hogy az előkelő látogatók érkezése pillanatában a vöröskeresztes kórházzászló hirtelen elkezdett szilajon lobogni, bár rendkívül derűs, csendes idő uralkodott odakint. A túlsó oldalon pedig a borbélyüzlet cégérén amolyan bók- vagy térdhajlásféle mozdulatot tett az elegánsan bodorított hajú férfi.) Megkezdődött a kórtermek sorrajárása. A fenség helyzetéhez és a körülményekhez illő ostoba kérdések garmadáját tette fel; a sebesültek a fiatal orvos tanácsára még jobban kimeresztették szemüket, mint ahogyan katonáéknál tanították őket, és úgy felelgettek: „Igenis, császári fenség!", „Nem", és persze ezt is megtoldották ugyanazzal a titulussal. A feleletekhez a kórház igazgatója fűzött magyarázatokat, közben úgy ficánkolt, minta sikló, amelyiknek kétágú villával földhöz szegezték a fejét — még messziről is szánalom volt ránézni. A császári fenség sorra járt minden ágyat, és szentképeket osztogatott a sebesülteknek. A tündöklő egyenruhák tömege és a drága pafümök sűrű felhője Grigorij felé nyomult. Grigorij szőrös arccal, beesett szemmel, soványan állt ágya mellett; hegyesen kiálló barna pofacsontjának sűrű, apró remegése elárulta izgatottságát.

„Ezek hát azok, akik miatt kikergettek bennünket a szülei házbul, oszt odalöktek a halálnak. Galádok! Átkozottak! Gazemberek! Ezek hát azok: a legfalánkabb tetvek a girincünkön!... Hát ezér tapostattuk le a lóval a más vetését, ezér öltünk halomra idegen, ártatlan embereket?! Ezér csúsztam-másztam, jajgattam én ott a tallón? És a félelem? Elszakítottak a családtul, kaszár-

nyában kínoztak bennünket...” — füstölgött fejében a gondolatok fortyogó gomolya. Tajtékzó düh rángatta ajkát. „Milyen kövér mind, hogy ragyog a pofájuk. Titeket kéne odaküldeni, átkozott dögök. Lóra ültetni, puskát a markotokba, teliszórni jól tetűvel, penészes kenyéren, pondrós húson tartani benneteket, az kéne!...”

Grigorij majd felnyársalta szemével a kíséret kikent-fent tisztjeit, és a cári család tagjának táskás orcáján állapodott meg bágyadt tekintete.

— Doni kozák, a György-kereszt lovagja — mutatott rá kétrét görnyedve a kórházigazgató. Olyan büszke hangon mondta, mintha legalábbis ő maga érdemelte volna ki azt a keresztet.

— Melyik városba való? — kérdezte a fenség, és készenlétbe helyezte a szentképet.

— Vesenszkajába, császári fenség.

— Miért kaptad a keresztet?

Őfensége üres kék szemében az unalom, a csömör kifejezése pislákolt. Vöröses bal szemöldöke, mintha erre idomították volna, kissé felhúzódott, de ez legalább kifejezőbbé tette a fenséges személy arcát. Grigorij egy pillanatra hideg szúrást érzett a mellében. Az első roham percében lepte meg ilyen érzés. Ajka görcsösen elferdült, megremegett.

— Nekem... szükségre kell menni... szükségre, császári fenség... a kisdolgomat kell végezni... — Grigorij megtántorodott, mintha letörték volna a derekát, és széles mozdulattal az ágy alá mutatott.

A fenség bal szemöldöke felborzolódott megdöbbenésében, szentképes keze feleúton megállt, és mozdulatlanná dermedt. A fenség értetlenül lebiggyesztette mogorva ajkát, a kíséretében levő ősz tábornokhoz fordult, és angolul mondott neki valamit. Alig észrevehető zűrzavar keletkezett az urak, a kíséret között — egy vállrojtos, magasrangú tiszt szemét piszkálta hófehér kesztyűbe bújtatott kezével, a másik lehorgasztotta fejét, a harmadik kérdően nézett a negyedik arcába... Az ősz tábornok tiszteletteljesen mosolyogva jelentett valamit ő császári fenségének, és a magasságos személy kegyeskedett könyörületesen Grigorij markába nyomni a szentképet, sőt legmagasabb kegyével is kitüntette: tulajdon kezével megveregette Grigorij vállát.

Grigorij a magas vendégek távozása után ágyára omlott. Párnájába fúrt fejjel, remegő vállal feküdt néhány percig; nemigen

lehetett tudni, sírt-e vagy nevetett — de teljesen száraz, kitisztult szemmel kelt fel. A kórház igazgatója rögtön dolgozószobájába rendelte.

— Te disznó! — kezdte és színevesztett nyúlbőr színű szakállában babrált ujjaival.

— Neked én nem vagyok disznó, nyomorult! — mondta Grigorij, és az orvos felé lépett; alsó állkapcsa tehetetlenül remegett. — A fronton bezzeg egyet se látni közületek! — Aztán erőt vett magán, és már higgadtabban folytatta: — Küggyenek haza!

A doktor hátratorpant tőle, visszavonult az íróasztal mögé, és lágyabban mondta:

— Hazaküldünk. Takarodj a pokolba!

Grigorij remegő mosollyal, veszetten csillogó szemmel lépett ki a dolgozószobából. A kórház igazgatósága a fenséges személy jelenlétében tanúsított példátlanul felháborító és megbocsáthatatlan viselkedéséért háromnapi koplalásra ítélte. Ezalatt szobatársai és a jószívű sérves szakács adott neki enni.

24

Grigorij Melehov november 4-re virradó éjjel érkezett Nyizsnye-Jablonszkijba, a vesenszkajai járásnak az állomás felől eső kozák falvába. Jagodnoje-birtokig maradt még néhány versztányi út. A kutyákat álmukból felverve haladt el a gyéren elszórt házak mellett; a partmenti füzesen túl fiatal legényhangok énekeltek egy dalt:

Erdő mögött csillognak a fegyverek.
Jön a kozák-század, mint a fergeteg.
Fiatal tiszt kesely lovát szökteti,
A századot maga után vezeti.

Kristálytiszta, érces tenor lendült az élre:

Csak utánam, ne féljetek, cimborák!

A harmonikusan egybecsengő hangok hetykén kapták fel, és fújták tovább:

Ki éri el azt a sáncot hamarább?
A csatában legelső szerezhet
Dicsőséget, tisztességet, keresztet.

Valami kimondhatatlanul otthonias melegség áradt Grigorij felé az ősi kozák dal ismerős szövegéből, amelyet ő maga is nemegyszer énekelt. Csípős hideg szúrta a szemét, fojtogatta a mellét. Mohón szívta be a házak kéményeiből gomolygó kesernyés ganéfüstöt, míg áthaladt a falun. De még akkor is dallamosan szállt utána az ének:

Sánc tetején álljuk mink a sarat,
Repülnek a golyók, mint a darazsak.
Doni kozák szablyáját emeli,
Dől előtte az ellenség kétfelé.

„Hej, de régen danoltam; még legény koromba. Most mán kiszáradt a torkom, az élet leszoktatott a nótáról. Most is a más asszonyáho megyek erre a kurta szabadságra..." — gondolta Grigorij. Egyenletesen, fáradtan lépkedett, és keserűen kinevette fenemód bonyolultan kanyargó életét. A faluból kiérve, meredek dombra kapaszkodott; onnan visszatekintett; a legszélső ház ablakában függőlámpa fénye sárgállott, az ablaknál guzsaly mellett ült egy öreg kozák asszony.

Az útról letérve, nedves törékeny füvön haladt, amelyet merevvé kovácsolt a fagy. Elhatározta, hogy az első Csir menti faluban hál, és másnap még világossal eljut Jagodnojéba. Már elmúlt éjfél, mikor beért Gracsov falvába. A legszélső házban hált meg. Mihelyt ritkulni kezdett a lila reggeli szürkület, megint útjára indult.

Éjjel otthon volt Jagodnojéban. Nesztelenül keresztülugrott a kerítésen, elhaladt az istálló mellett, ahonnan kihallott Szaska apó hangos köhögése. Grigorij megállt, és bekiáltott:

— Alszol, Szaska apó?

— Ki az? Pedig ismerem a hangod. Ki az?

Szaska apó magára kapta bundáját, kilépett az udvarra.

— Szent atyám! Griska! — Szaska apó alulról bámult Grigorij szeme közé.

— Na gyere be, gyújtsunk rá! — mondta.

— Nem, majd hónap! Most megyek.

— Gyere be, azt mondom!

Grigorij kelletlen engedett. Leült a deszkaládikóra, és megvárta, míg Szaska apó kiköhögte magát.

— Na, öreg, hát hogy vagy? Taposod még ezt a keserves fődet?

— Taposom még egy darabig. Olyan vagyok én, mint a kovás puska: nem lehet elnyűni soha.

— Akszinya hogy van?

— Akszinya?... Hát... hálisten...

Az öreg erőlködve elköhintette magát. Grigorij észrevette, hogy ez a köhögés tettetett, és valami zavart takargat.

— Hun temettétek el Tanyuskát?

— A kertbe. A nyárfa alatt.

— No, beszélj...

— Nagyon kínoz éngem ez a köhögés, Grisa.

— No és a többiek?

— Mind megvan erőben, egészségben. A pán meg hát iszogat... Iszik, ész nélkül iszik a bolond.

— Akszinyával mi van?

— Akszinya? Most ü a szobaján.

— Azt tudom.

— Sodorj egy cigarettát! Gyúccs rá, finom kis dohányom van!

— Nem kell. De beszélj, különben megyek. Úgy sejtem — Grigorij lomhán odafordult felèje, a deszkaládikó megreccsent alatta —, úgy sejtem, titkot tartogatsz, mint valami követ a kebeledben. Lökd ki!

— Ki is lököm!

— Na csak lökjed!

— Lököm. Nincs nekem erőm ahho, hogy hallgassak, de meg restellnék is hallgatni, Grisa.

— Mondd mán — nógatta Grigorij, és barátságosan tette súlyos kezét az apó vállára. Görnyedten hallgatta:

— Kígyót melengettél! — rikkantotta Szaska apó éles fisztula hangján, és esetlenül tárta szét karját. — Viperát tápláltál! Összeszűrte a levet Jevgenyijjel! Mit szólsz hozzá?

— Igazat beszélsz?

— Magam szemével láttam. Minden éccaka hozzá jár hálni Jevgenyij. Eriggy csak, biztosan most is ott van nálla.

— Mit csináljak?... — Grigorij megroppantotta ujjai bütykös ízületét, és sokáig ült ott összegörnyedten. Próbálta egyenesre

húzni arcizmait, amelyeket összerántott a görcs... Fülében pajkos kis csengettyűként csilingeltek a hangok.

— Az asszony — macska. Aki megsimogatja, ahho dörgölődzik De te ne higgy néki, egy szavát se hidd el — mondta Szaska apó.

Cigarettát sodort Grigorijnak, meggyújtotta, és az ujja közé nyomta.

— Gyúccs rá!

Grigorij szippantott vagy kettőt, de aztán elmoncsolta az ujja közt a cigarettát. Némán ment ki az istállóból. A cselédház ablakánál megállt, sűrűn mélyet lélegzett, néhányszor felemelte a kezét, de mindannyiszor lehanyatlott a karja, mintha eltörték volna. Először óvatosan, begörbített ujjal kopogott, de aztán elvesztette önuralmát, nekidőlt a falnak, és öklével dühösen, sokáig verte az ablak keresztfáját. Az ablakkeret rezgő üveghangon nyögött a súlyos csapások alatt; kék éji fény táncolt az üveglapokon.

Akszinya félelemtől megnyúlt arca tűnt fel mögötte. Kinyitotta az ajtót, és felsikoltott. Grigorij ott a pitvarban megölelte, és fürkészve nézett a szemébe.

— Úgy dörömböltél. én meg megijedtem... Nem vártalak... Drágam...

— Nagyon átfáztam.

Akszinya érezte, hogyan reszket Grigorij egész nagy teste, a karja meg forró, mint a láng. Akszinya rendkívül serény igyekezetet mutatott, meggyújtotta a lámpát, kapkodott, szaladgált a szobában; tompa fényű, ápolt vállára finom bolyhos kendőt vetett, és szította-fújta a tüzet a falba rakott tűzhelyen.

— Nem vártalak... Régen nem írtál... Azt hittem, hogy nem jössz... Megkaptad a legutóbbi levelem? Csomagot akartam küldeni, de aztán gondoltam: megvárom, míg levelet kapok tőled...

Csak néha pillantott Grigorijra. Piros ajkain sehogy se akart felolvadni a fagyos mosoly.

Grigorij köpenyét le sem vetve ült a padon. Szőrös, borostás arca lángolt, lesütött szemére sűrű árnyékot vetett a csuklya. Ki akarta oldani a csuklyát. de hirtelen zavartan kapkodni kezdett — elővette a dohányzacskót, papírt keresett a zsebében. Tengernyi bánat csillogott a szemében, amikor végigfutott Akszinya arcán.

Az asszony boszorkányosan megszépült, amíg ő odavolt.

Valami új, parancsoló vonás jelent meg szép feje tartásában, csak a nagy pihés hajgyűrűk meg a szeme volt a régi... Az asszony vészbedöntő tüzes szépsége már nem volt az övé. Hogy is volna, ha egyszer a pán fiának szeretője lett?!

— Nem is szobajánnak láccol, inkább olyan házvezetőnőnek.

Akszinya ijedt pillantást vetett rá, és kényszeredetten elnevette magát.

Grigorij a bornyút maga után vonszolva indult az ajtó felé.

— Hová mégy?

— Kimegyek rágyútani.

— Várj, megsült a rántotta.

— Rögtön jövök.

Grigorij a lépcsőn elővett a katonatáska fenekéről egy vadonatúj, tiszta ingbe gondosan begöngyölt hímzett kendőt. Zsitomirban vette két rubelért egy zsidó boltostól; úgy vigyázott rá, mint a szemevilágára. A fronton ki-kivette, és elgyönyörködött a színek szivárványos keverékében, és már előre élvezte azt az elragadtatást, amely Akszinyát hatalmába keríti, mikor hazatérve kiteregeti előtte a tarka mintás hímzést. Szánalmas ajándék! Hogy versenyezhetne Grigorij ajándéka a Felső-Don leggazdagabb földbirtokosának a fiáéval? Lenyelte a feltörő száraz zokogást, apró darabokra tépte a kendőt, és a lépcső alá dugta a cafatokat. A bornyút a padra lökte, és bement a szobába.

— Ülj le, Grisa, lehúzom a csizmád!

Munkától elszokott fehér kezével húzta le Akszinya Grigorij lábáról a nehéz katonacsizmát, aztán térdére borult, és sokáig, hangtalanul zokogott. Grigorij megvárta, míg kisírja magát.

— Mér bőgsz? — kérdezte. — Vagy nem örülsz, hogy itt vagyok?

Hamar elaludt.

Akszinya ruhátlan ment ki a lépcsőre, és a hideg, átható szélben, a nedves oszlopot átölelve, mozdulatlanul állt ott hajnalig.

Reggel Grigorij felvette köpenyét, és a házba indult. Az öreg pán prémes bekecsben, kifakult karakül kucsmában állt a tornácnál.

— Na, itt a György-keresztes lovag! De megemberesedtél, öcsém!

Szalutálva fogadta Grigorijt, és kezet nyújtott neki.

— Mennyi időre jöttél?

— Két hétre, kegyelmes uram.

— A lányod eltemettük. Sajnálom...

Grigorij nem szólt egy szót sem. Kesztyűjét húzva, Jevgenyij lépett ki a lépcsőre.

— Á, Grigorij? Hát te honnan kerülsz ide?

Grigorij szeme előtt elsötétült a világ, de mosolygott.

— Moszkvából, szabadságra jöttem...

— Úgy, hát... Megsérült a szemed?

— Igenis.

— Hallottam. De milyen dalia lett belőled, ugye, apám?

A hadnagy Grigorijra intett fejével, és arca az istálló felé fordult.

— Nyikityics, lovat, kocsit!

A higgadt, tempós Nyikityics befogott, és Grigorijt görbe szemmel méregetve, a lépcső felé vezette az öreg szürke ügetőt. A könnyű cséza kerekei alatt érdesen csikorgott a szétnyomódó fagyos föld.

— Nagyságos uram, engedje meg, hogy régi szokásból én kocsikáztassam meg! — fordult Grigorij Jevgenyijhez, és behízelgően mosolygott rá.

„Nem is sejt semmit szegény ördög" — mosolyodott el elégedetten a hadnagy, és szeme elővillant a csíptető alól.

— Jól van, gyerünk!

— Mi az, mi az, alig értél haza, máris faképnél hagyod a menyecskét? Vagy nem nagyon hiányzott? — mosolygott az öregúr is nagy kegyesen.

Grigorij elnevette magát.

— Az asszony nem medve, nem szökik az erdőbe.

Felült a bakra; az ostort az ülés alá dugta, megigazgatta a gyeplőt.

— Hej, de megkocsikáztatom én magát, Jevgenyij Nyikolajevics.

— Hát csak rajta, majd kapsz egy kis borravalót!

— Úgyis nagyon meg vagyunk elégedve magával. Úgyis nagyon köszönöm, hogy az én... Akszinyámat... szóval, hogy eltartja, megadja neki a betevő falatját.

Grigorij hangja el-elakadt. A hadnagyban balsejtelem motoszkált. „Csak nem tudott meg valamit? Ej, hülyeség. Honnan? Lehetetlen!" Az ülés támlájának vetette hátát, és cigarettára gyújtott.

— Csak gyere vissza minél hamarább! — kiáltott utánuk az öreg pán.

A kerekek alól szúrós, fagyos por röppent fel.

Grigorij tépte a gyeplővel az ügető száját, és a legveszettebb nyargalásig fokozta a ló futását. Negyedóra múlva már mögöttük maradt a domb.

Grigorij az első völgyben leugrott a kocsiról és kirántotta az ostort az ülés alól.

— Mi az?... — rántotta össze szemöldökét a hadnagy.

— Ez az!

Grigorij sebesen csapásra emelte az ostort, és borzalmas erővel sújtott bele a hadnagy arcába. Azután megfordította, és az ostornyéllel ütötte arcát, kezét, nem engedte, hogy felocsúdjék meglepetéséből. A széttört csíptető szilánkja a hadnagy szemöldöke fölé fúródott. Vér csorgott a szemére. Eleinte eltakarta arcát a kezével, de az ütések mind sűrűbben zuhogtak.

Felugrott, megpróbált védekezni, de Grigorij hátrált egy lépést, és a csuklóra mért csapással megbénította Lisztnyickij jobb kezét.

— Akszinyáér!... Magamér!... Akszinyáér!... Megin Akszinyáér!... Magamér!...

Suhogott az ostor. Puhán csattantak az ütések. Azután ököllel terítette le, rá az út kemény göröngyére, meghempergette a földön, és állati dühvel taposta katona csizmája patkós sarkával. Kimerülten ült vissza a csézába, nagyot rikoltott, és a ló erejét cseppet sem kímélve, sebes vágtában hajszolta hazafelé. A csézát a kapunál hagyta, befutott a cselédszobába.

Akszinya riadtan pillantott fel, mikor nagyot döndült a sarkig kivágott ajtó.

— Te piszok dög! Te ringyó!...

Az ostor vijjogva, szorosan tekerődött körül az asszony arcán.

Grigorij fuldokolva szaladt ki az udvarra; Szaska apó kérdésére nem is válaszolva ment el a birtokról. Másfél kilométernyire utolérte Akszinya.

Zihálva lélegzett, és némán ment mellette, csak néha érintette meg Grigorij kezét.

A keresztútnál, a barna pusztai feszület mellett, távoli, idegen hangon mondotta:

— Grisa, bocsáss meg!

Grigorij rávicsorította fogát, és görnyedten csapta fel köpenye gallérját.

Akszinya valahol a feszület környékén lemaradt. Grigorij egyetlenegyszer sem tekintett vissza, nem látta Akszinya feléje nyújtott kezét.

Amikor a hegy lejtőjén lefelé Tatarszk falvába ballagott, meghökkenve pillantotta meg karján az ostort, eldobta, és hosszú léptekkel haladt végig a dűlőn. Az ablakhoz csodálkozó arcok tapadtak, a járókelő asszonyok, akik megismerték, mélyen meghajolva köszöntötték.

Udvaruk kapujánál egy fekete szemű, soványkás széplány nekifutában, visítva ugrott a nyakába, és dobogó szívvel csüngött a mellén.

Grigorij tenyere közé szorítva felemelte a lány arcát, és megismerte Dunyaskát.

A lépcsőről sántikálva igyekezett lefelé Pantyelej Prokofjevics, a házban hangosan sírva fakadt az anyja.

Grigorij bal kezével apját ölelte, jobbját Dunyaska csókolgatta.

Fájdalmasan ismerős nyikorgással megroppantak a fokok, és Grigorij máris fenn van a tornácon. Megöregedett anyja olyan fürgén futott ki, mint egy süldőlány, könnyeivel összeáztatta a köpeny paszományát, fiát elszakíthatatlanul ölelve hebegett valami összefüggéstelent, valami anyait, amit szavakkal kifejezni nem lehet. A pitvarban pedig, az ajtóba kapaszkodva, hogy el ne essék — állt a halottsápadt Natalja, fájdalmasan mosolygott, és lerogyott, mintha lekaszálta volna Grigorij zavart tekintete.

Éjjel Pantyelej Prokofjevics Iljinyicsnát oldalba lökve suttogta:

— Nézd meg csak csendesen, együtt feküttek-e le?

— Az ágyat vetettem meg nekik.

— No csak nézd meg, nézd meg!

Iljinyicsna az ajtó hasítékán bekukucskált a szobába.

— Együtt — mondta, mikor visszajött.

— Na, hál Istennek! Hál Istennek! — vetett keresztet az öreg, felkönyökölt, és kitört belőle a sirás.

MÁSODIK KÖNYV

NEGYEDIK RÉSZ

1

Ezerkilencszáztizenhat. Október. Éjszaka. Esik az eső, fúj a szél. Erdőszéli táj. Az égercserjével benőtt ingoványt lövészárkok szegélyezik. Az árkokban hideg latyak. Az őrszem nedves sisakja bágyadtan csillog. A fedezékekben itt-ott lámpa ég. Az egyik tiszti fedezék ajtajánál megállt egy pillanatra egy alacsony, zömök tiszt, nedves ujjait végigfuttatta a gombokon, aztán sebtében kigombolta köpenyét, lerázta a vizet a gallérjáról, gyorsan megtörölte csizmáját a sárba taposott szalmacsóvában, csak akkor lökte be az ajtót, és lépett be a fedezékbe, meghajtott fővel.

A kis petróleumlámpa sárga fénysávja olajosan csillant a belépő arcába. A deszkaágyról kigombolt zubbonyos tiszt kelt fel, végigsimította kezével őszülő haját, és nagyot ásított.

— Esik?

— Esik — felelte a vendég. Levetkezett, az ajtó melletti szegre akasztotta köpenyét és az átázott sapkát. — Meleg van nálatok. Telefújtátok.

— Imént fűtöttünk be. Csak az a baj, hogy felszivárog a talajvíz. Ez az eső, a fene enné mán meg, kilakoltat bennünket. Mi a véleményed, Buncsuk?

Buncsuk kezét dörzsölgetve guggolt a kis kályha mellé.

— Padlózzátok ki. A mi fedezékünk gyönyörű: mezítláb lehet járni benne. Hol van Lisztnyickij?

— Alszik.

— Régóta?
— Ahogy körüljárta az őrszemeket, rögtön lefeküdt.
— Ideje már felkelteni?
— Csak rajta. Sakkozzunk!
Buncsuk mutatóujjával lecsapta sűrű, vastag szemöldökéről az esőcseppeket, és fejét fel sem emelve, halkan ébresztgette Lisztnyickijt:
— Jevgenyij Nyikolajevics!
— Alszik! — sóhajtotta az ősz tiszt.
— Jevgenyij Nyikolajevics!
— Hön? — dörmögte Lisztnyickij felkönyökölve.
— Sakkozzunk?
Lisztnyickij lelógatta a lábát, sokáig dörzsölgette húsos mellét rózsás, párnás tenyerével.
Az első játszma vége felé megjöttek az ötödik század tisztjei: Kalmükov kapitány és Csubov hadnagy.
— Nagy újságot mondok! — kiáltotta már a küszöbről Kalmükov. — Az ezredet minden valószínűség szerint leváltják.
— Honnan szeded? — mosolygott bizalmatlanul az őszes Merkulov törzskapitány.
— Nem hiszed, Petya bácsi?
— Bevallom: nem.
— Telefonon izente az ütegparancsnok. Hogy ő honnan tudja? Hát tegnap jött vissza a hadosztályparancsnokságtól.
— Nem volna rossz gőzfürdőben tisztálkodni.
Csubov üdvözülten mosolyogva mímelte, mintha nyírfavesszővel paskolná a tomporát. Merkulov elnevette magát:
— A mi fedezékünkben már csak az üstöt kell felállítani: víz van annyi, hogy már sok is!
— Nyirkos, nyirkos — mormogta Kalmükov, mikor végighordozta tekintetét a gerendafalakon és a fedezék nyálkás földjén.
— Itt a mocsár egy ugrásnyira.
— Adjatok hálát a Magasságbélinek, hogy mocsár mellett lapultok; paradicsomi hely ez — szólt közbe Buncsuk. — A szabad terepen egyik támadás a másikat éri, mi meg itt egy hét alatt lövünk ki egy tárra valót.
— Jobb támadni, mint elevenen megrothadni.
— Nem azért tartják a kozákokat, Petya bácsi, hogy támadásokban pusztítsák őket. Csak naivul tetteted magad.
— Hát szerinted miért tartják?

— Szükség esetén — régi szokás szerint — a kozák vállára akar támaszkodni a kormány.

— Hülyeség! — legyintett Kalmükov.

— Miért volna ez hülyeség?

— Csak.

— Ugyan, Kalmükov! Az igazságot kár tagadni.

— Csakhogy ez nem igazság...

— Pedig a verebek is ezt csiripelik. Mért játszod az ostobát?

— Figyelem, tiszt uraim! — kiáltotta Csubov, és színpadiasan hajlongva Buncsukra mutatott: — Buncsuk zászlós rögtön jövendölni kezd a szociáldemokrata álmoskönyvből.

— Bohócot játszik? — kacagta el magát Buncsuk, és szemével igyekezett megtörni Csubov tekintetét. — Egyébként csak folytassa, mindenkinek megvan a maga hivatása. Én azt mondom, hogy a múlt év dereka óta csak hírből ismerjük a háborút. Amióta megkezdődött az állóharc, a kozákokat biztos kis zugokba rejtették, és egyelőre suba alatt tartják őket.

— És aztán? — kérdezte Lisztnyickij.

— Azután, ha zavargás tör ki a fronton — márpedig ez elkerülhetetlen, hisz a katonák már kezdik unni a háborút, erről tanúskodik a szökések elszaporodása is —, akkor a kozákokat dobják oda, hogy elfojtsák a lázadást, leverjék az elégedetleneket. A kormány úgy tartja a kozákságot, mint valami követ a háta mögött. Szükség esetén ezzel a kővel próbálják meg betörni a forradalom koponyáját.

— Elveted a sulykot, kedves pajtás! Feltevéseid túlságosan is gyenge lábon állnak. Először is: lehetetlen előre látni az események menetét. Honnan tudod, hogy csakugyan zavargásokra, satöbbire kerül sor? De tegyük fel a következőt: a szövetségesek leverik a németeket, a háború ragyogó győzelemmel ér véget, akkor milyen szerepet szánsz a kozákságnak? — vetette ellen Lisztnyickij.

Buncsuk fukarul elmosolyodott:

— Egyelőre nem úgy fest, mintha véget érne, még kevésbé mintha ragyogó véget érne.

— Elhúzták a hadjáratot.

— Elhúzzák még azt jobban is — jósolta Buncsuk.

— Mikor jöttél vissza a szabadságodról?

— Tegnapelőtt.

Buncsuk gyűrű alakúvá kerekítette száját, nyelvével kilökött egy füstkarikát, és eldobta a csutkát.

— Merre jártál?

— Pétervárott.

— Na, milyen ott a helyzet? Zúg a főváros, pezseg benne az élet, mi? Hej, a fene egye meg, de sokért nem adnám, ha eltölthetnék ott legalább egy rövid hetet.

— Nem sok vigasztalót látnál — szólalt meg Buncsuk, minden szavát megfontolva. — Nincs elég kenyér. A munkásnegyedek koplalnak, nő az elégedetlenség, a néma tiltakozás.

— Hát ép bőrrel nemigen fogjuk megúszni ezt a háborút. Mi a véleményetek, uraim? — Merkulov kérdően tekintett végig a tiszteken.

— Az orosz—japán háború forradalmat szült ezerkilencszázötben, ez a háború újabb forradalommal, sőt polgárháborúval ér véget.

Lisztnyickij Buncsukot hallgatva, tétova mozdulatot tett, mintha félbe akarná szakítani a zászlós mondatát, aztán felállt, és összevont szemöldökkel fel s alá kezdett járni a fedezékben. Visszafojtott dühvel szólalt meg:

— Nem győzök csodálkozni rajta, hogy tisztikarunk között vannak ilyen (dühös kézmozdulat a görnyedt háttal ülő Buncsuk felé), ilyen egyedek. Csodálkozom, mert még mindig nem világos előttem, milyen Buncsuk viszonya a hazához, a háborúhoz... Egyszer beszélgetés közben nagyon ködösen fejezte ki magát, de mégis eléggé világosan ahhoz, hogy megértsük: ő bizony azt szeretné, ha vereséget szenvednénk ebben a háborúban. Jól értettelek, Buncsuk?

— Jobban szeretném a vereséget.

— De miért? Véleményem szerint akármilyen politikai nézeteket valljon is valaki, a haza vereségét óhajtani, az... nemzetárulás. Ez minden tisztességes ember szempontjából... becstelenség.

— Ne felejtsétek el, hogy a bolsevikok duma-frakciója a kormány ellen agitált, és ezzel előmozdította a vereséget — szólt közbe Merkulov.

— Te is helyesled ezt az álláspontot, Buncsuk? — kérdezte Lisztnyickij.

— Ha egyszer a vereséget kívánom, akkor következésképpen helyeslem is ezt az álláspontot, hiszen nevetséges volna, ha én, a

bolsevik, nem osztanám saját pártom frakciójának a nézeteit. Sokkal jobban meglep, Jevgenyij Nyikolajevics, hogy intelligens ember létedre politikai analfabéta vagy...

— Én mindenekelőtt az uralkodó hűséges katonája vagyok. Engem már a „szocialista elvtársak" puszta látása is bosszant.

„Mindenekelőtt hülye vagy, azután pedig hiú operett-huszár" — gondolta Buncsuk, és elfojtott egy gúnyos mosolyt.

— Egy az isten, Allah ...

— Itt, ebben a katonai környezetben, rendkívüli körülmények között élünk — szúrta közbe Merkulov szinte restelkedve. — Valahogy nagyon távol maradtunk a politikától, igencsak faluvégen van a házunk.

Kalmükov százados lecsüngő harcsabajuszát pödörgetve ült, tüzes mongol szeme felcsillant. Csubov az ágyon feküdt, hallgatta a beszélgetést, és Merkulovnak egy dohányfüsttől megsárgult, falra szögezett rajzát nézegette: egy Madonna-arcú félmeztelen nő sóvárgó és bűnös mosollyal nézi meztelen mellét. Bal kezének két ujjával előrehúzza a barna bimbót, a kisujj óvatosan félreáll, a lesütött szemhéjak alatt árnyék és a pupilla meleg fénye játszik. Picikét felrántott válla alig tartja a lecsúszó inget, kulcscsontja mélyedéseiben bolyhos puha fényfolt. A nő pózában annyi közvetlen báj és olyan hamisítatlan természetesség volt, a homály tónusa oly leírhatatlanul gazdag volt árnyalatokban, hogy Csubov önkéntelenül elmosolyodott, gyönyörködött a mesteri rajzban, és a dobhártyán kopogó beszélgetés nem hatolt be tudatába.

— Nagyszerű! — kiáltotta, mikor végre levette tekintetét a rajzról. De nagyon rosszkor kiáltotta, mert Buncsuk éppen az imént fejezte be mondókáját ezzel a kijelentéssel:

— ... a cárizmus megsemmisül, biztosak lehettek benne!

Lisztnyickij cigarettát sodort, és csípősen mosolygott. Hol Buncsukra, hol Csubovra pillantott.

— Buncsuk! — kiáltotta Kalmükov. — Várjon csak, Lisztnyickij!... Buncsuk, hallja?... Na, rendben van, tegyük fel, hogy ez a háború polgárháborúvá változik... Aztán mi lesz? Megdöntik a monarchiát... Rendben van... De hát a maga véleménye szerint milyen kormányzatnak kell átvenni a hatalmat? Kié lesz a hatalom?

— A proletariátusé.

— Parlament?

— Fapitykét sem ér! — nevetett Buncsuk.

— De hát mi lesz tulajdonképpen?

— Munkásdiktatúra!

— Ahá!... És az értelmiségnek. a parasztságnak mi lesz a szerepe?

— A parasztság bennünket követ, a gondolkodó értelmiség jórésze szintén, a többiekkel meg ezt csináljuk, ni... — Buncsuk gyors mozdulattal feszes pálcikává sodorta a keze ügyébe akadó papírt, megsuhogtatta, és fogán át sziszegte: — Ezt csináljuk!

— Túl magasra röppent... — nevetett Lisztnyickij.

— Magasra fogunk ülni is — fejezte be Buncsuk.

— Csak előbb egy kis almot kell leteregetni, hogy meg ne üssék magukat...

— De hát mi az ördögnek jelentkezett önként frontszolgálatra? Sőt még tiszti rangba is felküzdötte magát... Hogy lehet ezt összeegyeztetni nézeteivel? Nem értem! Egy ember ellenzi a háborút, hehe, ellenzi ezeknek az... osztálytestvéreinek a megsemmisítését, és — mégis zászlós?!

Kalmükov csizmája szárát verdeste tenyerével, és szívből elkacagta magát.

— Hány német munkást irtott már ki géppuskás osztagával? — kérdezte Lisztnyickij.

Buncsuk köpenye oldalzsebéből elővett egy nagy papírcsomót, sokáig turkált benne Lisztnyickijnek háttal állva, aztán odalépett az asztalhoz, dagadt, eres, széles tenyerével kisimítgatta a megócskult, sárga újságlapot:

— Hány német munkást lőttem agyon? Csakugyan komoly kérdés. Azért jöttem önként a frontra, mert úgyis besoroztak volna. Azt hiszem: itt, a lövészárkokban szerzett ismereteim hasznomra válnak a jövőben... a jövőben. Azt mondja ez az írás... — S felolvasta Lenin szavait:

— „Nézzük például a mai hadsereget. Ez a szervezés egyik legjobb példája. Ez a szervezés azért jó, mert *hajlékony*, és ért hozzá, hogyan kell *egységes akaratot* sugalmazni millió és millió emberbe. Ezek a milliók ma otthon ülnek házaikban, az ország különböző sarkaiban. Holnap kiadják a mozgósítási parancsot — és ezek a milliók kijelölt pontokra gyülekeznek. Ma lövészárkokban feküsznek, néha hónapokig, holnap egész más alakulatban indulnak rohamra. Ma csodákat művelnek azzal, hogy elrejtőznek a golyó és srapnel elől. Holnap csodát fognak művelni a nyílt

harcban. Ma a tűzvonalban álló osztagaik aknákat raknak a föld alá. Holnap a repülők útmutatásai szerint tíz meg tíz versztát nyomulnak előre a föld felett. Ezt nevezik szervezetnek; az *egy* akarattól lelkesített emberek *egy* célért állandóan változtatják érintkezésük és cselekvésük formáit, változtatják működésük helyét, fogásait, eszközeit, fegyverüket, a változó körülményekhez, a harc igényeihez, követelményeihez képest. Ugyanez vonatkozik a munkásosztálynak a burzsoázia elleni harcára is. Ma nem beszélhetünk forradalmi szituációról..."

— Mi az a „szituáció"? — vágott közbe Csubov.

Buncsuk megmoccant, mintha csak az imént serkent volna fel, és hüvelykujja ízével dörzsölgette bibircsókos homlokát; úgy tetszett, mintha iparkodna megérteni a kérdést.

— Azt kérdem, mit jelent az a szó: „szituáció"?

— Érteni értem, de tüzetesen megmagyarázni nem tudom... — Buncsuk egyszerű, derűs, gyermeki mosollyal elmosolyodott; furcsa volt mosolyt látni ezen a nagy, mogorva arcon, mintha esőtől szomorkás őszi mezőn bukfencezve, játékosan végigszaladna egy világosszürke szopós nyúlfiú. — Szituáció: helyzet, viszonyok, efféle. Jól mondom?

Lisztnyickij határozatlanul bólintott rá:

— Olvasd tovább.

— „Ma nincs forradalmi szituáció, nincsenek meg a tömegek közötti erjedésnek, tevékenységük fokozásának feltételei. Ma szavazólapot nyomnak a markodba, vedd el, és tanulj meg szervezkedni, hogy kemény csapást mérj vele ellenségeidre, de nem azért, hogy a parlamentbe, a húsosfazék mellé juttass egyeseket, akik azért kapaszkodnak a karosszékbe, mert félnek a börtöntől. Tegnap elvették tőled a szavazólapot, puskát és a technika legújabb vívmányai alapján felszerelt nagyszerű gyorstüzelőágyút adtak a kezedbe: vedd a halálnak, a rombolásnak ezeket az eszközeit, ne hallgass a háborútól rettegő érzelgős pityergőkre. A világon még túlságos sok minden maradt, amit tűzzel-vassal kell megsemmisíteni, hogy felszabadulhasson a munkásosztály. És ha a tömegekben nő a düh, az elkeseredés, ha forradalmi helyzet keletkezik, állj készen új szervezeti formák megteremtésére, vesd latba a halál és a pusztítás oly hasznos fegyvereit kormányod és burzsoáziád ellen!"

Buncsuk még nem fejezte be az olvasást, amikor kopogtatott és belépett a fedezékbe az ötödik század egyik őrmestere.

— Nagyságos uram — fordult Kalmükovhoz —, küldönc érkezett az ezredparancsnokságtól.

Kalmükov és Csubov felvette köpenyét, elment. Merkulov leült, fütyörészve rajzolgatni kezdett. Lisztnyickij még mindig fel s alá járkált a fedezékben. Nemsokára elbúcsúzott és elment Buncsuk is. A csupa-sáros futóárokban vergődött előre, bal kézzel gallérját tartotta, jobbjával pedig a köpeny szárnyát fogta össze. A szél sodra sebes áradatként zúdult végig a futóárok szűk csatornájában. Belekapaszkodott a kiszögellésekbe, és fütyülve örvénylett az árokban. A sötétben botorkáló Buncsuk zavartan mosolygott. Mire elvergődött a maga fedezékéig, megint a velejéig hatolt az eső nyirkossága és az elrohadt égerharaszt szaga. A géppuskás osztag parancsnoka aludt. Fekete bajuszos barna arcán az álmatlanság nyoma kéklett. Három éjjel kártyázott. Buncsuk elkezdett turkálni régi időkből megmaradt bornyújában, az ajtófélfánál meggyújtott egy halom papírt, nadrágja zsebébe dugott két konzervdobozt meg néhány marék revolvertöltényt, és kiment. A nyitva hagyott ajtón néhány perc múlva betört a szél, széthordta az elégetett papírcsomó helyén a küszöbön maradt szürke pernyét, és eloltotta a büdös füstöt eregető lámpát.

Buncsuk távozta után Lisztnyickij még vagy öt percig némán járkált, azután asztalhoz ült. Merkulov fejét félrebillentve rajzolgatott. A vékonyra hegyezett ceruza párás árnyakat terített a papírra. A négyszögletes fehér lapról Buncsuk arca tekintett fel, amelyet a reá oly jellegzetes fukar, szinte kényszeredett mosoly szelt át.

— Erős pofa — mondta Merkulov; eltartotta magától a rajzot, s Lisztnyickijre emelte szemét.

— Na, mit szólsz hozzá? — kérdezte Lisztnyickij.

— Tudja a fene! — felelte Merkulov, megsejtve, mi rejtőzik a kérdés mögött. — Furcsa legény. Most, hogy kibökte, ami a begyében volt, sok minden világosabb lett, de azelőtt nem tudtam megfejteni, kicsoda-micsoda. Tudod: rendkívül népszerű a kozákok közt, különösen a géppuskások rajonganak érte. Nem vetted még észre?

— De igen — felelte valahogy határozatlanul Lisztnyickij.

— A géppuskások mind egy szálig bolsevikok. Sikerült meggyúrnia őket. Nagyon meglepődtem, hogy most ilyen nyíltan kirakta a lapját. Mi lehet az oka? Bizisten ugratni akart bennünket! Jól tudja, hogy egyikünk sem oszthatja ezeket a nézeteket,

de hát akkor mire jó ez a hirtelen őszinteségi roham? Pedig nem a forrófejűek fajtájából való.

Merkulov Buncsuk furcsa viselkedéséről elmélkedve, félretette a rajzot, és vetkőzni kezdett. Nyirkos harisnyáját a kis kályha mellé akasztotta, felhúzta óráját, elszívott egy cigarettát, és lefeküdt. Nemsokára el is aludt. Lisztnyickij leült arra a zsámolyra, amelyen egy negyedórával ezelőtt Merkulov ült. A rajzlap hátára, az élesre hegyezett ceruza belét eltörve, lendületes kezevonásával írta a következőket:

Méltóságos Uram!

Azok a feltevések, amelyeket már előbb közöltem önnel, ma teljes mértékben igazolódtak. Buncsuk zászlós, ezredünk tisztjeivel folytatott mai beszélgetése során (rajtam kívül jelen volt még: Kalmükov kapitány, Csubov hadnagy az 5. századból, Merkulov törzskapitány a 3. századból) bizonyos célzattal, mely — bevallom — előttem nem egészen világos, megmagyarázta, hogy politikai meggyőződéséhez híven és nyilván a pártvezetőség megbízásából, milyen feladatokat végez a fronton. Egész csomó tiltott írás volt nála. Így például szemelvényeket olvasott fel a Genfben megjelenő „Szociáldemokrata" című pártlapból. Buncsuk zászlós kétségtelenül aknamunkát végez ezredünkben (feltehető, hogy ezért is jelentkezett az ezredbe önkéntesnek): a géppuskások körében különösen nyílt agitációt fejt ki. Valamennyit sikerült megmételyeznie. Káros hatása meglátszik az ezred erkölcsi állapotán is: előfordult, hogy megtagadták egyes harci feladatok teljesítését, amiről annak idején már tájékoztattam az OOSGY-t stb.*

Buncsuk zászlós a napokban tért vissza szabadságáról (Pétervárott volt), bőségesen ellátta magát romboló szellemű irodalmi termékekkel; most a legnagyobb intenzitással akar munkához látni.

A fentebb elmondottakat összegezve, csakis ezeket a következtetéseket lehet levonni: a) *Buncsuk zászlós bűnössége bebizonyosodott (a beszélgetés alkalmával jelen volt tiszt urak esküvel is megerősíthetik közlésemet);* b) *további forradalmi tevékenységének megakadályozása céljából rögtön le kell tartóztatni, és had-*

* OOSGY = oszobij otgyel staba gyivizii = a hadosztály kémelhárító osztálya.

bíróság elé kell állítani; c) *sürgősen meg kell rostálni a géppuskás osztagot, a legveszedelmesebbeket el kell távolítani, a többieket vagy a hátországba küldeni, vagy pedig több ezredben szétszórni.*

Kérem, ne feledkezzék meg őszinte igyekezetemről, hogy híven szolgáljam hazámat és az Uralkodót. Jelen levelem másolatát megküldöm a hadtestparancsnokság titkos osztályának.

Jevgenyij Lisztnyickij
kapitány.

1916. okt. 20.
7. sz. körzet.

Lisztnyickij másnap a küldönccel elküldte a jelentést a hadosztályparancsnokságnak; megreggelizett, és kiment a fedezékből. A mellvéd nyálkás háta mögött köd hullámzott, szétmarcangolt cafatai úgy csüngtek a mocsár felett, mintha rátűzték volna őket a drótakadály tüskéire. A futóárok fenekén félhüvelyknyi vastagon állt a híg sár. A lőrésekből barna erecskék csordogáltak. A kozákok mocskos, nedves köpenyükben guggoltak, a falnak támasztották a puskájukat, cigarettáztak, és teát forraltak a védőlemezen.

— Hányszor megmondták már, hogy a védőlemezen ne merjetek tüzet rakni? Nem értitek, gazemberek?! — kiáltotta dühösen Lisztnyickij, mikor odament a füstölgő tűz körül guggoló kozákok első csoportjához.

Kettő kelletlenül felállt, a többiek ülve maradtak, maguk alá húzták a köpeny szárnyát, és cigarettáztak. Egy olajbarna kozák — akinek ráncos fülcimpáján ezüst fülbevaló fityegett — apró gallycsomót dugott a csajka alá.

— Szíves-örömest meglennénk mi a védőlemez nélkül is, de hát máskülönben hogy rakjunk tüzet? Hisz csupa lucsok minden: hüvelyknyi vastagon áll a sár.

— Rögtön vedd ki!

— Hogyhogy, szóval korgó gyomorral gubbasszunk itt?! Ejnye... — mondta összevont szemöldökkel, félrenézve egy széles pofájú, ragyás kozák.

— Ne mondjam kétszer... Vedd ki rögtön! — Lisztnyickij csizmája orrával kirugdosta a csajka alól a lángra kapott rőzsét.

A fülönfüggős, szakállas kozák zavartan és dühösen mosolyogva löttyintette ki a forró vizet a csajkából.

— No, vége a teának, fiúk! — súgta.

A kozákok szótlanul kísérték szemmel a vonalban tovább menő kapitányt. A szakállas kozák nedves szemében mintha tüzes szentjánosbogárkák csillogtak volna:

— Megbántott a kutya!

— Hej, haj! — sóhajtott elnyújtva az egyik, és vállára dobta puskája szíját.

A negyedik szakasz közelében Lisztnyickijt utolérte Merkulov. Lihegve odalépett hozzá. Vadonatúj bőrköpenye szinte ropogott. Orrfacsaró bagóbűz áradt a szájából. Félrehívta Lisztnyickijt, és sebesen hadarta:

— Hallottad a nagy újságot? Buncsuk megszökött az éjjel.

— Buncsuk? Mi-i-i?

— Megszökött... Érted? Ignatyics, a géppuskás osztag parancsnoka egy fedezékben volt Buncsukkal, ő csak tudja; azt mondja, hogy vissza se ment mitőlünk. Szóval, ahogy tőlünk kitette a lábát, rögtön kereket oldott... Nahát, ez az újság!

Lisztnyickij sokáig törölgette csíptetőjét, és idegesen hunyorgott.

— Mintha izgatott volnál! — nézett rá fürkészően Merkulov.

— Én? Megbolondultál? Miért volnék izgatott? Csak meglep ez a váratlan hír.

2

Másnap reggel az őrmester zavartan lépett be Lisztnyickij fedezékébe. Szörnyen restelkedve jelentette:

— Ma reggel ezeket a papirosokat találták a kozákok a lövészárokban, nagyságos uram. Valahogy olyan furcsa írás.. Azért is jöttem, hogy jelentést tegyek. Különben még valami bajba keveredek...

— Miféle papirosok ezek? — kérdezte Lisztnyickij az ágyról felemelkedve.

Az őrmester odaadta neki a markában összegyürkölt papírlapokat. A negyedíves olcsó papíron olvashatóan sorakoztak az írógéppel sokszorosított szavak. Lisztnyickij egy szuszra olvasta el az egészet.

Katona elvtársak!

Két éve tart már ez az átkozott háború. Idegen érdekeket védve, két éve sínylődtök lövészárokban. Két éve ömlik mindenféle nemzetiségű munkások és parasztok vére. Száz- meg százezer halott és rokkant, száz- meg százezer árva és özvegy — ez az eredménye ennek a mészárlásnak. Miért harcoltok? Kinek az érdekeit védelmezitek? A cári kormány az ellenséges tűz poklába hajszolt millió és millió katonát, hogy újabb területeket hódítson meg, elnyomja e területek lakosságát, ahogyan elnyomja a leigázott lengyeleket és más nemzetiségeket. A világ iparmágnásai nem akarnak megosztozkodni a piacokon, ahol eladhatnák gyáraik, üzemeik termékeit; nem akarnak megosztozkodni szépszerével a hasznon — fegyveres erővel megy végbe az osztozkodás — és ti, elbutított emberek, halálba mentek az ő érdekeikért folyó küzdelemben, halomra ölitek az ugyanolyan dolgozókat, mint amilyenek magatok vagytok.

Elég sokat ontottátok testvéreitek vérét. Ébredjetek fel végre, dolgozók! A ti ellenségtek nem a német és az osztrák katona, akit ugyanúgy becsaptak, mint benneteket, a ti ellenségtek: tulajdon cárotok, saját iparmágnásotok, földesuratok! Ellenük fordítsátok puskáitokat! Barátkozzatok a német és osztrák katonákkal! Nyújtsatok egymásnak kezet a drótakadályon át, amellyel elválasztottak benneteket, mint ketrecbe zárt vadállatokat. Testvérek vagytok a munkában, kezeteken még nem gyógyult be a szerszámok törte vérhólyagok nyoma, nektek nincs min osztozkodni. Le az önkényuralommal! Le az imperialista háborúval! Éljen a világ dolgozóinak megbonthatatlan egysége!

Az utolsó sorokat már lihegve olvasta Lisztnyickij. „Na, ez az! Kezdődik" — gondolta, gyűlölet hatalmasodott el rajta, és a hirtelen rárohanó balsejtelmek terhe alatt nyögött. Felhívta telefonon az ezredparancsnokot, és beszámolt a történtekről.

— Mit parancsolsz, kegyelmes uram, mit tegyünk? — kérdezte végül.

A kagylóból — a telefon távoli búgásán, szúnyogdöngicsélésen át — mint kemény göröngyök, hulltak a tábornok szavai:

— Az őrmesterrel és a szakaszparancsnokkal mindent át kell

kutatni. Mindenkinél, a tiszteknél is. Még ma megkérdezem a hadosztályparancsnokságnál, mikor akarják leváltani az ezredet. Sürgetni fogom. Ha a motozás során találna valamit, rögtön jelentse.

— Azt hiszem, a géppuskások műve.

— Igen? Rögtön kiadom a parancsot Ignatyicsnak, ő is motozza meg a maga kozákjait. Minden jót!

Lisztnyickij a maga fedezékébe gyűjtötte a szakaszparancsnokokat, és közölte velük az ezredparancsnok utasítását.

— Micsoda disznóság!? — kiáltotta felháborodva Merkulov. — Hát hogy motozzuk meg egymást?

— Először magát, Lisztnyickij! — rikkantotta Razdorcev, a fiatal, bajusztalan hadnagy.

— Húzzunk sorsot.

— Ábécé szerint!

— Félre a tréfát, uraim! — vágott közbe szigorúan Lisztnyickij. — Az öreg persze túllőtt a célon: a mi ezredünk tisztjei olyanok, mint a Caesar felesége.* Csak egy volt gyanús: Buncsuk zászlós, de az is megszökött. Hanem a kozákokat meg kell tapogatni. Hívjátok csak az őrmestert.

Belépett az őrmester: már nem volt valami fiatal kozák, a György-kereszt három fokozatának lovagja. Köhécselve nézett végig a tiszteken.

— Kit tartasz gyanúsnak a században? Mit gondolsz, ki szórhatta szét ezeket a röplapokat? — fordult hozzá Lisztnyickij.

— Nincsenek minálunk olyanok, nagyságos uram — felelte szent meggyőződéssel az őrmester.

— De hiszen a mi századunk frontszakaszán találták. Kicsoda idegen járt a futóárkokban?

— Senki idegent nem láttam. Más századoktól nem volt itt senki.

— Na, menjünk, motozzuk meg őket sorban — legyintett Merkulov, és az ajtó felé indult.

Megkezdődött a motozás. A kozákok arca különböző érzéseket fejezett ki: egyik összeráncolta homlokát, nem értette a dolgot,

* Lisztnyickij a szállóigévé vált szavakra gondol, amelyekkel Caesar a felesége viselkedése kapcsán előtte hangoztatott gyanakvásra válaszolt: „Caesar felesége fölötte áll minden gyanúsításnak." — *Solohov.*

mások ijedten nézegettek a szegényes kozák holmi között turkáló tisztekre: voltak, akik nevetgéltek. Egy hetyke káplár, kiváló felderítő, megkérdezte:

— Mondják meg, mit keresnek? Ha lopott holmit, akkor talán látta is valamelyikünk valakinél.

A motozás nem járt semmilyen eredménnyel. Csak az első szakasz egyik kozákjának a zsebében találtak egy összegyűrt röplapot.

— Olvastad? — kérdezte Merkulov, és komikus iszonyattal dobta el az előhúzott lapot.

— Azér vettem fel, hogy legyen mivel rágyútani — mosolygott a kozák, és szégyenlősen lesütötte a szemét.

— Mit vigyorogsz?! — kiáltott rá Lisztnyickij hevesen, elvörösödött, és odalépett a kozákhoz; a csíptető alatt idegesen verdesett rövid, aranyszőke szempillája.

A kozák arca hirtelen elkomolyodott, mintha a szél fújta volna le róla a mosolyt:

— Nagyságos uram, kérem, hiszen én majdnem analfabéta vagyok! Egészen gyengén olvasok. Csak azér vettem fel, mert nincs cigarettapapírunk; dohány, az van, de a papír elfogyott. Azér vettem fel.

A kozák sértődötten, hangosan beszélt, hangjában valami keserűség csengett.

Lisztnyickij köpött egyet, és sarkon fordult. Utána kullogott a többi tiszt is.

Két nap múlva az ezredet visszavonták állásaiból, hátraszállították a front mögé vagy tíz versztányira. A géppuskás osztagból két kozákot letartóztattak, és hadbíróság elé állítottak. A többieket részint tartalékezredekbe vezényelték, részint szétdobálták őket a 2. kozákhadosztály ezredeibe. Néhány napi pihenő után aránylag eléggé rendbehozta magát az ezred. A kozákok megmosakodtak, kitisztították ruhájukat, gondosan megborotválkoztak. Nem úgy, mint a lövészárokban, ahol többnyire egyszerű, de fájdalmas módszerrel szabadultak meg arcuk sörtéjétől: gyufával égették le a szőrt, és mihelyt a tűz a bozótot lepörkölve a bőrig hatolt, előre megnedvesített törülközővel dörzsölték végig az arcot. Ezt a módszert „disznóperzselés"-nek nevezték.

— Perzselve vagy hogy? — szokta kérdezni némelyik szakaszborbély a pácienstől.

Az ezred tehát pihent. A kozákok külsőleg csinosabbak, vidá-

mabbak lettek, de Lisztnyickij is meg a többi tiszt is nagyon jól tudta, hogy ez a vidámság csak olyan, mint a derűs nap: ma van, holnap nincs. Csak egyet kellett mukkanni, hogy megint kivonulnak a frontra — a kozákok arckifejezése rögtön megváltozott, és lebocsátott szemhéjuk alatt elégedetlenség és mogorva gyűlölet folyt szét. Érezni lehetett, hogy halálosan fáradtak, túlerőltetettek, és hogy ez a kimerültség nagyon meglazította az erkölcsöket. Lisztnyickij nagyon jól tudta, milyen szörnyeteg tud lenni az ember, ha ilyen állapotban valamilyen cél felé tör.

1915-ben egy század az ő szeme láttára ötször indult rohamra. Bár rettenetes veszteségeket szenvedett, újra meg újra azt a parancsot kapta: „A támadást meg kell ismételni." A század maradványai a maguk szakállára visszavonultak frontszakaszukról, és elindultak a hátország felé. Lisztnyickij századával együtt azt a parancsot kapta, hogy tartóztassa fel őket. Mikor a század csatárlánccá széthúzódva megpróbálta útjukat állni, a visszavonulók elkezdtek lövöldözni. A gyalogszázadból már csak legfeljebb hatvan ember maradt életben, de Lisztnyickij látta, milyen őrült, kétségbeesett bátorsággal védekeztek ezek a katonák a kozákokkal szemben, hulltak a kardcsapások alatt, egymás után haltak meg, de vakon rohantak a megsemmisülésbe, pusztulásba, mert úgy vélték: mindegy, hol éri utol őket a halál.

Fenyegető figyelmeztetésképpen merült fel emlékezetében ez az eset, és Lisztnyickij izgatottan, új szemmel nézett a kozákok arcába, és az jutott eszébe:

„Vajon nem fognak-e ezek is megfordulni és elindulni, úgy hogy a halálon kívül semmi sem tudja majd feltartóztatni őket?"

És mikor szeme találkozott ezekkel a fáradt pillantásokkal, becsületesen bevallotta magának: „Elindulnak!"

Az elmúlt évekhez képest gyökeresen megváltoztak a kozákok. Még dalaik is mások voltak: ez a háború szülte és fekete vigasztalanság árnyékolta be őket. Mikor esténként elhaladt a tágas nyári szín mellett, ahol a század állomásozott, Lisztnyickij egy kimondhatatlanul szomorú, bánatos dalt hallott leggyakrabban. Mindig három-négy hangra énekelték. Az öblös basszusok felett, magasra röppenve lebegett egy rendkívül tiszta és erős tenor felhang:

Hej, szép hazám, kedves szülőföldem,
Nem látlak tán többet sohase,
Nem látlak meg, nem is hallom többet,

Hogy énekel virradatkor a fülemüle.
Édesanyám, kedves szülőanyám,
Ne emésztődj olyan szomorúan.
Nem esik el valamennyi kozák
Abban a háborúban.

Lisztnyickij megállt, hallgatózott, és érezte, hogy őt is megrázza e dal egyszerű, csendes bánata. Egy feszes húr még jobban kifeszült a mind szaporábban dobogó szívben. A tenor egyik mélyebb tónusa belevágott ebbe a húrba, és fájdalmasan megrezegtette. Lisztnyickij valahol a színtől nem messze állt, és érezte, hogy szeme könnybe lábad, s a könny élesen és édesen csípi a szemhéját.

Megyek, megyek a kerek mezőben,
Hej, a szívem de nehéz!
Érzi szegény, érzi, hogy milyen sors vár rám —
Hazatérni sohasem fogok.

A basszusok még nem zúgták el az utolsó szavakat, de a tenor már fölébük szökkent, és a hangok — repesve, mint a felröppenő fehér mellű túzok szárnya — sietve hívták maguk után a többit, szőtték tovább a szöveget:

Ólomgolyó száll fütyülve,
Eltalálja, el a mellemet.
Ráhanyatlok jó lovam nyakára,
Megöntözi vérem fekete sörényét...

A pihenő alatt egyetlenegyszer hallott Lisztnyickij ősi, vidító, buzdító szövegű kozák nótát. Szokásos esti sétáját végezve, elhaladt a szín mellett. Kissé borízű hangok és nagy hahota ütötte meg a fülét. Lisztnyickij kitalálta, hogy a raktáros, aki Nyezviszka falvában járt élelmiszerekért, hozott onnan egy kis házi pálinkát, és megvendégelte a kozákokat. A gabonapálinkától megkótyagosodott kozákok vitatkoztak, nevettek valamin. Lisztnyickij a sétáról hazatérőben már messziről hallotta a dal hatalmas, dübörgő ütemeit és a vad, fülhasogató, de harmonikus fütty-kíséretet:

Aki nem volt háborúba sohasem,
Nem is tudja, hogy mi az a félelem,

Nappal ázni, éjjel fázni,
Jóreggelig virrasztani.

„Füjjüjü, füjjüjü, füjjüjü!" — A fütty tömör, vibráló hangsugárban kanyarodott magasabbra, mint a csigavonal, aztán legalább harminc hang dördült bele, hogy túlharsogja:

Hej, te mező, széles mező,
Elemésztő, búnevelő...

Valamelyik csintalan kozák, nyilván a fiatalabbak közül, fülsiketítőt, kurtát füttyentett, és ropta a deszkapadlón a leguggolós kozáktáncot. Tisztán lehetett hallani a csizmasarok kopogását, hiába akarta elnyomni a dal:

Tenger vize háborog,
Lánggal égnek a hajók.
A tüzet eloltjuk,
A törököt megfojtjuk,
Éljen a doni kozák!

Lisztnyickij önkéntelenül is elmosolyodva ment tovább, és igyekezett a hangok ütemére lépni. „A gyalogos egységeknél talán nem is érzik olyan élesen ezt a hazafelé húzó vágyat — gondolta, de értelme hideg ellenvetéseket tett: — A gyalogságnál tán más emberek vannak? Kétségtelen, hogy a kozákok jobban megsínylik a kényszerű gubbasztást a lövészárokban: már szolgálatuk jellegénél fogva állandó mozgáshoz szoktak. Itt meg két év óta állandóan ülniük kell, vagy a meddő támadási kísérletek során kénytelenek egy helyben topogni. A hadsereg még sohasem volt ilyen gyenge. Erős kézre, nagy sikerre, előnyomulásra van szükség — az felrázná őket. Bár a történelemben többször előfordult, hogy túl hosszúra nyúlt háború idején még a legkitartóbb és legfegyelmezettebb hadseregek erkölcse is megingott. Még Szuvorov is ismerte ezt saját tapasztalatából... De a kozákok ki fognak tartani. Vagy ha megindulnak visszafelé, akkor is ők lesznek az utolsók. Hisz ez különálló kis nép, már hagyományánál fogva is harcias, nem holmi gyári szemét vagy muzsikcsőcselék."

A színben egy érdes repedtfazék-hang rágyújtott a „Kalinuská"-ra, mintha éppen az ellenkezőjéről akarná meggyőzni.

A hangok belekaptak az énekbe, és Lisztnyickij távoztában már megint ugyanazt a dalba font honvágyat érezte ki belőle:

Fiatal tiszt buzgón imádkozik,
Szegény kozák haza kívánkozik.
— Hej te tiszt, te fiatal tiszt,
Eressz haza éngem,
Eressz haza éngem,
Apámhoz, apámhoz,
Jó szülő anyámhoz,
Jó szülő anyámhoz,
Fiatal mátkámhoz.

Három nappal a frontról megszökte után, estefelé a front menti sávban fekvő kereskedő-kisvárosba érkezett Buncsuk. A házakban már égett a lámpa. A fagy vékony jégréteggel vonta be a pocsolyákat, és a ritka járókelők lépteit már messziről lehetett hallani. Buncsuk éberen fülelve kerülte a kivilágított utcákat, és a néptelen mellékutcákon lopózott előre. A kisvárosba érkeztekor majdnem járőrbe ütközött; attól fogva farkas-sietséggel haladt, a kerítésekhez lapult, hihetetlenül összemocskolódott köpenye zsebéből ki sem húzta jobb kezét. Egy csűrben a pelyvába bújt, és álló napig ott feküdt.

A kisváros volt a hadtest hadianyag- és élelmiszerraktára, s néhány alakulat is állomásozott itt.

Buncsukot az a veszély fenyegette, hogy járőrbe ütközik: ezért melengették szőrös ujjai állandóan a revolver rovátkás agyát a köpeny zsebében.

A városka túlsó végén sokáig járkált egy néptelen mellékutcában, be-bekukucskált a kapukon, és vizsgálódva nézegette minden egyes szegényes viskó ablakát. Húsz perc múlva odament egy jelentéktelen kis sarokházhoz, beleskelődött a zsalugáter résén, elmosolyodott, és határozott léptekkel bement az utcaajtón. Kopogtatására egy idősebb keszkenős asszony nyitott ajtót.

— Lakik itt magánál valami Borisz Ivanovics? — kérdezte Buncsuk.

— Igen. Kerüljön beljebb.

Buncsuk oldalvást furakodott be mellette. Hallotta, hogy mögötte hidegen csettent a retesz. A kis lámpával világított alacsony szobában egy asztal mellett idősebb, egyenruhás férfi ült. Hunyo-

rogva pillantott rá, felállt, és alig fékezett örömmel nyújtott kezet Buncsuknak: — Honnan jössz?

— A frontról.

— Nos?

— Láthatod... — mosolyodott el Buncsuk, és ujja hegyével megbökte az egyenruhás ember vállszíját, és alig érthetően dörmögte: — Van szoba?

— Van, van. Gyere csak ide.

Bevezette Buncsukot egy még kisebb szobába: lámpát sem gyújtva leültette egy székre, becsukta a szomszéd szoba ajtaját, és befüggönyözte az ablakot.

— Végleg?

— Végleg!

— Milyen ott a helyzet?

— Minden kész van.

— Megbízható legények?

— Ó, persze.

— Azt ajánlom, most vetkezz le, majd aztán beszélgetünk. Add ide a köpenyed. Rögtön hozok mosdóvizet.

Míg Buncsuk egy megzöldült réztálban megmosakodott, az egyenruhás ember, kefehaját simogatva, fáradtan és halkan mondta:

— Most még mérhetetlenül erősebbek nálunk. A mi dolgunk: gyarapodni, bővíteni befolyásunkat, éjt nappallá téve dolgozni, hogy megmagyarázzuk a háború igazi okait. És mi gyarapszunk is — efelől biztos lehetsz. És aki tőlük elszakad, feltétlenül mihozzánk jön. A felnőtt ember a kisfiúhoz képest kétségtelenül erősebb, de ha a felnőtt öregszik, megroskad, az a kölyök könnyen elbánik vele. Ebben az esetben pedig nemcsak öregkori végelgyengülést, hanem az egész szervezet hamarosan bekövetkező előrehaladó megbénulását is látjuk.

Buncsuk befejezte a mosakodást, és arcát az érdes, durva kendervászon-törülközővel dörzsölgetve mondta:

— Mielőtt eljöttem volna, megmondtam véleményemet az ottani tisztecskéknek... Tudod, olyan mulatságos volt!... Szökésem után biztosan zaklatni fogják a géppuskásokat, lehet, hogy egy-két legényt hadbíróság elé állítanak, de ha egyszer nincsenek bizonyítékok, akkor kár a szóért! Remélem, szét fogják szórni őket különféle egységekbe. Ezzel éppen a mi malmunkra hajtják a vizet! Csak hadd termékenyítsék meg a talajt minél több he-

lyen!... Micsoda legények vannak ott! Kőből faragták mindegyiket!

— Cédulát kaptam Sztyepantól. Arra kér: küldjek egy legényt, aki jártas katonai dolgokban. Te menj hozzá, de hogy vagy ellátva okmányokkal? Fog sikerülni?

— Milyen munka lesz ott? — kérdezte Buncsuk, és lábujjhegyre emelkedett. hogy szegre akassza a törülközőt.

— A fiúkat kellene instruálni. Te még mindig nem akarsz nagyobbra nőni? — mosolygott a házigazda.

— Felesleges — legyintett Buncsuk. — Különösen a mostani helyzetben. Borsszemjankóvá kéne változnom, hogy észre se vegyenek.

Hajnalhasadtáig beszélgettek. Harmadnap Buncsuk átöltözve és a felismerhetetlenségig kimaszkírozva elhagyta a kisvárost. Nyikolaj Uhvatov, a 441. orsai ezred katonája nevére szóló iratokkal indult az állomásra. Az igazolvány szerint mellsebe miatt végleges elbocsátást kapott.

3

Vlagyimiro-Volinszk és Kovel irányában a Különleges Hadsereg hadműveleti területén (ez a hadsereg szám szerint a tizenharmadik volt, de mivel a „13" szerencsétlen szám, és mivel még a nagy tábornokok is a babona rabjai voltak, a hadsereg a „Különleges" jelzőt kapta) szeptember utolsó napjaiban megkezdték a támadás előkészületeit. Szvinyuha falva közelében választották ki a támadás kibontakozására legmegfelelőbb felvonulási területet, és megindult a tüzérségi előkészítés.

Az említett helyre példátlan mennyiségű ágyút vontak össze. Száz- meg százezer különféle kaliberű lövedék verte kilenc napon át egyfolytában a terepet, melyen két vonalban húzódtak végig a német lövészárkok. A németek, alighogy megkezdődött az erélyes tüzérségi tűz, mindjárt az első nap kiürítették az első védelmi vonalat; csak megfigyelők maradtak benne. Néhány nap múlva otthagyták a második vonalat is, a harmadikba vonultak vissza.

A tizedik napon a Turkesztáni Hadtest egységei, a lövészek, támadásra indultak. Francia módszerrel: hullámokban támadtak. Tizenhat hullámot okádtak az orosz lövészárkok. Az összekunko-

rodott szúrós drótakadály visszataszítóan csúnya bokrainál megtorlódva, hol tajtékozva, hömpölyögve, hol megritkulva zúdultak előre az emberáradat szürke hullámai. A németek felől, a szürke égerliget üszkös fatönkjei, a púpos homokbuckák mögül, folyton lövöldöztek, minden remegett a szakadatlan, öblös ágyúdörgéstől, fel-felröppent és lángot vetett a pukkanó lövedék.

Vuuumm...Vuuum!... Pukk! Pakk! Bumm-bumm!

Néha áttört a csatazajon egy-egy üteg éles dörrenése, azután megint monoton bömbölés hömpölygött, áradt és töltötte meg a terepet sok-sok versztányi körzetben.

Vuum... Vuum... Vuum...

Trrrrrraaa-rrraa-ta-ta-ta! — ropogtak őrült sietséggel a német géppuskák.

Egy versztányi átmérőjű körzetben, a szörnyen elcsúfított agyagos földön, mint a forgószél, szökkentek fel a robbanások fekete oszlopai; a támadó hullámok szétfröccsentek, tajtékot vetettek, mikor szétlökte őket egy-egy tölcsér, de szakadatlanul tódultak előre...

A robbanások fekete ökle mind szaporábban dagasztotta a földet, mind sűrűbben paskolta a támadókat a fülsiketítően vijjogó srapnelzápor, egyre kíméletlenebbül korbácsolta őket a földre lapító géppuskatűz. Szüntelen lőtték a támadó hullámokat, nem akarták a drótakadályok közelébe sem engedni őket. Nem is engedték. A tizenhat hullám közül csak a három utolsó gördült odáig, de azután patakokban és szinte cseppenként folyt visszafelé, mintha szétzúzódott volna a szétmarcangolt drótakadályokon, amelyek ég felé emelték üszkös cölöpeiket az összekunkorodott huzalokon...

Több mint kilencezer életet ivott be ezen a napon a vigasztalan agyagos föld Szvinyuha falvától nem messzire!

Két órával később megismételték a támadást. A Turkesztáni Lövészhadtest 2. és 3. hadosztályának alakulatai indultak támadásra. A balszárnyon tölcsérről tölcsérre nyomultak az első vonal felé az 53. gyaloghadosztály csapatai és a 307. szibériai lövészdandár; a turkesztániak jobbszárnyán a 3. gránátos hadosztály zászlóaljai.

Gavrilov altábornagy, a Különleges Hadsereg 30. hadtestének parancsnoka, azt a parancsot kapta a hadseregparancsnokságtól, hogy két hadosztályt dobjon át Szvinyuha körzetébe. Éjjel leváltották a tűzvonalból a 80. hadosztály 320. csembarszki, 319.

bugulminszki és 318. csernojarszki ezredét. Lett lövészekkel és csak nemrég érkezett népfelkelőkkel cserélték ki őket. Az ezredeket éjjel vonták vissza, de az egyiket már este ellenkező irányba küldték, hogy megtévesszék az ellenséget. Ez az ezred csak akkor kapott parancsot, hogy forduljon vissza, miután már megtett vagy tizenkét versztát a frontvonal mentén. Az ezredek egy irányba meneteltek, de különböző utakon. A 80. hadosztály útvonalától balra vonult a 71. hadosztály 283. pavlovgradi és 284. vengrovszki ezrede. Nyomukban haladt az uráli kozákok ezrede és a 44. gyalogos kozák ezred.

A 318. csernojarszki ezred az átcsoportosítás előtt Sztohodnál, Szokal község körzetében, Rudka-Merinszkoje majortól nem messzire állomásozott. Az első napi menet után másnap az erdőben, az elhagyott fedezékekben helyezték el az ezredet, és négy nap alatt képezték ki a francia támadási módszerre; zászlóaljak helyett csak fél századok vonultak a csatáriáncban. A kézigránátosok megtanulták a lehető leggyorsabban elvágni a drótakadályokat, és újabb kézigránátvető tanfolyamot végeztek. Azután megint útnak indították az ezredet. Három napig vonult erdő sűrűjében, tisztásokon, ágyúkerekek szabdalta, elvadult dűlőkön. A szélhajtotta bolyhos, ritka köd a fenyők csúcsába kapaszkodva úszott, hömpölygött a tisztásokon, és mint keselyű a dög felett, körben kóválygott a gőzölgő mocsarak szürkészöld bozótja felett, az égerfák között. Az égből köd szitált, mint permetező eső. Az emberek bőrig nyirkosodva, elkeseredetten meneteltek. Három nap múlva a támadási körzettől nem messzire Bolsije Porek és Malije Porek falvában állapodtak meg. A halálos útra indulta előtt egy napot pihent az ezred.

A 80. hadosztály törzsével együtt ugyanekkor egy külön kozák század is nyomult a közeli harcok színhelye felé. Ebbe a századba olvasztották be a harmadik korosztálybeli tatarszki kozákokat is. A második szakasz csupa falubeliekből állt: ott volt a félkarú Alekszej Samil két öccse, Martyin és Prohor; Ivan Alekszejevics, a Mohov-gőzmalom volt gépésze; a ragyás Afonyka, Ozerov; Manickov, a volt községi atamán, Jevlantyij Kalinyin, Samilék nagyüstökű, lőcslábú szomszédja, Borscsov, egy idomtalanul hosszú kozák; a medve formájú, rövid nyakú Zahar Koroljov; Gavrila Lihovidov, az egész század vidám kedvence, rettenetesen vad pofájú kozák, aki arról volt híres, hogy állandóan zúgolódás nélkül tűrte hetven esztendős anyjának és nem valami csinos, de annál

lazább erkölcsű feleségének ütlegeit; és még sokan mások a második szakaszban, sőt a század többi szakaszában is. A kozákok egy része futári minőségben szolgált a hadosztálytörzsnél, de október másodikán ulánusok váltották fel őket, és Kitcsenko tábornok hadosztályparancsnok utasítására a századot is kiküldték a tűzvonalba.

Október harmadikán, kora reggel ért be a század Malije Porek falvába, ahonnan éppen abban a pillanatban vonult ki a 318. csernojarszki ezred első zászlóalja. A katonák kiszaladtak az elhagyott, félig lerombolt házakból, és mindjárt ott, az utcán sorakoztak fel. Fiatal, olajbarna zászlós téblábolt az élszakasz előtt. Táskájából egy rúd csokoládét vett elő (nedves, rózsaszínű ajkaszéle körös-körül maszatos lett a csokoládétól), fel és alá járkált az oszlop mellett; hosszú köpenye, amelynek aljára rászáradt a sár, úgy fityegett a lába közt, mint a birka lebernyege. A kozákok az út baloldalán vonultak. A második szakasz első soraiban, jobbszélen lépkedett Ivan Alekszejevics gépész. Gondosan a lába alá nézett, igyekezett átugrani a pocsolyás gödröket. A katonák közül odakiáltott neki valaki. Megfordította fejét, és szeme végigsiklott a gyalogosok sorain.

— Ivan Alekszejevics! Kedves barátom!

A szakaszból kiválva, kacsázó futással rohant feléje egy alacsony katona. Hátradobálta puskáját, de a szíj mindig lecsúszott, és a tusa tompán koppant a kulacshoz.

— Nem ismersz meg? Már elfelejtettél?

Ivan Alekszejevics az odaszaladó kis katonában alig ismert rá Filkóra, akinek arcát pofacsontjáig benőtte a füstszürke, tüskés sörte.

— Hát te hogy kerülsz ide, Hüvelyk Matyi?

— Itt... szolgálok...

— A háromszáztizennyolcadik csernojarszki ezredben? Nem is sejtettem, hogy földivel találkozok.

Ivan Alekszejevics nem eresztette ki csontos markából Filkó piszkos kis kezét, boldogan és megindultan mosolygott. Filkó nagy léptekkel igyekezett utána, aztán futásba csapott át, alulról felfelé nézegetett Ivan Alekszejevics arcába, és keskeny vágású pajkos szeme szokatlanul lágyan, nedvesen csillogott.

— Támadásra indulunk... Látod...

— Mi is oda megyünk.

— Hogy vagy, Ivan Alekszejevics?

— Ne is beszéljünk róla!

— Úgy vagyok én is. Tizennégy óta nem bírok kikecmeregni a lövészárokból. Se hajlékom, se családom, de mégis meg kellett szenvednem... Ha a kancát befogják, megy vele a csikó is...

— Emlékszel még Stockmanra? Remek fickó volt az az Oszip Davidovics! Ő bezzeg megmagyarázna most mindent. Az volt a legény a talpán! Derék ember volt, mi?

— Hát ő csakugyan megmagyarázná — kiáltotta Filkó lelkesen: megrázta kis öklét, és mosolyra ráncolta sörtés kis pofáját. — Emlékszek rá! Többször jut eszembe, mint az apám... Az apámat sem szerettem annyira... Hallani róla valamit? Semmi hír felőle?

— Szibériában van — sóhajtotta Ivan Alekszejevics. — Ül.

— Mit csinál? — kérdezte Filkó, úgy ugrált hatalmas termetű útitársa mellett, mint a cinege, és feléje fordította hegyes, porcogós fülét.

Filkó egy darabig szótlanul ment mellette. Hol hátratekingetett, ahol a század sorakozott, hol Ivan Alekszejevics meredek állára, és az alsóajka alatt feketéllő mély, kerek gödröcskére pillantott.

— No, Isten áldjon — búcsúzott, és kiszabadította kezét Ivan Alekszejevics hideg mancsából. — Lehet, nem is találkozunk többet.

Ivan Alekszejevics bal kezével levette sapkáját, lehajolt, átölelte Filkó soványka vállát. Megcsókolták egymást, de olyan erősen, mintha örökre búcsút vennének, és Filkó hátramaradt. Filkó hirtelen válla közé húzta a fejét zavarában, úgyhogy csak barnásrózsaszínű, hegyes, porcogós füle látszott ki a katonaköpeny szürke gallérjából.

Görnyedt háttal, a sima földön is botladozva indult vissza.

Ivan Alekszejevics kilépett a sorból, és remegő hangon kiáltotta Filkó után:

— Ejnye, öcsém, kedves cimborám, de rossz bőrben vagy, hallod! Pedig milyen erős legény voltál!

Filkó visszafordította a sírástól megöregedett arcát, öklével rácsapott a kigombolt köpeny és a szakadt gallérú ing alól kilátszó bordás, barna mellére.

— Csak voltam! — kiáltotta. — Kemény, izmos legény voltam én, de itt tönkretettek... Kiszipolyozták belőlem az erőt!

Kiabált még valamit, de a század befordult a következő utcába, és Ivan Alekszejevics eltűnt a szeme elől.

— Filkó vóna e? — kérdezte Ivan Alekszejevicstől a mögötte lépkedő Prohor Samil.

— Derék ember az — felelte Ivan Alekszejevics remegő ajakkal, és megcirógatta vállán a puskát, hű társát jóban-rosszban...

Amikor a század kiért a faluból, egymás után jöttek szembe vele a sebesültek, eleinte egyesével, később csoportosan, még arrább pedig sűrű tömegekben. Néhány szekér, amelyen súlyos sebesültek szorongtak összezsúfolva, mint a heringek, alig-alig döcögött visszafelé. A szekereket húzó gebék borzalmasan soványak voltak. Hegyes gerincüket szinte csupaszra nyúzták a szüntelen zuhogó ostorcsapások, kilátszottak vörös pettyes, rózsaszínű csontjaik, itt-ott egy-egy szőrszál tapadt rájuk. A lovak zihálva húztak egy négykerekű szekeret; úgy belefeküdtek a húzásba, hogy majdnem a sárba ért tajtékos pofájuk. Néha egy-egy gebe megállt, tehetetlenül felfújta hegyes bordájú horpasz oldalát, és lelógatta a soványság miatt óriásinak látszó fejét. Az újabb ostorcsapás nagy nehezen arrább moccantotta: előbb jobbra, aztán balra billenve rántott magán egyet, és elindult. A sebesültek mindenfelől a szekér oldalperemébe kapaszkodva vánszorogtak a fogatok mellett.

— Melyik alakulathoz tartoztok? — kérdezte a századparancsnok, miután kiszemelte a legbarátságosabb arcú katonát.

— A Turkesztáni Hadtesthez, a harmadik hadosztályhoz.

— Máma sebesültél meg?

A katona felelet nélkül elfordult. A század lefordult az útról az erdő felé, amely félversztányi távolságra látszott. Mögötte lomha, gyalogos léptekkel csoszogtak a csernojarszki 318. ezrednek a faluból kifelé cammogó századai. Messze, a sok esőtől megszíntelenedett, komor égen sárgásszürke, mozdulatlan pont függött: német megfigyelő léggömb.

— Odanézzetek, cimborák! Mi a nyavalya lóg ott?!

— Disznógömböc!

— Onnét látja az átkozott, hogy vonulnak a csapatok.

— Hát azt gondoltad: potyára szállt fel olyan magasra?

— Messzi van!

— Nem is közel! Még ágyúval se lehet odáig lőni.

Az erdőben utolérte a kozákokat a csernojarszkiak első százada. Estig szorongtak a nedves fenyők alatt, gallérjuk mögé becsurgott

az eső, és hátukat végigborzongatta a hideg; tüzet nem volt szabad gyújtani, de nehéz is lett volna ebben az esőben. Már alkonyodni kezdett, mikor lövészárokba vezették őket. Az embermagasságnál alig mélyebb árok fenekén félhüvelyknyi vastagon állt a víz. Iszap, rothadt tűlevelek bűze és az eső bársonyosan lágy, édeskés illata érzett. A kozákok maguk alá szedték köpenyük alját, guggolva cigarettáztak, fonogatták a beszélgetés megmegszakadó szürke szálát. A 2. szakasz megosztozott az indulás előtt kimért dohányadagon. Egy kanyarban tolongtak a szakaszvezető előtt; egy otthagyott dróttekercsen ült, a múlt hétfőn elesett Kopilovszkij tábornokról mesélt; annak a dandárjában szolgált még békeidőben. Be sem fejezte mondókáját, mikor a szakaszparancsnok elkiáltotta magát: „Fegyverbe!", és a kozákok felugráltak. Ujjuk hegyét megpörkölve, mohón szívták el a cigarettacsutkát is. A század megint kimászott a lövészárokból a sötétedő fenyőerdőbe. Egymást tréfával bátorítgatva meneteltek. Valaki még fütyörészett is.

Egy nagyobb tisztáson hullákra bukkantak: hosszú sorban feküdt a rengeteg tetem egymás hegyén-hátán, különféle, többnyire illetlen és borzalmas pózban. Ugyanott járkált egy puskás katona, oldalt övére akasztott gázálarccal. A holttestek körül sűrűn felszaggatott nedves föld, rengeteg lábnyom és a szekérkerekek karcolta sebhelyek látszottak a füvön. A század az elesettektől néhány méternyire haladt el. Már édeskés, nehéz hullaszag áradt felőlük. A századparancsnok megállította a kozákokat, és a szakaszparancsnokokkal odament a katonákhoz. Beszéltek valamit. Ezalatt a kozákok felbomlott sorokban közelebb settenkedtek a hullákhoz, levették sapkájukat, titkolt, reszkető félelemmel és azzal az állati kíváncsisággal nézegették az elesetteket, amelyet minden élő érez a halott titka iránt. Valamennyi elesett tiszt volt. Külsejük szerint húsz-huszonöt esztendősek lehettek. Csak a jobbszélen fekvő, törzskapitányi vállpántos tiszt volt idősebb. Az utolsó kiáltás néma visszhangját rejtő, szélesre tátott szája fölé kókadtan csüngött sűrű fekete bajusza; arcán, melyet fehérre meszelt a halál, merész ívben vonódott össze széles, vastag szemöldöke. Némelyik elesetten sáros bőregyenruha, a többieken posztóköpeny volt. Kettejük vagy hármuk fejéről hiányzott a sapka. A kozákok különösen sokáig nézegették egy hadnagynak a halál után is szép alakját. Hanyatt feküdt, bal keze szorosan mellére simult, oldalt lökött jobbjára örökre belemerevedett a pisz-

toly agya. A revolvert nyilván ki akarták venni, a széles, sárga kézfejen fehér karcolásokat lehetett látni — de abba mintha beleforrott volna az acél, nem lehetett kitépni belőle. A göndör, szőke fej — a sapkát leütötték róla — mintha hízelegni akarna, arccal a földhöz simult, az enyhén szederjesedő, narancssárga ajak pedig szomorúan és értetlenül torzult el. A hadnagy jobboldali szomszédja arccal lefelé feküdt, a hátán, mint a púp, domborodott a letépett pántú köpeny, szabadon hagyta erős, rugalmas izmú lábát, a keki színű nadrágot és a rövid szárú, gacsos sarkú, sárga csizmát. Rajta sem volt sapka; hiányzott a koponyája teteje is: teljesen simán lehasította egy repeszdarab. Mögötte kigombolt köpenyben és tépett gimnasztyorkában feküdt egy magas, tagbaszakadt alak. Arca nem volt; meztelen mellén ferdén feküdt alsó állkapcsa. A hajától lejjebb perzselt bőrű keskeny homloksáv fehérlett. Amarrább hanyagul egy csomóba dobált végtagok, köpenycafatok; még távolabb egészen fiatal, duzzadt ajkú, kamaszosan ovális arcú fiú fekszik. Géppuskagolyó-sorozat csapott a mellébe, négy helyen is átlyukasztotta. A nyílásokból megpörkölődött ruhafoszlányok fityegtek.

— Vajon... vajon kit hívott ez a szerencsétlen a halála óráján? Tán az anyját — mondta Ivan Alekszejevics dadogva, vacogó foggal. Hirtelen sarkon fordult, és botorkálva indult visszafelé, mint a vak.

A kozákok sietve mentek el onnan, hányták a keresztet, és vissza se néztek. A csendet még sokáig nem törte meg senki azután se. A keskeny tisztásokon előrenyomulva igyekeztek minél hamarább megszabadulni a látottak emlékétől. Elhagyott, üres fedezékek sűrű láncolata mellett állították meg a századot. A tisztek a csernojarszki ezred parancsnokságától odalovagolt küldönccel bementek az egyik fedezékbe. A ragyás Afonyka Ozerov Ivan Alekszejevics karját szorongatva súgta, mintha csak most ocsúdott volna fel:

— Az a fiú... a legszélső... tán még világéletében sem csókolt asszonyt... és... szitává lőtték.

— Hol tudtak ennyit halomra lőni? — szólt közbe Zahar Korolov.

— Támadásra indultak. Az a katona mondta, aki a hullákat őrzi — felelte Borscsov némi hallgatás után.

A kozákok pihenjben álltak. Az erdő fölé már sűrű sötétség borult.

A szél vadul kergette, tépte a felhőket, és néha lerántotta a fellegtakarót a messzi csillagokkal kirakott lila csücskökről.

Ezalatt a fedezékben, ahol a század tisztjei összegyűltek, a parancsnok, elbocsátva a küldöncöt, felnyitott egy boritékot, és a gyertyacsonk világánál áttanulmányozta, majd felolvasta a kapott parancsot:

„Október harmadikára virradó hajnalon a németek fojtógázt használtak, megmérgezték vele a 256. ezred három zászlóalját, elfoglalták lövészárkaink első vonalát. Azt parancsolom: nyomuljanak előre a második vonalig, teremtsenek összeköttetést a csernojarszki 318. ezred első zászlóaljával, foglalják el a második vonal megfelelő szakaszát, hogy még ma éjjel kiverjék az ellenséget az első vonalból. Az önök jobbszárnyán lesz a második zászlóalj két százada és a fanagoriai 3. gránátos hadosztály egy zászlóalja."

A tisztek megvitatták a helyzetet, elszívtak egy-egy cigarettát, és kimentek a fedezékből. A század folytatta útját.

Míg a kozákok a fedezékek mellett pihentek, a csernojarszkiak első zászlóalja elébük vágott, és odaért a Sztohod-hídhoz, amelyre az egyik gránátos ezred erős géppuskás őrsége vigyázott. Az őrmester elmagyarázta a helyzetet a zászlóaljparancsnoknak, és a zászlóalj már a hídon átvonultában három részre oszlott: két század jobbra, egy balra indult, az utolsó pedig a zászlóaljparancsnokkal együtt tartalékban maradt. A századok csatárlánccá szakadozva vonultak. A gyér erdőben egyik gödör a másikat érte. A katonák lassan mentek, óvatosan tapogatták lábukkal a talajt. Néha elesett és halkan káromkodott valamelyik. A jobbszélen haladó században Filkó a hátulról számított hatodik sorban lépkedett. A „Lövésre kész!" vezényszó után csőre töltött, s lövésre készen előreszegezve puskáját, botorkált tovább. A szurony hegye néha a bokrokat és a fenyők törzsét karcolászta. Mellette a lánc mentén két tiszt haladt el: fojtott hangon beszélgettek; a századparancsnok ízes, érces baritonja panaszkodott:

— Felszakadt a régi sebem. A fene ette volna meg ezt a tönköt! Tudja, Ivan Ivanovics, ebben a nagy sötétségben nekibotorkáltam egy tönknek, és beleütöttem a lábam. Felnyílt a múltkori sebem, és nem tudok tovább menni. Vissza kell fordulnom. — A századparancsnok baritonja egy pillanatra elnémult, aztán ahogy távolodott, még halkabban szólalt meg újra: — Maga vegye át az első félszázad parancsnokságát, Bogdanov átveszi a másodikat, mert

én... becsületszavamra, nem tudom tovább vezetni... Kénytelen vagyok visszafordulni.

Feleletül felharsant Belikov zászlós rekedt tenorja:

— Csodálatos! Mihelyt harcba megyünk, önnek rögtön felnyílnak a régi sebei.

— Kérem, hallgasson, zászlós úr! — emelte fel hangját a századparancsnok.

— Hagyjuk, kérem! Visszamehet!

Filkó a maga és a mások lépteire fülelve, valami sietős ropogást hallott hátul; rögtön tudta, hogy a századparancsnok takarodik visszafelé.

Mikor néhány perc múlva Belikov az őrmesterrel átbaktatott a balszárnyra, dühösen mormogta:

— Gazemberek! Büdös nekik a levegő! Mihelyt komolyabb dolgokról van szó, előveszi őket valami betegség, vagy felnyílnak a régi sebeik. Te pedig, újdonsült tiszt pajtás, légy szíves, vezesd az egyik félszázadot... Aljas fráterek! Én az ilyeneket... és ezek katonák!

A hangok hirtelen elnémultak, és Filkó csak a saját léptei lucskos cuppogását meg a fülében trillázó csengést hallotta.

— Hé, földi! — súgta rekedten valaki balfelől.

— Na, mi az?

— Tudsz még menni?

— Tudok — felelte Filkó, megbotlott, és farral csúszott bele egy vízzel telt tölcsérbe.

— Nagyon sötét van — hallatszott balfelől. Egy percig szótlanul haladtak, nem is látták egymást. Ekkor hirtelen, közvetlenül Filkó füle mellett szólalt meg a rekedt hang:

— Menjünk egymás mellett. Úgy nem olyan borzasztó...

Megint hallgattak, lassan húzták megduzzadt csizmájukat a latyakos földön. A foltos, csorba hold hirtelen kibukkant a felhők csúcsa mögül, néhány másodpercig, akár egy csillogó, sárga pikkelyes kárász, bujkált, fel- és alámerült a hömpölygő felhőhullámok között, azután kiszökkent egy tiszta égi szigetre, és végigöntötte halvány fényét a földön; a nedves tűlevelek úgy csillogtak, mint a szentjánosbogárkák. A holdfényben mintha erősebben illatozott volna a fenyő tűlevele, kíméletlenebbül lehelte volna a hideget a nedves föld. Filkó szomszédjára tekintett. Az hirtelen megállt, rántott egyet a fején, mintha főbe kólintották volna, és alig bírta szétnyitni ajkát.

— Odanézz! — suttogta lihegve.

Három lépésnyire egy fenyő mellett, lábát szélesre szétvetve állt egy ember.

— Ember! — mondta vagy inkább csak gondolta Filkó.

— Ki az? — kiáltotta a Filkó mellett botorkáló katona, és hirtelen vállához kapta puskáját.

— Ki az? Lövök!

A fenyő alatt álló alak meg se mukkant. Feje, mint a napraforgó bugája, oldalt billentve csüngött.

— Alszik! — buggyant fel Filkóból a recsegő nevetés. Megborzongott, erőltetett nevetéssel bátorította magát, és előrelépett.

Odamentek az álló alakhoz. Filkó előrenyújtott nyakkal bámult rá. Cimborája a puskaaggyal megérintette a mozdulatlan, szürke embert.

— Hé! Ébredj fel! Alszol, földi? — szólította meg tréfásan. — Madárijesztő ez, vagy mi a nyavalya?... — Hirtelen elakadt a szava. — Halott! — kiáltotta, s hátratántorodott.

Filkó vacogó foggal ugrott vissza, és oda, ahol egy másodperccel előbb még az ő lába állt, mint elfűrészelt fa, zuhant le a fenyő alatt álló ember. Arccal felfelé fordították, és csak akkor sejtették meg, hogy a fenyő alatt utolsó menedéket keresett ez a gázzal megmérgezett katona, aki hiába menekült a halál elől, mert tüdejében cipelte mindenhová. A 256. gyalogezred három zászlóalja valamelyikének katonája lehetett. Termetes, széles vállú legény volt, fejét könnyedén hátravetve feküdt. Gázmarta arcát, megvizenyősödött szemét esés közben bemocskolta a tapadós sár. Összeharapott fogai közül — mint fekete, csillogó kaszakő — állott ki dagadt, húsos nyelve.

— Menjünk! Menjünk, az Isten szerelméért! Hadd feküdjön itt magának — motyogta a bajtárs, és megrántotta Filkó karját.

Megint elindultak, s nemsokára másik hullára akadtak. Ezután mind sűrűbben kerültek útjukba gázzal mérgezett halottak. Néhol halomszámra hevertek; némelyik guggon ülve merevedett meg, mások négykézláb álltak, mintha legeltek volna; egy hulla közvetlenül a futóárok partján — amely a második lövészárokvonalba vezetett — fonatossá csavarodva feküdt, és szájába dugta kínjában összeharapdált öklét.

Filkó meg a hozzászegődött katona sebesen a csatárlánc után eredt, amely közben már előrehaladt; megelőzték, s együtt mentek tovább. Váll váll mellett ugráltak bele a lövészárok fekete

hasadékába, amely zegzugos vonalban veszett a homályba, s más-más irányba fordultak.

— Körül kéne nézni a fedezékekben. Maradt tán valami falnivaló — javasolta Filkónak határozatlanul a társa.

— Gyerünk.

— Te jobbra, én meg balra. Mire ideérnek a mieink, meg is vagyunk vele.

Filkó gyufát rántott, belépett az első fedezék nyitott ajtaján, s úgy repült ki onnan, akárha rugó lökte volna: a fedezékben két hulla hevert összefonódva. Eredménytelenül körülvizslatott három fedezéket, berúgta a negyedik ajtaját, s csaknem hanyatt esett egy idegen, érces kiáltás hallatára:

— Wer ist das?*

Filkó, mint akit kígyó csípett, némán hátraugrott.

— Das bist du, Otto? Weshalb bist du so spät gekommen?** — kérdezte a német, és kilépett a fedezékből, vállának egy lomha mozdulatával megigazítva panyókára vetett köpenyét.

— Fel a kezekkel! Emeld fel a kezed! Add meg magad! — kiáltott rekedten Filkó, és lekushadt, mint a „Tüzelj!" vezényszóra.

A némává dermedt német lassan kinyújtotta karját, oldalt fordult, megbűvölt szemmel tapadva az éles fénnyel rávillanó szurony hegyére. Köpenye lecsúszott válláról, hóna alatt ráncot vetett a szürkészöld egysoros egyenruha, magasra emelt, kidolgozott keze reszketett, ujjai mozogtak, mintha láthatatlan billentyűkön futnának. Filkó csak állt mozdulatlanul, és nézte a magas, jól megtermett németet, a mundérja fémgombjait, kurta, oldalt varrott csizmáját, a kissé félrecsapott katonasapkáját. Azután hirtelen megváltoztatta helyzetét, megtántorodott, mintha valaki megrázta volna esetlen köpenyénél fogva; furcsa torokhangot hallatott, köhögött, vagy talán felzokogott; odalépett a némethez.

— Eriggy! — mondta fakó, gyenge hangon. — Eriggy, német! Nincs nekem semmi bajom veled. Nem lövök rád.

A lövészárok falának támasztotta puskáját, nyújtózott egyet lábujjhegyre állva, és megkereste a német jobb kezét. Bizalomgerjesztő mozdulatai bizalmat keltettek a fogolyban; leengedte a kezét, s feszülten figyelte az idegen beszéd különös lejtését.

Filkó habozás nélkül a kezébe dugta érdes, húszévi munka

* Ki az?

** Te vagy az, Ottó? Hol maradtál ilyen soká?

cserzette kezét, megszorította a német akarattalan, hideg ujjait; felfelé fordította a maga kicsiny, sárga tenyerét; a régi bőrkeményedések kis barna halmaival telepettyegetett tenyérre a fogyó hold ráhullatta orgonaszín virágszirmait...

— Munkás vagyok — mondta Filkó reszketve, mintha a hideg lelné. — Minek ölnélek meg? Eriggy! — És könnyedén megtaszította jobbjával a német vállát, az erdő fekete szövevényére mutatott: — Eriggy, bolond, mert a mieink mindjárt...

A német egyre csak Filkó kinyújtott kezét nézte, nézte merően, figyelmesen, cseppet előrehajolva, s az idegen szavak rejtett értelmét fürkészte. Néhány másodperc telt el így; szeme találkozott Filkó szemepárjával, s a német pillantását örvendő mosoly rebbentette meg. Hátralépett, azután széles gesztussal előrelökte mindkét kezét, megszorította, megrázta Filkó kezét, lehajolt, és a szemébe nézett: — Du entlässt mich? O, jetzt hab ich es verstanden! Du bist ein russischer Arbeiter? Sozial-Demokrat, wie ich? So? O! O! Das ist wie im Traum... Mein Bruder, nie kann ich es vergessen... Ich finde keine Worte... Nun du bist ein wunderbarer, wagender Junge... Ich...*

A fülének szokatlan idegen szavak patakzó áradatából egyetlen, kérdező szó hatolt el Filkó értelméig: „Sozial-Demokrat".

— Igen, szociáldemokrata vagyok. Hanem te eriggy... Isten veled, testvér. Add a mancsod!

Ösztönnel találva el egymás szavát, néztek egymás szemébe: a magas, délceg bajor meg a kis orosz katona.

— In den zukünftigen Klassenkämpfen werden wir in demselben Schützengraben kämpfen; nicht wahr, Genosse?** — suttogta a bajor, és kiugrott a mellvédre, mint valami nagy szürke erdei vad.

Az erdőben a közelgő csatárlánc lépései cuppogtak. Elöl a cseh felderítő osztag jött, élén a tisztjével. Majdnem agyonlőtték a fedezékből kikecmergő katonát, aki valami ennivalót keresve matatott ott.

— Jó barát! Nem látod? — kiáltotta ijedten, mikor megpillan-

* Elengedsz? Ó, most már értem! Te orosz munkás vagy? Szociáldemokrata, akárcsak én? Igen? Ó! Ó! Mintha csak álmodnék... Testvérem, sohasem felejtem el... Nem találok szavakat... Hanem te pompás fickó vagy... Én...

** Az eljövendő osztályharcokban majd egyazon lövészárokban küzdünk, igaz, elvtárs?

totta a rászegezett puskacső fekete torkolatát. — Valami falnivalót, szíverősítőt kerestem.

— Jó barát! — ismételte, és mint anya a csecsemőjét, szorított a melléhez egy pilis fekete kenyeret.

Az altiszt megismerte Filkót, átugrott az árkon, és dühösen vágta hátba Filkót a tusával:

— Szíjat hasítok a bőrödből! Véresre verem a pofád! Hol tekeregtél?

Filkó eltörődve, bágyadtan baktatott tovább, még az ütés sem tett rá különösebb hatást. Megtántorodott, az igaz, de mégis meglepte az altisztet, milyen szokatlanul barátságosan felelte:

— Előrementem, ne kötekedj!

— Ne mászkálj összevissza, mint zsidóban a fájdalom! Hol lemarad, hol meg előrecsámborog. Nem tudod a kötelességed? Újonc vagy, hé, vagy mi a szösz? — Hallgatott egy darabig, aztán szelídebben kérdezte: — Van egy kis dohányod?

— Csak törmelék.

— Szórj egy kicsit a markomba.

Az altiszt rágyújtott, és a szakasz végére ment.

Már majdnem megvirradt, mikor a cseh felderítők belebotlottak az első német őrszembe. A németek sortűzzel lőtték szét a csendet. Egyenlő időközökben még két sortüzet zúdítottak rájuk. A lövészárkok fölé vörös rakéta röppent, néhány hang hallatszott, és a röppentyű bíborvörös szikrái még ki sem hunytak a levegőben, amikor megdördültek a német ágyúk.

Bum! Bum! — Az első fülsiketítő dörrenések után hamarosan még kettő szállott: — Bum! Bum!

Klok, klok, klok, viiiiiijjjuuu — kotkodácsoltak, vijjogtak a lövedékek egyre növekvő erővel, ahogy a levegőt fúrták, és nagy robajjal szálltak el az első félszázad katonáinak feje fölött; pillanatnyi csend, és messze, a Sztohod-híd környékén pukkan a megkönnyebbülést hozó robbanás: — Bum! Bum!

A cseh felderítők mögött negyven ölnyire haladó csatárlánc mindjárt az első sortűz után hasra vetette magát. A rakéta vörös hajnalpírt dobott az égre; a röppentyű világánál Filkó észrevette, hogy a katonák, mint a hangyaboly, nyüzsögtek a bokrok, fák között; most már nem irtózott a sáros földtől senki, sőt szorosan hozzásimult, hogy védelmet találjon. Minden kis árokban emberek hemzsegtek, alábújtak a földkéreg minden apró gyűrődésének, beledugták fejüket minden kis gödörbe. De mikor a kereplő gép-

puskatűz szilajon végigzuhogott az erdőn, mint a májusi zápor, a katonák mégsem tartottak ki: visszakúsztak, amennyire csak tudtak, behúzták fejüket a válluk közé, úgy beletapadtak a földbe, akár a hernyók, nem hajlították semerre se kezüket, se lábukat, csúsztak-másztak, mint a kígyók, és mély nyomot húztak maguk után a sárban... Némelyik felugrott és futásnak eredt. A robbanó lövedékek a tűleveleket tördelve, a fenyők törzsét forgácsolva, kígyósziszegéssel fúrták magukat a földbe szerte az erdőben, aztán felpattantak, és nagyot durranva robbantak szét.

Tizenhét ember hiányzott az első félszázadból, mikor visszahúzódtak a második árokvonalba. Tőlük nem messzire átcsoportosították a külön század kozákjait. Ezek a félszázadtól jobbra haladtak, nagyon óvatosan lopóztak előre, és lehet, hogy sikerült volna rajta ütni a németeken, ha előbb ártalmatlanná teszik a német őrszemeket, de amikor a cseh felderítőkre sortüzet nyitottak, az ellenség az egész frontszakaszon felriadt. A teljesen céltalan lövöldözés során két kozák elesett, egy megsebesült. A kozákok magukkal hozták halottaikat és a sebesültet. Mikor újból felfejlődtek, halkan beszélgettek egymással:

— El kellene temetni őket; a mieink.

— Nélkülünk is eltemetik.

— Az élőkkel kell törődnünk, a holtaknak már úgyis kevésre van szükségük.

Az ezredparancsnokságtól egy félóra múlva parancs érkezett: „Tüzérségi előkészítés után az ezred a különleges kozák századdal együtt induljon rohamra, és verje ki az ellenséget az első védelmi vonalból."

A sovány előkészítés másnap tizenkét óráig tartott. A kozákok és gyalogosok őrszemeket állítottak, és a fedezékben pihentek. Délben rohamra indultak. Balra, a fő frontszakaszon, mennydörögtek az ágyúk: arrafelé új támadás folyt.

A jobbszárny legszélén Bajkálon túli, szibériai kozákok voltak, balra a csernojarszki ezred állt a különleges kozák századdal; azokon túl a fanagoriai gránátos ezred, arrább a csembalszki, bugulminszki, a 211. gyalogos, a pavlogradi, a vengrovszki ezred; az 53. hadosztály ezredei a középen fejlesztették ki a támadást; az egész balszárnyat a turkesztáni 2. lövész hadosztály foglalta el. Az egész frontszakaszon dörögtek az ágyúk: az oroszok mindenütt támadtak.

A század laza láncban nyomult előre. Balszárnya a cserno-

jarszkiak jobbszárnyával érintkezett. Alig tűnt szemükbe a mellvéd vonulata, a németek pergőtüzet nyitottak. A század némán futott előre, a kozákok le-levetették magukat a földre, kilőttek egy-egy pár töltényt, és megint futásnak eredtek. Végül is a lövészároktól ötven lépésnyire hasaltak le. Csak lőttek, fel sem emelték a fejüket. A németek a lövészárkok egész vonala mentén dróthálós akadályokat állítottak fel. Afonyka Ozerov két gránátot kidobott, de mind a kettő visszapattant a hálóról, s csak azután robbant fel. Picikét felemelkedett, hogy eldobjon még egy harmadikat is, de golyó fúródott a bal válla alá, és a keresztcsontjánál jött ki. Ivan Alekszejevics nem messzire feküdt, látta, hogy Afonyka aprókat rúgott, aztán elcsendesült. Elesett Prohor Samil, a félkarú Aljoska öccse is. Harmadjára Manickov volt atamán harapott a fűbe, és rögtön ezután beleszaladt egy golyó Samilék nagyüstökű, göndör szomszédjába, Jevlantyij Kalinyinba is.

A 2. szakaszból nyolc ember pusztult el félóra alatt. Elesett a kapitány: a századparancsnok, két szakaszparancsnok. A század vezénylet nélkül kúszott hátrafelé. Mikor lőtávolságon kívül tudták magukat, és megint egy tömegbe csoportosultak — hiányzott az emberek fele. Visszavonultak a csernojarszkiak is. Az első zászlóalj még jelentékenyebb veszteséget szenvedett, de az ezredparancsnokság mindezzel mit sem törődve adta ki az újabb parancsot: „A rohamot haladéktalanul meg kell ismételni, az ellenséget mindenáron ki kell verni az első védelmi vonalból. A kiinduló állások visszaszerzésének sikerétől függ az egész vonalon folyó hadművelet végleges eredménye is."

A század ritkás lánccá szóródott. Megint nekivágtak. A németek megsemmisítő tüzében vagy száz méternyire hasaltak le a lövészárkoktól. Megint megkezdődött a keretek apadása, és a fejüket vesztett emberek belefúrták magukat a földbe, ott feküdtek, fel sem emelték a fejüket, meg sem moccantak, megmérgezte őket a halálfélelem.

Az este leszállta előtt a csernojarszkiak második félszázada felpattant, és megfutamodott. „Bekerítettek!" — hallották a kozákok az üvöltözést. Felkeltek, árkon-bokron keresztültörve, ők is elkezdtek visszafelé özönleni, hol egyik, hol másik bukott fel, és elvesztette fegyverét. Amikor Ivan Alekszejevics veszélytelen helyre ért, lerogyott egy fenyőfa alá, melyet derékba tört a lövedék. Pihent. Hirtelen észrevette, hogy feléje tart Gavrila Lihovidov. Lábait részegen dobálva, leszegett szemmel jött, valami után

kapkodott a levegőben fél kézzel, a másikkal meg mintha láthatatlan pókhálókat akarna leseperni az arcáról. Nem volt nála sem puska, sem kard, mélyen szemébe lógott izzadságtól csapzott, egyenes szálú haja. Körülszaladta a tisztást, odament Ivan Alekszejevicshez. Megállt, a földre szögezte megfoghatatlanul elmosódó, zavaros, ferde tekintetét. Lába sűrűn remegett térdben. Ivan Alekszejevicsnek úgy rémlett, mintha Lihovidov csak azért guggolgatna le, hogy felröppenjen.

— Látod, látod... így van ez... — kezdte. Akart mondani még valamit, de Lihovidov arcán görcs rándult végig.

— Állj! — kiáltotta Lihovidov, leguggolt, szétterpesztette ujjait, és ijedten nézett körül. — Idehallgass! Mingyán elénekelek egy nótát. Isten madárkája elrepült a bagolyho, oszt aszongya néki, hogy:

Mondd meg nékem baglyocskám, nagyságos asszonykám,
Ki nagyobb nálad, ki rangosabb nálad?
A sasmadár uralkodó,
A keselyű őrnagy,
A kánya kapitány,
A galambok testőrök,
A fürjecskék sorkatonák,
A seregélyek kalmükök,
A csókák cigánylányok,
A szarkák nagyasszonyok,
A vadrucák gyalogosok,
A libucok kóbor lányok...

— Megállj! — Ivan Alekszejevics elfehéredett. — Mi van veled, Lihovidov?... Beteg vagy tán vagy mi?

— Ne zavarj! — vörösödött el Lihovidov, kék ajkát megint őrült mosolyra húzta, és ugyanazzal a hátborzongató, szavaló hanghordozással folytatta:

A libucok kóbor lányok,
A túzokok duzzogók,
A békanép civakodó,
A varjak tüzérek,
A hollók varázslók,
A sirályok siránkozók...

Ivan Alekszejevics felugrott:

— Gyere, menjünk a mieinkhez, mert elcsípnek bennünket a németek! Hallottad?

Lihovidov kitépte karját Ivan Alekszejevics markából, és meleg nyálat csorgató szájjal, sebesen kiabálta tovább:

Fülemülék zenészek,
A fecskék fecsegők,
Az őszapó kéregető,
A kékcinke gyűjtögető,
A veréb tizedes.

Hirtelen mintha elvágták volna a hangját. Aztán elnyújtva, rekedten rázendített egy dalra. De nem dal, hanem egyre erősbödő farkasüvöltés ömlött vicsorgó szájából. Agyar formájú hegyes fogán gyöngyházszínben csillogott a nyál. Ivan Alekszejevics borzalommal tekintett az iménti bajtárs őrülten bandzsító szemére, szorosan fejebőréhez simuló hajára, viaszfigurához hasonló fülére. Lihovidov most már egészen nekivadulva bömbölte:

Szól a harci trombita,
Vérrel árad a Duna.
Legyőztük a törököket,
Keresztények, örvendjetek!
Úgy vágtattunk, mint pusztán
A haragos fergeteg,
Ropogtak a kozákkézben,
Ropogtak a fegyverek.
Megfogjuk az asszonyokat,
Mint a tyúkot, megkopasztjuk,
A nagyocska gyerekeket,
Egytül-egyig elhurcoljuk.

— Martyin, Martyin, gyere csak ide! — kiáltotta Ivan Alekszejevics, mikor észrevette a tisztáson sántikáló Martyin Samilt.

Martyin puskájára támaszkodva ment oda.

— Segíts elvinni innét! Látod, mi érte?! — Ivan Alekszejevics szemmel intett a megháborodott felé. — A végét járja. Agyára szaladt a vér.

Samil letépte alsó ingeujját, és bekötözte vele sebesült lábát;

rá se nézett Lihovidovra, csak karonfogta egyik oldalról, Ivan Alekszejevics meg a másikról, és elindultak.

Úgy vágtattunk, mint pusztán
A haragos fergeteg...

— óbégatta most már halkabban Lihovidov. Samil fájdalmasan összeráncolt homlokkal rimánkodott neki:

— Ne lármázz! Csitt! Hallgass el mán, az Isten áldjon meg! Egészen meghibbantál?! Csend legyen!

Megfogjuk az asszonyokat,
Mint a tyúkot, megkopasztjuk...

Az őrült kitépte magát a kozákok kezéből, szüntelen gajdolt, csak néha szorította tenyerét a halántékára, és megcsikorgatta a fogát. Lecsüngő állkapcsa remegett. Oldalt billentette fejét, amelyet megperzselt az őrület forró lehelete.

4

Negyven versztával lejjebb, a Sztohod mentén, javában folytak a harcok. Két héten át szünös-szüntelen bömbölt, dörgött az ágyú, éjszakánként a fényszórók sugarainak visszfénye szabdalta szeletekre az ibolyaszínű, távoli eget. Ezek a sugarak halvány-szivárványos villámfény lobbanásaiként kacsingattak egymásra, és megmagyarázhatatlan izgalommal fertőztek meg mindenkit, aki innen figyelte a háború tűzvészének vörös villanásait.

Mocsaras, vad tájon húzódott a 12. kozák ezred frontszakasza. Nappal hébe-hóba rá-rálőttek a sekély lövészárkokban ide-oda futkosó osztrákokra, éjjel a mocsár védelme alatt nyugodtan aludtak vagy kártyáztak, csak az őrszemek figyelték, hogyan csobban az égre egy-egy narancsszínű, félelmes fényhullám ott, ahol a harcok folytak: negyven versztával lejjebb, a Sztohod mentén.

A csikorgó hideg éjszakák valamelyikén, amikor a messzi visszfények különösen éles villanással szabdalták az eget, Grigorij Melehov kilépett a fedezékből, a futóárokban elbotorkált az erdőbe — amely ősz hajkoronaként meredt égnek egy alacsony

domb fekete koponyáján, a lövészárkok mögött — és lefeküdt a tágas, illatos földön. A fedezéket telefüstölték, büdös lett a levegő, és a barna dohányfüst bársonyos terítőként lebegett a kis asztal fölött. Az asztalnál nyolc kozák veri a lapot, a dombtetőt borító erdőben pedig csendes szellő leng, mintha tovarepülő madár láthatatlan szárnya csapkodná a levegőt. A fagyhalált halt füvek kimondhatatlanul szomorú avarszagot árasztanak. Az erdő fölött, amelyet borzalmasan megkopasztottak a lövedékek, sötétség sűrűsödik, alig pislákol már az égen a csillagképek füstös máglyája, a Göncölszekér ferdén felágaskodó rúddal úgy fekszik a Tejút mellett, mint árokba borult kocsi, csak fent, északon áraszt egyenletesen ragyogó fényt a sarkcsillag.

Grigorij összehúzott szemmel nézte, és a csillag csöppet sem vakító, de a szemet mégis élesen szúró fagyos fénye ugyanolyan hideg könnyeket csalt pillája alá.

Amint itt hevert a dombon, valahogy eszébe jutott az az éjszaka, amikor Nyizsnye-Jablonovszkij falvából Jagodnojéba ment Akszinyához. Nyilalló fájdalommal jutott eszébe Akszinya is. Emlékezete elébe rajzolta a végtelenül drága és idegen arcvonásokat, amelyeket halvánnyá fakított az idő. Hirtelen megdobbanó szívvel próbálta felidézni olyannak, amilyennek legutoljára látta, mikor eltorzította a fájdalom, de az emlékezet csökönyösen egy másik arcot tolt eléje, mely kissé oldalt billenve, diadalmasan mosolygott. Most megfordítja fejét Akszinya. Tüzes, fekete szempillája alól kacéran, szerelmesen égő pillantást lövell rá, a bűnösen mosolygó piros ajak forró szavakat suttog. Aztán lassan elvonja tekintetét, elfordul, és előbukkan barna nyakán az a két nagy, pihés hajgyűrű, amelyet Grigorij úgy szeretett csókolni valamikor...

Grigorij megrezzen. Úgy rémlik, mintha egy pillanatra érezné is Akszinya hajának finom, kábító illatát; egész testével előredől, tágra fújja orralyukát, de... nem... ez csak az avar izgató szaga. Akszinya tojásdad arca fokról fokra halványodik, semmibe foszlik. Grigorij behunyja szemét, a föld érdes bőrére teszi tenyerét, aztán sokáig mereven nézi, hogy repked egy helyben a sarkcsillag, mint pompás kék pillangó az ég peremén, a derékba tört fenyő megett.

Az összefüggéstelen emlékképek mozaikdarabjai elhomályosították Akszinya alakját. Grigorijnak eszébe jutott az a néhány hét, amelyet Tatarszkban, családja körében töltött, miután sza-

kított Akszinyával. Éjjelenként szinte perzselte mohó, sorvasztó szerelmével Natalja, mintha kárpótolni akarta volna régebbi, leányos hidegségéért; nappal az egész család figyelmes, hízelgő viselkedését élvezte, meg azt a tiszteletet, amellyel a falubeliek az első György-keresztes lovagot fogadták. Mindenütt, még otthon is, elkapott néha egy-egy csodálattal, tisztelettel teli, titkos pillantást; úgy bámulták, mintha nem is akarták volna elhinni, hogy csakugyan ő az: Grigorij, a valaha olyan szilaj, vidám legény. Az öregek csak úgy beszélgettek vele, mint egyenrangúval, megsüvegelték, ha találkoztak vele; a lányok, asszonyok meg nem is titkolt rajongással gyönyörködtek picikét görnyedt, délceg alakjában, mikor meglátták a köpenyére tűzött csíkos szalagos keresztet. Észrevette, hogy Pantyelej Prokofjevics szemmel láthatóan büszkélkedik vele, amikor mellette ballag a templomba vagy piacra. És a hízelgés, a tisztelet, a rajongás sok ízű, finom mérge kimarta, kipusztította tudatából az igazság magvait, amelyeket Garanzsa hintett belé. Más ember volt Grigorij, amikor megjött a frontról, és más ember lett, amikor visszament. Az anyatejjel beszívott kozák természet, amelyet egész életében ápoltak benne, felülkerekedett a nagy emberi igazságon.

— Tudtam én, Griska — mondta Pantyelej Prokofjevics, mikor búcsúzóra felöntött egy kicsit a garatra, és izgatottan simogatta ezüstszürke haját —, rég tudtam én, hogy derék kozák válik belőled. Amikor betőtötted az egy esztendőt, régi jó kozák szokás szerint kivittelek az udvarra — emlékszel, anyjok? —, felültettelek a ló hátára. Te meg, a kutya vesédet, happ, belemarkoltál a sörényébe!... Én már akkor sejtettem, hogy ember lesz belőled: lett is.

Megint jó kozák lett Grigorij, mire visszaindult a frontra; lelke mélyén még mindig nem békült ugyan ki a háború esztelenségével, de becsülettel vigyázott jó kozák hírnevére...

Ezerkilencszáztizenöt, május... Olhovcsik falva alatt, a világoszöld réten, gyalogosan indul támadásra a 13. német lovas ezred. A géppuska úgy ciripel, mint a tücsök. Lomhábban ropog a folyó partján rejtőzködő orosz század nehéz géppuskája. A 12. kozák ezred harcba bocsátkozik. Grigorij százada kozákjaival együtt rohan a csatárláncba. Amikor néha hátranéz, a nap izzó korongját látja a déli égen; egy másik ugyanolyan napot meg a folyó kis sekély öblében, melyet sárga barkás fűzfák szegélyeznek... A folyó túlsó partján, a nyárfák mögött rejtőznek a lová-

szok, elöl német csatárlánc, sárgán csillogó rézsasok a sisakokon. A szél meglibbenti a puskalövések üröm ízű, kék füstjét.

Grigorij ráérősen tüzel. Gondosan céloz, és két lövés között, míg a „cél"-t kiáltó szakaszparancsnok vezényszavára fülel, arra is jut ideje, hogy lefricskázzon egy pettyes katicabogarat, amely gimnasztyorkája ujjára mászott. Aztán jön a roham... Grigorij a vasalt puskaaggyal leterít egy magas német hadnagyot, foglyul ejt három német katonát, és fejük fölé lövöldözve, vágtában futtatja őket a folyóhoz.

Rava-Russzka alatt 1915 júliusában egy kozák szakasszal visszaszerez egy kozák üteget, amelyet zsákmányul ejtettek az osztrákok. Ugyanott harc közben az ellenség közé lopódzik, tüzet nyit könnyű géppuskájával, és megfutamítja a támadó osztrákokat.

Bajanyecen áthaladtában kisebb csetepaté során foglyul ejt egy kövér osztrák tisztet. Mint valami ürüt, dobja a nyeregbe keresztbe, és elvágtat vele. Közben állandóan érzi az ijedtségtől verejtékes test remegését.

Itt, a domb fekete, kopasz csúcsán heverve, különösen élénken emlékszik Grigorij arra az estére, amikor összeakadt halálos ellenségével, Sztyepan Asztahovval. Ez akkor volt, mikor a 12. ezredet leváltották a frontról, és Kelet-Poroszországba dobták át. A kozák lovak patája jól megművelt német mezőket gázolt, a kozákok német házakat gyújtogattak. Nyomukban mindenütt barna füst terjengett, falak üszkös romjai és megrepedezett cseréptetők parázslottak. Sztolipin városka alatt az ezred a 27. doni kozák ezreddel indult támadásra. Grigorij futtában látta megsoványodott bátyját, a tisztára borotvált Sztyepant és más kozákokat, falubeli ismerősöket. A csatában mind a két ezred komoly veszteségeket szenvedett. A németek bekerítették őket, és amikor a tizenkét század egymás után indult támadásba, hogy áttörje a bezárult ellenséges gyűrűt, Grigorij észrevette, amint Sztyepan leugrott kilőtt fekete csődöréről, és úgy forgott maga körül, mint a motolla. Grigorijt mintha hirtelen boldog elszánás lángja perzselte volna: megfékezte lovát, és mikor az utolsó század elvágtatott mellette — és kis híján agyongázolta Sztyepant —, odaugratott hozzá.

— Kapaszkodj a kengyelbe! — kiáltott rá.

Sztyepan markába szorította a kengyelszíjat, és vagy fél vesztát szaladt Grigorij lova mellett.

— Ne nyargalj olyan sebesen! Ne vágtass annyira, az Isten áldjon meg! — kérte zihálva.

Szerencsésen átcsúsztak a résen. Addig az erdőig, ahol leszálltak a lóról a kitört századok, már alig maradt vagy száz öl. De ebben a pillanatban golyó csapott Sztyepan lábaszárába. Eleresztette a kengyelszíjat, és hanyatt esett. A szél lekapta a sapkát Grigorij fejéről, és szemébe lökte a haját. Grigorij hátradobta üstökét, és visszatekintett. Sztyepan sántítva szaladt a bozót felé, belehajította kozák sapkáját, leült, sietve húzogatta lefelé a vörös csíkkal messzire rikító nadrágot. A domb mögül már előbukkantak a rohanó német csatárok. Grigorij észbekapott: Sztyepan életben akar maradni, azért rántja le magáról a kozák nadrágot, hogy közönséges katonának tekintsék: kozákokat akkoriban nemigen ejtettek foglyul a németek... Szíve szavára hallgatva megfordította lovát, odaszöktette a bokorhoz, és még futtában leugrott róla.

— Ülj fel!

Sohasem fogja elfelejteni Sztyepan szemének pillanatnyi villanását. Segített neki nyeregbe ülni, ő maga meg a kengyelbe fogózva futott a tajtékban fürdő csődör mellett.

Cjuuuu! — fúródott a levegőbe a golyó, forró füttye aztán kirepült a hallótávolságból, és félbeszakadt: — Juty!

Grigorij feje meg Sztyepan krétafehér arca felett és oldalt ez a levegőt fúró, pergő pütty: cjuuuuuuuuu-juty! cjuuuuu-juty!, mögöttük meg a lövedékek becsapódásai hallatszottak, mint a túlérett akáchüvely pattanása:

Pukk! Pakk! Pukk! Pakk!

Sztyepan az erdőben leszállt a nyeregből. Arca egészen eltorzult fájdalmában; eldobta a gyeplőt, és félresántikált. Bal csizmája szárából vér buggyant ki, és valahányszor sebes lábára hágott, minden lépésnél meggyvörös, vékony patak nyúlt a levált talp alól, mint orsóból a fonal. Sztyepan nekitámaszkodott egy terebélyes tölgy törzsének, és odaintette ujjával Grigorijt. Grigorij odament.

— Teli lett a csizmám vérrel — mondta Sztyepan. Grigorij hallgatott, és félrenézett.

— Grisa... ahogy máma támadásba indultunk... Hallod, Grigorij? — kérdezte Sztyepan, és beesett szemével Grigorijét kereste. — Ahogy mentünk, és hátulról háromszor is rád lőttem... De az Isten nem engedte, hogy megöljelek.

Összecsapott a tekintetük. A beesett szem üregéből elviselhetetlenül villant elő Sztyepan élesre köszörült pillantása. Sztyepan alig nyitotta szét összepréselt fogsorait:

— Kimentettél a halálból... Köszönöm... De Akszinyáér nem tudok megbocsátani. A lelkem nem engedi... Ne is erőtesd...

— Én nem erőtetem — felelte Grigorij.

Kibékületlen váltak el, ahogy találkoztak.

És még valami jut eszébe... Májusban az ezred a délnyugati hadsereg többi csapatával áttörte a frontot Lucknál, nagyot portyázott az ellenség mögött, egyre-másra adta és kapta az ütéseket. Lvov alatt Grigorij támadásra ragadta a századot, zsákmányolt egy osztrák taracküteget, a legénységet meg foglyul ejtette. Egy hónap múlva éjjel átúsztatott a Búgon „nyelvet" hozni. Gáncsot vetett a posztján álló őrszemnek. A zömök, vasgyúró német sokáig pörgette a belecsimpaszkodó félmeztelen Grigorijt, mindenáron kiabálni próbált. és sehogy sem akarta tűrni, hogy megkötözzék.

Grigorij elmosolyodott, mikor eszébe jutott ez az eset.

Hány meg hány ilyen napot szórt el az idő a minapi és a régi harcok színterén? Erősen vigyázott Grigorij a kozák becsületre, nem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy önfeláldozó bátorságáról tanúságot tegyen. Hányszor kockáztatta életét, hajtott végre őrültségig vakmerő csínyeket, álruhában járt az osztrákok mögé, vérontás nélkül ártalmatlanná tett őrszemeket, nyaktörő lovas mutatványokat csinált, és érezte, hogy örökre elmúlt az a fájdalom, amely a háború első napjaiban úgy nyomta a lelkét: az embertársa miatti fájdalom. Megkérgesedett, eldurvult a szíve, mint a szikes föld aszályban; és ahogyan a szik nem issza be a vizet, ugyanúgy Grigorij szíve sem fogadta be többé a szánalom érzését. Hideg megvetéssel játszott a maga és mások életével; ezért kelt bátor híre, négy György-kereszt és négy érdemérem lett a jutalma. Ha hébe-hóba díszszemlét tartottak, az ezredzászlónál állt, amelyet már sok háború puskaporfüstje lengett körül. De tudta, hogy sohasem fog többé úgy nevetni, mint régen; tudta, hogy szeme beesett, és pofacsontja hegyesen kiáll; tudta, hogy ha gyermeket csókol, nehezére esik nyíltan az ártatlan szemekbe nézni; tudta Grigorij, mekkora árat fizetett az egész füzérre való kitüntetésért meg az előléptetésekért.

Oldala alá gyűrte a köpeny alját, és bal könyökére támaszkodva hevert a dombon. Emlékezete készségesen idézte elébe az

átélt dolgokat, és a háború töredékes, gyér emlékei közé vékony, kék szálképpen fonódott gyermekkorának egy-egy távoli eseménye. Egy pillanatra szeretettel, szomorúan nyugtatta rajta lelki szemeit, aztán megint átugrott a közelmúltra. Az osztrák lövészárokban valaki mesterien mandolinozott. A széllibegtette vékony hangok sietve szálltak onnan túlról, átrepültek a Sztohodon, és könnyedén táncoltak a tengernyi embervér öntözte föld felett. A zeniten még tüzesebben ragyogtak a csillagok, a sötétség még sűrűbbé vált, és már éjféli köd púposodott az ingovány fölé. Grigorij elszívott egymás után két cigarettát, nyers gyöngédséggel megsimogatta a puskaszíját, bal keze ujjaira támaszkodva felkelt a vendégmarasztaló földről, és botorkálva elindult a lövészárokba.

A fedezékben még mindig kártyáztak; Grigorij a priccsre vetette magát: barangolni akart még az emlékek oly sokszor járt ösvényén, amelyeket már benőtt a múlt dudvája, de elkábította az álom. Abban a kényelmetlen helyzetben aludt el, amelyben hevert. Álmában forró szél perzselte a végtelen pusztát, rózsaszínű és lila szalmavirág-bozótok és az orgonaszínű bóbitás borsika között vasalatlan pata nyomát látta... A puszta sivár és félelmesen néma volt. Grigorij kemény, agyagos talajon haladt, nem hallotta saját lépteit sem, és félelem szállta meg... Felébredt, felkapta fejét. A fonák póz miatt ferde, vörös ránc gyűrődött orcájára. Sokáig csámcsogott ajkával, mint a ló, mikor egy pillanatra megérzi, aztán elveszti valamilyen finom fű szokatlan illatát. Azután megint mélyen elaludt. Most már nem álmodott semmit. Másnap Grigorij megfoghatatlan, sorvasztó vággyal ébredt.

— Mér vágsz olyan savanyú pofát? Tán a faludat láttad álmodban? — kérdezte Csimbókos.

— Kitaláltad. A pusztával álmodtam. Úgy elfacsarodott a szívem... Hej, csak otthon lehetnék megint! Torkig vagyok mán a cár szolgálatával...

Csimbókos leereszkedően nevetett. Állandóan egy fedezékben lakott Grigorijjal. Azzal a tisztelettel viseltetett iránta, amelyet az erős vadállat táplál — egy ugyanolyan erős vad iránt. 1914-es első hajbakapásuk óta nem került sor több összeütközésre közöttük, és Csimbókos hatása kézzelfoghatóan meglátszott Grigorij jellemén és lelkiségén. Csimbókos világnézetét erősen megváltoztatta a háború. Lassan, de biztosan sodródott a háború tagadása

felé. Sokat emlegette az áruló tábornokokat, meg a cári palotában ülő németeket. Egyszer ilyen mondat szaladt ki a száján: „Semmi jót se várj, ha egyszer maga a cárné is német vér. Alkalomadtán egy fej hagymáért elad bennünket!"

Egyszer Grigorij elmagyarázta neki Garanzsa tanításainak lényegét, de Csimbókos sehogy sem hagyta helyben.

— A nóta szép, de a hang rekedt — mondta gúnyosan mosolyogva, és szürke, kopasz fejét paskolgatta. — Miska Kosevoj úgy kukorékolja ezt, mint a kakas a kerítésről. De hát nincsen annak a forradalomnak semmi értelme sem. Értsd meg: nékünk, kozákoknak, semmiféle más hatalom nem kell, csak a magunké. Vaskezű cár kéne nekünk, olyan, mint Mikolaj Mikolajevics; a muzsikokkal semmi dolgunk, a bárány a farkasnak nem lehet cimborája. A muzsik födet iparkodik szakítani magának, a munkás több bért akar, de nekünk mit adnak? Födünk van annyi, hogy na! Mi kell még egyéb? Nagyot akar a szarka, de nem bírja a farka! De hát ez a cár... mi tagadás, ez nagyon tutyimutyi! Az apja keményebb legény volt, de ez addig ügyetlenkedik, míg forradalom tör ki, akár kilencszázötben, akkor osztán lesz égszakadás-földindulás, a fejemen egy koppanás. Ha — ne adja Isten — elkergetik a cárt, akkor majd ránk is sort kerítenek. Rögtön kitőtik rajtunk a régi mérgöket, rögtön elkezdik a parasztok széjjeldarabolni a mi födünket is. Résen kell lenni, pajtás...

— Te mindig csak a fél fejeddel gondolkozol — komorodott el Grigorij.

— Marhaságokat fecsegsz. Fiatal vagy még, nem tört nyereg alá az élet. No de várj csak, majd jobban megdögönyöznek, akkor megtudod, kinek az oldalán van az igazság.

Rendszerint ezzel szakadt vége a beszélgetésnek. Grigorij elhallgatott, Csimbókos meg másról kezdett beszélni.

Ezen a napon a véletlen kellemetlen históriába sodorta Grigorijt. Délben, mint mindig, a domb túlsó oldalán állt meg az odadöcögő gulyáságyú. A futóárkokban egymás elébe vágva igyekeztek hozzá a kozákok. A harmadik szakasz ebédjéért Miska Kosevoj ment el. Egy hosszú rúdon a csajkák egész füzérét cipelte. Alig tette be a lábát a fedezékbe, elkiáltotta magát:

— Ezt nem szabad, cimborák! Micsodák vagyunk mink, kutyák?!

— Mi a baj? — kérdezte Csimbókos.

— Dögöt étetnek vélünk! — ordította felháborodva Kosevoj.

Egy lendítéssel hátrarántotta a vadkomló összefonódott fürtjeire emlékeztető aranyszőke haját, és csajkáját a priccsre téve, Csimbókosra pillantott:

— Szagold meg, mitől büdös ez a káposztaleves.

Csimbókos a maga bográcsa fölé hajolt, szimatolt, elfancsalította arcát. Kosevoj akaratlanul is utánozta: ugyanúgy mozgatta az orra cimpáját, és összeráncolta halvány arcát.

— Büdös a hús — állapította meg Csimbókos.

Undorral tette félre a bográcsot, és Grigorijra pillantott.

Grigorij felugrott a priccsről, mintha darázs csípte volna meg, a káposztaleves fölé nyújtotta amúgy is eléggé hosszú, kampós orrát, aztán hátrahőkölt, és lusta lábmozdulattal a földre rúgta az első csajkát.

— Mire való ez? — dünnyögte határozatlanul Csimbókos.

— Nem látod, mire való? Ide nézz! Vak vagy? Mi ez? — mutatott Grigorij a lába alatt szétfolyó zavaros lére.

— Hüüüü!... Pondró!... Az annya keservét... Én meg nem is vettem észre!... Ez osztán az ebéd! Ez mán nem is káposztaleves, hanem galuska!... Aprólék helyett pondrót tesznek bele!

A földön egy vérvörös húsdarab mellett, a kerek zsírfoltokban bágyadtan, elnyúlva hevertek a fehérre főtt, duzzadt, gyűrűs testű pondrók.

— Egy, kettő, három, négy... — számolta őket suttogva Kosevoj.

Egy percig hallgattak. Grigorij sercintett egyet a foga közül. Kosevoj kirántotta kardját, és hangosan vezényelte:

— Rögtön letartóztatjuk ezt a káposztalevest, és gyerünk a századparancsnokhoz.

— Úgy van! Okos beszéd! — helyeselt Csimbókos.

Nagy cécóval lecsavarta a szuronyt.

— Mink majd bekísérjük ezt a káposztalevest, te meg, Griska, gyere megettünk. Jelentést teszel a századparancsnoknak.

Csimbókos és Miska Kosevoj a szuronyra fűzve vitt egy teli csajka káposztalevest, a kardot meg kivonva tartották. Hátul Grigorij kísérte őket, mögötte meg zsúfolt szürkészöld hullámban nyomultak a cikcakkos futóárokban a fedezékeikből kifutó kozákok.

— Mi az?

— Riadó?

— Tán a béke miatt, vagy mi?

— Ejnye, de megkívántad azt a békét, kétszersült nem kéne mellé?

Csimbókos és Kosevoj megállt a tiszti fedezék előtt. Grigorij sapkáját bal kezében tartva, meghajolva lépett be a „rókalyukba".

— Ne tolakodj! — vicsorgott Csimbókos dühösen, és visszatekintett a hátulról lökdösődő kozákra.

A századparancsnok köpenyét gombolgatva jött ki. Értetlenül és kissé riadtan pillantott Grigorijra, aki utolsónak lépett ki a fedezékből.

— Mi a baj, fiúk? — kérdezte a parancsnok, és szemét végigfuttatta a kozákok arcán.

Grigorij előlépett, és megszólalt az általános csendben:

— Bekísértünk egy letartóztatottat.

— Miféle letartóztatottat?

— Ez az... — Grigorij a csajka scsire mutatott, amely Csimbókos lábánál állt. — Ez a letartóztatott... Szagolja meg, mivel étetik a maga kozákjait.

Egyenlőtlen szárú háromszögbe tört a szemöldöke, és kissé megborzongva kihúzta magát. A kapitány fürkészően figyelte Grigorij arckifejezését. Aztán elkomorodva fordította tekintetét a csajkára.

— Újabban dögöt adnak enni! — kiáltotta felfortyanva Miska Kosevoj.

— A géhást ki kell rúgni!

— Piszok!

— Ő persze pohosra falta magát, a nyavalya törje ki!

— Ő marhavesés scsit zabál...

— Ez meg pondrós! — zúgták rá a közelebb állók.

A századparancsnok megvárta, amíg lassan összezsugorodva végképp elül a zaj, aztán éles hangon mondta:

— Csend! Szót se többet! Mindent elmondtatok! A raktárost még ma elcsapom. Bizottságot rendelek ki, hogy felülvizsgálja a dolgait. Ha a hús nem megfelelő minőségű...

— Bíróság elé kell állítani! — bömbölték hátul.

A századparancsnok hangját elnyomta a kiabálás újabb hulláma.

A raktárost útközben kellett leváltani. Néhány órával később, miután a fellázadt kozákok letartóztatták és a századparancsnok

elé kísérték a káposztalevest, a 12. ezred parancsnoksága parancsot kapott, hogy vonuljon vissza a tűzvonalból, és a parancshoz mellékelt útvonalon, harckészültségben vonuljon Romániába. Az éjszaka folyamán szibériai lövészek váltották fel a kozákokat. Rinvicsi községben a kozákok kiválasztották a lovukat, és másnap reggel erőltetett menetben elindult az ezred Romániába.

A vereséget vereség után szenvedő románok támogatására nagy katonai egységet dobtak át. Ez már abból is kitetszett, hogy a szállászcsinálók, akiket az este beállta előtt előreküldtek egy faluba, mert a megszabott menetrend szerint ott kellett volna tölteni az éjszakát, mindjárt az első nap dolgukvégezetlen tértek vissza. A falu zsúfolásig tele volt gyalogsággal és tüzérséggel; ezek szintén a román határ felé vonultak. Az ezred kénytelen volt még nyolc versztát megtenni, hogy fedél alá jusson.

Tizenhét napig vonultak. A lovak leromlottak a takarmányhiány miatt. A háború dúlta front menti sávon egy szál takarmány sem volt. A lakosság vagy elmenekült Oroszország belsejébe, vagy az erdőben bújt el. A feltört viskókban szomorúan sötétlettek a csupasz falak. A kozákok csak nagy ritkán találkoztak a néptelen utcán egy-egy halálra ijedt, mogorva lakóval, de mikor megpillantotta a fegyveres embereket, az is bebújt volna még a fúrólyukba is! A kozákokat elcsigázta az örökös lovaglás, összefagytak, dühösek voltak saját maguk, a lovaik és minden miatt, amit el kellett viselniük. Nem csoda, ha feltörték az épületek zsúptetejét a pusztulastól megmenekült falvakban, ha minden lelkiismeretfurdalás nélkül lopkodták azt a sovány kis takarmányt, és ha a parancsnoki kar semmiféle fenyegetése sem tudta visszatartani őket a lopástól és az erőszakosságtól.

Csimbókos a román határtól nem messze egy módosabb faluban addig ügyeskedett, míg kilopott a csűrből egy véka árpát. A gazda rajtakapta, de Csimbókos megverte a békés agg besszarábiait, és mégiscsak elvitte az árpát a lovának. A szakaszparancsnok a jászolnál találta. Csimbókos már lova nyakába akasztotta az abrakos tarisznyát, jött-ment körülötte, reszkető kézzel simogatta horpasz oldalát, mintha ember lett volna, és szemébe nézett néha.

— Urjupin! Add vissza azt az árpát, te gazember! Agyonlövetlek érte, te aljas dög!

Csimbókos elködlő, ferde pillantást vetett a tisztre, földhöz vágta a sapkáját, és mióta az ezredben szolgált, első ízben ordította el magát, mint a sakál:

— Állítson bíróság elé! Lövessen agyon! Hasítson ketté itt azonnal, de az árpát akkor sem adom vissza!... Tán éhen dögöljön a lovam, mi? Nem adom vissza az árpát! Egy szemet sem adok!

Hol fejéhez, hol mohón zabáló lova sörényéhez, hol kardjához kapott...

A tiszt némán állt egy darabig, elnézegette a ló szörnyű sovány tomporát, és bólintott egyet:

— De miért adsz neki abrakot, hisz még melege van — mondta; hangjából tisztán ki lehetett érezni, hogy zavarban van.

— Nem, már lehűlt — felelte Csimbókos szinte súgva. Markába gyűjtötte a tarisznyából kihullt szemeket, és visszaszórta bele.

November első napjaiban már kinn volt az ezred az állásokban. Az erdélyi hegyek felett szelek kergetőztek; a völgyekben hideg köd dombosodott, a fenyvesek erős illatot leheltek, a fagy csípett, és az első porhanyós havon a hegyek közt mind sűrűbben bukkantak vadnyomokra az emberek. A háború zajára felriadt farkasok, szarvasok, vadkecskék elhagyták vadon tanyájukat, és az ország belsejébe menekültek.

November 12-én az ezred megrohamozta a 320-as magaslatot. Előző este még osztrákok tartózkodtak a lövészárkokban, de a roham napjának reggelén a francia frontról csak nemrég átdobott szászok váltották fel őket. A kozákok gyalogszerrel indultak támadásra a hóval finoman behintett köves lejtőkön. Lábuk alól fagyos kavics gurult lefelé, és apró hópor füstje szállt fel nyomukból. Grigorij Csimbókos mellett lépkedett, és rendkívül restelkedve, bűnbánóan mosolyogva mondta neki:

— Én most félek valamitől... Mintha először indulnék támadni...

— Mér? — csodálkozott Csimbókos. Szíjánál tartva vitte ütöttkopott puskáját; bajuszáról le-leszopogotta az apró jégcsapokat.

A kozákok szakadozott láncokban, egyetlen puskalövés nélkül kapaszkodtak felfelé a hegyen. Az ellenséges lövészárkok tarajos vonulatai fenyegetően hallgattak. Ott, a meredek lejtőn túl, a németek oldalán egy szélfútta, vörös arcú, hámló orrú szász hadnagy kevélyen hátravetett törzzsel, mosolyogva és hetykén kiabálta a katonáknak:

— Kameraden! Wir haben die Blaumantel oft genug gedroschen! Da wollen wir's auch diesen einpfeffern, was es heisst mit uns'n Hühnchen zu rupfen! Ausharren! Schiesst noch nicht!*

A kozák századok rohamra mentek. Lábuk alól porhanyós kőzet omlott, görgött lefelé. Kivörösödött csuklyája csücskét bedugdosva, Grigorij idegesen mosolygott. A rég borotvált szakáll fekete tarlójával telehintett, beesett arca, kampós orra, sárgáskék árnyalatban játszott zúzmarás szemöldöke alól, mint két antracitszilánk, bágyadtan ragyogott a szeme. Szokásos nyugalma cserbenhagyta. Hiába igyekezett legyűrni hirtelen vissza-visszatérő átkozott félelemérzését. Bizonytalan tekintetét a lövészárkok hóval behintett szürke tarajára hunyorítva, mondta Csimbókosnak:

— Hallgatnak. Közelebb eresztenek. Félek, de nem szégyellem magam... Mi lenne, ha most rögtön sarkon fordulnánk, oszt aló vissza?!

— Mit fecsegsz te máma folyton?! — firtatta ingerülten Csimbókos. — Ez, komám, olyan, mint a kártya: ha nem bízol magadban, a fejed is elnyerik. Megsárgultál, Grisa, egészen kivetkőztél a képedből... Vagy beteg vagy... vagy lepuffantanak máma... Odanézz! Láttad? — Egy másodpercre teljes nagyságában a lövészárok felé emelkedett, aztán megint visszakushadt egy rövid köpenyes, hegyes sisakos német.

Grigorijtól balra egy szép világosszőke jelanszkajai kozák menet közben hol lehúzta jobb kezéről a kesztyűt, hol megint visszahúzta. Szakadatlanul ismételgette ezt a mozdulatot. Bár lába nehezen hajlott térdben, mégis sietősen lépkedett, és túl hangosan köhécselt. „Mint amikor valaki éjjel egyedül megy... erőltetve köhög, avval bátorítja magát" — gondolta Grigorij. A kozák mögött előtűnt Makszejev káplár szeplős arca, arrább lépkedett Jemeljan Grosev; keményen előreszegezte feltűzött szuronyát. Grigorijnak eszébe jutott, hogy Jemeljan néhány nappal ezelőtt, még a vonulás alatt, ellopott egy romántól egy zsák tengerit, miután ugyanezzel a szuronnyal feltörte a kamara zárát. Csaknem Makszejev mellett haladt Miska Kosevoj. Mohón cigarettázott, sűrűn kifújta az orrát, és köpenye bal szárnyának külső oldalához fente ujjait.

* Bajtársak! A kékköpenyeseket már eleget csépeltük. Mutassuk meg ezeknek is, hogy mit jelent mivelünk tengelyt akasztani. Csak kitartani! Még ne lőjetek!

— Ihatnám — mondta Makszajev.

— Szorít a csizma, Jemeljan. Nem is tudok miatta menni — panaszkodott Miska Kosevoj.

Grosev dühösen szakította félbe:

— Nem csizmáról van most szó! Vigyázz, mer a német mingyán elkezd géppuskázni.

Grigorijt mindjárt az első sortűz leverte a lábáról, jajdult egyet, és a földre zuhant. Be akarta kötni sebes karját, már nyúlt is a bornyú alsó fia után, ahol a kötőszer volt, de a forró vér érzékelése elgyengítette. A vér patakokban ömlött könyökéből a köpeny ujjába. Elnyúlt a földön, és egy kő mögé rejtve elnehezedett fejét, hirtelen kiszáradt nyelvvel nyalogatta a hó pihés csíkjait. Remegő ajkaival mohón kapkodta el az omlós hóport, sohasem érzett félelemmel és remegéssel hallgatta a golyók száraz, éles csettenését és a lövések mindent betöltő ropogását. Kissé felemelte fejét, látta, hogy százada kozákjai csúszkálva, botladozva futnak a hegyről, és célzás nélkül lövöldöznek vissza: felfelé. Valami megmagyarázhatatlan és teljesen alaptalan félelem talpra ugrasztotta, és kényszerítette, hogy ugyanúgy fusson ő is lefelé, a fenyőerdő hegyes, cakkos szegélyéhez, ahonnan az ezred támadásra indult. Megelőzte Jemeljan Grosevet, aki a megsebesült szakaszparancsnokot vonszolta maga után. Grosev futvást cipelte lefelé a tisztet a meredek lejtőn; a hadnagy lába összeakadt, mint a részegé, és néha Grosev vállára bukva, alvadt, fekete vért hányt. A század úgy gurult az erdő felé, mint a lavina. A szürke lejtőn csak az elesettek szürke halmai maradtak; a sebesültek, akiket nem érkeztek felkapni és elcipelni, maguktól csúsztak-másztak lefelé. Utánuk pusztító sorozatokat eresztettek a géppuskák.

Vu-u-u-u-u-ta-ta-ta-ta!... — szakadozott csöppekre a lövések sűrű patakja.

Grigorij Miska Kosevoj karjára támaszkodva támolygott az erdőbe. Az erdőszélen egy meredek tisztáson golyók repeszdarabjai röpködtek szanaszét. Mintha az első, törékeny jégen csengve-bongva táncolna végig egy kődarab, amelyet erős kéz hajított el.

Vu-u-u-u-u-ta-ta-ta-ta-ta!

— Csűstűl jön az áldás! — rikkantott Csimbókos, mintha örvendezne.

Egy fenyő vörös törzsének dőlve, lustán lövöldözött a lövészárok partján ide-oda futkosó németekre.

— Tanítani kell ezeket a barmokat, tanítani! — kiáltotta Kosevoj lihegve, és kitépte karját Grigorij kezéből. — Disznó banda! Még annál is alávalóbb! Csak akkor kap észbe, hogy mér lyukasztják ki a fejét, ha mán teljesen elvérzett a bolond!

— Mér mondod ezt? — húzta össze a szemét Csimbókos.

— Igaz: az okos magától is rájön, a hülyének... a hülyének meg úgysem lehet erővel a fejébe verni.

— Hát az eskü, arrúl elfelejtkezel? Felesküdtél! Vagy nem? — kötekedett Csimbókos.

Kosevoj nem felelt semmit. Térdre omlott, reszkető kézzel kapart egy kis havat a földről, és köhögve, remegve, mohón nyelte.

5

Tatarszktól kissé arrább, a felhők szürke hullámfodraival telebarázdált égen, fáradtan csónakázott végig az őszi nap. Odafent a csendes szél csak enyhén lökdöste arrább a fellegeket, amint nyugat felé tutajozta őket. A falu felett — a Don sötétzöld tükre, a csupasz erdők felett — azonban hatalmas áradatban zúdult el, hajlongatta a füzek, jegenyék koronáját, felkutyulta a Dont, és csordaszám kergette végig az utcákon a rőtbarna leveleket. Hrisztonya szérűjén felborzolódott a rosszul tetőzött búzaszalma-kazal üstöke. A szél belefúrta magát, felfeszítette a tetejét, kidöntötte a vékony rudat, és egy aranysárga szalmanyalábot hirtelen felkapva, mintha villahegyre szúrta volna, vitte-vitte az udvar felett, megpörgette az utcán, bőkezűen teleszórta vele a puszta utat, és végül Sztyepan Asztahov háza fedelére lökött egy kusza csomót. Hrisztonya felesége hajadonfőtt ugrott ki az udvarra, szoknyáját térde közé szorítva nézte egy darabig, hogyan garázdálkodik a szél a szérűn, aztán visszament a pitvarba.

A háború harmadik esztendeje feltűnően meglátszott a falu gazdaságán. Azok a porták, ahol egy férfiember sem maradt, siralmasan tátongtak tárva-nyitva álló színjeikkel, roskadozó gazdasági épületeikkel. A fokozatos pusztulás kitörölhetetlen, rút nyoma látszott rajtuk. Hrisztonya felesége kilencéves kisfiával gazdálkodott; Anyikuska asszonya egyáltalán nem gazdálkodott, hanem szalmaözvegyi helyzetének megfelelően, teljes igyekezetével csak magát szépítgette minden szerrel, és mivel felnőtt férfi nem akadt, kamaszokat édesgetett magához, amiről megcáfolha-

tatlanul tanúskodott a deszkakapu; annak idején bőven bemázolták kátránnyal, így hát még a mai napig is őrzi a leleplező barna nyomokat. Sztyepan Asztahov háza üresen, gazdátlanul állt, itt-ott beomlott tetejét felverte a gyom. Az ajtón megrozsdásodott a lakat, a nyitott kapun pedig bármikor beballaghatott a burján- és labodalepte udvarra az elcsámborgott jószág, hogy enyhet találjon a hőség, vagy árnyékot a rossz idő elől. Ivan Tomilin háza fala majdnem kibukott az utcára, csak egy földbe ásott ágas gyámfa tartotta. Úgy látszik, bosszút akart állni a sors a hetyke tüzéren a sok német és orosz házacskáért, amelyet Tomilin irányzótüzér szétrombolt a fronton.

Így volt ez a falu minden utcáján, közén egyaránt. Az alvégen csak Pantyelej Prokofjevics portája mutatott tisztességes képet: ott minden ép, minden jókarban van. Azaz, hogy ott sem minden: a csűr tetejéről már-már leestek az időmarta bádogkakasok. A csűr is féloldalt tehénkedett, és tapasztalt szem egyeben is észrevett valami elhanyagoltságot. Az öreg keze nem ért el mindenüvé. A vetésterület összezsugorodott, hogy egyébről ne is beszéljünk. Csak létszámában nem apadt a Melehov-család: a frontról frontra ráncigált Petro és Grigorij helyett Natalja tavaly ősz elején ikreket hozott világra. Mégpedig olyan ügyesen, hogy ipának is, napának is kedvet szerzett, mert fiút is, lányt is szült. A terhességet gyötrődve viselte. Néha naphosszat sem tudott járni a sajgó lábfájás miatt, kínjában összeráncolta homlokát, és alig-alig vánszorgott. De keményen tűrte a szenvedést, sohasem látszott meg lesoványodott, de boldog barna arcán. Azokban a percekben, mikor különösen erősen húzta a lábát a görcs, gyöngyverejték ütött ki a halántékán. Csak Iljinyicsna vette észre és találta ki, miért.

— Feküdj le, te megátalkodott! Mit kínozod magad?

Natalja egy derűs szeptemberi napon, a szülés közeledtét megsejtve, kiment az utcára.

— Hová mégy? — kérdezte a napa.

— A rétre. Megnézem a teheneket.

Natalja sietve ment ki a kert alá, vissza-visszanézett, hasaalját felfogva, nyögdécselve fúrta magát a vadkökény sűrű bozótja közé, és lefeküdt. Már sötétedett, amikor hazavánszorgott a kertek alatt. Lenvászon kötényében ikreket hozott.

— Aranyom! Hej, te rossz pára! Hát mit csináltál?!... Hol csavarogtál? — ripakodott rá Iljinyicsna.

— Szégyelltem... Azér mentem el... Ipam előtt nem mer-

tem... De mán tiszta vagyok, anyám, őket is megfürdettem... Vegye csak el... — mentegetőzött sápadtan Natalja.

Dunyaska futvást-futott a bábaasszonyért. Darja is elkezdett kapkodni, egy nagy rostát bélelt ki ronggyal, de Iljinyicsna sírvanevetve kiabált rá:

— Daska! Hagyd azt a rostát! Nem macskakölykök ezek, hogy rostába fektessék őket... Uram Isten, ikrek! Ó, Istenkém, fiú az egyik!... Nataljuska!... Vessetek hát ágyat neki!

Pantyelej Prokofjevics még az udvaron meghallotta, hogy a menye ikreket babázott, eleinte csak a kezét tárogatta, aztán szakállát rángatva sírva fakadt örömében, és minden ok nélkül ráordított az odasietó bábaasszonyra:

— Hazudsz, vén szipirtyó! — rázta karmos ujját a vénasszony orra előtt. — Hazudsz! Nem pusztul ki egyhamar a Melehov-família! A menyem kiskozákot meg ján adott nekünk! Ez aztán a derék menyecske! Uram Isten, Uram Istenem! Mivel hálájam meg az aranyosnak ezt a nagy jóságát!

Termékeny volt ez az esztendő: a tehén ikreket ellett Mihály napjára, a juhok, kecskék is kettesével hozták a világra a bárányokat, gödölyéket... Pantyelej Prokofjevics maga is csodálkozott ezen az eseten, és ilyenformán morfondírozott:

„Szerencsés ez az év! Micsoda szaporaság! Mindenütt ikrek meg ikrek. Van most mán annyi szaporulat, hogy csuda!"

Natalja esztendeig szoptatta a gyermekeket. Szeptemberben választotta el őket, de késő őszig sem jött rendbe. Ványadt arcában tejfehéren villogtak fogai, és meleg, párás fényben úszott a soványság miatt rendkívül nagynak tetsző szeme. Egész életét gyermekeibe öntötte át, hanyagabb lett önmagával szemben; a házimunkától ellopott kevés szabad idejét teljesen rájuk áldozta: fürösztgette őket, mosta pelenkájukat, kötött-foltozott, és féloldalt az ágy szélére kuporodva, lábát lelógatva, gyakran kivette a bölcsőből az ikreket, egyetlen vállmozdulattal kiszabadította a bő blúzból keményre duzzadt, dinnye nagyságú, sárgásfehér mellét, egyszerre szoptatta mind a kettőt.

— Mán úgyis kóróvá szíttak. Túl sűrűn szoptatod űket! — zsörtölődött Iljinyicsna, és megpaskolta unokái kövér, hurkás lábacskáit.

— Csak szoptasd! Ne sajnáld tőlük a tejet! Minek gyűjteni, nem lesz belőle tejszín úgyse! — avatkozott bele Pantyelej Prokofjevics nyers féltékenységgel.

Ezekben az években visszaapadt az élet régi, keskeny medrébe, akár a Don megáradt vize. Unalmasan sorvadoztak a napok, és észrevétlenül teltek egymás után, állandó jövés-menésben, munkában, ügyes-bajos dolgokban, apró örömökben és csillapíthatatlan nagy izgalomban azok miatt, akik a fronton harcoltak. Petrótól és Grigorijtól ritkán jött egy-egy levél összenyálazott és telepecsételt borítékban. Grigorij legutolsó levele már járhatott valaki kezében: a levél felét gondosan bemázolták lila tintával, a szürke papír élén pedig megfejthetetlen tintajel állt. Petró sűrűbben írt Grigorijnál, és Darjának címzett levelében megfenyegette feleségét; intette, hogy hagyja abba a léha életet — úgy látszik, fülébe jutott egy s más arról, hogy kirúg a hámból az aszszony. Grigorij a levéllel együtt mindig pénzt is küldött haza — zsoldját meg a „keresztpénzt"* — azt ígérte, hogy hazamegy szabadságra, de mégse ment. A két testvér útja élesen elvált egymástól: Grigorijt megtörte a háború, leszívta arcáról a pirosságot, epesárga színűre festette; nem győzte már kivárni a háború végét; Petro viszont gyorsan es simán kapaszkodott felfelé az uborkafára; ezerkilencszáztizenhat ősze elején őrmesterré léptették elő. Addig törleszkedett a századparancsnokhoz, míg két keresztre is szert tett, sőt már olyasmit emlegetett leveleiben: azon töri magát, hogy tiszti iskolába küldjék továbbképzésre. A nyáron a szabadságra hazautazó Anyikuskával német sisakot, köpenyt és fényképet küldött haza. A szürke kartonlapról kevélyen nézett kissé megöregedett arca, hegyesre pödört szőke bajusza úgy állt, mint a bika szarva, pisze orra alatt ismerős mosolyra nyíltak kemény ajkai. Az élet rámosolygott Petróra. Még a háborúnak is örült, mert rendkívüli lehetőségeket nyitott előtte: máskülönben hogy gondolhatott volna tiszti rangra és a vele járó gyöngyéletre ő, az egyszerű kozák, aki kölyökkora óta csak az ökrök tomporát veri az ostorral? De kirobbant a háború, és rőt világánál pontosan megpillantotta a jövendő aranyéletet... Petro életének csak egyik csücskét rútította el valami ronda folt: faluszerte nagyon rossz hírek keringtek feleségéről. Sztyepan Asztahov ez év őszén otthon volt szabadságon, és miután visszatért az ezredhez, az egész század előtt avval hencegett, hogy milyen csudajól érezte magát Petro szalmaözvegyével.

* A György-kereszteseknek járó külön zsold.

Petro nem hitte, mikor bajtársai elmondták neki az esetet; elsötétült arccal, de mosolyogva mondta:

— Hazudik Sztyopka! Csak Griska miatt akar borsot törni az orrom alá.

De egyszer, mikor Sztyepan kilépett a lövészárki fedezékből — véletlenül-e vagy szándékosan — elejtett egy hímzett zsebkendőt. Petro éppen utánament, felvette a művésziesen hímzett csipkés szélű zsebkendőt, és megismerte benne felesége egyik kézimunkáját. Megint kibogozhatatlanná gabalyodott Petro és Sztyepan között a harag, akár a kúngörcs. Petrót a véletlen óvta meg, Sztyepant meg a halál, különben Sztyepan Petro-lékelte koponyával maradt volna a Dvina partján. De nemsokára úgy esett sorja, hogy Sztyepan önként ment a német vonalak mögé őrszemeket ártalmatlanná tenni, és — nem tért vissza. A kozákok, akik vele mentek, azt beszélték, hogy a német őr állítólag meghallotta, amint a kozákok a drótakadályt vagdosták, és kézigránátot dobott közéjük. A kozákoknak sikerült odarontaniok hozzá. Sztyepan ököllel leütötte a német őrt, de egy másik német őrszem rálőtt, és Sztyepan lerogyott. A kozákok leszúrták az őrszemet, a másik németet, akit Sztyepan ólmosbottal ütött le, eszméletlenül elvonszolták; Sztyepant is felvették, el akarták cipelni, de a kozák nagyon nehéznek bizonyult, sorsára kellett hagyni. A sebesült Sztyepan ugyan rimánkodott nekik: „Testvérek, ne hagyjatok elpusztulni! Cimborák! Mér hagytok itt?" — de ebben a pillanatban géppuskatűz záporozott végig a drótakadály mentén, és a kozákok hazakúsztak. „Cimborák! Testvérek!" — kiáltott utánuk Sztyepan, de hát ilyenkor mindenki inkább a maga irháját igyekszik menteni. De megkönnyebbült Petro, mikor hallotta, mi történt Sztyepannal! Mintha hörcsögzsírral kenegették volna szúrt sebét. De mégis eltökélte: „Ha hazamegyek szabadságra, vérét veszem annak a Daskának! Én nem Sztyepan vagyok, én nem tűröm az ilyesmit..." Már arra gondolt, hogy agyonveri, de ezt a gondolatot rögtön elvetette: „Ha agyonütöm azt a kígyót, tönkreteszem vele az egész életemet. Börtönbe rohad el az ember. Kárba vész minden fáradság, odalesz minden..." Úgy határozott: csak egyszerűen megveri, de úgy, hogy egész életére elmegy a kedve a kurválkodástól: „Kiverem a fél szemét annak a szukának; akkor az ördögnek se fog tetszeni." Így morfondírozott Petro, amint a Dvina meredek, agyagos partjától nem messzire húzódó lövészárokban ült.

A fákat és füveket megtépázta az ősz, csípte őket a hajnali fagy, mind hidegebb lett a föld, mind feketébbek és hosszabbak az őszi éjszakák. A kozákok még mindig lövészárokban teljesítettek szolgálatot: lövöldöztek az ellenségre, veszekedtek az őrmesterekkel a meleg ruha miatt, annyit ettek, hogy éppen elütötték éhüket, és egy pillanatra sem ment ki egyikük fejéből sem a barátságtalan lengyel földtől olyan távol eső Donvidék.

Darja Melehova pedig ezen az őszön kárpótolta magát az eddigi férfi nélküli, szereleméhes életért. Mária Oltalmát követő napon — mint máskor is mindig — Pantyelej Prokofjevics kelt fel legkorábban. Ahogy kilépett az udvarra, rögtön fejéhez kapott: csintalan kezek kiemelték sarkából a kaput, és kicipelték az utca közepére. Azonmód ott feküdt, keresztbe az az úton. Ez nagy megszégyenítésnek számított. A kaput rögtön visszaillesztette az öreg a helyére; fröstök után a nyári konyhába szólította Darját. Nem tudni, miről diskurált vele, de Dunyaska látta, hogy néhány perc múlva Darja vállára csúszott keszkenővel, megtépázva és könnyes szemmel ugrott ki a nyári konyhából. Mikor elhaladt Dunyaska mellett, összehúzta a vállát; meredek ívű fekete szemöldöke remegett kisírt, dühös szeme felett.

— Na megállj, te gazember!... Ezt még megemlegeted! — sziszegte duzzadt ajkai közül.

Blúza szétszakadt a vállán, fehér testén friss vörös-kék hurkák látszottak. Alsószoknyája kivillant, mikor felszaladt a lépcsőn, és eltűnt a pitvarban. Pantyelej Prokofjevics elősántikált a nyári konyhából. Olyan dühös volt, mint az ördög. Mentében négyrét hajtogatta az új gyeplőszíjat.

Dunyaska fülét megütötte apja rekedtes hangja:

— Jobban el kéne döngetni, aljas szuka!... Büdös ringyó!

A rend helyreállt a házban. Darja néhány napig olyan szemérmesen viselkedett, hogy szavát sem lehetett hallani, esténként ő feküdt le legkorábban, Natalja szánakozó pillantásaira hidegen mosolygott, fel-felvonta vállát és szemöldökét: „Annyi baj legyen. Majd meglátjuk!" — mondta ez a vállrándítás. Negyednap történt az az eset, amelyről nem tudott más, csak Darja meg Pantyelej Prokofjevics. Darja diadalmasan nevetett utána, az öreg pedig álló héten át zavartan, restelkedve jött-ment, mint a pákosztos macska; az öregasszonynak nem szólt a történtekről, sőt gyónáskor még Visszarion atya előtt is eltitkolta ezt az esetet is, meg az utána támadt bűnös gondolatokat is.

Így történt a dolog: Pantyelej Prokofjevics nem sokkal Mária Oltalma után — bár szentül meggyőződött Darja végleges megjavulásáról — azt mondta Iljinyicsnának:

— Daskát ne sajnáld! Hadd dógozzon minél többet. Akkor majd nem ér rá kurválkodni. mert olyan, mint a sárló kanca... Csak a tánc meg az utca jár az eszébe folyton.

Ezzel a céllal takaríttatta ki Darjával a szérűt, összerakatta vele a hátsó udvarban a tavalyi tűzifaporciót, és vele együtt kitisztogatta a pelyvásszínt is. Már esteledett, mikor az jutott eszébe, hogy a rostagépet át kellene vinni a fészerből a pelyvásszínbe.

— Darja! — hívta a menyét.

— Mi az, apám? — kiáltotta ki Darja a pelyvásszínből.

— Gyere csak, vigyük oda ezt a szelelőrostát.

Darja megigazította keszkenőjét, rázogatta kifelé a blúza alá hullt pelyvatörmeléket, kilépett a pelyvásszín ajtaján, és a szérű verécéjén át elindult a fészer felé. Pantyelej Prokofjevics ócska vattáskabátjában és rongyos nadrágjában előtte bicegett. Az udvaron nem volt senki más. Dunyaska őszi kártolású gyapjút font. Natalja tésztát dagasztott. A falun túl vörösen égett az alkony parazsa. Vecsernyére harangoztak. Az áttetsző égen, a zeniten mozdulatlanul állt egy kis málnaszínű felhő, a Donon túl az őszi jegenyék csupasz gallyai közt — mint üszkös, fekete pernye — csüngtek a varjak. Az este törékeny, üres csendjében tisztán és szigorúan csengett minden kis zaj. A jószágudvar felől gőzölgő gané és széna sűrű szaga áradt. Pantyelej Prokofjevics nyögve cipelte be Darjával a pelyvásszínbe a kifakult, rőt színű szelelőrostát. A sarokba állította, aztán a gereblyével összekaparta a csomóból leszóródott pelyvát, és menni készült.

— Apám! — szólította meg Darja suttogó, halk hangon.

Az öreg a szelelőrosta mögé lépett; gyanútlanul kérdezte:

— Mi az? Mi van itt?

Darja kigombolt blúzban állt szemtől szembe vele; karját tarkójára téve igazgatta haját. A pelyvásszín falának résén keresztül rávetődött az alkony vérvörös fénysugara.

— Itt, apám, ez van... Gyere csak ide, nézd meg — mondta Darja oldalt hajolva, és apósa válla mögül sunyin nézett a nyitott ajtóra. Az öreg még közelebb ment hozzá. Darja hirtelen fellökte karjait, és az ipa nyakát átölelve, ujjait összekulcsolva farolt hátrafelé, magával húzta az öreget is.

— Itt, apám, itt... olyan puha — súgta.

— Mit akarsz? — kérdezte ijedten Pantyelej Prokofjevics.

Fejét forgatva próbálta kiszabadítani a nyakát Darja keze közül, de a menyecske még erősebben húzta arcához Pantyelej Prokofjevics fejét, forró szájjal lihegett az öreg szakállába, és nevetve súgott valamit.

— Eressz el, te dög! — próbálta kitépni magát az öreg Darja öleléséből, és egészen szorosan érezte menye kemény, rugalmas hasát.

Darja hozzásimulva hanyatt esett, és magára rántotta ipát is.

— A fene egyen meg! Megbolondultál?... Eressz el!

— Nem akarsz? — kérdezte Darja lihegve, aztán karját lefejtve, jól mellbe lökte apósát. — Nem akarsz?... Vagy tán inkább mán nem is tudsz, mi? Hát akkor ne vess követ énrám!

Talpra ugrott, sietve megigazította szoknyáját, lesöpörte hátáról a pelyvaszálakat, és farkasszemet nézett a megrökönyödött Pantyelej Prokofjeviccsel.

— Mér vertél meg a minap? — kiabálta. — Mi vagyok én, vénasszony? Tán te jobb vótál fiatal korodba? Az uram mán egy éve nem láttam... Mit csináljak, tán kankutyával adjam össze magam, mi? Ezt ni, te sánta ördög! Itt van, ezt csókold meg!

Darja illetlen mozdulatot tett, és táncoló szemöldökkel indult az ajtó felé. Az ajtónál még egyszer figyelmesen körülnézegette magát, lerázta a port a blúzáról és keszkenőjéről, aztán ipára rá se tekintve folytatta:

— Én enélkül nem tudok meglenni... Nekem kozák kell. Ha te nem akarod, majd találok mást, de befogd a szád!

Fürge, ringó járásával ment a szérű kapujáig, és eltűnt mögötte anélkül, hogy egyszer is hátrapillantott volna. Pantyelej Prokofjevics még mindig ott állt a szelelőrosta veres oldala mellett, rágta a szakállát, értetlenül, bűnbánóan nézegette hol a pelyvásszín falát, hol foltos csizmája orrát. „Hátha neki van igaza? Talán mégis vállalni kellett vóna véle a bűnt!" — gondolta e pillanatban zavartan, mert egészen elkábította a váratlan eset.

6

Novemberben farkasordító hideg köszöntött be. Néha-néha korai hó esdegélt. A Tatarszk felső végével szemben levő kanyarban befagyott a Don. A törékeny, szürke jégen néha egy-egy gyalog-

járó csúszkált át a túlsó partra. Lejjebb csak a folyó peremét vonta be hólyagos, csupasz jég, középütt meg a sebes ár fodrozódott, a zöld hullámok összecsapódtak, és meg-megrázták ősz üstökük. A Fekete Parttal szemben, tizenegy öl mélyen már rég beálltak telelni a szunnyadó harcsák. Közvetlen felettük a nyálkaleples potykák aludtak, csak a sügér ficánkolt még az árban, meg a süllő száguldott a sellőkön, kergette az apró halat. A tok a folyó fövenyes fenekén feküdt. A halászok erősebb, keményebb fagyot vártak, hogy az első jégen léket vágjanak, és elkotorásszanak benne merítőhálóikkal, nemes halat fogjanak.

Melehovék novemberben levelet kaptak Grigorijtól. Romániából, Kuvinszkiből azt írta, hogy mindjárt az első csatában megsebesült, a golyó szétroncsolta bal karja csontját, emiatt gyógyulni küldték körzetébe, Kamenszkajába. E levél után nyomban másik csapás is érte Melehovékat: még másfél évvel ezelőtt nagyon megszorult pénz dolgában Pantyelej Prokofjevics, és száz ezüstrubel kölcsönt vett fel Szergej Platonovics Mohovtól. Ez év nyarán berendelték az öreget a boltba; Atyopin — a Cucli — az aranycsíptetőt orrára biggyesztve, az üveg fölött Melehov szakállára pillantott, és erélyesen kérdezte:

— Mi lesz, Pantyelej Prokofjevics? Fizetsz vagy nem fizetsz?

Pantyelej Prokofjevics sorra nézegette az üresen tátongó polcokat meg a fényesre dörzsölt, ócska pultot, és roppant zavarba jött:

— Várj még egy darabig. Jemeljan Konsztantyinics, hadd jövök rendbe egy kicsit; megfizetem.

Ezzel véget ért az eszmecsere. De nem sikerült rendbejönnie: a gabona nem jól fizetett, a lábasjószágból meg nem volt mit vásárra hajtani. És ekkor hirtelen — derült égből villámcsapás! — beállított a faluba a bírósági végrehajtó, maga elé rendelte a nem fizető adóst, és kurtán-furcsán ráförmedt:

— Hozd és fizesd ki azt a száz ezüstöt!

A végrehajtó szobájában az asztalon hosszú papiros feküdt. Rajta a szigorú irat:

VÉGREHAJTÁSI VÉGZÉS
Ő CSÁSZÁRI FELSÉGE PARANCSÁRA

1916. október 27-én, a donyeci körzet 7. járásának járásbírája megvizsgáltam a Szergej Mohov polgár által Pantyelejmon Mele-

hov őrmester ellen az adósságlevélre felvett száz rubel tárgyában indított polgári pert, és a Polg. Perr. Tart. 81., 100., 129., 133. és 145. §-ai alapján a terhelt távollétében

ELRENDELTEM:

Végrehajtandó az alperestől, Pantyelejmon Prokofjev Melehov őrmestertől, Szergej Platonovics Mohov polgár, felperes javára 1915. június 21-én adósságlevélre felvett száz ezüstrubel, valamint három rubel törvényszéki illetékek és kezelési költség fejében.

Jelen ítélet a Polg. Perr. Tart. 156. §-a 3. pontja értelmében haladéktalanul végrehajtandó mint jogerőre emelkedett végzés. Én, a donyeci körzet járásának járásbírája, Ő CSÁSZÁRI FELSÉGE Parancsa alapján, elrendeltem továbbá: minden hatóság és személy által, kiket illet, jelen ítélet pontosan végrehajtassék, a helyi rendőri és katonai hatóságok által pedig jelen ítélet Végrehajtójának a legcsekélyebb vonakodás mellőzésével a törvényes és hatékony támogatás megadassék.

Pantyelej Prokofjevics, miután meghallgatta a végrehajtót, engedélyt kért, hogy hazamehessen, és megígérte, még a mai nap folyamán behozza a pénzt. A végrehajtó szobájából egyenesen Korsunovhoz, nászurához ment. A piacon találkozott a félkezű Aljoska Samillal.

— Na, sántikálsz-sántikálsz, Prokofjevics? — köszönt neki Samil.

— Egy picurkát!

— Messzi visz-e ez a böte lábad?

— Csak ide, nászuramho. Van egy kis ügyem véle.

— Azoknál, testvér, nagy az öröm. Nem hallottad? Miron Grigorjevics fia megjött a frontról. Hazajött a Mitykájok, aszongyák.

— Csakugyan?

— Hallottam ilyenféle szóbeszédet — mondta Samil rángatózó arccal és kacsingató szemmel; elővette dohányzacskóját, és közelebb lépett Pantyelej Prokofjevicshez. — Na, gyúccsunk rá, bátyám! Adj papírt, én adok dohányt.

Pantyelej Prokofjevics rágyújtott, és habozni kezdett, menjen-e tovább vagy sem. Végül is úgy döntött, hogy indul. Búcsút vett a félkarútól, és tovább bicegett.

— Mitykának is van keresztje! Utol akarja érni a te fiadat.

Mos mán annyi lovagunk van a faluba, mint rőzse közt a veréb! — kiáltotta utána Samil.

Pantyelej Prokofjevics ráérősen ballagott ki a falu végére; futó pillantást vetett a Korsunov-ház ablakaira, aztán odament a kisajtóhoz. Maga a nászura fogadta. Az öreg pulykatojás-arcát mintha tisztára mosta volna az öröm: sokkal szebbnek és kevésbé szeplősnek látszott.

— Hallottad mán a nagy örömhírt? — kérdezte Miron Grigorjevics, és kezet rázott nászurával.

— Az úton hallottam Aljoska Samiltól, de én most más dologba járok, nászuram!

— Na, ugyan miféle dologba?! Kerülj beljebb, nézd meg mán ezt a vitéz urat. Őszintén megvallom: egy kicsit megszíttuk a kulacsot örömünkbe... Az asszonynak vót még dugaszba egypár icce papramorgója. Ilyen ünnepi alkalmakra zsugorgatta.

— Kár mondani — mosolygott Pantyelej Prokofjevics, és szimatolva mozgatta görbe orra lyukát — már messzirűl éreztem a szagát!

Miron Grigorjevics sarkig tárta ki az ajtót, és előreengedte nászurát. Pantyelej Prokofjevics átlépte a küszöböt, és rögtön Mitykára meresztette a szemét. Mityka az elülső szögletben az asztal mellett ült.

— Itt a mi vitéz katonánk! — kiáltott fel Grisaka apó pityeregve, és a felegyenesedett Mityka vállára borult.

— Hozott Isten, kiskozák!

Pantyelej Prokofjevics Mityka hosszú kezefejét markában tartva, hátralépett egyet, és ámulattal nézegette a legényt.

— Mit néz, kedves bátyám? — kérdezte Mityka dörmögő, rekedt hangján.

— Téged nézlek, öcsém, oszt nem győzlek bámulni: együtt eresztettünk szolgálatba benneteket Griskával: még gyermekek vótatok, most meg, lám... olyan kozák lett belőled, akár testőrezredbe vihetnének!

Lukinyicsna kisírt szemmel nézett Mitykára, vodkát töltött egy pálinkás pohárba. Nem is látta, hogy már kicsordult a szélén.

— Hinnye, te, hogy a ragya verjen meg! Csurgóra tőteni az ilyen finom italt! — kiáltotta rá Miron Grigorjevics.

— Örömet-boldogságot mindnyájatoknak! Téged meg, Mitrij Mironovics, Isten hozott!

Pantyelej Prokofjevics jobbra-balra villantotta kékes szeme-

fehérjét, és remegő pillával egy szuszra felhörpintette a hasas pohárka nedűjét. Lassan törölte meg tenyerével ajkát, a pohár fenekére lövellte pillantását — aztán hátravetette a fejét, és szélesre tátott, fekete fogú szájába rázta az ottmaradt árva csöppet, és csak akkor vett megint lélegzetet. Bekapott egy falat uborkát, és boldogan, sokáig hunyorgott. Nászasszonya odavitt neki egy másik pohárkával, s az öreg valahogy komikusan becsípett. Mityka mosolyogva figyelte. Macskaszeme hol zöld réssé szűkült, mintha éles sással metszették volna, hol kitágult és megsötétedett. Az elmúlt esztendőkben felismerhetetlenné változott. Ebben a fekete bajuszú testes kozákban szinte semmi sem maradt abból a karcsú, délceg Mitykából, aki három évvel ezelőtt berukkolt. Nagyot nőtt; megszélesedett a válla, kicsit meggörnyedt, kihízott; legalább öt pudot nyomhatott. Eldurvult az arca, hangja; sokkal idősebbnek látszott, mint amennyi. Csak a szeme volt a régi izgatott, nyugtalan szem. Ebbe a szembe szállt le anyja tekintete, mint a búvár, amikor néha sírva-nevetve megsimogatta ráncos, fakó kezével fia rövidre nyírt dróthaját és keskeny, fehér homlokát.

— No, belőled is lovag lett? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics részeg mosollyal.

— Melyik kozáknak nincs mán keresztje? — komorodott el Mityka. — Krjucskovnak, lám, három keresztet is a mellére tűztek azért, mert ott penészedik a törzsnél.

— Nagyon büszke lett ám a legény! — hadarta Grisaka apó. — Minden íze-részében rám ütött a sehonnai, rám, a nagyapjára.

— Pedig nem azért aggatják ám a mejjekre ezeket a kereszteket — jegyezte meg mogorván Pantyelej Prokofjevics, de Miron Grigorjevics becipelte a nagyházba, leültette a ládára.

— Hát Natalja hogy van, meg az onokák, mi? Egészségesek, nincs semmi bajok? No, hálistennek. De aszontad, komám, hogy valami dologba jársz. Na, mi adta elő magát mán megint? Mondd csak el, mer még iszunk egy kicsit, oszt biztosan becsípsz.

— Adj egy kis pénzt, áldjon meg az Isten! Ránts ki a bajbúl, mer most nagyon szűkibe vagyok ennek a... pénznek.

Pantyelej Prokofjevics hókuszpókuszoló, ittas megalázkodással rimánkodott.

— Mennyi kéne? — szakította félbe nászura.

— Száz bankó!

— De milyen? Bankó sokféle van.

— Száz rubel!

— Nahát így mondjad!

Miron Grigorjevics turkált egy keveset a ládában, elővett egy bezsírosodott keszkenőt, kibontotta; a ropogós, kemény bankókat zizegtetve, leolvasott tíz „vereshasút".

— Köszönöm, komám, kirántottál a bajbúl!

— Nincs mér hálálkodni. Rokonok vagyunk, vagy mi a szösz. Majd elszámolunk!

Mityka öt napot töltött otthon. Az éjszakákat Anyikuska feleségével szerelmeskedte át, mert megesett az a jó szíve a keserű, ínséges asszonyi sorson, de meg hát sajnálta ezt az egyszerű aszszonykát magát is, aki sehogy se tudott ellentmondani neki. Nappal sorra látogatta a rokonokat, ismerősöket. Sapkáját csáléra vágva, kacsázó járással taposta a falu utcáit a magas legény. Csak könnyű, keki színű köpenyét vette fel. Mintha hencegni akart volna: milyen edzett ember ő, mennyire bírja a hideget. Egyszer alkonyattájban bekukkantott Melehovékhoz is. Felejthetetlenül csípős katonaszagot meg a fagy hideg illatát vitte a melegre fűtött konyhába. Elüldögélt egy darabig, elbeszélgetett a háborúról, a falubeli újságokról, rákacsintott Darjára avval a zöld macskaszemével, és menni készült. Darja egy percre sem vette le szemét a kozákról. Mikor Mityka kilépett, és becsapta az ajtót, Darja úgy meglibbent, mint a gyertyaláng. Ajkait keményen összepréselve már éppen be akarta kötni a fejét, de Iljinyicsna számon kérően kérdezte:

— Hová mégy, Darja?

— Megyek levegőzni... meg... szükségre...

— Menjünk együtt.

Pantyelej Prokofjevics lehorgasztott fejjel üldögélt, fel sem nézett, mintha nem is hallotta volna a szóváltást. Darja lebocsátott szemhéja rókaravasz ragyogást rejtett, mikor a menyecske elhaladt ipa mellett; anyósa nyögve, lomhán kacsázott utána.

Mityka halkan kohécselve topogott a kisajtónál recsegő csizmájában, és a markában befelé fordítva szívta a cigarettát. A retesz csettenésére már-már a lépcső felé akart indulni.

— Te vagy az, Mitrij? Tán eltévedtél a más udvarán? — kiáltott oda Iljinyicsna gúnyosan. — Zárd be magad után azt a kisajtót reteszre, mer különben egész éccaka csapkodni fogja a szél. Tyű... be erős szél fúj...

— Á, nem tévedtem én el, dehogy!... Bezárom... — mondta Mityka bosszúsan, köhintett egyet, és egyenest az utca túlsó oldalára, Anyikuska háza felé tartott.

Mityka gondtalanul élt, mint a madár: máma még élünk — jajj de jó; holnap meg — majd meglátjuk, hogy alakul a dolog. Nem nagy lelkesedéssel szolgált, és bár rettenthetetlen, bátor szív hajtotta benne a vért, nem kereste különösebben az alkalmat, hogy érdemeket szerezzen. Ezért aztán Mityka szolgálati bizonyítványa nem a legfényesebbek közé tartozott; kiderült belőle, hogy gazdája kétszer állt hadbíróság előtt: először egy lengyel lány — egyébként orosz alattvaló — megbecstelenítése, másodszor pedig rablás miatt. A háború három éve alatt számtalan büntetést szabtak rá, és lépten-nyomon megfenyítették; egyszer a tábori hadbíróság kis híján agyonlövésre ítélte, de Mitykának valahogyan mégis sikerült kikecmeregnie ebből a kátyúból is. Noha az ezredben az utolsók közé sorolták, mégis minden kozák szerette vidám, mosolygós természete, trágár nótái miatt (mert ezen a téren Mityka nem utolsó mesternek számított), bajtársias, egyszerű viselkedéséért, a tisztek meg betyáros vakmerőségéért. Mityka mosolyogva taposta az anyaföldet könnyű farkaslábával; egyébként is sok minden emlékeztetett benne erre a vadállatfajtára: a minden lépésnél jobbra-balra imbolygó járása, nagy bogarú zöld szemének alattomos nézése és még a feje fordítása is: Mityka sohasem tudta forgatni zúzódott nyakát, egész törzsével szokott megfordulni. Széles csontvázon nyugvó rugalmas, feszes izmokból volt szerkesztve egész teste. A mozdulataiban fukar, könnyed legényről az egészség és az erő szaga áradt. Ilyen illatot lehel az ekevassal feltört fekete föld a völgyben. Mityka szemében egyszerű és őszinte volt az élet. Úgy húzódott a múltból a jövőbe, akár a barázda a szántason, és ő mint teljes jogú gazdája ballagott végig benne. Ugyanilyen kezdetlegesen egyszerűek és együgyűek voltak gondolatai is: ha éhes az ember — lophat, és lopnia kell, akár a legjobb cimborától is. És lopott, ha éhes volt. Elnyűtt a csizma? Mi sem egyszerűbb, mint lehúzni a német fogolyét. A vétket jóvá kell tenni! Mityka vezekelt is becsülettel: szorgalmasan járt felderíteni, egyre-másra hozta a félig megfojtott német őröket, akiket ugyanő tett ártalmatlanná, önként jelentkezett a legnyaktörőbb vállalkozásokra. 1915-ben fogságba esett, félholtra verték, szuronnyal megsebezték, de éjjel átlyukasztotta a színtetőt — mind a tíz körme tövig töredezett — megszökött, és

emlékül magával vitt egy rend lószerszámot. Az ilyenekkel aztán sok mindent levezekelt Mityka.

A hatodik napon Miron Grigorjevics elvitte fiát Millerovóba, elkísérte egészen a vagonig, nézegette egy darabig, hogy zakatol mind messzebb távolodva a zöld skatulyák hosszú lánca. Sokáig piszkálgatta az ostornyéllel a peron salakját, mereven a földre szögezte fátyolos, könnyes szemét. Lukinyicsna siratta a fiát, Grisaka apó folyton krákogott. Sírt Anyikuska szalmaözvegye is, mert sokszor eszébe jutott Mityka nagy, hatalmas teste, amelyet forróra tüzesített a szeretkezés, és mert kínozta a kankó, amivel bőven megajándékozta a frontharcos kozák.

Az idő összegabalyította a napokat, akár a szél a lósörényt. Karácsony előtt hirtelen olvadás köszöntött be; álló napig esett az eső, és a Don menti hegyekről patakokban, őrülten zúdult lefelé a víz; a csupaszon maradt fokokon kizöldült a tavaszi fű meg a krétalapokat borító moha; a Don két szele tajtékot hányt. A jég felpuffadt, megszederjesedett, akár a hulla. Kimondhatatlanul édes illatot sugárzott a mezítelen fekete föld. A Hetman úton, a tavalyi kerékvágásban buborékokat vetett a víz. A kertek alatti agyaggödrök úgy tátongtak, mint barna sebek vagy friss földbomlások. A déli szél az avar fojtott, párás illatát hozta a Csir felől, és déltájban a látóhatár szélén — akárcsak tavasszal — finom kék árnyak libegtek. A faluban, a kerítések mellé szórt pernyehegyek tövében, tarka tócsák álltak. A szérűkön, a kazlak tövében felengedett a föld, és az avas szalma émelygős, édeskés szaga élesen szúrta a járókelő orrát. Nappal a jégcsapos szalmatetőkről kátrányfekete víz csurgott végig a házak párkányzatán. A sövényeken ingerülten cserregtek a szarkák. A falu bikája Miron Grigorjevicsnél telelt. Vadul bőgött az udvaron. Szarvával széthajigálta a sövényt, a szúette tölgyfacölöphöz dörgölőzött, hányta-vetette bársonyos leffentyűjét, és megtiporta az udvaron az olvadt lével átivódott porhanyós havat.

Karácsony másodnapján megtört a jégpáncél a Donon. Óriási recsegés-ropogással vonult lefelé a folyó közepén a zajló jég. A partra jégtáblák csúsztak ki, mint hatalmas halszörnyetegek. Túl a Donon hullámzó helybenfutásra nógatta a hömpölygő déli szél a messzi jegenyéket.

Sssssssssuuuuuuuu... — hallatszott onnan a rekedt, tompa zúgás.

De éjszaka elbődült a hegyen a vihar, nagy károgásba kezdtek

a varjak a téren, Melehovék háza előtt elfutott Hrisztonya disznaja csóva szénával a szájában, és Pantyelej Prokofjevics rögtön megállapította: „Na, megfulladt a tavasz, hónap megint kemény fagy áll be." Éjszaka megfordult a szél, most keletről fújt. A könnyű fagy kristályos jégtűvel foltozta össze a pocsolyák leplét, amit széttépett az olvadás. Reggelre már Moszkva felől vágott a szél, és ólmos fagy nehezedett a földre. Megint visszaszerezte jussát a tél. Csak a Don közepén úszó nagy fehér levelek, a jégtörmelékek őrizték még az olvadás emlékét, meg a dombon gőzölgött dideregve a pucérra vetkezett föld.

Karácsony után a községi gyűlésen nagy újságot mondott az írnok Pantyelej Prokofjevicsnek: Kamenszkajában találkozott Grigorijjal. Grigorij arra kérte, tudassa a családdal, hogy nemsoká hazajön.

7

Szergej Platonovics Mohov minden oldalról jól körültapogatta az életet apró barna kezével, amelynek a hátát fényes, ritka szőr borította. Néha az élet is játszott vele, néha úgy csüngött rajta, mint a kő a vízbefúló nyakán. Sok mindent látott már Szergej Platonovics világéletében, belekerült ő már mindenféle kalamajkába. Régecskén, amikor még gabonaraktárban dolgozott, garasért volt kénytelen kenyeret venni a kozákoktól, később meg a falu alá kellett szállítania és a Rossz Parton vízbe szórnia négyezer pud égett búzát. Eszébe jutott 1905: egy ronda őszi éjszakán rásütötte sörétes puskáját valamelyik falubéli. Hol megtollasodott, hol megint megkopasztották, végtére összeharácsolt hatvanezret, betette a Volga—Kámai Bankba, de jó szimatjával megérezte, hogy elháríthatatlanul közeleg a nagy megrázkódtatás ideje. Szergej Platonovics már várta a fekete gyásznapokat, és nem is csalódott: ezerkilencszáztizenhét januárjában ilyenformán panaszkodott neki Ba anda tanító, akit lassan tolt a sír felé a tuberkulózis:

— Itt a forradalom az orrom előtt, és most tessék megdögleni a legbutább és legszentimentálisabb betegségben. Nagyon sajnálom, Szergej Platonovics!... Nagyon sajnálom, mert nem láthatom majd, hogy marcangolják szét a maga tőkepénzét, és hogy fogják kiugrasztani magát abból a jó meleg fészekből.

— Miért volna sajnálnivaló?

— Hát már hogyne? Tudja, mégiscsak kellemes lesz látni, hogy omlik minden porrá-hamuvá.

— Nem, kedves barátom! Csak halj meg máma te — én holnap is ráérek! — mondta Szergej Platonovics visszafojtott dühvel.

Már januárban is keringtek a falvakban, városokban a fővárosi mendemondák egyes foszlányai Raszputyinról és a cári családról, március elején pedig, mint túzokra a háló, zuhant Szergej Platonovicsra a hír, hogy megdöntötték a cári önkényuralmat. A kozákok türtőztetett izgalommal és várakozással fogadták a fordulat hírét. Ezen a napon a becsukott Mohov-bolt előtt estig tolongtak az öregebb-fiatalabb kozákok. Kirjuska Szoldatov községi atamán, az elesett Manickov utóda — magas, rőt bajuszú és picikét kancsi kozák — fölöttébb nyomott hangulatban volt, szinte egyáltalán nem vett részt a bolt előtt elevenen pezsgő tereferében, csak végig-végigsiklatta bandzsal szemét a kozákokon, és néhaněha szúrt közbe egy-egy zavart felkiáltást:

— Hát jól megbolygatták a dógokat!... Höm, höm!... Hogy lesz, mint lesz vajon ezután az élet?

Szergej Platonovics a ház ablakából látta a tömeget, és rászánta magát, hogy kimegy egy kicsit eldiskurálgatni az öregekkel. Felöltötte mosómedvebundáját. és szerény ezüst-kezdőbetűs barna sétapálcajára támaszkodva kiment a főlépcsőre. A bolt felől lárma szivárgott.

— Na, Platonovics, te könyves ember vagy, hát magyarázd meg nekünk, setétfejűeknek, hogy is lesz ezentúl? — kérdezte Matvej Kasulin; ijedten mosolygott, és fagycsípte orra tövére ferde ráncok gyűltek.

Szergej Platonovics köszöntését kalaplevéve viszonozták a tisztességtudó öregek, aztán széthúzódtak, hogy helyet adjanak a körben Mohovnak is.

— Cár nélkül fogunk élni — dörmögte zavartan Szergej Platonovics.

Az öregek mind egyszerre szólaltak meg:

— Hogyhogy cár nélkül?

— Apáink, nagyapáink is cárok alatt éltek, hát most mér nem kell a cár?

— Ha a fejét leütik valakinek, hát a lába nem tud meglenni anélkül.

— No de mégis: milyen hatalom lép a helyébe?

— No, csak ne restelld magad, Platonovics! Mondd meg nekünk kereken, mitől tartasz? Mi lesz most?

— Lehet: ő maga sem tudja — mosolyodott el Avgyejics, a Hazug, és rózsaszínű orcáján még mélyebb gödröcskéket ásott a mosoly.

Szergej Platonovics bambán nézegette ócska sárcipőjét, és nagy kínnal, lassan köpte ki a szavakat.

— Állami duma fog kormányozni. Köztársaság lesz nálunk.

— Mégiscsak kimódolták, az annyok keservét!

— Pedig milyen jól szógáltunk megboldogult második Sándor alatt... — kezdte Avgyejics, de a szigorú öreg Bogatirjov gorombán elhallgattatta:

— Hallgass! Most nem erről van szó!

— Szóval, vége a kozákságnak?

— Mink csak lopjuk itt a napot, a német meg addig Szentpétervár alá marsol.

— Az egyenlőség az azt jelenti, hogy a muzsikokkal akarnak egyenlővé tenni bennünket?

Szergej Platonovics erőltetve mosolygott, sorra nézte az öregek fancsali arcát, és az undor sötét érzése lett úrrá a lelkén. Megszokott kézmozdulatával választotta ketté őszes szakállát, és valakire roppant dühösen mondta:

— Na, öregek! Lám, hová sodorták Oroszországot! Egyenlővé tesznek benneteket a parasztokkal, megfosztanak kiváltságaitoktól, sőt még a régi sérelmeket is felemlegetik. Nehéz idők jönnek... Hogy mennyire nehezek, az attól függ, kinek a kezébe kerül a hatalom; lehet, hogy végső pusztulásba döntik az országot.

— No, majd meglátjuk. — Bogatirjov fejét csóválta, és bizalmatlanul nézett Szergej Platonovicsra csomós, bozontos szemöldöke alól. — Te, Platonovics, csak a magad baját nézed, mert az is lehet, hogy nekünk viszont könnyebbséget hoz...

— Ugyan mivel könnyítene rajtatok? — kérdezte csípősen Szergej Platonovics.

— Lehet, hogy az új hatalom véget vet a háborúnak... Ez is meglehet, nem igaz?

Szergej Platonovics csak legyintett, és öreges járással háza kék főtornáca felé döcögött. Zilált gondolatok kóválygogtak benne: mi lesz a pénzzel, a malommal. Az üzlet napról napra rosszabbul halad. Eszébe jutott, hogy Jelizaveta Moszkvában van, Vlagyimir-

nak meg hamarosan meg kell érkeznie Novocserkasszkból. A gyermekei miatti aggodalom tompa nyilallása nem vetett gátat a gondolatok összefüggéstelenül hömpölygő, zavaros áradatának. Így ment a tornácig. Érezte, hogy ezen a napon egyszeribe elhomályosult az élet, és még mintha ő maga is megfakult volna belül a sok kínzó gondolattól. Visszapillantott a bolt előtt ácsorgó öregekre, köpött egyet a tornác faragott korlátján keresztül, és a teraszon át becsoszogott a szobába. Anna Ivanovna az ebédlőben várta az urát, végigfuttatta Szergej Platonovics arcán fakó szemének megszokott, közönyös tekintetét, és bágyadtan kérdezte:

— Harapsz egypár falatot a tea előtt?

— Nem! Van is nekem most étvágyam falatozni?! — legyintett finnyásan Szergej Platonovics.

Mikor levetkezett, egyre csak valami rozsdaízt érzett a szájában, fejében meg valami vigasztalan, kongó ürességet.

— Levél jött Lizától.

A kövér és szétfolyó Anna Ivanovna sietős, poroszkáló léptekkel ment a hálószobába (mindig így szokott járni, házassága első napja óta: a nagy háztartás örökös sietségre kényszerítette). Kihozott egy feltépett borítékot.

„Üreslelkű és — úgy látszik — egy kicsit buta lány" — gondolta lányáról Szergej Platonovics életében először, és felhúzta orrát, miközben megcsapta a vastag borítékból áradó parfümillat. Az öreg szórakozottan olvasta el a levelet, egyszer megállt a „hangulat" szónál, és sokáig gondolkozott, valami értelmet keresett benne. A levél végén pénzt kért a lány. Szergej Platonovics a fejében kongó üresség fájó érzésével olvasta végig az utolsó sorokat. Hirtelen kedve támadt csendesen sírva fakadni. A vadul ágaskodó élet ebben a pillanatban megmutatta neki üres belsejét.

„Olyan idegen nekem — gondolta lányáról. — És én is idegen vagyok neki. Csak akkor jön rá a gyermeki szeretet, mikor pénz kell neki... Erkölcstelen leány... Szeretői vannak... pedig kicsi korában olyan aranyos, szőke kislány volt... Istenem! Hogy megváltozik minden!... Vénségemig hülye maradtam. Hittem valami szebb jövőben, jobb életben, tulajdonképpen pedig magányos vagyok, mint a pusztai szentképesfa... Becstelen úton gazdagodtam meg — mert becsületesen nem is lehet meggazdagodni! Csaltam, fukarkodtam, most meg itt a forradalom, és holnap ez a csürhe akár a házamból is kizavarhat... Mindenki egyformán aljas!...

És a gyerekek? Vlagyimir tökfejű... No és mit érne, ha értelmesebb volna? Most már talán úgyis mindegy."

Valamilyen ostoba képzettársítás útján eszébe jutott egy múltkori eset: a malomban egy őröltető kozák botrányt csapott a nagy vám miatt, és nem volt hajlandó pénzt is fizetni. Szergej Platonovics ekkor éppen a gépházban volt. Kijött a nagy lármára, és mikor megtudta, miről van szó, utasította a mázsálót meg a molnárokat, hogy ne adják ki a megőrölt lisztet. Az alacsony, jelentéktelen kis kozák aljánál fogva maga felé húzta a zsákot. Zavar, a széles mellkasú, testes molnár pedig szintén maga felé. Így esett, hogy a kis kozák meglökte a molnárt, az meg nekihuzakodott fenyegetően összeszorított nagy öklével. A kis kozák elesett, aztán imbolyogva talpra ugrott, bal halántékán véres seb tátongott. Hirtelen odalépett Szergej Platonovicshoz, és nyögő suttogással sziszegte:

— Csak vedd el a lisztem, zabáld meg! — aztán remegő vállal támolygott kifelé.

Minden szemmel látható összefüggés nélkül jutott Szergej Platonovics eszébe ez az eset és következménye: a kis kozák felesége beállított, és követelte a lisztet. Erőnek erejével iparkodott könnyeket sajtolni a szeméből, hogy megsajnálják az őrletó kozákok.

— Micsoda dolog ez, jó emberek? Nincs hozzá joga!... Add vissza a lisztem!

— Menjen innen, néném asszony, menjen szépszerivel, mert kicibálom a haját! — gúnyolta Zavar.

Kellemetlen, sőt bosszantó volt látni, hogy Filkó, a mázsáló — ugyanolyan gyönge és alacsony termetű ember, mint ez a kis kozák — ölre ment Zavarral, és később, miután Zavar irgalmatlanul eldöngette, bement a gazdához, és kérte az elszámolást. Mindez sebesen suhant át Szergej Platonovics agyán, míg összehajtogatta az elolvasott levelet, és üres szemmel meredt maga elé.

Ez a nap még estefelé is benne hagyott valami kellemetlenül sajgó fájdalmat. Szergej Platonovics rosszul aludt éjjel is, értelmetlen gondolatok és öntudatlan vágyak karmai közt vergődve forgolódott; csak éjfél után szunnyadt el. Reggel pedig, mikor meghallotta, hogy Jevgenyij Lisztnyickij a frontról hazajött apjához Jagodnojéba, rögtön elhatározta, hogy elmegy hozzá beszélgetni, tisztázni: milyen is a helyzet tulajdonképpen, és lesöpri lelkéről az aggodalmas előérzetek keserű tajtékját. Jemeljan pi-

páját szörtyögtetve fogta be a parádés szánkába a jóvérű lovat, és elvitte a gazdát Jagodnojéba.

A falu felett, mint narancsszínű kajszibarack a fán, érett a nap; alatta és fölötte foszladozó felhők izzottak. A csípős, hideg levegő zamatos gyümölcsillattal volt tele. A paripa patája alatt megmegroppant az út jege; a ló orrából hátrasodorta a szél a párát, és dér alakjában csapta le a sörényére. Szergej Platonovicsot kissé lecsillapította a gyors szánkázás és a hideg; elszunyókált, himbálózva dörzsölte hátával a szán szőnyeggel bélelt hátulját. A falu piacán bundás kozákok tömege feketéllett: az asszonyok is rendetlen csoportba verődtek, mint a juhok, és szorosan összefogták magukon a barna vidraprémes doni subát.

A tömeg közepén Balanda tanító állt, vörös szalaggal ködmöne gomblyukában; zsebkendőt tartott lilászöld szája elé, és lázasan csillogó szemmel mondta:

— No látjátok: vége annak az átkozott önkényuralomnak! Most már nem fogják küldeni a fiaitokat, hogy korbáccsal fojtsák el a munkások mozgolódását. Véget ért a ti gyalázatos szerepetek is: nem szolgáljátok többet azt a vérszopó cárt. Ezentúl az Alkotmányozó Gyűlés lesz az új, szabad Oroszország gazdája! Ez majd más — hogy úgy mondjam — fényes életet teremt.

Hátul, ködmöne ráncánál fogva rángatta vadházastársa, és súgva rimánkodott neki:

— Mitya! Hagyd már abba! Értsd meg, hogy árt. Nem szabad! Vért fogsz hányni mindjárt... Mitya!

A kozákok zavartan, lehorgasztott fejjel hallgatták Balandát. Krákogtak, el-elfojtottak egy-egy mosolyt. Nem is engedték, hogy befejezze a mondókáját. Az első sorokból szánakozó dörmögés hallatszott:

— Az élet, úgy látszik, csakugyan fényes lesz, de te, veszők fejed, nemigen éred meg. Jobban tennéd, ha hazamennél, mert ideki nagyon friss a levegő...

Balanda visszagyűrt egy befejezetlen mondatot, és bágyadtan kiténfergett a tömeg közül.

Szergej Platonovics déltájban ért Jagodnojéba. Jemeljan kötőféken vezette a paripát az istálló melletti fonott jászolhoz, és míg a gazda lemászott a szánról, és bundája alját hátracsapva, előhúzta zsebkendőjét, ő már ki is vette a zabolát a ló szájából, és hátára dobta a pokrócot. A lépcsőnél rőt, foltos, magas, szürke agár fogadta Szergej Platonovicsot. Felállt az idegen tiszteletére,

kinyújtózott hosszú, inas lábán, és nagyot ásított. Utána ugyanolyan lustán tápászkodott fel a többi kutya is; eddig fekete kupacokban hevertek a lépcső mellett.

„De sok van belőlük, a fene egye meg!" — gondolta Szergej Platonovics, gyanakodva pislogott rájuk, farral előre botorkált felfelé a lépcsőfokokon.

A száraz, világos előszobában nehéz ecet- és kutyaszag bűzölgött. A láda fölött, az ágas-bogas szarvasagancson, tiszti karakülkucsma, ezüstbojtos kámzsa és posztóköpeny lógott. Szergej Platonovics odatekintett; egy pillanatra úgy rémlett, mintha bozontos, fekete ember állna a ládán, és meglepetten rántaná fel a vállát. Az oldalsó szobából fekete szemű, telt nő lépett ki. A szép, barna orcájú asszony figyelmesen nézegette a vetkőző Szergej Platonovicsot, és változatlanul komoly arckifejezéssel kérdezte:

— Nyikolaj Alekszejevicset keresi? Rögtön jelentem.

Kopogtatás nélkül lépett be a terembe, és becsukta maga után az ajtót. Szergej Platonovics ebben a meghízott, fekete szemű szép asszonyban alig ismerte meg Akszinya Asztahovát. Akszinya azonnal ráismert, még szorosabbra préselte meggyszínű ajkait, természetellenesen egyenes tartással ment a terembe, és alig észrevehetően mozgatta tompa fényű, csupasz könyökét. Egy pillanat múlva maga az öreg Lisztnyickij lépett ki Akszinya mögött. Barátságosan mosolygott — de csak módjával — és leereszkedően dörmögte:

— Á! Itt a szatócs! Mi szél fújta erre?... Tessék... — invitálta a vendéget a terembe széles kézmozdulattal, és utat engedett neki. Szergej a nagy emberekkel szemben már régi megszokott tiszteletteljes meghajlással köszönte meg a figyelmességet, és belépett a terembe. Jevgenyij ráhunyorgott a csíptető alól, és elébe sietett:

— Nagyszerű, kedves Szergej Platonovics! Hozta Isten! De mintha egy kicsit megöregedett volna, mi?

— Ugyan, Jevgenyij Nyikolajevics! Túl akarom én élni még magát is! Hát maga hogy van? Épségben, egészségben?

Jevgenyij mosolygott, és meg-megvillantak aranyfogai. Vendégét karonfogva, egy karosszékhez vezette. Egy kisasztalhoz ültek, semmitmondó frázisokat váltogattak, és a legutóbbi találkozás óta végbement változásokat fürkészték egymás arcán. A pán intézkedett, hogy főzzenek teát, aztán ő is bement a terembe. Foga közt nagy, görbe szárú pipa kajtolt. Megállt Szergej Plato-

novics karosszékénél, és öregesen bütykös, hosszú kezefejét az asztalra téve kérdezte:

— No, mi újság ott a faluban? Hallott valami jó hírt? — Szergej Platonovics alulról nézett a tábornok állán és nyakán simára borotvált lecsüngő ráncokra, és nagyot sóhajtott:

— Hogyne hallottam volna?!

— Milyen végzetes eleve-elrendelés szerint jutottak eddig a dolgok... — mondta a tábornok, és megremegő ádámcsutkával szívta a füstöt. — Én már a háború elején előre láttam ezt. Hogyisne... Ez a dinasztia pusztulásra volt ítélve. Nekem rögtön Merezskovszkij jutott eszembe... Emlékszel, Jevgenyij? „Péter és Alekszej." Ebben a regényben Alekszej cárevics a kínzás után azt mondta az apjának: „Az én vérem utódaid fejére száll..."

— De hiszen nem tudunk semmi biztosat — szólalt meg Szergej Platonovics izgatottan. Izgett-mozgott székén, rágyújtott, és folytatta: — Már egy hete nem kapjuk az újságokat. A leghihetetlenebb hírek keringenek... Csupa fejetlenség mindenütt. Nagy baj lehet! Hallottam, hogy Jevgenyij Nyikolajevics hazajött szabadságra, hát elhatároztam, hogy rögtön idejövök, és megkérdem: mi történik ott, mit lehet várni...

Jevgenyij tisztára borotvált fehér arcáról eltűnt a mosoly. Most már komolyan magyarázott:

— Veszedelmes események készülnek... A katonák úgyszólván egytől egyig megtörtek, nem akarnak harcolni: belefáradtak már. Tulajdonképpen az idén — a szó általános értelmezésében — már nincs is egy szál katona sem. A katonák zabolátlan, vad zsiványbandává züllöttek. Papa például el sem tudja képzelni... el sem tudja képzelni, hogy a bomlás milyen mélypontjára süllyedt hadseregünk... Önkényesen visszavonulnak az állásokból, kirabolják, agyonverik a polgári lakosságot, leütik a tiszteket, zsákmányolnak, gyújtogatnak... Ma már mindennapos dolog, hogy a harci feladatot nem hajtják végre.

— Fejétől bűzlik a hal — fújta ki az öreg a füsttel a mondatot.

— Ezt nem merném állítani — Jevgenyij összeráncolta homlokát, és eres szemhéján megrándult egy vékony ideg. — Ezt nem mondhatnám... A hadsereg alulról rohad, mert ott bomlasztják a bolsevikok. Még a kozák egységek is, különösen azok, amelyek szorosan érintkeztek a gyalogsággal, nagyon megrendültek

erkölcsileg... Azok a legfáradtabbak, azok vágyódnak legjobban haza, a vityillóikba... Ezek a bolsevikok meg...

— Mit akarnak azok?! — robbant ki a türelmetlen kérdés Szergej Platonovicsból.

— Ó... — Lisztnyickij elmosolyodott — amit azok akarnak... az rosszabb, mint a kolerabacilus! Rosszabb abból a szempontból, hogy könnyebben ráragad az emberre, és a katonák tömegének legszélesebb rétegeit fertőzi meg. Az eszméről beszélek. Itt aztán nem boldogul az ember semmiféle vesztegzárral. A bolsevikok közt kétségtelenül vannak tehetséges emberek. Némelyikükkel volt is alkalmam találkozni. Vannak persze fanatikusok is, de túlnyomó többségük zabolátlan, erkölcstelen egyedekből áll. Ezeket nem érdekli a bolsevik-tanok lényege, csak a rablás lehetősége, a frontról való meglógás lehetősége. Ezek mindenekelőtt a hatalmat akarják kezükbe ragadni, mindenáron véget akarnak vetni — ahogyan ők kifejezik magukat — az „imperialista" háborúnak, akár különbéke útján is, a földet oda akarják adni a parasztoknak, a gyárat meg a munkásoknak. Magától értetődik, hogy ez legalább annyira utópikus, mint amennyire ostoba, de az efféle primitív dolgokkal megnyerik a katonák rokonszenvét.

Lisztnyickij tompa dühét türtőztetve beszélt. Ujjai közt szinte táncolt az elefántcsont szipka. Szergej Platonovics előrehajolva hallgatta, mintha minden pillanatban fel akarna ugrani. Az öreg Lisztnyickij fel és alá járkált a teremben, idegesen rágcsálta zöldesszürke bajuszát.

Jevgenyij elmondta, hogy ő már a fordulat előtt kénytelen volt elmenekülni az ezredből, mert félt a katonák bosszújától; azután a pétervári eseményekről beszélt, amelyeknek ő is tanúja volt.

A beszélgetés elakadt egy pillanatra. Az öreg Lisztnyickij mereven Szergej Platonovics orratövére szegezte tekintetét:

— No, megveszed a szürkét, azt, amelyiket az ősszel kiszemeltél: a Bojarina fiát?

— Tudok én most ilyesmivel törődni, Nyikolaj Alekszejevics? — Mohov szánalmasan összeráncolta homlokát, és reménytelenül legyintett.

Jemeljan ezalatt megmelegedett a cselédszobában. Teát ivott, piros zsebkendőjével törölgette az izzadságot céklavörös orcájáról, mesélte a falubeli újságokat. Akszinya bolyhos kendőbe burkolózva az ágynál állt, mellel nekidőlt az ágy faragott tornyának.

— Tán mán össze is dűlt a kunyhónk? — kérdezte.

— Nem; mér dűlt vóna össze? Áll az, mint a Sion hegye! Mér csinálna olyan marhaságot? — húzta a szót Jemeljan, hogy fájt hallgatni.

— Hát a szomszédék: Melehovék hogy vannak?

— Megvannak lassacskán...

— Petro nem jött még szabadságra?

— Úgy tudom, mintha még nem jött vóna.

— Hát Grigorij?... Mármint az ő Griskájuk?

— Grigorij is megjött úgy karácsony után. A felesége ikreket szült tavaly... Grigorij meg... sebesülten jött haza.

— Megsebesült?

— Hogyne. A karján jól megkarcolászták, akár a kopót, ha verekszik; asse lehet tudni, mi több rajta: kereszt-e vagy forradás?

— Milyen most Grisa? — kérdezte Akszinya; száraz görcs fojtogatta a torkát. Köhögött, és egyengette el-elakadó hangját.

— Amilyen vót... Görbe orrú meg fekete. Olyan török az, amilyen csak kell.

— Nem azt akartam kérdezni... Megöregedett?

— A fene tudja: lehet, hogy megvénült egy kicsit. A felesége ikreket szült: szóval mégse olyan nagyon öregedett meg az a Griska.

— Hűvös van itten — mondta Akszinya, és megborzongott a válla. Kiment a cselédházból.

Jemeljan már a nyolcadik csészével töltött. Tekintetével kikísérte Akszinyát, és lassan, vakon botorkáló nyelvvel hullatta a szavakat:

— Büdös serke, aljas dög! Nincs is nála alábbvaló... Nemrég még csizmába szaladgált a faluba, most meg mán nem aszongya, hogy „itt", hanem „itten"... Hej, be utálom az ilyen szukákat! Majd adnék én az efféle dögöknek... Áspiskígyó! Hallottak mán ilyet?!... „Hűvös van itten"... Sárlik, mint a kanca. Taknyos! Phű!

Annyira dühbe gurult, hogy meg sem itta a nyolcadik csésze teát, felkászolódott az asztal mellől, keresztet vetett, és elindult kifelé. Hetykén körültekintett, és szántszándékkal bepiszkította a felvikszolt padlót csizmájával.

Visszafelé egész úton ugyanolyan mogorva volt, mint a gazdája. Az Akszinya keltette dühöt szegény lován töltötte ki: epésen hol

„bitang párá"-nak, hol „sánta gebé"-nek titulálta. Jemeljan szokása ellenére szót sem váltott gazdájával, míg be nem értek a faluba. Szergej Plantonovics is ijedten őrizte a csendet.

8

Az egyik gyaloghadosztály első dandárját, mely a délnyugati front tartalékállományában volt, a februári fordulat előtt, a mellé beosztott 27. doni kozák ezreddel együtt leváltották a frontról, hogy a kirobbanó zavargások elnyomására a főváros környékére dobják át. A dandárt visszavonták a front mögé, új téli ruházattal látták el, egy napig kitűnően etették-itatták, de másnap vonatra ültették és útnak indították őket. Az események azonban gyorsabban haladtak, mint a Minszk felé utazó ezredek: az indulás napján már makacsul tartotta magát a hír, hogy a cár a fővezér hadiszállásán aláírta azt az okmányt, amelyben lemond a trónról.

A dandárt feleútról visszaküldték. Razgon állomáson a 27. ezred parancsot kapott, hogy szálljon ki a vonatból. A vágányok zsúfolásig tele voltak szerelvényekkel. A peronon köpenyükön vörös szalagot viselő katonák sürögtek-forogtak remekbe készült, orosz mintájú, de angol eredetű új puskával. Sok katona nagyon izgatott lett, és gyanakodva pislogott a századokba sorakozó kozákokra.

Komoran enyészett el a borús nap. Az állomás épülete tetejéről víz csörgedezett lefelé, a sínek közt csillogó olajpillés tócsák szomorúan tükrözték vissza az ég puha, szürke bundáját. A tolatómozdonyok bömbölése fojtottan, bágyadtan hallatszott. Az ezred a raktár mögött lovas rendben fogadta a dandárparancsnokot. A lovak térdig lucskos lábairól pára gomolygott. A varjak bátran szálltak le a sor mögött, kapirgáltak, csipegették a lótrágya gumóit.

A dandárparancsnok tagbaszakadt holló-paripán, az ezredparancsnok kíséretében lovagolt oda a kozákokhoz. Feszesre húzta a gyeplőt, és végignézett a századokon. Úgy beszélt, mintha kesztyűtlen kézzel bizonytalan, tompa szavakat lökne el magától:

— Bajtársak! A nép akarata az eddig uralkodó második Miklós cárt... öö... megfosztotta a tróntól. A hatalom az Állami Duma

Ideiglenes Bizottságának kezébe ment át. A hadseregnek és többek közt nektek is... öö... a legnagyobb nyugalommal kell fogadnotok ezt a... öö... hírt... A kozák dolga: megvédeni a hazát a külső és... öö... szóval hát a külső ellenség merényletei ellen. Mi távol tartjuk magunkat a kirobbanó zavargástól, a polgári lakosságra bízzuk, hogy megválassza az új kormány megalakításának útját-módját. Nekünk távol kell maradnunk az ilyesmitől! A háború és a politika a hadsereg számára összeegyeztethetetlen... Az ilyen megrázkódtatások... öö... szóval az eddigi alapok megrázkódtatása idején... legyünk olyan kemények, mint... öö... — A dandárparancsnok, az öreg, tehetségtelen tábornok, aki sohasem szokott beszédeket mondani, zavartan turkált a hasonlatok közt, zsíros arcán kínos némaságban mint az acél. — A ti kozák kötelességetek arra szólít, hogy engedelmeskedjetek parancsnokaitoknak. Ugyanolyan hősiesen fogunk verekedni az ellenséggel, mint ezelőtt, ott pedig — bizonytalan ferde kézmozdulattal mutatott hátrafelé — ott meg hadd intézze az ország sorsát az Állami Duma. Ha vége lesz a háborúnak, majd mi is részt veszünk a belső életben, de egyelőre... öö... nem szabad. A hadsereget nem hagyhatjuk cserben... A hadseregben nem kellenek politikusok!

Néhány nap múlva ugyanott, még az állomáson, felesküdtek az Ideiglenes Kormányra; gyűlésekre jártak; nagy csoportokba verődtek össze a földiek, de szigorúan elkülönültek az állomást elárasztó katonáktól. A gyűlések után még sokáig vitatkoztak a hallott beszédekről; ahogy eszükbe jutott, bizalmatlanul tapogattak végig minden kétséges szót. Mindnyájukban az a meggyőződés alakult ki: ha egyszer szabadság van, az annyit jelent, hogy vége a háborúnak. E szilárd gyökereket vert meggyőződés ellen igen nehezen tudtak küzdeni a tisztek, akik azt hangoztatták, hogy Oroszországnak a végső győzelemig kell folytatni a háborút.

Az a fejvesztettség, amely a fordulat után úrrá lett a hadsereg vezető körein, nyomasztóan tükröződött vissza az alsóbb rétegeken; a hadosztály parancsnoksága mintha teljesen elfelejtkezett volna a feleúton megrekedt és ott veszteglő dandár létezéséről. A dandár kiszállt a vonatból, a nyolc napra kiadott élelmiszeradagnak már az utolját habzsolta be; a katonák csapatosan jártak a közeli falvakba, valahonnan szesz került forgalomba a piacon, és akkoriban már nem tartozott a nagy ritkaságok közé részeg tiszteseket és tiszteket látni.

A kozákok, akiket az átcsoportosítás kiszakított a megszokott kötelességek taposómalmából, a melegedőkben szorongtak, és nem győzték várni, mikor indulnak már haza a Don mellé (a második korosztálybeliek hazaeresztésének híre nagyon makacsul tartotta magát), hanyagul bántak a lóval, reggeltől estig a piacon tolongtak, árulgatták a zsibvásárban kelendő cikkeket, amelyekkel még a fronton látták el magukat, tehát — német pokrócot, kicsorbult szuronyt, köpenyt, bőrborjút, dohányt...

A frontra visszatérést elrendelő parancs nyílt zúgolódást robbantott ki. A második század már-már megtagadta az engedelmességet, a katonák nem engedték, hogy mozdonyt ragasszanak a szerelvény elé, de az ezredparancsnok lefegyverzéssel fenyegette őket — így aztán lassan lecsillapodott a háborgás, elsimult a vihar. A szerelvények megindultak vissza a front felé.

— Micsoda dolog ez, cimborák? Szabadságrúl pofáznak, oszt mégis harcolni kűdenek, szóval megin ontsuk a vérünket?!

— Kezdődik megin a régi rendszer!

— Hát akkor mér csapták el a cárt? Mi értelme vót?

— Hát ami a cár alatt jó vót, az most is megfelel...

— Egyik kutya, másik eb... Cseberbül vederbe estünk...

— Ez az igazság!

— Meddig tart még e?

— Negyedik éve nyomja a vállunkat a puska! — zúgolódtak a vagonokban.

A kozákok valamelyik gócponton, mintha csak összebeszéltek volna, kiözönlöttek a vagonokból, és az ezredparancsnok figyelmeztetéseire és fenyegetésére rá sem hederítve gyűlést rendeztek. A parancsnok és a vén állomásfőnök hiába ődöngött a kozák köpenyek szürke sokadalma között, hiába rimánkodtak nekik, hogy oszoljanak szét, menjen vissza mindenki a maga vagonjába, és tegyé szabaddá a síneket. A kozákok lankadatlan figyelemmel hallgatták a 3. századbeli káplár beszédét. Utána Manzsulov, egy alacsony, karcsú kozák beszélt. Dühösen félretorzult, fakó szájából nagy nehezen hulltak az epés szavak:

— Cimborák! Így nem mehet tovább! Megint lóvá tettek bennünket. Megint be akarnak csapni. Ha forradalom tört ki, és az egész népnek szabadságot adtak: akkor véget kell vetni a háborúnak, mert a nép sem akarja, mink sem akarjuk a háborút! Jól mondom? Igazam van?

— Igazad van!

— Pokolba vele!
— Torkig van mán mindenki!
— A nadrág csupa lyuk a fenekünkön... Micsoda háború ez, hogy rongyokba járatnak bennünket?
— Nem kell a há-bo-rú!
— Gyerünk haza!
— Indítsd a vonatot! No gyerünk, Fedot!
— Bajtársak! Várjatok! Bajtársak! Testvérek! A fene a pofátokat. Csapjon belétek a méndörgős ménkü! Cimborák! — üvöltözött Manzsulov, majd beleszakadt a nagy iparkodásba, hogy túlharsogja a száz meg száz torkot. — Várjatok! Ne háborgassátok azt a vonatot! Mutassa meg az ezredparancsnok úr őméltósága azt az írást: csakugyan parancs-e, és nem csak az ő szeszélye, hogy visszamenjünk a frontra?

Az ezred csak akkor szállt vissza a vonatra, mikor az ezredparancsnok remegő ajakkal, hangosan felolvasta a hadosztályparancsnokságtól kapott táviratot, amely elrendeli, hogy az ezred azonnal térjen vissza a frontra.

Az egyik fűtött marhavagonban hat tatarszki földi utazott, valamennyien a 27. ezredben szolgáltak: Petro Melehov, Nyikolaj Kosevoj — Miska Kosevoj nagybátyja — Anyikuska, Fedot Bodovszkov; a pajkos, világosbarna szemű, göndör, fekete szakállú, cigányos Merkulov és Makszimka Grjaznov, Korsunovék szomszédja: könnyelmű, vidám kozák, aki a háború előtt a rettenthetetlen lókötő kétes hírnevének örvendett a falu egész határában. „Merkulovho sokkal jobban illene lopni: olyan, mint a cigány, oszt mégse lop. Te meg, Makszim, ha meglátsz egy lófarkat, mingyán tűzbe jössz!" — gúnyolták a kozákok Grjaznovot. Makszimka elveresedett, összehúzta lenvirágkék szemét, és trágár tréfával ütötte el a szégyent: „Merkulov anyja cigánnyal hált, az én anyám meg tán megirigyelte, különben nem lettem vóna ilyen... De hát alkalom szüli a tolvajt!"

A meleg vagonban huzat járt. A lovak sebtiben hevenyészett jászlak előtt, pokróccal leterítve álldogáltak. A vagon közepén egy fagyos földcsomón nyirkos fahasábok füstöltek, a maró füst az ajtónyílás felé húzódott. A kozákok nyergen ültek a tűz körül, szárították az izzadtságtól és nedvességtől büdös kapcájukat. Fedot Bodovszkov a tűznél melengette begörbített mezítlen lábát. Hegyes pofacsontú kalmük arcán boldog mosoly bolyongott. Grjaznov sebtében iparkodott szurkos fonállal felvarrni a leszakadt

csizmatalpat, és füst ízű, rekedt hangon mondta, mintha magának beszélne:

— Kölyökkoromba telente felkecmeregtem a kemence sutjába, nagyanyám (akkoriba mán túlzökkent a százon!) tapogatózva keresgélte a fejébe a tetvet, oszt aszmongya: „Hej, lelkem, Makszimuskám! Hajdanába ám másképp élt a nép, Isten parancsolatját megtartotta, szigorúan élt, de nem is szakadt a nyakába semmiféle csapás, nyomorúság. De te, kisonokám, te még megéred azt az időt, amikor majd dróttal tekerik körül az egész földkerekséget, a kék egen meg acélcsőrű madarak repkednek, embereket fognak csipegni, ahogy a varjú a görögdinnyét csipegi... Dögvész csap a népbe, nagy lesz az éhínség, testvér testvér ellen, fiú apja ellen kél... Annyi marad a népből, mint a gazbul tűzvész után." Hát e csakugyan be is vált: kitanálták a sürgönyt — ez az a drót! Az acélcsőrű madár — az meg a repülőgép. Hány meg hány magunkformát felcsipegtek azok?! Éhínség is lesz. Az én családom mostanában csak felényi búzát vet, de a többi gazda is mind. A falvakba a vének meg a gyermekek maradtak, csak egy rossz termés üssön be — itt lesz az éhínség is.

— De a testvér testvér ellen... az mintha hazugság lenne — mondta Petro Melehov, és megpiszkálta a tüzet.

— Várj csak, még ezt is megéri a nép.

— Nem tudnak a hatalmon megosztozkodni, összevesznek a koncon — szólt közbe Fedot Bodovszkov.

— Még majd nekünk kell móresre tanitani a gazembereket.

— Elébb a némettel bánj el — nevetett Kosevoj.

— Hát bizony, még verekedni kell...

Anyikuska csinált ijedtséggel ráncolta össze asszonyos arcát:

— Hogy a macska rúgja meg, hát meddig kell még „verekedni"?

— Míg tele nem nő a pofád szőrrel, te kappan — csipkelődött Kosevoj.

A tűznél ülő kozákok kórusban kacagtak. Petrónak torkára szaladt a füst, köhögött. Anyikuskára pillantott könnyes szemével, és feléje bökött a mutatóujjával.

— A szőr, az hülye valami... — dörmögte zavartan Anyikuska. — Ott is nő, ahun nem kéne... Kár úgy piszkálni az embert Kosevoj...

— No, jól van mán. Elég a tréfából! Jóbul is megárt a sok! — fakadt ki váratlanul Grjaznov. — Mink itt senyvedünk, megesz-

nek bennünket a tetvek, a családjaink meg otthon koplalnak, nyomorognak... Hát lehet ezt tovább bírni?... Ha megvágja az ember az ujját, nem is jön belőle vér.

— Hát te mér fortyantál úgy fel? — kérdezte Petro gúnyosan, és búzasárga bajuszát rágcsálta.

— Tik is jól tudjátok, mér — felelte Grjaznov helyett Merkulov, és bizalmasan mosolygott göndör cigányszakállába. — Tik is tudjátok, hogy búsul, unja magát a kozák... Ha a csordás kihajtja a marhát a ződ mezőre, hát amíg a nap fel nem szíja a harmatot, szépen legelészik a barom, de ha az ég közepére áll a nap, elkezd dongani a pőcsik, csípi-szúrja a jószágot, akkor oszt... — Merkulov pajkosan lövellte a kozákokra szeme sugarát, aztán Petro felé fordulva folytatta: — Akkor oszt, őrmester úr, elkezd bogárzani a marha. Hiszen te is tudod, nem vagy te nadrágos ember! Magad is őriztél mán ökröt... Rendesen valamék bornyú csapja hátára a farkát, elbődül, oszt ucci neki! Utána meg az egész csorda! A bojtár szaladgál: „Jajj, Istenem, jajj, jajj..." De avval mán nem ér el semmit! Vágtat a csorda, mint a szélvész, különbül, mint ahogy mink rohantunk Nyezviszkaja alatt a németre. Azt ugyan meg nem állítja semmi.

— Hová akarsz evvel kilyukadni?

Merkulov nem felelt azonnal. Ujjára csavarta szurokfekete szakálla fürtjét, dühösen megrántotta, és most már mosolytalanul, komolyan mondta:

— Harmadik éve harcolunk... Igaz? Majdnem három éve már, hogy lövészárokba hajtottak bennünket. Mér? Minek? Senki sem érti... Azér is mondom én, hogy nemsokára felugrik valamék Grjaznov vagy Melehov, oszt mán szalad is a frontrul, utána az ezred, az ezred után meg a hadsereg... Így lesz a!

— Szóval ide lyukadtál ki!

— Ide hát! Nem vagyok vak, látom hogy egy hajszál tartja az egészet. Csak annyit kell kiátani, hogy „Gyerünk!" — úgy szétmállik itt minden, mint ócska bunda az ember vállán. A harmadik esztendőbe már a mi fejünk fölött is süt a nap.

— Csak lassabban! — figyelmeztette Bodovszkov. — Különben Petro... mer hiszen őrmester...

— Én sohasem bántottam a cimboráimat! — fortyant fel Petro.

— No csak ne pattogj. Tréfáltam.

Bodovszkov zavarba jött, mozgatta-forgatta mezítlen lába bütykös ujjait, felállt, és odacsoszogott a jászolhoz.

A sarokban, a préselt szénakockák mellett halkan beszélgetett néhány más faluba való kozák. Ketten — Fagyejev és Kargin — Karginszkaja falvába, a többi nyolc meg különféle falvakba, városokba való volt.

Nemsokára nótára gyújtottak. Alimov, csiri kozák, zendített rá először. Talp alá valót akart kezdeni, de valaki a hátára csapott, és náthás hangon förmedt rá:

— Hagyd abba!

— Hé, szegény árvák, másszatok errébb a tűzhö! — hívta őket Kosevoj.

A tűzre forgácsot, törmeléket dobtak (a kis állomás széttört kerítésének a darabjait). A tűz mellett vidámabban szólt a nóta is:

Ott áll a ló nyergestül, málhástul
A templomnál valakire vár.
Az anyóka meg a gyerek sí-ri,
Az asszony is búsan sírdogál.

Szép ruhában, hadi öltözetben
Templomajtón a kozák kilép.
Felesége tartja a fékszárat,
Nyújtja neki fényes fegyverét...

A szomszéd vagonban hörgő, ziháló harmonika nyekeregte a kozák táncot. A deszkapadlón irgalmatlanul kopogott, dübörgött a komiszcsizma sarka, és valaki hamis hangon óbégatta:

Ez az élet de bajos!
A cár hámja de szoros!
Úgy szorítja a nyakunk,
Hogy levegőt se kapunk.
Pugacsov a Donnál kiált,
Meghallja a rongyos kozák:
„Atamánok, kozákok!..."

Egy másik hang az elsőt túlharsogva, értelmetlen, vékony hadarással pergette:

Cár urunkhoz hívek vagyunk,
Asszony nélkül búslakodunk,

Felvidulunk, ha találunk,
A cárnak is odavágunk!
Hej, üsd! Hej, vágd!
U-uh! Uh! Uh! Ha!
Ha-ha-hi-ho-hu-ha-ha!

A kozákok már rég abbahagyták a nótát, a szomszéd vagonban egyre dagadó, féktelen lármára füleltek, egymásra kacsingattak, és megértően mosolyogtak. Petro Melehov nem bírta tovább, és felkacagott.

— Hogy az ördög szánkázzon végig a hátukon!

Merkulov sárga szikrával pettyezett barna szemében vidám fény villant fel, mint a szentjánosbogár. Talpraugrott. Megvárta, míg el tudja kapni az ütemet, aztán csizmája orrával rezgő táncot hintett a deszkapadlóra, mint aprószemű kölest; aztán hirtelen dobbantott egyet, rugalmasan, simán guggolgatott le. Sorban egymás után mindegyik táncolt: mozgással melegedtek. A szomszédos vagonban már rég elhallgatott a harmonika hangja, ott már csak rekedten és vastagon káromkodtak. Itt meg ropták a táncot, ijesztgették a lovakat, és csak akkor hagyták abba, mikor a vad hévvel tomboló Anyikuska az egyik rendkívül bonyolult cifrázat közben farral a tűzbe pottyant. Nagy hahotával emelték fel, egy gyertyacsonk világánál sokáig nézegették hátul teljesen kiégett vadonatúj nadrágját és megpörkölődött vattáskabátja alját.

— Vesd le azt a nadrágot! — ajánlotta szánakozva Merkulov.

— Meghibbantál, cigány? Hát mibe legyek, mi?

Merkulov turkált egy darabig a nyeregtáskában, elővett egy női lenvászon alsóinget. A tüzet megint felélesztették. Merkulov a keskeny vállpántnál fogva tartotta a pendelyt; nevettében hátra-hátravetette magát, és szinte nyögve mondta:

— Itt van, ne! Huhhhuhhuhahaha! Egy állomáson loptam a kerítésrül... Kapcának zsugorgattam... Hahaha! De így nem hasítom szét... Nesze!

Erőnek erejével felöltöztették a káromkodó Anyikuskát; olyan jóízűen és öblösen nyerítettek, hogy a szomszédos vagonok ajtaján kíváncsi fejek kandikáltak ki, és irigykedő hangok óbégatták az éj sötétjébe:

— Mi az, mit csináltok ott, hé?

— Nyavalyások. Úgy röhögnek, mint a csődör!

— Mi lelt benneteket, mi?

— Meghibbant ez a hülye banda?!

A következő állomáson az elülső vagonból odacsábították a harmonikást, más vagonokból is jöttek, és zsúfolásig megtöltötték a kocsit, letördelték a jászlakat, tolongtak, falhoz szorították a lovakat. Egy piciny körben Anyikuska bolondozott. A fehér pendelyt, úgy látszik, tenyeres-talpas asszonyra szabhatták, mert Anyikuskának bizony hosszú volt, lába közé gabalyodott, de a hahota, a bömbölés szüntelen sarkallta, és ő táncolt is vegkimerülésig.

Belorusszia véráztatta földje felett könnyeztek bánatukban a csillagok. Az éji ég sötétje párásan, elmosódottan tátongott, mint egy fekete szakadék. A szél hízelegve siklott az avar, a nyirkos agyagrozsda és a márciusi hó kesernyés illatával átitatott föld felett...

9

Egy nap múlva az ezred már nem volt messze a fronttól. A csomóponton megállottak a szerelvények. Az őrmesterek szétvitték a parancsot: „Kiszállás!" A kozákok sietve levezették a lovakat a pallókon, felnyergelték őket, és csak akkor szaladtak vissza a vagonba a nagy sietségben ottfelejtett holmikért. Egyenest a vágányok mentén húzódó nyirkos homoksávra dobálták a megtépázott szénakockákat, és fejvesztetten kapkodtak.

Petro Melehovot nemsokára hívta az ezredparancsnok küldönce:

— Eredj a pályaudvarra, hívat a parancsnok.

Petro megigazította köpenyén a szíjat, és ráérősen indult a peron felé.

— Anyikej, ügyelj a lovamra — kérte meg a lovak körül topogó Anyikuskát.

A kozák szótlanul nézett utána. Anyikuska komor, hétköznapi arcán a töprengés a szokásos unalommal keveredett egybe. Petro agyagos, okkersárga sárral telefröccsent csizmáját nézegette, és elgondolkozva lépkedett: vajon miért van őrá szüksége az ezredparancsnoknak? Figyelmét egy kis tömeg vonta magára, amely a peron végén, a forróvíz-tartálynál tolongott. Ahogy közeledett, már messziről fülelt a beszélgetésre. Vagy húsz katona közre-

fogott egy termetes kozákot, aki ügyetlen, kimerült pózban háttal állt a tartály felé.

Petro fejét előrenyújtva nézett a rőt testőrkozák homályosan ismerős szakállas arcára, a káplári vállpántòn virító 52-es számra; megállapította magában, hogy valahol és valamikor látta ezt az embert.

— De hogy tudtad ilyen ügyesen csinálni? Még sávot is varrtak a vállpántodra... — faggatta a rőt kozákot kárörömmel egy okos szeplős arcú önkéntes.

— Mi az? — érdeklődött Petro, és megérintette egy háttal álló népfelkelő vállát.

Az megfordította a fejét, és ímmel-ámmal felelte:

— Szökevényt fogtak... A ti kozákjaitok közül...

Petro emlékezőtehetségét megfeszítve erőlködött, hátha eszébe jutna, hol látta a kozák gárdista rőt bajuszát, szemöldökét és széles arcát. A gárdista nem felelt az önkéntes tolakodó kérdéseire, ritka kortyokban szürcsölte a meleg vizet a gránáthüvelyből csinált rézkancsóból, vízbe áztatott fekete kétszersültet harapott hozzá. Egymástól messzi eső dülledt szemei hunyorogtak. Míg rágta, nyelte a kétszersültet, furcsán mozgatta szemöldökét, lefelé és jobbra-balra nézegetett. Egy idősebb zömök katona állt mellette: a kísérője, aki a szuronynál fogva tartotta a puskáját. A szökevény gárdista végighordozta fáradt szemét a minden restelkedés nélkül rábámuló katonákon, és gyermekien nyílt tekintetű szemében váratlanul harag lángja lobbant fel. Gyorsan lenyelt egy kortyot, megnyalta ajkát, és érdes, nyers basszus hangján rájuk ripakodott: — Mit tátjátok a szátokat? Zabálni sem hagytok, nyavalyások! Mi az, nem láttatok még embert?

A katonák elnevették magukat, Petrónak pedig — bár alig hallotta a szökevény hangját — egy csapásra, ahogy történni szokott, meglepő világosan és pontosan eszébe jutott, hogy ezt a gárdistát Fominnak hívják, a Jelanszkaja városa melletti Rubezsin falvából való, és hogy a jelanszkajai évi vásárban, még a háború előtt, egy három esztendős ökröt vett tőle Petro az apjával.

— Fomin! Jakov! — kiáltott oda neki, és a gárdistához furakodott.

A szökött kozák ügyetlen, tétova mozdulattal mártotta a kancsót a tartályba; zavartan mosolygó szemmel nézett Petróra, és a kétszersültet rágcsálva mondta:

— Nem ismerlek meg, öcsém...

— Rubezsini vagy, ugyi?

— Az. Te meg biztosan jelanszkajai.

— Én ugyan vesenszkajai vagyok, de terád azér emlékszek. Öt esztendővel ezelőtt apámmal vettünk tűled egy fiatal ökröt.

Fomin még mindig ugyanezzel a zavart, gyermekes mosollyal mosolygott, nyilván erőlködött, hátha eszébe jutna valami.

— Nem, mán nem emlékszek rád — mondta a szökevény szemmel látható sajnálkozással.

— Az 52-esbe szógáltál.

— Az 52-esbe.

— Szóval megszöktél? Énnye, énnye, testvér, hát hogy tehettél ilyet?

Ezalatt Fomin levette kucsmáját, elővett onnan egy viharvert dohányzacskót. Görbe tartással lassan hóna alá dugta a kucsmát, letépte egy darab papír ferde csücskét, és csak akkor szegezte Petróra nedvesen csillogó, szigorú tekintetét.

— Nem bírtam mán, öcsém... — motyogta alig érthetően.

Ez a tekintet Petro szívéig hatolt. Köhintett, és szájába vette sárgás bajuszát.

— No, földiek, hagyjátok abba ezt a diskurálást, mert nem akarok kikapni miattatok — sóhajtotta a zömök kísérő katona, és vállára dobta a puskát. — No gyerünk, öreg, gyerünk!

Fomin sietve eldugta a rézkancsót a borjúba, búcsút vett Petrótól, és félretekingetve, cammogó medvejárással elindult a parancsnoki terem felé.

A pályaudvaron, a volt elsőosztályú étteremben, az ezredparancsnok és két századparancsnok görnyedezett egy asztalka mellett.

— De sokat váratsz magadra, Melehov — hunyorgott az ezredes fáradt, dühös pillantású szemével.

Petróval közölték, hogy századát a hadosztályparancsnokság rendelkezésére bocsátották, és hogy fokozottabban kell ügyelni a kozákokra, jelenteni kell a századparancsnoknak a kozákok hangulatában észrevehető mindenféle változást. Petro mereven nézett az ezredes szeme közé, figyelmesen hallgatta végig, de emlékezetében makacsul, tolakodóan bukkant fel újra meg újra Fomin nedvesen csillogó tekintete meg a halk motyogás: „Nem bírtam mán, öcsém."

Kilépett a telegőzölt meleg teremből, és századához indult. Ugyanitt az állomáson tartózkodott a második vonalbeliek ezredvonata is. Amikor Petro a fűtött marhavagon felé közeledett, megpillantotta a vonatosztagos kozákokat és a századkovácsot. A kovács láttára teljesen kiszállt Petro emlékezetéből Fomin és a beszélgetés, meggyorsította lépteit, hogy tárgyaljon a csődör újravasalásáról (ebben a pillanatban Petrón már megint a mindennapi gondok, izgalmak lettek úrrá), de a vagon vörös szöglete mögül kilépett egy asszony. Fejét csinosan felkötött bolyhos, fehér keszkenő födte. Egyáltalán nem olyan viseletben volt, amilyet lengyel és fehérorosz földön viselnek. Alakjának roppant ismerős vonásai arra késztették Petrót, hogy figyelmesen szemügyre vegye az asszonyt. A nő hirtelen feléje fordult arccal, elébe sietett, alig észrevehetően mozgatta vállát és vékony, lányos termetét. Petro még nem tudta megkülönböztetni az arcvonásokat, de könnyedén ringó járásáról megismerte feleségét. Szúrós, de kellemes hidegség futott szívéhez. Annál erősebb örömet érzett, minél váratlanabbul érte. Szándékosan megkurtította a lépést, hogy az utánabámuló vonatosztagosok ne gondolják, mintha olyan nagyon boldog volna. Ő is elindult az asszony elébe.

Higgadt mozdulattal ölelte át feleségét, megcsókolta háromszor, akart kérdezni valamit, de a mélységes belső izgalom felszínre tört — ajka aprókat rezzent, és mintha megnémult volna.

— Nem is vártalak... — dadogta végül.

— Édes kincsem! Tyű, be megváltoztál! — Darja összecsapta a kezét. — Olyan vagy, mintha idegen volnál ... Látod, eljöttem látogatóba... Otthun nem akartak ereszteni: „Hová visz mán megint a lábod?!" — „Nem — gondoltam magamba — csak elmegyek, meglátogatom az én édes uramat..." — csacsogta, odasimult az urához, és nedves szemmel nézett a szemébe.

A vagonoknál kozákok tolongtak. Megbámulták Petróékat, elkezdtek köhécselni, egymásra kacsingattak, és kényszeredetten tréfálkoztak:

— Micsoda szerencse szakadt erre a Petróra...

— Bezzeg az én sárkányom nem jön ide, mást bódogít.

— Van annak Nyesztyer nélkül is vagy tíz ura!

— Ez a Melehov csak legalább a maga szakaszának, csak egy kurta éccakára áldozná ide a feleségét... Ebbe a nagy szükségünkbe... Khm, khm!

— No gyerünk, fiúk! Az embernek a szíve hasad meg, ha látja, hogy tapad hozzá az asszony!

Petrónak ebben a pillanatban nem jutott eszébe, hogy agyon akarta verni a feleségét — becézgette itt az emberek előtt, simogatta nikotinos hüvelykujjával kifestett szemöldöke szép íveit, és boldognak érezte magát. Darja is elfelejtette, hogy alig két éjszakával korábban együtt hált a vagonban egy dragonyos állatorvossal, aki vele utazott Harkovból az ezredhez. Az állatorvosnak rendkívül puha fekete bajusza volt. De hát ez már két éjszakával ezelőtt történt, és Darja most az igazi öröm könnyeit hullatva ölelte át urát, és őszinte, derűs szemmel nézett reá.

10

Jevgenyij Lisztnyickij kapitány a szabadságról visszatérte után a 14. doni kozák ezredhez kapott beosztást. Meg sem jelent ezredében, ahonnan még a februári fordulat előtt olyan szégyenletesen meg kellett szöknie, hanem egyenesen a hadosztályparancsnokságra ment. A vezérkari főnök — rendkívül hangzatos doni kozák nemesi családnevű fiatal tábornok — könnyűszerrel elintézte az átvezénylést.

— Tudom, kapitány — mondotta Lisztnyickijnek, mikor egyedül maradt vele dolgozószobájában — hogy önnek nehéz lenne a régi környezetben dolgozni, mert a kozákok mind ön ellen hangolódtak, az ön neve gyűlöletes előttük, és természetesen sokkal több értelme lesz, ha a tizennegyedik ezredbe kerül. Ott rendkívül megbízható, remekül összeválogatott tisztikar működik, sőt a kozákok is szilárdabbak, nyugodtabbak: nagyobb részük az uszty-medvegyicai körzetből való. Ott sokkal jobb lesz önnek. Hisz ön, ha jól tudom, Nyikolaj Alekszejevics Lisztnyickij fia?! — kérdezte a tábornok némi hallgatás után, és miután igenlő választ kapott, tovább folytatta: — A magam részéről biztosíthatom, hogy mi megbecsüljük az olyan tiszteket, mint ön. A mai időkben még a tisztikarban is rengeteg kétkulacsos akad. Mi sem könnyebb, mint hitet cserélni, vagy akár két istent imádni egyszerre... — fejezte be keserűen a vezérkari főnök.

Lisztnyickij örömmel fogadta az áthelyezést. Még azon a napon elutazott Dvinszkbe, ahol a 14. ezred állomásozott, egy nap múlva pedig jelentkezett az ezredparancsnoknál, Bikadorov ezredes-

nél, és elégedetten állapította meg, hogy a vezérkari főnök igazat mondott: a tisztek többsége monarchista volt, a kozákságot meg egyharmad részében uszty-hopjorszkajai. kumilzsenszkajai, glazunovszkajai és más városokból származó óhitűekkel hígították fel; a legénység egyáltalán nem volt forradalmi hangulatban, az Ideiglenes Kormányra csak ímmel-ámmal esküdött fel, a körös-körül forrongó eseményekben nem igazodott el, sőt nem is akart eligazodni. Az ezred- és a századbizottságba talpnyaló, fejbólintó kozákok kerültek... Lisztnyickij boldogan sóhajtott fel ebben az új környezetben.

A tisztek között talált kettőt, akivel még a testőrezredben együtt szolgált; ezek félrehúzódtak a többitől. De a többiek rendkívül szoros egységbe kovácsolódtak, mind egy húron pendültek, és nyíltan tárgyalták, hogyan is kellene visszaállítani a dinasztiát.

Az ezred körülbelül két hónapig állomásozott Dvinszkben. Ezalatt kipihente magát; a vasfegyelem még szorosabb egységbe kovácsolta. Ezalatt a gyaloghadosztályok mellé beosztott századok összevissza bolyongtak a fronton Rigától Dvinszkig, de áprilisban egy gondos kéz megint egybeolvasztott minden századot, és — az ezred készen állt. A kozákok a gyámkodó tisztek szigorú felügyelete alatt jártak ki gyakorlatozni, abrakoltatták a lovakat, és mivel minden külső hatástól mentesek maradtak, egyenletes, nyugodt csigaéletet éltek.

Zavaros elképzeléseik voltak az ezred igazi rendeltetéséről, de a tisztek kereken megmondták, hogy az ezred a közeljövőben ha egy bizonyos személy biztos keze alá kerül, fordít egyet a történelem kerekén.

Nem messzire tótágast állt a front. A hadseregek halálos lázban lihegtek, nem volt elég lőszerük, élelmiszerük; a hadseregek ezer meg ezer kézzel nyúltak az örökké kísértő „béke" szó felé; a hadseregek különféleképpen fogadták Kerenszkijt, mint a köztársaság ideiglenes vezetőjét, és hisztérikus ordítozásától nógatva botladoztak a júniusi támadásban; a hadseregek túlérett dühe megolvadt, fortyogott és úgy bugyborékolt, mint a mély kútfőkből feltörő forrás vize...

Dvinszkben viszont békésen, csendesen éldegéltek a kozákok. A lovak gyomra jámboran emésztette a zabot meg az olajpogácsát, a kozákok emlékezetében az idő moha belepte a fronton átélt szenvedéseket; a tisztek szorgalmasan látogatták a tiszti-

kaszinót, remekül kosztoltak, és hevesen vitatkoztak Oroszország sorsáról.

Így volt ez június első napjaiig. Harmadikán jött a parancs: „Pillanatnyi késedelem nélkül indulni!"

Az ezred szerelvényei Pétervár felé kúsztak. Július hetedikén a kozák lovak patái már a főváros fapikkelyes burkolatba öltözött utcáin csattogtak.

Az ezredet a Nyevszkij Proszpekten szállásolták el. Lisztnyickij századának egy üresen álló nagy áruraktárt jelöltek ki. A kozákokat türelmetlenül és nagy örömmel fogadták. Erről tanúskodott a fővárosi hatóságok figyelmes gondoskodása is: a kozákok számára kijelölt helyiségeket már jó előre berendezték. A frissen meszelt falak szinte vakítottak, a tisztára súrolt padló is fényesen ragyogott. A vadonatúj fenyőpriccsek kellemes gyantaszagot leheltek. Szinte kényelmes lakásnak tetszett a világos, tiszta pince. Lisztnyickij csíptetője alatt összehúzott szemmel, figyelmesen vizsgálgatta a helyiséget, odament a vakító fehér falakhoz, és megállapította, hogy kényelmi szempontból ennél különbet kívánni sem lehet. Egy elegáns öltözékű alacsony hivatalnok, a városi hatóságok képviselője kíséretében — akinek az a feladat jutott, hogy üdvözölje a kozákokat — a helyszíni szemlével elégedetten indult az udvari kijárat felé.

A kút formájú, tágas, mély udvarba merőlegesen hulltak a napsugarak. A lakók a sokemeletes házak ablakaiból kihajolva bámulták az egész udvart zsúfolásig megtöltő kozákokat.

A század éppen a lovakat kötötte be az istállóba. Munkájuk végeztével csoportosan álldogáltak vagy guggoltak a falnál, a hűvösön.

— Na, mi az, fiúk, nem mentek be a körletbe? — kérdezte Lisztnyickij a közelebbiektől.

— Ráérünk még, kapitány uram.

— Untig eleget lehetünk még ott is...

— Előbb bekötjük a lovakat, majd később...

Lisztnyickij megnézte az istállónak kijelölt raktárt, és hogy megint felkeltse magában a kísérő hivatalnokkal szemben előbb érzett ellenszenvét, szigorúan mondta neki:

— Lépjen érintkezésbe, akivel kell, és beszélje meg vele a következő dolgot: nekünk feltétlenül szükségünk van még egy ajtóra. Százhúsz lónak nem elég három ajtó! Riadó esetén félórát kell elpocsékolni csak azzal, hogy kivezessük a lovakat... Külö-

nös! Nem lehetett tekintetbe venni ezt a körülményt már annak idején? Kénytelen leszek jelenteni az ezredparancsnoknak.

Miután azonban rögtön ígéretet kapott, hogy nem egy, hanem két ajtót fognak törni, mégpedig még a mai napon, elbúcsúzott a hivatalnoktól. Szárazon megköszönte fáradozását, intézkedett, hogy jelöljenek ki ügyeleteseket, aztán indult az emeletre a század tisztjei részére kijelölt ideiglenes szállásra. Még mentében kigombolgatta zubbonyát, letörölgette az izzadságot sapkája alól; a hátsó lépcsőn ment fel szállására, és boldogan érezte a szobák nyirkos, terjengős hűvösségét. A szálláson Atarscsikov törzskapitányon kívül nem volt senki.

— Hát a többiek hol vannak? — kérdezte Lisztnyickij. Rávetette magát a vitorlavászon tábori ágyra, és lomhán arrább hengerítette poros csizmás lábát.

— Az utcán. Nézegetik Pétervárat.

— És te mért nem tartottál velük?

— Tudod, nem érdemes. Alig érkeznek meg, és máris szaladnak ki a városba... Én látod, azt olvasom, ami két napja történt. Ez sokkal érdekesebb!

Lisztnyickij szótlanul feküdt. Érezte, hogy a hátán kellemesen hűvösödik a facsaró vizesre izzadt ing, de lusta volt felállni, megmosakodni; az út minden fáradalma most egyszerre ütött ki rajta. Erőt vett magán, felkelt, hívta a legényét. Sokáig mosakodott, elégedetten prüszkölgetett, dörzsölte a bolyhos törülközővel nyakát, melyet szürkésbarnára égetett a nap.

– Mosakodj meg, Vanya — tanácsolta Atascsikovnak. — Mászás teher esik le a válladról... Na, mit írnak azok az újságok?

— Talán csakugyan jó volna megmosakodni. Nem rossz... Mit mondasz? Hogy mit írnak a lapok? Hát leírják a bolsevikok fellépését, a kormány intézkedéseit... Itt van, olvasd!

A mosakodás után felvidult Lisztnyickij már éppen az újságért akart nyúlni, amikor az ezredparancsnokhoz hívták. Kelletlenül tápászkodott fel megint, az úton pocsékul összegyűrődött, szappanszagú új zubbonyt vett magára, felcsatolta kardját, és elindult a Proszpektre. Átment a túlsó oldalra, megfordult, szemügyre vette azt a házat, ahová a szazadot szállásolták. Kívülről, típusa szerint ez a ház semmivel sem különbözött a többitől: füstös, lyukacsos kővakolatával, négy emeletével beleszürkült az ugyanolyan házak nyílegyenes sorába. Lisztnyickij rágyújtott és lassan tovább indult a járdán. A sűrű tömeg hullá-

main férfi szalmakalapok, kerek keménykalapok, ellenzős sapkák, keresetten egyszerű vagy cicomás női kalapok tarajlottak. Az általános áradatban csak néha bukkant fel egy-egy demokratikus folt: valamelyik katona zöld sapkája, de nyomban el is tűnt, elnyelte a tarka színek orgiája.

A tengerpart felől üdítő, friss szellő fújt, de szétzúzódott az épületek meredek tömbjein, és egyenetlen, híg patakokban folydogált széjjel. Az orgonaszínbe játszó halvány acélszürke égen dél felé omladoztak az esőfellegek. Tejfehér tarajuk élesen és világosan cakkosodott. A város fölött eső előtti párás fülledtség lebegett. Átforrósodott aszfalt, égett benzin bűze, a közeli tenger, a női parfümök megfoghatatlan, izgató illata és a minden népes városra jellemző szagok ezerféle, mégis elválaszthatatlanul egybevegyült keveréke érzett.

Lisztnyickij cigarettázva, lassan ballagott a járda jobb szélén; észrevette, hogy néha lopva, tisztelettel tekingetnek rá a szembejövők.

Eleinte némi zavart érzett gyűrött zubbonya és viseltes sapkája miatt, de később úgy döntött, hogy a frontharcosnak talán nincs is oka szégyenkezni külseje miatt, kivált neki, aki csak ma szállt ki a vagonból.

Az üzletek, kávéházak bejárata fölé feszített vitorlavászon ernyők vetette árnyékfoltok olajsárgán, lustán hevertek a járdán. A szél libegtetve cibálta a napszítta ponyvavásznat, megrebbentek a foltok a járdán, és kiszöktek a járókelők csoszogó lába alól. A sugárúton az ebéd utáni órák ellenére csak úgy nyüzsögtek az emberek. Lisztnyickij a háború alatt elszokott a várostól. Boldog örömmel szívta be a százhangú lármát, amelyen kacagás, autó tülkölése, a rikkancsok kiabálása fonódott át; és bár otthonosan érezte magát a csinosan öltözött, jóllakott emberek tömegében, mégis ilyen gondolatok piszkálták:

„Milyen elégedettek, boldogok, vidámak vagytok most mind: a kereskedők is, a tőzsdeügynökök is, a minden rendű és rangú hivatalnokok, a földbirtokosok és a kékvérűek is! De mi volt veletek, mit csináltatok három nappal ezelőtt? Milyen pofát vágtatok, mikor a csőcselék meg a katonaság salakja, mint az olvasztott érc hömpölygött végig ezen a sugárúton meg az utcákon? Ha őszinte akarok lenni: örülök is nektek, meg nem is. Ennek a ti fenéjű életeteknek meg egyáltalán nem tudok örülni . . ."

Megpróbálta végigelemezni meghasonlott érzéseit, megtalálni

forrásait, és végül minden fejtörés nélkül megállapította, hogy azért gondolkozik és érez így, mert a háború — és amit a fronton át kellett élnie — messze tolta a jóllakott, elégedett emberek e csordájától.

„Itt van ez a jól táplált fiatalember — gondolta, amikor szeme találkozott egy piros arcú, bajusztalan, kövér férfi tekintetével — miért nincs ez a fronton? Biztosan valamelyik gyáros vagy begyepesedett fejű kupec fia; kibújt a szolgálat alól a gazember — köp a hazára — »a védelemért dolgozik«, hízik, és keleti kényelemmel szeretkezik a nőkkel..."

„De hát kikkel is tartasz te tulajdonképpen? — vetette fel a kérdést önmagának. Aztán mosolyogva állapította meg: — Hát persze, hogy ezekkel! Mindegyikükben van egy részecske belőlem, és én magam is csak egy részecske vagyok az ő közösségükből... Mindaz, ami jó és rossz csak van osztályomban, többékevésbé megvan bennem is. Az én bőröm talán vékonyabb valamivel, mint ezé a hizlalt kandisznóé, és biztosan azért reagálok érzékenyebben mindenre, és valószínűleg ez az oka, hogy én becsületesen harcolok, nem pedig »a védelemért dolgozom«. És ez az oka annak is, hogy Mogiljovban a télen, amikor megpillantottam autójában a főhadiszállásról elutazó trónjavesztett uralkodót, szomorú ajkát és kezének leírhatatlanul megrendítő pózát, amint tehetetlenül hevert a térdén, a hóra borultam, és úgy zokogtam, mint egy kisfiú... Hiszen én becsületesen nem fogadom el a forradalmat, és nem is tudom elfogadni! A szívem és az eszem tiltakozik ellene... Én a régi rendre teszem fel az életemet; habozás, pózolás nélkül, egyszerűen, katonához illően adom oda... De vajon sokan fogják-e rászánni magukat erre?"

Sápadtan, rendkívüli élességgel idézte emlékezetébe a színekben pompázó februári naplementét, a mogiljovi kormányzói palotát, a fagytól zúzmarás vaskerítést és a rácson belül fekvő havat, amelyet a hidegen párálló fátyol takarta, alacsonyan szálló nap vörös fényfoltokkal tarkított tele. A Dnyeper meredek, lejtős partján túl kék, cinóberpiros, rozsdabarna színűre volt festve az ég; a horizonton minden ecsetvonás olyan tapinthatatlanul, légiesen finom, hogy fáj akár csak pillantással is érinteni. A kapunál kisebb tömeg: a főhadiszállás hivatalnokai, katonák, polgári személyek csoportosulnak... Kifelé gördülő nyitott autó. Az üveg mögött Frederiksz és a cár; az ülés támlájának veti a hátát. Megsoványodott arcán valami lilás árnyalat lebeg. A sápadt

homlokon élesen rajzolódik ki a kucsma ferde, fekete félköre. Mögötte a kozák fedezet egyenruhája látszik.

Lisztnyickij szinte szaladt a csodálkozva rábámuló emberek mellett. Az ő szeme előtt most hanyatlott le a fekete kucsma szélétől a cár tisztelgő keze, az ő fülében most a kigördülő autó zajtalan üres járata suhogott, a tömeg megalázó csöndjét hallotta, a tömegét, amely némán búcsúzott az utolsó cártól...

Annak a háznak a lépcsőjén, ahol az ezredparancsnokság szállása volt, Lisztnyickij lassan haladt felfelé. Még remegett az arca, vörösen könnyezett kisírt, megduzzadt szeme. A második emelet lépcsőpihenőjén elszívott egymás után két cigarettát, megtörölte szemüvegét, és a fokokat kettesével átugorva felszaladt a második emeletre.

Az ezredparancsnok Pétervár térképén megjelölte azokat a körzeteket, ahol Lisztnyickij századának kell vállalnia a közintézmények őrizetét, felsorolta ezeket az intézményeket, a legrészletesebben elmondta, milyen őrségeket és mikor kell felállítani, mikor kell leváltani.

Utoljára azt mondta:

— A Téli Palotába Kerenszkijnek...

— Egy szót se Kerenszkijről! — suttogta félhangon Lisztnyickij, és halálos sápadtság öntötte el az arcát.

— Jevgenyij Nyikolajevics, emberelje meg magát...

— Ezredes, kérem önt...

— De kedves öcsém...

— Kérem...

— Az idegei, úgy látszik...

— Parancsolja, hogy rögtön küldjek lovas járőröket a Putyilov-gyárhoz? — kérdezte Lisztnyickij zihálva.

Az ezredes ajkát harapdálta, vállat vont és mosolyogva felelte:

— Rögtön! Méghozzá okvetlen egy tiszt-szakaszparancsnok vezetése alatt.

Lisztnyickij sivár lélekkel, az élmények emlékeinek és az ezredparancsnokkal folytatott beszélgetésnek a súlya alatt görnyedezve távozott a parancsnokságról. Csaknem közvetlenül a ház előtt pillantotta meg a Pétervárott állomásozó 4. doni kozák ezred lovas járőrét. A tiszt világosrőt lova zabolján hervadt, kókadt élővirágok csüngtek. A tiszt szőke bajuszos arcán mosoly vibrált.

— Éljenek a haza megmentői! — kiáltotta egy egzaltált idősebb úr; lelépett a járdáról, és meglengette a kalapját.

A tiszt barátságosan emelte sapkája ellenzőjéhez kezét. A járőr elvágtatott. Lisztnyickij a kozákokat üdvözlő úr izgatott arcára, nedves ajkára, gondosan megkötött virágos nyakkendőjére pillantott, és görnyedt háttal, összevont szemöldökkel surrant be a szállásuk kapuján.

11

A 14. ezred tisztikara nagy rokonszenvvel fogadta Kornyilov tábornok kinevezését a délnyugati front főparancsnokává. Szeretettel és tisztelettel beszéltek róla, mint olyan emberről, akinek jellemét acélból kovácsolták, és aki kétségtelenül képes lesz kivezetni az országot abból a zsákutcából, amelybe az Ideiglenes Kormány juttatta.

Különösen nagy lelkesedéssel fogadta ezt a kinevezést Lisztnyickij. A századok alacsonyabb rangú tisztjei és az iránta bizalmasabb kozákok révén ki akarta puhatolni, hogy vélekednek erről a kozákok, de a kapott értesülések nem nagy örömet szereztek neki: a kozákok vagy hallgattak, vagy apatikus feleletekkel rázták le a puhatolózókat:

— Nekünk édesmindegy...

— Ki tudja, milyen az a Kornyilov...

— Hát, ha iparkodna békét kötni, akkor persze...

— Az előléptetésétül nekünk még nem könnyebb a sorunk!

A polgári lakosság és a katonák szélesebb köreivel érintkező tisztek körében néhány nap múlva szájról szájra járt és makacsul tartotta magát az a hír, hogy Kornyilov nyomást gyakorol az Ideiglenes Kormányra, követeli a halálbüntetés visszaállítását a fronton, és erélyes rendszabályokat sürget, amelyektől a hadsereg sorsa és a háború eredménye függ. Azt is beszélték: Kerenszkij fél Kornyilovtól, és nyilván minden tőle telhetőt megtesz, hogy a front főparancsnokának tisztségére más, engedelmesebb tábornokot nevezzen ki. Katonai körökben jól ismert tábornokok nevét emlegették.

Július 19-én mindenkit meglepett a Kornyilov fővezéri kinevezését bejelentő közlemény. Atarscsikov törzskapitány, akinek nagy ismeretségi köre volt a Tiszti Szövetség Főbizottságában, teljesen hitelt érdemlő forrásokra hivatkozva azt mesélte, hogy

Kornyilov az Ideiglenes Kormánynak szóló jelentéséhez készített feljegyzéseiben ragaszkodott a következő fontosabb intézkedések feltétlen megvalósításához: a tábori hadbíróságok törvénykezését a front mögötti csapatokkal és a lakossággal szemben be kell vezetni az egész ország területén; halálbüntetést kell alkalmazni több súlyos — főként katonai — bűncselekmény megtorlására; vissza kell állítani a katonai feljebbvalók fegyelmező hatalmát; szűk keretek közé kell szorítani a bizottságok tevékenységét, és ki kell mondani a törvény előtti felelősségüket stb.

Lisztnyickij ugyanennek a napnak estéjén százada és más századok tisztjeivel beszélgetett. Élesen és nyíltan nekik szegezte a kérdést: kivel tartanak?

— Tiszt urak! — mondotta visszafojtott izgalommal. — Úgy élünk, mint harmonikus család. Tudjuk, hogy melyikünk milyen irányzatot képvisel, de sok égető kérdés mindeddig megoldatlan maradt. És éppen most, amikor világosan kezdenek kialakulni a főparancsnokság és a kormány meghasonlásának távlatai, a legélesebben fel kell vetni a kérdést: kivel vagyunk mi, ki mellett állunk mi? Beszéljünk bajtársiasan, őszintén.

Atarscsikov törzskapitány felelt először:

— Én Kornyilov tábornokért kész vagyok megcsapolni a magam és a más vérét egyaránt! Kristálytiszta jellemű ember! Ő az egyetlen, aki képes talpra állítani Oroszországot. Nézzétek csak meg, mit csinál a hadseregnél! Csakis neki köszönhetjük, hogy a hadvezérek némileg szabadabb kezet kaptak. Azelőtt mi volt itt? A bizottságok örökös erőszakoskodása, barátkozás az ellenséggel, szökdösés. Minden rendes ember Kornyilov mellett áll! Ez nem vitás!

A pipaszár lábú, aránytalanul széles mellű, vállas Atarscsikov hevesen beszélt. Úgy látszik, elevenére tapintott a felvetett kérdés. Mikor befejezte, végignézett az asztalnál ülő tiszteken, és várakozóan dobolt szipkájával a cigarettatárcán. Jobb alsó szemehéján domború borsószem ült: anyajegy. Nem engedte, hogy a felső szemhéj szorosan befödje a szemet; emiatt első pillantásra azt a hatást keltette, mintha Atarscsikov szemén örökös, leereszkedően várakozó, gúnyos mosoly bujkálna.

— Ha a bolsevikok, Kerenszkij és Kornyilov között kell választani, akkor természetesen Kornyilov mellé állunk.

— Nehéz megítélni, mit is akar Kornyilov: csupán a rend

helyreállítását Oroszországban, vagy valami... egyébnek a helyreállítását is...

— Ez nem felelet az elvi kérdésre!

— De igen, ez igenis felelet!

— Hát ha felelet, akkor mindenesetre nem valami okos felelet.

— Mitől fél annyira, hadnagy? A monarchia visszaállításától?

— Attól csöppet sem félek, sőt magam is kívánom...

— Hát akkor miről van szó?

— Uraim! — szólalt meg nyers, kemény hangon Dolgov, aki nemrég még őrmester volt, de vitézségéért zászlósi rangot kapott. — Mért vitatkoznak? Mondják meg higgadtan, hogy nekünk, kozákoknak, úgy kell kapaszkodnunk Kornyilov tábornokba, mint a gyermeknek az anyja szoknyájába. De minden csűrés-csavarás nélkül, kereken! Ha elszakadunk tőle — elvesztünk! Oroszország ganéval kapar be bennünket! Egy dolog világos: akárhová is indul, mi követjük!

— Ez már beszéd!

Atarscsikov elragadtatással csapott Dolgov vállára, és nevetős szemmel bámult Lisztnyickijre, aki mosolyogva, izgatottan simogatta térdén nadrágja ráncait.

— Szóval hát, tiszt uraim, atamán uraim, mi lesz? — kiáltotta Atarscsikov kissé emeltebb hangon. — Kornyilov mellett vagyunk?

— Persze!

— Dolgov egy csapásra kettévágta a gordiuszi csomót.

— Az egész tisztikar Kornyilov mellett áll.

— Nem akarunk kivétel lenni.

— Éljen a mi drága Lavr Georgijevicsünk, a mi hős kozákunk!

A tisztek nevetve és koccintgatva itták a teát. A beszélgetés — miután az iménti rideg feszültség teljesen felengedett — a legutóbbi napok eseményei körül forgott.

— Mi persze egy emberként állunk a fővezér mögé, de a kozákok sunyítanak... — mondta tétován Dolgov.

— Hogyhogy „sunyítanak"? — kérdezte Lisztnyickij.

— Hát csak úgy. Sunyítanak és kész!... Haza szeretnének menni a gazemberek az asszony mellé... Nem fűlik a foguk ehhez a sanyarú élethez.

— Az a feladatunk, hogy magunkkal ragadjuk a kozákokat is!

— csapott az asztalra öklével Csernokutov hadnagy. — Magunkkal ragadni! Azért hordunk tiszti pántot!

— A kozákoknak türelmesen meg kell magyarázni, ki mellett a helyük.

Lisztnyickij egy kiskanállal megkocogtatta a pohár oldalát. Magára vonta a tisztek figyelmét, aztán tagoltan mondta:

— Kérem, ne felejtsék el, uraim, hogy a mi munkánknak most — amint Atarscsikov megjegyezte — éppen erre kell irányulnia: meg kell magyarázni a kozákoknak a tényleges helyzetet. A kozákokat ki kell vonni a bizottságok hatása alól. Itt természetesen az egyéniségek ugyanolyan átgyúrására van szükség — ha ugyan nem nagyobbra — amilyenen a februári fordulat után a tisztek többségének is át kellett esnie. Régebben, teszem fel, tizenhatban megverhettem a kozákot — legfeljebb azzal a kockázattal, hogy harc közben tarkómba ereszt egy golyót — de február óta be kell húzni a nyakunkat, most ha megütném valamelyik hatökrót, ott rögtön a lövészárokban lepuffantanának, nem is lesnék az alkalmas pillanatot. De most egészen másról van szó. Feltétlenül — Lisztnyickij megnyomta ezt a szót — feltétlenül közelebb kell férkőznünk a kozákokhoz! Ettől függ minden. Tudják, mi történik most az első és a negyedik ezredben?

— Szörnyűség!

— Igen: szörnyűség! — folytatta Lisztnyickij. — A tisztek a régi fallal különítették el magukat a kozákoktól. Mi lett az eredménye? A kozákok egytől egyig a bolsevikok hatása alá kerültek, és kilencven százalékuk maga is bolsevik lett. Világos, hogy veszedelmes eseményeknek leszünk még tanúi... Július harmadika és ötödike csak szigorú figyelmeztetés a könnyelműeknek! Vagy Kornyilovért verekszünk a bolsevikok ellen, vagy pedig újabb forradalmat zúdítanak nyakunkba a bolsevikok, ha sikerül erőt gyűjteni és kibővíteni befolyásukat. Ők pihenőt tartanak, összpontosítják erőiket, nálunk meg fejetetején áll minden... Hát szabad ezt?... Hisz éppen a küszöbönálló megrázkódtatásban vehetjük legjobban hasznát a megbízható kozáknak...

— Kozákok nélkül persze annyit érünk, mint a nulla egyes nélkül — sóhajtotta Dolgov.

— Ez már igaz, Lisztnyickij!

— Nagyon is igaz.

— Oroszország fél lábbal már a sírban van...

— Azt hiszed, mi nem tudjuk? Tudjuk, de néha képtelenek vagyunk bármit is csinálni! Az „1. sz. Parancs" meg a „Lövészárki Pravda" nyugodtan hinti a maga magvait.

— Mi meg a hajtásaiban gyönyörködünk, ahelyett, hogy eltipornánk vagy hamuvá égetnénk! — kiáltotta Atarscsikov.

— Nem, nem gyönyörködünk, csak tehetetlenek vagyunk!

— Hazudik, zászlós. Egyszerűen lusták, hanyagok vagyunk.

— Nem igaz!

— Bizonyitsa be!

— Csendet kérek, uraim!

— A „Pravdá"-t szétrombolták... Annak a Kerenszkijnek is jókor kezd megjönni az esze!

— Mi ez? Zsibvásár? Így mégsem lehet!

Az értelmetlen rikácsolás hirtelen támadt lármája lassanként elnémult. Az egyik század parancsnoka, aki rendkívüli érdeklődéssel hallgatta Lisztnyickijt, figyelmet kért:

— Azt javasolom: hagyjuk, hogy Lisztnyickij kapitány befejezze mondókáját.

— Tessék! Halljuk!

Lisztnyickij megdörgölte öklével hegyes térdkalácsát, és folytatta:

— Én azt mondom: akkor, vagyis a küszöbönálló harcokban, a polgárháborúban — csak most értettem meg, hogy ez a polgárháború kikerülhetetlen — tehát akkor lesz csak igazán szükség a hűséges kozákra. Küzdeni kell, el kell hódítani a kozákot a bolsevikokhoz húzó bizottságoktól. Ez életbevágóan fontos. Hiszen újabb megrázkódtatások esetén az első és a negyedik ezred kozákjai sorra agyonlövik a tisztjeiket...

— Világos!

— Nem fognak sokat teketóriázni velük!

— ...És az ő tapasztalataikból — őszintén megvallom: keserű tapasztalataikból — okulnunk kell. Az első és a negyedik ezred kozákjai közül — egyébként hát miféle kozákok azok most már? — annak idején minden másodikat fel kell akasztani vagy egyszerűen lepuffantani őket, mind egy szálig! A dudvát ki kell irtani. Szóval, hát rajta: óvjuk meg legalább a magunk kozákjait olyan hibáktól, amelyekért később lakolniok kellene.

Lisztnyickij után ugyanaz a századparancsnok vette át a szót, aki olyan rendkívüli figyelemmel hallgatta. Az öreg hivatásos tiszt, aki kilenc éve szolgált az ezredben, és négyszer sebesült

meg a háború alatt, arról beszélt, hogy milyen nehéz volt azelőtt a szolgálat. A kozák tiszteket háttérbe szorították, mostohán bántak velük, a ranglétrán csigalassúsággal haladtak felfelé, és a hivatásos tisztek túlnyomó része csak halála után nyerte el az alezredesi rangot. Szerinte ezzel magyarázható, hogy az önkényuralom megdöntése pillanatában olyan tehetetlennek bizonyult a kozákság felső rétege. De — mondta — ennek ellenére is minden eszközzel támogatni kell Kornyilovot, még szorosabb kapcsolatot kell teremteni vele a Kozák Seregek Szövetségének Tanácsa és a Tiszti Szövetség Főbizottsága útján.

— Legyen Kornyilov diktátor! A kozák seregeknek ez az igazi megváltás! Őalatta tán még jobb dolgunk lesz, mint a cár idejében volt.

Az idő már messze túljárt az éjfélen. A város felett foltos felhőrongyaiban fehéren, egyszerűen ácsorgott az éjszaka. Az ablakból jól lehetett látni a tengernagyi palota hegyes, fekete csúcsát és a lámpafények sárga áradatát.

A tisztek hajnalig vitatkoztak. Elhatározták, hogy hetenként háromszor beszélgetni fognak a kozákokkal politikai témákról, a szakaszparancsnokoknak pedig kötelességükké tették: mindennap csuklógyakorlatokkal és felolvasással foglalkoztassák a szakaszukat, hogy kitöltsék valamivel a szabad időt, és kivonják a kozák koponyákat a politika züllesztő légköréből.

Távozás előtt elénekelték a „Háborog a, viharzik a pravoszláv ős csendes Don" kezdetű dalt, megitták a tizedik szamovár teát, és a poharak csengése közben tréfás köszöntőket mondtak. Atarscsikov a legvégén összesúgott Dolgovval, és elkiáltotta magát:

— Na most, hogy desszert is legyen, megvendégelünk benneteket egy ősrégi kozák nótával. De csendet kérünk! Sőt, jó volna kinyitni az ablakot is, mert már szörnyen befüstöltünk.

A két hang — Dolgov nyers, érdes basszusa és Atarscsikov rendkívül kellemes lágy tenorja — eleinte összekoccant, egymásba gabalyodott, mert mind a kettő más ütemben vitte a dalt, de utoljára szilajon összeölelkeztek, és lebilincselően szépen csengtek:

... De büszke is a Don, a csendes Don, a mi apácskánk —
Bőszörménynek ő meg nem hajolt, Moszkvától nem kért soha semmit.

A törököket, hej, azokat éles karddal köszöntötte mindig...
S anyácskánk, a doni sztyepp évről évre harcba szólított
A szeplőtelen Istenanyáért, igaz pravoszláv hitünkért,
A zúgó hullámú szabad Donért harcba szólított bennünket...

Atarscsikov összekulcsolta ujjait a térdén, magasan kanyargatta a dallamot, egész idő alatt egyszer sem zökkent ki a kerékvágásból, noha még cifrázta, messzire el-elhagyta Dolgov erélyes basszusát. Külsőleg rendkívül szigorú volt Atarscsikov arca, és Lisztnyickij csak a vége felé vette észre, hogy a szemehéján dudorodó barna szemölcs piciny dombja alól hidegen csillogó könnycsepp gördült elő.

Miután az idegen századok tisztjei elszállingóztak, a többiek meg lefeküdtek, Atarscsikov odaült Lisztnyickij ágyára, és domború mellkasán a színehagyott kék nadrágtartót cibálgatva suttogta:

— Tudod, Jevgenyij... Én roppant szeretem a Dont, az évszázadok során kialakult egész ősi kozák életmódot. Szeretem a kozákokat, a kozák nőket — mindent szeretek! Ha a pusztai üröm szagát érzem, sírni szeretnék... És mikor virágzik a napraforgó, s a Don mentén illatoznak az esőáztatta szőlőskertek — akkor mélyen és nagyon-nagyon szeretem a Dont... Ezt te is megérted... És most mégis azt gondolom: vajon nem tesszük-e lóvá ezeket a kozákokat? Vajon jó ösvényre akarjuk-e téríteni őket?

— Mire célzol? — kérdezte Lisztnyickij óvatosan.

Atarscsikov fehér inge gallérja alól megható naivan kandikált ki üde-barna nyaka. A fahéjszínű szemölcs felett lomhán csüngött a szemhéj kékes dongája, és profilban látni lehetett a félig behunyt fél szem nedves fényét.

— Engem az piszkál: kell ez a kozáknak?

— De hát akkor mi kellene, ha ez nem?

— Nem tudom... De miért hagynak bennünket cserben ilyen spontán? A forradalom mintha szétválogatott volna bennünket: külön a juhokat, külön a kecskéket... Szóval, mintha nem egyeznének az érdekeink.

— Látod — kezdte óvatosan Lisztnyickij — itt jelentkezik a különbség az események értelmezésében. Mi műveltebbek vagyunk: kritikával tudjuk értékelni ezt vagy azt a tényt, az ő szemükben meg minden sokkal egyszerűbb, primitívebb. A bol-

sevikok a fejükbe verik, hogy be kell fejezni, helyesebben: polgárháborúvá kell változtatni a háborút. Ellenünk uszítják a kozákokat, mivel pedig a kozákok kimerültek, az állati ösztön kerekedett felül bennük, és már hiányzik belőlük az az erős erkölcsi kötelességtudat és fegyelem, ami bennünk megvan, ezért aztán nem csoda, ha az az uszítás termékeny talajra talál. Mert hiszen mi őnekik a haza? Mindenesetre csak valami elvont fogalom: „A Doni Sereg Körzete messzire esik a fronttól, a német nem jön odáig" — így gondolkoznak ők... Ez a baj! Helyesen meg kell magyarázni nekik, milyen súlyos következményeket von maga után e háború átváltoztatása polgárháborúvá.

Lisztnyickij tudata alatt megsejtette, hogy hiába beszél: szavai nem érnek célt, és hogy Atarscsikov most már becsukja előtte lelke kagylójának szárnyait.

Így is történt: Atarscsikov dünnyögött valamit az orra alá, és sokáig ült szótlanul. Lisztnyickij megpróbálta ugyan, de sehogy sem tudott nyitjára akadni: milyen sötét tájakon kóborolnak most elnémult bajtársa gondolatai.

„Hagyni kellett volna, hadd mondja végig..." — gondolta sajnálkozva.

Atarscsikov jóéjszakát kívánt, aztán többet egy szót sem szólt, nemsokára elment. Csak egy pillanatra fogta el a vágy, hogy kiöntse a szívét, egy picikét fel is lebbentette az ismeretlenség fekete függönyének szélét, amellyel mindenki el szokta takarni magát mások előtt, és megint leeresztette.

Lisztnyickijt bosszantotta, izgatta, hogy nem tudta megfejteni azt az idegen titkot. Cigarettázott, hevert egy darabig; feszülten fúrta tekintetét a vattapuha, szürke homályba, és hirtelen eszébe jutott Akszinya s a szabadság napjai, amelyeket ez az aszszony töltött meg — csordultig. Lecsillapították a csapongó gondolatok és töredékes visszaemlékezések azokra a nőkre, akik valaha is élete útjába kerültek. Elaludt.

12

Lisztnyickij századában volt egy bukanovszkajai származású kozák: Ivan Lagutyin. Az első választások alkalmával bekerült az ezred Forradalmi Bizottságának tagjai közé. Mielőtt az ezred

Pétervárra érkezett, semmi különösebb tettével nem tűnt ki, de július utolsó napjaiban a szakaszparancsnok közölte Lisztnyickijjel, hogy Lagutyin eljár a Munkás- és Katonaküldöttségek Pétervári Szovjetjének katonai tagozatába, valószínűleg kapcsolatot tart a szovjettel, mert észrevették, hogy gyakran beszélget szakasza kozákjaival, és romboló hatást gyakorol rájuk. A században kétszer fordult elő, hogy megtagadták az őrségbe és a lovas járőrbe való kirendelést. A szakaszparancsnok ezeket az eseteket Lagutyin zülleszto hatásának tulajdonította.

Lisztnyickij úgy vélte: valahogy okvetlen meg kell ismerkednie ezzel a Lagutyinnal közelebbről is, ki kell jól puhatolni, miféle ember. Nyílt, közvetlen beszélgetésre maga elé rendelni ügyetlen és ostoba dolog lett volna, ezért Lisztnyickij elhatározta, hogy kivárja az alkalmat. Nemsoká kínálkozott is. Július végén, egy éjjel, a parancs értelmében a harmadik szakasznak kellett vállalnia a Putyilov-gyárhoz vezető utcák őrizetét.

— Én megyek a kozákokkal — figyelmeztette Lisztnyickij a szakaszparancsnokot. — Azt üzenem, hogy a feketét nyergeljék fel.

Lisztnyickij két lovat tartott, „minden eshetőségre" — ahogyan ő mondotta. Felöltözött a legénye segítségével, és lement az udvarba. A szakasz már lóháton ült. A lámpafények hímezte ködös homályban lovagoltak végig néhány utcán. Lisztnyickij szándékosan lemaradt, és hátrahívta Lagutyint is. A kozák nyavalyás kis gebéjét megfordítva lovagolt oda hozzá, és oldalvást, várakozóan nézett a kapitányra.

— Mi újság nálatok, a bizottságban? — kérdezte Lisztnyickij.

— Semmi különös.

— Melyik járásba való vagy te, Lagutyin?

— A bukanovszkajaiba.

— És melyik faluba?

— Mitykinbe.

Lovaik most már egymás mellett lépkedtek. Lisztnyickij az utcai lámpa tompa világánál lopva rásandított a kozák szakállas arcára. Lagutyin sapkája alól hátrafésült sima haja kukucskált ki, duzzadt arcán csomós csepűszakáll bodorodott, ravasz csillogású okos szeme mélyen benn ült a kidudorodó szemöldökívek árnyékában.

„A külseje egyszerű, kicsit álszent pofát vág — de mit rejt a lelke? Biztosan gyűlöl engem, mint mindenki, akit csak a »káp-

lár vesszeje« kapcsolt össze a régi rendszerrel..." — gondolta Lisztnyickij. Valahogy kedve kerekedett megtudni egyet-mást Lagutyin múltja felől.

— Családos ember vagy?

— Igenis. Feleségem, két gyermekem van.

— Hát vagyon?

— Ugyan miféle vagyonom lenne? — kérdezte Lagutyin gúnyosan, és egy kis sajnálkozás csengett a hangjában. — Élünk csendeskén: ha nem csurran, cseppen. Hol kerék, hol talp: kínlódunk bölcsőtül a sírig... A főd nagyon homokos mifelénk — tette hozzá elgondolkozva, mogorván.

Lisztnyickij egyszer Bukanovszkaján keresztül utazott Szebrjakovo állomásra. Elevenen emlékezett még erre az országúttól messze félreeső, istenhátamögötti városra, amelyet dél felől végtelen, sík rét kerített el, meg a Hopjor szeszélyes kanyarulatai övezték körül. Annak idején már jó húsz versztányira: a dombtetőről, a jelanszkajai határról megpillantotta a kertek zöld délibábját a lapályon, meg a magas harangtorony meztelen, fehér tömbjét.

— Igen, mifelénk homokos a föld — sóhajtotta Lagutyin.

— Biztosan szeretnél már hazamenni, mi?

— Hát hogyne, kapitány uram! Persze hogy nagyon akarózik mán minél hamarább hazakerülni. Eleget kínlódtunk mán a háború alatt.

— De én, barátom, alig hiszem, hogy hamarosan haza lehetne menni.

— Pedig úgy lesz a.

— Hisz még nincs vége a háborúnak.

— Nemsoká vége lesz. Nemsoká haza lehet majd menni — hajtotta a magáét makacsul Lagutyin.

— Előbb még egymással kell megverekedni. Te hogy gondolod?

Lagutyin nem emelte fel lesütött tekintetét a kápáról; hallgatott egy darabig, aztán megkérdezte:

— Kivel verekednénk?

— Ellenség akad bőven... Itt vannak például a bolsevikok.

Lagutyin megint sokáig hallgatott, mintha álomba ringatta volna a paták kemény, táncos koppanása. Szótlanul lovagoltak vagy három percig. Lagutyin a szavakat lassan, hosszú közökkel ejtve mondta:

— Nincsen nekem min osztozni azokkal.
— Hát a föld?
— Főd jut mindenkinek.
— Tudod te, mire törekszenek a bolsevikok?
— Hallottam mán egyet-mást...
— Hát akkor szerinted mit kell tenni, ha a bolsevikok ránk támadnak, hogy elrabolják a földünket, hogy leigázzák a kozákokat? Hiszen te harcoltál a német ellen, védelmezted Oroszországot?!
— A német — az más!
— És a bolsevikok?
— Hát, kapitány uram — Lagutyin, úgy látszik, eltökélte magát a színvallásra, felemelte szemét, és makacsul kereste Lisztnyickij pillantását: — a bolsevikok nem fogják elvenni tőlem az utolsó kicsi darab fődemet. Mert nekem éppen csak egy porcióm van. Nem kell azoknak az én fődem... De például — ne vegye rossznéven! — a maga papájának tízezer gyeszjatyinája* van...
— Nem tíz, csak négy.
— Mindegy a, ha négy is: asse kis darab! Micsoda rend ez? — kérdezhetné az ember. De nézzen csak végig Oroszországon: hej, de sok olyan gazdag ember van, mint a maga apja! Pedig ne felejtse el, kapitány uram, minden száj falatot kér. Nemcsak maga kíván enni, hanem akárki más is megéhezik. Csak az egyszeri cigány szoktatgatja a kancáját, hogy ne egyék; aszongya: tanuljon meg takarmán nélkül élni. Hát a szegény pára tanulta is; addig tanulta, hogy tizednap meg is döglött... Nagyon fonák rend vót a cár alatt, a szegény népnek cudar sorsa vót. A maga apjának, lám, négyezret kanyarítottak oda, akár egy karéj kalácsot, pedig ő sem két torokra eszik, hanem ugyanúgy, mint mink, egyszerű emberek, csak egyre. Persze hogy fáj az ember szíve a népér!... A bolsevikok jót akarnak, maga meg azt mondja: harcoljunk ellenek...

Lisztnyickij leplezett izgalommal hallgatta. A végén már tudta, hogy nem képes ezzel szembeszegezni semmilyen súlyos érvet, érezte, hogy a kozák a maga világos, gyilkosan egyszerű érvelésével sarokba szorította, és mivel a maga nézetei hamisságának

* 1 gyeszjatyina: 1,0925 hektár.

mélyen eldugott tudata is elkezdett fészkelődni benne, Lisztnyickij zavarba jött, felmérgesedett:

— Mi az, tán te is bolsevik vagy?

— A név nem számít! — felelte gúnyosan, vontatottan Lagutyin. — Nem a névrül, hanem az igazságrul van szó. A népnek igazság kell, azt meg mindig eltemetik, bekaparják. Azt mondják, az igazság már rég elpusztult.

— Lám csak, mivel tömnek a Szovdep-beli* bolsevikok. Úgy látom, nemhiába komázol velük annyit.

— Hej, kapitány uram, bennünket, béketűrő kódusokat, maga az élet tömött meg — puskaporral. A bolsevikok csak a kanócot gyújtják meg.

— Hagyd ezt a vicces szócsavarást! Nem érünk rá bohóckodni! — robbant rá most már dühösen Lisztnyickij. — Arra felelj: az imént az apám földjéről beszéltél, és általában a földesúri földről beszéltél; de hiszen a föld magántulajdon. Ha neked két inged van, nekem meg egy sem, akkor — szerinted — el kell vennem az egyiket tőled?

Lisztnyickij nem látta, de Lagutyin hangjából kitalálta, hogy a kozák mosolyog.

— Magamtul adom oda a felesleges ingemet. Oda is adtam a fronton, mégpedig nemcsak a feleslegest, hanem az utolsót is, puci testen hordtam a köpenyt... De hát földdel senki sem takarózik...

— Szóval föld kéne még? Nincs elég belőle, mi? — emelte fel a hangját Lisztnyickij.

Lagutyin elsápadt, és izgatottan lihegve, szinte üvöltötte:

— Azt hiszed, magamér fáj a lelkem? Mind a ketten vótunk Lengyelországba: hogy élnek ott az emberek? Láttad vagy nem láttad? És hogy élnek a mi muzsikjaink az egész országba?!... Mert én láttam! Felforr az ember vére!... Mit gondolsz, azokat nem sajnálom? Lehet, hogy épp annak a lengyelnek a betege lettem, amikor jobban megnéztem azt a keserves földjét.

Lisztnyickij akart mondani valami csipőset, de a Putyilov-gyár széles homlokzatú szürke tömbje felől átható, éles kiáltás hallatszott: „Fogják meg!" Dübörögve doboltak a paták a kövezeten, fülsiketítő durranás hallatszott. Lisztnyickij ütésre lendítette a korbácsot, és vágtába eresztette a lovát.

* Szovdep: Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje.

Lagutyinnal egyszerre robogott oda az útkereszteződésnél összetorlódott szakaszhoz. A kozákok csörömpölő karddal szálltak le a lóról. Középütt az elfogott ember vergődött a kezük közt.

— Mi ez? Mi történt? — mennydörögte Lisztnyickij, és lovastul furakodott a tömeg közé.

— Ez a piszok kővel dobált.

— Meghajított bennünket, oszt elszaladt.

— Kenj le neki egyet, Arzsanov!

— Hogy a fene egyen meg, te bitang! Célbalökősdit játszol?

Arzsanov szakaszvezető a nyeregből lehajolva galléron ragadta az övetlen fekete inget viselő alacsony embert. Három gyalog szállt kozák hátracsavarta a kezét.

— Kicsoda vagy? — rivallt rá Lisztnyickij magából kikelten.

A fogoly felemelte fejét, de piszkos-szürke arcán eltorzultan, keményen préselődtek össze a néma ajkak.

— Kicsoda vagy? — ismételte meg Lisztnyickij a kérdést. — Kővel dobálózol, gazember? Mi! Hallgatsz? Arzsanov!

Arzsanov leugrott a nyeregből, kiengedte markából a fogoly gallérját, és villámgyorsan az arcába csapott.

— Csak húzzátok el a nótáját! — parancsolta Lisztnyickij, és hirtelen megfordította lovát.

Három vagy négy gyalogos kozák suhogó korbáccsal kínozta az összekötözött embert. Lagutyin lecsúszott nyergéből, Lisztnyickij elé.

— Kapitány uram!... Mér csinál ilyet!... Kapitány úr! — fogta meg a kapitány térdét erőtlenül remegő, szívósan tapadó ujjaival. — Nem szabad így! — kiabálta... — Az is ember! Mit csinál?

Lisztnyickij a kantárszárral meglegyintette lovát, és hallgatott. Lagutyin odarohant a kozákokhoz, oldalról körülölelte Arzsanovot, és kardjába botladozva, bukdácsolva igyekezett félrehúzni. Arzsanov ellenkezett, és dühösen dörmögte:

— No, csak ne olyan hevesen! Ne olyan hevesen! Ez kővel hajigál bennünket, mink meg szó nélkül tűrjük?... Eressz!... Eressz, míg szépen mondom!

Az egyik kozák lehajolt, egy rándítással lelökte válláról a puskát, és a tusával a letepert ember puhán reccsenő testére sújtott. Egy pillanat múlva mély, állati üvöltés szállt a kövezet felett.

Aztán néhány másodpercnyi csönd... és megint ugyanez a torok, de most már fiatalosan érdes, fájdalom szaggatta, ful-

dokló hangon bömbölt egy-egy rövid szitkot az ütések és hörgés szünetében:

— Gazemberek!... Ellenforradalmárok! Csak üssetek! Jajj-jajj! Jajj-jajj-jajj!

Puff, puff, puff! — döngtek időközönként az ütések.

Lagutyin odaszaladt Lisztnyickijhez; szorosan térdéhez tapadt, és fuldokolva karmolászta a nyereg szárnyát:

— Szánd meg mán!

— Takarodj innen.

— Kapitány!... Lisztnyickij... Hallod? Felelni fogsz érte!

— Köpök rá! — ripakodott rá rekedten Lisztnyickij, és Lagutyin ellen fordította a lovát.

— Testvérek! — kiáltotta Lagutyin, és odaszaladt a félrébb álló kozákokhoz. — Én tagja vagyok a forradalmi ezredbizottságnak... Azt parancsolom: mentsétek meg ezt az embert a haláltól! Különben... felelni fogtok!... Nem olyan világ van máma!

Valami esztelen vak gyűlölet sűrű hályogot vont Lisztnyickij szemére. Lova füle közé csapott a korbáccsal, és — rá Lagutyinra. Arcának szegezte a fegyver büdös, zsírtól kékesen csillanó pisztolycsövét, és tombolva rikácsolta:

— El-hall-gass! Áruló! Bolsevik! Agy-on-lő-lek!

Óriási erőfeszítéssel tudta csak letépni ujját a revolver ravaszáról. Úgy megrántotta lova kantárát, hogy felágaskodott, aztán elnyargalt.

Néhány perc múlva utánaeredt három kozák. Arzsanov és Lapin lova között szorosan testhez tapadó, átizzadt ingben vonszolódott a fogoly, mert nem tudott ténferegni sem. A kozákok tartották a karját, ő meg csendesen himbálózva súrolta lábával a kövezetet. Magasra rántott hegyes válla közt hátranyaklott a véresre vert, betört fej, csak a mereven felszegett áll fehérlett bágyadtan. A harmadik kozák már kissé messzebb lovagolt. A kivilágított mellékutca sarkán egy bérkocsit pillantott meg. Felemelkedett a nyeregben, és odaügetett hozzá. Röviden mondott neki valamit, hatásosan rácserdített a korbáccsal a csizmaszárra, és a fiákeres engedelmes sietséggel hajtott oda a hátramaradt Arzsanovhoz és Lapinhoz.

Másnap Lisztnyickij a tegnap elkövetett jóvátehetetlen nagy hiba tudatával ébredt. Ajkát harapdálta, mikor eszébe jutott, hogyan verték félholtra a kozákokat kővel dobáló embert, meg

az, ami később lejátszódott közte és Lagutyin között. Összeráncolta homlokát. Elgondolkozva köhécselt. Öltözés közben arra gondolt, hogy Lagutyint egyelőre nem kell bántani: kerülni kell az ezredbizottsággal való viszony kiélezését; jobb lesz megvárni, míg a szemtanú kozákok emlékezetében elmosódik a tegnapi hajbakapás, akkor majd szép csendesen el lehet tenni láb alól Lagutyint.

„Ami azt illeti, én ugyan jól közelebb férkőztem a kozákhoz..." — gúnyolta keserűen önmagát Lisztnyickij, és a következő napokban állandóan a történtek kellemetlen hatása alatt állott.

Augusztus elején, egy derűs, verőfényes napon a városba indult Atarscsikovval. A tiszti gyűlés napján lefolyt beszélgetés óta nem történt köztük semmi, ami feloldotta volna az akkor keletkezett zárkózottságot. Atarscsikov titkolózott, ki nem mondott gondolatokat hordozott magában; mikor Lisztnyickij ismételten megpróbálta nyílt színvallásra bírni, még vastagabban bocsátotta le maga elé azt az áthatolhatatlan függönyt, melyet az emberek többsége hordani szokott, hogy eltakarja igazi arcát az avatatlan szemek elől. Lisztnyickijnek mindig úgy tűnt, mintha az ember, ha másokkal érintkezik, külső arca alatt még egy másikat rejtene, amely sokszor csakugyan ismeretlen is marad örökre. Szilárdan hitte, hogyha bárkiről lefosztják ezt a külső álarcot, kihámlik alóla a semmiféle hazugsággal fel nem cicomázott, meztelen igazi lényeg. És ezért mindig szinte betegesen igyekezett kifürkészni, mi rejlik a különféle emberek durva, szigorú, rettenthetetlen, pimasz, kellemes, vidám külseje mögött. Ebben az esetben — mikor Atarscsikov járt az eszében — csak egyet sejtett, hogy ez az ember gyötrődve keres kivezető utat a jelentkező ellentmondásokból, szeretné valahogy egybekapcsolni azt, ami kozák, és azt, ami bolsevik. Ez a feltevés arra ösztökélte, hogy ne is próbálkozzék többet közelebb férkőzni Atarscsikhoz, és hidegebben, tartózkodóbban viselkedjék vele szemben.

Csendesen ballagtak a Nyevszkij Proszpekten, csak néha váltottak egy-egy semmitmondó frázist.

— Gyere, harapjunk valamit! — ajánlotta Lisztnyickij, és egy vendéglő ajtajára mutatott a szemével.

— Nem bánom — egyezett bele Atarscsikov.

Beléptek, megálltak és tanácstalanul nézegettek mindenfelé:

minden asztal foglalt volt. Atarscsikov már-már megfordult, hogy induljon kifelé, de az ablaknál álló asztalka mellől felkelt egy jól öltözött úr, aki két hölgy társaságában ült, és figyelmesen nézte őket, odament hozzájuk, és udvariasan megemelte keménykalapját:

— Bocsánat! Parancsoljanak elfoglalni a mi asztalunkat. Már úgyis megyünk. — Állandóan mosolygott, kimutatta bagószínű ritka fogsorát, és finom kézmozdulattal tessékelte beljebb őket. — Örülök, hogy szívességet tehetek a tiszt uraknak. Önök: a mi büszkeségünk.

Az asztalnál ülő hölgyek felálltak. Az egyik — magas és fekete — frizuráját igazgatta, a másik — valamivel fiatalabb — várt, és az ernyőjét babrálta.

A tisztek megköszönték az úr szívességét, hogy rendelkezésükre bocsátotta az asztalt, és odamentek az ablakhoz. A leeresztett redőnyön át, mint sárga tűk, szúródtak az abroszba a szétszabdalt napsugarak. Az ételszag elfojtotta az asztalkákra állított élővirágok izgató, finom illatát.

Lisztnyickij botvinyát* rendelt jéggel, és várakozás közben elmélázva tépkedte a vázából kiszedett sárgásvörös sarkantyúvirágot. Atarscsikov izzadt homlokát törölgette a zsebkendővel. Fáradtan lesütött, sűrűn pislogó szemével a szomszéd asztal lábánál vibráló napfoltocskát figyelte.

Még be sem fejezték a falatozást, amikor két hangosan társalgó tiszt lépett az étterembe.

Az elülső szabad asztalt keresett tekintetével, és Lisztnyickij felé fordította egyenletesen barnára sült arcát. Ferde, fekete szemében öröm csillant meg.

— Á, Lisztnyickij! Te vagy az? — kiáltotta a tiszt a legcsekélyebb elfogódottság nélkül, magabiztosan, és feléje indult.

Fekete bajusza alól habfehér fogsor villant ki. Lisztnyickij megismerte Kalmükov kapitányt. Mögötte Csubov tartott felé jük.

Kemény kézszorítással üdvözölték egymást.

— Mi szél fújt erre benneteket? — kérdezte Lisztnyickij, miután bemutatta volt bajtársait Atarscsikovnak.

Kalmükov hátravetette fejét, jobbra-balra sandított szemével, és bajuszát pödörgetve mondta:

* Botvinya: hideg orosz leveskülönlegesség.

— Ide vezényeltek. Majd később elmondom. Te újságolj valamit magadról. Milyen az élet a tizennegyedik ezredben?

... Együtt távoztak. Kalmükov és Lisztnyickij lemaradtak, befordultak az első keresztutcába. Félóra múlva kijutottak a város legzajosabb negyedéből. Óvatosan körültekingetve, halkan beszélgettek.

— Harmadik hadtestünk tartalékban van a román fronton — magyarázta élénken Kalmükov. — Másfél héttel ezelőtt ezt az utasítást kapom az ezredparancsnoktól: adjam át a századot, és Csubov hadnaggyal álljak a hadosztályparancsnokság rendelkezésére. Pompás. Át is adom. Megérkezünk a hadosztályparancsnokságra. M. ezredes a hadműveleti osztályon — ismered — bizalmasan közli velem, hogy azonnal Krimov tábornokhoz kell utaznom. Hát megyünk Csubovval a hadtesthez. Krimov fogad. Mivel tudja, milyen tiszteket küldenek hozzá, kereken kijelenti: „Olyan emberek vannak hatalmon, akik tudatosan pusztulásba sodorják az országot. A kormányzó felső réteget okvetlen el kell távolítani, sőt talán az Ideiglenes Kormányt is katonai diktatúrával kell helyettesíteni." Meg is említette Kornyilovot, mint valószínű jelöltet, azután azt ajánlotta, hogy induljak Pétervárra, álljak a Tiszti Szövetség Főbizottsága rendelkezésére. Most több száz megbízható tisztet összpontosítottak ide. Érted, mi lesz a szerepünk? A Tiszti Szövetség Főbizottsága a Kozák Seregek Szövetségének Tanácsával szoros kapcsolatban dolgozik. A vasúti gócpontokon meg a hadosztályokban rohamszázlóaljakat szervez. Mindenre gondol, aminek a közeljövőben hasznát lehet venni.

— De mi lesz ennek a vége? Neked mi a véleményed?

— Tyű, a mindenit! Hát te itt élsz, és nem vagy tisztában a helyzettel? Nem kétséges, hogy kormányválság lesz, és Kornyilov kerül hatalomra. Hiszen az egész hadsereg szívvel-lélekkel mellette áll. Mifelénk így gondolkoznak az emberek: két egyenrangú fél van, Kornyilov meg a bolsevikok. Kerenszkij e két malomkő közé került: vagy egyik vagy másik szét fogja morzsolni. Csak hadd aludjék egyelőre Alisza ágyában. Kerenszkij csak amolyan pünkösdi király. — Kalmükov kis szünetet tartott, aztán kardbojtjával játszogatva folytatta: — Mi tulajdonképpen gyalogok vagyunk ezen a sakktáblán, a gyalogok pedig nem tudják, hová küldi őket a játékos keze... Nekem például fogalmam sincs, mi történik a főhadiszálláson. Csak azt tudom, hogy a

tábornoki kar: Kornyilov, Lukomszkij, Romanovszkij, Krimov, Gyenyikin, Kalegyin, Erdélyi és sok más között van valamilyen titokzatos kapcsolat, valami egyezség...

— De a hadsereg... Vajon követni fogja-e az egész hadsereg Kornyilovot? — kérdezte Lisztnyickij, és mindjobban szaporázta a lépést.

— A katonaság salakja persze nem követi. De mi majd magunk után húzzuk.

— Tudod-e, hogy Kerenszkij a baloldaliak nyomására le akarja váltani a fővezért?

— Nem meri megtenni! Hiszen akár holnap térdre kényszeríthetik. A Tiszti Szövetség Főbizottsága eléggé erélyesen kifejtette előtte idevágó nézeteit.

— Tegnap küldöttséget menesztett hozzá a Kozák Seregek Szövetségének Tanácsa — mondta Lisztnyickij mosolyogva. — Kijelentették, hogy a kozákság Kornyilov leváltásának még a gondolatát sem tűri. És tudod, mit felelt rá: „Ez rágalom. Az Ideiglenes Kormánynak esze ágában sincs effélére vállalkozni." Csillapítgatja a közvéleményt, de ugyanakkor úgy mosolyog a Szovdep végrehajtó bizottságára, mint a fakutya.

Kalmükov elővette tábori tiszti füzetét, és hangosan olvasta:

„A közéleti férfiak értekezlete üdvözli önt, az orosz hadsereg fővezérét. Az értekezlet kijelenti, hogy minden olyan merényletet, mely akár a hadseregben, akár az országban az ön tekintélyének aláásására irányul — bűnös cselekedetnek minősít; egyben csatlakozik a tisztek, a György-keresztes lovagok és a kozákok véleményéhez. A súlyos megpróbáltatások vészterhes óráiban az egész gondolkodó Oroszország nagy reményekkel és hittel tekint önre. Segítse Isten a hatalmas hadsereg újjáteremtésére és Oroszország megmentésére irányuló nagyszerű, hősi vállalkozásában! Rodzjanko." Azt hiszem, világos beszéd?! Szó sem lehet Kornyilov leváltásáról... Apropó, láttad tegnap, mikor megérkezett?

— Csak az éjjel jöttem vissza Carszkoje Szelóból.

Kalmükov elmosolyodott, egyszerre kivillantotta fogai egyenes sövényét és egeszséges, rózsaszínű ínyét. Keskeny szeme összehúzódott, és a szögletekből a pókhálófinom ráncok megszámlálhatatlan sokaságát lövellte szét.

— Remek volt! Egy türkmén lovas század volt a díszőrség. Géppuskások az autókon. Az egész menet a Téli Palota

felé indult. Eléggé félreérthetetlen figyelmeztetés... khö-khökhö... Láttad volna azokat a fürtös kucsmás pofákat! Nagyon érdemes elnézegetni őket! Egészen különös benyomást keltenek!

A két tiszt barangolt még egy darabig a Moszkovszko-Narvszkij kerületben, aztán búcsút vett egymástól.

— Nem szabad szem elől tévesztenünk egymást, Zsenya! — mondotta búcsúzóul Kalmükov. — Cudar idők jönnek. Jól meg kell fogózni, mert könnyen elesik az ember.

Félig visszafordulva kiabálta a távozó Lisztnyickij után:

— El is felejtettem mondani... Emlékszel Merkulovra? A tajzolóra?

— Nos?

— Májusban elesett.

— Lehetetlen.

— De hogy esett el! Véletlenül! A halálnál ostobább nincs a világon. Egy felderítő kezében felrobbant a gránát, könyökig leszakította karját, Merkulovból pedig csak a belső részek egyes darabjait szedtük össze, meg egy pozdorjává tört Zeiss-látcsövet. Pedig három esztendeig kímélte a halál...

Kalmükov kiabált még valamit, de a feltámadó szél szürke porcsigát pörgetett, és csak a hangsúlytalan szövégeket vitte Lisztnyickij füléig. Lisztnyickij legyintett, tovább indult, és csak néha tekintett hátra.

13

Augusztus hatodikán Lukomszkij tábornok a hadseregfőparancsnok vezérkari főnöke — Romanovszkij tábornok, a főhadiszállás első főszállásmestere közvetítésével — azt az utasítást kapta, hogy Nyevel—Novoszokolnyiki—Velikije-Luki körzetében összpontosítsa a 3. lovas hadtestet s a kaukázusi hadosztályt.

— Miért éppen ebben a körzetben? Hiszen ezek a csapatok a román fronton vannak tartalékban? — kérdezte a meghökkent Lukomszkij.

— Nem tudom, Alekszandr Szergejevics. Én csak pontosan közlöm a fővezér utasítását.

— Mikor kapta ön ezt a parancsot?

— Tegnap. Éjjel tizenegy órakor hívatott a fővezér, és parancsolta, hogy ma reggel közöljem önnel.

Romanovszkij lábujjhegyen jött-ment egy darabig az ablaknál, aztán megállt a Lukomszkij szobája fél falát elfoglaló Közép-Európa Hadászati Térképe előtt, és Lukomszkij háta mögé állva, túlzott figyelemmel nézegette a térképet.

— Beszélje meg vele... Most éppen a szobájában van.

Lukomszkij iratokat vett fel az asztalról, félretolta a karosszéket, és elindult azzal a hangsúlyozottan kemény járással, ahogyan minden köpcösödő öreg katonatiszt járni szokott. Az ajtónál maga elé engedte Romanovszkijt, és nyilván a maga gondolatmenetét követve mondta:

— Igen. Helyes.

Kornyilov szobájából éppen akkor lépett ki egy magas, gémlábú ezredes, akit Lukomszkij nem ismert. Udvarias tisztelettel utat engedett, aztán észrevehetően bicegve ment tovább a folyosón, és furcsán, komikusan rángatta nyomorék vállát.

Kornyilov picikét előrehajlott, és ferdén fektetett tenyerével az asztalra támaszkodva mondotta egy előtte álló idősebb tisztnek:

— ... ez várható volt. Megértett ön engem? Kérem, Pszkovba érkezte után azonnal értesítsen. Elmehet.

Kornyilov megvárta, míg a tiszt mögött becsukódik az ajtó, aztán rugalmas, fiatalos mozdulattal ereszkedett karosszékébe. Lukomszkijnak odatolt egy másikat, és azt kérdezte:

— Megkapta Romanovszkijtól utasításomat a harmadik hadtest átcsoportosítására?

— Igen. Azért is jöttem, hogy ezt megbeszéljük. Miért a jelzett körzetet választotta ki a harmadik hadtest összpontosítására?

Lukomszkij figyelmesen nézte Kornyilov kifürkészhetetlen, ázsiaian szenvedélytelen olajbarna arcát. Az orcákon az orrtól a ritkás harcsabajusz takarta kemény szájig megszokottan ismerősen estek a ferde ráncok. A szigorú, vaskemény arckifejezést csak egy kis hajfürt zavarta meg, amely gyermekien meghatóan hullt a homlokára.

Kornyilov az asztalra könyökölt, fonnyadt kis tenyerével alátámasztotta állát, összehunyorította fényes mongol szemét, és Lukomszkij térdét másik kezével megérintve felelte:

— Nem speciálisan az északi front mögött akarom összpontosítani a lovasságot, hanem olyan körzetben, ahonnan szükség esetén könnyű lenne átdobni akár az északi, akár a nyugati frontra.

Szerintem a kiválasztott vidék a legjobban megfelel ennek a követelménynek. Önnek más a véleménye? Igen?

Lukomszkij tétován vállat vont:

— A nyugati front miatt semmi okunk sincs aggódni. Jobb volna Pszkov körzetében összpontosítani a lovasságot.

— Pszkov körzetében? — kérdezte Kornyilov, egész törzsével előrehajolt, összeráncolta homlokát, vékony, színtelen ajkát kissé szétnyitotta, és tagadóan megrázta a fejét:

— Nem! Pszkov körzete nem alkalmas.

Lukomszkij fáradt, öreges mozdulattal tette a szék karjára tenyerét; a szavakat óvatosan megválogatva mondotta:

— Lavr Georgijevics, rögtön megteszem a szükséges intézkedéseket, de az a benyomás alakult ki bennem, hogy ön elhallgat valamit... A lovasság összpontosítására kiválasztott körzet nagyon alkalmas, ha Pétervár vagy Moszkva ellen kell küldeni, de az északi frontot a lovasság ilyen elhelyezése már csak azért sem biztosítja, mert nehéz lesz oda átdobni. Ha nem tévedek, és ön valóban elhallgat valamit, akkor kérem — vagy bocsásson engem a frontra, vagy pedig közölje velem szándékát. A vezérkari főnök csak akkor maradhat helyén, ha teljes mértékben bírja a főparancsnok bizalmát.

Kornyilov lehajtotta fejét, feszülten figyelt — és egyszerű emberi szemmel észrevette, hogy Lukomszkij külsőleg hideg arcát alig látható, gyér pirossággal pettyezte teli az izgalom. Gondolkozott néhány másodpercig, és csak aztán válaszolt:

— Igaza van. Vannak bizonyos elképzeléseim, amelyekről még nem beszéltem önnel... Kérem, intézkedjék a lovasság átcsoportosítása ügyében, és sürgősen rendelje ide Krimov tábornokot, a harmadik hadtest parancsnokát. Mi meg majd akkor fogunk részletesebben beszélgetni, ha visszajövök Pétervárról. Higgye el, Alekszandr Szergejevics, semmit sem akarok eltitkolni ön elől — nyomta meg Kornyilov az utolsó mondatot, és élénken fordult az ajtó felé: kopogtattak. — Tessék!

Von Vizin, a főhadiszállás helyettes biztosa lépett be egy alacsony, lenszőke tábornokkal. Lukomszkij felállt. Távozóban hallotta, amint Kornyilov von Vizin kérdésére ezt felelte:

— Nincs most időm felülvizsgálni Miller tábornok ügyét. Tessék? Igen, elutazom.

Lukomszkij Kornyilovtól visszatérve sokáig állt az ablaknál. Őszülő kecskeszakállát simogatta, és elgondolkozva nézegette,

amint a kertben a szél a vadgesztenyefák sűrű koronáját nyalogatja, és hullámokat hömpölyget a napfényben áttetsző, hajlott füvön.

Egy óra múlva a 3. lovas hadtest parancsnoksága megkapta a rendeletet a főparancsnok vezérkari főnökétől: készüljön az átcsoportosításra. Rejtjeles távirattal még ugyanaznap sürgősen a főhadiszállásra rendelték Krimov tábornok hadtestparancsnokot, aki Kornyilov kívánságára annak idején elhárította a kinevezést a 11. hadsereg parancsnoki tisztségére.

Kornyilov augusztus 9-én egy türkmén lovas osztag védelme alatt különvonaton Pétervárra utazott.

Másnap a főhadiszálláson szájról szájra járt a hír, hogy a főparancsnokot elmozdították, sőt letartóztatták, de 11-én reggel Kornyilov visszatért Mogiljovba.

Rögtön megérkezése után hívatta Lukomszkijt. Sorra elolvasta a sürgönyöket, jelentéseket, gondosan megigazította kifogástalan, hófehér kézelőjét, amely nyomatékosan aláfestette keskeny kezefejének olajbarna színét, és a gallérjához nyúlt. Ezekben a sebesen suhanó mozgásokban szokatlan izgalom tükröződött vissza.

— Most befejezhetjük a múltban félbehagyott beszélgetést — mondotta halkan. — Vissza akarok térni azokra a meggondolásokra, amelyek arra ösztönöztek, hogy Petrográd alá toljam át a harmadik hadtestet, és amelyekről még nem beszéltem önnel. Tudja, hogy augusztus harmadikán, mikor Pétervárott jelen voltam a minisztertanácson, Kerenszkij és Szavinkov figyelmeztetett, hogy ne érintsem a védelem különösen fontos kérdéseit, mivel — szerintük — a miniszterek között vannak megbízhatatlan emberek is. Mikor én, a hadseregfőparancsnok, beszámolok a kormánynak, nem beszélhetek haditerveimről, mert nincs biztosíték arra, hogy az elmondottakat néhány nap múlva nem fogja megtudni — a német főparancsnokság! Ez aztán a kormány! Hát ezek után hihetem én, hogy megmenti az országot? — Kornyilov gyors, szilárd léptekkel odament az ajtóhoz, bezárta kulcsra, megfordult, és az asztal előtt fel s alá járkálva mondta: — Keserű és fájó érzés látni, hogy milyen puhányok kormányozzák az országot. Akaratgyengeség, jellemtelenség, tudatlanság, határozatlanság, többnyire pedig egyszerű aljasság: ez irányítja ennek a — bocsánat a kifejezésért — ennek a „kormánynak" a cselekedeteit. A bolsevikok el fogják söpörni Kerenszkijt, mégpedig az olyan urak jóindulatú segédletével, mint például Csernov és a töb-

biek... Szóval. Alekszandr Szergejevics: ilyen helyzetben van ma Oroszország. Az ön előtt ismeretes elvektől vezettetve meg akarom menteni a hazát az újabb megrázkódtatásoktól. A harmadik lovas hadtestet főként azért csoportosítom át, hogy augusztus vége felé Pétervár alá vonjam, és ha a bolsevikok mozgolódnak, akkor leszámoljak a haza elárulóival, ahogy kell. A hadműveletek közvetlen irányítását Krimov tábornokra bízom. Meg vagyok győződve, hogy szükség esetén minden gondolkozás nélkül felkötteti a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjét... Az Ideiglenes Kormány pedig... No, azt majd még meglátjuk... Én semmit sem akarok, csak megmenteni Oroszországot... Megmenteni mindenáron, megmenteni, bármibe kerüljön is!

Kornyilov hirtelen abbahagyta a járkálást; pontosan Lukomszkijjal szemben állt meg, és ingerülten kérdezte:

— Osztja-e ön azt a meggyőződésemet, hogy csakis ilyen eszközökkel lehet biztosítani az ország és a hadsereg jövőjét? Követni fog-e ön engem mindvégig?

Lukomszkij felindultan szorongatta Kornyilov száraz, meleg kezét.

— Teljes mértékben osztom az ön nézeteit! Mindvégig követni fogom! Meg kell gondolni, meg kell fontolni, azután le kell sújtani. Bízzék bennem, Lavr Georgijevics!

— A fő tervet én vázoltam fel. A részleteket Lebegyev ezredes és Rozsenko százados dolgozza ki. Hisz ön, Alekszandr Szergejevics, túl van terhelve munkával. Bízzék bennem! Lesz még időnk megfontolni mindent, és ha szükségesnek mutatkozik, végrehajtani a megfelelő módosításokat.

Ezekben a napokban lázas életet élt a főhadiszállás. A mogiljovi kormányzói palotában egymás után jelentek meg a napégette, szélbarnította arcú, csupa poros keki gimnasztyorkás tisztek a különböző frontszakaszokról, hogy felajánlják szolgálataikat, egyremásra érkeztek a tiszti bizottság és a kozák tanács piperkőc képviselői, jöttek futárok a Don mellől, Kalegyintől: a Doni Sereg Körzete első kinevezett vezératamánjától. Nyakra-főre utaztak Mogiljovba különféle polgári egyének is. Jöttek olyanok, akik őszintén segíteni akartak Kornyilovnak, hogy talpra állítsa a februárban elbukott régi Oroszországot, de voltak köztük dögkeselyűk is, akik jó szimattal messziről megérezték a nagy vérszagot, megsejtették, ki vágja fel kemény kezével az ország ereit, és azzal a reménnyel repültek Mogiljovba, hátha sikerül majd egyet-

mást elragadniuk. Dobrinszkij, Zavojko, Alagyin nevét mint a fővezérrel közeli kapcsolatban álló emberek nevét emlegették a főhadiszálláson. A Doni Sereg tábori atamánjának halkan azt suttogták, hogy Kornyilov túlságosan hiszékeny, és ezért kalandorok hatalmába került. De ugyanakkor a tisztikar széles köreiben az a meggyőződés uralkodott, hogy Kornyilov Oroszország visszaállításának jelképe, zászlaja. És e zászló alá mindenünnen özönlöttek, akik a restaurációt óhajtották.

Kornyilov augusztus 13-án Moszkvába utazott az állami tanácskozásra. A tanácskozást Kerenszkij Ideiglenes Kormánya hívta össze. Az illegalitásban dolgozó Lenin ezt az összejövetelt találóan „ellenforradalmi imperialista tanácskozásnak" nevezte. Földesurak és gyárosok, a hadsereg és a kozákság tábornokai, mensevikek és eszerek vettek részt rajta. A nép ellenségei maguk köré gyűjtötték az ellenforradalmi erőket.

14

Egy nappal Kornyilov Moszkvába érkezése előtt Lisztnyickij kapitány a Kozák Seregek Szövetsége Tanácsának rendkívül fontos megbízásával utazott oda. Miután átadott a Moszkvában állomásozó kozák ezred parancsnokságának egy levelet, megtudta, hogy holnapra várják Kornyilovot.

Lisztnyickij délben az Alekszandrovszkij-pályaudvaron volt. Az első és második osztályú váróteremben és étteremben vegyes tömeg szorongott; túlnyomó része katona. A peronon sorakozott fel a Sándor cár Tiszti Iskola díszszázada, a viaduktnál pedig a női halál-zászlóalj. Délután három óra tájban befutott a vonat. Egy csapásra elnémult a beszélgetés... Bömbölve harsan fel a rezesbanda orkánja. Csoszogva topog a száz meg száz láb... A tömeg dagálya felkapta, elsodorta és a peronra dobta Lisztnyickijt. Mikor kikecmergett a tolongásból, látta, hogy a fővezér kocsija előtt kétsoros vonalban türkmének állnak. A kocsi fényesre lakkozott fala fodrosan tükrözi élénkpiros köntösüket. Kornyilov több katonatiszt kíséretében szállt ki, ellépett a díszszázad, a György-keresztes Lovagok Szövetségének, a Hadsereg és a Flotta Tiszti Szövetségének és a Kozák Seregek Szövetsége Tanácsának küldöttsége előtt.

Lisztnyickij a fővezérnek bemutatkozó személyek közül meg-

ismerte Kalegyin doni atamánt, Zajoncskovszkij tábornokot; a többiek nevét a körülöte álló tisztek mondták meg sorban:

— Kiszljakov, a közlekedési miniszter helyettese.

— Rudnyev polgármester.

— Trubeckoj herceg, a főhadiszállás diplomáciai irodájának főnöke.

— Muszin-Puskin, az Államtanács tagja.

— Cailleaux ezredes, francia katonai attasé.

— Golicin herceg.

— Manszirev herceg — csengtek a talpnyalóan alázatos hangok.

Lisztnyickij látta, hogy a feléje közeledő Kornyilovra virágot hintenek a választékosan öltözött hölgyek, akik sűrű tömegben álltak a peron mentén. Egy rózsaszínű virág szirmaival beleakadt Kornyilov vállszíjába, és úgy csüngött egyenruháján. Kornyilov picikét zavart, alig észrevehető, határozatlan mozdulattal rázta le. Egy nagyszakállú öreg uráli hebegve kezdte az üdvözlő szavakat a tizenkét kozák sereg nevében. Lisztnyickijnek nem sikerült végighallgatnia a beszédet; a falhoz szorították, és majdnem letépték a kardszíját. Rogyicsev, az Állami Duma tagja beszéde után Kornyilov tovább indult, bár a tömeg sűrű pépként tapadt köréje. A tisztek megfogták egymás kezét, védőláncot formáltak, de szétlökdösték őket. Kornyilov felé száz meg száz kéz nyúlt. Egy megtépázott, testes hölgy mellette tipegett, és mindenáron rá akarta tapasztani ajkát Kornyilov világoszöld egyenruhája ujjára. A kapunál fülsiketítő, mennydörgő éljenzés közepett felkapták, úgy vitték tovább. Lisztnyickij félresöpört egy méltóságos tartású urat: sikerült is elkapnia Kornyilov lakkcsizmáját, amely ott kalimpált a szeme előtt. Ügyesen átölelte a lábát, és vállára helyezte; nem is érezte pehelynyi súlyát; izgalmában lihegve csupán arra törekedett, hogy megtartsa az egyensúlyt és a lépés ritmusát, aztán a tömeg lassú sodrában, a bömbölő éljenzéstől és a rezesbanda zuhogó hangzáporától süketen, elindult vele. A kijáratnál sebtiben ráncba szedte zubbonyát, mert a nagy tolongásban kicsúszott az övből. A lépcsőn letipegtek a térre. Előttük hatalmas tömeg, a katonák zöld sorfala és egy kozák század áll lovas rendben. Kezét sapkája ellenzőjéhez emelte, és könnyfátyolos szemmel hunyorogva erőlködött, de nem tudta csillapítani ajkai visszafojthatatlan remegését. Zavarosan emlékezett rá, hogy kattogtak a fényképezőgépek, őrjöngött a tömeg, vonultak el dísz-

lépésben a tiszti iskolások, és hogyan engedte őket maga előtt a mongolarcú, szénfekete, ferdeszemű kis tábornok

Egy nap múlva Lisztnyickij elindult Pétervárra. Elhelyezkedett a felső fekvőpolcon, szétterítette köpenyét, rágyújtott, és Kornyilovról gondolkozott.

„Élete kockáztatásával szökött meg a fogságból, mintha csak tudta volna, hogy milyen nagy szüksége lesz rá a hazának. Micsoda arc! Mintha terméskőből faragták volna: nincs rajta semmi felesleges, semmi hétköznapi... Ugyanilyen a jelleme is. Valószínűleg minden világosan áll előtte, mindent pontosan kiszámított. Ha eljön az alkalmas pillanat, harcba vezet bennünket. Furcsa, még azt sem tudom, micsoda is tulajdonképpen — monarchista? Alkotmányos monarchista... Hej, ha mindenki úgy bíznék magában, mint ő!"

Körülbelül ugyanebben az órában Moszkvában, a Nagy Színház folyosóján két tábornok félrevonultan sétált a parkett rövid sávján, és halkan beszélgetett a Moszkvai Államtanács tagjai ülésének szünetében. Egyikük törékeny, mongolos arcú, a másik zömök; kefehajú, négyszögletes feje tömören ült nyakán. Halántékán alig őszülő, simára fésült haját már kopasz foltok tarkították.

— A kiáltványnak ez a pontja a bizottságok megszüntetésére céloz a katonai egységeknél?

— Igen.

— Feltétlenül szükség van az egységes frontra, a tömör szilárdságra. Az általam javasolt intézkedések megvalósítása nélkül nincs menekvés. A hadsereg szervezeti okokból képtelen küzdeni. Ilyen hadsereg nem arat győzelmet, sőt még valamelyest erősebb rohamot sem bír ki. A csapatokat megmételyezte a bolsevik propaganda. És itt, a front mögött? Látja, hogy reagálnak a munkások minden kísérletre, amely megfékezésükre irányul: sztrájkkal és tüntetésekkel. Az értekezlet részvevői kénytelenek gyalog járni... Szégyen, gyalázat!* A hátország militarizálása, szigorú rendszabályok életbeléptetése, valamennyi bolseviknak, a hanyatlás e hordozóinak kíméletlen kiirtása: ezek a mi legközelebbi feladataink. Számíthatok-e feltétlenül az ön további támogatására, Alekszej Makszimovics?

* A moszkvai munkások az Államtanács ülése elleni tiltakozásuk jeléül általános sztrájkot rendeztek. Moszkvában mintegy 400 000 munkás sztrájkolt.

— Én feltétel nélkül önnel tartok.

— Biztam is benne. Köszönöm. Látja, mikor határozottan és keményen kellene cselekedni, a kormány csak fél rendszabályokra meg hangzatos frázisokra szorítkozik: „Tűzzel-vassal elnyomjuk mindazok kísérleteit, akik — mint a múltkor történt — a népuralom ellen törnek." Nem, mi előbb szoktunk cselekedni, és csak azután beszélni. Ők meg fordítva csinálják. No de, eljön nemsokára az az idő, amikor leszüretelhetik félrendszabályos politikájuk gyümölcseit. De én nem akarok részt venni ebben a becstelen játékban! Én mindig a nyílt harc híve voltam, az is maradok. A csűrés-csavarás nem természetem.

A kis tábornok megállt partnerével szemben, megcsavargatta a fémgombot sötétzöld zubbonyán, és izgalmában kissé dadogva folytatta:

— Levették a szájkosarat, és most ők ijedtek meg a legjobban a maguk forradalmi demokráciájától; rimánkodnak, hogy dobjuk át a frontról a főváros alá a legmegbízhatóbb katonai egységeket, de ugyanakkor nem mernek semmiféle reális lépésre vállalkozni, mert kedvében akarnak járni ennek a demokráciának. Egy lépés előre, egy lépés hátra... Csakis erőink teljes konszolidációja útján, csakis a legerősebb erkölcsi nyomással csikarhatunk ki a kormányból engedményeket; ha nem, akkor majd megkapják a magukét! Nem sokat fogok habozni, hogy védtelenül hagyjam-e a frontot vagy se! Hadd térítsék észre őket — a németek!

— Beszéltünk Dutovval. A kozákság minden támogatást megad önnek, Lavr Georgijevics. Most már csak a további közös lépések kérdésében kell pontosan megállapodnunk.

— Az ülés után dolgozószobámban várom önt és a többieket. Milyen a hangulat önöknél a Donvidéken?

A zömök tábornok mellére szorította fényesre borotvált, négyszögletes állát, és borúsan, mogorván bámult maga elé. Vastag bajusza alatt megremegett ajka szöglete, mikor tétován felelte:

— Én már nem bízom úgy a kozákban, mint azelőtt... És most általában nehéz megítélni, ki milyen hangulatban van. Kompromisszumra van szükség: a kozákságnak bizonyos engedményeket kell tennie, hogy megtartsa szövetségében az inogorodnyijokat.* Folyamatban van néhány ilyen irányú intézkedés, de a sikerért

* Inogorodnyij: kozák vidékeken olyan paraszt, aki nem tartozik a kozákok rendjéhez.

nem állhatok jót. Attól tartok, hogy ha a kozákság és az inogorodnyijok érdeke összeütközik, szakadásra kerülhet sor... Föld... E tengely körül forog most ezek és amazok minden gondolata egyaránt.

— Megbízható kozák egységek legyenek a keze alatt, hogy biztosítsa magát mindenféle belülről jövő meglepetéssel szemben. Ha visszaérkezem a főhadiszállásra, beszélek Lukomszkijjal, és valószínűleg megtaláljuk a módját, hogy néhány ezredet küldjünk a frontról a Don mellé.

— Nagyon hálás leszek érte.

— Szóval ma tisztázzuk későbbi közös lépésünk kérdéseit. Én szentül hiszek tervünk sikeres végrehajtásában, de a szerencse hitszegő valami, tábornok... Ha minden reményünk ellenére cserbenhagy... számíthatok-e arra, hogy menedéket találok önnél, a Don mellett?

— Nemcsak menedéket, hanem védelmet is. Hisz a kozákok ősidők óta híresek vendégszeretetükről.

Kalegyin az egész beszélgetés alatt először mosolyodott el, hogy enyhítse komor, fáradt pillantásának vigasztalanságát.

Egy óra múlva Kalegyin doni atamán felolvasta a síri csöndben ülő hallgatóság előtt a tizenkét kozák seregnek a kozák vezetőréteg megszerkesztette úgynevezett kiáltványát.

A Donnál, a Kubán mentén, a Tyerek partján, az Urál-vidéken, az Usszuri táján egyik határtól a másikig, a kozák földeken mindenütt fekete pókhálóként nyúltak szerteszét attól a naptól fogva a forradalom, a dolgozó nép ellen irányuló nagy összeesküvés titkos szálai.

15

A júniusi harcok ágyútüzével rommá lőtt falu üszkeitől egy versztányira az erdő mellett szeszélyes cikcakkokban kanyarogtak a lövészárkok. Az erdőszélen húzódó szakaszban a Különleges Kozák Század tartózkodott.

Mögötte, az égerliget és nyírfacsemeték áthatolhatatlan sűrű zöldjén túl, tőzegmocsár rozsdállott, amelyet valamikor — a háború előtt — épp csak elkezdtek kiaknázni. Vörös bogyóival vidáman virított a csipkerózsa. Jobbra, az erdő előreugró nyúlványán túl, lövedékek szaggatta műút húzódott, amely még töretlen csapásra emlékeztetett; az erdőszélen pedig golyó csipkedte csenevész

dudva nőtt, elszenesedett tuskók dudorodtak, barnásan sárgállott az agyagmellvéd, és a lövészárkok mély sáncai erre is, arra is messzire nyúltak a sík, csupasz mezőn. Hátul még az aknák fodros árkaival felturkált mocsár, még a szétroncsolt műút is a félbehagyott munka szagát: életet lehelt, de az erdőszélen vigasztalan és keserű képet mutatott a föld az emberi szemnek.

Ezen a napon Ivan Alekszejevics, a Mohov-féle hengermalom volt gépésze, a közeli faluba ment, ahol a lőszeres szekerek vonata botorkált, Zahar Koroljovba ütközött. Zahar szinte futva közeledett; őrülten hadonászott, kardja bele-beleakadt a földdel telitömött zsákok csücskébe. Ivan Alekszejevics félrehúzódott, hogy utat engedjen neki, de Zahar megragadta gimnasztyorkája gombját, és egészségtelenül sárga szemefehérét forgatva suttogta:

— Hallottad? A gyalogság elmegy jobbfelől! Lehet, hogy itt hagyják a frontot.

Zahar szakálla máskor olyan volt, mint megfagyott vízesés, vagy mintha fekete vasból öntötték volna, de most éktelenül összekuszálódott; szeme éhes, szomorkás mohósággal meredt bajtársára.

— Hogyhogy itt hagyják?

— Elmennek, de hogy hogy — azt én sem tudom.

— Talán csak leváltják őket? Gyerünk a szakaszparancsnokhoz, kérdezzük meg.

Zahar megfordult, és a nyirkos, nyálkás földön csúszkálva indult a szakaszparancsnok fedezéke felé.

Egy óra múlva a falu felé menetelt a gyalogsággal leváltott század.

Másnap a lovászoknál kiválogatta ki-ki a maga lovát, és a század erőltetett menetben indult a front mögé.

Aprószemű eső esdegélt. A nyírfa púposan csüngette ágait. Az út ékformában fúródott az erdőbe. Mikor a lovak megérezték a nyirkosságot és a tavalyi avar hervatag, csípős, bánatos illatát, nagyot prüszköltek, és elevenebben kocogtak tovább. A bokrokon, mint rózsaszínű gyöngyszem, csillogott nedvesen a boroszlán; az erdei lóhere-virág esőmosta, habos bóbitája elbűvölően csillogtatta hófehérségét. A szél súlyos, tömör cseppeket rázott a fáról a lovasokra. A köpenyeken és sapkákon foltok feketéllettek, mintha sörét lyuggatta volna át. A kapadohány füstje foszladozva úszott a szakasz sorai felett.

— Fogtak bennünket, oszt cipelnek, az ördög tudja, hovamerre?
— Mintha nem lett vóna elég a lövészárokba?!
— De csakugyan: hova hajtanak ezek bennünket?
— Valami átcsoportosítás lesz!
— Nem úgy fest egy cseppet sem.
— Ugyan! Gyúccsunk rá, komám: minden bajunkat elfelejtjük.
— Én a magamét a bornyúba cipelem...
— Kapitány úr, engedje meg, hogy rágyúccsunk egy nótára.
— Megengedte? No, akkor kezdd, Arhip!
Az első sorokban torkát köszörülte valaki, aztán rázendített:

Hazajöttek a kozákok, kitelt a szolgálat.
Vállukon pántok, mellükön keresztek.

A rekedtes ízű hangok bágyadtan nyújtották egy darabig a dalt, aztán elhallgattak. Az Ivan Alekszejevics mellett lovagló Zahar Koroljov fölállt a kengyelben, és gúnyosan kiabálta:
— Ejnye, vén vak kódusok, hát így szoktak énekelni mifelénk? Nektek a templom előtt persellyel, zsoltárt énekelve kéne kódulnotok! Kántáló kódusok!
— No, akkor kezdd te!
— Kurta a nyaka, nem jut hely benne a hangnak.
— Hetvenkedett, de most ki akar bújni alóla.
Koroljov markába szorította telitetvesedett szakálla fekete öntvényét, egy pillanatra behunyta szemét, kétségbeesetten csapott egyet a kantárszárral, és elrikkantotta az első szavakat:

Hej, vigadjatok hát, vitéz doni kozákok...

A század, mintha felébredt volna a nótakezdő rikkantására, utánabömbölte:

Becsületben, dicsőségben!...

és öblösen szállt a dal az ázott erdő, a dűlőút felett:

Mutassatok példát minden cimborának,
Biztos kézzel lövünk, a célba találunk,

Soha meg nem bontjuk mi a hadi rendet,
Engedelmeskedünk mindig a parancsnak,
Ha megparancsolják tiszt-apáink, megyünk,
Öljük, vágjuk, kaszaboljuk ellenségeinket!

Az egész napi menetet nótaszóval tették meg: örültek, hogy végre kiszabadultak a „farkasverem"-ből. Estefelé vonatra szálltak. A vonat Pszkov felé kúszott. Csak három állomással arrább tudták meg, hogy a századot a harmadik lovas hadtest többi csapatával együtt Petrográd felé irányították a kezdődő zavargások elfojtására.

Ennek hallatára elnémult a beszélgetés mindenütt. A vörös vagonokban sokáig álmos csend ringatózott.

— Cseberből vederbe! — mondta ki a többség gondolatát a langaléta Borscsov.

Ivan Alekszejevics — február óta változatlanul a századbizottság elnöke — mindjárt az első állomáson odament a századparancsnokhoz:

— A kozákok nyugtalankodnak, kapitány uram.

A kapitány sokáig bámulta a mély gödröcskét Ivan Alekszejevics állán, és mosolyogva mondta:

— Én is nyugtalankodom, kedves barátom.

— Hová visznek bennünket?

— Petrográdba.

— A zavargók ellen?

— Hát te mit gondoltál: tán segíteni nekik?

— Mink nem akarjuk sem ezt, sem azt.

— Csakhogy tőlünk nem nagyon kérdezgetik, akarjuk-e vagy sem.

— A kozákok...

— Mit „kozákok"?! — vágott közbe most már dühösen a századparancsnok. — Én is tudom, mit gondolnak a kozákok. Nekem tán kellemes ez a küldetés? Nesze, olvasd fel a században. A következő állomáson majd beszélek a kozákokkal.

A parancsnok odaadott neki egy összetekert sürgönyt, és homlokát összeráncolva, szemmel látható undorral rágcsálta a zsírszemcsés húskonzervdarabokat.

Ivan Alekszejevics visszament a maga vagonjába. Kezében, mint égő parazsat vitte a táviratot.

— Hívjátok ide a kozákokat a többi vagonból is.

A vonat már elindult, de a kozákok még mindig egymás után ugráltak át a vagonba. Összegyűlt vagy harminc ember.

— Sürgönyt kapott a parancsnok. Az imént olvasta.

— Mutasd csak, mi van ott aláírva? Add csak ide!

— Olvasd, ne fecsegj!

— Fegyverszünet?

— Kuss! Pofa be!

Ivan Alekszejevics a fülledt csendben hangosan olvasta fel Kornyilov főparancsnok felhívását. Azután az izzadt tenyerű kozákok kézről kézre adták a lapot; a szöveg szavait néha kettészakította a távíró.

Én, Kornyilov hadseregfőparancsnok, az egész nép előtt kijelentem: a katonai kötelességérzet, a szabad Oroszország polgárának önfeláldozó készsége és az önzetlen hazaszeretet hazánk életének e súlyos perceiben arra késztet, hogy ne engedelmeskedjem az Ideiglenes Kormány parancsának, és továbbra is megtartsam a hadsereg és a flotta főparancsnokságát. Kijelentem az egész orosz népnek, hogy inkább vállalom a halált, mintsem hogy megfosszanak főparancsnoki tisztségemtől, annál is inkább, mert ebben az elhatározásomban valamennyi hadseregparancsnok támogat. Az orosz nép igaz fia mindig őrhelyén pusztul el, és feláldozza a hazának a legnagyobbat, a legtöbbet, amije csak van: az életét.

Hazánk létének e valóban borzalmas perceiben, amikor mindkét főváros felé csaknem szabad az út a győztes ellenség diadalmenete előtt, az Ideiglenes Kormány megfeledkezik az ország függetlenségének és puszta létének kérdéséről, az ellenforradalom kísérteties borzalmaiba dönti a népet. Mivel a kormányzásra képtelen, a hatalom gyakorlásában gyenge, tetteiben határozatlan, ő maga serkenti mielőbbi megvalósulásra ezt az ellenforradalmat.

Ki állna őrt népe nagy jövője, nagyszerű szabadságjogai felett, ha nem én, népem édesgyermeke, aki egész életemet ország-világ előtt a haza önzetlen szolgálatára szenteltem. De ez a jövő most akarat nélküli, gyönge kezekben van. A dölyfös ellenség megvesztegetés és árulás révén úgy intézkedik nálunk, mint otthon a maga portáján, pusztulással fenyegeti az orosz népnek nemcsak a szabadságát, hanem puszta létét is. Ocsúdjatok fel végre, oroszok, és tekintsetek abba a feneketlen mélységbe, ahová sebesen halad hazánk!

Mindenféle megrázkódtatás elkerülése, orosz vér ontása, a testvérviszály megakadályozása végett, feledve minden sértést és megbántást, az egész nép színe előtt fordulok az Ideiglenes Kormányhoz, és azt mondom: jöjjenek ide az én főhadiszállásomra, ahol szabadságukat és biztonságukat becsületszavam garantálja, és velem együtt dolgozzák ki, teremtsék meg a nemzetvédelem olyan szervezetét, amely biztosítja a szabadságot, és a hatalmas, szabad néphez méltó nagy jövendő felé vezeti az orosz népet.

KORNYILOV tábornok

A következő állomáson megrekedt a szerelvény. A kozákok az indulásra várva összegyűltek a vagonok mellett, megvitatták Kornyilov táviratát és Kerenszkij sürgönyét, amelyet csak az imént olvasott fel az ezredparancsnok, és amelyben Kerenszkij árulónak és ellenforradalmárnak bélyegzi Kornyilovot.

A kozákok fejükvesztetten vitatkoztak. A századparancsnok és a szakaszparancsnokok szintén a legnagyobb zavarban voltak.

— Minden összekutyulódik az ember fejében! — panaszkodott Martyin Samil. — A nyavalya érti, mék itt a hibás!

— Egymást is kínozzák, a hadsereget is gyötrik.

— Nem férnek a bőrükbe.

— Pedig ha az urak veszekednek, a nép issza meg a levét.

— Minden úgy kavarog, mint az örvény... Ej, ej, nagy baj van!

Egy csoport odament Ivan Alekszejevicshez.

— Eredj a parancsnokho, kérdd meg tüle, micsinájjunk — követelték.

Csapatostul indultak a századparancsnokhoz. A tisztek a maguk vagonjába gyűltek, és tanakodtak valamin. Ivan Alekszejevics bement a vagonba:

— Parancsnok úr, a kozákok azt kérdezik, most mit csináljunk.

— Mindjárt kimegyek.

A század a legutolsó vagonnál egybeverődve várta. A parancsnok belevegyült a kozákok tömegébe. Aztán középre furakodott, és felemelte kezét:

— Mi nem Kerenszkijnek, hanem a hadseregfőparancsnoknak meg közvetlen feletteseinknek rendeljük alá magunkat. Helyes? Ezért zúgolódás nélkül teljesítenünk kell feljebbvalóink parancsát, és tovább kell utaznunk Pétervárra. Végső esetben Dno állomáson — ha odaérünk — tisztázhatjuk majd a helyzetet az első doni

hadosztály parancsnokával; ott majd meglátjuk. Kérem a kozákokat, őrizzék meg nyugalmukat. Úgyis nehéz időket élünk.

A századparancsnok még sokáig beszélt katonai kötelességről, hazáról, forradalomról, csillapítgatta a kozákokat, kitérően válaszolt kérdéseikre. De elérte célját; ezalatt ugyanis mozdonyt kapcsoltak a szerelvény elé (a kozákok nem tudták, hogy két tisztjük verekedte ki a mielőbbi indítást, mert fegyverrel fenyegette meg az állomásfőnököt), és a kozákok szétszéledtek: ki-ki a maga kocsijába.

Álló napig vánszorgott a szerelvény, míg Dno állomás felé közeledett. Éjjel megint feltartóztatták, és az usszuriak meg a Dagesztáni Ezred szerelvényeit engedték előre. A kozák szerelvényt mellékvágányra tolatták. Az opálos éji homályban megvillanó lámpafénnyel futottak el mellettük a Dagesztáni Ezred vagonjai.

Távolodó torokhangokat, zurna sírását és idegen dalok furcsa dallamát lehetett hallani.

Csak éjféltájban indították tovább a századot. A gyenge kis mozdony sokáig állt az itatónál. A tűzszekrényből a láng szikrázó fénye vetődött a földre. A mozdonyvezető cigarettát szipákolva bámult ki az ablakon, mintha várt volna valamit. Az egyik kozák kihajolt a mozdonyhoz közeledő vagon ajtaján.

— Hé, Gavrila, tekerd, az istállóját, mert mingyán beléd lövünk! — kiáltotta.

A mozdonyvezető kiköpte a cigarettacsutkát, hallgatott, nyilván a csutka ívalakú röptét figyelte.

— Mindenkit nem lőhettek sorra! — mondta köhögve, és elment az ablaktól.

Néhány perc múlva a mozdony megrántotta a vagonokat, megcsörrentek az ütközők, és a lökéstől egyensúlyukat vesztett lovak patájának dübörgése hallatszott. A szerelvény elkúszott az itató, a kivilágított ablakok ritka négyszögei és a töltésen túl ácsorgó nyírfák sötét kúpjai mellett. A kozákok takarmányt adtak a lovaknak, és elaludtak. Csak némelyik virrasztott a nyitott ajtónál cigarettázva, bámulta a felséges eget, és a maga baján gondolkozott.

Ivan Alekszejevics Koroljev mellett feküdt; az ajtó résén át a tovaúszó csillagtengert figyelte. Az elmúlt napon még egyszer megfontolt mindent, és szilárdan elhatározta: minden eszközzel ellene fog szegülni, hogy a század tovább haladjon Pétervár felé;

fektében azon gondolkozott, hogyan nyerje meg a kozákokat a maga felfogásának, miképpen ragadja magával őket.

Már Kornyilov felhívása előtt is világosan tudta, hogy a kozákok nem haladhatnak tovább egy csapáson Kornyilovval, de Kerenszkijt védeni sem esik kezükre. Addig törte a fejét, míg elhatározta, hogy nem engedi a századot Pétervárig. ha pedig összeütközésre kerül sor valakivel, ez a valaki Kornyilov lesz. De nem Kerenszkijért, nem az ő uralmáért száll síkra, hanem azért a hatalomért, amely majd utána következik. Hogy pedig Kerenszkij után a várva várt, az igazán népi hatalom következik, arról szentül meg volt győződve. Még a nyáron úgy esett sorja, hogy Pétervárra kellett utaznia a végrehajtó bizottság katonai tagozatához, ahová a század küldötte a századparancsnokkal támadt nézeteltérés kapcsán; mikor látta a végrehajtó bizottság munkáját, beszélt néhány bolsevik elvtárssal, azt gondolta magában: „Ha ezt a csontvázat telenövi a mi húsunk, munkásoké, az lesz az igazi hatalom! Ha az életed árán is, de kapaszkodj bele, Ivan, kapaszkodj, akár a gyermek az anyja mellébe!"

Ezen az éjszakán, ahogy itt feküdt a pokrócon, még sűrűbben mint máskor, jutott eszébe az eddig meg nem ízlelt nagy, forró szeretet egy ember iránt, akinek irányítása alatt tapogatta lábával rögös élete útját. Eszébe jutott, hogy holnap beszélnie kell a kozákokkal, eszébe jutottak Stockman szavai a kozákokról; ezeket ismételte sűrűn, mintha szeget verne be a falba, egészen a fejéig: „A kozákság természeténél fogva konzervatív. Ha majd meg akarod győzni a kozákot a bolsevik eszmék helyességéről, ne felejtsd el ezt a körülményt: óvatosan, meggondoltan járj el, ügyesen alkalmazkodj a helyzethez. Eleinte ugyanolyan előítélettel viseltetnek majd veled szemben, mint te meg Miska Kosevoj annak idején énvelem szemben, de ez ne zavarjon. Makacsul üsd a vasat — mienk a végső győzelem!"

Ivan Alekszejevics arra számított, hogy ha le akarja beszélni a kozákokat: ne tartsanak Kornyilovval, bizonyos ellenállásba fog ütközni. De mikor reggel a maga vagonjában óvatosan megpendítette, hogy követelni kellene: térjenek vissza a frontra, és ne menjenek Pétervárra verekedni az édestestvéreikkel, a kozákok szívesen beleegyeztek, és készségesen határozták el, hogy nem fogják tovább folytatni az utat Pétervár felé. Zahar Koroljov és Turilin, egy csernisevszkajai kozák, volt Ivan Alekszejevics legbizalmasabb segítő társa. Ezek vagonról vagonra vándorolva,

egész nap beszélgettek a kozákokkal. Estefelé valamelyik kisebb állomáson — mikor a vonat meglassította az iramot — Psenyicsnyikov, a harmadik szakasz káplárja, beugrott a vagonba, hol Ivan Alekszejevics volt.

— Mingyán az első állomáson szálljon le a század! — kiáltotta izgatottan Ivan Alekszejevicshez fordulva. — Miféle bizottsági elnök vagy, ha nem tudod, mit akarnak a kozákok?! Elég vót mán, hogy a bolondját járassák velünk! Nem megyünk tovább egy tapodtat sem! A tiszti banda hurkot akaszt a nyakunkba, te meg a füled botját se mozgatod. Erre választottak téged? No mit vigyorogsz?

— Mán rég így kellett vóna — mondta mosolyogva Ivan Alekszejevics.

Az állomáson ő ugrott ki elsőnek a vagonból. Turilin kíséretében indult az állomásfőnökhöz.

— A mi vonatunkat ne irányítsd tovább. Itt rögtön hozzáfogunk kirakodni.

— Hogyhogy? — kérdezte zavartan az állomásfőnök. — Utasításom van rá... a menetlevél...

— Pofa be! — dörrent rá gorombán Turilin.

Megkeresték a pályaudvari bizottságot; az elnöknek, egy kövér, rőt távirásznak megmagyarázták, miről van szó, és néhány perc múlva a mozdonyvezető nagyon szívesen vezette vakvágányra a szerelvényt.

A kozákok gyorsan a vagonokhoz támasztották a pallókat, és egymás után vezették ki a lovakat. Ivan Alekszejevics a mozdonynál állt, szétvetette hosszú lábát, és mosolyogva törölgette az izzadságot barna arcáról. A századparancsnok sápadtan szaladt oda hozzá:

— Mit csinálsz? Tudod, hogy...

— Tudom! — vágott a szavába Ivan Alekszejevics. — Csak ne lármázz, kapitány uram. — Elsápadva, remegő orrcimpával, tisztán, érthetően mondta: — Eleget zajoltál, öcskös! Fütyülök rád! Úgybizony!

— Kornyilov főparancsnok... — dadogta a kapitány bíborvörösen, de Ivan Alekszejevics a porhanyós homokba mélyen besüppedő, gacsosra taposott csizmájára tekintett, megkönnyebbülten legyintett, és azt ajánlotta:

— Akaszd a nyakadba Kornyilovot kereszt helyett, nekünk nem kell.

A kapitány sarkon fordult, és elszaladt a vagonja felé.

Egy óra múlva a század egyetlen tiszt nélkül, de teljes hadrendben vonult ki az állomásról, és délnyugat felé indult.

Az élszakaszban a géppuskások mellett lovagolt Ivan Alekszejevics — aki átvette a századparancsnokságot — és jobb keze: az alacsony Turilin.

A század csak üggyel-bajjal tudott eligazodni a volt parancsnoktól elkobzott térképen, de aztán mégis eljutott Goreloje falvába, és megállapodott éjszakára. Közösen meghányták-vetették a dolgot. és úgy döntöttek, hogy visszamennek a frontra, ha pedig megkísérelnék feltartóztatni őket, akkor — harcolni is készek.

Megbéklyózták a lovakat, őröket állítottak, és lefeküdtek aludni. Tüzet nem gyújtottak. Érezni lehetett, hogy a többség hangulata nyomott. A szokásos beszélgetés és tréfálkozás nélkül feküdtek le. és mindegyik eltitkolta gondolatait a másik elől.

„Mi lesz, ha meggondolják magukat, és bűnbánóan meghunyászkodva visszaindulnak?" — gondolta Ivan Alekszejevics nem minden aggodalom nélkül, amikor kényelmesen elhelyezkedett köpenye alatt.

Mintha kileste volna gondolatát, odament hozzá Turilin.

— Alszol, Ivan?

— Még nem.

Turilin leült Ivan Alekszejevics lábánál. Néha meg-megvillant cigarettája tüze.

— A kozákok nagyon savanyú pofát vágnak... Rossz fát tettek a tűzre, és most mán félnek. Hát megfőzni megfőztük a kását... de túl öregre sikerült, mit szólsz hozzá?!

— Majd meglátjuk — felelte nyugodtan Ivan Alekszejevics. — Csak tán nem félsz?

Turilin megvakarta tarkóját sapkája alatt, és fanyarul elmosolyodott:

— Az igazat megvallva, félek... Amikor belevágtunk, nem féltem, de most fő a fejem.

— Ejnye, de cigány lettél, hogy számot kell adni...

— Hogy a nyavalyába ne: ott van az erő, a hatalom!

Sokáig hallgattak. A faluban minden lámpát eloltottak. Valahonnan, a fűzfák borította mocsaras rétség parttalan öbleiből, vadruca-hápogás hallatszott.

— Hija a párját — mondta Turilin mélán, és megint elhallgatott.

Puha, szelíd éji csend legelészett a réten. Harmat nyomta a füvet. Békanyál, rothadó sás, mocsaras talaj és harmat áztatta fű kevert szagát hozta a szél a kozák szállás felé. Néha megcsörrent a ló lábán a béklyó, valamelyik hengergőző paripa súlyos dübbenése, szuszogása, fröccsenő prüszkölése hallatszott. Azután megint álmos csend, csak távoli. nagyon távoli, alig hallható rekedt gácsér-hápogás, majd közelebbről a tojó ruca válasza száll az éjszakában. A sötétben láthatatlan szárnyak sebes suhogással írnak egy hosszú sort a levegőbe. Éj. Csönd. Ködös réti nyirok. Nyugaton, az ég peremén, kelő kovászos tésztaként dagad a sötétlila felhő. Középen, a pszkovi föld falva felett, mint örökké éber emlékeztetés, széles, izzó dűlő, húzódik fényesen a Tejút.

Hajnalban útrakelt a század. Áthaladt Goreloje falván. Sokáig bámultak utána az asszonyok, gyermekek, akik a teheneket hajtották a csordalegelőre. A kozákok felkapaszkodtak egy téglavörös dombra, amelyet még vörösebbre festett a kelő nap. Turilin visszanézett, és megérintette lábával Ivan Alekszejevics kengyelét:

— Nézz csak hátra, lovasok nyargalnak mögöttünk...

Három lovas, rózsaszínű batiszt porfátyolba burkolva, sebesvágtában robogott kifelé a faluból a kozákok után.

— Szá-á-ázad, állj! — vezényelte Ivan Alekszejevics.

A kozákok a megszokott gyorsasággal, szürke négyszögben álltak fel. Mikor a lovasok fél versztányira értek, ügetésbe lassítottak. Egyikük — kozák tiszt — elővette zsebkendőjét, és meglobogtatta feje fölött. A kozákok egy pillanatra sem vették le szemüket a jövevényekről. Keki egyenruhás tiszt lovagolt elöl, a másik kettő cserkeszkaftánt viselt, és kissé távolabb maradt.

— Mit akarnak? — kérdezte Ivan Alekszejevics, mikor elébük ment.

— Tárgyalni — felelte a tiszt, és sapkája ellenzőjéhez emelte kezét. — Melyikőjük vette át a századot?

— Én.

— Nekem az első doni kozák hadosztálytól van meghatalmazásom, ezek meg a Kaukázusi Hadosztály képviselői — mutatott szemével a hegyi harcosokra, aztán a kantárszárat feszesre húzva megsimogatta tenyerével tajtékos lova nedvesen ragyogó nyakát. — Ha akar tárgyalni, szállítsa le a századot a lóról. Grekov vezérőrnagy hadosztályparancsnok szóbeli utasítását kell átadnom.

A kozákok leszálltak. Gyalog szállt a három követ is. A kozá-

kok tömege közé merültek, aztán középre mentek. A század széthúzódott, kis körszigetet hagyott számukra szabadon.

Elsőnek a kozák tiszt szólalt meg:

— Kozákok, földik! Azért jöttünk, hogy figyelmeztessünk benneteket: gondoljátok meg magatokat, hogy elkerülhessétek tettetek következményeit. A hadosztályparancsnokság tegnap értesült arról, hogy ti — valamelyik gazember szavára hallgatva — önkényesen elhagytátok vagonjaitokat; és ma elküldött bennünket, hogy közöljük veletek ezt az utasítást: azonnal térjetek vissza Dno állomásra. A Kaukázusi Hadosztály csapatai és más lovassági egységek tegnap elfoglalták Pétervárt: ma érkezett a távirat. Előosztagaink már bevonultak a fővárosba, elfoglaltak minden kormányintézményt, bankot, távírót, telefonállomást és minden fontos pontot. Az Ideiglenes Kormány elmenekült, és megbukottnak tekintetik. Gondoljátok meg a dolgot, földik! Hisz vesztetekbe rohantok! Ha nem követitek a hadosztályparancsnok rendelkezését, fegyveres erőt fognak alkalmazni ellenetek. Tettetek árulásnak, a harci parancs megszegésének minősül. Csakis a feltétlen engedelmességgel akadályozhatjátok meg a testvérgyilkos vérontást.

Mikor a követek feléjük lovagoltak, Ivan Alekszejevics a kozákok hangulata láttán megértette, hogy a tárgyalás elkerülhetetlen, mert a tárgyalás visszautasítása okvetlen ellenkező hatást fog kiváltani. Ezzel a meggondolással adta ki a parancsot a századnak, hogy szálljon le a lóról. Ő maga észrevétlenül rákacsintott Turilinre, és közelebb furakodott a követekhez. A tiszt beszéde alatt látta, hogy a kozákok komoran, lehorgasztott fejjel hallgatják. Néhányan összesúgtak. Zahar Koroljov görbén mosolygott, fekete szakálla, mint megfagyott vasfolyam, ömlött végig tetves ingén; Borscsov lovaglóostorával játszott, és félresandalgott; Psenyicsnyikov kerekre tátotta száját, és úgy bámult a szónokló tiszt szeme közé. Martyin Samil piszkos kezével babrálta orcáját, szaporán pislogott; mögötte Bagrov hülye pofája sárgállott. Kraszsnyikov, a géppuskás, várakozóan hunyorgott; Turilin szuszogott, lihegett; a szeplős Obnyizov tarkójára tolta sapkáját, tekergette csimbókos fejét, mint az ökör, ha nyakán érzi a jármot; az egész második század lehorgasztott fejjel állt, mintha imádkoznék; az egybeolvadt tömeg hallgatott, az emberek forrót és súlyosat lélegzettek, az arcokon, mint a hullám fodra, gördült végig a belső zavar.

Ivan Alekszejevics tudta, hogy a kozákok hangulatában megérett a döntő pillanat. Még néhány másodperc — és az ügyes beszédű tisztnek sikerül a maga pártjára téríteni a kozákokat. Mindenáron ellensúlyozni kellett azt a hatást, melyet a tiszt szavai tettek, meg kellett ingatni a ki nem mondott, de a kozákok agyában már megérett döntést. Felemelte kezét, és végighordozta a tömegen tágra nyitott és furcsán megfakult szemét.

— Testvérek! Várjatok egy kicsit! — Aztán a tiszthez fordult: — Önnél van a távirat?

— Miféle távirat? — bámult a tiszt.

— Amelyik arról szól, hogy Pétervárt bevették.

— Távirat?... Nincs. De minek ide távirat?

— Ahá! Szóval nincs! — sóhajtották a kozákok megkönnyebbülten, s egyszerre, mintha egy melle lett volna az egész századnak. Sokan felkapták fejüket, reménykedve függesztették szemüket Ivan Alekszejevicsre, az meg felemelte rekedtes hangját, most már gúnyosan magabiztosan és dühösen kiabált, erélyesen rántotta magára a század figyelmét.

— Nincs, azt mondod? Hát akkor hogy higgyük el? Lóvá akarsz tenni bennünket?

— Csalás! — zúgta a század.

— Nem nekem címezték azt a táviratot, földik! — kiáltotta a tiszt, és magyarázó mozdulattal szorította melléhez a kezét.

De már nem hallgattak rá. Ivan Alekszejevics megérezte, hogy a század rokonszenve és bizalma megint őmellette van, és metsző hangon folytatta, ahogy a gyémánt vágja az üveget:

— Ha magával hozta vóna: akkor sem járjuk tovább a magok útját. Mink nem akarunk testvéreink ellen harcolni! A nép ellen nem megyünk! Egymás ellen akarnak uszitani! Nem! Keressenek maguknak más bolondot! Nem akarjuk talpra állítani a tábornokok hatalmát. Úgybiza.

A kozákok egyszerre kezdtek lármázni, a tömeg hullámzott, mint a tó, egy-egy kiáltás csobbant fel belőle:

— Ez már igen!

— Sarokba szorította!

— Jól tette!

— Vágjátok nyakon ezeket a nagyságos urakat!

— Háztűznézőbe jöttek, vagy mi a fene?!

— Pétervárón három kozák ezred van, de az se tudja rászánni magát, hogy a nép ellen menjen.

— Ide hallgass, Ivan! Simogasd meg őket egy piszkavassal, ott, ahol éred! Takarodjanak innét!

Ivan Alekszejevics a követekre tekintett; a kozák tiszt összepréselt ajakkal, türelmesen várt; mögötte szorosan egymás mellett állt a két hegyi ember. Egyikük karcsú, fiatal ingus tiszt, pazar cserkeszkaftánján karba tett kézzel. Ferde vágású mandulaszeme ki-kivillant fekete kubáni sapkája alól. A másik — idősebb vörös oszét — lábát hanyagul előrevetve állt. Kezét görbe szablyája gombjára tette, és gúnyos, firtató szemmel nézett végig a kozákokon. Ivan Alekszejevics már éppen félbe akarta szakítani a tárgyalásokat, de a kozák tiszt megelőzte; összesúgott az ingussal, és harsányan elkiáltotta magát:

— Doni kozákok! Engedjétek meg, hogy szóljon hozzátok néhány szót a Vad Hadosztály képviselője!

Az ingus puhán előrelépett sarkatlan csizmájában, az engedélyt meg sem várva a kör közepére ment, és idegesen megigazította cifra szíját; szenvedélyesen gesztikulálva pattogott a szűk körben: azután megint barnás pirosság öntötte el arcát. Bajtársa, az idősebb, vörös oszét megőrizte fagyos nyugalmát. A kozák tiszt vedlett kardbojtját tépdeste. A kozákok megint elhallgattak, megint a zűrzavar vihara korbácsolta fel soraikat. Ivan Alekszejevics mereven nézte az ingus tisztet, vadállatiasan hófehéren vicsorgó fogát, a bal halántékát átszelő szürke, ferde verejtékcsíkot, és szomorúan gondolta, hogy elszalasztotta azt a pillanatot, amikor egyetlen szóval véget lehetett volna vetni a tárgyalásnak, és tovább lehetett volna vezetni a kozákokat. Turilin mentette meg a helyzetet. A kör közepére ugrott, olyan kétségbeesetten hadonászott a kezével, hogy inge gallérjáról leszakadtak a gombok; dühösen habzó, vonagló szájjal, rekedten üvöltözte:

— Galád férgek!... Nyavalyás dögök!... Ugy teszik itt a szépet nektek, mint a kurvának, tik meg szájtátva hallgatjátok! Ez a tiszti banda rátok akarja erőltetni a maga baját!... És mit csináltok tik?... Mit csináltok?... Szét kéne aprítani őket, tik meg hallgatjátok, amit fecsegnek... Le kéne ütni a fejöket, véröket ontani! Míg tik itt dévánkoztok, bekerítenek benneteket!... Géppuskával lűnek halomra!... Géppuskaszó mellett osztán nehezen fogtok gyűlésezni!... Szántszándékkal port hintenek a szemetekbe, amíg ideér a csapatjok!... Ejnye, ejnye, kozákok, de anyámasszony katonái vagytok tik, halljátok!

— Lóra! — rivallt mennydörgő hangon Ivan Alekszejevics.

Kiáltása olyat pukkant a tömeg felett, mint a srapnel robbanása. A kozákok odarohantak lovaikhoz. Egy pillanat múlva a szétszórt század már megint rajoszlopokba sorakozott.

— Ide hallgassatok! Kozákok, földik! — pattogott a kozák tiszt.

Ivan Alekszejevics lekapta válláról a karabélyt. Bütykös, duzzadt ujját keményen a ravaszra fektette, megrántotta a zabolát, hogy a ficánkoló mén szájába vágódott, és elrikkantotta magát:

— Vége a tárgyalásnak! Ha ezentúl még sor kerül a csevegésre, hát csak ezen a nyelven fogunk diskurálni.

És sokatmondóan megrázta a karabélyt.

Egyik szakasz a másik után lovagolt ki az útra. A kozákok vissza-visszanéztek, és látták, hogy a követek szintén lóra ültek és tanakodtak. Az ingus, szemét összehúzva, hevesen bizonygatott valamit, gyakran felemelte a karját. Ilyenkor ki-kivillant a hátrarogyó kabátujj hófehér selyembélése.

Ivan Alekszejevicsnek, mikor utoljára visszatekintett, és megpillantotta ezt a vakítóan megvillanó selyemsávot — valahogy a Don jutott eszébe; szeme előtt lebegett a folyó szélfodrozta dagadó keble, a sörényes zöld hullámok meg a halászsirály ferdére dőlt fehér szárnya, amint a hegyével végighasítja a hullám tetejét.

16

Kornyilov a Krimovtól kapott táviratokkal már augusztus 29-én világosan látta, hogy a fegyveres államcsíny ügye elveszett.

Délután két órakor tiszti futár érkezett a főhadiszállásra Krimovtól. Kornyilov sokáig beszélgetett vele, azután hívatta Romanovszkijt; egy iratot idegesen gyűrkölve mondta:

— Minden összeomlik! Letromfolják minden kártyánkat... Krimov nem tudja idejében Pétervár alá vonni a hadtestet, az alkalmas pillanatot elszalasztottuk, pedig a halogatás most egyet jelent a pusztulással. Ezer meg ezer akadályba ütközik az, ami olyan könnyen megvalósíthatónak látszott... Már eleve eldőlt, hogy balul fog kiütni a dolog... Ide nézzen csak, hová kocsikáztak a csapatok! — Odanyújtott Romanovszkijnak egy térképet, amelyen a hadtest és a Kaukázusi Hadosztály szerelvényeinek legutóbbi tartózkodási helye volt feltüntetve; a görcs cikcakkban rándult végig álmatlanság gyűrte energikus arcán. — Ez a vas-

utas csürhebanda botot dug a küllők közé, gátol minden lépést. Eszébe sem jut, hogy ha sikerül győznöm, minden tizediket felköttetem. Tanulmányozza csak át Krimov jelentését.

Míg Romanovszkij olvasott, és hatalmas tenyerével pufók, zsíros arcát simogatta, Kornyilov sebesen írta:

Alekszej Makszimovics Kalegyin vezératamánnak, Novocserkasszk.

Az Ideiglenes Kormányhoz intézett táviratának lényegét tudomásomra hozták. A dicső kozákság — miután elfogyott a türelme az árulókkal és hitszegőkkel vívott meddő küzdelemben — a haza kikerülhetetlen pusztulása láttán, fegyverrel a kezében fogja megvédelmezni annak az országnak életét és szabadságát, amely az ő munkája és vére hullása árán nőtt és gyarapodott ilyen nagyra. Kapcsolatunk egy idő óta szűk keretek közé korlátozódott. Kérem, hogy velem teljes egyetértésben járjon el, úgy, ahogy hazaszeretete és kozák becsülete diktálja önnek. 1917. aug. 29.

KORNYILOV tábornok

— Továbbítsa rögtön ezt a táviratot — kérte Romanovszkijt, mikor leírta az utolsó szót is.

— Küldjek újabb táviratot Bagration hercegnek, hogy az út további részét gyorsított menetben tegyék meg?

— Igen, igen.

Romanovszkij hallgatott egy darabig, aztán elgondolkozva jegyezte meg:

— Szerintem, Lavr Georgijevics, egyelőre semmi okunk sincs a borúlátasra. Ön helytelenül értékeli az események menetét...

Kornyilov a levegőbe kapkodva próbált megfogni egy felette libegő kis lila pillangót. Ujjai összepréselődtek, arcán kissé feszült, várakozó kifejezés ült. A pillangó a légáramlás hullámain ringatózva, le-leereszkedve vitorlázgatott, és a nyitott ablak felé igyekezett. Kornyilovnak mégis sikerült megfognia; megkönnyebbülten sóhajtott fel, és a szék támlájának dőlt.

Romanovszkij feleletet várt megjegyzésére, de Kornyilov töprengve, sötéten mosolygott.

A 3. lovas hadtest és a Kaukázusi Hadosztály Pétervár ellen dobott csapatai nyolc vasútvonal óriási hosszú szakaszain vonatozgattak előre. Revel, Vezenberg, Narva, Jamburg, Gatcsina, Szomrino, Virica, Csudovo, Gdov, Novgorod, Dno, Pszkov, Luga és a többi közbenső meg kitérő állomás is zsúfolásig tömve volt el-elakadó, lassan döcögő szerelvényekkel. Az ezredek kívül estek a felsőbb parancsnoki kar minden erkölcsi befolyásán, a széttagolt századok elvesztették az egymás közti kapcsolatot. A zűrzavart csak még jobban elmélyítette, hogy a hadtest a mellé beosztott Kaukázusi Hadosztállyal útközben hadsereggé fejlődött. Némileg át kellett csoportosítani a szerelvényeket, össze kellett szedni a szétszórt egységeket. Mindez persze óriási fejetlenséget, értelmetlen és gyakran egymásnak ellentmondó intézkedéseket szült, szóval még forróbbra hevítette az amúgy is pattanásig feszült, ideges légkört.

A Kornyilov-hadsereg szerelvényei egész úton a vasutas munkások és tisztviselők elemi erejű ellenállásába ütköztek, de az akadályckat egymás után legyűrve, lassan hömpölyögtek Pétervár felé, összetorlódtak a gócpontokon, aztán megint szétfolytak, egyik erre másik arra.

A vagonok vörös ketreceiben, a nyergetlen, koplaló lovak mellett koplaló doni, usszuri, orenburgi, nyercsinszki és amuri kozákok, ingusok, cserkeszek, kabardok, oszétek, dagesztániak tolongtak. Az indulásra váró szerelvények óraszámra vesztegeltek egy-egy állomáson; az utasok sűrű csoportokban özönlöttek ki a vagonokból, mint a száskahad, zsúfolásig elárasztották a pályaudvarokat, nyüzsögtek a vágányokon, felfaltak minden ehetőt, amit a korábban erre haladó szerelvény még meghagyott; suttyomban ezt is, azt is lopkodtak a lakosságtól, kirabolták az élelmiszerraktárakat.

Kozák nadrágok sárga és vörös oldalsávjai, nyalka dragonyosmenték, kaukázusi cserkeszkaftánok tömkelege... A színekben oly fukar északi természet sohasem látta még a színek ilyen gazdag vegyülékét.

Augusztus 29-én Pavlovszk környékén a Kaukázusi Hadosztály 3. dandárja Gagarin herceg parancsnoksága alatt már érintkezésbe is került az ellenséggel. A hadosztály élén haladó ingus és cserkesz ezred szétszedett vágányokra szaladt; kiszálltak a vo-

natból és lóháton indultak tovább Carszkoje Szelo felé. Az ingusok lovas járőrei egészen Szomrino állomásig hatoltak. Az ezredek lassított ütemben fejlesztették ki a támadást, szorongatták a gárdistákat, és várták, mikor ér már oda a hadosztály többi egysége is. Csakhogy ezek még Dnóban várták, hogy útnak indítsák őket. Némelyik még eddig az állomásig sem jutott el.

Bagration herceg, a Kaukázusi Hadosztály parancsnoka, az állomástól nem messzire fekvő birtokán tartózkodott, várta a többi csapat összpontosítását, és nem merte megkockáztatni, hogy lóháton vonuljon Viricáig.

28-án a következő távirat másolatát kapta az északi front parancsnokságától:

Kérem, közölje a 3. hadtest parancsnokával, az 1. Doni, az Uszszuri és a Kaukázusi Hadosztály parancsnokával a fővezér parancsát: ha előre nem látott körülmények következtében nehézségekbe ütköznék a vasúton történő csapatszállítás, a hadosztályok a fővezér parancsa szerint tábori menetben folytassák útjukat. 1917. augusztus 27. 6411. sz.

ROMANOVSZKIJ

Bagration reggel 9 óra tájban telefonon értesítette Kornyilovot, hogy 6 óra 40 perckor a pétervári körzet vezérkari főnöke, Bagratunyi ezredes közvetítésével parancsot kapott Kerenszkijtől: fordítson vissza azonnal minden szerelvényt. Közölte, hogy a Gacski kitérő állomás és Oregyezs állomás közötti szakaszon megrekedtek a szerelvények, mert a vasút — az Ideiglenes Kormány rendelkezése szerint — nem ad tárcsajelzést. Jóllehet Kornyilov döntése a következőképpen hangzott:

Bagration hercegnek. Folytassa a vasúti csapatszállítást. Ha vasúton mégis lehetetlennek bizonyul, menetoszlopban vonuljon Lugáig, ott teljes mértékben álljon Krimov tábornok rendelkezésére.

Bagration mégsem mert lóháton nekivágni, kiadta a parancsot: a hadtestparancsnokság szálljon vonatra.

Azt az ezredet, amelyben egykor Jevgenyij Lisztnyickij szolgált, az 1. doni kozák hadosztály állományába tartozó többi ezreddel együtt a Revel—Vezenberg—Narva vonalon tolták Pétervár

felé. 28-án délután öt órakor az ezred két századából álló csapatszállítmány megérkezett Narvába. A szállítmányparancsnok megtudta, hogy éjjel nem lehet tovább indulni, mert Narva és Jamburg között elromlott az út, a vasutas zászlóalj egy részét külön vonattal irányították oda, és reggel, ha addig sikerül helyreállítani a síneket, útnak indítják a szerelvényt. A szállítmány parancsnoka kénytelen-kelletlen beleegyezett. Káromkodva mászott vissza kocsijába, elmondta a tiszteknek, mi az újság, és leült teázni.

Borús éjszaka szállt a tájra. Az öbölből átható-éles nyirkos szél fújt. A vágányon, a kocsikban tompán beszélgettek a kozákok; a lovakat idegesítette a vonatfütty, és dühösen dobbantottak patájukkal a deszkapadlóra. A szerelvény végén fiatal kozákhang énekelt, panaszkodott a sötétben, nem tudni, kinek:

Isten veled, város, falu,
Isten veled, szülőhazám,
Isten veled, virágszálam,
Gyönyörű szép kis tubicám!
Alkonyattól virradatig
Hej de hányszor feküdtem karodba!
Alkonyattól virradatig
Mostan puskát szorítok markomba...

A raktár szürke tömbje mögül egy ember jött elő. Megállt. Hallgatta az éneket. Végignézett a sárga fényfoltokkal telepettyezett síneken, és határozottan indult a szerelvény felé. Lépései tompán koppantak a talpfákon, és semmibe vesztek, mikor lelépett róluk, s a keményre taposott agyagos földön haladt tovább. Mikor elballagott a legutolsó vagon mellett, a nótát abbahagyva megszólította az ajtónálló kozák.

— Ki az?

— Mér, neked ki kéne? — felelte kelletlenül, és továbbállott.

— Mit mászkálsz itt éccaka? Vigyázz, mer mink el szoktuk nadrágolni az ilyen gazembereket! Azt nézed, ugyi, mit lehetne elemelni?

Az ember nem válaszolt, elment a szerelvény közepéig, és az egyik vagon ajtaja résén bedugta a fejét:

— Melyik század ez?

— A büntető század — röhögött valaki a sötétségből.

— No nem... Komolyan kérdem...
— A második.
— Hát a negyedik szakasz hol van?
— Elölről a hatodik vagonban.

A mozdonytól számított hatodik vagonban három kozák cigarettázott. Egyikük guggon ült, a másik kettő meg mellette állt. Némán bámultak a közeledő idegenre.

— Adjon Isten, földik!

— Adjon Isten — felelte az egyik, és még jobban szemügyre vette a jövevény arcát.

— Hát Nyikita Dugin él-e még? Itt van?

— Itt vagyok — felelte éneklő tenorján a guggoló, felállt, és csizmája sarkával szétnyomta a cigarettát. — Nem ismerlek meg. Ki fia-borja vagy? Hunnét jössz? — Előrenyújtotta szakállas arcát, iparkodott felismerni a köpenyes, gyűrt katonasapkás ismeretlen vonásait, aztán hirtelen csodálkozva rikkantotta el magát: Ilja! Buncsuk! Édes cimborám, hát te hunnét cseppentél ide?

Nem eresztette ki kérges markából Buncsuk kezét, közelebb hajolt hozzá, és halkan mondta:

— Ezek mind a mi embereink. Ne félj tőlök. De hogy kerülsz te ide? Mondjad mán, a macska rúgjon meg!

Buncsuk kezet fogott a többi kozákkal is, aztán megtört, tompán kongó hangon mondta:

— Pityerből* jöttem. Alig akadtam rátok. Fontos ügyem van veletek. Jól meg kell beszélni. Nagyon örülök, pajtás, hogy épségben-egészségben látlak.

Elmosolyodott. Nagy homloka alatt melegen, tartózkodóan, vidáman fénylett a szeme, széles, négyszögletes szürke arcában fehéren villogott a foga.

— Megbeszélni? — énekelte a szakállas tenor. — Tiszt vagy, oszt mégse veted meg a mi kompániánkat? No, köszönjük szépen, Iljusa, áldjon meg az Isten érte, mer mink már híréből sem ismerjük az emberséges beszédet... — hangjában kedélyes, szelíd nevetés tónusa rezgett.

Buncsuk ugyanolyan barátságos tréfával vágott vissza:

— Elég már. Eleget rontottad a levegőt! Te mindig bolondozol. Folyton hülyéskedsz, pedig mán a térgyedet veri a szakállad.

* Pityer: Pétervár népies neve.

— A szakállt akármikor leborotválhatjuk... De mondd csak, mi újság van abba a Pityerbe? Kitört a zavargás?

— Gyerünk a kocsiba — ajánlotta Buncsuk sokat ígérő hangsúllyal. Bemásztak a vagonba. Dugin félretologatott valakit a lábával, és halkan mondotta:

— Keljetek fel, fiúk! Nekünk való ember jött látogatóba. Na, siessetek, katonák, szaporán.

A kozákok köhögve, krákogva álltak fel egymás után. Egy lóverejték- és dohányszagú nagy kéz óvatosan hozzáért, és a sötétben végigtapogatta az egyik nyeregre telepedett Buncsuk arcát.

— Buncsuk? — kérdezte egy olajosan ömlő, öblös basszus.

— Én vagyok. Hát ez kicsoda? Csikamaszov?

— Én, én. Adjon Isten, cimbora!

— Adjon Isten!

— Mingyán szaladok, hívom a fiúkat a harmadik szakaszbúl.

— Jól van, csak igyekezz!

A harmadik szakasz majdnem teljes egészében eljött, csak ketten maradtak a lovakkal. A kozákok sorba odamentek Buncsukhoz, odanyújtották kérges kezüket, lehajoltak hozzá, és a lámpás fényénél fürkészve nézték széles, mogorva arcát; hol Buncsuknak, hol Ilja Mitricsnek, hol Iljusának szólították, de mindegyikük hangjában egyformán meleg bajtársi üdvözlet csengett.

A kocsiban nemsoká fülledt lett a levegő. A deszkafalakon palacsintányi fényfoltok táncoltak, otromba árnyékok imbolyogtak és nőttek óriásira. A lámpás füstölgő, zsíros lánggal égett, mint a fáklya.

Buncsukot figyelmesen arccal a fény felé ültették. Az elülsők guggoltak, a többiek állva formáltak köréje szorosan zárt karikát. A tenor hangú Dugin megköszörülte a torkát:

— A minap megkaptuk a leveled, Ilja Mitrics, de tülled magadtul szeretnénk hallani, mit tanácsolsz: mit csináljunk ezután. Ládd, Pityer felé visznek bennünket: mi okosat tudsz csinálni?

— Látod, milyen a helyzet, Mitrics — kezdte az ajtónál álló kozák, akinek ráncos fülcimpájában fülbevaló fityegett; ezt a kozákot sértette meg egyszer Lisztnyickij, mikor nem engedte, hogy teát főzzenek a lövészárok védőlemezén — dörgölőznek hozzánk mindenféle agitátorok, igyekeznek lebeszélni bennünket. Aszongyák, ne menjetek Pétervárra, nincs értelme egymás ellen harcolni, meg más efféléket beszélnek. Meghallgatni meghallgatjuk őket, de nem nagyon hisszük a szavát egynek se. Idegen nekünk

ez a népség. Lehet, hogy becsapnak, akkor oszt mehetünk Kukutyinba zabot hegyezni. Ki lát beléjük? Ha nem megyünk, Kornyilov ránk uszítja a cserkeszeket, abból megin csak vérontás lesz. Te kozák vagy: mifajtánk, neked jobban hiszünk. Köszönjük is, hogy Pityerbül mindig írtál egy-egy levelet, az újságokat is köszönjük ... Bevallom, itt nagyon szűkébe vótunk a papirosnak, de amióta újságokat kapunk ...

— Mit fecsegsz, lefetyelsz összevissza, te bivaly? — szakította félbe az egyik felháborodva. — Azér, mer te olvasni se tudsz, azt hiszed, mindenkinek olyan setét a feje, mint a tied? Mintha mink csak cigarettapapírnak használtuk vóna az újságot? Sokszor fejétől farkáig elolvastuk az egészet, bizony, Ilja Mitrics.

— Hazudott a piszkos disznó!

— Még hogy cigarettapapírnak! Na, e jól megmondta!

— Olyan hülye, mint egy tucskó!

— Nem úgy értettem, cimborák! — mentegetőzött a fülbevalós kozák. — Először persze hogy elolvastuk az újságokat!...

— Tik magatok olvastátok?

— Hát mink nem tanultunk írás-olvasást, csak arra mondom, hogy egyáltalába mégis elolvastuk, csak azután téptük el cigarettapapírnak ...

Buncsuk fukarul mosolyogva ült a nyeregben, nézegette a kozákokat; kényelmetlen volt ülve beszélnie, felállt, és háttal a lámpásnak fordulva, lassan, bizonytalanul, erőltetve kezdte:

— Pétervárott semmi keresnivalótok sincs. Nincs ott semmiféle zavargás sem. Tudjátok, miért küldenek oda benneteket? Megbuktatni az Ideiglenes Kormányt... Ezér! És ki vezet oda benneteket? Egy cári tábornok: Kornyilov. Miért kell neki onnan kipiszkálnia Kerenszkijt? Hogy ő maga üljön a helyére. Jól vigyázzatok, kozákok! A fajármot le akarják lökni a nyakatokról, de aztán másikat akasztanak rá: acéljármot! Két rossz közül mindig a kisebbiket kell választani. Nem igaz? Csak gondoljátok meg: a cár alatt pofoztak benneteket, a háború tüzéből a ti kezetekkel akarták kikapartatni a gesztenyét maguknak. Kerenszkij alatt is kapartatják, de legalább nem ütnek-vernek. Kerenszkij alatt, ha csak alig valamivel is, de mégiscsak jobb. De még jobb lesz Kerenszkij után, ha a hatalom a bolsevikokra száll át. A bolsevikok nem akarnak háborút. Ha a kezükbe kerülne a hatalom, rögtön béke lenne. Én nem vagyok híve Kerenszkijnek, barátja az ördög! Mind egy húron pendülnek ezek! — Buncsuk elmosolyodott, és

homlokáról az izzadságot törölgetve folytatta: — De figyelmeztetlek benneteket, ne ontsátok a munkások vérét, és egyelőre védjétek az Ideiglenes Kormányt. Mér védjétek? Azér, mer ha Kornyilov jön utána, akkor Oroszország térdig fog gázolni a munkások vérében. Kornyilovtól nehezebb lesz elragadni a hatalmat, nehezebb lesz átadni a dolgozó nép kezébe.

— Várj csak egy kicsit, Ilja Mitrics! — mondta a hátsó sorokból előlépve egy alacsony kozák, ugyanolyan tömzsi, mint Buncsuk. Torkát köszörülte, megdörzsölte vén tölgy vízmosta gyökeréhez hasonló, hosszú karjait, és Buncsukra tekintett mosolygós, világoszöld szemével, mely tapadós volt, mint a zsenge levél. — Az elébb járomrul beszéltél... Hát a bolsevikok milyen jármot akasztanak ránk, ha megkaparintják a hatalmat?

— Mi az, te a magad kezével akarsz jármot akasztani magadra?

— Hogyhogy a magam kezével?

— Úgy! Hát a bolsevikok alatt ki lesz hatalmon? Te leszel, ha téged választanak, vagy Dugin vagy az a bácsi itt. Választott hatalom lesz: szovjet. Érted mán?

— És legfelül ki lesz?

— Megint csak az, akit majd megválasztanak. Ha téged választanak, te leszel legfelül.

— Ejha! Nem füllentesz te, Mitrics?

A kozákok jót kacagtak, mind egyszerre kezdett beszélni, még az ajtónál álló őr is odament egy pillanatra, és beleelegyedett a beszélgetésbe.

— Hát a föddel mi lesz?

— Nem veszik el tőlünk?

— Véget vetnek-e a háborúnak? Vagy tán most csak ígérgetik, hogy pártjokra álljunk?

— Mondjál el nekünk mindent, de őszintén!

— Mer mink csak setétbe tapogatózunk.

— Idegennek hinni veszedelmes dolog. No, beszélj, minél többet...

— Tennap egy kis matróz Kerenszkijről siránkozott, mink meg a hajába ragództunk, oszt kipenderítettük a vagonbúl.

— „Tik — óbégatta — kondrivaló-cijonisták* vagytok!"... Fura szerzet vót.

* Kontrrevolucionisták: ellenforradalmárok.

— Nem értjük mink ezeket a szavakat. Azt se tudjuk, mi fán terem némely része.

Buncsuk jobbra-balra forogva tapogatta szemével a kozákokat, várta, míg kilármázzák magukat, elcsitulnak. Vállalkozása sikerével szemben eleinte táplált bizalmatlansága eltűnt, és most, miután úrrá lett a kozákok hangulata felett, már biztosan tudta, hogy mindenáron feltartóztatja a szerelvényt Narvában. Egy nappal ezelőtt, mikor jelentkezett a Pétervári Kerületi Pártbizottságnál, és agitátornak ajánlkozott az 1. doni hadosztály Pétervár felé közeledő csapatai között végzendő munkára, biztos volt a sikerben, de mikor eljutott Narváig — megingott a reménye. Tudta, hogy a kozákokkal valahogy másképpen kell beszélni, és ijedten érezte, hogy talán nem is tud majd szót érteni velük, mert mikor kilenc hónappal ezelőtt visszatért a munkások legsűrűjébe, és megint elválaszthatatlanul összeforrott velük, megszokta, hogy valahányszor felszólal, már fél szavakból megértik, de itt a földijei közt más nyelvre, félig elfelejtett, feketeföld szagú nyelvre, gyíkügyességre, különösen nagy meggyőző erőre van szükség, hogy ne csak megpörkölje, hanem lángra is gyújtsa őket, lekaparja róluk a fegyelmezetlenségtől való, évszázadok során rájuk rétegeződött félelmet, kigyúrja belőlük a tespedtséget, és a maguk igazának érzését csepegtesse beléjük, hogy maga után vezesse őket.

Eleinte, mikor megszólalt, tulajdon fülével is érzett hangjában valami bizonytalan botladozást, hamis modorosságot, mintha bizonyos távolságból hallgatta volna ízetlen, zamattalan szavait: félt, hogy a felsorakoztatott érvek nem győzik meg a kozákokat, kínlódva kutatott fejében, nagy, súlyos szókolosszusokat keresgélt, hogy törjön-zúzzon velük... És ehelyett kimondhatatlan keserűséggel érezte, hogy szappanbuborékok: súlytalan frázisok röppennek fel ajkáról, fejében meg síkos, meddő gondolatok gabalyodtak egymásba. Forró verejték égette testét. Súlyosan zihálva beszélt. Egyetlen gondolat fúródott keresztül agyán, mint a puskagolyó: „Olyan nagy dolgot bíztak rám — én meg elkontárkodom... Nem tudom értelmesen fűzni a szavakat... És egyáltalában: mi lelt engem? Más az én helyemben ezerszer jobban beszélne, és meg is győzné őket... A fene egye meg, de tehetségtelen vagyok!"

A zöldes, tapadós szemű kozák, aki a járomról kérdezősködött, kizökkentette a kábaságnak ebből a kellemetlen állapotából; az

ezután kifejlődött beszélgetés lehetőséget nyújtott, hogy teljesen felocsúdjék, megemberelje magát. Maga is csodálkozott önmagán, érezte, hogy rendkívüli erő ömlik bele, és most már válogathat az élesre köszörült, metsző szavak bő készletében; tűzbe jött, felbuzogó lelkesedését a külső nyugalom álarca alá rejtve, nyomatékkal, epésen verte vissza a csípős kérdéseket, irányította a beszélgetést, mint a lovas, aki megjuhászította az addig nyereg alá töretlen tajtékzó paripát.

— De mondd csak, mér rossz az az Alkotmányozó Gyűlés?

— Hisz a ti Lenineteket is a németek szállították haza... nem? Hunnét került elő... Az égből pottyant?

— Mitrics, te a magad jószántából jöttél, vagy küldött valaki?

— Kié lesz a Dorí Kozák Sereg Körzetének a fődje?

— Mér éltünk vóna rosszul a cár alatt?

— A mensevikek is a nép javát akarják?

— Megvan nekünk a Seregkörzetünk, népi hatalom van ott: minek minekünk a szovjet? — kérdezték a kozákok.

Éjfél után oszlott szét a hallgatóság. Elhatározták, hogy másnap reggel mindkét század gyűlést rendez. Buncsuk éjszakára is ott maradt a vagonban. Csikamaszov azt ajánlotta, hogy együtt aludjanak. Mikor elalvás előtt keresztet vetett és elhelyezkedett, figyelmeztette Buncsukot:

— Biztosan egészen nyugodtan fekszel le, Ilja Mitrics, de bocsáss meg: minálunk, pajtás, egy kis tetű is kerül. Ne haragudjál, ha összeszedsz egy csomót. Bánatunkban olyan egészséges tetűt tenyésztettünk itt ki, hogy szörnyű! Mindegyik akkora, mint egy nagy otromba bornyú. — Hallgatott, aztán halkan megkérdezte: — Ilja Mitrics, miféle nácijóból származik az a Lenin? Szóval, hun született, nőtt fel?

— Lenin? Orosz.

— Csakugyan?

— Persze, orosz.

— Nem, pajtás, úgy látszik, te rosszul hallottad — dörmögte Csikamaszov saját felsőbbsége tudatának árnyalatával. — Tudod, milyen vérből ered? Mifajtánk. A doni kozákok közül való, a szalszki körzetbe. Velikoknyazsenszkaja községbe született, érted? Tüzér vót, azt mondják. Megjárós arca van, mint a legtöbb aldoni kozáknak, egészséges orcája, szép szeme...

— Honnan hallottad?

— A kozákok beszélték egymás közt. Hallottam.

— Nem, Csikamaszov! Lenin orosz, a szimbirszki kormányzóságban született.

— Nem! Nem gondolnám. Sőt, egyáltalán nem hiszem! Pugacs nem kozák? Hát Sztyepan Razin? És Jermak Tyimofejevics? Ez is az! Aki csak fellázította a szegény népet a cárok ellen, az mind a kozákok közül került ki. Te meg azt mondod, hogy a szibériai kormányzóságba való. Még hallani is fáj ilyesmit, Mitrics...

Buncsuk mosolyogva kérdezte:

— Szóval azt beszélik, hogy kozák?

— Kozák is, csak most nem árulja el. Én, mihint egy pillantást vetek valakinek az arcára, rögtön megismerem. — Csikamaszov rágyújtott, és Buncsuk arcába sűrű mahorkaszagot fújva, gondba merülten elköhintette magát. — Csudálkozok is, meg hajbakapásig vitatkoztunk is rajta: ha ez a Vlagyimir Iljics ilyen magunkszőrű kozák, tüzér, hát akkor hunnét vette azt az óriási tudomány? Azt mondják, hogy a háború elején német fogságba esett, ott tanult, mikor osztán minden tudomány a fejébe vót, elkezdte lázítani az ottani munkásokat, a tudósoknak meg jól odamondogatta az igazságot. Halálra is ijedtek tűlle. „Eredj, te nagyhomlokú — azt mondják — Isten hírével, mert olyan nagy kalamajkába keversz bennünket, hogy egész életünkbe sem evickélünk ki belőle!" Avval hazaküldték Oroszországba, mert megijedtek, hogy felnyitja a munkások szemét. Tyű, pajtás, az csak az okos ember! — mondogatta Csikamaszov nem minden dicsekvés nélkül, és boldogan elnevette magát a sötétben. — Te láttad mán űtet, Mitrics? Nem? Kár. Azt mondják, óriási koponyája van! — Köhögött, vörös füstkévét eresztett ki az orra lyukán, és utolsókat szippantva folytatta: — Ilyeneket kéne szülni az asszonyoknak minél többet. Ez aztán a bátor fickó! Hej, nem egy cárnak csinál még ez gajibát... Nem, Mitrics, csak ne is vitatkozz velem: ez az Iljics — kozák, mint mink... Minek annyit csűrni-csavarni a dolgot. A szibériai kormányzóságban nem teremnek ilyen legények.

Buncsuk hallgatott, sokáig feküdt mosolyogva, és nem hunyta be a szemét.

Nem egyhamar aludt el, csakugyan sűrűn ellepték a tetvek, égető, gyötrelmes viszketéssel mászkáltak az inge alatt; mellette Csikamaszov sóhajtozott, vakarta testét, majd egy prüszkölő, nyugtalan kanca hessegette el szeméről a szendert. Egyszer már majd-

nem elaludt, de a civakodó lovak folyton összerúgták a patkót, toporzékoltak, és dühösen fel-felsivítottak.

— Ne csintalankodj, a fene egyen meg!... Hó! Hóha! A nyavalya törjön ki! — kiáltotta álmos tenor hangján Dugin, és valami súlyos tárggyal megütötte a legközelebbi lovat.

Buncsuk érezte, hogy a tetvek mindjobban elhatalmasodnak rajta, hánykolódott ide-oda, aztán a másik oldalára fordult. Boszszúsan állapította meg, hogy az álom hosszú időre elszállt, és a holnapi gyűlésre gondolt. Megpróbálta elképzelni, miben nyilvánul majd meg a tisztek ellenállása, aztán elnevette magát: „Biztosan elszaladnak, ha a kozákok egyhangúan tiltakozni kezdenek ellenük, egyébként hát a fene ismeri őket. Mindenesetre beszélek a helyőrségi bizottsággal." Önkéntelenül eszébe jutott egy háborús epizód: az 1915 októberi roham, azután az emlékezete — mintha megörült volna, hogy ismerős, kitaposott csapásra irányították — makacsul és kárörömmel tolta elébe egymás után az emléktöredékeket: elesett orosz és német katonák arcát, lehetetlen pózait, száz hangú beszédet, valaha látott tájak színtelen, időkoptatta darabjait, soha ki nem mondott, valahogy örökre megőrzött gondolatokat, ágyúdörgés belül alig hallható visszhangját, a géppuska ropogását, a heveder súrlódását, egy bravúros dallamot, a valaha annyira szeretett nő ajkának fájdalmasan szép, picikét halvány vonalát és megint a háború foszlányait: elesetteket, a beroggyant közös sír halmait...

Buncsuk elkezdett izegni-mozogni, felemelkedett, leült, hangosan mondta-e vagy gondolta: „Halálomig fogom hordozni ezeket az emlékeket, de nemcsak én, hanem mindenki, aki ép bőrrel került ki a háborúból. Hányat tettek nyomorékká! Csúfot űztek az életből!... Átkozott gazemberek!... Halálotokig sem vezeklitek le ezt a bűnötöket!"

És megint eszébe jutott Lusa, a háborúban elesett pétervári vasmunkás tizenkét éves lánya, a barátjáé, akivel valamikor együtt dolgoztak Luganszkban. Este a körúton sétált. Lusa — ez a szögletes, törékeny süldőlány — a legszélső padon ült, hetykén szétvetette vékony lábát és cigarettázott. Arca hervadt, szeme fáradt, a koraérettségtől megnyúlt, kifestett ajkai szögletében keserűség buvik meg. „Nem ismer meg, bácsi?" — kérdezte rekedten, hivatásos betanultsággal, felállt, aztán egészen gyermekiesen, tehetetlenül és keservesen sírva fakadt, összegörnyedt, és Buncsuk könyökéhez nyomta a fejét.

Buncsuk majd megfúlt a lelkébe tóduló, gázként fojtogató gyűlölettől; sápadtan, fogcsikorgatva nyögött egyet. Azután sokáig dörzsölgette szőrös mellét; ajka remegett; úgy rémlett, mintha a gyűlölet meleg salakcsomóként forrna mellében, izzásával akadályozná a lélegzést, és az okozná ezt a fájdalmat baloldalt, a szíve alatt.

Egészen reggelig nem aludt el. Virradatkor pedig megsárgulva, még komorabban, mint máskor, indult a vasutasok bizottságához, megállapodott velük abban, hogy nem engedik ki Narvából a kozák szerelvényt. Egy óra múlva elindult, hogy megkeresse a helyőrségi bizottság tagjait.

Nyolc óra tájban tért vissza a szerelvényhez. Az enyhe reggeli hűvösséget egész testével érezve haladt visszafelé, homályosan örült utazása várható sikerének is, a napnak is — amely átmászott a raktár rozsdás pléhtetején — meg a valahonnan odaszálló dallamos, éneklő árnyalatú női hangnak is. Hajnal előtt szilaj, rövid, bő zápor zúdult végig a tájon. A vágányok mentén felázott a homokos föld; apró patakok nyoma kacskaringózott végig rajta, az eső édeskés szagát lehelte, és felületén, ott, ahová egy-egy esőcsepp koppant, alig felszáradt piciny gödrök sűrű vetését őrizte még, mintha ragya verte volna.

Sárral telefröcsköltmagasszárú csizmában és köpenyben egy tiszt járta körül a szerelvényt, és Buncsuk felé tartott. Buncsuk megismerte Kalmükov kapitányt, kissé meglassította a lépést. várt. Találkoztak. Kalmükov megállt. Ferde fekete szeme hidegen csillogott.

— Buncsuk zászlós?! Te szabadlábon vagy? Ne haragudj, de én nem fogok veled kezet...

Keményen összeszorította ajkát, és köpenye zsebébe dugta kezét.

— Nem is akarok kezet nyújtani neked... Kicsit elsietted a dolgot — felelte gúnyosan Buncsuk.

— Mi az, az irhádat mented? Vagy... Pétervárról jöttél? Csak nem az az aranyos Kerenszkij küldött?

— Mi ez vallatás?

— Nem, csak jogos érdeklődés az egykor megszökött ezredtárs iránt.

Buncsuk elfojtott mosollyal vállat vont:

— Megnyugtathatlak: nem Kerenszkijtől jöttem.

— De hiszen ti most, a közelgő veszély láttán, meghatóan egy-

más nyakába borultak. No hát mégis — micsoda vagy? Vállpántod nincs, katonaköpenyben jársz... — Kalmükov finnyásan vonagló orrcimpával, megvetően és szánakozva mérte végig Buncsuk hajlott alakját: — Politikai vigéc? Kitaláltam? — A feleletet meg sem várva sarkon fordult, és lendületes léptekkel elindult.

Dugin a maga vagonjánál várta be Buncsukot.

— Hun csavarogsz? A gyűlés mán megkezdődött.

— Miféle gyűlés?

— Kalmükov, a kapitányunk odajárt. Máma kocsikázott vissza Pétervárrúl egy mozdonyon. Összehítta a kozákokat. Az imént indult is, hogy telebeszélje a fejöket.

Buncsuk ott vesztegelt még egy darabig. Arról faggatta Dugint: mikor vezényelték Pétervárra Kalmükovot. Megtudta, hogy a kapitány csaknem egy hónapig volt távol.

„Ez is egyike a forradalom hóhérainak, akiket Kornyilov a bombavetés tanulmányozása címén küldött Pityerbe. Szóval: megbízható kornyilovista. Na, rendben van!" — kóválygogtak benne a gondolattöredékek, és Duginnal a gyűlés színhelye felé indult.

A raktár mögött szürkészöld léckerítést formál a sok kozák gimnasztyorka és köpeny. Középen tisztekkel körülvéve, fenekével felfelé fordított hordón állt Kalmükov, és élesen tagoltan kiabálta:

— ... végigküzdeni a végső győzelemig! Bíznak bennünk és mi méltók leszünk a bizalomra. Most pedig felolvasom Kornyilov tábornoknak a kozákokhoz intézett táviratát.

Túlságos sietséggel húzott elő zubbonya oldalsó zsebéből egy gyűrött lapot, és összesúgott a szerelvényparancsnokkal.

Buncsuk és Dugin odament, s elvegyült a kozákok között.

— *„Kozákok, kedves földieim!* — olvasta Kalmükov hatásosan és nem minden emelkedettség nélkül. — *Vajon nem a mi őseink vére hullása árán bővültek, gyarapodtak az orosz állam határai? vajon nem a ti lenyűgöző vitézségetek, hőstetteitek, áldozataitok és hősiességetek árán lett hatalmas Oroszország? Ti, a csendes Don szabad fiai, a Kubán, a szilaj Tyerek daliái, ti, az uráli, orenburgi, asztrahanyi, szemirecsenszki és szibériai sztyeppek és hegyek, a távoli Zabajkalje, az Amur és az Usszuri merészröptű sasai, mindig vigyáztatok zászlaink becsületére és dicsőségére, és az orosz föld tele van atyáitok, nagyapáitok hőstetteiről szóló legendákkal. Most elkövetkezett az óra, amikor nektek kell a haza*

segítségére sietnetek. Azzal vádolom az Ideiglenes Kormányt, hogy intézkedéseiben nem határozott, nem tud és nem képes kormányozni, eltűri, hogy a németek tetszésük szerint garázdálkodjanak az ország területén; erről tanúskodik a kazanyi robbanás is, ahol körülbelül egymillió lövedék robbant fel, és 12 000 géppuska pusztult el. Sőt a kormány egyes tagjait nyílt hazaárulással vádolom; e vád bizonyítására elmondom, hogy amikor augusztus 3-án a Téli Palotában részt vettem az Ideiglenes Kormány minisztertanácsán, Kerenszkij és Szavinkov miniszter rámutatott, hogy nem lehet mindent elmondani, mert a miniszterek között vannak megbízhatatlan emberek is. Világos, hogy ilyen kormány csakis a pusztulás felé vezetheti az országot; hogy ilyen kormánynak nem lehet hinni, és ilyen kormánnyal nem lehet megmenteni ezt a szerencsétlen Oroszországot... Ezért, amikor az Ideiglenes Kormány ellenségeink kívánságára követelte tőlem, hogy mondjak le hadseregfőparancsnoki tisztségemről, én, mint kozák, lelkiismereti és becsületbeli kötelességemnek tartottam, hogy megtagadjam e követelés teljesítését, mert többre becsülöm a hősi halált, mint a gyalázatot és a hazaárulást. Kozákok, orosz hon bajnokai! Megígértétek, hogy velem együtt felkeltek a haza megmentésére, ha én ezt szükségesnek ítélem. Ütött az óra — hazánk a pusztulás szélén áll! Én nem engedelmeskedem az Ideiglenes Kormány utasításainak, és a szabad Oroszország megmentése érdekében szembeszállok vele és felelőtlen tanácsadóival, akik eladják a hazát. Ne engedjétek elhalványulni a csodálatosan vitéz kozákság becsületét és dicsőségét, mert csak így menthetitek meg a hazát is, és a forradalom útján kivívott szabadságot is. Engedelmeskedjetek hát, és teljesítsétek parancsaimat! Kövessetek! 1917. augusztus 28-án.

KORNYILOV tábornok, hadseregfőparancsnok."

Kalmükov elhallgatott. Aztán a papírlapot összehajtogatva megint elkiáltotta magát:

— A bolsevikok és Kerenszkij ügynökei akadályt gördítenek csapataink vasúton való szállítása elé. De parancsot kaptunk a főparancsnoktól: ha lehetetlennek bizonyul a vasúti csapatszállítás, menetoszlopban vonuljunk Pétervár ellen. Így hát ma el is indulunk. Készüljetek fel a kiszállásra!

Buncsuk goromba könyökléssel a tömeg közepére furakodott. Nem ment el a tisztek gyűrűjéig; megállt, és harsány szónoki hangon kiáltotta:

— Kozák bajtársak! Engem a pétervári munkások és katonák küldtek hozzátok. A forradalom leverésére, testvérgyilkos háborúba visznek benneteket. Ha a nép ellen akartok vonulni, ha fel akarjátok támasztani a monarchiát — menjetek!... De a pétervári munkások és katonák remélik, hogy nem lesztek Kainok. Meleg testvéri üdvözletüket küldik nektek, és nem ellenségeiknek, hanem szövetségeseiknek akarnak tekinteni benneteket...

Nem engedték, hogy befejezze mondanivalóját. Csillapodni nem akaró lárma keletkezett. Az üvöltés vihara szinte lesodorta Kalmükovot a hordóról. Meghajolva, gyors léptekkel indult Buncsuk felé, néhány lépésnyire megállt, hirtelen sarkon fordult.

— Kozákok! Buncsuk zászlós tavaly megszökött a frontról: ezt ti is jól tudjátok. Hát akkor csak nem fogjuk hallgatni ezt a gyáva árulót?!

Szukin alezredes, a hatodik század parancsnoka, túlharsogta Kalmükov hangját mennydörgő basszusával:

— Letartóztatni a gazembert! Míg mi vérünket hullattuk, addig ő a front mögött igyekezett menteni a bőrét!... Fogjátok el!

— Várjunk még avval az elfogással!

— Csak hadd beszéljen!

— Nem szabad lakatot tenni a más szájára sem. Hadd magyarázza meg a felfogását.

— Letartóztatni!

— Szökevények nekünk nem kellenek!

— Beszélj, Buncsuk!

— Vágd szecskává őket, Mitrics!

— Le ve-le!

— Kuss, kutyaházi!

— Vágj vissza nekik, Buncsuk, vágj vissza!

Magas, födetlen fejű kozák, az ezred forradalmi bizottságának tagja ugrott a hordóra. Vékony nyakán kígyómódra forgott kopaszra nyírt feje, amely olyan bibircsókos volt, mint a téli sárgadinnye. Izzó szavakkal intette a kozákokat: ne engedelmeskedjenek Kornyilov tábornoknak, a forradalom elárulójának. Arról beszélt, hogy milyen pusztító a nép elleni háború.

— Maga pedig, elvtárs, ne gondolja, hogy ugyanúgy lenézzük, mint a tiszt urak — fejezte be beszédét Buncsukhoz fordulva. — Örömmel fogadjuk, és tiszteljük mint a nép képviselőit. Azért is tiszteljük, hogy amikor tiszt volt, nem sanyargatta a kozákokat,

hanem testvériesen bánt velünk. Goromba szót sem hallottunk magától. Ne gondolja, hogy nekünk, tanulatlan embereknek, nincs érzékünk a bánásmód iránt: a nyájas szót a barom is megérti, hát még az ember. Szívből üdvözöljük a pityeri munkásokat, katonákat, és azt izenjük nekik, hogy mi nem emelünk kezet rájok.

Mintha üstdobot püfölték volna: a helyeslő rikkantások döreje elérte a feszültség tetőfokát, és csak lassan ereszkedve csitult el.

Karcsú törzsével kétrét görnyedve, megint Kalmükov hajladozott a hordón. A szőke Don dicsőségéről és becsületéről, a kozákság történelmi küldetéséről, a kozákok és tisztek közösen ontott véréről beszélt halottsápadtan, lihegve.

Kalmükovot testes szőke kozák váltotta fel. Buncsuk ellen irányuló dühös beszédét félbeszakították — karjánál fogva rángatták le a szónokot. Csikamaszov ugrott a hordóra. Úgy hadonászott a karjával, mintha fahasábot akarna széthasítani.

— Nem megyünk! — kiabálta. — Nem fogunk kiszállni! A sürgönyben azt írták, hogy a kozákok segítséget ígértek Kornyilovnak... Ki kérdezett meg bennünket? Nem mink ígértük! A kozák szövetségi tanács tiszti bandája ígérte! Grekov csóválta annyira a farkát — hát most csak segítsen ű!

Mind sűrűbben váltogatták egymást a felszólalók. Buncsuk hatalmas homlokú fejét lehajtva állt; arca szürkésvörösen sötétlett, nyakán és halántékán sebesen lüktetett a vér a duzzadt erekben. Egyre sűrűsödött az amúgy is feszült légkör. Érezni lehetett, hogy még egy perc, és valami meggondolatlan véres cselekedetben fog kirobbanni ez a feszültség.

Az állomás felől csoportosan jöttek a helyőrség katonái. A tisztek otthagyták a gyűlést.

Egy félóra múlva Dugin pihegve szaladt Buncsukhoz:

— Mit csináljunk, Mitrics?... Kalmükov valami rosszban sántikál. Kirakják a vagonból a géppuskákat, lovas futárt küldtek valahová.

— Gyerünk csak oda! Szedjél össze vagy húsz kozákot! Szaporán!

A szerelvényparancsnok kocsijánál Kalmükov és három másik tiszt géppuskát málházott a lovakra. Buncsuk ért oda elsőnek. Visszanézett a kozákora, aztán kezét köpenye zsebébe dugva kirántotta gondosan tisztított vadonatúj tiszti pisztolyát.

— Kalmükov! Letartóztatlak! Kezeket fel...

Kalmükov elugrott a ló mellől, csípőre kapta a kezét, aztán pisz-

tolytáskáját tapogatta, de már nem volt ideje kivenni a revolvert: feje felett elsüvített egy golyó; Buncsuk a lövés pukkanását megelőzve, baljós, tompa hangon kiáltotta:

— Kezeket fel!

A pisztoly ravasza lassan felemelkedett félig, és elővillantotta a csappantyú hegyes kis csőrét. Kalmükov összehúzott szemmel figyelte, aztán nagy nehezen felemelte kezét, és pattintgatott az ujjával.

A tisztek kelletlenül adták át fegyverüket.

— A kardot is parancsolja lecsatolni? — kérdezte tisztelettel egy fiatal géppuskás zászlós.

— Igen.

A kozákok levették a málhát a lovakról; és visszavitték a géppuskákat a vagonba.

— Ezek mellé állíts őröket — fordult Duginhoz Buncsuk. — Csikamaszov letartóztatja a többit, és idekíséri. Hallod Csikamaszov? Kalmükovot meg a helyőrség forradalmi bizottsága elé kísérjük mi ketten. Kalmükov kapitány, tessék előremenni.

— Ügyes! Nagyon ügyes! — kiáltotta lelkesen az egyik tiszt, amikor felugrott a vagonba, és szemmel elkísérte a távozó Buncsukot, Dugint és Kalmükovot.

— Szégyen-gyalázat, uraim! Úgy viselkedtünk, mint a gyermekek! Senkinek sem jutott eszébe, hogy idejében lepuffantsa ezt a gazfickót. Amikor Kalmükovra szegezte a revolvert, oda kellett volna durrantani egyet és kész! — Szukin alezredes felháborodva nézett végig a tiszteken, remegő ujjal, üggyel-bajjal vett elő egy cigarettát tárcájából.

— Hiszen egész szakasz jött ránk... Sorra agyonlőttek volna bennünket — jegyezte meg restelkedve a géppuskás zászlós.

A tisztek némán cigarettáztak, csak néha néztek egymásra. A végbement események gyorsasága megdöbbentette őket.

Kalmükov fekete bajusza hegyét harapdálta, egy darabig szótlanul haladt. Kiálló pofacsontú bal arca égett, mintha pofonvágták volna. A szembejövő polgárok csodálkozva bámulták, megmegálltak, és összesugdolóztak. A Narva fölött borússá fakult az alkonyi ég. A vágányokon vörös öntvényként hevertek a lehullott nyírfalevelek; az augusztus veszítette el őket, távoztában. A templom zöld kupolája felett csókák repdestek át. Valahol az állomás mögött a homályba borult mezőkön túl, már ott feküdt a hideg leheletű éj; Narvától Pszkov és Luga felé még mindig ballagtak az

est ólomfehér színével alapozott rongyos felhők az égi ugaron, úttalan utakon. Az éjszaka — miután átlépte a láthatatlan határt — erősen szorongatta az alkonyatot.

Kalmükov az állomás mellett hirtelen megfordult, és Buncsuk arcába akart köpni:

— Gazember!

Buncsuk elkapta fejét a köpés elől, felrántotta szemöldökét, sokáig szorongatta baljával jobb kezefejét, amely makacsul a zsebébe akart siklani.

— Haladj! — bökte oda nagy nehezen.

Kalmükov éktelenül káromkodva indult tovább, csomószámra köpködte azokat a mocskos szavakat, amelyeket a halálos unalom, a félelem, a kétségbeesés és a fájdalom szült a fronton.

— Áruló! Renegát! De ezért még lakolsz! — kiabálta; gyakran megállt, és fenyegetően támadt Buncsukra.

— Eredj! Kérlek... — kérlelte Buncsuk mindannyiszor.

Kalmükov ökölbe szorította kezét, és megint tovább lódult, lökésszerű lépésekkel haladt, mint a szakadt ló. Odaértek a szivattyúhoz!

Kalmükov fogcsikorgatva kiabálta:

— Ti nem párt vagytok, hanem a társadalom legaljasabb salakja. És ki irányít benneteket?! A német vezérkar! A bolsevikok... hhha! Nyavalyás dögök! A ti pártotokat, azt a csőcseléket, mindenki megveheti, akár a kurvát!... Szemét alakok!... Eladtátok a hazát!... Én mind egy szálig gerendára akasztanálak benneteket... Megálljatok! Eljön még az az idő... Ez a ti Leninetek harminc német márkáért eladta Oroszországot!... Bezsebelte a maga milliócskáját, és kereket oldott... az a börtöntöltelék!

— Állj oda a falhoz! — kiáltotta Buncsuk elnyújtottan, el-elcsukló hangon.

Dugin rémülten kapkodott:

— Várjál, Ilja Mitrics! Mér csinálod? Várj egy kicsit!

Buncsuk dühtől eltorzult, megfeketedett arccal ugrott oda Kalmükovhoz, és keményen a halántékára sújtott. Megtiporta a Kalmükov fejéről lerepült sapkát, aztán az itatóház sötét téglafalához vonszolta a kapitányt.

— Állj oda!

— Mi az?! Mit akarsz?! Te!... Ne merd! Ne merj hozzám nyúlni! — bömbölte Kalmükov ellenkezve.

Mikor háttal tompán nekiütődött a szivattyúház sötét falának, kiegyenesedett.

— Meg akarsz ölni? — kapott észbe.

Buncsuk meggörnyedve sietett előre, és előrángatta revolverét, amelynek ravasza beleakadt a zseb bélésébe.

Kalmükov előrelépett, gyorsan begombolt a köpenyén minden gombot.

— Lőj, kutya! Lőj! Lásd, hogy tudnak meghalni az orosz tisztek... Én a halálom előtt is...

A golyó beröppent nyitott száján. A szivattyúház mögött lépcsőzetesen kapaszkodott, kanyargott a magasba a rekedt visszhang. Kalmükov a második lépésnél megbotlott, bal kezével fejéhez kapott, és elesett. Meredek ívvé görbült, mellére köpte véres, fekete fogait, és szinte jóízűt csettintett a nyelvével. Alig zuhant rá kiegyenesedett háta a nedves kavicsra, Buncsuk még egyszer rálőtt. Kalmükov megrándult, oldalt fordult. Fejét hóna alá dugta, mint a szunyókáló madár, és kurta hörgés szakadt fel belőle.

Dugin az első keresztútnál érte utol Buncsukot.

— Mitrics... Mit csináltál, Mitrics? Mér ölted meg?

Buncsuk megmarkolta Dugin vállát. Szemébe fúrta acelkemény tekintetét, és különös, nyugodt, színevesztett hangon mondta:

— Vagy ők minket, vagy mi őket!... Harmadik út nincs. Foglyokat nem ejt egyik fél sem. Vérre vérrel felelünk. Ki-ki ölje meg közülük, akit tud. Ez a háború a másik fél teljes kiirtásáig folyik... megértetted? Az ilyeneket, mint Kalmükov, el kell pusztítani, agyon kell taposni, mint a viperát. És azt is agyon kell lőni, aki pityeregve szánakozik rajtuk... megértetted? Mért sopánkodsz miatta? Embereld meg magad! Legyél kegyetlen! Kalmükov — ha megtehette volna — agyonlőtt volna bennünket, még a cigarettát se vette volna ki a szájából, te meg... Eh! Pityergő anyámasszony katonája...

Dugin feje még sokáig reszketett, foga vacogott, és valahogy esetlenül akadozott össze kivörösödött csizmás nagy lába. Némán mentek a kis utca néptelen medrében. Buncsuk olykor-olykor hátratekintett. Fölöttük a sötétben alacsonyan tajtékzottak a kelet felé iramló gyászfekete fellegek. Egy résen át — mint ferde, zöld macskaszem — tekintett le az augusztusi ég piciny darabjáról a tegnapi eső fürösztötte csorba hold. A legközelebbi keresztútnál vállára vetett fehérkendős asszony és egy katona állt szorosan egymáshoz tapadva. A katona átölelte az asszonyt, magához húzta,

súgott valamit a fülébe, az asszony meg a katona mellének feszítette a karját, hátrakapkodta a fejét, és hadaró hangon mormogta: „Nem hiszem! Nem hiszem!" — és fojtott, fiatalos kacagás robbant ki belőle.

18

Augusztus 31-én Pétervárott agyonlőtte magát Krimov tábornok, akit Kerenszkij a fővárosba rendelt.

Bűnbánóan tódultak a Téli Palotába a Krimov-hadsereg csapatainak küldöttségei és tisztjei. Azok az emberek, akik nemrégen még haddal vonultak az Ideiglenes Kormány ellen, most hízelegve hajbókoltak Kerenszkij előtt, és biztosították lojális érzéseikről.

Az erkölcsileg szétzúzott Krimov-hadsereg még agonizált: egyes részei a tehetetlenségi erő következtében Pétervár felé vonatoztak, de ez a csapatmozdulat elvesztette minden értelmét, mert a Kornyilov-puccs vége felé közeledett, kialvófélben volt a reakció hirtelen fellobbant bengáli tüze, és a köztársaság ideiglenes kormányzója — aki, igaz, elveszítette e napokban húsos arca pufókságát — napóleonosan mozgatta szárvédőbe szorított lábikráját, és a következő minisztertanácson már „teljes politikai stabilitásról" beszélt.

A monarchista Alekszejev tábornok Krimov halála előtt egy nappal kapta meg a hadseregfőparancsnoki kinevezését. A korrekt és finnyás Alekszejev tisztában volt helyzete galád kétértelműségével, s eleinte határozottan visszautasította, sőt később is csak azért fogadta el a kinevezést, mert szeretett volna könnyíteni Kornyilov és mindazok sorsán, akik így vagy úgy, de belekeveredtek a kormányellenes lázadás megszervezésébe.

31-én útközben közvetlen vonalon érintkezésbe lépett a főhadiszállással, igyekezett tisztázni, milyen álláspontot foglal el Kornyilov az ő kinevezésével és odautazásával kapcsolatban. A kínosan unalmas telefonbeszélgetés kis megszakítással késő éjszakáig tartott.

Ugyanazon a napon folyt le Kornyilovnál a főparancsnoksági tiszteknek és Kornyilov bizalmas embereinek tanácskozása. Amikor felvetették előttük a kérdést: van-e értelme az Ideiglenes Kormány elleni további harcnak, a megbeszélésen részvevők többsége a harc folytatása mellett nyilatkozott.

— Kérem, fejtse ki véleményét, Alekszandr Szergejevics — for-

dult Kornyilov Lukomszkijhoz, aki az egész tanácskozás alatt egy szót sem szólt...

Lukomszkij mértékletes, de határozott kifejezésekkel ellenezte a testvérgyilkos viszály folytatását.

— Megadjuk magunkat? — kérdezte Kornyilov, ingerülten félbeszakítva Lukomszkijt.

Lukomszkij vállat vont:

— Ez a következtetés magától kínálkozik.

Az értekezlet még vagy félóra hosszat tartott. Kornyilov hallgatott, látszott, hogy csak óriási akaraterővel tudja megőrizni önuralmát. Nemsoká feloszlatta a tanácskozást, és egy óra múlva magához rendelte Lukomszkijt.

— Magának van igaza, Alekszandr Szergejevics! — roppantott egyet az ujján. Valahová félrenézett kihunyó tüzű, hamuszürke fátyol takarta szemével, és fáradtan folytatta: — A további ellenállás ostoba és bűnös vállalkozás lenne.

Sokáig dobolt ujjával, fülelt valamire, talán saját gondolatainak egérszerű motoszkálására. Hallgatott egy ideig, aztán megkérdezte:

— Mikor érkezik Mihail Vasziljevics?

— Holnap.

Szeptember elsején megérkezett Alekszejev. Az Ideiglenes Kormány parancsára még aznap este letartóztatta Kornyilovot, Lukomszkijt és Romanovszkijt. Mielőtt a letartóztatottakat a Metropol Szállóba vitték volna, ahol őrizetben kellett tartani őket, Alekszejev húsz percig négyszemközt tárgyalt Kornyilovval; mélyen megrendülve lépett ki Kornyilov szobájából, szinte nem is tudott uralkodni magán. Mikor Romanovszkij be akart menni Kornyilovhoz, a volt főparancsnok felesége megállította:

— Bocsásson meg! Lavr Georgijevics megkért, hogy ne engedjünk be hozzá senkit.

Romanovszkij futólag az asszony feldúlt arcára pillantott, aztán izgatottan pislogva ment arrább; arca sötétvörösre pirult.

Bergyicsevben mindjárt másnap letartóztatták Gyenyikin tábornokot, a délnyugati front főparancsnokát, és Markov tábornokot, vezérkari főnökét, továbbá Vannovszkij tábornokot és Erdélyi tábornokot, a Különleges Hadsereg parancsnokát.

Bihovban, a leánygimnáziumban ért dicstelen véget a Kornyilov-féle ellenforradalmi összeesküvés, amelyet a bolsevikok és a forradalmi munkások meghiúsítottak. De úgy ért véget, hogy rög-

tön újat is szült; mert hol keletkezett volna a jövendő polgárháború terveinek, a forradalom ellen széles fronton megindított támadás terveinek csírája, ha nem ott?

19

Lisztnyickij kapitány október valamelyik utolsó napján, korán reggel, azt a parancsot kapta az ezredparancsnoktól, hogy századával gyalog vonuljon a Palota térre.

Lisztnyickij tovább adta a parancsot az őrmesternek, és sietve felöltözött.

A tisztek ásítozva, káromkodva keltek fel:

— Mi a baj?

— A bolsevikok vacakolnak!

— Uraim, ki vette el a töltényeimet?

— Hová kell vonulni?

— Halljátok: lőnek!

— Ki az ördög lövöldöznék? Magának cseng a füle!

A tisztek kimentek az udvarra. A század szakaszonként oszlopba sorakozott. Lisztnyickij gyors menetben vezette ki a kozákokat az udvarról. A Nyevszkij Proszpekten alig lézengett valaki. Valahol csakugyan elpukkant egy-egy lövés. A Palota téren páncélautó és junkerjárőrök cirkáltak. Az utcák szigorúan vigyáztak a pusztai csöndre.

A Téli Palota kapujánál junkercsapat és a 4. század kozák tisztjei fogadták a kozákokat. Egyikük — a századparancsnok félrehívta Lisztnyickijt:

— Az egész század itt van?

— Igen. Miért?

— A második, ötödik és hatodik nem vonult ki. Megtagadta az engedelmességet. De a géppuskás osztag velünk van. Milyen hangulatban vannak a maga kozákjai?

— Pocsék hangulatban. Hát az első és negyedik ezred?

— Nincsenek itt. Nem is jönnek. Tudja, hogy mára várják a bolsevikok megmozdulását? Az ördög tudja, hogy mi történik! — sóhajtott bánatosan. — Szeretnék már kimászni ebből az egész kalamajkából, és rohanni haza, a Don mellé...

Lisztnyickij bevezette századát az udvarra. A kozákok gúlába rakták puskáikat, és szétcsámborogtak a térnek is beillő tágas ud-

varon. A tisztek egy távolabbi szárnyépületben gyűltek össze. Dohányoztak. Beszélgettek.

Egy óra múlva megérkezett a junkerezred meg a női zászlóalj. A junkerek a palota előcsarnokában helyezkedtek el, oda cipelték be a géppuskákat is. A női rohamosztagosok az udvaron verődtek csoportba. A dologtalanul őgyelgő kozákok odaténferegtek hozzájuk, és megeresztettek egy-egy trágár viccet. Az egyik rövid köpenyes katonanőnek a hátára csapott Arzsanov káplár:

— Ejnye, nénike, jobb lenne, ha gyermeket szülnél, nem ütnéd az órod a férfiak dógába.

— Szülj magad! — vicsorította rá fogát és dörmögte mély hangján a barátságtalan „nénike".

— Édes virágszálaim, hát tik is vélünk vagytok? — dörgölőzött a rohamosztagos nőkhöz Tyukonov, az óhitű szoknyavadász.

— A fenekükre kéne verni, ha nem férnek a bőrükbe!

— Koca-katonák!

— Üljenek otthun! Biztosan férfi kéne nekik!

— Meg békebeli kétcsövű puska!

— Elölről katona, hátulról félig pópa, félig meg, az ördög tudja, micsoda... Kedvem vóna köpni egyet rájuk!

— Hé, vitéz néni! Vidd arrább az ülőkédet, mert rácsapok a puskatussal!

A kozákok kacagtak, tréfáltak, és a nőkre kacsingattak. De délfelé elpárolgott a vidám hangulat. A szakaszokra oszlott rohamosztagos nők vastag fenyőgerendákat cipeltek be a térről, és eltorlaszolták a kaput. Egy férfias termetű, testes asszony vezényelte őket. Szépen adjusztált köpenye mellén György-kereszt ragyogott. A téren mind sűrűbben robogott végig páncélautó, a junkerek valahonnan tölténnyel és géppuskahevederrel telirakott kéziládákat cipeltek az udvarba.

— Na, cimborák, most osztán vigyázzatok!

— Még megérjük, hogy verekedni kell!

— Hát te mit gondoltál? Azt hitted, hogy az asszonyokat tapogatni hozták ide?

A földik: a bukanovszkajai és szlascsenszkajai kozákok Lagutyin köré gyülekeztek. Tanakodtak valamin, egyik helyről a másikra vándoroltak. A tisztek eltűntek valahová. A kozákokon meg a rohamosztagos nőkön kívül senki sem volt az udvaron. A géppuskák — amelyeket a géppuskások otthagytak — csaknem köz-

vetlenül a kapunál álltak. Védőlemezük nedvesen, homályosan sötétlett.

Estefelé dara szemerkélt. A kozákok türelmetlenül topogtak:

— Micsoda rend ez? Ide hoztak, oszt most itt tartanak Isten szabad ege alatt, még enni sem adnak?!

— Meg kell keresni Lisztnyickijt.

— Keresse meg a tályog! A palotában van, a junkerek meg nem eresztik oda az ilyen magunkszőrű embert.

— Valakit el kéne küldeni a gulyáságyúért: hozzák ide az elemózsiát.

Két kozákot küldtek a konyháért.

— Puska nélkül menjetek, mer különben lepuffantanak benneteket — tanácsolta Lagutyin.

Két óra hosszat várták a konyhát. De — se konyha, se futár. Amint kiderült: a konyha kigördült ugyan az udvarról, de a Szemjonov-ezred katonái visszavitették. Alkonyattájban a kapu mellett összesereglett rohamosztagos nők sűrű lánccá húzódtak szét; a gerendák mögé hasalva lövöldözni kezdtek valahová, a téren túlra. A kozákok nem vettek részt a lövöldözésben, csak cigarettáztak, unatkoztak. Lagutyin a fal mellett összegyűjtötte a századot, és óvatosan a palota ablakára tekingetve megszólalt:

— Na, lássátok, cimborák! Nincs itt nekünk semmi keresnivalónk. El kell innen menni, különben ártatlanul is baj ér bennünket. Ha elkezdik lűni a palotát, mit tudunk csinálni? A tisztek kámforrá váltak... Mik vagyunk mink? Tán halálraítéltek, hogy itt kell elpusztulni? Gyerünk haza! Nincs értelme itt dörzsölni a falat!... Az Ideiglenes Kormány meg... kell a fészkes fenének! Mit szóltok hozzá?

— Ha kitesszük a lábunkat errűl az udvarrúl, hát a bolsevikok rögtön elkezdenek géppuskával lűni.

— Lecsapják a fejünket!

— Nem biztos a!

— Akkor mán késő lesz gondolkozni!

— Nem! Csak üljünk itt, mig vége lesz!

— A mi dógunk csak az, ami a bornyúé: ha jóllakik, behajtják a hodályba.

— Kinek hogy tetszik, de a mi szakaszunk elmegy innét.

— Mink is megyünk!

— A bolsevikokho embereket kell kűdeni, ha nem bántanak bennünket, mink se bántjuk űket.

Ódamentek az 1. és a 4. század kozákjai is. Nemsokáig tanácskoztak. Három kozák — mindegyik századtól egy-egy — kilépett a kapun, és egy óra múlva három matróz kíséretében tért vissza. A tengerészek átugráltak a kapunál heverő gerendákon, és áthaladtak az udvaron. Egyikük — fekete bajuszos dalia — nyitott vitorlavászon köpenyben, tarkójára tolt sapkában tolakodott a kozák tömeg közepére.

— Kozák bajtársak! Mi, a forradalmi Balti Flotta képviselői, eljöttünk hozzátok, hogy javasoljuk: hagyjátok el a Téli Palotát. Kár volna védenetek a számotokra oly idegen Ideiglenes Kormányt. Hadd védjék a burzsoá csemeték, a junkerek. Egyetlen katona sem kelt az Ideiglenes Kormány védelmére, testvéreitek, az első és a negyedik ezred kozákjai pedig csatlakoztak hozzánk. Aki velünk akar tartani, álljon ide balra!

— Várjunk, öcsém! — lépett elő az 1. század derék káplárja. — Menni megyünk mi szíves-örömest... De hátha apróra vágnak bennünket a bolsevikok?!

— Bajtársak! A Pétervári Katonai Forradalmi Bizottság nevében teljes biztonságot ígérünk nektek. Senki se fog bántani benneteket.

A fekete bajuszos matróz mellett zömök, ragyás tengerész állt. Vastag bikanyakát jobbra-balra forgatva végignézett a kozákokon, és matrozzubbonyos domború mellére ütött:

— Mink fogunk kísérni benneteket! Ne kételkedjetek, testvérek! Mink nem vagyunk ellenségeitek. A pétervári proletárok nektek nem ellenségeitek... hanem azok a mi ellenségeink...

Hüvelykujjával a palota felé bökött, és sűrű fogait kivillantva elmosolyodott.

A kozákok tétován tépelődtek. A rohamosztagos nők oda-odamentek, hallgatóztak, bámulták a kozákokat, aztán megint visszatértek a kapuhoz.

— Hé, menyecskék! Jösztök tik is? — kiáltott oda nekik egy szakállas kozák.

A feleletet nem várták meg.

— Válassza ki mindenki a maga puskáját, és gyerünk! — mondotta határozottan Lagutyin.

A kozákok egyszerre kapkodták szét puskájukat, és sorakoztak.

— A géppuskákat is vigyük? — kérdezte a géppuskás kozák a fekete bajuszos matróztól.

— Hozzátok! Csak nem fogjuk itt hagyni a kadétoknak!

Mielőtt a kozákok elvonultak volna, a századok tisztjei teljes létszámban megjelentek. Sűrű csoportban álltak, és egy pillanatra sem vették le szemüket a tengerészekről.

A századok a sorakozó után el is indultak. Elöl a géppuskás osztag húzta a géppuskákat. A kis kerekek apró csikorgással dübörögtek végig a nedves kőkockákon. A köpenyes matróz az 1. század élszakasza mellett haladt. Egy magas, szőke fedoszejevszkajai kozák karonfogta a tengerészt, és restelkedve, meghatottan mondta:

— Kedves komám, azt hiszed, szívesen mennénk mink a nép ellen? Bolondmódra tanyáztunk itt le, mer ha tudtuk vóna, mit akarnak, nem is vonultunk vóna ki... — És leverten csóválta csimbókos fejét. — Hidd el: nem vonultunk vóna ki! Bizonyisten!

A 4. század menetelt leghátul. A kapunál, ahol sűrű tömegbe verődött az egész női zászlóalj — vesztegelni kellett egy darabig.

Egy tagbaszakadt kozák felkapaszkodott a szálfákra, meggyőzően és fontoskodva rázta meg nagykörmű fekete ujját:

— Hé, lövésznők, ide hallgassatok. Mink most elmegyünk innét, ti meg, csupa asszonyi butaságból, itt maradtok. Jól van, csak osztán ne csináljatok semmi hülyeséget! Ha eszetekbe jutna hátbalűni bennünket — visszajövünk, oszt mindőtöket gulyássá aprítunk, megértettétek? Nahát, csak azért mondom... Egyelőre minden jót...

Leugrik a szálfákról, futva igyekszik utolérni övéit, és időről időre hátratekint.

A kozákok közben majdnem a tér közepéig jutottak. Egyikük hátratekint, és izgatottan mondja:

— Odanézzetek, fiúk! Rohan utánunk egy tiszt!

Sokan menet közben fordítják vissza a fejüket, és nézik. A téren a kardját fogva szalad utánuk egy magas tiszt.

Integet a másik karjával.

— Ez Atarscsikov a harmadik századbul.

— Melyik az?

— Az a magas, akinek szemőcs van a szemén.

— Meggondolta a dógot, oszt ű is vélünk tart.

— Derék legény!

Atarscsikov hamar utolérte a századot. Már messziről lehetett

látni, hogy mosoly remeg az arcán. A kozákok integetnek neki, visszanevetnek rá:

— Nyomd meg a gombot, hadnagy úr!

— Gyorsabban, hé!

A palota kapuja felől egyetlen lövés száraz pukkanása hallik. Atarscsikov szélesre lendíti karjait, hátrahanyatlik, hanyatt esik, aprókat rugdos, vergődik a kövezeten, ahogy iparkodik feltápászkodni. A századok — mintegy vezényszóra — arccal a palota felé fordulnak. A visszanéző géppuskák mellett már térden állott a kezelő legénység. Hevedersurrogás... De a palotakapu mellett, a fenyőszálfák mögött nincs egy lélek sem. A rohamosztagos nőket meg a tiszteket, akik egy perccel előbb még ott tolongtak, mintha elsöpörte volna a lövés. A századok megint sebtében sorba állnak, most már gyorsított menetben vonulnak tovább. Az utolsó század két kozákja jön visszafelé onnan, ahol Atarscsikov elesett. Hangosan, hogy az egész század hallja, kiáltja az egyik:

— A bal lapockája alá fúródott. Kámpec!

Az ütemes lépés döngve, élesen csattog a kövezeten. A köpenyes, fekete bajuszos matróz vezényel:

— Balra kanya-rodj!

A századok nagy ívben kanyarodnak be. Az elcsendesült, megjuhádzott palota némán tekintett utánuk.

20

Az ősz már kihunyófélben. Szünet nélkül ömlik az eső. Bihov felett nagy ritkán, sápadtan kukkant ki a nap a felhők mögül... Októberben megkezdődött a vándormadarak délre költözése. Még éjjel is harsogott a hideg fekete föld felett a daru nyugtalanító, keserű krúgatása. Siettek a költöző rajok, menekültek a közeli fagy, a magasban dermesztően fúvó északi szelek elől.

A bihovi foglyok, akiket a Kornyilov-ügy kapcsán tartóztattak le, másfél hónapja várták, hogy bíróság elé állítsák őket. Ezalatt kissé lehiggadt börtönbeli életük, és ha nem is egészen megszokott, mégis sajátosan kialakult szilárd formákat öltött. Délelőttönként — reggeli után — sétálni mentek a tábornokok. Visszatértük után szétválogatták a postát, fogadták a látogatóba érkezett rokonokat és ismerősöket; aztán megebédeltek, az ejtőzés után külön-külön mindenki a maga szobájában foglalatoskodott,

esténként rendszerint Kornyilovnál gyűltek össze, sokáig beszélgettek, tanácskoztak.

A börtönné átalakított leánygimnáziumban teljes kényelemben laktak a foglyok.

A külső őrséget a György-zászlóalj katonái, a belsőt pedig türkmének látták el. De ennek az őrségnek — ha bizonyos mértékig korlátozta is a foglyok szabadságát — azért mégis volt egy nagyon lényeges előnye: úgy szervezték meg, hogy a „rabok" bármely pillanatban könnyen és veszélytelenül megszökhettek, ha akartak. Bihovi raboskodásuk egész ideje alatt akadálytalanul érintkezhettek a külső világgal, nyomást gyakoroltak a burzsoá közvéleményre, követelték a nyomozás és a törvényszéki eljárás meggyorsítását, igyekeztek eltüntetni a lázadás nyomait, puhatolgatták a tisztek hangulatát, és — ha minden kötél szakadna — készülődtek a szökésre.

Kornyilov azon fáradozott, hogy megtartsa maga mellett a hozzá hű türkméneket. Érintkezésbe lépett Kalegyinnel. A tábornok pedig — Kornyilov sürgetésére — több vagon gabonát küldött Turkesztánba a türkmének éhező családjainak. Kornyilov a puccsban ludas tisztek családjainak támogatása érdekében nagyon szigorú tartalmú, éles hangú levelet intézett Moszkva és Pétervár legnagyobb bankárjaihoz; azok aztán minden huzavona nélkül küldték is a tíz- meg tízezer rubeleket, mert féltek az esetleges kellemetlen leleplezésektől. Kalegyin és Kornyilov között egészen novemberig megszakítás nélkül folyt a levelezés. Kornyilov egyik terjedelmes levelében, amelyet október derekán intézett Kalegyinhez, részletesen érdeklődött a Don vidéki helyzetről és arról, hogyan fogadnák a kozákok, ha ő odautaznék. Kalegyin kedvező választ küldött...

Az októberi fordulat megingatta a talajt a bihovi foglyok lába alatt. Mindjárt másnap a szélrózsa minden irányába repültek a futárok, és egy hét múlva már a foglyok sorsa miatti aggodalom visszhangja csendült ki Kalegyin leveléből, amelyet Duhonyin tábornok hadseregfőparancsnokhoz intézett, és amelyben sürgetően követelte, hogy az ő felelősségére bocsássák szabadon Kornyilovot és a többi foglyot. Ugyanezzel a kéréssel fordult a főhadiszálláshoz a Kozák Seregek Szövetségének Tanácsa, valamint a Hadsereg és a Flotta Tiszti Szövetségének Főbizottsága is. Duhonyin habozott.

November 1-én Kornyilov maga írt levelet Duhonyinnak. Du-

honyinnak a levél margójára írott megjegyzései fényesen bizonyítják, milyen tehetetlen volt a főhadiszállás, amely akkorra gyakorlatilag már elvesztette a hadsereg feletti egész hatalmát, és nyomott hangulatban várta végnapjait.

Igen tisztelt Uram,

Nyikolaj Nyikolajevics!

Önt olyan tisztségre állította a sors, hogy öntől függ az ország szempontjából — főként a legfelső parancsnoki kar tétovázása és elnéző magatartása következtében — végzetes irányba terelődött események menetének megváltoztatása. Az ön számára most érkezik el az a pillanat, amikor az embernek vagy mernie vagy távoznia kell, különben őt fogja terhelni a felelősség az ország pusztulásáért, az ő fejére hull a gyalázat a hadsereg végleges szétzüllése miatt.

A hozzám eljutó hiányos, töredékes értesülések szerint a helyzet súlyos, de még nem megoldhatatlan. De megoldhatatlanná válik, ha ön eltűri, hogy a főhadiszállást elfoglalják a bolsevikok, vagy önként elismeri az ő uralmukat.

Az ön rendelkezésére álló György-zászlóalj, amelyet félig szétzüllesztett a bolsevik propaganda, meg a gyenge Türkmén Ezred, korántsem elegendő. Mivel előre látom az események további menetét, azt hiszem, önnek azonnal olyan intézkedéseket kell tennie, amelyek nemcsak a főhadiszállást biztosítanák szilárdan, hanem kedvező helyzetet is teremtenének a közelgő anarchia elleni további harcra.

Ilyen intézkedésnek tartom a következőket:

1. Azonnal Mogiljovba kell vezényelni az egyik Cseh Ezredet és a Lengyel Ulánus Ezredet.

DUHONYIN MEGJEGYZÉSE: A főhadiszállás nem tartja őket teljesen megbízhatóknak. Ezek az egységek az elsők között kötöttek fegyverszünetet a bolsevikokkal.

2. Orsa, Szmolenszk, Zslobin és Gomel városát el kell foglalni a Lengyel Hadtest alakulataival, miután az utóbbi tüzérségét megerősítik a fronton levő kozák ütegek rovására.

MEGJEGYZÉS: Orsa és Szmolenszk elfoglalása végett már összevontam a 2. Kubanyi Hadosztályt és az Asztrahanyi Kozák Dandárt. A Lengyel Hadosztály 1. ezredét éppen a letartóztatottak biztonsága miatt nem tanácsos igénybe venni. Az 1. hadosztály csapatainak gyenge káderei vannak, és ezért nem jelentenek komoly erőt. A hadtest határozottan tartózkodik attól, hogy beleavatkozzék Oroszország belső ügyeibe.

3. A Cseh-Szlovák Hadtest, a Kornyilov-ezred valamennyi csapatát az Orsa—Mogiljov—Zslobin-vonalra kell összpontosítani, azon a címen, hogy Pétervárra és Moszkvába szállítják őket. Ezenkívül a legerősebb kozák hadosztályok közül is ugyanoda kell összevonni egyet-kettőt.

MEGJEGYZÉS: A kozákok hajthatatlanul arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nem harcolnak a bolsevikok ellen.

4. Ugyanebben a körzetben kell összevonni valamennyi angol és belga páncélkocsit. Legénységüket kizárólag tisztekkel kell kicserélni.

5. Megbízható fedezet alatt Mogiljovban és valamelyik legközelebb eső ponton puska-, töltény-, géppuska-, gépfegyver- és kézigránátkészleteket kell felhalmozni, hogy szétosszák a tiszteknek és azoknak az önkénteseknek, akik okvetlen össze fognak seregleni a jelzett körzetben.

MEGJEGYZÉS: Ez túlkapásokat idézhet elő.

6. Tartós kapcsolatot és pontos megegyezést kell teremteni a doni, a tyereki, a kubáni kozák seregek atamánjaival, valamint a lengyel és a cseh bizottságokkal. A kozákok határozottan az ország rendjének helyreállítása mellett nyilatkoztak, a lengyelek és csehek számára pedig saját létük kérdését jelenti az oroszországi rend helyreállításának kérdése.

Kornyilov az augusztusi lázadás kudarca után is folytatta sötét népellenes üzelmeit.

Napról napra aggasztóbb hírek érkeztek. Bihovban egyre fokozódott a nyugtalanság. Mogiljov és Bihov között folyton cikáztak Kornyilov jóakaróinak autói, akik a foglyok szabadonbocsá-

tását követelték Duhonyintól. Sőt a Kozák Tanács nyílt fenyegetéshez folyamodott.

November 19-én reggel sárral sűrűn telefröcsköl autó gördült a bihovi gimnáziumból lett fogház főbejárata elé. A sofőr hízelgő, alázatos figyelmességgel nyitotta ki az ajtót, és az autóból kilépett egy szépszál idősebb tiszt. Az őrség parancsnokának megmutatta Kuszonszkij vezérkari ezredes nevére szóló igazolványát.

— A főhadiszállásról jövök személyes megbízatással a letartóztatott Kornyilov tábornokhoz. Hol találom meg a parancsnokot?

A parancsnok — Erhardt, a Türkmén Ezred alezredese — azonnal Kornyilovhoz vezette a jövevényt. Kuszonszkij bemutatkozott, és alig észrevehető modorossággal, nyomatékkal jelentette:

— Négy óra múlva Mogiljovot harc nélkül feladja a főhadiszállás. Duhonyin tábornok azt üzeni, hogy valamennyi fogolynak rögtön el kell hagynia Bihovot.

Kornyilov töviről hegyire kifaggatta Kuszonszkijt a mogiljovi helyzet felől, aztán hívatta Erhardt alezredest. Bal keze ujjaival ránehézkedett az asztal szélére.

— Rögtön bocsássa szabadon a tábornokokat. A türkmének készüljenek fel, éjfélkor indulnak. Én az ezreddel megyek.

A tábori kovácsműhelyben egész nap hörögtek, ziháltak a fújtatók, rőten izzott a szénparázs, döngtek a pörölyök, a lovak bőszen nyihorásztak a patkoló nyűgben. A türkmének négy patára vasaltattak minden paripát, reparálták a szerszámot, tisztították a puskát: szóval készülődtek.

A nap folyamán a Duhonyin parancsára szabadon bocsátott tábornokok egyenként hagyták el fogságuk színhelyét. Az éjfél sivár, vad sötétjében pedig — amikor a vidéki kisváros lámpaoltás után mélységes mély álomba merült — a bihovi gimnázium udvaráról hármas sorokban indultak kifelé a lovasok. Hollófekete sziluettjük domborműszerűen derengett az acélkék ég hátterén. A felborzolt tollú fekete madarakhoz hasonló lovasok magas tetejű kucsmájukat szemükre tolva lovagoltak, fázósan görnyedeztek a nyeregben, kámzsájukba bugyolálták olajbarna arcukat. Az ezredoszlop közepe táján Kügelchen alezredes ezredparancsnok mellett magas horpasz lovon, görnyedt háttal himbálózott Kornyilov. Kissé hunyorgott a bihovi utcán őgyelgő hideg szél miatt, és a fagyos, csillagos égre pislogott keskeny metszésű összehúzott szemével.

A frissen patkolt paták dübörgő zaja végigcsattogott az utcákon, és a kertek alatt fokról fokra halkulva beleveszett a semmibe.

21

Az ezred, amelyben Kosevoj szolgált, már két napja vonult visszafelé. Lassan, állandó harcok között, de mégiscsak sikerült visszavonulnia. A hegyi földutakon hosszú sorokban húzódtak az orosz és a román hadsereg vonatoszlopai. Az egyesült osztrák—német csapatok mélyen benyúló hadmozdulattal karolták át és gyűrűbe akarták szorítani a visszavonulókat.

Estefelé vált ismeretessé, hogy a 12. ezredet és a vele szomszédos román dandárt bekerítés fenyegeti. Az ellenség naplementekor kiverte a románokat Hovineschi falvából, és már előnyomult a 480-as magaslatokig, amelyek a Gols-hágóval határosak.

Éjjel a lovas hegyi hadosztály ütegével megerősített 12. ezred parancsot kapott, hogy foglalja el a Gols-völgy alján húzódó állásokat. Az ezred őrszemeket állított ki, és készülődött az ellentámadásra.

Ezen az éjszakán Miska Kosevoj és falubelije: a kicsit nehézfejű Alekszej Besnyak állott őrt. Egy elhagyott, beomlott kút melletti gödörben lapultak meg, és beszívták a fagyritkította levegőt. A gubancos felhőbundájú égen csak hébe-hóba kúszott végig egy-egy megkésett vadlibacsapat, mely óvatos gágogással jelezte útja irányát. Kosevoj bosszúsan kapott észbe, hogy nem szabad dohányozni, és halkan suttogta:

— Furcsa ez az élet, Alekszej!... Az emberek tapogatózva járnak, mint a vakok, tanálkoznak, elválnak, néha rátaposnak egymás lábára. Ha az ember örökké itt él a halál tőszomszédságában, csudálkozik, mi értelme van ennek az egész cécónak? Szerintem nincs a világon szörnyűbb az emberi léleknél, mert semmivel sem lehet keresztülvilágítani a fenekéig... Lám, én most itt fekszek veled, oszt azt se tudom, mirűl gondolkozol, soha életembe nem is tudom meg, sőt azt se, hogy milyen élet van mán megetted — nem tudom; te meg énrullam nem tudsz semmit... Lehet, hogy én most meg akarlak ölni, te meg cibakot adsz nekem, nem is gyanítasz semmit... Sőt az ember még magáról is keveset tud. A nyáron kórházban vótam. Egy moszkvai születésű katona feküdt mellettem. Folyton engem bámult, és faggatott, hogy élnek

a kozákok, meg miegymás. Azt hiszik: a kozáknak egyebe sincs, csak a korbácsa, azt gondolják: a kozák vadember, lélek helyett pájinkás butykos van benne, pedig hát mink is ugyanolyan emberek vagyunk, mint más: ugyanúgy szeretjük az asszont, cirógatjuk a jánt, megsiratjuk a magunk bánatát, nem örülünk a más örömének... Te hogy vagy vele, Aljoska? Én, öcsém, nagyon mohó lettem, szeretnék jól élni. Ha eszembe jut, hány szép asszszon van a világon, még a szívem is elszorul! Ha meg az jut eszembe, hogy mindőjüket úgyse szerethetem sorra ebbe az egy életembe — hát bőgni szeretnék bánatomba! Olyan asszonbolondja lettem, hogy mindegyiket betegre szeretgetném...

— Keveset vertek még hátba, te falu bikája! — szidta Besnyak, de minden harag nélkül.

Kosevoj hátradőlt, szótlanul, sokáig bámulta az ég üres kupoláját, álmodozva mosolygott, és meghatóan gyöngéden simogatta meg tenyerével a megközelíthetetlenül közönyös, hideg földet.

Őrségváltás előtt egy órával elfogták őket a németek. Besnyak lőtt egyet, fogcsikorgatva leguggolt, és halálos görcsben görnyedezve vergődött: a kés formájú német szurony összevissza szabdalta belső részeit, széthasította a húgyhólyagot, és feszesen rezegve állt meg, mikor a gerincoszlopba ütközött. Kosevojt puskatussal terítették le. Vagy félversztányira hátán cipelte egy testes népfölkelő. Miska magához tért, érezte, hogy fojtogatja a vér, kicsit kifújta magát, aztán összeszedte erejét, és minden különösebb nehézség nélkül ugrott le a német válláról. Utánaeresztettek egy sortüzet, de az éjszaka és a bozót kirántotta a bajból — sikerült elmenekülnie.

Miután a visszavonulás befejeződött, és az orosz—román csapatok kijutottak a gyűrűből, a 12. ezredet visszavonták a hadállásokból, és eddigi szakaszától néhány versztával balra, a front mögé dobták.

Az ezreddel közölték a parancsot: tábori csendőri szolgálatot fog teljesíteni; őrséget állít fel az utak mentén, vigyáz, hogy szökevények ne szivároghassanak a front mögé, feltartóztatja őket — ha kell, minden teketória nélkül használjon fegyvert — és végül fedezet alatt a hadosztályparancsnokságra kísér minden szökött katonát.

Miska Kosevoj az elsők között került ilyen járőrbe. Ő és három kozák jókor reggel kivonult a falucskából, és az őrmester utasítása szerint az úttól nem messzire egy kukoricatábla végé-

ben helyezkedtek el. Az út megkerült egy kis erdőt, és eltűnt a négyszög alakú szántások csíkozta alacsony dombok közt. A kozákok felváltva álltak őrt. Délután észrevettek egy tíz katonából álló csoportot, amely feléjük tartott. A katonák azzal a nyilvánvaló szándékkal haladtak éppen erre, hogy kikerüljék a meredek domb alatt látszó falucskát. Mikor az erdőhöz értek, megálltak, rágyújtottak, nyilván tanakodtak valamin, aztán hirtelen irányt változtattak, és derékszögben balra fordulva indultak tovább.

– Rájok ijesszünk? — kérdezte Kosevoj a többiektől, és kiemelkedett a kukoricaszárak bozótjából.

— Lőjj a levegőbe!

— Hé! Álljatok meg!

A katonák — csak néhány tucat ölnyire voltak a kozákoktól — a kiáltás hallatára egy pillanatra megálltak, és mintegy kelletlenül indultak tovább.

— Áááll! — kiáltotta valamelyik kozák, és sebesen egymás után a levegőbe lőtt egy tár töltényt.

A kozákok előreszegezett puskával igyekeztek utolérni a lassan lépkedő katonákat.

— Mér nem álltok meg? Mék csapatba tartoztok? Hová mentek? Igazolványt! — kiáltott rájuk Kolicsev káplár, az őrség parancsnoka, mikor beérték őket.

A katonák megálltak. Hárman lassan levették vállukról a puskájukat.

A leghátulsó lehajlott, és egy darabka telefondróttal kötözgette fel csizmája talpát. Valamennyien hihetetlenül rongyosak, piszkosak voltak. Köpenyük alján barna kéregdarabok berzenkedtek — úgy látszik, erdőben, bozót közt henteregtek az éjjel. Kettejük fején nyári sapka volt, a többién piszkos-szürke, szétoldott fülű kötött gyapjúkucsma, amelynek a madzagja szabadon fityegett a levegőben. A leghátulsó — nyilván a vezetőjük — magas, öregesen görnyedt hátú katona, remegő, leffedt, táskás orcával, dühös orrhangon mondta:

— Mit akartok? Bántunk mink benneteket? Mit kötekedtek?

— Igazolványt! — szakította félbe a káplár, és szigorúságot erőltetett magára.

Egy kékszemű katona — vörös, mint a frissen égetett tégla — előhúzott övéből egy palackgránátot, meglóbálta a káplár orra

előtt, és társaira pillantva, szapora jaroszlavi kiejtéssel hadarta:

— Itt az írás, kisöcsém! Ehun la! Egész életedre kapsz igazolványt mingyár! Vigyázz a bőrödre, mert úgy beléd vágom, hogy kanállal sem kaparnak össze. Megértetted? Megértetted? Mi? Megértetted?

— Ne bolondozz, hé! — vonta össze szemöldökét a káplár, és mellba taszította a katonát. — Ne bolondozz, és ne fenyegess bennünket, úgyis olyan ijedősek vagyunk. Ha szökevények vagytok, akkor gyerünk, indulás a törzshö! Ott majd kézbe veszik az ilyen jófirmákat.

A katonák összenéztek, és lekapták puskájukat. Egyikük — bányász formájú, fekete bajuszos, elcsigázott katona — kétségbeesett szemét Kosevojról a többi kozákra fordítva, fenyegetően suttogta: — Hát akkor szuronyhegyre fűzünk benneteket!... Mars az útból! Félre innét! Bizonyisten, golyót eresztek belé, amelyiket hamarább érem!

A kékszemű katona a gránátot lóbálgatta a feje felett. A magas, görnyedt, aki az előbb az élen haladt, a káplár köpenyének posztóját karcolászta a rozsdás szuronyheggyel; a bányász formájú káromkodott, és megfenyegette Miska Kosevojt a puskatussal, Kosevoj ujja meg a ravaszon remegett, puskája agya táncolt, hiába szorította könyökkel az oldalához. Az egyik kozák galléron ragadott egy alacsony katonát, mereven kinyújtott karral vonszolta a maguk oldalára, közben félénken visszatekingetett a többi katonára: félt, hogy hátulról leütik.

A tengeri szárán szárazon zizegett az aszott levél. A hepehupás rónán túl kéken ködlöttek a hegyek nyúlványai. A kert alatt, a csordalegelőn piros tehenek csámborogtak. Álmos és békességes volt a homályos októberi nap; boldog nyugalmat, csendet lehelt a gyér napfény hintette táj képe. Az úttól nem messzire pedig értelmetlen dühükben toporzékoltak az emberek, és készek voltak, hogy megmérgezzék vérükkel az eső hizlalta, bevetett kövér földet.

A szenvedélyek kissé lecsillapodtak. Jól kilármázták magukat a katonák is, kozákok is, aztán már békésebb húrokat pengettek.

— Bennünket három napja váltottak le a frontról! Nem a hátországba mászkáltunk mink! Tik meg galádul megszöktetek! Faképnél hagytátok a bajtársaitokat. Ki fogja tartani a frontot? Énnye, énnye, de furcsa emberek vagytok!... Egy bajtársamat

mellettem szúrták agyon — mer együtt vótunk őrségen —, te meg aszondod, hogy bele se szagoltunk a háborúba. Csak szagold te úgy, ahogy mink szagoltuk! — mondta dühösen Kosevoj.

— Mit kell itt annyit lefetyelni?! — szakította félbe valamelyik kozák. — Gyerünk a törzshö és kész!

— Félre az útból, kozákok! Különben — Isten látja a lelkem, nem hazudok: — belétek lövünk! — próbálta jobb belátásra bírni őket a bányász formájú katona.

A káplár kétségbeesetten tárogatta a karját:

— Nem tehetjük, testvér! Ha sorra lűttök bennünket, akkor sem sikerül elmenekülni: ahun ni, a faluba állomásozik a századunk.

A magas, görbe hátú katona hol fenyegetőzött, hol próbálta meggyőzni őket, hol pedig alázatosan könyörgött nekik. Végül idegesen kapkodva elővett piszkos borjújából egy szalmafonatú butykost, és behízelgően kacsingatott Kosevojra:

— Kozák cimborák, pénzt is adunk, meg ezt is... Jó német pálinka... Egyebet is összekotrunk még... csak eresszetek tovább minket, az Isten áldjon meg benneteket... Gyermekeink vannak otthon, magatok is megértitek... Kimerültünk mán teljesen, elepeszt bennünket a bánat!... Hisz meddig tart még ez?... Istenem, Uram!... Hát csakugyan nem akartok tovább engedni? — Sietve elővett a lábszárvédőből egy dohányzacskót, kirázott belőle két gyűrött Kerenszkij-bankót, és erőnek erejével Kosevoj kezébe akarta gyömöszölni: — Vedd el, vedd el! Na... Ugyan, Istenkém, hát ne szabadkozzál mán... Mink majd csak boldogulunk enélkül is. A pénz az semmi... nélküle is meglehet az ember... Vedd csak el!

Kosevoj arca szégyenpírban égett. Fejét tagadóan rázta, hátratett kezekkel farolt visszafelé. A vér arcába szökött, szeméből könnyet fakasztott: „Besnyak miatt olyan dühös lettem, mint a vadállat... Mi vagyok én tulajdonképpen? Magam is ellenzem a háborút, mégis feltartóztatom ezeket az embereket. Milyen jogon? Az anyját, hát jól összekutyultam a dógot!... Ronda dög vagyok!"

Odalépett a káplárhoz és félrevonta.

— Eresszük tovább űket! — mondta, de nem mert a káplár szemébe nézni. — Neked mi a számításod, Kolicsev? Engedjük tovább űket Isten hírével...

A káplár szintén tétován kószáló tekintettel mondta, mintha valami aljas gaztettet követne el ebben a pillanatban:

— Hadd menjenek! Mi a fenét csináljunk véllek? Magunk is nemsoká ugyanilyen helyzetbe kerülünk... Mi tagadás benne!?

Aztán a katonákhoz fordult, és méltatlankodva ripakodott rájuk:

— Gazfickók! Mink úgy bánunk véletek, mint rendes emberekkel: barátságosan. Tik meg pénzt kínáltok?! Tán nekünk kevés van belőle, mi? — rikácsolta, és elpirult. — Tedd el gyorsan azt a bugyellárist, különben cipellek a törzshö!

A kozákok félrevonultak. Kosevoj a falu távoli, néptelen kis utcáira pillantva kiabálta a távozó katonák után:

— Hé! Hatökrök! Hova a fenébe mentek a sima födön?! Ahun egy erdő, tőccsétek ott a napot, oszt csak éccaka haladjatok tovább! Mer ha belebotlotok a másik őrségbe, hát azok fülön fognak benneteket!

A katonák szétnéztek mindenfelé, egy darabig tanácstalanul ácsorogtak, aztán, mint a farkasok, piszkos-szürke láncként libasorban surrantak a kócos nyárfaliget borította kis völgybe.

November első napjaiban jutottak el a kozákokhoz az első ellentmondó hírek a pétervári átalakulásról. A törzsfutárok — akik rendszerint mindenkinél többet tudnak — azt állították, hogy az Ideiglenes Kormány Amerikába menekült, Kerenszkijt pedig elfogták a tengerészek, kopaszra nyírták, kátrányban jól megmártogatták, mint a parázna leányzót, és két napig úgy vezetgették Pétervár utcáin.

Később, mikor már megérkezett a hivatalos jelentés az Ideiglenes Kormány megdöntéséről és a bolsevikok hatalomra jutásáról, a kozákok óvatosan elcsendesedtek. Sokan örültek, mert a háború befejezését várták. De nyugtalanságot keltettek azok a hírfoszlányok, amely szerint a 3. lovas hadtest, Kerenszkijjel meg Krasznov tábornokkal az élén, Pétervár ellen vonul, délről meg Kalegyin támad, akinek idejében sikerült kozák ezredeket vonni a Donvidékre.

A front összeomlott. Míg októberben csak szétforgácsoltan, szervezetlen csoportokban szökdöstek meg a katonák, november végén már egész századok, zászlóaljak, ezredek hagyták el önkénye-

sen a frontot. Némelyik csapat üres kézzel oldott kereket, de javarészük az ezred ingóságait is magával vitte. Kirabolták a raktárakat, agyonlőtték a tiszteket, útközben raboltak, fosztogattak, és féktelen, szilaj árvízként hömpölyögtek hazafelé.

Az így kialakult helyzetben semmi értelme sem volt annak, hogy a 12. ezredet a front mögé vezényeljék a szökevények feltartóztatása végett. Mikor pedig megint visszadobták a frontra, hiába igyekezett betömni azokat a réseket, amelyeket a maga szakaszairól megszökött gyalogság hagyott az arcvonalon — decemberben önkényesen visszavonult állásaiból, lóháton vágtatott a legközelebbi állomásra, vonatba rakta az ezred minden ingóságát: géppuskákat, tölténykészleteket, lovakat, és elindult a harcokban forrongó Oroszország belseje felé...

Ukrajnán keresztül a Don irányában döcögtek előre a 12. ezred szerelvényei: Znamenkától nem messzire a bolsevikok megkísérelték lefegyverezni az ezredet. A tárgyalások félóra hosszat tartottak.

Kosevoj és még öt kozák — valamennyien forradalmi századbizottságok elnökei — kérték a bolsevikokat, hogy fegyveresen engedjék őket tovább.

— Minek nektek fegyver? — kérdezték az állomási Szovdep tagjai.

— Hogy üssük vele a magunk burzsujait meg tábornokait! Meg hogy letörjük a derekát annak a Kalegyinnek! — felelte Kosevoj mindnyájuk nevében.

— A fegyver a mienk, doni körzeti fegyver, nem adjuk oda! — háborogtak a kozákok...

A szerelvényeket tovább engedték. Kremencsugban megint megpróbálták lefegyverezni őket. Csak akkor voltak hajlandók tovább engedni a szerelvényeket, amikor a kozák géppuskások a vagonok nyitott ajtajánál állították fel a géppuskáikat, és célbavették az állomást, az egyik század pedig csatárlánccá húzódott szét, és a töltés mögé hasalt. Jekatyerinoszlav alatt azonban nem segített még a vörösgárdista osztaggal való lövöldözés sem, az ezredet részlegesen mégiscsak lefegyverezték: elvették géppuskáit, több mint száz láda töltényt, a tábori telefonkészülékeket és néhány göngyöleg huzalt. A kozákok visszautasították azt a javaslatot, hogy tartóztassák le tisztjeiket. Egész úton csupán egy tisztet veszítettek: Csirkovszkij ezredsegédtisztet, akit maguk a kozákok ítéltek halálra. Az ítéletet Csimbókos hajtotta végre, meg egy vörös-

gárdista matróz. December 17-én alkonyattájban Szinyelnyikova állomáson kiráncigálták vagonjából a segédtisztet.

— Ez az alak árulta el a kozákokat? — kérdezte vidáman a mauserrel és japán puskával felfegyverzett ragyás fekete-tengeri matróz.

— Mér: tán azt hiszed, hogy eltévesztettük? Nem, nem fogtunk mellé, pontosan azt rántottuk elő, akit kellett! — mondta lihegve Csimbókos.

A fiatal törzskapitány ijedten nézett körül, mint az üldözött vad, megsimogatta haját izzadt tenyerével. Nem érezte sem az arcát maró hideget, sem a puskaagy okozta fájdalmat. Csimbókos meg a matróz kissé arrább vezette a vagontól.

— Az ilyen gazfickók miatt lázonganak az emberek, az ilyenek miatt tör ki a forradalom is... Ne reszkess úgy, aranyom, mer még összerogysz — suttogta Csimbókos, aztán levette sapkáját, és keresztet vetett:

— Na, vigyázz, törzskapitány úr!

— Elkészültél? — kérdezte Csimbókostól a matróz, pajkos mosollyal kivillantotta fehér fogsorát, és mauserével játszott.

— Ké-é-sz!

Csimbókos még egyszer keresztet vetett, fél szemmel nézte, hogy a matróz felemeli a mausert, szétveti a lábát, figyelmesen összehúzza a szemét — és baljós mosollyal ő, Csimbókos, lőtt először a tisztre.

Csaplin alatt véletlenül belekeveredett az ezred az anarchisták és az ukránok között folyó harcba, három halottat vesztett, nagy nehezen tovább hatolt, miután üggyel-bajjal felszabadította a valamelyik lövész ezred szerelvényeivel elfoglalt vágányt.

Három nap múlva az ezred élszerelvénye már megkezdte a kirakodást Millerovo állomásán. A többiek Luganszkban vesztegeltek.

Az ezred állományának mintegy a fele megérkezett Kargin falvába (a többiek már az állomásról egyenest hazaszéledtek). Másnap vásárszámra kótyavetyélték el a zsákmányt: az osztrákoktól harcban szerzett, frontról hozott lovakat; szétosztották egymás közt az ezred pénzét meg a mundérokat.

Kosevoj meg a többi tatarszki kozák este indult hazafelé. Felkapaszkodtak a hegyre. Lent, a fehér jégpáncél alatt kanyargó Csir partján feküdt a legszebb felső-doni falu: Kargin. A gőzmalom kéményéből, akár a foszladozó rongylabda, buggyant ki egy-

egy füstgomoly; a piacon nagy tömegben feketéllett a sok nép. Vecsernyére harangoztak. A kargini dombon túl alig-alig látszottak Klimovka füzeinek koronái; azok mögött, a behavazott látóhatár ürömszürke sávján is túl, párásan, bíborvörösen izzott, ragyogott a fél égbolton végignyúló alkonypír.

Tizennyolc lovas haladt el a strázsahalom mellett, amely három zúzmarás vadalmafát viselt a búbján: aztán friss ügetésben kanyarodtak északkelet felé; alattuk meg-megroppant a nyeregpárna. A hegyhát mögött tolvajmódra bújt meg a fagyos éjszaka. A csuklyás kozákok időnként vágtába mentek át. A patkó élesen, fülsértően hangosan csattogott. A paták alól dél felé kanyargott a keményre taposott út. Kétoldalt a minapi olvadástól lejjebb huppant hó jeges leple húzódott, itt-ott belekapaszkodott egy-egy fűszálba, és folyékony, krétafehér tűzként szikrázott, csillogott a holdfényben. A kozákok némán nógatták lovaikat. Az út egyhangúan hömpölygött dél felé. Keleten a dubovenykai völgyben játékosan forgott körbe az erdő. A lovak lába mellett fel-feltünedezett a nyúlnyomok azsúrfinom mintája. A sztyepp fölött, mint fémlemezzel kivert cifra kozáköv, húzódott végig az eget kecsesen átövező Tejút.

59.5886 — Kossuth Nyomda, Budapest, V., Alkotmány utca 3.
Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Lator László
A fordítás hűségét ellenőrizte: Gallyas Ferenc
A védőborító és kötésterv Rogán Miklós munkája
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült 18.000 példányban 35,5 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601—54. sz. szabvány szerint